

Ayuntamiento de Madrid

15

A
1992

At. No. 15.

28-10

A/1992

Nota.

Entre las ediciones que de los Comentarios de Cesar han merecido la estimacion y aprecio de los literatos una es esta de Aldo Manucio ya por su correccion y ya por su belleza: y tambien por la carta de Paulo Manucio a Paulo Rammusio en alabanza de la Historia, y la Descripcion alfabetica que de toda la Gália hizo Raimundo Marliano para la inteligencia de Cesar y de Cornelio Tacito.

Demas de esta hizo el mismo Aldo Manucio hijo de Paulo otra edicion que publicó en 1571, con algunos escolios, en la que dió a conocer la famosa Inscripcion echa a Neron.

Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM

De bello { Gallico, libri IIX
          { Civili Pompeiano, lib. III
          { Alexandrino, lib. I
          { Africano, lib. I
          { Hispaniensi, lib. I

Galliae, Hispaniae, locorumq. insignium pictura
Nomina tum vetera, tum recentia, explanata

IO. MICHAELIS. BRVTI. SCHOLIA
quibus loci plurimi obscuriores explicantur.

CORRIGENTE. ALDO. MANVTIO. PAVLLI. F

VENETIIS. ∞ D LXVI
In Aedibus Manutianis

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM

De bello { Gallico, libri IIX
          { Civili Pompeiano, lib. III
          { Alexandrino, lib. I
          { Africano, lib. I
          { Hispaniensi, lib. I

Galliae, Hispaniae, locorumq. insignium pictura
Nomina tum vetera, tum recentia, explanata

IO. MICHAELIS. BRVTI. SCHOLIA
quibus loci plurimi obscuriores explicantur.

CORRIGENTE. ALDO. MANVTIO. PAVLLI. F

VENETIIS. ∞ D LXVI
In Aedibus Manutianis

Ayuntamiento de Madrid

III
I
I
I

III

III
I
I
I

III
I
I
I

III
I
I
I

III
I
I
I

III
I
I
I

III
I
I
I

AD. PAVLIVM. RHAMNVSIVM
I O. BAPTISTAE. FILIVM
DE HISTORIAE LAVDIBVS

Pauli Manutij epist.

QVI magistram vitae dixit esse Historiã;
nae ille, Paulle Rhamnusi, & dixisse ue
re, & praeclare sensisse mihi uideri solet.
facile enim unus homo, quid multis homi
nibus euencrit, cum intelligit, eruditur, atque ipse sibi
normam componit actionum suarum, uitaeq. totius in-
ter omnes errores, omniaq. pericula ad ueritatem, ac
salutem dirigendae. nec aliud est nostra prudentia,
quã euentorũ obseruatio, rerumq. praesentiũ, ac futu-
rarum ex praeteritis, tamquam ex fonte, scientia
deriuata. quod ex uniuerso litteratum genere uel so-
la, uel certe maxime praestat Historia, praesertim si
quis eam ita tractet, ut, euenta dum notat, animum
referat ad causas, in easq. attente inspiciat, & ratio-
nem quaerat, cur hoc factum, illud omissum, cur ex
illo calamitates, ex hoc optata contigerint. Atque
hoc primum est de Historiae fructu. sequitur dignitas.
Res gestae narrantur inter summos Reges, potentis-
simas Ciuitates, bellicosissimas nationes. causas porro
Bellorũ sunt, quae sunt humanarum rerũ maximae,
Imperium, salus, Gloria; quae ponuntur in armis o-
mnia, & a consilio ducunt, a uirtute militum, ab ipsa
a 2 fo. tuna

fortuna pendent. Neque uero dignitatem quidem habet, ac fructum, uoluptatem autem Historia desiderat. nam, si uoluptas est, quam magnarum uariarumque rerum ad spectus animis nostris infundit: nulla pulchrior species, nulla gratior, nulla prorsus. Historia iucundior. uides, ut in tabula picta, aduersa ducum excellentium stratagemata, artes, insidias; spem potiundi, metum amittendi, caecos exercitus, urbes captas, imperia deleta: age, fortuna commutata, cadere insultantem, uictum exsurgere; eodem paene momento laetitiam pelli, maerore succedente, maeroremque laetitia. haec dum legimus, haurit animus uoluptatem incredibilem, aliturque pabulo suauiissimo, nec satiatur, donec ad exitum peruenierit. Cyrus ille, Persarum Rex, qui Orientem subegit, Pyrrhus Epirota, castrametum ad laudem praeter ceteros insignis, et duo illi, barbarorum omnium clarissimi, Alexander Macedo, et Hannibal, praeterea de Graecis Themistocles, Agesilaus, Epaminondas, quo modo, cum eorum facta commemorantur, animos nostros afficiunt? expectat: one suspendunt, pascunt gaudio, metu macerant. uerum haec maxime Romana patent in historia: quae uel diuturnitate, ac magnitudine bellorum, uel uarietate fortunae uberrimam exemplorum in omni genere copiam suppeditat. Romana porro uiri praestantes multi cum litterarum monumentis tradiderint; quorum ingenijs, quae cuique merces gloriae pro cuiusque facultate debebatur, ea posteritatis iudicio persoluta, eminet inter omnes, mea sententia: (nec uero secus antiquitas

tas sensit) primumq. sibi dignitatis gradum C. Caesar iure uindicat. nam & uixit qua plurimum aetate Romae floruit eloquentia: & coluit ipse eloquentiam praeter ceteros: rebus uero gerendis non interfuit modo, uerum etiam praefuit: quo factum, ut usum quoque, qui ualet in scribenda historia multum, cum doctrina coniunxerit. exstant, bono quodam litterarum fato, praeclari illius de bellis ipso duce gestis Commentarij, qui se non solum omnibus omnium historijs aequare, uerum, ut omnes fatentur, anteferre etiam uidentur. breuitatem scis in oratione magnam esse laudem, cum eo tamen, si uitetur obscuritas. facile enim, cum illam sequimur, in hanc incidimus. quod in Thucydide pitium Cicero notauit, cum esset alioqui scriptor egregius. at uero C. Caesar, cum breuitatem maxime omnium adamauerit, ita tamen pressus est, ut eodem nihil fieri possit illustrius. proprie loquitur, & significanter: ornamentorum tantum habet, quantum in exponenda re decet. nam elaboratam studiosius orationem, nimiaq. excultam elegantia, prudentium aures non modo in Commentarijs, uerum in historia quoque respuunt. Hic tibi est, Rhamnusi optime, mihiq. multis nominibus carissime, in manibus habendus, tractandus assidue, obseruandus, ediscendus: ut eum penitus, si fieri potest, aut certe, quantum potest, imitatione exprimas. nam, cum tibi Veneta Respublica bellum illud memorabile, omniumq. difficillimum, quod Henrico Dandulo Duce aduersus Byzantios gestum est, Latina oratione tradiderit explicandum; magnisq.

etiam, tuam industriam praemijs honestadum, decreto publico censuerit: debes eniti uehementer, ac omnes ingenij tui neruos contendere, ne quis te tanto imparẽ oneri fuisse umquã putet. atque ego quidem, qui te fero in oculis, qui tuae gloriæ faueo, cū in ipsam rem tueor, grauem sane, admodumq. difficilem, paullulo commoneor: rursus, cum ad ingenium tuum, ad industriam, ad illos animi tui praeclaros ad laudem impetus mentem & cogitationem refero, facile confirmor, & huiusce tibi commissi muneris eum, quem cupio, id est plane gloriosum exitum exspecto. Verum: ne sint in te ipso, quae sunt, & sit haec, quae tibi ineunda uia est, quantum uis lubrica, incerta, impedita: an tu potes labi, potes errare, potes usquam offendere, ducem secutus patrem tuum, Ioannem Baptistã Rhamnusiũ, spectatae sapientiae uirum, consiliorũ omnium summi Xuirum Collegij participem; cuius elucent in urbe nostra uirtutes eximiae, nomen autem, aeternis consignatum, atque impressum ingenij monumentis, per orbem terrarum fama dissipauit. is te sua doctrina instruet, consilio monebit, prudentia reget. at quo studio? quo scilicet pater filium, & quo talis pater talem filium debet. nec sane uideo, quem deceret magis, aut in quem haec aptius, quam in te, prouincia conueniret. nam cum eas res, quae tibi sunt Latinis litteris tractandae, magna ex parte liber, ut audio, cõtineat, Gallica scriptus uetere lingua, tũ ipsa perobscura, tum multis praeterea diuersarum linguarum uocabulis permista, atque confusa; eum porro librum pater tuus & unicum habeat,

habeat, & unus ipse (de nostris quidem hominibus) optime omnium intelligat: sapientissime, ut in omni re semper, ita proximis mensibus decretum a Decemviris est, ut haec tibi potissimum Venetae pars historiae mandaretur, cuius haurire scientiam non aliunde, quam ex tuis aedibus, licebat. Ego quidem, etsi intelligo, qui sis, quam te delectet verus honor, quam tua sponte incumbas ad decus; tamē horror te, sensus huc omnes tuos, cogitationesq. conuertas; excites ipse te; consideres etiam atque etiam, quid susceperis, a quibus commissum, qua tua aetate, qua omnium expectatione. Venetam scribis historiam, nec uniuersam, sed, quod in ea maxime putatur excellere: scribis Principum Reip. decreto: scribis adolescens: qua aetate magnas res aggressos uel insignis admodum manet gloria, uel temeritatis nota sempiternae. quibus ex rebus & quod ante studiorum suorū praestantes fructus edidisti; & quod patris tui uirtus, tua uirtus putatur, nec tibi sunt petenda extrinsecus, quae domi tuae nascuntur; orta est inter homines opinio, historiam te nobis daturum egregiam; in qua Venetae urbis ita narres praecleara facinora, ut aliena cum laude tui nominis immortalitatem coniungas. quod ita futurum, mihi persuasum est, si te ad legendos assidue Caesaris commentarios contuleris, eorumq. ad imitationem, & quasi imaginem totum effinxeris. hoc enim in genere nihil habet perfectius Latinae litterae, & eos, quo tibi essent, tui iuris quodam modo facti, cariores aliquāto, eum hoc tempore nostris ex aedibus haud paul

lo quam antea, emendatiores exirent: uolui in tuo nomine apparere: multis in hanc mentem caussis, iysq. minime uulgaribus adductus. nam, ut omittam, quod historiâ scribenti nihil aptius, nihil omnino his commentarijs utilius quisquam dixerit: ualde me commouit, multorum annorum, ac paene saeculorum in se uendis optimarum artium studijs praec'ara tuae gentis consuetudo. ac uolo mihi, quod attinet ad illa uetustiora, silentium imponere. uenio ad ea, quae propius ad aetatem nostram accedunt. Auo tuo, cuius tu nomen, & una cum nomine uirtutem refers, quis in omni uita uirtutem amauit ardentius? qui cû in litteris usquequaque excelluerit, tum uero Iuris ciuilibus cognitionem egregie consecutus est; eiusq. rei testos habuit amplissimas Veneti Imperij ciuitates. in quibus tum ciuilium, tum capitalium quaestionû iudicijs, magna pariter et integritatis; et doctrinae laude, praefuit. Mitto Hieronymum, patrum tuum, medicinae, ac philosophiae studijs praestantem: qui cum in Syriâ eo consilio esset profectus, ut Arabicis litteris imbueretur, paucis annis tantum profecit, ut plerisque Auienna libros in Latinâ linguam egregie conuerterit. alios quoque possum de tuis maioribus, hac laude praestantes, minime paucos inuenire: sed parente tuo contentus uno esse possum, quo semper in hac ciuitate non solum amico, uerum etiam patrono eruditi homines usi sunt, neque sibi ornamenti, aut praesidij plus in eius amicitia, atque auctoritate, quam commodi repositum in benignitate senserunt. Accedit illud; quod
idem

idem pater tuus cum in Gallia, Reip. caussa, diu uixerit, eamq. prouinciam, Rege Ludouico XII, uniuersam fere peragrauerit; magnam eorum locorum partem, de quibus mentionem in his Commentarijs fieri uides, praesens ipse nouit, eaq. tibi in sermone, non secus ac in tabula picta, diligenter, uerissimeq. ostendere solitus est. itaque, cum hunc librum ad te statui mittere, illud intellexi, magistrum te habere excellentem in hoc rerum ac locorum Gallicae prouinciae studio, parentem tuum, quo sum aliquanto magis in suscepto consilio confirmatus. Tibi uero displicere meum erga te officium, non existimo. mihi quidem ipsi ob eam caussam gratissimum fuit, ut ex tenui munere beneuolentiam in te meam perspiceres: quae cum a parentum nostrorum coniunctione, qua nulla maior esse potuit, originem duxerit, quotidie tamen augeatur studijs erga me tuis, maxime uero caussis ijs, unde facile manat amor, Virtute, ac Probitate; quarum altera tuis in scriptis, altera in moribus elucet

Ioannes Michael Brutus S.D.

QVAM maiorum memoria, uehemē
 tius se nostri homines ingenius omnibus
 atque honestis artibus dediderunt: nam
 quam in his maiore cum ingenij atque in
 dustriae laude uersati, minus uberes sui ingenij fru-
 ctus industriaeq. retulerūt. Sine autē ea fortunae, si
 ne tēporis est iniuria habēda; si modo in eo cōsisteret,
 ac minime saeuendo, ulterius progredere tur; feren-
 dā sibi illam animo aliquanto aequiore existimarent.
 Sed nō iam debita uirtuti praemia quaerūt, famam,
 nomen, gloriam, populorum studia, potentium homi-
 num gratiam, aditus a l summos honores, qui semper
 honestissimo cuique patuerunt: sed grauiſſima uitae
 incōmoda, indignitatem, insolentium hominum fasti-
 diū, in quibus illis essent uitae subsidia petēda, nequid
 quā, uirtute, uindicē a tā graui iniuria quaerente, de-
 precantur. Quae cum mala omnia grauiā per se sunt;
 tū multo horū causa grauior, icerbiorq. uideri debet.
 Fortuna enim, secunda aura prouectos homines, una
 ad maxima regna atque imperia effert: eadē, uirtuti
 bellū, pudori, honestati, quibus illa merito debentur,
 perpetuum indixit. Ut autem qui per uim imperium
 ī populos et gētes administrāt: infestissimi ijs sunt, ad
 quos pertinere iura regni existimantur: ita fortuna
 in

in hominum uitam tyrannide iniecta , in eos infesto odio inexpiabiliq. est, qui aut ficti naturae sollertia , aut suo conformati studio, digni maxime esse uidentur , qui summos honores , regna, principatus inter homines gerant . Cum autem beati homines , omnia uni fortunae referat accepta: sua uise uirtutem esse rentem, quo illos temere fortuna euexit, deprimere omni studio atq. exturbare crudelissime conantur . Tamquam enim illius luce clarissima , domesticis flagitijs detectis , intelligant fore , uti ingenti hominum plausu, suum locum facile uirtus tueatur ; ita omnes qui eius studio tenentur, hostili animo oderunt: ijs fauent, qui quod meliora non nouerunt, sceptras, circules fellas, maiorum imagines, inani specie rerum falsi, suspiciunt, admirantur, ferunt in caelum laudibus. Numquam autem se illi uere beatos putant ; nisi eos habeant qui sibi id probari facile persuaderiq. patiantur: honestos homines & pudetes , qui si e uitae latebris emergat , fortunae etiam altissimum reru humanaru fastigiu tenenti , animi altitudine officiant: in infimu locu deturbatos, ablegandos, si fieri possit , atque amadados sibi ex hominum uita existimant. Quo maiore uos laude dignos ceseo habendos, qui maioru gloria, nobilitate, splendore, qui animi acie multis metisq. perstringit, ita a fortuna agnoscitis: ut uirtute una excolenda, patere uobis aditu ad hominum comendationem et laudem uelitis. Ita nullius uos quidem splendore magis quam uestro clari, magna uestra laude efficitis , ut taquam magno a uobis diffuso lumine , colliceat po
steri

steri aliquando, & collustrentur. Cum uero inter ce-
teras praeclaras artes, deformata litterarum studia,
fortunae iniuria iacerent; uere uos quidem Aetherij
& profecti e Iouis sinu, quasi illis e caelo iniecti ma-
nu, sua certa sede et domicilio collocastis. Ita nunc qui-
dem taquam celeberrimo orbis terrae theatro, nobi-
lissimo hoc uestro coctu, atque ornatissimo sociato, spe-
ctata uirtus, omnium in se oculos undique animumq-
conuertit. Admirabile uero quiddam habet atque ho-
minis ingenio maius, nobilitatis summae adolescen-
tes, ex amplissimis familijs, in quibus dignitates sum-
mae, sacerdotia, regna, insignia honoris clarissima co-
spiciantur: altissima quaedam animi despicientia, rebus
omnibus contemptis, quarum causa multi putant ho-
mini esse uitam expetendam, cum uoluptatibus pu-
gnare, bellum otio indicere, laboribus, uigilijs, com-
mētationibus assiduis uires corporis debilitare, non
genere, nobilitate, diuitijs, sed uirtute, magnitudine
animi, maximam rerum cognitione atque usu ante-
cellere cōari. Vestro autem exemplo si id multi agāt
(late enim eorū fama peruratur, quae a personis tā
claris manāt) iam magna uestra gloria uirtus in suo
regno consistere, iam plane sua laus, honestis artibus
constare uideatur. Itaque summa uestra uirtus, ma-
gno quidem labore me, sed eodē minus tamen necessa-
rio leuat, de uobis pluribus dicendi. Ita enim quae uo-
bis fortuna conciliat, hominibus admirationi sunt;
uti unam in uobis spectari nobilitatem quam uobis
ipsi fingitis aequum putēt. Nam pluris ea a uobis fie-
ri

ri, quae a uestra uirtute hausta habentis, illud iudicio est, eos quidem a uobis in nobilissimum hunc uestrum coetum cooptatos, qui loco honesto nati haberent, quae parta tuerentur; sed in us tamen non census uos magis, copias, speciosos honorum titulos, quam litteras, optimarum artium studia, nobilitatem animi spectasse. Quae uestra uirtus tanta, cum alios omnes ad uos amandos ornandosq. impellit; tum me in primis incendit cupiditate incredibili, susceptum meum in uos studium meo aliquo illustri officio declarandi. Quod quando mihi per mei ingenij uires optandum magis quam sperandum esse intelligo: exiguo quidem munere, sed uno hoc nomine digno uobis, quod politissimo omnium atque elegantissimo scriptore illustrando, a me adornatum comparatumq. sit, me assecuturum non despero. Unus enim semper Caesar habitus est, qui eas res gesserit, ut a quouis scriptae essent, admirationi hominibus futurae uiderentur; unus qui ita scripserit, ut quibuscuque de rebus scriptam historia reliquisset, maxima uoluptate a nostris hominibus, atque auiditate legeretur. In eo autem emendando, quantum a me elaboratum sit, ipse noui; quantum assecutus sim, labore, & studio, aliorum iudicium erit. Vnum certe quidquid illud sit, perpetuum meae in uos obseruantiae, studij, uoluntatis monumentum ad posteritatem exstabit.

Ayuntamiento de Madrid

Nomina locorum, urbium, populorum Galliae, quae
 his in Commentariis habentur, quo nomine,
 & olim Latine: & nunc dicuntur Galli-
 ce, per ordinem litterarum.

<i>Aduatici</i>	<i>Bolseduc</i>	<i>Bibrax</i>	<i>Bray en la con</i>
<i>Agenticum</i>	<i>Apronins</i>		<i>te de Rhetel</i>
<i>Alexis</i>	<i>Laussoys</i>	<i>Bituriges</i>	<i>Burges</i>
	<i>en Bourguogne</i>	<i>Boj</i>	<i>Bourbonnoys, &</i>
<i>Alduafubis</i>	<i>Ledoux</i>		<i>Bauiere en Almagne</i>
<i>Allobroges</i>	<i>Dauphi-</i>	<i>Brannouices</i>	<i>La ual de</i>
	<i>noys, & Sauiie</i>		<i>Moriana</i>
<i>Ambarri</i>	<i>Semar &</i>	<i>Cabillunum</i>	<i>Chiallon</i>
	<i>Monthar</i>		<i>sur le Sone</i>
<i>Ambuzriti pars</i>	<i>Barbantia</i>	<i>Cadurci</i>	<i>Caors</i>
<i>Andes</i>	<i>Angiers</i>	<i>Cadetes</i>	<i>Hipercorentin en</i>
<i>Aquitania</i>	<i>Guienne</i>		<i>Bertegne</i>
<i>Axar</i>	<i>Sone</i>	<i>Calete</i>	<i>Cales</i>
<i>Arduenna silua</i>	<i>Foreste</i>	<i>Carnutes</i>	<i>Charters</i>
	<i>Dardena</i>	<i>Cenomani</i>	<i>Semans</i>
<i>Armorica ciuitates</i>	<i>Ber-</i>	<i>Centrones</i>	<i>Saitron au pais</i>
	<i>tagne toute</i>		<i>de Liege</i>
<i>Ambiani</i>	<i>Amiens</i>	<i>Centrones de Tarentasil</i>	<i>en</i>
<i>Artomici</i>	<i>Armignac</i>		<i>Sauoie</i>
<i>Atrebatas</i>	<i>Arras</i>	<i>Curiosolites</i>	<i>Cornouaille</i>
<i>Auaricum uigron en berry</i>		<i>Diablitres</i>	<i>Leon doul en</i>
<i>Auerni</i>	<i>Auergne</i>		<i>Bertegne</i>
<i>Aulerci</i>	<i>Roan</i>	<i>Ebrodunum</i>	<i>Ambrum</i>
<i>Axona</i>	<i>Desne</i>	<i>Eburanes</i>	<i>Liege</i>
<i>Bacenis silua Foreste negre</i>		<i>Eboronices</i>	<i>Ebreux</i>
<i>Bataui</i>	<i>Holande</i>	<i>Elauer</i>	<i>Aliee</i>
<i>Bellocassii</i>	<i>Bayeux</i>	<i>Essui</i>	<i>Reteolis, oul tre</i>
<i>Bellouaci</i>	<i>Beauuois</i>		<i>tournay</i>
<i>Betere Bestes en guienne</i>		<i>Gabelli</i>	<i>Lodene uauert.</i>
<i>Bibra cte beuray dansum</i>		<i>Garumna</i>	<i>Garonne</i>
			<i>Genebum</i>

rena & exsequetur cum margine, & planitia pului-
 ni, deinde insuper eam exaequationem, pila quam
 magna constituta fuerit, ibi struatur. quare si sic, ut
 puto, perseverat corruptus libratorum vitio locus,
 neque sensus constabit, neque constructio, nisi im-
 plexa & litigiosa grammaticis. sed, ut utraque con-
 stent, sensus scilicet, & constructio tam ingeniosis,
 quam grammaticis. & operi verba sint conformia, &
 opus verbis; animaduertendum est, quod postquam
 Caesar descripsit modum figendi, & adigendi tigna
 in fundo fluminis, ex qua adactione magnam stabili-
 ratem & firmitatem assecuta sunt, uertit se ad bipeda-
 les trabes, quae transversam totius pontis latitudi-
 nem perficiebant, & qua ratione possint, & quo mo-
 do sustinerentur, docet. dicens, quod super haec utra-
 que, idest super bina tigna quae & in parte superiori,
 & ea quae in parte inferiori posita erant bipedales tra-
 bes immissae, quantum eorum tignorum iunctura di-
 stabat, binis utrimque fibulis, ab extrema parte di-
 stinebantur. Quibus disclusis, & in contrariam par-
 tem reuinctis, &c. In hanc eandem sententiam me-
 cum uenire uidetur Leo Baptista Albertus, uir & in-
 genio, & litteris clarus, in suo de Architectura, qui e-
 iusdem Caesariani Pötis descriptionem repetens nõ
 aliter ei uisum fuit potuisse sibi ipsi satisfacere, nisi
 his uerbis. Huiusmodi autem immissae trabes binis
 utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. qui-
 bus disclusis, & cetera. quid autem sit Fibula, & quo
 modo discludatur, & reuinciatur, nõ omnibus peruia
 est noticia, quamuis eius sit quotidianus usus. Utun-
 tur autem ea uiri ac mulieres ad capita cingulorum,
 quibus circum se fluentes cõtineant uestes, transacto
 per auulum, altero cinguli capite, fibulaq. reuincto,
 ut, quanto plus trahitur, tanto fortius firmeretur. Eius-
 modi autem sunt & sellae, multis Italiae urbibus com-
 munes, quae clausae seruantur, & ad sedendi usum,

cum discluduntur, & in contrariam partem reuincuntur, eo fortius compressae firmantur. hoc etiam ita esse, ex Vitruuio clarissime apparet in decimo, his uerbis. Tigna tria ad onerum magnitudinem ratione expediuntur, & a capite fibula coniuncta, & in imo diuaticata eriguntur. Et infra: Sin autem maioribus oneribus erunt machinae comparandae, amplioribus tignorum longitudinibus, & crassitudinis erit utendum, & eadem ratione in summo fibulationibus, in imo sicularum uersationibus expediendum. Et libro primo, ubi de moenibus disserit: Crassitudinem autem muri, ita faciendam censeo, uti armati homines supra obuiam uenientes, alius alium sine impeditione praeterire possint, dum in crassitudine perpetuae taleae oleagineae, ustulatae quam creberrimae instruantur, uti utraeque muri frontes inter se (quem admodum fibulis) his taleis colligatae, aeternam habeant firmitatem. huiusmodi autem fibulis, quibus tunc & in colligandis muris, & in munitionum uallis utebantur, hodie quoque & nos utimur, transuersis in latum longuriis fibulatim dispositis, ut ictibus gladium, non uno loco tantum, sed tota uallis molle resistamus iuuantibus fibulis continenter in contrariam partem reuinctis. Ex dictis satis constare poterit & sensus, & constructio uerborum Caesaris, & Pontis forma, secundum figuram a nobis traditam.

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIB. I

GALLIA est omnis diuisa in partes tres: quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona, & Sequana diuidit. horum omnium fortissimi sunt Belgae: propterea quod a cultu, atque humanitate prouinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant, atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important; * proximiq. sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. qua de causa Heluetij quoque reliquos Gallos uirtute praecedunt; quod fere * quotidianis proelijs cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, * contineturque Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam a Sequanis, & Heluetijs flumen Rhenum: uergit ad Septentriones. Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur: pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in Se-

A ptem-

ptemtriones, & Orientem solem. Aquitania a Garunna flumine ad Pyrenaeos montes, & eam partem Oceani, quae ad Hispaniam pertinet, spectat inter Occasum solis, & Septemtriones. apud Heluetios longe nobilissimus, & ditissimus fuit Orgetorix, is M. Messalla & M. Pisone Cos. regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, & ciuitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copijs exirent: perfacile esse, cum uirtute omnibus praestarent, totius Galliae imperio potiri. id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci natura Heluetij continentur, una ex parte flumine Rheno latissimo, atque altissimo, qui agrum Heluetium a Germanis diuidit; altera ex parte, monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos, & Heluetios; tertia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam nostram ab Heluetijs diuidit. his rebus fiebat, ut & minus late uagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. qua de causa homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur. pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli, atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudine millia passuum ccxl. in latitudinem clxxx. patebant. His rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti, conslituerunt ea, quae ad proficiscendum pertinerent, comparare, iumentorum, & carrorum quam maximum numerum coemere, sementes quamaximas facere, ut in itinere copia frumenti suppetet;

teret ; cum proximis ciuitatibus pacem , & amicitiam confirmare . ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt . in tertium annum profectiorem lege confirmat . ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur . is sibi legationem ad ciuitates suscepit . in eo itinere persuadet Castico , Catamantaledis filio , Sequano , cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat , & a S. P. Q. R. amicus appellatus erat , ut regnum in ciuitate sua occuparet , quod pater ante habuerat : itemq. Dnmorigi Aeduo , fratri Diuitiaci , qui eo tempore principatum in ciuitate sua obtinebat , ac maxime plebi acceptus erat , ut idem conaretur , persuadet ; eiq. filiam suam in matrimonium dat . perfacile factu esse , illis probat , conata perficere ; propter ea quod ipse suae ciuitatis imperium obtenturus esset : non esse dubium , quin totius Galliae plurimum Heluetij possent . se suis copiis , suoq. exercitu , illis regna conciliaturum , confirmat . Hac oratione adducti , inter se fidem , & insurandum dant ; & , regno occupato , per tres potentissimos , ac firmissimos populos totius Galliae sese potiri posse sperant . Ea res , ut est Heluetijs per iudicium enunciata , moribus suis Orgetorigem ex uinculis cassam dicere coegerunt . damnatur poenam sequi oportebat , ut igni cremaretur , die constituta causae dictionis Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam , ad hominum millia decem , undique coegit ; & omnes clientes , obaeratosq. suos , quorum

magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam diceret, se eripuit. cum ciuitas, ob eam rem incitata, armis ius suum exsequi conaretur, multitudinemq. hominum ex agris magistratus cogere; Orgetorix mortuus est: neque abest suspicio, ut Heluetij arbitrantur, quin ipse sibi mortem conscierit. Post eius mortem nihilo minus Heluetij id, quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant. ubi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, opida sua omnia, numero ad duodecim, uicos ad quadringentos, reliqua priuata aedificia incendunt; frumentum omne, praeter quod secum portaturi erant, comburunt; ut, domum reditionis spe sublata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent: trium mensium molita cibaria sibi quemque domo efferre iubent: persuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobricis finitimis, uti, eodem usi consilio, opidis suis, uicisque exustis, una cum ijs proficiscantur: Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transierant, Noricamq. oppugnant, receptos ad se socios sibi adsciscunt. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent, unum per Sequanos, angustum, & difficile, inter montem Iuram, & flumen Rhodanum, quo uix, singuli carri ducerentur; mons autem altissimus impendebat, ut facile per pauci prohibere possent: alterum per prouinciam nostram, multo facilius, atque expeditius: propterea quod inter fines Hel-

uetiorum

uetiorum, & Allobrogum, qui nuper Populo R. pacati erant, Rhodanus fluit, isq. non nullis locis uado transitur. extremum opidum Allobrogum est, proximumq. Heluetiorum finibus Geneva. ex eo opido pons ad Heluetios pertinet. Allobrogibus sese uel persuasuros, quod non dum bono animo in Populum R. uiderentur, existimabant, uel ui coacturos, ut per suos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectiorem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conueniant. is dies erat, ad v. kal. Apr. L. Pisone, A. Gabinio cos. Caesari cum id nuntiatum esset, eos per prouinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci; &, quam maximis itineribus potest, in Galliam ulteriorem contendit, & ad Geneuam peruenit: prouinciae totam quam maximum potest militum numerum imperat. erat omnino in Gallia ulteriore Legio una. pontem, qui erat ad Geneuam, iubet rescindi. Vbi de eius aduentu Heluetij certiores facti sunt, Legatos ad eum mittunt nobilissimos ciuitatis, cuius Legationis Numcius, & Verodoctius principem locum obtinebant, qui dicerent, sibi esse in animo, sine ullo maleficio iter per prouinciam facere, propterea quod iter haberent nullum aliud: rogare, ut eius uoluntate id sibi facere liceat. Caesar, quod memoria tenebat, L. Cassium Consulem occisum, exercitumq. eius ab Heluetijs pulsum, & sub iugum missum, concedendum non putabat; neque

homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperatisros ab iniuria & maleficio existimabat: tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperauerat, conuenirent, Legatis respondit; diem se ad deliberandum sumpturum; si quid uellent, ad Idus Apr. reuenterentur. Interea ea Legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia conueniant, a lacu Lemano, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit, millia passuum decemnouem; murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit: eo opere perfecto, praesidia disponit, castris communit; quo facilius, si se inuito transire conaretur, prohiberi possent. Vbi ea dies, quam constituerat cum Legatis, uenit, & Legati ad eum reuenterunt, negat se more, & exemplo Popidi R. posse iter ulli per provinciam dare; & si uim facere conentur, prohibiturum ostendit. Heluetij, ea spe deiecti, nauibus unctis, ratibusque compluribus factis; alij uadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, non numquam interdum, saepius noctu, si perrumpere possent, conati, operis munitione, et militum concursu, & telis repulsi, hoc conatu destiterunt. Relinquebatur una per Sequanos uia, qua, Sequanis inuitis, propter angustias ire non poterant. Ijs cum sua sponte tu persuadere non possent, Legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut eo deprecato re a Sequanis hoc impetrarent. Dumnorigis gratia,

&

et largitione apud Sequanos plurimum poterat, & Heluetijs erat amicus: quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; et, cupiditate regni adductus, nouis rebus studebat, et quâ plurimas ciuitates suo sibi beneficio habere obstrictas uolebat: itaque rem suscipit; & a Sequanis impetrat, ut per fines suos Heluetios ire patientur; obsidesq. uti inter sese det, perficit; Sequani, ne itinere Heluetios prohibeât; Heluetij, ut sine maleficio, & iniuria trãseant. Caesari renunciatur, Heluetijs esse in animo per agrum Sequanorum, & Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus absunt; quae ciuitas est in prouincia. id si fieret, intelligebat magno cum prouinciae periculo futurû, ut homines bellicosos, Populi R. inimicos, locis patentibus, maximeq. frumentarijs finitimos haberet. ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum Legatum praefecit, ipse in Italiam magnis itineribus contendit; duasq. ibi Legiones conscribit; et tres, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit, & , qua proximum erat iter, per Alpes in ulteriorem Galliam cum his quinque Legionibus ire contendit. ibi Centrones, & Garoceli, & Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. cõ pluribus his proelijs pulsis, ab Oculo, quod est citerioris prouinciae extremum, in fines Vocontiorû ulterioris prouinciae die septima peruenit: inde in Allobrogû fines, ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum ducit. hi sunt extra prouinciam

trans Rhodanum primi. Heluetij iam per angustias, et fines Sequanorū suas copias trāsduxerant, et in Aeduorum fines peruenerant, eorūq. agros populabantur. Aedui cum se, suaq. ab his defendere non possent Legatos ad Caesarem mittūt rogatum auxilium: ita se omni tempore de Populo R. meritos esse, ut, paene in conspectu exercitus nostri, agri uastari, liberi eorum in seruitutem abduci, opida expugnari non debuerint. Eodem tempore, quo Aedui, Ambarri quoque, necessarij et cōsanguinei Aeduorum, Caesarem certiozem faciunt, sese, depopulatis agris, non facile ab opidis um hostium prohibere. item Allobroges, qui trans Rhodanum uicos, possessionesq. habebant, fuga se ad Caesarem recipiunt, et demonstrant, sibi, praeter agri solum, nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Caesar, non exspectandum sibi statuit, dum, omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Heluetij peruenirent. Flumen est Arar, quod per fines Aeduorum, et Sequanorum in Rhodanū influit, incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, indicari non possit. id Heluetij ratibus, ac lintribus inuētis transibant. ubi per exploratores Caesar certior factus est, tres iā copiarum partes Heluetios id flumen traduxisse, quartam uero partem citra flumen Ararim reliquam esse, de tertia uigilia cum Legionibus tribus e castris profectus, ad eam partem peruenit, quae non dum flumē transierat. eos impeditos, et inopinantes aggressus, magnam partem eorū cōcidit: reliqui sese fugae mandarunt, atque in proximas

mas

mas siluas abdiderunt. is pagus appellabatur Tigurinus. ná omnis ciuitas Heluetia in quattuor pagos diuisa est. hic pagus unus, cum domo exisset, patrum nostrorum memoria, L. Cassium Cōsulem interfecerat, et eius exercitum sub iugum miserat. ita, siue casu, siue consilio deorum immortalium, quae pars ciuitatis Heluetiae insignē calamitatem Populo R. intulerat, ea princeps poenas persoluit. qua in re Caesar nō solum publicas, sed etiam priuatas iniurias ultus est; quod eius soceri L. Pisonis auum, L. Pisonem, Legatum, Tigurini eodem proelio, quo Cassium, interfecerant. Hoc proelio factō, reliquas copias Heluetiorum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum curat; atque ita exercitū trāsducit. Heluetij, repentino eius aduentu commoti, cum id, quod ipsi diebus xx aegerrime confecerant, ut flumen transirent, illū uno die fecisse intelligerent, Legatos ad eum mittunt: cuius Legationis Diuico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Heluetiorum fuerat. is ita cum Caesare egit: Si pacem Populus R. cum Heluetijs faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Heluetios, ubi eos Caesar cōstituisset, atque esse uoluisset: sin bello persequi perseveraret, reminisceretur et ueteris incommodi Populi R. et pristinae uirtutis Heluetiorum: quod improuiso unum pagum adortus esset, cum ij qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne, ob eam rē, aut suae magnopere uirtuti tribueret, aut ipsos despiceret: se ita a patribus, maioribusq. suis didicisse, ut magis uirtute, quā dolo, contenderent, aut

insidijs

insidijs niterentur: quare, ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate Populi R. & internitione exercitus nomen caperet, aut memoriam proderet. His Caesar ita respondit: Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas Legati Heluetij commemorassent, memoria teneret: atque eo grauius ferre, quo minus merito Populi R. accidisset: qui si alicuius iniuriae sibi conscius fuisset, nō fuisse difficile cauere: sed eo deceptum, quod neque commissum a se intelligeret, quare timeret; neque, sine causa timendum, putaret: quod si ueteris contumeliae obliuisci uellet, num etiam recentium iniuriarum, quod, eo inuito, iter per prouinciā per uim tentassent, quod Aeduos, quod Ambaros, quod Allobroges uexassent, memoriam deponere posset? quod sua uictoria tam insolenter gloriaretur, quodq. se tam diu impune tulisse iniurias admirarentur, eodem pertinere: consueuisse enim deos immortales; Quo grauius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci uelint, his secundiores interdum res, et diuturniorem impunitatem concedere: cum ea ita sint, tamen si obfides ab ijs sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intelligat, et si Aeduis de iniurijs, quas ipsis, sociisq. eorum intulerint, item si Allobrogibus satisficiant, sese cum ijs pacem esse facturū. Diuico respondit: Ita Heluetios a maioribus suis institutos esse, uti obfides accipere, nō d. ire, cōsueuerint: eius rei Populum R. esse testē. Hoc responso dato, discessit. Postero die castra ex eo loco mouēt: idē Caesar facit; equitatumq.

iumq. omnem, ad numerum quattuor millium, quem ex omni prouincia, et Aeduis, atque eorum socijs coactum habebat, praemittit; qui uideant, quas in partes hostes iter faciant. qui cupidius nouissimum agmen insecuti, alieno loco cum equitatu Heluetiorum proelium committunt; & pauci de nostris cadunt. quo proelia sublatis Heluetij, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere, non numquam ex nouissimo agmine proelio nostros laceessere coeperunt. Caesar suos a proelio cõtinebat, ac satis habebat in praesentia, hostem rapinis, populationibusq. prohibere. ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti inter nouissimum hostium agmen, & nostrum primum nõ amplius quinis, aut senis millibus passuum interesset. interim quotidie Caesar Aeduos frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare. nam propter frigora, quod Gallia sub Septemtrionibus, ut ante dictum est, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. eo autem frumento, quod flumine Arare nauibus subuexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Heluetij auerterant; a quibus discedere uolebat. Diem ex die ducere Aedui; conferri, comportari, adesse, dicere. Vbi se diutius duci intellexit Caesar, diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret; conuocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Diuitiaco, & Lisco, qui

sum-

*summo magistratu: praeerant, (quem Vergobretū
 appellant Aedui, qui creatur annuus, & uitae, ne-
 cisq. in suos habet potestatem) grauius eos accusat;
 quod, cum neque emi, neque ex agris sumi posset,
 tam necessario tempore, tam propinquis hostibus,
 ab ijs non subleuetur, praesertim cum magna ex par-
 te, eorum precibus adductus, bellum susceperit: mul-
 to etiam grauius, quod sit destitutus, queritur.
 Tum demum Liscus; oratione Caesaris adductus,
 quod antea tacuerat, proponit esse nonnullos, quo-
 rum auctoritas apud Plebem plurimum ualeat; qui
 priuatim plus possint, quam ipsi magistratus: hos se-
 ditiosa, atque improba oratione multitudinem de-
 terrere, ne frumentum conserant; quod praestare di-
 cant, si iam principatum Galliae obtinere non possēt,
 Gallorum, quam Romanorum, imperia perferrē;
 neque dubitare debeant, quin, si Heluetios supera-
 uerint Romani, una cum reliqua Gallia Aeduis liber-
 tatem sint erepturi: ab ijsdem nostra consilia, quaeq.
 in castris gerantur, hostibus enunciarī: hos a se coer-
 ceri non posse: quin etiam, quod necessariam rem co-
 actus Caesari enunciarit, intelligere sese, quanto id
 cum periculo feceris; & ob ea causam, quam diu
 potuerit, tacuisse. Caesar hac oratione Lisci Dumno-
 rigem, Diuitiaci fratrem, designari sentiebant: sed,
 quod pluribus praesentibus eas res iactari nolebat,
 celeriter concilium dimittit; Liscum retinet; quaerit
 ex solo ea, quae in conuentu dixerat. dicit liberius,
 atque audacius. eadem secreto ab alijs quaerit: re-
 perit*

perit esse uera: ipsum esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum nouarum rerum, complures annos portoria, reliquaq. omnia Aeduorum uectigalia paruo pretio redempta habere: propterea quod, illo licente, contraliceri audeat nemo: his rebus & suam rem familiarem auxisse, et facultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere, et circum se habere: neque solum domi, sed etiam apud finitimas ciuitates largiter posse: atq. huius potentiae caussa matrē in Biturigibus, homini illic nobilissimo, ac potētissimo, collocasse: ipsum ex Heluetijs uxorem habere: sororem ex matre, et propinquas suas nuptum in alias ciuitates collocasse. facere, & cupere Heluetijs, propter eam affinitatem: odisse etiam suo nomine Caesarem, & Romanos; quod eorum aduentu potentia eius diminuta, et Diuitiacus frater in antiquum locum gratiae, atque honoris sit restitutus: si quid accidat Romanis, summam in spem regni obtinendi per Heluetios uenire; imperio Populi R. non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare.

Reperiebat etiam Caesar, inquirendo, quod initium fugae proelii equestris aduersi a Dumnorige, atque eius equitibus factū esset: (nam equitatus, quem auxilio Caesari Aedui miserant, Dumnorix praeerat) eorumq. fuga reliquum esse equitatum perterritum. Quibus rebus cognitis, cum ad has suspiciones certissimae res accederent, quod per fines Sequanorum

Helue-

Heluetios traduxisset, quod obsides inter eos dandos curasset, quod ea omnia non modo iniussu suo, & ciuitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset, quod a magistratu Aeduorum accusaretur, satis esse caussae arbitrabatur, quare in eum aut ipse animaduerteret, aut ciuitatem animaduertere iuberet. His omnibus rebus unum repugnabat, quod Diuitiaci fratris summum in Populum R. studium, summam in se uoluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognouerat. nam, ne eius supplicio Diuitiaci animum offenderet, uerebatur. itaque, prius quam quidquam conaretur, Diuitiacum ad se uocari iubet; & , quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Proculium, principem Galliae prouinciae, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonescit, quae ipso praesente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta: & ostendit, quae separatim quisque de eo apud se dixerit: petit, atque hortatur, ut sine eius offensione animi, uel ipse de eo, causa cognita, statuat, uel ciuitatem statuere iubeat. Diuitiacus, multis cum lacrymis Caesarem complexus, obsecrare coepit, ne quid grauius in fratrem statueret: scire se, illa esse uera: nec quemquam ex eo plus, quam se, doloris capere: propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, per se creuisset; quibus opibus, ac neruis non solum ad minuendam gratiam, sed paene ad perniciem suam uteretur:

tur:

tur: sese tamé & amore fraterno, & existimatione vulgi commoueri: quod si quid ei a Caesare grauius accidisset, cum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum non sua uoluntate factum; qua ex re futurum, uti totius Galliae animi a se auerterentur. Haec cum pluribus uerbis flens a Caesare peteret, Caesar eius dexteram prehendit. cōsolatus, rogat, finem orandi faciat: tanti eius apud se gratiam esse ostendit, uti & Reip. iniuriam, et suū dolorem eius uoluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se uocat, fratrem adhibet: quae in eo reprehendat, ostendit; quae ipse intelligat, quae ciuitas queratur, proponit: monet, ut in reliquū tempus omnes suspiciones uitet. praeterita se Diuitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit: ut quae agat, quibuscum loquatur, scire possit. Eodem die ab exploratoribus certior factus, hostes sub montem consedissee, millia passuum ab ipsius castris octo; qualis esset natura montis, & qualis in circuitu adscensus, qui cognoscerent, misit. renunciatum est, facilem esse. de tertia uigilia T. Labienum Legatum propere cum duabus Legionibus, & iisdem ducibus, qui iter cognouerant, summum iugum montis adscendere iubet: quid sui consilij sit ostendit. ipse de quarta uigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit; equitatumq. omnem ante mittit. P. Confidius, qui rei militaris peritissimus habebatur, & in exercitu L. Syllae, & postea in M. Crassi fuerat, cum exploratori-

bus

*bus praemittitur. prima luce, cum summus mons a T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mille & quingentis passibus abesset; neque, ut postea ex captiuis comperit, aut ipsius aduentus, aut Labieni cognitus esset; Considius, equo admissio, ad eum accurrit: dicit, montem, quem a Labieno occupari uoluerit, ab hostibus teneri: id se a Gallicis armis, atque insignibus cognouisse. Caesar suas copias in proximum collem subducit; aciem instruit, Labienus, ut erat ei praeceptum a Caesare, ne proelium committeret, nisi ipsius copiae prope hostium castra uisae essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret; monte occupato, nostros expectabat, proelioque abstinerebat. multo denique die per exploratores cognouit, et montem a suis teneri, et Heluetios castra mouisse, et Considium, timore perterritum, quod non uidisset, pro uiso sibi renunciaisse. eo die, quo consueerat, interuallo hostes sequitur, et milia passuum tria ab eorum castris castra ponit. postridie eius diei; quod omnino biduum supererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret; & quod a Bibracte, opido Aeduorum longe maximo ac copiosissimo, non amplius millibus passuum **xviii**. aberat: rei frumentariae prospiciendum existimauit; iter ab Heluetijs auertit; ac Bibracte ire contedit. ea res per fugitiuos L. Aemilij, Decurionis equitum Gallorum, hostibus nunciatur. Heluetij, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus*

superioribus locis occupatis, proelium non commisis-
sent, siue eo quod re frumentaria intercludi. posse cō-
fiderent, commutato consilio, atque itinere con-
uerso, nostros a nouissimo agmine insequi, ac laces-
sere coeperunt. Postquam id animaduertit, copias
suas Caesar in proximum collem subducit; equita-
tumque, qui sustineret hostium impetum, misit. ip-
se interim in colle medio triplicem aciem instruxit
Legionum quattuor veteranorum, ita, uti supra se
in summo iugo duas Legiones, quas in Gallia cete-
riore proxime conscripserat, & omnia auxilia, col-
locarit, ac tutum montem hominibus complevit.
interea, sarcinas in unum locum conferri, & eum
ab ijs, qui in superiore acie constiterant, muniri
iussit. Heluetij, cum omnibus suis carris secuti,
impedimenta in unum locum contulerunt; ipsi con-
fertissima acie, reiecto nostro equitatu, phalange
facta, sub primam nostram aciem successerunt.
Caesar, primum suo, deinde omnium e conspectu
remotis equis, ut, aequato omnium periculo, spem
fugae tolleret, cohortatus suos, proelium commisit.
milites, e loco superiore pilis missis, facile hostium
phalangem persregerunt. ea disiecta, gladijs distri-
ctis, in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pu-
gnam erat impedimento, quod, pluribus eorum scu-
tis uno ictu pilorum transfixis, & colligatis, cum
ferrum se inflexisset, neque euellere, neque, sini-
stra impedita, satis commode pugnare poterant,
multi ut, diu iactato brachio, praeoptarent scutum

*manu emittere , & nudo corpore pugnare , tandem ,
 uulneribus defessi , & pedem referre , & , quod
 Mons suberat circiter ∞ passuum , eo se recipere
 coeperunt . capto Monte , & succedentibus nostris ,
 Boij , & Tulingi , qui hominum millibus circiter
 x v agmen hostium claudebant , & nonissimis
 praesidio erant , ex itinere nostros latere aperto
 aggressi , circumuenire . conspicati Heluetij , qui in
 Montem sese receperant , rursus instare , & proelium
 redintegrare coeperunt . Romani conuersa signa
 bipartito intulerunt : prima , ac secunda Acies ,
 ut uictis , ac submotis , resisteret ; tertia , ut uenientes
 sustineret . ita , ancipiti proelio , diu , atque acriter
 pugnatum est . diutius eum nostrorum impetum
 sustinere non possent ; alteri se , ut coeperant , in
 Montem receperunt ; alteri ad impedimenta , & carros
 suos se contulerunt . nam hoc toto proelio , cum ab
 hora septima ad uesperum pugnatum sit , auersum
 hostem uidere nemo potuit : ad multam noctem etiam
 ad impedimenta pugnatum est : propterea quod pro
 uallo carros obiecerant , & e loco superiore in
 nostros uenientes tela coniciebant , & nonnulli
 inter carros , rotasq. mazaras ac tragulas subiiciebant ,
 nostrosq. uulnerabant . diu cum esset pugnatum ,
 impedimentis castrisque nostri potiti sunt . ibi Orgetorigis
 filia , atque unus e filiis captus est . ex eo proelio
 circiter millia hominum cxxx super fuerunt : eaq. tota
 nocte continenter ierunt : in nullam partem noctis
 itinere intermisso , in fines Lingonum*

gonum die *IV.* peruenerunt; cum, & propter uulnera Militum, & propter sepulturam occisorum, nostri, triduum morati, eos sequi non potuissent. Caesar ad Lingones litteras, nunciosq. misit, ne eos frumento, ne ue alia re, iuuarent: qui si iuuissent, se eodem loco illos, quo Heluetios, habiturum. ipse, triduo intermisso, cum omnibus copijs eos sequi coepit. Heluetij, omnium rerum inopia adducti, Legatos de deditioe ad eum miserunt: qui cum eum in itinere conuenissent; seq. ad pedes proiecissent; suppliciterq. locuti, flentes pacem petissent; atque eos in eo loco, quo tum essent, suum aduentum exspectare iussisset; paruerunt. eo postquam Caesar peruenerit, obsides, arma, seruos, qui ad eos perfugissent, poposcit. dum ea conquiruntur, & conferuntur, nocte intermissa, circiter hominum millia *VI.* eius pagi, qui *Verbigenus* appellatur, siue timore perterriti, ne, armis traditis, supplicio afficerentur, siue spe salutis inducti, quod, in tanta multitudine dediticiorum, suam fugam aut occultari, aut omnino ignorari posse existimarent, prima nocte, ex castris Heluetiorum egressi, ad *Rhenum*, finesq. Germanorum, contenderunt. quod ubi Caesar resciiuit; quorum per fines ierant, his, uti conquirerent, & reducerent, si sibi purgati esse uellent, imperauit; reductos in hostium numero habuit: reliquos omnes, obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditioem accepit: Heluetios, *Tulingos*, *Lactobrigos* in fines suos, unde erant profecti, reuer-

*manu emittere , & nudo corpore pugnare , tandem ,
 uulneribus defessi , & pedem referre , & , quod
 Mons suberat circiter ∞ passuum , eo se recipere
 coeperunt . capto Monte , & succedentibus nostris ,
 Boij , & Tulingi , qui hominum millibus circiter
 x v agmen hostium claudebant , & nonissimis
 praesidio erant , ex itinere nostros latere aperto
 aggressi , circumuenire . conspicati Heluetij , qui in
 Montem sese receperant , rursus instare , & proelium
 redintegrare coeperunt . Romani conuersa signa
 bipartito intulerunt : prima , ac secunda Acies ,
 ut uictis , ac submotis , resisteret ; tertia , ut uenientes
 sustineret . ita , ancipiti proelio , diu , atque acriter
 pugnatum est . diutius cum nostrorum impetum
 sustinere non possent ; alteri se , ut coeperant ,
 in Montem receperunt ; alteri ad impedimenta , &
 carros suos se contulerunt . nam hoc toto proelio ,
 cum ab hora septima ad uesperum pugnatum sit , a-
 uersum hostem uidere nemo potuit : ad multam noctem
 etiam ad impedimenta pugnatum est : propterea
 quod pro uallo carros obiecerant , & e loco superiore
 in nostros uenientes tela coniciebant , & nonnulli
 inter carros , rotasq. mazaras ac tragulas subiiciebant ,
 nostrosq. uulnerabant . diu cum esset pugnatum ,
 impedimentis castrisque nostri potiti sunt . ibi
 Orgetorigis filia , atque unus e filiis captus est .
 ex eo proelio circiter millia hominum c x x x . super-
 fuerunt : eaq. tota nocte continenter ierunt : in nul-
 lam partem noctis itinere intermisso , in fines Lin-
 gonu m*

gonum die I V. peruenerunt; cum, & propter uulnera Militum, & propter sepulturam occisorum, nostri, triduum morati, eos sequi non potuissent. Caesar ad Lingones litteras, nunciosq. misit, ne eos frumento, ne ue alia re, iuuarent: qui si iuuissent, se eodem loco illos, quo Heluetios, habiturum. ipse, triduo intermisso, cum omnibus copijs eos sequi coepit. Heluetij, omnium rerum inopia adducti, Legatos de deditioe ad eum miserunt: qui cum eum in itinere conuenissent; seq. ad pedes proiecissent; suppliciterq. locuti, flentes pacem petissent; atque eos in eo loco, quo tum essent, suum aduentum exspectare iussisset; paruerunt. eo postquam Caesar peruenerit, obsides, arma, seruos, qui ad eos perfugissent, poposcit. dum ea conquiruntur, & conferuntur, nocte intermissa, circiter hominum millia VI. eius pagi, qui Verbigenus appellatur, siue timore perterriti, ne, armis traditis, supplicio afficerentur, siue spe salutis inducti, quod, in tanta multitudine dediticiorum, suam fugam aut occultari, aut omnino ignorari posse existimarent, prima nocte, ex castris Heluetiorum egressi, ad Rhenum, finesq. Germanorum, contenderunt. quod ubi Caesar resciiuit; quorum per fines ierant, his, uti conquirerent, & reducerent, si sibi purgati esse uellent, imperauit; reductos in hostium numero habuit: reliquos omnes, obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditioem accepit: Heluetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reuer-

ti iussit; et, quod omnibus frugibus amissis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit, ut his frumenti copiam facerent: ipsos oppida, uicosque, quos incenderant, restituere iussit. id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Heluetij discesserant, uacare; ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Heluetiorum fines transirent, & finitimi Galliae prouinciae, Allobrogibusq. esset. Boios, petentibus Aeduis, quod egregia uirtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit. quibus illi agros dederunt; eosq. postea in parem iuris, libertatisq. condicionem, atque ipsi erant, acceperunt. In castris Heluetiorum Tabulae repertae sunt, litteris Graecis confectae, & ad Caesaré perlatae; quibus in Tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulieresque. quarum omnium rerum summa erat, capitum Heluetiorum millia CCLXIII, Tulingorum millia XXXVI, Latobrigorum XIV, Rauracorum XXIII, Boiorum XXXII: ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. summa omnium fuerant ad millia CCCLXIX. eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperauerat, repertus est numerus millium C & X. Bello Heluetiorum confecto, totius fere Galliae Legati, principes ciuitatum, ad Caesarem gratulatum conuenerunt: intelligere sese, tametsi, pro veteribus

ribus Heluetiorum iniurijs Populus R. ab ijs poenas bello repetisset; tamen eam rem non minus ex usu terrae Galliae, quam Populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Heluetij reliquissent, ut toti Galliae bellum inferrent, imperioq. potirentur, locumq. domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum, ac fructuosissimum iudicassent, reliquasq. ciuitates stipendiarias haberent. petierunt, uti sibi concilium totius Galliae in diem certam indicare, idq. Caesaris uoluntate facere, liceret: sese habere quasdam res, quas e communi consensu ab eo petere uellent. ea re permissa, diem concilio constituerunt, & iureiurando, ne quis enunciaret, nisi, quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt. Eo concilio dimisso, iidem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad Caesarem reuerterunt; petieruntque, uti sibi secreto, in occulto, de sua, omniumq. salute cū eo agere liceret. ea re impetrata, sese omnes flentes Caesari ad pedes proiecerunt: non minus se id contendere, & laborare, ne ea, quae dixissent, enunciarentur, quam, uti ea, quae uellent, impetrarent; propterea quod, si enunciatum esset, summum in cruciatum se uenturos uiderent. Locutus est pro his Diuitiacus Aeduus: Galliae totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Aeduos, alterius Aruernos: hi cum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Aruernis, Sequanisq.

Germani mercede accerferentur. horum primo cir-
 citer millia x v. Rhenum transisse: postea quam a-
 gros, & cultum, & copias Gallorum homines feri,
 ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse
 in Gallia ad c & x x millium numerum: cum his
 Aeduos, eorumq. clientes semel, atque iterum ar-
 mis contendisse; magnam calamitatem pulsos acce-
 pisse, omnem nobilitatem, omnem Senatam, o-
 mnem equitatum amisisse: quibus proelijs calamita-
 tibusq. fractos, qui & sua uirtute, & Populi R. ho-
 spitio, atque amicitia plurimum ante in Gallia potuis-
 sent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos
 ciuitatis, & iureiurando ciuitatem obstringere; se-
 se neque obsides repetituros, neque auxilium a Po-
 pulo R. imploraturus, neque recusaturus, quo mi-
 nus perpetuo sub illorum ditione, atque imperio es-
 sent: unum se esse, ex omni Ciuitate Aeduorum,
 qui adduci non potuerit, ut iuraret, aut suos liberos
 obsides daret: ob eam rem se ex Ciuitate profugif-
 se, & Romam ad Senatam uenisse, auxilium postu-
 latum; quod solus neque iureiurando, neque obsidi-
 bus teneretur: sed peius uictoribus Sequanis, quam
 Aeduis uictis, accidisse: propterea quod Ariouistus,
 Rex Germanorum, in eorum sinibus consedisset, ter-
 tiamq. partem Agri Sequani, qui esset optimus to-
 tius Galliae, occupauisset, & nunc de altera par-
 te tertia Sequanos decedere iuberet, propterea
 quod, paucis mensibus ante, Harudum millia ho-
 minum x, x i v. ad eum uenissent; quibus
 locus,

locus, ac sedes pararentur: futurum esse paucis annis, uti omnes e Galliae finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transfirent: neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum Agro, neque hanc consuetudinem uictus cum illa comparandam. Ariouistum autem, ut semel Gallorum copias proelio uicerit, quod proelium factum sit Amagetobriae, superbe, & crudeliter imperare, obsides nobilissimi cuiusque liberos poscere, & in eos omnia exempla cruciatus edere: si qua res non ad nutum, aut ad uoluntatem eius facta sit, hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse eius imperia diutius sustineri: nisi quid in Caesare Populoq. R. sit auxilij, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Heluetij fecerunt, ut domo emigrent; aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis, petant, fortunamque, quaecumque accidat, experiantur: haec si enunciata Ariouisto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, grauissimum supplicium sumat: Caesarem uel auctoritate sua, atque exercitus, uel recenti uictoria, uel nomine Populi R. deterrere posse, ne maior multitudo Germanorum Rhenum transducatur; Galliamq. omnem ab Ariouisti iniuria posse defendere. Hac oratione a Diuitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fletu auxilium a Caesare petere coeperunt. animaduertit Caesar, unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent, sed tristes, capite demisso, terram intueri eius rei quae

caussa esset, miratus ex ipsis quaesivit. nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. cum ab ijs saepius quaereret, neque ullam omnino uocem exprimere posset; idem Diuitiacus Aeduus respondit, hoc esse miseriozem, & grauiorem fortunam Sequanorum, quam reliquorum; quod soli ne in occulto quidem queri, nec auxilium implorare, auderent; absentisq. Ariouisti crudelitatem, uelut si coram adesset, horrerent: propterea quod reliquis tamen fugae facultas daretur, Sequanis uero, qui intra fines suos Ariouistum recepissent, quorum opida omnia in potestate eius essent, omnes cruciatus essent perferendi. His rebus cognitis, Caesar Gallorum animos uerbis confirmauit: pollicitusq. est, sibi eam rem curae futuram: magnam se habere spem; & beneficio suo, & auctoritate adductum Ariouistum, finem iniurijs facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit. & secundum ea multae res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam, & suscipiendam putaret; in primis, quod Aeduos, fratres consanguineosq. saepenumero ab Senatu appellatos, in seruitute, atque in ditione uidebat Germanorum teneri; eorumq. obsides esse apud Ariouistum, ac Sequanos intelligebat: quod in tanto imperio Populi R. turpissimum sibi, & Reip. esse arbitrabatur. paullatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, & in Galliam magnam eorum multitudinem uenire, Populo R. periculosum uidebat: neque, sibi homines feros, ac barbaros

baros obtemperaturos, existimabat, quin, cum omnem Galliam occupassent, ut ante Cimbri, Teutoniq. fecissent, in prouinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent; praesertim cum Sequanos a prouincia nostra Rhodanus diuideret. quibus rebus quammaturrime occurrendum putabat. ipse autem Ariouistus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam, sumpserat, ut ferendus non uideretur. quamobrem placuit ei, ut ad Ariouistum Legatos mitteret, qui ab eo postularent, ut aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret: uelle sese de Rep. & summis utriusque rebus cum eo agere. Ei Legationi Ariouistus respondit: Si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum uenturum fuisse: si quid ille a se uelit, illum ad se uenire oportere: praeterea, se neque sine exercitu in eas partes Galliae uenire audere, quas Caesar possideret, neque exercitum sine magno comiteatu, atque emolumento in unum locum contrahere posse: sibi autem mirum uideri, quid in sua Gallia, quam bello uicisset, aut Caesari, aut omnino Populo R. negotij esset. His responsis ad Caesarem relatis, iterum ad eum Caesar Legatos cum his mandatis mittit: Quoniam tanto suo, Populiq. R. beneficio affectus, cum in Consulatu suo Rex, atque Amicus a senatu appellatus esset, hanc sibi, Populoq. R. gratiam referret, ut in colloquium uenire inuitatus gratiaretur, neque de communi re dicendum sibi, & cognoscendum putaret; haec esse, quae ab eo postularet: primum, ne quam multitudinem

nem hominum amplius trans Rhenum in Galliam transduceret : deinde, obsides, quos haberet ab Aeduis, redderet : Sequanisq. permetteret, ut, quos illi haberent, uoluntate eius reddere, illis liceret; ne ue Aeduos iniuria lacefferet, ne ue his, socijsq. eorum bellum inferret : si id ita fecisset, sibi, Populoq. R. perpetuam gratiam, atque amicitiam cum eo futuram : si non impetraret, quoniam M. Messalla, L. Pisone Cos. Senatus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam obtineret, quod conuendo Reip. facere posset, Aeduos, ceterosq. amicos Populi R. defenderet, se Aeduorum iniurias non neglecturum. Ad haec Ariouistus respondit: Ius esse Belli, ut, qui uicissent, ijs, quos uicissent, quemadmodum uellent, imperarent : item Populum R. uictis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium imperare consuesse: si ipse Populo R. non praescriberet, quemadmodum suo iure uteretur, non oportere se a Populo R. in suo iure impediri: Aeduos sibi, quonia belli fortunam tentassent, & armis congressi, ac superati essent, stipendiarios esse factos : magnam Caesarem iniuriam facere, qui suo aduentu uectigalia sibi deteriora faceret: Aeduis se obsides redditurum non esse; neque ijs, neque eorum socijs iniuria bellum illaturum, si in eo manerent, quod conuenissent, stipendiumq. quotannis penderent : si id non fecissent, longe ijs fraternum nomen Populi R. absuturum : quod sibi Caesar denunciaret, se Aeduorum iniurias non neglecturum; neminem secum sine sua pernicie contentuisse:

tendisse. cum uellet, congregaretur; intellecturum, quid inuicti Germani, exercitatissimi in armis, qui intra annos XI V. tectum non subissent, uirtute possent. Haec eodem tempore Caesari mandata referantur; & Legati ab Aeduis, & Treuiris ueniebant: Aedui, questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur; sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariouisti redimere potuissent; Treuiri autem, pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni confedissee; qui Rhenum transire conarentur: ijs praeesse Nasuam, & Cimmerium fratres. quibus rebus Caesar uehemeter commotus, maturandum sibi existimauit, ne, si noua manus Sueuorum cum ueteribus copijs Ariouisti sese coniunxisset, minus facile resisti posset. itaque, re frumentaria, quam celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad Ariouistum contendit. cum tridui uiam processisset, nunciatum est ei, Ariouistum cum suis omnibus copijs ad occupandum K'eson tionem, quod est opidum maximum Sequanorum, contendere, triduiq. uiam a suis finibus processisse. id ne accideret, magnopere praecauendum sibi Caesar existimabat. namque omnium rerum, quae ad bellum usui erant, summa erat in eo opido difficultas: idq. natura loci sic minuebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem: propterea quod Flumen Alduabis, ut circino circumductum, paene totum opidum cingit: reliquum spatium, quod non est amplius pedum D C. qua Flumen

inter-

intermittit, Mons continet magna altitudine, ita, ut radices eius montis ex utraque parte ripae fluminis contingant. hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum opido coniungit. huc Caesar magnis diurnis, nocturnisq. itineribus contendit; occupatoq. opido, ibi praesidium collocat. dum paucos dies ad Versonionem, rei sumentariae, commeatusq. causa, moratur, ex percundatione nostrorum, uocibusq. Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili uirtute, atque exercitatione in armis, esse praedicabat, saepe numeroso se cum ijs congressos ne uultum quidem, atque pacem oculorum dicebant ferre potuisse; tantus subito timor omnem exercitum occupauit, ut non medio critere omnium mentes, animosq. perturbaret. hic primum ortus est a Tribunis militum, ac Praefectis, reliquisque, qui, ex urbe, amicitiae causa, Caesarē secuti, non magnum periculum miserabantur, quod non magnum in re militari usum habebant. quorum alius, alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, ut eius uoluntate discedere liceret. non nulli, pudore adducti, ut timoris suspicionem uitarent, remanebant. hi neque uultum fingere, neque interdum lacrymas tenere, poterant: abditi in tabernaculis aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur: uulgo totis castris testamenta obsignabantur. horum uocibus, ac timore paulatim etiam ij, qui magnum in castris usum habe-

habebant, Milites, Centurione quoque, qui equitatu praecerant, perturbabantur, qui se ex his minus timidos existimari uolebant, non se hostem uereri, sed angustias itineris, & magnitudinem siluarum, quae inter eos, atque Ariouistum, intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere dicebant. non nulli etiam Caesari renuebant, cum castra moueri, ac signa ferri iussisset; non fore dicto audientes Milites, neque propter timorem signa laturos. Haec cum animaduertisset Caesar, conuocato concilio, omniumque ordinum ad id concilium adhibitis Centurionibus, uehementer eos incusauit: primum, quod aut, quam in partem, aut, quo consilio ducerentur, sibi quaerendum, aut cogitandum, putarent: Ariouistum, se Consule, cupidissime Populi Romani amicitiam appetisse; cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum iudicaret? sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis, atque aequitate conditionis perspecta, eum neque suam, neque Populi Romani gratiam repudiaturum; quod si, furore, atque amentia impulsus, bellum intulisset, quid tandem uererentur? aut cur de sua uirtute, aut de ipsius diligentia, desperarent? factum eius hostis periculum Patrum nostrorum memoria; cum Cimbris, & Teutonis a C. Mario pulsus, non minorem laudem exercitus, quam ipse Imperator, meritus esse uidebatur: factum etiam nuper in Italia seruili tumultu; quos tamen aliquis usus ac disciplina, quam a nobis accepissent, subleuaret:

ex

*ex quo iudicari posset, quantum haberet in se boni constantia; propterea quod, quos aliquandiu inermes sine caussa timuissent, hos postea armatos, ac uictores, superassent: denique, hos esse eosdem Germanos, quibuscum saepenumero Heluetij congressi non solum in suis sedibus, sed etiam in illorum finibus, plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint: si quos aduersum proelium, & fuga Gallorum commoueret, hoc si quaerent, reperiri posse, diurnitate belli defatigatis Gallis, Ariouistum, cum multos menses castris, ac paludibus se continuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes iam de pugna, & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio, quam uirtute, uicisse: cui rationi contra homines barbaros, atque imperitos, locus fuisset, hac ne ipsum quidem sperare, nostros exercitus capi posse: qui suum timorem, in rei frumentariae simulationem, angustiasque itineris, cōferrent, facere arroganter; cum aut de officio Imperatoris desperare, aut ei praescribere, auderēt: haec sibi esse curae; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare; iamque esse in agris frumenta matura: de itinere ipsos breui tempore iudicatu-
 ros: quod non fore dicto audientes, neque signa latu-
 turi, dicantur, nihil se ea re commoueri: scire enim,
 Quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit;
 aut, male re gesta, fortunam defuisse; aut, ali-
 quo facinore comperto, auaritiam esse coniunctam:
 suam innocentiam perpetua uita, felicitatem Hel-
 uetio-*

uetiorum bello esse perspectam: itaque se, quod in longiorem diem collaturus esset, repraesentaturum, & proxima nocte de quarta Vigilia castra moturum, ut quamprimum intelligere posset, utrum apud eos Pudor, atque Officium, an Timor, plus ualeret: quod si praeterea nemo sequatur, tamen se cum sola Decima Legione iturum, de qua non dubitaret, sibiq. eam Praetoriam Cohortem futuram. huic Legioni Caesar & indulserat praecipue, & propter uirtutem confidebat maxime. Hac oratione habita, mirum in modum conuersae sunt omnium mentes, summaq. alacritas & cupiditas belli gerendi innata est: princepsq. Decima Legio per tribunos mil. ei gratias egit quod de se optimum iudicium fecisset; seq. esse ad bellum gerendum paratissimam confirmauit; deinde, reliquae Legiones per Tribunos Mil. et primorum Ordinum Centuriones egerunt, uti Caesari satisfacerent: se neque umquam dubitasse: neque timuisse, neque de summa belli suum iudicium, sed Imperatoris, esse existimauisse. Eorum satisfactione accepta, & itinere exquisito per Diuitiacum, quod ex alijs Gallis ei maximam fidem habebat, ut, millium amplius quinquaginta circuitu, locis apertis exercitum duceret, de quarta Vigilia, uti dixerat, profectus est. septimo die, cum iter non intermitteret, ab Exploratoribus certior factus est, Ariouisti copias a castris millibus passuum I V . & XX. abesse. Cognito Caesaris aduentu, Ariouistus Legatos ad eum mittit: quod antea de colloquio postulasset, id per se

se fieri licere, quoniam propius accessisset; seq. id si ne periculo facere posse existimaret: non respuit conditionem Caesar: iamq. eum ad sanitatem reuerti arbitrabatur; cum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur: magnamq. in spem ueniebat, pro suis tantis, Populiq. R. in eum beneficijs, cognitis suis postulatis, fore, uti pertinacia desisteret. Dies colloquio dictus est, ex eo die quintus. Interim, cum saepe ultro citroq. Legati inter eos mitterentur, Ariouistus postulauit, ne quem peditem ad colloquium Caesar adduceret: uereri se, ne per insidias ab eo circumueniretur: uterque cum equitatu ueniret: alia ratione se non esse uenturum. Caesar, quod nec colloquium, interposita caussa, tolli uolebat, neque salutem suam Gallorum equitatu committere audebat, commodissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, Legionarios eo milites Legionis Decimae, cui quammaxime cõsistebat, imponere; ut praesidium quamamicissimum, si quid opus factõ esset, haberet. quod cum fieret, non irridicule quidam ex militibus Decimae Legionis dixit; Plus, quam pollicitus esset, Caesare facere; pollicitu esse in Cohortis Praetoriae loco Decimam Legionem habiturum, ad equum rescribere. Planicies erat magna & in ea tumulus terreus, satis grandis, hic locus aequo fere spatio ab castris utriusque aberat. eo, ut erat dictum, ad colloquium uenerunt. Legionem Caesar, qua equis deuexerat, passibus cc. ab eo tumulo constituit. item equites Ariouisti
 parti

pari interuallo constiterunt. Ariouistus, ut ex equis colloqueretur, & praeter se, denos ut ad colloquiū adducerent, postulauit. ubi eo uentum est, Caesar, initio orationis, sua, Senatusq. in eum beneficia commemorauit, quod Rex appellatus esset a Senatu, quod Amicus, quod munera amplissime missa. quā rem et paucis contigisse, et a Romanis pro maximis hominum officijs consueuisse tribui docebat: illum, cum neque aditum, neque caussam postulandi iustam haberet, beneficio, ac liberalitate sua, ac Senatus, ea praemia consecutum. docebat etiam, quam ueteres, quāq. iustae caussae necessitudinis ipsis cum Aeduis intercederēt; quae Senatusconsulta, quoties, quamq. honorifica in eos facta essent; ut omni tempore totius Galliae principatum Aedui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent: Populi R. hāc esse consuetudinem, ut Socios, atque Amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores uelit esse: quod uero ad amicitia Populi R. attulissent, id ijs eripi, quis pati posset? postulauit de inde eadē, quae Legatis in mandatis dederat, ne aut Aeduis, aut eorum socijs, bellum inferret; obsides redderet: si nullam partem Germanorum domum remittere posset; at ne quos amplius Rhenum transire pateretur. Ariouistus ad postulata Caesaris pauca respondit; de suis uirtutibus multa praedicauit: transisse Rhenum sese, non sua sponte, sed rogatum, & accersitum a Gallis; non sine magna spe, magnisq. praemijs domum, propinquosq. reliquissē; sedes habere

in Gallia ab ipsis concessas : obsides ipsorum uoluntate datos ; stipendium capere iure Belli ; quod uictores uictis imponere consueuerint ; nō sese Gallis , sed Gallos sibi bellum intulisse : omnes Galliae ciuitates ad se oppugnandum uenisse ; ac contra se castra habuisse ; eas omnes copias uno ab se proelio fusas ac superatas esse ; si iterum experiri uelint , paratum se decertare ; sin pacem malint , iniquum esse , de stipendio recusare , quod sua uoluntate ad id tēpus dependerint . amicitiam Populi R. sibi ornamento , & praesidio , non detrimento , esse oportere , idq. se ea spe petisse . si per Populum R. stipendium remittatur , & dediticij subtrahantur , nō minus libenter sese recusaturum Populi R. amicitiam , quam appetierit . quod multitudinem Germanorum in Gallia transducatur , id se sui muniendi , non Galliae oppugnandae , causa facere ; eius rei testimonium esse , quod , nisi rogatus , non uenerit , & quod bellum non intulerit , sed defenderit . se prius in Galliam uenisse , quam Populum R. numquam , ante hoc tempus exercitū Populi R. Galliae prouinciae finibus egressum . quid sibi uellet , cur in suas possessiones ueniret . Prouinciam suam esse hanc Galliam , sicuti illam nostram . ut ipsi concedi non oporteret , si in nostros fines impetum faceret , sic item , nos esse iniquos , quod in suo iure se interpellaremus . Quod ex S. C. Aeduos appellatos amicos diceret , non se tam barbarum , neque tam imperitum esse rerum , ut non sciret , neque Bello Allobrogum proximo , Aeduos Romanis auxilium tulisse , neque ipsos , in his contentionibus ,

tionibus, quas Aedui secum, et cum Sequanis, habuissent, auxilio Populi R. usos esse. debere se suspicari, simulata Caesarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere: quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus: sese illum non pro amico, sed pro hoste, habiturum: quod si eum interfecerit, multis sese nobiles, principibusq. Populi R. gratum esse facturum; id se ab ipsis per eorum nuncios compertum habere; quorum omnium gratiam, atque amicitiam, eius morte redimere posset. quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Galliae tradidisset, magno se illum praemio remuneraturum, & quaecumque bella geri uellet, sine nullo eius labore, et periculo, confecturum. Multa a Caesare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, et neque suam, neque Populi R. consuetudinem pati, uti optime meritos socios desereret, neque se iudicare Galliam potius esse Ariouisti, quam Populi R. bello superatos esse Aruernos, et Rutenos a Q. Fabio Maximo, quibus Populus R. ignouisset; neque in prouinciam redegisset; neque stipendium imposuisset. quod si antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, Populi R. iustissimum esse in Gallia imperium. si iudicium Senatus seruari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello uictam suis legibus uti uoluisset. Dum haec in colloquio geruntur, Casari nunciatum est, equites Ariouisti propius tumultum accedere; & ad nostros adire, lapides, telaq. in nostros conijcere. Caesar lo-

quendi finem fecit; seq. ad suos recepit; suisq. imperavit, ne quod omnino telum in hostes reijcerent. nã, etsi sine ullo periculo Legionis deletæ commissum cū Equitatu proelium fore uidebat: tamen committendum non putabat, ut, pulsus hostibus, dici posset, esse a se per fidem in colloquio circumuentos. Posteaquã in uulgus Militum relatum est, qua arrogantia in colloquio Ariouistus usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impetumq. in nostros eius Equites fecissent; eaq. res colloquium ut diremisset: multo maior alacritas, studiumq. pugnandi maius exercitui iniectum est. Biduo post Ariouistus legatos ad Caesarem mittit, uelle se de his rebus, quae inter eos agi coeptae, neque perfectæ essent, agere cum eo: uti iterum colloquio diè constitueret; aut, si id minus uellet, ex suis Legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Caesari causa uisa non est, et eo magis, quod pridie eius diei, Germani retineri non poterant, quin in nostros tela conijcerent. Legatum ex suis, sese magno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris obiecturum, existimabat. comodissimum uisum est, M. Valerium Procilium, C. Valerij Caburi filium, summa uirtute, & humanitate adolescentem, (cuius pater a C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat) et propter fidem, & propter linguae Gallicae scientiam, qua multa iã Ariouistus longinqua consuetudine utebatur, & quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere; & M. Titium, qui hospitio Ariouisti usus erat. his mandauit: ut, quae diceret Ariouistus, cognoscerent,

gnoscerent, & ad se referrent. quos cum apud se in castris Ariouistus conspexisset; exercitu suo praesente, conclamauit: Quid ad se uenirent? an speculandi causa? conantes dicere prohibuit, et in catenas coniecit; eodem die castra promouit, & millibus passuum VI. a Caesaris castris sub Monte confedit. postridie eius diei, praeter castra Caesaris suas copias transduxit, et millibus passuum XI. ultra eum castra fecit; eo consilio, uti frumento, commeatuque, qui ex Sequanis, & Aeduis supportaretur, Caesarem intercluderet. ex eo die dies continuos V. Caesar, pro castris suas copias produxit; & aciem instructam habuit; ut, si uellet Ariouistus proelio contendere, ei potestas non deesset. Ariouistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri proelio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant VI. totidem numero pedites uelocissimi, ac fortissimi; quos ex omni copia singuli singulos, suae salutis causa, delegerant. cum his in proelijs uersabantur: ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, grauiore uulnere accepto, equo deciderant, circumjstebant. si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, iubis equorum subleuati, cursum adaequarent. Vbi eum castris sese tenere Caesar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani confederant, circiter passus DC. ab his castris idoneum locum delegit; a-

cieq. triplici instructa, ad eum locum uenit. primam, & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. hic locus ab hoste circiter passus sexcētos, uti dictum est, aberat. eo circiter hominum numero XVI millia expedita cum omni equitatu Ariouistus misit; quae copiae nostros deterrerent, & munitione prohiberēt. nihilo secius Caesar, ut ante cōstituerat, duas acies, hostē propulsare; tertiā, opus perficere iussit. munitis castris, duas ibi Legiones reliquit, & partē auxiliorū; quattuor reliquas in castra maiora reduxit. proximo die, īstituto suo Caesar ex castris utrisque copias suas eduxit: paululumq. a maioribus castris progressus, aciem instruxit; hostibusq. pugnandi potestatem fecit. ubi, ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. tum demum Ariouistus partem suarum copiarum, quae castra minora oppugnaret, misit. acriter utrimque usque ad uesperum pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariouistus, multis & illatis, & acceptis uulneribus, in castra reduxit. Cū ex captiuis quae reret Caesar, quamobrem Ariouistus proelio non decertaret, hanc reperiēbat causam: Quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matresfamilias eorū sortibus, & uaticinationibus declararent, utrū proelium committi ex usu esset, nec ne: eas ita dicere, Nō esse fas Germanos superare, si ante nouā Lunā proelio contendissent. Postridie eius diei Caesar praesidium utrisque castris, quod satis esse uisum est, reliquit: omnes Alarios in cōspectu hostium pro castris minoribus

bus constituit: quod minus multitudine Militum Legionariorum pro hostium numero ualebat, ut ad speciem Alarijs uteretur . ipse , triplici instructa acie usque ad castra hostium accessit . tum demum necessario Germani suas copias e castris eduxerunt, generatimq. constituerunt, paribusq. interuallis Harudes, Marcomanos, Triboces, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Sueuos, omnemq. aciem suam rhedis, et carris circumdederunt: ne qua spes in fuga relinquere-
 tur. eo mulieres imposuerunt, quae, in proelium proficiscentes milites passis manibus, flentes implorabāt, ne se in seruitutē Romanis traderent . Caesar singulis Legionibus, singulos Legatos, et Quaestorē praefecit; uti eos testes suae quisque uirtutis haberet. ipse a Dextro Cornu, quod eam partem minime firmā hostium esse animaduertat, proelium cōmisit. ita nostri acriter in hostes, signo dato, impetū fecerunt. itaque hostes repente, celeriterq. procurrerunt, ut spatium, pila in hostes conijciendi, non daretur. reiectis pilis, comminus gladijs pugnatum est. at Germani celeriter, ex consuetudine sua phalange facta, impetus gladiatorum exceperunt. reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent: et scuta manibus reuellerent: & desuper uulnerarent . cum hostium acies a Sinistro Cornu pulsa, atque in fugam conuersa esset, a Dextro Cornu uehementer multitudine suorum, nostrā aciem premebāt. id cum animaduertisset P. Crassus adolescēs, qui equitatu praeeerat, quod ex peditior erat, quā hi, qui inter aciem uersabatur, ter-

tiam Aciem laborantibus nostris subsidio misit. ita proelium restitutum est, atque omnes hostes terga uerterunt, neque prius fugere destiterint, quam ad Flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter v. peruenerunt. ibi perpauci, aut uiribus confisi, transnare contenderunt; aut lintribus inuentis salutem sibi petierunt. in his fuit Ariouistus, qui, nauiculâ deligatam ad ripam nactus, ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. duae fuerunt Ariouisti uxores, una Sueua natione, quam domo secum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxerat, a fratre missam. utraque in ea fuga perijt. duae filiae harum, altera occisa, altera capta est M. Valerius Procilius, cum a custodibus in fuga trinis catenis uinctus traheretur, in ipsum Caesarem, hostium equitatum persequentem, incidit. quae quidem res Caesari non minorem, quam ipsa uictoria, uoluptatem, attulit; quod hominem honestissimum prouinciae Galliae, suum familiarem, & hospitem, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum uidebat; neque eius calamitate de tanta uoluptate, et gratulatione quidquam fortuna deminuerat. is, se praesente, de se, ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reseruaretur. sortium beneficio se esse incolumem. item M. Titius repertus, & ad eum reductus est. Hoc proelio trans Rhenum nunciato, Sueui, qui ad ripas Rheni uenerant, domum reuerti coeperunt; quos ubi, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos senserunt, insecu-

insecuti, magni ex his numerum occiderunt. Caesar una Aestate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus Anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum praeposuit: ipse in Citeriorem Galliam, ad conuentus agendos, profectus est

C. IVLII. CAESARIS COMMENTARIORVM

DE BELLO GALLICO

LIB. II

CVM esset Caesar in Citeriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstrauimus, crebri ad eum rumores afferebantur, litterisq. item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliae partem dixeramus, contra Populum R. coniurare; obsidesq. inter se dare. coniurandi has esse causas: primum, quod uererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noster adduceretur: deinde, quod ab non nullis Gallis sollicitarentur, partim, qui, ut Germanos diutius in Gallia uersari noluerant, ita Populi R. exercitum hiemare, atque inueterascere in Gallia, moleste ferebant; partim, qui, mobilitate, & leuitate animi, nouis Imperijs studebant; ab non nullis etiam, quod in Gallia a potentioribus, atque ijs, qui ad conducendos

dos homines facultates habebant, uulgo regna. occupabantur, qui minus facile eam rem in imperio nostro consequi poterant. His nuncijs, litterisq. como- tus Caesar, duas Legiones in Citeriore Gallia nouas descripsit, & in eunte aestate, in ulteriore Gallia, qui deduceret, Q. Pedium Legatum misit. ipse, cum pri- mum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum uenit. dat negotium Senonibus, reliquisq. Gallis, qui fini- timi Belgi erant, uti ea, quae apud eos gerantur, cog- noscant: seq. de his rebus certiore faciant. hi, con- stanter omnes nunciauerunt, manus cogi, exercitus in unum locum conduci: tum uero dubitandum non exi- stimauit, quin ad eos proficisceretur. re frumentaria comparata, castra mouet, diebusq. circiter xv ad fines Belgarum peruenit. eo cum de improviso, cele- riusq. omnium opinione uenissent, Rhemi, qui proxi- mi Galliae ex Belgis sunt, ad eum Legatos Iccium, et Antebrogium, primos ciuitatis suae, miserunt: qui di- cerent, se, suaq. omnia in fidem, atque potestatem Populi R. permittere, neque se cum reliquis Belgis consensisse, neque contra Populum R. omnino con- iurasse, paratosq. esse & obsides dare, & imperata facere, & opidis recipere, & frumento, ceterisq. rebus iuuare. reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, qui ripas Rheni incolunt, sese cum his coniunxisse; tantumq. esse eorum omnium furorē, ut, ne Sueffones quidem fratres, consanguincosq. suos, qui eodem iure, iisdem Legibus utantur, unum im- perium, unumq. magistratum cum ipsis habeant, de-
terrere

terrere potuerint, quin cum his consentiret. cum ab his quaereret, quae ciuitates, quataeq. in armis essent, et quid in bello possent; sic reperiebat. plerosque Belgas esse ortos a Germanis; Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem, ibi cōsedisse; Gallosque, qui ea loca incolet, expulisse: solosque esse, qui Patrū nostrorū memoria omni Gallia uexata, Teutones, Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuissent. qua ex re fieri, uti earū rerū memoria magna sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent. de numero eorū omnia se habere explorata Rhemi dicebant, propterea quod, propinquitatibus, affinitatibusque coniuñcti, quantā quisque multitudinem in cōmuni Belgarum concilio ad id bellum pollicitus esset, cognouerāt. plurimum inter eos Belouacos & uirtute, et auctoritate, et hominum numero ualere. hos posse conficere armata millia centū, pollicitos ex eo numero lecta millia L X totiusque belli imperiū sibi postulare. Sueffones suos esse finitimos; latissimos, feracissimosque agros possidere. Apud eos fuisse Regē nostra etiā memoria Diuitiacū, totius Galliae potentissimum, (qui cū magnae partis harum regionū, tum etiam Britāniae, imperium obtinuerit) nunc esse Regem Galbam: ad hunc propter iustitiam, prudentiaque, summā totius belli omnium uoluntate deferri: opida habere numero XII: polliceri millia armata quinquaginta; totidem Neruios, qui maxime feri inter ipsos habeantur, lōgissimamque absint; XV millia Atrebates; Ambianos X millia;

millia; Morinos x v millia; Menapios vii millia; Caletes x millia; Verocasses, et Veromáduos totidé; Catuacos xxi x millia; Condrusos, Eburones, Caeruesos, Paemanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad xl. millia. Caesar, Rhemos cohortatus, liberaliterq. oratione prosecutus, omnem Senatum ad se cōuenire, Principiūq. liberos obsides ad se adduci iussit. quae omnia ab his diligenter ad diē facta sunt. ipse, Diuitiacum Aeduum magnopere cohortatus, docet, quantopere Reip. cōmunisq. salutis intersit, manus hostium distineri, ne cū tanta multitudine uno tempore cōfligendum sit. id fieri posse, si suas copias Aedui in fines Bellouacorum introduxerint: et eorū Agros populari coeperit. his mandatis, eum ab se dimittit. Postquā omnes Belgarum copias in unum locum coactas ad se uenire uidit, neque iā longe abesse ab his, quos miserat, Exploratoribus; & ab Rhemis cognouit Flumen Axonam, quod est in extremis Rhemorm finibus; exercitiū transducere maturauit; atque ibi castra posuit. quae res, et latus unum castrorum ripis Fluminis munitabat, & post eam, quae essent, tuta ab hostibus reddebat, & cōmeatus ab Rhemis, reliquisq. ciuitatibus, ut sine periculo ad eū portari posset, efficiebat. in eo flumine Pons erat. ibi praesidium ponit; & in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum Legatum cum vi. Cohortibus reliquit. castra in altitudinem pedum xii. uallo, fossaq. xix. pedum munire iubet. ab ipsis castris opidum Rhemorum, nomine Bibrax aberat millia passuum iix. id ex itinere magno in

petu Belgae oppugnare coeperunt. aegre eo die sus-
 tentatum est. Gallorum eadem, atque Belgarum, op-
 pugnatio est. hi, ubi circumiecta multitudo homi-
 nū totis moenibus, undique in murū lapides iaci coe-
 pti sunt, murusq. defensoribus nudatus est; testudi-
 ne facta, portis succedunt, murumq. subruunt, quod tum facile fiebat. nam tanta multitudo lapi-
 des, ac tela coniciebant, ut in muro consistendi po-
 testas esset nulli. cum finem oppugnadi nox fecisset,
 Iccius Rhemus, summa nobilitate & gratia inter-
 suos, qui tum opido praesuerat, unus ex his, qui Le-
 gati de pace ad Caesarem uenerant, nuncios ad eum
 mittit, Nisi subsidium sibi mittatur, se diutius sus-
 tinere nō posse. eo de media nocte Caesar, isdem Du-
 cibus usus, qui nuncij ab Iccio uenerant, Numidas
 & Cretas Sagittarios, & Fuditores Baleares subsi-
 dio Opidanis mittit. quorum aduentu, & Rhemis
 cum spe defensionis studiū propugnandi accessit; &
 hostibus eadem de causa spes potiundi Opidi disces-
 sit. Itaque, paullisper apud Opidū morati, Agrosq.
 Rhemorum depopulati, omnibus Vicis, Aedificijs-
 que, quo adire poterant, incensis, ad castra Caesa-
 ris cum omnibus copijs contenderunt: et a millibus
 passuum minus II. castra posuerunt. quae castra,
 ut fumo, atque ignibus significabatur, amplius milli-
 bus passuum III. in latitudinē patebant. Caesar pri-
 mo & propter multitudinem hostiū, et propter exi-
 miā opinionem uirtutis proelio supersedere statuit.
 quotidie tamē equestribus proelijs, quid hostis uir-
 tute

tute posset & , quid nostri auderent , periclitabatur . ubi nostros non esse inferiores intellexit , loco pro castris ad aciem instrüendam natura opportuno , atque idoneo , quod is collis , ubi castra posita erät , paululum ex planicie editus , tantum aduersus in latitudinē patebat , quantum loci acies instructa occupare poterat , atque ex utraque parte lateris deiectus habebat : & in fronte leuiter fastigiatus , paulatim ad planiciē redibat : ab utroque latere eius Collis transversam fossam obduxit circiter passuum CD . & ad extremas fossas castella constituit . ibiq . tormenta collocauit ; ne , cum aciem instruxisset , hostes (quod tantum multitudine poterant) a lateribus suos pugnantes circumuenire possent . hoc factō , duabus Legionibus , quas proxime conscripserat , in castris relictis , ut , si quo opus esset , subsidio duci possent , reliquas VI . Legiones pro castris in acie constituit . hostes item suas copias ex castris eductas instruxerunt . palus erat non magna , inter nostrum , atque hostium exercitum . hanc si nostri transirent , hostes expectabant . nostri autem , si ab illis initium transeundi fieret , ut impeditos aggredierentur parati in armis erant . interim proelio equestri inter duas acies contendebatur . ubi neutri transeundi initium faciunt , secundiore equitum nostrorum proelio , Caesar suos in castra reduxit . hostes protinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt ; quod esse post nostra castra demonstratum est . ibi vadis reperiis , partem suarum copiarum transduce

re conati sunt; eo consilio, ut, si possent, Castellum, cui praeerat Q. Titurius Legatus, expugnant, Pontemq. interfeciderent; sin' minus possent, Agros Rhemorum popularentur, qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant: commeatusq. nostros sustinebant. Caesar, certior factus a Titurio, omnem equitatum, & leuis armaturae Numidas, Funditores, Sagittariosq. Ponté trásducit, atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum est. hostes impeditos nostri in flumine aggressi, magnum eorum numerum occiderunt. per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes, multitudine telorum repulerunt. primos, qui transierant, equitatu circumuentos, interfecerunt. Hostes, ubi & de expugnando Opido, & de Flumine trásseundo spem se fefellisse intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi, pugnandi causa, uiderunt; atque eos res frumentaria deficere coepit; concilio cóuocato, constituerunt optimum esse, domum suam quemque reuerti; &, quorum in fines primum Romani exercitum introduxissent, ad eos defendendos undique conuenire; ut potius in suis, quam in alienis, finibus decertarent: et domesticis copijs rei frumentariae uterentur. ad eam sententiam, cum reliquis causis, haec quoque ratio eos deduxit; quod, Diuitiacum quoque, atque Aeduos finibus Bellouacorum appropinquare cognouerant: his persuaderi, ut diutius morarentur, ne suis auxilium ferrent, non poterat. Ea re constituta, Secunda Vigilia magno cum strepitu,

strepitu, ac tumultu, castris egressi, nullo certo ordine, neque imperio, cū sibi quisque primū itineris locum peteret, & domum peruenire properaret; fecerunt, ut cōsimilis fugae profectio uideretur. Hac re statim Caesar per Speculatores cognita, insidias uertus: quod, qua de caussa discederent, nō dū perspexerat: exercitum, equitatumq. castris continuit. prima Luce, confirmata re ab Exploratoribus, omnem Equitatum, qui nouissimum agmen moraretur, praemisit; eiq. Q. Pedium, et L. Aurunculeium Cottam Legatos praefecit. T. Labienum Legatum cum Lenibus u. subsequi iussit. hi, nouissimos adorti, et multa millia passuum profecuti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt. cum ab extremo agmine hi, ad quos uentum erat, cōsisterent; fortiterq. impetum nostrorum militum sustinerent: priores, quod abesse a periculo uiderentur, neque ulla necessitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes, in Fuga sibi subsidium posuerūt. ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium; sub Occasumq. Solis sequi destiterunt; seq. in castra, uti erat imperatum, receperunt. Postridie eius diei Caesar, prius quam se hostes ex pauore, ac fuga reciperent, in fines Suessonum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit; & magno itinere cōfecto, ad Opidum Nouiodunum cōtendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod uacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossae,

fossae, muriq. altitudinem, paucis defendentibus, expugnare nõ potuit. Castris munitis uineas agere, quaeq. ad oppugnandũ usui erant, comparare coepit: interim omnis ex fuga Sueffonum multitudo in Opidum proxima nocte conuenit. celeriter uineis ad opidum aetis, aggere iactò, turribusq. constitutis, magnitudine operum, quae neque uiderant ante Galli, neque audierat, et celeritate Romanorum permoti, Legatos ad Caesarem, de Deditione, mittunt; & petentibus Rhemis, ut conseruarentur, impetrant. Caesar, obsidibus acceptis, primis ciuitatis, atque ipsius Galbae Regis duobus Filijs, armisq. omnibus ex Opido transditis, indeditionem Sueffones accepit; exercitumq. in Bellouacos duxit: qui cum se, suaq. omnia in Opidum Bratuspantium contulissent, atque ab eo Opido Caesar cum exercitu circiter millia passuum v. abesset, omnes maiores natu ex Opido egressi, manus ad Caesarem tendere, et uoce significare coeperunt, sese in eius fidem, ac potestatem, uenire; neque contra Populum R. armis contendere: ite cum ad Opidum accessisset; castraq. ibi poneret, pueri, mulieresq. ex muro passis manibus, suo More, pacem a Romanis petierunt. pro his Diuitiacus (nã post discessum Belgarum, dimissis Aeduorum copys, ad eum reuenterat) facit uerba. Bellouacos, omni tempore in fide, atque amicitia Ciuitatis Aeduae fuisse. impulsos a suis principibus, qui dicerent, Aeduos, a Caesare in seruitutem redactos, omnes indignitates contumeliasq. perferre; et ab Aeduis defecisse, et Po-

D pulo

pulo R. bellum intulisse. qui huius cōsiliij principes fuissent, quod intelligerent, quantam calamitatem Ciuitati intulissent, in Britanniam profugisse. petere non solum Bellouacos, sed etiam pro his Aeduos, ut sua clementia, ac mansuetudine in eos utatur. quod si fecerit, Aeduorū auctoritatē apud omnes Belgas amplificaturum: quorum auxilijs, atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consueuerint. Caesar, honoris Diuitiaci, atque Aeduorum causa, sese eos infidē recepturum, et cōseruaturum, dixit: sed, quod erat Ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, ac hominum multitudine, praestabat, DC. obsides poposcit. his traditis, omnibusq. armis ex Opido collatis, ab eo loco in fines Ambianorū peruenit. qui se, suaq. omnia, sine mora, dediderunt. eorū fines Neruij attingebant: quorum de natura, moribusq. Caesar cum quaereret, sic reperiebat. Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati uini, reliquarumq. rerū, ad luxuriam pertinentium, inferri: quod, his rebus relāguescere animos, eorumq. remitti uirtutem existimarent. esse homines feros, magnaeq. uirtutis. increpitate, atque icusare reliquos Belgas, qui se Populo R. dedidissent, et patriam uirtutem proiecissent: confirmare, sese neque Legatos missuros, neque ullā cōdicionē pacis accepturos. cum per eorum fines triduo iter fecisset, inueniebat ex Captiuis, Sabin Flumē ab Castris suis, nō amplius millia passuum x. abesse. trans id Flumen omnes Neruios consedissee; aduentumq. ibi Romanorum exspectare, una cum Atrebatibus, & Vermanduis,

romanduis , finitimis suis . nam his utrisque persuaserát, ut eandé belli fortunam experirentur. exspectari etiam ab his Aduaticorú copias, atque esse in itinere. mulieres, quiq. per aetaté ad pugná inutiles uidentur, in eum locum coniecisse, quo propter paludes exercitui aditus non esset. Caesar, his rebus cognitis, Exploratores, Centurionesq. praemittit, qui locú Castris idoneum deligant. cum ex dediticijs Belgis, reliquisq. Gallis, cóplures, Caesarem secuti, una iter facerent: quidá ex his, ut postea ex Captiujs cognitú est, eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta, nocte ad Neruios peruenerunt, atque his demonstrarunt inter singulas Legiones, impedimétorum magnum numerum intercedere, neque esse quidquam negotij, cum prima Legio í castra uenisset, reliquaeq. Legiones magnú spatiú abessent, hanc sub sarcinis adoriri. qua pulsa, impedimétisq. direptis, futurum, ut reliquae contra consistere non auderent. adiunabat etiá eorum cósilium, qui rem deserebant, quod Neruij antiquitus, cú Equitatu nihil possent, (neque enim ad hoc tempus ei rei student) sed, quidquid possunt, pedestribus ualent copijs, quo facilius finitimorú equitatu, si praedandi caussa ad eos uenisset, impedirent, teneris arboribus incisjs, atque inflexis, crebrisq. in latitudiné ramis enatis, et rubis, sentibusq. interiectis effecerant, ut, instar muri hae saepes muniméta praeberent; quo non modo non intrari, sed ne perspicí quidem posset. ijs rebus cum iter ágminis nostri impediretur, non omittendum sibi consilium Neruij

uij existimauerunt. loci natura erat haec, quem locum
 nostri Castris delegerat. Collis ab summo aequaliter
 decliuus, ad Flumen Sabin, quod supra nominauimus,
 uergebat. ab eo Flumine pari accliuitate Collis
 nascebatur, aduersus huic, et contrarius, passus cir-
 citer CC. infimus apertus, ab superioro parte silue
 Stris; ut non facile introrsus perspici posset. intra
 eas siluas hostes in occulto sese continebant. in aper-
 to loco secundum Flumen paucae Stationes Equitum
 uidebantur. Fluminis erat altitudo circiter pedum
 III. Caesar, Equitatu praemisso, subsequebatur
 omnibus copijs: sed ratio, ordoq. agminis aliter se
 habebat, ac Belgae ad Nervios detulerant. nam,
 quod hostis appropinquabat, consuetudine sua Cae-
 sar VI. Legiones expeditas ducebat. post eas, totius
 exercitus impedimenta collocabat. inde duae Legio-
 nes, quae proximae conscriptae erant, totum agmen
 claudebant, praesidioq. impedimentis erat. Equites
 nostri cum Funditoribus, Sagittarijsq. Flumen trans-
 gressi, cum hostium Equitatu proelium commiserant.
 cum se illi identidem in siluas ad suos reciperent, ac
 rursus e silua in nostros impetum facerent, neque no-
 stri longius, quam quem ad finem porrecta, ac loca
 aperta pertinebant, cedentes insequi auderent, inter-
 rim Legiones VI. quae primae uenerant, opere dime-
 so, Castra munire coeperunt. ubi prima impedi-
 menta nostri exercitus ab ijs, qui in siluis abditi latebant,
 uisa sunt; quod tempus inter eos committendi proelii
 concenerat, ita, ut intra siluam aciem, ordinesq. consti-
 tuerant.

tuerāt, atq. ipsi sese cōfirmauerāt: subito omnibus co-
 pīs prouolarunt, impetūq. in nostros Equites fecerūt.
 His facile pulsīs, ac perturbatis, incredibili celerita-
 te ad Flumē decurrerāt; ut, paene uno tempore, et ad
 siluas, et in Flumine etiam in manibus nostris hostes
 uiderentur. eadem autem celeritate aduerso Colle
 ad nostra castra, atque eos, qui in opere occupati e-
 rant, contenderunt. Caesari omnia uno tempore e-
 rant agenda: uexillum proponendum, quod erat in-
 signe, cum ad arma concurrī oporteret. signum tu-
 ba dandum. ab opere reuocandi milites. qui paullo
 longius, aggeris petendi causa, processerant, accer-
 sendi. acies instrunda. milites cohortandi. signum
 dandum. quarum rerum magis am partem temporis
 breuitas, et incursus hostium impediēbat. ijs difficul-
 tatibus duae res erant subsidio, Scientia, atque usus
 militum: quod, superioribus proelijs exercitati, quid
 fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi praescri-
 bere, quam ab alijs doceri, poterant; et quod ab ope-
 re, singulisq. Legionibus singulos Legatos Caesar di-
 scedere, nisi munitis castris, uetuerat. Hi, propter cele-
 ritatem, et propinquitatem hostium, nihil iam Caesa-
 ris imperium exspectabant; sed per se, quae uideban-
 tur, administrabant. Caesar, necessarijs rebus impera-
 tis, ad cohortandos Milites, quam in partē sors obtu-
 lit, decurrit: et ad Legionem Decimā deuenit. Mili-
 tes nō longiore oratione est cohortatus, quā uti suae
 pristinae uirtutis memoriā retinerent, neu perturba-
 rentur animo, hostiumq. impetū fortiter sustinerent.

et, quia non longius hostes aberant, quam quo telum adijci posset; proelii committendi signū dedit. atque item in alteram partem cohortandi causa profectus, pugnantibus occurrit. temporis tanta fuit exiguitas, hostiumq. tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas scutisq. tegmenta detrahenda, tempus defuerit. Quam quisque in partem ab opere casu deuenit, quaeq. prima signa cōspexit, ad haec cōstitit, ne, in quaerendis suis, pugnandi tempus dimitteret. instructo exercitu, magis, ut loci natura, deiectusq. Collis, et necessitas temporis; quam, ut Rei militaris ratio, atque ordo postulabat. cum diuersis locis Legiones aliae, alia in parte hostibus resisterent, saepibusq. densissimis, ut ante demonstrauius, interiectis, pro spectus impediretur, neque certa subsidia collocari, neque quid in quaque parte opus esset prouideri, neque ab uno omnia Imperia administrari poterant. itaque, in tanta regū iniquitate, Fortunae quoque cūctus uarij sequebantur. Legionis Nonae, et Decimae Milites, ut in sinistra parte aciei cōstitierant, pilis emissis, cursu, ac lassitudine exanimatos, uulneribusq. cōfectos Atrebatēs (nam his ea pars obuenerat) celeriter ex loco superiore in Flumen cōpulerūt: et transire cōnantes, insecuti gladijs, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. ipsi transire Flumen nō dubitauerunt; et, in locū iniquum progressi, rursus regressos, ac resistentes hostes, redintegrato proelio in fugam comiecerunt. Itē alia in parte diuersae duae Le
giones,

giones, Vndecima, et Octaua, profligatis Veromanduis, quibuscumq. erant cōgressi, ex loco superiore in ipsis Fluminis ripis proeliabantur. ac totis fere Castris a frōte, et a sinistra partē nudatis, quod ī Dextro Cornu Legio Duodecima, & nō magno ab ea intervallo Septima cōstitisset, omnes Neury confertissimo agmine, Duce Boduognato, qui summā imperij tenebat, ad eū locum contenderunt. quorū pars, aperto latere Legiones circumuenire, pars summū locum Castrorū petere coepit. Eodē tempore Equites nostri, Leuisq. armaturae pedites, qui cum his una fuerant, quos primo hostium impetu pulsos dixeram, cum se in Castra reciperent, aduersis hostibus occurrebant, ac rursus aliam in partem fugam petebant. et Calones, qui ab Decumana Porta, ac summo iugo Collis nostros uidtores Flumen ransire conspexerant, praedandi caussa, egressi, cum respexissent, et hostes in nostris Castris uersari uidissent, praecipites sese fugae mandabant. simul eorum, qui cū impedimentis ueniebāt, clamor, fremitusq. exaudiebatur. alijq. aliam in partem perterriti ferebantur. quibus omnibus rebus permoti Equites Treuiri, quorum inter Gallos uirtutis opinio est singularis; qui, auxiliij caussa a Ciuitate missi, ad Caesare uenerant, cū multitudine hostium Castra nostra cōpleri, Legiones premi, et paene circumuentas teneri, Calones, Equites, Funditores Numidas, diuersos, dissipatosq. ī omnes partes fugere uidissent, desperatis nostris rebus domū cōtenderūt. Romanos pulsos, superatosq. Castris, impedimētisq. eorū hostes po-

titos, Ciuitati renunciauerunt. Caesar, ab Decimae Legionis cohortatione ad Dextrum Cornu profectus; ubi suos urgeri, signisq. in unum locum collatis Duodecimae Legionis milites cōsertos, sibi ipsis ad pugnam esse impedimento; Quartae Cohortis omnibus Centurionibus occisis, Signiferoq. interfecto, signo amisso, reliquarum Cohortium omnibus fere Centurionibus aut uulneratis, aut occisis; in his, Primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo uiro, multis, grauibusq. uulneribus confecto, ut iam se sustinere non posset; reliquos esse tardiores: & non nullos a nouissimis desertos, proelio excedere, ac tela uitare; hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, et ab utroque latere instare: et rem esse in angusto uidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset. scuto ab nouissimis uni militi detracto (quod ipse eo sine scuto uenerat) in primam Acie processit; Centurionibusq. nominatim appellatis, reliquos cohortatus Milites signa inferre; & Manipulos laxare iussit, quo facilius gladijs uti possent. huius aduentu spe illata Militibus, ac redintegrato animo, cum pro se quisque in conspectu Imperatoris etiam in extremis suis rebus operam nauare cuperet, paulum hostium impetus tardatus est. Caesar, cum Septimam Legionem, quae iuxta constiterat, item urgeri ab hoste uidisset, Trib. Mil. monuit, ut paulatim sese Legiones coniungerent, et conuersa signa in hostes inserrent. quo facto, cum alijs alijs subsidium ferrent, neque timerent, ne auersi ab hoste circumuenerentur, audacius resistere,

re, ac fortius pugnare, coeperunt. interim Milites Legionum duarum, quae in nouissimo agmine praesidio impedimentis fuerat, proelio nunciato, cursu incitato, in summo Colle ab hostibus cõspiciebatur. et T. Labianus, Castris hostiũ potitus, et ex loco superiore, quae res in nostris castris gererentur, cõspicatus, Decimã Legionem subsidio nostris misit. qui, cum ex Equitum & Calonum fuga, quo in loco res esset, quantoq. in periculo & Castra, & Legiones, & Imperator uersaretur, cognouissent: nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt. horum aduentu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri etiam, qui uulneribus confecti procubuissent, scutis innixi, proelium redierant. tum Calones, perterritos hostes cõspicati, etiam inermes armatis occurrerunt. equites uero, ut turpitudinem Fugae uirtute delerent, omnibus in locis pugnant, quo se Legionarijs Militibus praesferrent. at hostes, etiam in extrema spe salutis tantam uirtutẽ praesliterunt, ut, cum primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnant. his deiectis, & coaceruatis cadaueribus, qui superessent, ut ex tumulo tela in nostros conicerent, pilasq. intercepta remitterent; ut, non nequidquam tantae uirtutis homines iudicari deberent; aulos esse transire latissimum Flumen, adscendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: quae facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat. hoc proelio factõ, & prope ad internicionem gente, ac nomine Neruiorum redactõ, maiores natu, quos una cum

pue-

pueris, mulieribusq. in Aestuaria, ac paludes colle-
 ctos dixeramus. hac pugna nunciata, cum uictori-
 bus nihil impeditum, uictis nihil tutum arbitraren-
 tur; omnium, qui supererant, consensu, Legatos ad
 Caesarem miserunt, seq. ei dediderunt. et in comme-
 moranda Ciuitatis calamitate, ex D C. ad III. Se-
 natores, ex hominum millibus LX. uix ad D, qui
 arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. quos
 Caesar, ut in miseros, ac supplices usus misericordia
 uideretur, diligentissime conseruauit; suisq. finibus;
 atque opidis uti iussit; & finitimis imperauit, ut ab
 iniuria, & maleficio se, suosq. prohiberent. Adua-
 tici, de quibus supra scripsimus, cum omnibus^o co-
 pijs auxilio Neruiis uentirent, hac pugna nunciata,
 ex itinere domum reuerterunt; cunctis opidis, casteb-
 lisq. desertis, sua omnia in unum Opidum egregie na-
 tura munitum contulerunt. quod, cum ex omnibus
 in circuitu partibus altissimas rupes, despectusq. ha-
 beret, una ex parte leniter accliuis aditus, in lati-
 tudinem non amplius CC. pedum relinquebatur. que
 locum duplici altissimo muro^o munierant. tum magni
 ponderis saxa, & praeacutas trabes in muro^o colloca-
 rant. ipsi erant ex Cimbris, Teutonisque procreati;
 qui, cum iter in prouinciam nostram, atque Italiam
 facerent, his impedimentis, quae secum agere, ac por-
 tare non poterant, citra flumen Rhenum depositis,
 custodiae ex suis, ac praesidio VI. millia hominum una
 reliquerunt. hi, post eorum obitum, multos annos a fi-
 nitimis exagitati, cum alias bellum inferrent; alias
 illa-

illatim defenderent ;* consensu eorum omnium pace
 facta , hunc sibi domicilio locum delegerunt , ac , pri-
 mo aduentu exercitus nostri , crebras ex opido ex-
 cursiones faciebant , paruulisq. proelijs cum nostris
 contendebant . postea , vallo pedum x i i , in circuitu
 x v . millium , crebrisq. castellis circummuniti , Opi-
 do sese continebant . ubi , uineis actis , aggere exstru-
 cto , turrim constitui procul uiderunt , primum irri-
 dere ex muro , atque increpitare uocibus , quod tan-
 ta machinatio ab tanto spatio instrueretur . quibus
 nã manibus , aut quibus uiribus praesertim homines
 tantulae staturae (nã plerũque omnibus Gallis prae
 magnitudine corporum suorum breuitas nostra con-
 temptui est) tanti oneris turrim in muros sese collo-
 care cõfiderent . ubi uero moueri , & appropinquare
 moenibus , uiderunt , noua , atque inusitata specie com-
 moti , Legatos ad Caesarem de Pace miserunt : qui ad
 hunc modũ locuti : Non se existimare , Romanos sine
 ope Deorũ bellum gerere . qui tantae altitudinis ma-
 chinationes tanta celeritate promouere , & ex pro-
 pinquitate pugnare , possent . se , suaq. omnia eorum po-
 testati permittere , dixerunt . unum petere ; ac depre-
 cari : si forte , pro sua clementia , ac mansuetudine ,
 quam ipsi ab alijs audissent , statuisset , Aduaticos esse
 conseruandos , ne se armis dispoliaret . sibi omnes fere
 finitimos esse inimicos , ac suae uirtuti inuidere ; a qui-
 bus se defendere , traditis armis non possent . sibi praes-
 tare , si in eum casum deducerentur , quamuis fortu-
 nam a Populo R. pati , quã ab his per cruciatum
 interfici

interfici; inter quos dominari cōsueverant. ad haec Caesar respondit, Se magis consuetudine sua, quam merito eorum, Civitatem conseruaturum: si prius, quam vires murum attigisset, se dedidissent; sed deditiois nullam esse condicionem, nisi armis traditis: se id, quod in Neruios fecisset, facturum: finitimisq. imperaturum, ne quam dediticijs Populi R. iniuriam inferrent. re nunciata ad suos, illi se, quae imperaretur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro, in fossam, quae erat ante Opidum, iacta, sicut prope summam muri, aggerisq. altitudinem acervi armorum adaequarent. Et tamen circiter parte tertia (ut postea compertum est) celata, atque in opido retenta, Portis patefactis, eo die pace sunt usi: sub vesperum Caesar Portas claudi, Militesq. ex Opido exire iussit, ne quam noctu Opidani a Militibus iniuriā acciperent. illi, ante inito (ut intellectū est) consilio, quod, deditioe facta, nostros praesidia deducturos, aut denique indiligentius seruaturus crediderant, partim cum his, quae retinuerant, et celauerant armis; partim, scutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quae subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant: Tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones adscensus uidebatur, omnibus copijs repente ex Opido eruptionem fecerunt. celeriter, ut ante Caesar imperauerat, igitur significatione facta, ex proximis Castellis eo concursum est; pugnatumq. ab hostibus ita acriter, ut a viris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco

contra

contra eos, qui ex Vallo, Turribusq. telamarent
 pugnari debuit: cum una in Virtute omnis spes salu-
 tis consisteret. Occisus ad hominum millibus I V.
 reliqui in opidum reiecti sunt, postridie eius diei,
 refractis Portis, cum iam defenderet nemo, atque
 intromissis Militibus nostris, sectionem eius Opidi
 uniuersam Caesar uendidit. ab his, qui emerant, ca-
 pitum numerus ad eum relatus est. millium LIII.
 Eodem tempore a P. Crasso, quem cum Legionem unam
 miserat ad Venetos, Fnellos, Osismas, Curiosolitas,
 Desuuios, Aulercos, Rhedones, quae sunt mirati-
 mae ciuitates, Oceanumq. attingunt, certior factus
 est, omnes eas ciuitates in deditioem, potestatemq.
 Populi Romani redactas. His rebus gestis, omni Gal-
 lia pacata, tanta huius belli ad Barbaros opinio per-
 lata est, ut ab nationibus, quae trans Rhenum inco-
 lerent, mitterentur Legati ad Caesarem, quae se ob-
 sides daturas, imperata facturas, pollicerentur. quae
 Legationes Caesar, quod in Italiam, Illyricumq. pra-
 perabat, in ita proxima Aestate, ad se reuerti iussit,
 Ipse, in Carnutes, Andes, Turones, quae Ciuitates
 propinquae his locis erant, ubi bellum gesserat, Le-
 gionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus
 est. ob easq. res, ex litteris Caesaris, dies xv. Sup-
 plicatio decreta est. quod ante id tempus acci-
 derat nulli.

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO. GALLICO
LIB. III

CUM in Italiam proficisceretur Cae-
sar, Ser. Galbam cum Legionem Duode-
cima, & parte Equitatus in Antua-
tes, Veragros, Sedunosq. misit, qui
a finibus Allobrogum, & Lacu Lemano, & Flu-
mine Rhodano ad summas Alpes pertinent. caussa
mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo magno
cum periculo, magnisque portorijs Mercatores ire
consueuerant, patefieri uolebat. huic permisit, si
opus esse arbitraretur, uti in ijs locis Legionem, hie
mandi caussa, collocaret. Galba, secundis aliquot
proelijs factis, Castellisq. compluribus eorū expugna-
tis, missis ad eum undique Legatis, Obsidibusq. datis,
& pace facta, constituit, Cohortes duas in Antua-
tibus collocare, & ipse cum reliquis eius Legionis Co-
hortibus in Vico Veragrorum, qui appellatur Qetodo-
rus, hiemare. qui Vicus positus in valle, non magna
adiecta planicie, altissimis Montibus undique conti-
netur. cum hic in duas partes Flumine diuideretur,
alteram partem eius Vici Gallis ad hiemandum con-
cessit; alteram, uacua ab his relicta, Cohortibus at-
tribuit. eum locum vallo, fossaq. munivit. cum dies
hibernorum complures transissent, frumentumq.
eo

eo cōportari iussisset, subito per Exploratores certior factus est, ex ea parte vici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, Montesque, qui impenderent a maxima multitudine Sedunorum, & Veragrorum teneri: id aliquot de causis acciderat, ut subito Galli belli renouandi, Legionisq. opprimendae consiliū caeperent. primum, quod Legionem, neque eam plenissimam detractis Cohortibus duabus, & cōpluribus sigillatim, qui, commeatus petendi causa, missi erant, absentibus, propter paucitatem despiciebant: Tum etiam, quod, propter iniquitatē loci, cum ipsi ex Mōtibus in vallē decurrerent, et tela conijcerent, ne primum quidem posse impetum suum sustineri existimabant. accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant; & Romanos, non solum itinerum causa, sed etiā perpetuae possessionis, culmina Alpium occupare conari, & ea loca finitimae prouinciae adiungere, sibi persuasum habebant. His nūcys acceptis, Galba; cum neque, opus hibernarum, munitiones plene essent perfectae, neque de frumento, reliquoq. commeatu satis esset prouisum; quod deditioe facta, obsidibusq. acceptis, nihil de bello timēdum existimauerat; concilio celeriter conuocato, sententias exquirere coepit. quo in concilio cum tantū repētini periculi praeter opinionem accidisset, ac iā omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa cōspicerentur, neque subsidio ueniri, neque commeatus supportari, interclusis itineribus, posset, prope iam desperata salute, nonnullae huiusmodi sententiae

tentiae dicebantur, ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo peruenissent, ad salutem cotenderent. maiori tamen parti placuit hoc reseruato ad extremum consilio, interim rei euentum experiri, et Castra defendere. breui spatio interiecto, uix ut his rebus, quas constituissent, collocandis, atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus signo dato, decurrere; lapides, gessaq. in vallum conijcere. nostri, primo, integris uiribus, fortiter repugnare, neque ullum frustra telum ex loco superiore mittere; ut quaeque pars Castrorum nudata defensoribus premi uidebatur, eo occurrere, et auxilium ferre. sed, hoc superari, quod, diurnitate pugnae hostes defessi, cum proelio excedebant, alij integris uiribus succedebat. Quarum rerum a nostris, propter paucitatem, fieri nihil poterat, ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci, ubi constiterat, relinquendi, ac sui recipiendi facultas dabatur. cum iam amplius horis uicentim continenter pugnaretur, ac non solum uires, sed etiam tela nostris deficerent, atque hostes acrius instarent; languidioribusque nostris vallum scindere, et fossas complere coepissent, resque esset iam ad extremum perditura casum, P. Sextius Baculus, Primipili Centurio, quem Neruico Proelio compluribus confectum uiribus diximus, et item C. Volusenus Tribunus militum, et consilij magni, et uirtutis, ad Galbam accurrunt, atque, unam esse spem salutis, docent; Si, eruptione facta, extremum auxilium experirentur.

itaque

itaque, cōducatis Cēturionibus, celeriter Milites certiores facit, paullisper intermitterent proelium, ac tantummodo tela missa exciperent, seq. ex labore reficerent. post, signo dato, e Castris erumperent, atque omnem spē salutis in virtute ponerent. quod iussi sunt, faciunt, ac subito omnibus Portis, eruptione facta, neque cognoscendi, quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. ita commutata fortuna, eos, qui in spem potiendorum Castrorum uenerant, undique circumuentos, interficiunt, & ex hominum millibus amplius xxx, quem numerum barbarorum ad Castra uenisse constabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam conijciunt: ac, ne in locis quidē superioribus consistere patiuntur. sic omnibus hostium copijs fuis, armisq. exsitis, se in Castra, munitionesq. suas recipiunt. quo proelio factō, quod saepius fortunam tentare Galba nolebat, atque alio sese in hiberna cōsilio uenisse meminerat, alijs occurrisse rebus uiderat, maxime frumenti, cōmeatusq. inopia permotus, postero die omnibus eius vici Aedificijs incensis, in prouinciā reuertit cōtendit: ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumē Legionem in Antuates, inde in Allobrogas, perduxit, ibiq. hiemauit. His rebus gestis, cū omnibus de causis Caesar pacatā Galliā existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, uictis ī Alpibus Sedunis, atque ita inuita hieme in Illyricum profectus esse, quod eas quoque nationes adire, et regiones cognoscere, uolebat, subitum Bellum in Gallia coortum

E

est.

est. eius Belli haec fuit causa. P. Crassus adolescens cum Legionem VII. proximis Oceano in Andibus hiemabat. is, quod in his locis inopia frumenti erat, Praefectos, Tribunosque Mil. complures in finitimas Ciuitates, frumenti, comestusque petendi causa, dimisit. quo in numero erat T. Terrasidius, missus in Venellos; M. Trebius Gallus, in Curiosolitas; Q. Velanius, cum T. Sillio, in Venetos. huius Ciuitatis est longe amplissima auctoritas omnis orae maritimae regionum earum, quod & naues habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam nauigare consueuerunt; & scientia, atque usu nauticarum rerum ceteros antecedunt: et in magno impetu maris, atque aperto, paucis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eodem mari uti consueuerunt, habent uectigales. ab ijs fuit initium retinendi Sillij, atque Velanij, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabat. horum auctoritate finitimi adducti (ut sunt Gallorum subita, & repentina consilia) eadem de causa Trebium, Terrasidiumque, retinent: & celeriter missis Legatis, per suos principes inter se conuerant, nihil, nisi communi consilio, acturos, eundemque omnis fortunae exitum esse laturos; reliquasque ciuitates sollicitant, ut in ea libertate, quam a maioribus acceperat, permanere, quam Romanorum seruitutem perferre, mallent. omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta, communem Legationem ad P. Crassum mittunt, si uelit suos recuperare, obsides sibi remittat. quibus de rebus Caesar a Crasso certior

tior factus ; quod ille aberat longius ; naues interim
 logas aedificari in Flumine Ligeri, quod influit in Ocea-
 num, remiges ex provincia institui, nautas, guberna-
 toresq. comparari, iubet. his rebus celeriter admini-
 stratis, ipse, cum primum per Anni tempus potuit, ad
 exercitum cōtendit. Veneti, reliquaeq. ciuitates, cog-
 nito Caesaris aduentu, simul quod, quantum in se fa-
 cinus admisisse, intelligebāt, Legatos, quod nomen
 apud omnes nationes sanctum, inuiolatumq. semper
 fuisset, retētos ab se, et in uincula coniectos, pro ma-
 gnitudine periculi bellū parare, et maxime, ea, quae
 ad usum nauium pertinerent, providere instituant ;
 hoc maiore spe, quod multum natura loci confidebāt ;
 pedestria esse itinera concisa aestuarijs, navigationē
 impeditam propter inscitiam locorum, paucitatemq.
 portuum sciebant. neque nostros exercitus, propter
 frumenti inopiam, diutius apud se morari posse, con-
 fidebant: ac iam, ut omnia contra opinionem accide-
 rent, tamen se, plurimum nauibus posse, Romanos
 neque ullam facultatem habere nauium, neque eorū
 locorum, ubi bellum gesturi essent, uada, portus, insu-
 lasq. nouisse: ac longe aliam esse navigationem in con-
 cluso mari, atque in uastissimo, ac apertissimo Ocea-
 no, perspiciebat. his initis consilijs, opida muniūt, fru-
 menta ex agris in opida comportant. naues in Venē-
 tiam, ubi Caesarom primum bellum gesturum esse cō-
 stabat, quam plurimas possunt, cogunt. socios sibi ad
 id bellum Osimos, Lexobios, Nannetes, Ambilia-
 tes, Morinos, Diablintres, Menapios adsciscunt. At

xilia ex Britania, quae contra eas Regiones posita est; accersunt. erant hae difficultates belli gerendi, quas supra ostendimus. sed multa tamen Caesarem ad id bellum incitabant: iniuriae retentorum Equitum Romanorum; rebellio facta post deditioem; defectio datis obsidibus; tot ciuitatum coniuratio; in primis, ne, hac parte neglecta, reliquae nationes, idem sibi licere, arbitrareretur. itaque, cum intelligeret, omnes fere Gallos nouis rebus studere, & ad bellum mobiliter, celeriterque excitari, omnes autem homines natura Libertati studere, & condicionem Seruitutis odisse, prius quam plures Ciuitates conspirarent, partiendum sibi, ac latius distribuendum exercitum putauit. itaque T. Labienum Legatum in Treuiros, qui proximi Rheno Flumini sunt; cum Equitatu mittit. huic mandat, Rhemos, reliquosque Belgas adeat, atque in officio contineat: Germanosque, qui auxilio a Belgis accersiti dicebantur, si per uim nauibus Flumen transire conentur, prohibeat. P. Crassum cum Cohortibus Legionarijs XII, et magno numero Equitatus, in Aquitaniam proficisci iubet. ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur; ac tantae nationes coniungantur. Q. Titurium Sabinum Legatum cum Legionibus III. in Vnellos, Curiosolitas, Lexobiosque mittit, qui eam manum distinendam curet. D. Brutum adolescentem Classi, Gallicisque nauibus: quas ex Pictonibus, et Sentonis, reliquisque pacatis Regionibus conuenire iusserat, praefecit; et, cum primum posset, in Venetos proficisci, iubet. ipse eo pedestribus copiis cõtedit.

dit. erant eiusmodi fere situs Opidorum, ut posita in extremis lingulis, Promontorijsque, neque pedibus aditum haberent, cum ex alto se aestus incitauisset, quod bis semper accidit horarum XII. spatio; neque nauibus, quod, rursus minvente aestu, naues in uadis afflictaerentur. ita utraque re Opidorum oppugnatio impediabatur: ac, si quando magnitudine operis forte superati, extruso mari aggere, ac molibus, atque his ferme moenibus adaequatis, suis fortunis desperare coeperant: magno numero nauium appulso, cuius rei summam facultatem habebant, sua omnia deportabant; seq. in proxima Opida recipiebant. ibi se rursus iisdem opportunitatibus loci defendebat. haec eo facilius magnam partem Aestatis faciebant, quod nostrae naues tempestatibus detinebantur; summaq. erat uasto, atque aperto Mari, magnis aestibus, raris, ac prope nullis portibus difficultas nauigandi. namque ipsorum naues ad hunc modum factae, armataeque erant. carinae aliquanto planiores, quam nostrarum nauium, quo facilius uada, ac decessum aestus, excipere possent. Prorae admodum erectae, atque item puppes ad magnitudinem fluctuum, tempestatumque, accommodatae. naues totae factae ex robore, ad quamuis uim et contumeliam perferendam. transra ex pedalibus in altitudinem trabibus confixa clauis ferreis, digiti pollicis crassitudine. anchorae, pro funibus, ferreis catenis reuinctae. pelles pro uelis, alutaeque tenuiter consistae, siue propter lini inopiam, atque eius usus inscitiam; siue, quod est magis uerisimile, quod tantas tempe

states Oceani; tantosq. impetus ventorum sustineri; ac tanta onera nauium regi uelis, non satis commode arbitrabantur. Cum his nauibus nostrae Classi eiusmodi cōgressus erat; ut una celeritate, & pulsū remorum praestaret, reliqua, pro loci natura, pro uī tempestatum, illis essent aptiora, et accommodatiora. neque enim his nostrae rostro nocere poterant: tanta in his erat firmitudo: neque, propter altitudinem, facile telum adigebatur, & eadem de causa minus incommode scopulis continebantur. accedebat, ut, cum saeuire ventus coepisset, & se vento dedissent, & tempestatem ferrent facilius, et in vadis consisterent tutius & ab aestu derelictae, nihil saxa, & cautes timerēt: quarum rerum omnium nostris nauibus casus erat extremescendus. compluribus expugnatis Opidis, Caesar; ubi intellexit, frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam, captis Opidis, reprimi; neque his noceri posse, statuit expectandam Classē. quae ubi conuenit, ac primum ab hostibus uisa est; circiter CXX naues eorum: paratissimae, atque omni genere armorum ornatissimae, e Portu profectae, nostris aduersae constiterunt. neque satis Bruto, qui Classi praeerat, neque Tribunis Mil. Centurionibusque, quibus singulae naues erāt attributae, cōstabat, quid agerent, aut qua ratione pugnae insisterent: rostro enim noceri nō posse cognouerant: turribus autem excitatis tamen has altitudinē puppiū ex barbaris nauibus superabat; ut neque ex inferiore loco satis commode tela adijci possent, et missa a Gallis grauius acciderent. una erat

magno

magno usui res præparata a nostris, Falces præacuta
 tæ, insertæ, affixæq. longurijs, non absimili forma
 muralium Falcium. his cum funes, qui antennas ad
 malos* distinebant, comprehensi, adductiq. erant, na
 uigio remis incitato præerumpebantur. quibus absci
 sis, antenæ necessario concidebant; ut, cū omnis Gal
 licis nauibus spes in uelis, armamentisq. consisteret,
 his ereptis, omnis usus nauium uno tempore eripere
 tur. reliquum erat certamen positum in virtute; qua
 nostri Milites facile superabant, atque eo magis, quod
 in conspectu Caesaris, atque omnis exercitus res gere
 batur; ut nullum paullo fortius factum latere posset.
 omnes enim Colles, & loca superiora, unde erat pro
 pinquus despectus in Mare, ab exercitu tenebantur.
 disiectis, ut diximus, antennis, cum singulas binæ,
 aut ternæ naues circumsteterant, Milites summa ui
 transcendere in hostium naues contendebant. quod
 postquam Barbari fieri animaduertent, expugna
 tis compluribus nauibus, cum ei rei nullum reperire
 tur auxilium; Fuga salutem petere contenderunt. ac,
 iam conuersis in eam partem nauibus, quo ventus fe
 rebat, tanta subito malacia, ac tranquillitas exstitit,
 ut se loco mouere non possent. quæ quidem res ad ne
 gotium cōficiendum maxime fuit opportuna. nam sin
 gulas nostri consecrati expugnauerunt; ut perpaucae
 ex omni numero, noctis interuentu, ad terram per
 uenirent, cum ab hora fere I V. usque ad Solis Oc
 casum, pugnaretur. quo proelio Bellum Venetorum,
 totiusq. oræ maritimæ confectum est. nam, cum

omnis iuuentus, omnes etiam grauioris aetatis, in quibus aliquid cōsilio, aut dignitatis fuit, eo conuenerāt. tum nauium, quod ubique fuerat, unum in locum coegerant: quibus amissis, reliqui, neque, quo se recipe-
rent; neque, quemadmodum opida defenderent, habebant. itaque se, suaq. omnia, Caesari dediderunt. in quos eo grauius Caesar uindicandum statuit, quo diligētius in reliquum tempus a Barbaris Ius Legatorū conuersaretur. itaque, omni Senatu necato, reliquos sub corona uendidit. Dū haec in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum his copijs, quas a Caesare acceperat, in fines Vnellorum peruenit. His praeerat Viridouix, ac summam imperij tenebat earum omnium Ciuitatū, quae defecerant; ex quibus exercitum, magnasq. copias coegerat. atque his paucis diebus Aulerci, Eburonices, Lexouijque, Senatu suo interfecto, quod auctores belli esse nolebant, Portas clauserunt, seq. cum Viridouice coniunxerunt, magnaq. praeterea multitudo undique ex Gallia perditorum hominum, latronumque, conuenerat, quos spes praedandi, studiumq. bellandi, ab Agricultura, & quotidiano labore, reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco Castris sese tenebat: cum Viridouix contra eum duum millium spatio consedis-
se, quotidieq. productis copijs pugnandi potestatem faceret, ut iam non solum hostibus in contemptum Sabinus ueniret, sed etiam nostrorum Militum uocibus nō nihil carperetur: tantamq. opinionem timoris praebuit, ut iam ad uallum castrorum hostes accedere auderent. id ea causa faciebat, quod

quod cum tanta multitudine hostium, praesertim eo absente, qui summam imperij teneret, nisi aequo loco, aut opportunitate aliqua data, Legato dimicandum non existimabat. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem, et callidum, delegit (Gallum) ex ijs, quos auxilij causa secum habebat. huic magnis praemijs, pollicitationibusq. persuadet; uti ad hostes transeat; & quid fieri velit, edocet. qui ubi pro perfuga ad eos uenit, timorem Romanorum proponit. quibus angustijs ipse Caesar a Venetis prematur, docet; neque longius abesse, quin proxima nocte Sabinus. clam ex Castris exercitum educat, & ad Caesarem, auxilij ferendi causa, profiscatur. quod ubi auditum est, cōclamant omnes, Occasionem negotij bene gerendi amittendam non esse, ad Castra iri oportere. Multae res ad hoc cōsiliū Gallos hortabantur. superiorum dierum Sabini cunctatio, perfugae confirmatio, iuopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat prouisum, spes Venetici belli, & quod fere libenter Homines, id quod uolunt, credunt. ijs rebus adducti, nō prius Viridouicem, reliquosq. duces, ex consilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma uti captant, & ad Castra cōtendāt. qua re concessa, laeti, uelut explorata uictoria, sarmentis, uirgulisq. collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad Castra pergūt. locus erat Castrorū editus, et paulatim ab imo accliuus; circiter passus ∞. huc magno cursu contenderunt, ut quā minimum spatij ad se colligendos, armandosq. Romanis daretur, ex animatiq. peruen-

peruenerunt. Sabinus; suos hortatus, cupientibus signū dāt. impeditis hostibus, propter ea, quae ferebāt. onera; subito duabus Portis eruptionem fieri iubet. factum est opportunitate loci, hostium inscitia, ac de fatigatione, uirtute Militum, ac superiorum pugnarum exercitatione, ut, ne unum quidem nostrorum impetum ferrent, ac statim terga uerterent. quos impeditos; integris uiribus Milites nostri consecuti, magnū numerum eorum occiderunt, reliquos Equites consecuti, paucos, qui ex fuga euaserant, reliquerunt. sic, uno tempore, et de nauali pugna Sabinus, et de Sabini uictoria Caesar certior factus est. Ciuitatesq; omnes se statim Titurio dederunt. nam, ut ad bella suscipienda Gallorum alacer, ac promptus est Animus; sic mollis, ac minime resistens ad calamitates perferendas Mens eorum est. Eodem fere tempore, P. Crassus, cū in Aquitania peruenisset, quae pars, ut ante dictum est, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertia parte Galliae est existimanda, cum intelligeret in illis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Valerius Praeconinus Legatus, exercitū pulso, interfectus esset, atque inde L. Manilius Procos. impedimentis amissis, profugisset, non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. itaque, res frumentaria prouisa, auxilijs, Equitatuq; cōparato, multis praeterea uiris fortibus Tolosa, et Narbone, quae sunt Ciuitates Galliae prouinciae finitimas, ex his Regionibus nominatim euocatis, in Sontiatiū fines exercitū introduxit. cuius ad

uentis

uentu cognito, Sontiates, magnis copijs coactis, Equitatuque quo plurimum ualebant, in itinere agmen nostrum adorti, primum equestre proelium comiserunt: deinde, Equitatu suo pulso, atque insequentibus nostris, subito Pedestres copias, quas in conualle in insidijs collocauerant, ostenderunt. hi, nostros disiectos adorti, proelium renouauerunt: pugnatum est diu, atque acriter; cum Sontiates, superioribus uictorijs freti, in sua uirtute totius Aquitaniae salutem positam putarent; nostri autem, quid sine Imperatore, & sine reliquis Legionibus, adulescentulo duce, efficere possent, perspicere cuperent. tandem, confecti uulneribus, hostes terga uertere. quorum magno numero interfecto, Crassus ex itinere Opidum Sontiatum oppugnare coepit: quibus fortiter resistentibus, uineas, turresque egit. illi, alias eruptione tentata, alias tuniculis ad aggerem, uineasque actis, cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea, quod multis locis apud eos Aerariae secturae sunt: ubi diligentia nostrorum nihil his rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt; seq. in ditionem ut recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iussi, faciunt. atque in ea re omnium nostrorum intentis animis, alia ex parte Opidi. Adiantuannus, qui summam imperij tenebat, cum D. C. deuotis, quos illi Soldurios appellant, quorum haec est condicio, ut omnibus in uita comodis una cum his fruatur, quorum se amicitiae dediderint. siquid ijs per vim accidat, aut eundem causam una ferant, aut sibi mortem consciscant: neque adhuc hominum

minum memoria repertus est. quisquam, qui, eo inter-
 fecto, cuius se amicitiae deuouisset, mori recusaret. cū
 ijs. Adcantuannus eruptionem facere conatus, cla-
 more ab ea parte munitionis sublato, cum ad arma
 Milites concurrissent, uehementerq. ibi pugnatum es-
 set, repulsus in Opidum est: uti tamen eadem dedi-
 tionis condicione uteretur, a Crasso impetrauit. ar-
 mis, obsidibusq. acceptis, Crassus in fines Vocontio-
 rum, et Tarusatium, profectus est. tum uero Barbari
 commoti, quod Opidum, et natura loci, et manu mu-
 nitum, paucis diebus, quibus eo uentum erat, expu-
 gnatum cognouerant, Legatos quoquo uersus dimit-
 tere, coniurare, obsides inter se dare, copias parare,
 coeperunt: mittuntur etiam ad eas Ciuitates Legati,
 quae sunt Citerioris Hispaniae, finitimae Aquitaniae:
 inde auxilia, ducesq. accersuntur. quorū aduentu ma-
 gna cum auctoritate, et magna cum hominum multi-
 tudine bellum gerere conantur. Duces uero ij deligun-
 tur, qui una cum Q. Sertorio omnes annos fuerant,
 summamq. scientiam rei militaris habere existima-
 bantur. ij, consuetudine Populi R. loca capere, castra
 munire, comeatibus nostros intercludere, instituunt.
 quod ubi Crassus animaduertit, suas copias propter
 exiguitatē non facile diduci, hostem et uagari, et uias
 obsidcre, & Castris satis praesidij relinquere, ob eam
 causam minus commode frumentum, commeatumq.
 sibi supportari, in dies hostium numerum augeri, non
 cūctādiū existimauit, quin pugna decertaret. hac re
 ad concilium delata, ubi, omnes idē sentire, intellexit
 posterum

posterum diem pugnae constituit. prima Luce produ-
 ctis omnibus copijs, duplici acie instructa auxilijs in
 mediam aciem collocatis; quid hostes cōsilijs caperet,
 exspectabat. illi, etsi propter multitudinem, & uete-
 rem belli gloriam, paucitatemq. nostrorum, se tuto di-
 micaturos existimabant; tamen tutius esse arbitra-
 bantur, obsessis uijs, commeatu intercluso, sine ullo
 uulnere uictoria potiri: & si propter inopiam rei fru-
 mentariae Romani sese recipere coepissent, impedi-
 tos agmine, & sub sarcinis infirmiore animo adoriri
 cogitabāt. hoc consilio probato ab Ducibus, productis
 Romanorum copijs, sese Castris tenebant. hac re per-
 specta, Crassus, cum sua cunctatione, atque opinione,
 timidiore hostes, nostros Milites alacriores ad pu-
 gnandum effecisset, atque omnium uoces audirentur,
 exspectari diutius nō oportere, quin ad Castra iretur;
 cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium Ca-
 stra contendit. ibi, cum alij fossas cōplerent; alij, mul-
 tis telis coniectis, defensores vallo, munitionibusq.
 depellerēt, Auxiliaresque, quibus ad pugna non mul-
 tum Crassus confidebat, lapidibus, telisq. submini-
 strandis, & ad aggerem cespitibus comportandis, spe-
 ciem, atque opinionem pugnantium praeberent; cum
 item ab hostibus cōstāter, ac non timide, pugnaretur
 telaq. ex locō superiore missa non frustra acciderent;
 Equites, circuitis hostium castris, Crasso renunciaue-
 rūt, non eadē esse diligentia ab Decumana Porta Ca-
 stra munita, facilemq. aditū habere. Crassus, Equitū
 Praefectos cohortatus, ut magnis praemijs, pollicita-
 tionibusq.

tionibusq. suos excitarent, quid fieri uelit, ostendit. illi, ut erat imperatum, eductis IV. Cohortibus, quae praesidio Castris relictæ, integræ ab labore erant, et longiore itinere circumductis, ne ex hostium Castris conspici possent, omnium oculis, mentibusq. ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones peruenerunt; atque, his perruptis, prius in hostium Castris constiterunt, quam plane ab his uideri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset. tum uero, clamore ab ea parte audito, nostri redintegratis uiribus, quod plerumque in spe uictoriae accidere consuevit, acrius impugnare coeperunt. hostes, undique circumuenti, desperatis omnibus rebus, se per munitiones deicere, et Fuga salutem petere contulerunt. quos Equitatus apertissimis campis consecutus, ex milium L. numero, quae ex Aquitania Cantabrisq. uenisse constabat, uix IV. parte relicta, multa nocte se in Castra recipit. hac audita pugna, maxima pars Aquitaniae sese Crasso dedit; obsidesq. ultro misit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Tarusates, Flustates, Garietes, Aufci, Garuni, Sibutzates, Cocosatesque. paucae ultimae nationes, Anni tempore cossae, quod uies suberat, id facere neglexerunt. Eodem fere tempore Caesar, etsi prope exacta iam Aestas erat, tamen, quod, omni Gallia pacata, Morini, Menapiiq. supererant, qui in armis esset, neque ad eum unquam Legatos de Pace misissent, arbitratus id bellum celeriter consici posse, eo exercitum adduxit: qui longe alia ratione, ac

reliqui

reliqui Galli, bellum gerere coeperunt. nam, quod intelligebant, maximas nationes, quae praelio contentissent, pulsas, superatasque esse, continentesque silvas, ac paludes habebant: eo se, silvaque omnia contulerunt. ad quarum initium silvarum cum peruenisset Caesar, Castraque munire instituit; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus silvae euolauerunt; et in nostros impetum fecerunt. nostri celeriter arma coeperunt, eosque in silvas repulerunt: & compluribus interfectis, longius impeditioribus locis secuti, paucos ex suis desiderauerunt. reliquis deinceps diebus Caesar silvas caedere instituit: & ne quis inermibus, imprudentibusque Militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quae erat caesa, conuersam ad hostem collocabat, & pro uallo ad utrumque latus exstruebat. incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, cum iam pecus, atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent, eiusmodi tempestates sunt consecutae, uti opus necessario intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius sub pellibus Milites contineri non possent. itaque, uastatis omnibus eorum Agris, Vicis, Aedificijsque incensis, Caesar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexobijsque, reliquis item Ciuitatibus, quae proxime bellum fecerant, in hibernis collocauit.

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIB. IV

EA, QUAE secuta est, Hieme, qui fuit Annus Cn. Pompeio M. Crasso Cos. Usipetes Germani, & item Tencheri, magna cum multitudine hominum, Flumen Rhenum transierunt, non longe a Mari, quo Rhenus influit. causa transeundi fuit, quod, ab Suevis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur. Sueuorum gens est longe maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. ij centum Pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causa, suis ex finibus educunt. reliqui, qui domi remanserunt, se, atque illos, alunt. hi rursus inuicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque Agricultura, neque ratio, neque usus Belli intermittitur: sed privati, ac separati Agri apud eos nihil est. neque longius Anno remanere uno in loco, incolendi causa, licet. neque multum frumento, sed maximam partem lacte, atque pecore, uiuunt, multumq. sunt in uenationibus. quae res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate uitae (quod a pueris nullo officio, aut disciplina assuesacti, nihil omnino contra uoluntatem sa-

tem faciant) & uires alit, & immani corporum magnitudine homines efficit. atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis, neque uestitus praeter Pelles, habeant; quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta; et lauentur in Fluminibus. Mercatoribus est ad eos aditus magis eo, ut quae bello coeperint, quibus uendant, habeant; quam quo ullam rem ad se importari desiderent. quin etiam Iumentis, quibus maxime Galli delectantur, quaeque impenso parant pretio, Germani importatis non utuntur; sed, quae sunt apud eos nata praua, atque deformia, haec quotidiana exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt; equestribus proelijs saepe ex equis defiliunt, ac pedibus proeliantur, equosque eodem remanere uestigio, assuefaciunt: ad quas se celeriter, cum usus poscit, recipiunt. neque eorum moribus turpius quidquam, aut inertius, habetur, quam Ephippijs uti, itaque ad quomuis numerum Ephippiatorum Equitis quamuis pauci adire audent. uinum ad se omnino importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effeminari, arbitrantur. publice maximam putant esse Laudem, quam latissime a suis finibus uacare agros: hac re significari, magnum numerum Ciuitatum suam uim sustinere non potuisse. itaque una ex parte a Sueuis circiter milia passuum DC. agri uacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt Vbij, quorum fuit Ciuitas ampla, atque florens, ut est captus Germanorum, & paulo, qui sunt eiusdem generis, etiam ceteris humanio-

res; propterea quod Rhenum attingunt, multiq. ad eos Mercatores uentitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. hos cum Sueni, multis saepe bellis experti, propter amplitudinē, grauitatemq. Ciuitatis, finibus expellere non potuissent, tamen uestigales sibi fecerunt, ac multo humiliores, infirmioresq. redegerunt. in eadem caussa fuerunt Vsiptes, & Tenctheri, quos supra diximus; qui, cū plures annos Suenorum uim sustinuerint, ad extremum tamen, agris expulsi, & multis locis Germania triennium uagati, ad Rhenum peruenerunt. quas regiones Menapij incolebant, et ad utramque ripam Fluminis Agros, Aedificia, vicosq. habebant. sed, tantae multitudinis aduētu perterriti, ex his Aedificijs, quae trans Flumen habuerāt, demigrauerunt: et cis Rhenum dispositis praesidijs, Germanos transire prohibebant. illi, omnia experti, cum, neque ui contedere, propter inopiam nauium; neque, etiam transire, propter custodias Menapiorum, possent; reuerti se in suas sedes, regionesq. simulauerunt; & Tridui uiam progressi, rursus reuenterunt: atque omni hac itinere una nocte equitatu confecto, incias, inopiantesq. Menapios oppresserunt: qui, de Germanorum discessu per Exploratores certiores facti, sine metu trans Rhenum in suos vicos remigrauerāt. his interfectis, nauibusq. eorum occupatis, priusquā ea pars Menapiorum, quae citra Rhenum erat, certior fieret, Flumen transierunt; atque omnibus eorum Aedificijs occupatis; reliquam partem hiemis se eorum copijs adluerunt.

buerunt. His de rebus Caesar certior factus, & infirmitatem Gallorum ueritus, quod sunt in consilijs capiendis mobiles, & nouis plerumque rebus student, nihil his committendum existimauit. est autem hoc Gallicae consuetudinis; ut, & uiatores etiam inuitos consistere cogant; et, quod quisque eorum de quaque re audierit, aut cognouerit, quaerant; & Mercatores in Opidis uulgus circumstiat: quibus ex Regionibus ueniant, quasque res ibi cognouerint, pronuntiare cogant; & his rumoribus, atque auditionibus permoti, de summis saepe rebus consilia ineunt: quorum eos e uestigio paenitere, necesse est: cum incertis rumoribus seruiant; & plerique ad uoluntatem eorum facta respondeant. qua consuetudine cognita; Caesar, ne grauiori bello occurreret, maturius, quam consueuerat, ad exercitum proficiscitur. eo cum uenisset, ea, quae fore suspicatus erat, facta cognouit: missas Legationes a non nullis Ciuitatibus ad Germanos, inuitatosque eos, uti ab Rheno discederent: omniaque, quae postulassent, ab se fore parata. qua spe adducti Germani, latius iam uagabatur, et in fines Eburonum, et Condrusonum, qui sunt Treuironum clientes, peruenerat. Principibus Galliae euocatis, Caesar, ea, quae cognouerat, dissimulata sibi existimauit: eorumque animis permulsis, & confirmatis, Equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere constituit. re frumentaria comparata, Equitibusque delectis, iter in ea loca facere coepit, quibus in locis Germanos esse audiebat. a quibus cum paucorum dierum iter abesset, Legati ab us uenerunt:

quorum haec fuit oratio: Germanos neque priores Po-
 pulo R. bellum inferre; neque tamen recusare, si la-
 cessantur, quin armis contendant: quod Germano-
 rum consuetudo haec sit a maioribus tradita, Quicum-
 que bellum inferant, resistere, neque deprecari: hoc
 tamen dicere, uenisse inuitos, eiectos domo: si suam
 gratiam Romani uelint, posse eis utiles esse amicos;
 uel sibi agros attribuant, uel patiantur eos tenere,
 quos aruis possederint: sese unis Sueuis concedere;
 quibus ne Diu quidem immortales pares esse possint:
 reliquum quidem in terris esse neminem, quem non
 superare possint. Ad haec Caesar, quae uisum est, re-
 spondit, sed exitus fuit orationis: Sibi nullam cum his
 amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent, neque
 uerum esse, Qui suos fines tueri non potuerint, alienos
 occupare: neque ullos in Gallia uacare agros, qui da-
 ri, tantae praesertim multitudini, sine iniuria possint:
 sed licere, si uelint, in Vbioum finibus considerare;
 quorum sint Legati apud se, & de Sueuorum iniurijs
 querantur, & a se auxilium petant: hoc se ab Vbijs
 impetraturum, Legati, haec se ad suos relatu-
 runt; & re deliberata, post diem tertium ad Caesar-
 em reuersuros: interea, ne propius se Castra moue-
 ret, petierunt, ne id quidem Caesar ab se impetrari
 posse, dixit, cognouerat enim, magnam partem Equi-
 tatus ab ijs aliquot diebus ante, praedandi, frumen-
 tandiq. causa, ad Ambiuaritos trans Mosam mis-
 sam, hos expectari equites, atque eius rei causa mo-
 ram interponi arbitrabatur, Mosa profluit ex Mon-
 te,

te Vogeso, qui est in finibus Lingonum, et, parte qua-
 dam Rheni recepta, quae appellatur Vacalòs, Insulã
 efficit Batauorum. neque longius ab eo millibus pas-
 suum I. XXX. in Rhenum transit. Rhenus autem ori-
 tur ex Lepôtis, qui Alpes incolunt, et lōgò spatio per
 fines Nantuatiũ, Helueticorum, Sequanorum, Me-
 diomatricum, Tribotorum, Treuirorum citatus fer-
 tur: & , ubi Oceano appropinquauit, in plures dif-
 fluit partes, multis ingentibusq. Insulis effectis, qua-
 rum pars magna a feris, barbarisq. nationibus inco-
 litur: ex quibus sunt, qui Piscibus, atque Ouis auiũ ui-
 uere existimãtur; multisq. capitibus in Oceanum in-
 fluit. Caesar, cum ab hoste non amplius passuum XII
 millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum Legati
 reuertuntur, qui in itinere congressi, magnopere, ne
 longius progrederet, orabant. cum id non impetras-
 sent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen anteces-
 sisset, praemitteret, eosq. pugna prohiberet; sibiq. uti
 potestatem faceret, in Vbiòs Legatos mittendi. quo-
 rum si principes, ac Senatus sibi iureiurando fidem fe-
 cissent, ea condicione, quae a Caesare ferretur, se usu-
 ros ostendebãt. ad has res consiciendas sibi Tridui spa-
 tium daret. haec omnia Caesar eodẽ illo pertinere, ar-
 bitrabatur, ut, Tridui mora iterposita, Equites eorũ,
 qui abessent, reuenterentur: tamen, sese non longius
 millibus passuum IV. auationis causa, processu-
 rum eo die, dixit: huc postero die quam frequentis-
 simi conuenirent, ut de eorum postulatis cognosceret.
 Interim ad Praefectos, qui cum omni Equitatu ante

cesserant, mittit, qui nunciarent, ne hostes proelio la-
 cesserent, & si ipsi lacefferentur, sustinerent, quoad
 ipse cum exercitu propius accessisset. At hostes, ubi
 primum nostros equites conspexerunt, quorum erat
 v. millium numerus, cum ipsi non amplius DCCC.
 Equites haberent, quod ij, qui, frumentandi caussa,
 ierant trans Mosam, nondum redierant, nihil no-
 stris timentibus, quod Legati eorū paullo ante a Cae-
 sare discesserant, atque is dies Indutijs erat ab ijs pe-
 titus; impetu facto, celeriter nostros perturbaerunt;
 rursus, resistētibus nostris, cōsuetudine sua, ad pedes
 desilierunt, suffosisq. equis, compluribusq. nostris de-
 iectis, reliquos in fugā coniecerunt; atque ita perter-
 ritos egerunt, ut non prius fuga desisterent, quam in
 conspectum agminis nostri uenissent. In eo proelio ex
 Equitibus nostris interficiuntur IV. & LXX. in his,
 uir fortissimus, Piso Aquitanus, amplissimo genere
 natus, cuius Auus in ciuitate sua Regnum obtinuerat,
 Amicus ab Senatu nostro appellatus. hic, cum fra-
 tri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illū ex pe-
 riculo eripuit; ipse, seruo uulnerato, deiectus, quoad
 potuit, fortissime restitit. cum circumuentus, multis
 uulneribus acceptis, cecidisset, atq. id frater, qui iam
 proelio excefferat, procul animaduertisset: incita-
 to equo, sese hostibus obtulit, atque interfectus est.
 Hoc facto proelio, Caesar neque iam sibi Legatos au-
 diendos, neque condiciones accipendas arbitratur
 ab us, qui, per dolum, atque insidias, petita pace, ul-
 tro bellum intulissent, exspectare uero, dum hostium
 copiae

copiae augetur, Equitatusq. reuenteretur, summæ
 dementiae esse iudicabat: & cognita Gallorum infir-
 mitate quantum iam apud eos, hostes uno proelio au-
 toritatis essent consecuti, sentiebat: quibus ad consi-
 lia capienda nihil spatij dandum existimabat. his con-
 stitutis rebus, et cōsilio cum Legatis, et Quaestore cō-
 municato, ne quē diē pugnae praetermitteret, oppor-
 tunissima res accidit, quod postridie eius diei manē ea-
 dē et perfidia, et simulatione usi Germani, frequentes
 omnibus principibus, maioribusq. natu adhibitis,
 ad eum in Castra uenerunt; simul, ut dicebatur, sui
 purgandi causa, quod contra, atque esset dictum, &
 ipsi petissent, proelium pridie cōmisisissent, simul, ut,
 si quid possent, de Indutijs fallendo impetrarent. quos
 sibi Cæsar oblatos gauisus retineri iussit: ipse omnes
 copias Castris eduxit, Equitatum, quod recenti
 proelio perterritum esse existimabat, agmen subse-
 qui iussit, acie triplici instructa, & celeriter IIX.
 millium itinere confecto, prius ad hostium Castra per-
 uenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent.
 qui, omnibus rebus subito perterriti, & celeritate
 aduentus nostri, & discessu suorum, neque consilij
 habendi, neque arma capiendi spatio dato, pertur-
 babantur, ut copias ne aduersus hostem educere, an
 Castra defendere, an Fuga salutem petere, nescirent,
 quid praestaret. quorum timor, cum fremitu, & con-
 cursu significaretur, Milites nostri, pristini diei per-
 fidia incitati, in Castra irruperunt. quo in loco, qui
 celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris

DE BELLO GALL
restiterunt; atque inter carros, impedimentaque proelium commiserunt; at reliqua multitudo puerorum, mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant) Rhenumque transierant) passim fugere coepit. ad quos cōsectandos Caesar Equitatum misit. Germani, post tergum clamore audito, cū suos interfici uiderēt, armis abiectis, signisque militaribus relictis, se ex Castris eiecerunt; et, cum ad cōfluentem Mosae, et Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliquise in Flumen praecipitauerunt; atque ibi, timore, lassitudine, & in Fluminis oppressis, perierunt. nostri ad unum omnes incolumes, per paucis uulneratis, ex tanti belli timore, cum hostium numerus capitum CDXXX millium fuisset, se in Castra receperunt. Caesar ijs, quos in Castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. illi, supplicia, cruciatusque Gallorum ueriti, quorum agros uexauerant, remanere se apud eum uelle, dixerunt. ijs Caesar libertatem concessit. Germanico Bello confecto, multis de causis Caesar statuit sibi Rhenum esse transendum: quarum illa fuit iustissima, quod, cum uideret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam uenirent, suis quoque rebus eos timere uoluit; cum intelligerent, & posse, & audere Populi R. exercitum Rhenum transire. Accessit etiam, quod illa pars Equitatus Usipetum, & Tenctherorum, quam supra commemorauimus, praedandi, frumentandi, causa, Mosam transisse, neque proelio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines

nes Sicambrorum receperat, seq. cum ijs coniunxerat. ad quos cum Caesar nuncios misisset, qui postularent, eos, qui sibi, Galliaeque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: Populi R. Imperium Rhenum finire: si, se invito, Germanos in Galliam transire, non aequum existimaret; cur sui quidquam esse imperij, aut potestatis trans Rhenum postularet? Vbi autem, qui uni ex transrhenanis ad Caesarem Legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, ut sibi auxilium ferret; quod grauer ab Sueuis premerentur; uel, si id facere occupationibus Populi R. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium, spemque reliqui temporis satis futurum: tantum esse nomen, atque opinionem exercitus Romani, Ariouisto pulso, et hoc nouissimo proelio facto, uti etiam ad ultimas Germanorum nationes opinione, et amicitia Populi R. tuti esse possint. nauium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur. Caesar bis de causis, quas commemorauimus, Rhenum transire decreuerat: sed, nauibus transire, neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae, neque Populi R. dignitatis esse statuebat. itaque, etsi summa difficultas faciendi Pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum, existimabat. rationem igitur Pontis hanc instituit. Tigna bina sesquipedalia, paulum ab imo praecipitata, dimensa ad altitudinem Fluminis, intervallo pedum duorum

duorū inter se iungebat. haec cum machinationibus immissa in Flumine defixerat, fistucisq. adegerat, non sūblicae modo directā ad perpendicularum, sed pronā, ac fastigiata, ut secundum naturā Fluminis procumberent. his item contraria duo ad eundem modū iuncta, intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim atque impetum Fluminis conuersa stantebat: haec utraque bipedalibus trabibus immixtis, quantum eorum Tignorū iunctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur, quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quo maior uis Aquae se incitauisset, hoc artius illigata tenerentur. haec directā materia iniecta contrebantur, ac longius, cratibusq. consternebantur. ac nihilo secius sūblicae ad inferiorem partem Fluminis obliquae adigebantur, quae, pro ariete subiectae, et cū omni opere coniunctae, uim Fluminis exciperēt: & aliae item supra Pontem medioeri spatio: ut, si arborum trunci, siue naues, deueniendi operis causa, essent a Barbaris missae, his defensoribus earum rerum uis minueretur, neu Ponti nocerent. Diebus xl quibus materia coepta erat comportari, omni opere effecto exercitus transducitur. Caesar, ad utramque partem Pontis firmo praesidio relicto, in fines Sicambrorū contendit. interim a compluribus Ciuitatibus ad eum Legati ueniunt, quibus pacem, atque amicitiam petentibus, liberaliter respondit, Obsidesq. ad se adduci iubet. Sicabri ex eo tempore, quo Pōs insitui coeptus

ptus est, fuga comparata, hortantibus ijs, quos ex
 Tenchtheris, atque Vsiptibus apud se habebant, fini-
 bus suis excesserant, suaq. omnia exportauerant,
 seq. in solitudinem, ac siluas, abdiderant. Caesar, pau-
 cos dies in eorum finibus moratus, omnibus Vicis. Ac
 dificijsq. incensis, frumentisq. succisis, se in fines Vbio-
 rum recepit, atque his auxilium suum pollicitus, si a
 Sueuis premerentur, haec ab ijs cognouit: [Sueuos,
 postquam per Exploratores Pontem fieri comperis-
 sent, more suo consilio habito, nuncios in omnes par-
 tes dimisisse, uti de Opidis demigrarent, liberos, u-
 xores, suaq. omnia in siluas deponerent: atque o-
 mnes, qui arma ferre possent, unum in locum cōueni-
 rent: huic esse delectum medium fere Regionum ea-
 rum, quas Sueui obtinerent: ibi Romanorum aduen-
 tum exspectare, atque ibi decertare constituisse, quod
 ubi Caesar cōperit, omnibus his rebus confectis, qua-
 rum rerum causa exercitum trāsducere cōstituerat,
 ut Germanis metum inijceret, ut Sicambros ulciscer-
 retur, ut Vbios obsidione liberaret. diebus omnino
 XIX. trans Rhenum consumptis, satis et ad laudē,
 et ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam
 recepit, Pontemq. rescidit. exigua parte Aestatis re-
 liqua Caesar, etsi in ijs locis, quod omnis Gallia ad Se-
 ptemtrionem uergit, maturae sunt hiemes, tamen in
 Britanniam proficisci contendit, quod, omnibus fere
 Gallicis Bellis, hostibus nostris inde subministrata au-
 xilia intelligebat; et, si tempus Anni ad bellum geren-
 dum deficeret; tamen magno sibi usui fore arbitraba-
 tur.

itur, si modo Insulam adisset, & genus hominum perspexisset; loca, portus, aditus cognouisset: quae omnia fere Gallis erant incognita: neque enim temere praeter Mercatores ad id ad illos quisquam: neque ijs ipsis quidquam, praeter Oram maritimam, atque eas Regiones, quae sunt contra Galliam, notum est: itaque conuocatis ad se undique Mercatoribus, neque quanta esset Insulae magnitudo, neque quae, aut quantae Nationes incoheret, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque quis esset ad maiorum nauium multitudinem idonei Portus, reperire poterat. ad haec cognoscenda, prius quam periculum faceret, idoneum esse arbitratus, C. Volusenum cum nauis longa praemittit. huic mandat, ut, exploratis omnibus rebus, ad se quamprimum reuertatur. ipse, cum omnibus copijs, in Morinos proficiscitur: quod inde erat breuissimum in Britanniam transissetis. huic naues undique ex finitimis Regionibus, & quam superiore Aestate ad Veneticum bellum fecerat classem, iubet conuenire. interim, consilio eius cognito, et per Mercatores perlato ad Britanos, a compluribus eius Insulae Ciuitatibus ad eum Legati ueniunt, qui polliceantur, Obsides dare, atque Imperio Populi Roborare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum remisit: et, cum his una Comiam, quem ipse, Atebatibus superatis, Regem ibi constituerat, cuius et uirtutem, et consilium probabat, et quem sibi fidelem esse arbitrabatur, cuiusque auctoritas in his Regionibus magna

magna habebatur, mittit huic imperat, quas possit
 adeat Ciuitates; horteturque, ut Populi R. fidem se-
 quantur; seq. celeriter eo uenturum nunciet. Voluse-
 nus, perspectis Regionibus, quantum ei facultatis da-
 ri potuit, qui nauim egredi, ac se Barbaris committe-
 re non auderet, v. die ad Caesarem reuertitur;
 quaeq. ibi perspexisset, renunciat. Dū in his locis Cae-
 sar nauium parandarum causa moratur, ex magna
 parte Morinorum Legati ad eum uenerunt, qui se de
 superioris temporis consilio excusarent; quod homi-
 nes barbari, et nostrae consuetudinis imperiti, bellum
 Populo R. fecissent, seq. ea, quae imperasset, factu-
 ras pollicerentur. haec sibi satis opportune Caesar ac-
 cidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem
 relinquere uolebat; neque belli gerendi, propter An-
 ni tempus, facultatem habebat; neque has tantula-
 rum rerum occupationes Britanniae anteponendas iu-
 dicabat; magnū his numerum Obsidum imperat. qui-
 bus adductis, eos in fidem recepit, nauibus circiter
 LXXX onerarijs coactis, contractisque, quot satis
 esse ad duas Legiones transportandas existimabat.
 Quidquid praeterea nauium longarū habebat, Quae sto-
 nis, Legatis, Praefectisq. distribuit. huc accedebant
 XIII onerariae naues, quae ex eo loco millibus pas-
 suū, XIX uento tenebantur, quo minus in eundē Portū
 peruenire possent. has Equitibus distribuit; reliquum
 exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculei
 Cottae, Legatis, in Menapios, atque in eos Pagos
 Morinorum, ab quibus ad eum Legati non uenerant.

ducen-

ducendum dedit. P. Sulpicium Rufum Legatum, cum eo praesidio, quod satis esse arbitrabatur, Portum tenere iussit. his constitutis rebus, nactus idoneam ad nauigandum tempestatem, tertia fere vigilia soluit, Equitesq. in ulteriorem Portum progredi, & naues conscendere, ac se sequi, iussit: ab quibus cum paullo tardius esset administratum, ipse hora circiter diei I V. cum primis nauibus Britanniam attingit: atque ibi in omnibus Collibus expositas hostium copias armatas cospexit. cuius loci haec erat natura, utque ita Montibus angustis Mare continebatur, uti ex locis superioribus in litus telum adigi. posset. hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquae naues eo conuenirent, ad horam I. X. in anchoris exspectauit. inter um. Legatis, Tribunisque. Mil. conuocatis, & quae ex Voluseno cognouisset, & quae fieri uellet, ostendit: monuitque, ut rei militaris ratio, maximeq. ut res maritimae postularent, ut quae celerem, atque instabilem motum haberent, ad nutum ad tempus omnes res ab ijs administrarentur. his nemissis, & ventum, & Aestum uno tempore nactus secundum, dato signo, et sublatis anchoris, circiter millia passuum II X. ab eo loco progressus, aperto, ac plano litore naues constituit. at Barbari, consilio Romanorum cognito, praemisso Equitatu, et Essedarijs, quo plerumque genere in proelijs uti consuerunt, reliquis copijs subsecuti, nostros nauibus egredi prohibebat. erat ob has causas summa difficultas, quod naues propter magnitudinem, nisi in alto, constitui non poterat. Militibus autem,

autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno, & graui onere armorum pressis, simul et de nauibus defiliendum, et in fluctibus consistendum, et cum hostibus erat pugnandum: cum illi aut ex arido, aut paululum in Aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis audacter tela conicerent, et equos assuefactos incitarent, quibus rebus nostri perterriti, atque huius omnino generis pugnae imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti proelijs consueuerant, utebantur. quod ubi Caesar animaduertit, nauës longas, quarum et species erat barbaris inuisitator, & motus ad usum expeditiar, paululum remoueri ab onerarijs nauibus, et remis incitari, et ad latus apertum hostium conslitui, atque inde Fandis, Tormentis, Sagittis, hostes propelli, ac submoneri, iussit: quae res magno usui nostris fuit: nam et Nautium figuram, et remorum motu, et inuisitato genere Tormentorum permoti Barbari, constiterunt, ac paululum modo pedem retulerunt, at, nostris Militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui x. Legionis Aquilam ferebat, contestatus Deos, ut ea res Legioni feliciter eveniret: Desilite, inquit, Milites, nisi uultis Aquilam hostibus praderi. ego certe meum Reip. atque Imperatori officium praestitero. hoc cum magna uoce dixisset, se ex nauis proiecit, atque in hostes Aquilam ferre coepit. tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, uniuersi ex nauis desilierunt. hos item alij ex primis, proximi nauibus, cum conspexissent, subsecuti, hostibus appropin-

quarum:

quarunt. pugnatum est ab utrisque acriter. nostri ta-
 men, quod neque ordines seruare, neque firmiter insi-
 stere, neque signa subsequi, poterant, atque alius alia
 ex naui, quibuscumque signis occurrerat, se aggrega-
 bat; magnopere perturbabantur. hostes uero, notis
 omnibus uadis, ubi ex litore aliquos singulares ex na-
 ui egredientes conspexerant, incitatis equis, impedi-
 tos adoriebantur. plures paucos circumstitebant; alij
 ab latere aperto in uniuersos tela coniciebant. quod
 cum animaduertisset Caesar, scaphas longarum na-
 uium, item speculatoria, uigia Militibus compleri ius-
 sit: & quos laborantes conspexerat, ijs subsidia sum-
 mittebat. nostri, simul atque in arida cõstiterunt, suis
 omnibus confocutis, in hostes impetum fecerunt, atque
 eos in fugam dederunt; neque longius prosequi potue-
 runt, quod Equites cursum tenere, atque Insulam cape-
 re nõ potuerunt. hoc unum ad pristinam fortunam Caesari
 defuit. hostes proelio superati, simul atque, se ex fu-
 ga receperant, statim ad Caesarem Legatos de Pace mi-
 serunt: obsides daturas, quaeque imperasset, sese factur-
 ros, polliciti sunt. una cum his Legatis Comius, Atre-
 bas uenit, quem supra demonstraueram a Caesare in
 Britanniam praemissum. hunc illi ex naui egressum,
 cum ad eos Imperatoris mandata perferret, compre-
 henderant, atque in uincula coniecerant. tunc, facto
 proelio, remisissent; & in petenda Pace eius rei
 culpam in multitudinem coniecerunt; et, propter im-
 prudentiam, ut ignoscere tur, petierunt. Caesar, que-
 stus, quod, cum ultro, in continentem Legatis missis,

Pacem

Pacem a se petissent, bellum sine causa intulissent; ignoscere imprudentiae, dixit: Obsidesq. imperavit: quorum illi partem statim dederunt; partem, ex longinquioribus locis accersitam, paucis post diebus sese daturos dixerunt. interea suos remigrare in agros iusserunt: principesq. undique conuenere; et se, Ciuitatesq. suas Caesari comendarunt. his rebus Pace firmata, post diem *IV*. quam est in Britanniam uentum, naues *XIIX*. de quibus supra demonstratum est, quae Equites sustulerant, ex superiori Portu leni vento soluerunt. quae cum appropinquarent Britanniae, & ex Castris uiderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset. sed aliae eodem, unde erant profectae, referretur; aliae ad inferiorem partem Insulae, quae est propius Solis Occasum, magno sui cum periculo deicerentur. quae tamen; anchoris iactis, cum fluctibus complerentur, necessario, aduersa nocte in altum prouectae, Continentem petiuerunt. Eadem nocte accidit, ut esset Luna plena, quae maritimos Aestus maximos in Oceano efficere consuevit: nostrisq. id erat incognitum. ita uno tempore & longas naues, quibus Caesar exercitum transportandum curauerat, quasq. in aridum subduxerat, Aestus complebat: & onerarias, quae ad anchoras erant deligatae, tempestas afflictabat; neque ulla nostris facultas aut administrandi, aut auxiliandi, dabatur. compluribus nauibus fractis, reliquae cum essent, funibus, anchoris, reliquisq. armamentis amissis, ad nauigandum inutiles, magna, id quod necesse erat ac

cidere, totius exercitus perturbatio facta est. neque enim naues erant aliae, quibus reportari possent; & omnia deerant, quae ad reficiendas eas usui sunt, & quod omnibus costabat, hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem prouisum non erat: quibus rebus cognitis, Principes Britanniae, qui post proelium ad ea, quae iusserat Caesar, facienda conueniant, inter se collocuti; cum Equites, & naues, & frumentum Romanis deesse intelligerent; & paucitatem Militum ex Castrorum exiguitate cognoscerent; quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar Legiones transportauerat: optimum factu esse duxerunt, rebellionem facta, frumento, com meatuque nostros prohibere, et rem in Hiemem producere; quod, his superatis, aut reditu interclusis, neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transporturum confidebant. itaque, rursus coniuratione facta, paulatim ex Castris discedere, ac suos clam ex agris deducere coeperunt. At Caesar, etsi non dum eorum consilia cognouerat, tamen & ex euentu nauium suarum, & ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. itaque ad omnes casus subsidia comparabat. nam et frumentum ex agris in Castra quotidie conferebat; & quae grauissime afflictae erant naues, earum materia, atque aere ad reliquas reficiendas utebatur; & quae ad eas res erant usui, ex continenti comportari iubebat. itaque, cum id summo studio a Militibus administraretur,

XII. nauibus amissis, reliquis ut nauigari commo-
de

de posset, effecit. Dum ea geruntur, Legione, ex consuetudine, una frumentatū missa, quae appellabatur **V I I**. neque ulla ad id tempus belli suspicione interposita, cum pars hominū in Agris remaneret, pars etiam in Castra uentitaret, ij, qui pro Portis Castrorū in statione erant, Caesari renunciarunt, puluerem maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte uideri, quam in partem Legio iter fecisset. Caesar, id quod erat, suspicatus, aliquid noui a Barbaris inutum consilij, Cohortes, quae in stationibus erant, secum in eā partem proficisci, duas ex reliquis in stationem succedere, reliquas armari, et confestim se subsequi, iussit. cum paullo longius a Castris processisset, et suos ab hostibus premi, atque aegre suslinere, et conferta Legione ex omnibus partibus tela cōijci animaduertit. nā, quod omni ex reliquis partibus demesso frumēto, una pars erat reliqua. suspicati hostes, huc nostros esse uenturos, noctu in siluis delituerant. tum dispersos depositis armis, in metendo occupatos subito adorti, paucis interfecit, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: simul Equitatu, atque Essedis circūdederant. genus hoc est ex Essedis pugnae. primo, per omnes partes perequitant, et tela coniiciunt, atque ipso terrore equorum, et strepitu rotarum, ordines plerūque perturbant: & cum se inter Equitum turmas insinuauerent, & ex Essedis desiliunt, & Pedites proeliatur. an rigae interim paullum e proelio excedūt, atque ita se collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. ita mobilitatem

tem Equitum, stabilitatem Peditum in proelijs præstant; ac tantum usu quotidiano, & exercitatione efficiunt, ut in decliui, ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, et breui moderari, ac flectere, et per temonem percurrere, & in iugo insistere, et inde se in curvus citissime recipere cõsueuerint. quibus rebus, perturbatis nostris nouitate pugnae, tẽpore opportunissimo Caesar auxiliũ tulit. namque eius aduẽtu hostes cõstituerunt, nostri ex timore se receperunt. quo factõ, ad laceffendum hostem, & committendum proeliũ, alienum esse tempus arbitratus, suo se loco continuit; & breui tempore intermisso, in Castra Legionẽs reduxit. dum hæc gerẽtur, nostris omnibus occupatis, qui erant in Agris reliqui, discesserunt. secutae sunt cõtinuos cõplures dies tempestates; quae et nostros in Castris continerent, & hostem a pugna prohiberent. interim Barbari nũcios in omnes partes dimiserũt; paucitatemq. nostrorum Militũ suis prædicauerunt; et, quanta praedae faciendae, atque in perpetuũ sui liberadi facultas daretur, si Romanos Castris expulisset, demonstrauerunt. his diẽbus celeriter magna multitudine Peditatus, Equitatusq. coacta, ad Castra uenerunt. Caesar, etsi idem. quod superioribus diebus acciderat, fore uidebat, ut, si essent hostes pulsĩ, Celeritate periculum effugeret; tamẽn, nactus equites circiter xxx, quos Comius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportauerat, Legionẽs in Acie pro Castris constituit. commisso proelio, diutius nostrorum Militum impetum hostes ferre non potuerunt; ac ter

ga uertunt, quos tanto spatio secuti, quantum cursu, & uiribus efficere potuerunt, complures ex ijs occiderunt; deinde, omnibus longe, lateq. Aedificijs incensis, se in Castra receperunt. Eodem die Legati ab hostibus missi, ad Caesarem de Pace uenerunt. his Caesar numerum Obsidum, quem antea imperauerat, duplicauit; eosq. in Continentem adduci iussit; quod, prope die Aequinoctij, infirmis nauibus hiemis navigationem subeunda non existimabat. ipse, idoneam tempestatem nactus, paulo post mediam noctem naues soluit, quae omnes incolumes ad Continentem perueniunt. ex his onerariae II. eosdem Portus, quos reliquas, capere non potuerunt, sed paulo infra delatae sunt. quibus ex nauibus cum essent expositi Milites circiter CCC. atque in Castra contenderent, Morini, quos Caesar, in Britanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe praedae adducti, primo non ita magni suorum numero circumsteterunt; ac, si sese interfici nollent, arma ponere, iusserunt. cum illi, orbe facto, se defenderent, eeleriter ad clamorem, hominum circiter millia VI. conuenerunt. qua renuntiata, Caesar omnem ex Castris Equitatum suis auxilio misit. interim nostri Milites impetum hostium sustinuerunt; atque amplius horis fortissime IV. pugnauerunt; & paucis uulneribus acceptis, complures ex ijs occiderunt. postea uero quam Equitatus noster in conspectum uenit; hostes, abiectis armis, terga uerterunt; magnusq. eorum numerus est occisus. Caesar postero die T. Labienum Legatum cum ijs Legionibus, quas

ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. qui cum, propter siccitates Paludum, quo se recipere, non haberent; quo perfugio superiore anno fuerant usi; omnes fere in potestatem Labieni uenerunt. At Q. Titurius, & L. Cotta, Legati, qui in Menapiorum fines Legiones duxerant, omnibus eorum agris uastatis, frumentis succisis, Aedificijsq. incensis, quod Menapij omnes se in densissimas siluas abdiderant, ad Caesarem se receperunt. Caesar in Belgis omnium Legionum hiberna constituit. eo duae omnino Ciuitates ex Britannia Obsides miserunt: reliquae neglexerunt. His rebus gestis, ex litteris Caesaris, dierum xx. Supplicatio a Senatu decreta est

C. IULII. CAESARIS COMMENTARIORVM

D E B E L L O . G A L L I C O

L I B . V

L V C I O Domitio, Ap. Claudio Cos. discedens ab hibernis Caesar in Italiam, ut quotannis facere consueuerat, Legatis imperat, quos Legionibus praefecerat, uti quamplurimas possent hibernae naues Aedificandas, ueteresq. reficiendas curarent. earum modum, formamq. demonstrat. ad celeritatem onerandi, subductionesque, paullo facit humiliores, quam quibus nostro Mari uti consueuimus; atque id eo magis, quod, propter crebras
commu-

commutationes Aestuum, magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera, et ad multitudinem iumentorum transportandam paullo latiores, quam quibus in alio mari uti assueuerant. has omnes Aëtuaras imperat fieri: quam ad rem humilitas multum adiuvat. ea, quae sunt usui ad armadas naues, ex Hispania apportari iubet. ipse, conuentibus Galliae Citerioris peractis, in Illyricum proficiscitur, quod a Pirustis finitimam partem Prouinciae incursionibus uastari audiebat. eo cum uenisset, Ciuitatibus Milites imperat: certumq. in locum conuenire iubet. qua re nunciata, Pirustae legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum consilio: seseq. paratos esse demonstrat, omnibus rationibus de iniurijs satisfacere. accepta oratione eorum, Caesar obsides imperat, eosq. ad certam diem adduci iubet. nisi ita fecerint, sese bello Ciuitatem persecuturum, demonstrat. ijs ad diem adductis, ut imperauerat, arbitros inter Ciuitates dat, qui litem aestiment, poenamq. constituent. His confectis rebus, conuentibusq. peractis, in Citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur. eo cum uenisset, circuitis omnibus hibernis, singulari Militum studio, in summa rerum omnium inopia, circiter D C. eius generis, cuius supra demonstrauius, naues, & longas XXIIIX inuenit instructas, neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent. collaudatis Militibus, atque ijs, qui negotio praesuerant, quid fieri uelit, ostendit: atque omnes ad Portum Iccium conueni-

re iubet: quo ex Portu commodissimum in Britannia
 transiectum esse cognouerat, circiter millium passuum
 xxx. transmissum a Continenti. huic rei quod satis
 esse uisum est. Militum, relinquit: ipse cum Legioni-
 bus expeditis IV. & Equitibus DCCC. in fines Tre-
 uirorum proficiscitur: quod hi neque ad Concilia ue-
 niebant, neque imperio parebant, Germanosq. trans-
 rhenanos sollicitare dicebantur: haec Ciuitas longe
 plurimum totius Galliae Equitatu ualet, magnasq.
 habet copias Peditum, Rhenumque, ut supra demon-
 strauimus, tangit. in ea Ciuitate duo de principatu in-
 ter se contendebat, Inducomarus, et Cingetorix: ex
 quibus alter, simulatque de Caesaris, Legionūq. adue-
 tu cognitum est, ad eum uenit, se, suosq. omnes in offi-
 cio futuros, neque ab amicitia Populi R. defecturos,
 confirmauit; quaeq. in Treuiris gererentur, ostendit.
 at Inducomarus Equitatu, Peditatumq. cogere: ius-
 que, qui per aetatem in armis esse non poterant, in sil-
 uam Arduennam abditis, quae ingenti magnitudine per
 medios fines Treuironum a Flumine Rheno ad initiū
 Rhemorum pertinet, bellum parare instituit. sed po-
 stea quam non nulli principes ex ea Ciuitate, & fa-
 miliaritate Cingetorigis adducti, & aduentu nostri
 exercitus perterriti, ad Caesarē uenerunt, et de suis
 priuatim rebus ab eo petere coeperunt, quoniam Ciui-
 tati consilium nō possent; ueritus, ne ab omnibus dese-
 reretur, Inducomarus, Legatos ad Caesarem mittit,
 sese iccirco a suis discedere, atque ad eum uenire no-
 luisse, quo facilius Ciuitatem in officio contineret, ne
 omnis

Omnis Nobilitatis discessu, Plebs propter imprudētiā
 laboretur: itaque Ciuitatē in sua potestate esse: seque,
 si Caesar permitteret, ad eum in Castra uenturum, et
 suas, Ciuitatisq. fortunas eius fidei permissurum. Cae-
 sar, et si intelligebat, qua de caussa ea diceretur, quaeq.
 eum res ab instituto cōsilio deterreret; tamen, ne Ae-
 statē in Treuiris consumere cogeretur, omnibus re-
 bus ad Britannicum Bellum comparatis, Inducioma-
 rum ad se cum CC Obsidibus uenire iussit. his addu-
 ctis, et filio, propinquisq. eius omnibus, quos nomina-
 tim euocauerat, cōsolatus Induciomarū; hortatusq.
 est, uti in officio permaneret: nihilo tamen secius prin-
 cipibus Treuirorum ad se conuocatis, eos sigillatim
 Cingetorigi conciliauit. quod cum merito eius a se fie-
 ri intelligebat: tū magni interesse arbitratur, eius
 auctoritatem inter suos quamplurimum ualere, ci-
 uis tam egregiam in se uoluntatem perspexisset. id
 factum grauius tulit Induciomarus, suam gratiam
 inter suos minui; & qui iam ante inimico in nos ani-
 mo fuisset, multo grauius hoc dolore exarsit. Iis re-
 bus constitutis, Caesar ad Portum Iccium cū Legioni-
 bus peruenit. ibi cognoscit, XL naues, quae in Meldis
 factae erant, tempestate reiectas, tenere cursum non
 potuisse, atque eodem, unde erant profectae, relatas:
 reliquas paratas ad nauigandum, atque omnibus re-
 bus instructas, inuenit. Eodē Equitatus totius Galliae
 conuenit, numero millium IV. principesq. ex omni-
 bus Ciuitatibus; ex quibus perpaucos, quorum in
 se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos
 obsi-

obsidum loco secum ducere decreuerat: quod, cum ipse abesset, motum Galliae uerebatur. erat una cum ceteris Dumnorix Aeduis, de quo a nobis antea dictum est. hunc secum ducere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperij, magni animi, magnae inter Gallos auctoritatis, cognouerat. Accedebat huc, quod iam in concilio Aeduorum Dumnorix dixerat, Sibi a Caesare regnum Ciuitatis deferri: quod dictum Aedui grauer ferebat, neque recusandi, neque deprecandi causa Legatos ad Caesarem mittere audebant. id factum ex suis hospitibus Caesar cognouerat. ille primo omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur; partim, quod, insuetus nauigandi, mare timeret; partim, quod religionibus sese diceret impediri. posteaquam id obstinate sibi negari uidit, omni spe impetrandi adempta, principes Galliae sollicitare, seuocare singulos, hortarique coepit, ut in Cōtinēti remanerent, metu terrire, non sine causa fieri, ut Gallia omni nobilitate spoliaretur: id esse consilium Caesaris, ut, quos in conspectu Galliae interficere ueretur, hos omnes in Britanniam transductos necaret: fidem reliquis interponere; iurandum poscere; ut, quod esse ex usu Galliae intellexissent, communi consilio administrarēt. Haec a compluribus ad Caesarem deferebantur. qua re cognita, Caesar, quod tantum Ciuitati Aeduae dignitatis tribuebat, coercendum, atque deterrendum quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuebat; quod longius eius amentiam progredi uidebat, prospiciendum,

spiciendum, ne quid sibi, ac Reip. nocere posset. itaque dies circiter xxv in eo loco commoratus, quod Corus ventus navigationem impediēbat; qui magnā partem omnis temporis in his locis flare consuevit; dabat operam, ut Dumnorigem in officio contineret, nihilo tamen secius omnia eius consilia cognosceret; tandem, idoneam tempestatem nactus, Milites, Equitesq. conscendere naues iubet. At, impeditis omnium animis, Dumnorix cum Equitibus Aeduorum a Castris, insciente Caesare, domum discedere coepit. qua re nunciata, Caesar, intermissa profectioe, atque omnibus rebus postpositis, magnā partem Equitatus ad eum insequendum mittit, retrahiq. imperat: si uim faciat, neque pareat, interfici iubet. nihil hunc, se absente, pro sano facturum arbitratus, qui praesentis imperiū neglexisset, ille autem reuocatus resistere, ac se manu defendere, suorumq. fidem implorare coepit, saepe clamitans, Liberū se, liberaeq. Ciuitatis esse. illi, ut erat imperatum, circumstant, hominemq. interficiunt. at Aedui Equites ad Caesarem omnes reuertuntur. His rebus gestis, Labieno in Continate cum III. Legionibus, & Equitum millibus II. relicto, ut Portus tueretur, & rei frumentariae prouideret, quaeq. in Gallia gererentur, cognosceret, & consilium pro tempore, & pro re caperet; ipse cum Legionibus v. & pari numero Equitum, quem in Cōtinate reliquerat, ad Solis Occasum naues soluit, et leni Africo prouectus, media circiter nocte vento intermisso, cursum non tenuit; et, longius delatus

delatus Aestu, orta luce, sub sinistra Britannia reli-
 ctam conspexit. tum rursus Aestus, commutationē se-
 cutus, remis contendit, ut eam partem Insulae cape-
 ret, qua optimū esse egressum superiore Aestate cog-
 nouerat, qua in re admodum fuit Militum virtus lau-
 danda, qui ueetorū, grauiusq. nauigū, non inter-
 misso remigandi labore, longarum nauium cursum
 adaequauerunt. accessum est ad Britanniam omni-
 bus nauibus meridiano fere tempore; neque in eo lo-
 cohōstis est uisus. sed, ut postea Caesar ex Captiuis
 comperit, cum magnae manus eo conuenissent, mul-
 titudine nauium perturbatae, quae cum annotinis, pri-
 uatisque, quas sui quisque cōmodi causa fecerat, am-
 plius DCCC. uno erant uisae tempore, a litore di-
 fcesserāt, ac se in superiora loca abdiderant. Caesar,
 exposito exercitu, ac loco Castris idoneo capto, ubi ex
 Captiuis cognouit, quo in loco hostium copiae conse-
 dissent, cohortibus x. ad Mare relictis, & Equitibus
 CCC. qui praesidio nauibus essent, de XII. Vigilia ac
 hostes contendit, eo minus ueritus nauibus, quod in
 litore molli, atque aperto, deligatas ad anchoras re-
 linquebat, et praesidio nauibus Q. Atrium praefecit.
 ipse, noctū progressus millia passuum circiter xli,
 hostium copias cōspicatus est, illi Equitatu, atque Esse-
 dis ad Flumē progressi, ex loco superiore nostros pro-
 hibere, et proeliū committere coeperunt: repulsi ab
 Equitatu, se in siluas abdiderūt, locum nocti, egregie
 & natura, et opere munitum; quē, domestici belli, ut
 uidebatur, causa, iam ante praeparauerant, nam, cre-
 bris

bris arboribus succisis, omnes introitus erant praeclusi. ipsi ex siluis raris propugnabant, nostrosq. intra munitiones ingredi prohibebant. at Milites Legionis V^{VI} testudine facta, et aggere ad munitiones adiecto, locum ceperunt, eosq. ex siluis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. sed eos fugientes longius Caesar persequi uetuit, et quod loci naturam ignorabat, et quod magna parte diei consumpta, munitioni Castrorum tempus relinquere uolebat. Postridie eius diei mane, tripartito Milites Equitesq. in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur. ijs aliquantum itineris progressis, cum iam extremi essent in conspectu, Equites a Q. Atrio ad Caesarem uenerunt, qui nunciarent, superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naues afflictas, atque in litus ciecitas esse; quod neque anchorae, funesq. subsisterent, neque nautae, gubernatoresq. uim tempestatis pati possent; itaque ex eo concursu nauium magnum esse incommodum acceptum. His rebus cognitis, Caesar Legiones, Equitatumq. reuocari, atque itinere desistere iubet: ipse ad naues reuertitur: eadem fere, quae ex nuncijs, litterisq. cognouerat, coram perspicit, sic, ut, amissis circiter XL nauibus, reliquae tamen resciri posse magno negotio uiderentur. itaque ex Legionibus Fabros deligit, et ex Contingente alios accersiri iubet; Labieno scribit, ut, quamplurimas possit, ijs Legionibus, quae sunt apud eum, naues instituat: ipse, etsi res erat multae operae, ac laboris, tamen comodissimum esse statuit, omnes naues subduci, et cum Castris una

munitione coniungi. in his rebus circiter dies x. cōsumit, ne nocturnis quidē temporibus ad laborem Militum intermissis: subductis nauibus, Castrisq. egregie munitis, easdem copias, quae antea praesidio nauibus fuerant, relinquit. ipse eodem, inde redierat, proficiscitur. eo cum uenisset, maiores iam undique in eum locum copiae Britannorum conuenerant. summa imperij, belliq. administrandi communi consilio permissa est Cassiuellauno, cuius fines a maritimis Ciuitatibus Flumen diuidit, quod appellatur Thamesis, a Mari circiter millia passuum Lxx. huic superiori tempore cū reliquis Ciuitatibus continentia Bella intercesserant. sed, nostro aduentu permoti Britanni, hunc toti bello, imperioq. praefecerant. Britanniae pars interior ab ijs incolitur, quos natos in Insula ipsi memoria proditum dicunt. maritima pars ab ijs, qui, praedae, ac belli inferendi caussa, ex Belgio trāsierāt, qui omnes fere ijs nominibus Ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eo peruenerunt, & bello illato ibi remanserunt, atque Agros colere coeperūt. hominum est infinita multitudo, creberrimaq. Aedificia, fere Gallicis consimilia: pecoris magnus numerus: utuntur autē Nummo aereo, aut Anulis ferreis, ad certum pondus examinatis, pro Nummo, nascitur ibi Plumbum album in mediterraneis Regionibus, in maritimis Ferrum: sed eius exigua est copia: aere utuntur importato. materia cuiusque generis, ut in Gallia, est, praeter Fagū, atque Abietem. Leporē, & Gallinam, et Anserem gustare, fas nō putant: haec ta
men

men alunt, animi, uoluptatisq. caussa. loca sunt temperatoria, quam in Gallia, remissioribus frigoribus. Insula natura triquetra, cuius unum latus est contra Galliam. huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naues appelluntur, ad Orientem Solem, inferior ad Meridicm spectat. huius latus tenet circiter millia passuum. D. alterum uergit ad Hispaniam, atque Occidentem Solem, qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia: sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia, est in Britanniam. in hoc medio cursu est Insula, quae appellatur Mona: Complures praeterea minores obiectae Insulae existimantur: de quibus Insulis non nulli scripserunt, dies continuos xxx. sub bruma esse noctem. nos nihil de eo percunctantibus reperiēbamus, nisi quod, certis ex aqua mensuris, breuiores esse Noctes, quam in Continēte, uidebamus. huius est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, DCC. millium passuum. tertium est cōtra Septemtrionem. cui parti nulla est obiecta terra: sed eius angulus lateris maxime ad Germaniā spectat. hoc millia passuum DCCC. in longitudinem esse arbitrantur. ita omnis Insula est in circuitu uicies Centena millia passuum. ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quae Regio est maritima omnis, neque multū a Gallica differunt cōsuetudine. interiores plerique frumenta non serunt: sed lacte, et carne uiuunt: pellibusq. sunt uestiti: omnes uero se Britanni luteo inficiunt, quod Caeruleū efficit Colorem:

rem; atque hoc horribiliore sunt in pugna ad spectum: capilloq. sunt promisso, atque omni parte corporis rasa, praeter Caput, et Labrum superius. uxores habent deni, duodeniq. inter se communes, et maxime fratres cum fratribus, et parètes cū liberis. sed, si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, a quibus primum virgines quaeque ductae sunt. Equites hostiū, Eshedarijque acriter proelio cū Equitatu nostro in itinere conflixerunt, ita tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque eos in silvas, collesq. compulerint, sed, cōpluribus interfectis, cupidius insecuti, non nullos ex suis amiserunt. at illi, intermisso spatio, imprudentibus nostris, atque occupatis in munitione Castrorum, subito se ex siluis eiecerunt; impetuq. in eos facto, qui erat in statione pro Castris collocati, acriter pugnaverunt: duobusq. missis subsidio Cohortibus a Caesare, atque his primis Legionum II. cum haec, intermisso perexiguo loci spatio, inter se cōstitissent, novo genere pugnae perterritis nostris, per medios audacissime proruperunt, seq. inde incolumnes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus, Tribunus Mil. interficitur: illi, pluribus submissis Cohortibus, repelluntur. toto hoc in genere pugnae cū sub oculis omniū, ac pro Castris dimicaretur, intellectū est, Nostros, propter gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad huius generis hostē; Equites autem magno cum periculo dimicare, propterea quod illi etiā consulto plerumque cederent: et cū nullulū ab Legionibus nostras remouissent,

remouissent, ex Eſſedis deſilirent, & pedibus diſpari proelio contenderent. Equeſtris autē proelij ratio & cedentibus, et inſequentibus par, atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, ut, numquam cōferti, ſed rari, magnisq. itervallis, proeliarētur, ſtationeſq. diſpoſitas haberent, atque alios alij deinceps exciperent, integrique, et recentes deſatigatis ſuccederent. poſtero die, procul a Caſtris hoſtes in Collibus cōſtiterunt, rariq. ſe oſtendere, & lentius, quam pridie, noſtros Equites proelio lazeſſere coeperunt. ſed Meridie, cū Caesar pabulandi cauſſa III. Legiones, atque omnem Equitatum cum C. Trebonio Legato miſiſſet, repēte ex omnibus partibus ad Pabulatores aduola uerunt, ſic, uti ab Signis, Legionibusq. nō abſisterent, noſtri, acriter in eos impetu factō, repulerunt: neque finem inſequendi fecerunt, quoad ſubſidio conſiſi Equites, cum poſt ſe Legiones uiderent, praecipites hoſtes egerunt: magnoq. eorum numero interſecto, neque ſui colligendi, neque conſiſtendi, aut ex Eſſedis deſiliendi facultatem dederunt. ex hac fuga protinus, quae undique conuenerant, auxilia diſceſſerunt; neque poſt id tempus umquam ſummis nobiſcum copijs hoſtes contenderunt. Caesar, cognito conſilio eorū, ad Flumen Thameſim, in fines Caſſiuellauni, exercitum duxit: quod Flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc agre, tranſiri poteſt. eo cum ueniſſet, animaduertit, ad alteram Fluminis ripam magnas eſſe copias hoſtium inſtrūctas. Ripa autem erat acutiſſimodibus praefixis munita: eiufdemq. generis ſub aqua

H deſixae

defixae sudes Flumine tegebatur. ijs rebus cognitis à Captiuis, Perfugisque, Caesar, praemisso Equitatu, cōfestim Legiones subsequi iussit. sed ea celeritate, atque impetu Milites ierūt, cū capite solo ex aqua exstarent, ut hostes, impetū Legionum, atque Equitum sustinere non possent, ripasq. dimitterent, ac se fugae mādarent. Cassiuellanus, ut supra demonstrauius, omni spe deposita contentionis, dimissis amplioribus copijs, millibus circiter 15 Essedariorum retentis, itinera nostra seruabat: paullulumq. ex via excedebat, locisq. impeditis, atque siluestribus sese occultabat: atque ijs Regionibus, quibus nos iter facturos cognouerat, pecora, atque homines ex Agris in Siluas compellebat: & cū Equitatus noster liberius, uastadi, praedadiq. caussa, se in Agros effunderet, omnibus uis notis, semitisq. Essedarios ex Siluis emittebat; et, cū magno periculo nostrorū Equitum, cum ijs cōfligebat; atque hoc metu latius uagari prohibebat. relinquebatur, ut neque longius ab agmine Legionū discedi Caesar pateretur, & tantum in agris uastandis, incendijsq. faciendis hostibus noceretur, quantum labore, atque itinere Legionarij milites efficere poterant. interim Trinobantes, prope firmissima earum Regionum Ciuitas, ex qua Mandubratius adolescēs, Caesaris fidem secutus, ad eum in Continentē Galliā uenerat, cuius pater Imanuentius in ea Ciuitate Regnum obtinuerat, interfectusq. erat a Cassiuellano, ipse fuga mortē uitauerat, Legatos ad Caesarem mittunt: pollicenturq. sese ei dedituros, & imperata facturos:

Eturos: petunt, ut Mandubratium ab iniuria Cassiuel
 launi defendat; atque in Ciuitatem mittat, qui prae-
 sit, imperiumq. obtineat. his Caesar imperat Obsides
 x l. frumentumq. exercitui: Mandubratiumq. ad
 eos mittit. illi imperata celeriter fecerunt: Obsides
 ad numerum, frumentumq. miserunt: Trinobanti-
 bus defensis, atque ab omni Militum iniuria prohibi-
 tis; quae Cenimagi, Segontiaci, Ancalites, Bibroci,
 Cassi, Legationibus missis sese Caesari dederunt. ab
 his cognoscit, non longe ex eo loco Opidum Cassiuel-
 launi abesse, Siluis, Paludibusq. munitum, quo satis
 magnus hominum, pecorisq. numerus conuenerit. O-
 pidum autem Britanni uocant, cum siluas impeditas
 uallo, atque fossa munitur, quo, incursionis hostium
 uitandae causa, conuenire consueuerunt. eo profici-
 scitur cū Legionibus: locū reperit egregie natura, at-
 que opere munitum: tamen hunc duabus ex partibus
 oppugnare contendit. Hostes, paulisper morati, Mili-
 tum nostrorum impetum non tulerunt; seseq. ex alia
 parte Opidi eiecerunt. magnus ibi numerus pecorum
 repertus: multiq. in fuga sunt comprehensi, atque in-
 terfecti. Dum haec in his locis geruntur, Cassiuel-
 launus ad Cantium; quod esse ad Mare, supra demonstra-
 uimus, quibus Regionibus IV. Reges praecerant, Cin-
 getorix, Caruilius, Taximagulus, Segonax, nuncios
 mittit: atque his imperat, ut, coactis omnibus co-
 pīs, Castra naualia de improviso adoriantur, atque
 oppugnent. hi cum ad Castra uenissent, nostri, eru-
 ptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam

nobili duce Cingetorige, suos incolumes redierunt. Cassiuellanus, hoc proelio nunciato, tot detrimētis ac ceptis, uastatis finibus, maxime etiam permotus defectione Ciuitatum, Legatos per Atrebatem Comium, de Deditioe, ad Caesarē mittit. *Caesar, cum statuisset hiemare in Cōtinente, propter repentinos Galliae motus, neque multū Aestatis superesset, atque id facile extrahi posse itelligeret, Obsides imperat: et, quid in annos singulos uectigalis Populo R. Britannia pendcret, constituit. interdicit, atque imperat Cassiuellano, ne Madubratio, neu Trinobantibus nocēat. Obsidibus acceptis, exercitum reducit ad Mare, naues inuenit resectas. his deductis, quod & Captiuorum magnum numerum habebat, et non nullae tempestate deperierant Naues, duobus comeatibus exercitum reportare constituit. ac sic accidit, ut, ex tanto uiuum numero, tot nauigationibus, neque hoc, neque superiore anno ulla omnino Nauis, quae Milites portaret, desideraretur. at ex ijs, quae inanes ex Cōtinente ad eum remitterentur, & prioris comēatus expositis Militibus, et quas postea Labienus faciendas curauerat, numero LX, per paucae locum caperēt, reliquae fere omnes reijcerentur: quas cum aliquandiu Caesar frustra expectasset, ne Anni tempore nauigatione excluderetur, quod Aequinoctium superat, necessario angustius Milites collocauit: ac summam tranquillitatem consecutus, secunda inita cum soluisset uigilia, prima Luce Terrā attigit, omnesq. incolu-
mes Naues perduxit. subductis Nauibus, Cōcilioq.

Gallo-

Gallorum Samarobrinae peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter siccitates, angustius prouenerat, coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare, Legionesq. in plures Ciuitates distribuere: ex quibus unam in Morinos ducendam C. Fabio Legato dedit; alteram in Nervios, Q. Ciceroni; tertiam in Ebsuos, L. Roscio; quartam in Rhemis, eum T. Labieno, in confinio Treuirorum, hie mare iussit: tres in Belgio collocauit: his M. Crassum Quaestorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, Legatos, praefecit: unam Legionem, quam proxime trans Padum conscripserat, & Cohortes v. in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam, & Rhenum, qui sub Imperio Ambiorigis & Catiuulci erant, misit. his Militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam, Legatos, praeesse iussit. Ad hunc modum distributis Legionibus, facillime inopiae frumentariae sese mederi posse existimauit. atque harum tamen omnium Legionum hiberna (praeter eam, quam L. Roscio in pacatissimam, & quietissimam partem ducendam dederat) millibus passuum c. continebantur. ipse interea, quoad Legiones collocasset, munitaq. hiberna cognouisset, in Gallia morari constituit. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius; cuius maiores in sua Ciuitate Regnum obtinuerant. huic Caesar, pro eius virtute, atque in se beneuolentia, quod in omnibus Bellis singulari eius opera fuerat usus, maiorum locum restituerat. tertium iam hunc annum regnatem inimici palam, multis etiam ex

Ciuitate auctoribus, interfecerunt. desertur ea res ad
 Caesare. ille, ueritus, quod ad plures res pertinebat,
 ne Ciuitas eorum impulsu deficeret, L. Plancum cum
 Legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iu-
 bet, ibiq. hiemare; quorum opera cognouerat. Tasge-
 tium interfectum, hos comprehensos ad se mittere.
 iterum ab omnibus Legatis, Quaestoribusque, quibus
 Legiones tradiderat, certior factus est, in hiberna per-
 uentum, locumq. hibernis esse munitum. diebus cir-
 citer xv, quibus in hiberna uentum est, initium re-
 pentini tumultus, ac defectionis ortum est ab Ambi-
 orige, & Catiuulco: qui, cum ad fines Regni sui Sabi-
 no, Cottaeq. praesto fuissent, frumentumq. in hiberna
 comportauissent, Induciomari, Treuiri nuncijs impul-
 si, suos concitauerunt; subitoq. oppressis lignatori-
 bus, magna manu ad Castra oppugnanda uenerunt.
 cum celeriter nostri arma cepissent, vallumq. adscen-
 dissent; atque, una ex parte Hispanis Equitibus emis-
 sis, Equestri proelio superiores fuissent; desperata re,
 hostes suos ab oppugnatione reduxerunt. tum suo mo-
 re conclamauerunt, uti aliqui ex nostris ad colloquiū
 prodirent; habere sese, quae de re communi dicere uel-
 lent; quibus controuersias minui posse sperarent. mit-
 titur ad eos colloquendi causa C. Carpineius, Eques
 Romanus, familiaris Q. Titurij, & Q. Iunius ex Hi-
 spania quidā, qui iam ante, missū Caesaris, ad Ambio-
 rigem uentitare consueuerat: apud quos Ambiorix
 in hunc modum locutus est: Sese pro Caesaris in se be-
 neficijs plurimum ei consistere debere, quod eius ope-

ra stipendio liberatus esset, quod Aduaticis finitimis suis pendere consueisset; quodq. ei & filius, & fratris filius ab Caesare remissi essent, quos Aduatici, Obsidū numero missos, apud se in seruitute, & catenis tenuissent: neque id, quod fecerat de oppugnatione Castrorum, aut iudicio, aut uoluntate sua fecisse, sed coactu Ciuitatis; suaq. esse eiusmodi Imperia, ut non minus haberet in se iuris multitudo, quam ipse in multitudinē; Ciuitati porro hanc fuisse Belli caussam, quod repentinae Gallorum coniurationi resistere non potuerit: id se facile ex humilitate sua probare posse; quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copys Populum R. se superare posse confidat: sed esse Galliae commune consilium, omnibus hibernis Caesaris oppugnādis hunc esse dictum diem, ne qua Legio alteri Legioni subsidio uenire posset: non facile Gallos Gallis negare potuisse; praesertim cum de recuperanda communi Libertate consiliū in initum uideretur: quibus quoniam pro pietate satisfecerit, habere se nunc rationē officij: pro beneficijs Caesaris monere, orare. Titurilē pro hospitio, ut suae, ac Militum saluti consulat: magnam manum Germanorum conuictā Rhenum trāsisse; hanc affore biduo: ipsorum esse consilium, uelint ne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis Milites aut ad Ciceronem, aut ad Labicnum, deduce re; quorum alter millia passuum circiter 1, alter paullo amplius ab ijs absit: illud se polliceri, & iure iurando confirmare, tutum se iter per fines suos daturum; quod cum faciat, & Ciuitati sese consulere;

quod hibernis leuetur, et Caesari pro eius meritis gratiã referre. Hac oratione habita, discedit Ambiorix. Carpineius, & Iunius, quæ audierant, ad Legatos deferunt. illi, repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant: maximeq; hac re permouebantur, quod, Ciuitatem ignobilem, atque humilem Eburonum, sua sponte, Populo R. bellum facere ausam, uix erat credendum. itaque ad Concilium rem deferunt: magnaq; inter eos ex histot caussis controuersia orta est. L. Aurunculeius, compluresq; Tribuni Mil. et primorũ Ordinum Centuriones, nihil temere agendum, neque ex hibernis iniussu Caesaris discedendũ, existimabant: quantasuis magnas copias etiã Germanorum sustineri posse, munitis hibernis, docebat: rē esse testimonio, quod primum hostium impetum, multis ultro uulneribus illatis, fortissime sustinuerint: re frumētaria nõ premi: interea & ex proximis hibernis, et a Caesare conuentura subsidia: postremo, quid esse lenius, aut turpius, quam, auctore hoste, de summis rebus capere consilium? Contra ea Titurius, sero facturos, clamitabat. cum maiores manus hostium, adiunctis Germanis, conuenissent; aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum; breuem consulendi esse occasione; Caesarem arbitrari profectum in Italiam, nec aliter Carnutes interficiendi Tasgetiũ consiliũ fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta cum contēptione nostri ad Castra uenturos esse; nõ hostem auctorem, sed rem, spectare; subesse Rhenum; magno

magno esse Germanis dolori Ariouisti mortem, et su-
 periores nostras victorias; ardere Galliam, tot contu-
 melijs acceptis, sub Populi R. imperium redactam,
 superiore gloria Rei militaris extincta; postremo,
 quis hoc sibi persuaderet, sine certa re, Ambiorigem
 adeiusmodi consiliū descendisse? suā sententiā in utrā
 que partem esse tutam: si nil sit durius, nullo cum pe-
 riculo ad proximam Legionem peruenturos; si Gal-
 lia omnis cum Germanis cōsentiāt, unam esse in Cele-
 ritate positam salutem. Cottae quidem, atque eorum,
 qui dissentirent, consilium quem haberet exitum? in
 quo si non praesens periculum, at certe longa obsidio-
 ne fames esset pertimescenda. Hac in^o utramque par-
 tem habita disputatione, cum a Cotta, primisq. Ordi-
 nibus acriter resisteretur, Vincite, inquit, si ita uul-
 tis, Sabinus, et id clariore uoce, ut magna pars Mili-
 tum exaudiret: neque is sum, inquit, qui grauissime
 ex uobis mortis periculo terrear: hi sapienter, si gra-
 uius quid acciderit, abs te rationem reposcent: qui, si
 per te liceat, perendino die cum proximis hibernis cō-
 iuncti, cōmunem cum reliquis belli casum sustineant.
 nec reiecti, et relegati longe ab ceteris, aut ferro, aut
 fame, intereant. Consurgitur ex Concilio: comprehen-
 dunt utrumque, & orant, ne sua dissensione, & perti-
 nacia rem in summum periculum deducant: facilem
 esse rē, seu maneant, seu proficiscantur, si modo unum
 omnes sentiant, ac probent: contra in dissensione nul-
 lam se salutem perspicere. Res disputatione ad mediā
 noctem perducitur. tandem dat Cotta permotus ma-
 nus:

nus : superat sententia Sabini:pronunciatur , prima
 Luce ituros: consumitur vigilijs reliqua pars noctis,
 cum sua quisque Miles circúspiceret, quid secum por
 tare posset, quid ex instrumento hibernorum relin
 quere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec si
 ne periculo maneatur, & languore Militum, & vigi
 lijs periculum augeatur. prima Luce sic ex Castris pro
 ficiscuntur, ut, quibus esset persuasum, non ab hoste,
 sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium da
 tum, longissimo agmine, magnisq. impedimentis. At
 hostes, postea quam ex nocturno fremitu, vigilijsq.
 de profectioe eorum senserunt, collocatis insidijs, bi
 partito in siluis, opportuno, atque occulto loco, a mil
 libus passuum circiter 11. Romanorum aduen
 tum exspectabant: & cum se maior pars agminis in
 magnam conuallem demisisset, ex utraque parte eius
 vallis subito sese ostenderunt; nouissimosq. premere,
 & primos prohibere adscensu, atque iniquissimo no
 stris loco proelium committere coeperunt. tum demú
 Titurius, uti qui nihil ante prouidisset, trepidare,
 & concursare, Cohortesq. disponere: haec tamen ipsa
 timide, atque ut eum omnia deficere uideretur: quod
 plerumque ijs accidre consuevit, qui in ipso negotio
 consilium capere coguntur. at Cotta, qui cogitasset,
 haec posse in itinere accidere, atque ob eam causam
 profectioe auctor non fuisset, nulla in re communi
 salutis deerat; & in appellandis, cohortandisq. Militi
 bus, Imperatoris; & in pugna, Militis officia praesta
 bat. cumq. propter longitudinem agminis miuus fa
 cile

cile per se omnia obire, & , quid quoquo loco faciendum esset, providere possent, iusserunt pronounciari, ut impedimenta relinquerent, atque in orbem confisterent: quod consilium etsi in eiusmodi casu reprehendum non est, tamen incommode accidit: nam et nostris Militibus spem minuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit; quod non sine summo timore, & desperatione id factum uidebatur. praeterea accidit, quod fieri necesse erat, ut uulgo Milites ab Signis discederent; quaeque quisque eorum carissima haberet, ab Impedimentis petere, atque arripere properaret, et clamore, ac fletu omnia complerentur. At Barbaris consilium non defuit. nam Duces eorum tota Acie pronounciari iusserunt, ne quis ab loco discederet: illorum esse praedam, atque illis reseruari, quaecumque Romani reliquissent: proinde omnia in victoria posita existimarent. erant & virtute, & numero pugnandi pares nostri: tametsi a Duce, & a Fortuna deserebantur: tamen omnem spem salutis in virtute ponebant; & , quoties quaeque Cohors procurrerat, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat. qua re animaduersa, Ambiorix pronounciari iubet, ut procul tela coniiciant, neu propius accedant: et, quam in partem Romani impetum fecerint, cedat: leuitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil ijs noceri posse: rursus, se ad Signa recipientes, insequantur. quo praeecepto ab ijs diligentissime obseruato, cum quaequam Cohors ex orbe excesserat, atque impetum fecerat, hostes uelocissime refugiebant, interim ea parte nu-

dari

dari necesse erat, & ab latere aperto tela recipi: rursus, cum in eum locū, unde erant egressi, reuerti coeperant, & ab iis, qui cesserant, et ab iis, qui proximi steterant, circumuidentebantur: sui autem locū tenere uellent, neque uirtuti locus relinquebatur, neque a tāta multitudine coniecta tela a confertis uitari poterant. tamen, tā multis incōmodis cōflictati, multis uulneribus acceptis, resistebant; & magna parte diei consumpta, cum a prima Luce ad horam I I X . pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. tum T. Baluentio, qui superiore anno Primum pilum duxerat, uiro forti, et magnae auctoritatis, utrumque femur tragula transycitur. Q. Lucanius, eiusdē Ordinis, fortissime pugnans, dum circumuento filio subuenit, interficitur. L. Cotta Legatus, omnes Cohortes, ordinesq. adhortans, in aduersum os funda uulneratur. his rebus permotus Q. Titurcius, cum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum, Cn. Pompeium, ad eum mittit, rogatum, ut sibi, Militibusq. parcat: ille, appellatus, respondit: si uelit, secum colloqui, licere; sperare, a multitudine impetrari posse, quod ad Militum salutem pertineat; ipsi uero nihil nocturnum iri; inq. eam rem se, suamq. fidem interponere. ille cum Cotta saucio communicat, si uideatur, pugna ut excedant, & cum Ambiorige una colloquantur, sperare se ab eo suam, ac Militum salutem impetrari posse. Cotta, se ad armatum hostē iturum, negat, atque in eo perseverat. Sabinus, quos in praesentia Tribunos Mil. circū se habebat, et primorū
Ordinum

Ordinum Centuriones, se sequi iubet, cum propius Ambiorigem accessisset, iussus arma abicere, imperata facit: suisque, ut idem faciant, exponat, interim, dum de Cōditionibus inter se agunt, longiorq. consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paulatim circumuentus interficitur. tum uero, suo more, uictoriam conclamant, atque ululatum tollunt, impetuq. in nostros facto, ordines perturbant. ibi L. Catta pugnans interficitur cum maxima parte Militum, reliqui se in Castra recipiunt, unda erant egressi, ex quibus L. Petrosidius Aquilifer, cum magna multitudine hostiū premeretur, Aquilam intra vallum proiecit, ipse pro Castris fortissime pugnans occiditur. alij aegre ad noctem Oppugnationem sustinent: noctu ad murum omnes, desperata salute, seipsi interficiūt. pauci ex proelio elapsi incertis itineribus per siluas ad T. Labienū Legatum in hiberna perueniunt, atque eum de rebus gestis certiozem faciunt. Hac uictoria sublatu Ambiorix, statim cum Equitatu in Aduaticos, qui erant eius Regno finitimi, proficiscitur: neque diem, neque noctem intermittit, Peditatumq. se subsequi iubet. re demonstrata, Aduaticisq. concitatis, postero die in Neruijs peruenit: hortaturque, ne sua in perpetuum liberandi, atque ulciscendi Romanos, pro ijs, quas acceperint, iniurijs, occasionem dimittant. interfectos esse Legatos duos, magnāq. partem Exercitus interisse, demonstrat; nihil esse negotij, subito oppressam Legionem, quae cū Cicerone hiemet, interfici: se ad eam rem profectur adiutorem. facile hac oratione

Neruijs

Neruijs persuadet. itaque, confestim dimissis nūcijs ad Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum Imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt; & de improviso ad Ciceronis hiberna aduolant, non dum ad eum fama de Titurij morte perlata: Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut non nulli Milites, qui, Lignationis, Munitionisq. causa, in siluas discessissent, repentino Equitum aduentu interciperentur. his circumuentis, magna manu Eburones, Aduatici, Neruy, atque horum omnium socij, et clientes Legionem oppugnare incipiunt. nostri celeriter ad arma concurrunt; vallum conscendunt. aegre is dies sustentatur, quod omnē spem hostes in Celeritate ponebant, atque hanc adepti uictoriam in perpetuum se fore uictores confidebant. Mittuntur ad Caesarē confestim a Cicerone litterae, magnis propositis praemijs, si pertulissent. obsessis omnibus uijs missi intercipiuntur. noctu ex ea materia, quam Munitionis causa comportauerant, turres CXX excitantur incredibili celeritate: quae deesse operi uidebantur, perficiuntur. hostes postero die, multo maioribus copijs coactis, Castra oppugnant, fossā cōplēt. a nostris eadem ratione, qua pridie, resistitur. hoc idem deinceps reliquis fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: nō aegris, non uulneratis, facultas quietis datur. quaecūque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur. multae praeuistae sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur: turres contabulantur; pinnae,

pinnæ, loricaeq. ex cratibus attextur. ipse Cicero,
 cum tenuissima ualitudine esset, ne nocturnum qui-
 dem sibi tempus ad quietem relinquebat; ut ultro Mi-
 litum concursu, ac uocibus, sibi parcere cogeret. .
 Tunc Duces, principesq. Neruiorū, qui aliquē sermo-
 nis aditum, caussamq. amicitiae cum Cicerone habe-
 bant, colloqui sese uelle dicunt. facta potestate, eadē,
 quae Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant:
 omnem esse in armis Galliam: Germanos Rhenum
 transisse: Caesaris, reliquorumque, hiberna oppugna-
 ri. addunt etiam, de Sabini morte: Ambiorigem ostē-
 tant, fidei faciundae caussa; errare eos dicunt, si quid
 quam ab ijs praesidiū sperent, qui suis rebus diffidant;
 sese tamen scire hoc esse in Ciceronem, Populumq.
 R. animo, ut nihil, nisi hiberna, recusent, atque
 hanc inueterascere cōsuetudinē nolint: licere illis in-
 columibus per se ex hibernis discedere, & in quas cū-
 que partes uelint, sine metu proficisci. Cicero ad
 haec, unum modo respondit: Non esse consuetudinē
 Populi R. ullam accipere ab hoste armato condicio-
 nem: si ab armis discedere uelint, se adiutore utan-
 tur, Legatosq. ad Caesarem mittant: sperare se, pro
 eius iustitia, quae petierint, impetraturos. ab hac spe
 repulsi Neruū, uallo pedum xi, & fossa pedum x v,
 hiberna cingunt. haec superiorum annorum cōsuetu-
 dine a nostris cognouerāt; & quosdam de exercitu
 nacti Captiuos, ab his docebantur. sed nulla his ferra-
 mentorum copia, quae esset ad hunc usum idonea. gla-
 dijs cespites circūcidere, manibus, sagulisq. terrā ex-
 haurire,

haurire, cogebantur. qua quidem ex re hominum
 multitudo cognosci potuit. nā minus horis 111. de-
 cem millium passuum circuitu munitionem perfece-
 runt: reliquisq. diebus turres ad altitudinem valli,
 falces, testudinesque, quas ijdem Captiui docuerant,
 parare, ac facere, coeperunt. septimo oppugnationis
 die, maximo coorto vento, feruentes fusili ex argilla
 glādes, Fundis, et feruesacta iacula in casas, quae mo-
 re Gallico stramentis erāt, tectāe, iacere coeperunt.
 hae celeriter ignem cōprehenderunt, et, venti magni-
 tudine, in omnem Castrorum locum distulerunt. ho-
 stes, maximo clamore insecuti, quasi parata iam, at-
 que explorata victoria, Turres, Testudinesq. agere,
 et scalis vallum adscendere coeperunt. at tanta Mili-
 tū uirtus, atque ea praesentia animi fuit, ut, cū undi-
 que flamma torrerentur, maximaq. telorum multitu-
 tudine premerentur, suaq. omnia impedimenta, at-
 que omnes fortunas, conflagrare intelligerent, nō mo-
 do demigrandi causa de vallo decederet nemo, sed
 paene ne respiceret quidem quisquam; ac tum omnes
 acerrime, fortissimeq. pugnarent. hic dies nostris lon-
 ge grauissimus fuit, sed tamen hunc habuit euentum,
 ut eo die maximus numerus hostium uulneraretur,
 atque interficeretur; ut se sub ipso vallo cōstipauerāt,
 recessumq. primis ultimi non dabant. Paullū quidem
 intermissa flamma, & quodam loco Turri adacta, et
 contingente vallum, 111. Cohortis Centuriones, ex
 eo, quo stabāt, loco recesserunt, suosq. omnes remoue-
 runt; nutu, uocibusq. hostes, si introire uellēt, uocare
 coeperunt

coeperunt: quorum progredi ausus est nemo . tum ex omni parte lapidibus cōiectis deturbati, Turrisq. succensa est. erant in ea Legione fortissimi uiri Centuriones, qui iam primis Ordinibus appropinquarent, T. Pulſio, et L. Varenus. ij perpetuas controuesias inter se habebant, uter alteri anteferretur, omnibusq. annis de loco summis simultatibus contendebant . ex ijs Pulſio, cum acerrime ad munitiones pugnaretur, Quid dubitas, inquit, Varenus? aut quem locum probādae uirtutis tuae exspectas? hic dies, hic dies de nostris controuersis iudicabit. Haec cum dixisset, procedit extra munitiones; & , quae pars hostium confertissima uisa est, in eam erumpit . ne Varenus quidem tum vallo sese continet, sed, omnium ueritus existimationem, subsequitur, mediocri spatio relicto . Pulſio pilum in hostes mittit, atque unū ex multitudine procurrentē transiicit; quo percusso, et exanimato, hunc scutis protegunt hostes, et in illum uniuersi tela conijciunt; neque dant regrediendi facultatē . transfigitur scutum Pulſioni, & uerutū in balteo defigitur. auertit hic casus uaginam, & gladium educere conantis dextram moratur manum, impeditumq. hostes circumſistunt. succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti subuenit. ad hunc se confestim a Pulſione omnis multitudo conuertit. illum ueruto transfixum arbitrantur. Varenus gladio, cominus rem gerit, atque uno interfecto reliquos paulum propellit. dum cupidius inſtat, in locum inferiorē deiectus concidit. huic rursus circumuento fert subsidiū Pulſio, atque ambo

incolumes, compluribus interfectis, summa cum laude sese intra munitiones recipiunt. sic Fortuna in contentione, et certamen utrumque uersauit, ut alter alteri inimicus auxilio, salutiq. esset; neque dyudicari posset, uter utri uirtute anteferendus uideretur. quanto erat in dies grauior, atque asperior oppugnatio, et maxime, quod, magna parte Militum confecta uulneribus, res ad paucitatem defensorum peruenerat, tanto crebriores litterae, nunciq. ad Caesarem mittebantur: quorum pars deprehensa in conspectu nostrorum Militum cum cruciatu necabatur. erat unus intus Neruius, nomine Vertico; loco natus honesto; qui a prima obsidione ad Ciceronem profugerat, suamq. ei fide praestiterat. hic seruo spe libertatis, magnisq. persuadet praemijs, ut litteras ad Caesaré dederat. has ille in iaculo illigatas affert; et Gallus inter Gallos sine ulla suspitione uersatus, ad Caesarem peruenit. ab eo de periculo Ciceronis, Legionisq. cognoscit. Caesar, acceptis litteris circiter hora x i diei statim nunciū in Bellouacos ad M. Crassū Quaestoré mittit, cuius hiberna aberant ab eo millia passuum xxv: iubet media nocte Legionem proficisci, celeriterq. ad se uenire. exijt cum nuncio Crassus. alterum ad C. Fabium Legatum mittit, ut in Atrebatium fines Legionem adducat, qua sibi iter faciendum sciebat. scribit Labieno, si Reip. cómodo facere posset, cum Legionem ad fines Neruiorum ueniat: reliquam partem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat expectandam: Equites circiter CD. ex proximis hibernis

hibernis cogit. hora circiter III. ab Antecursoribus de
 Crassi aduentu certior est factus. eo die millia passuum
 xx progreditur. Crassum Samarobrinae praeficit, Le
 gionemq. ei attribuit, quod ibi impedimenta exerci
 tus, Obsides Ciuitatú, litteras publicas, frumentumq.
 omne, quod eo, tolerandae hiemis causa, deuexerat,
 relinquebat. Fabius, ut imperatú erat, non ita mul
 tum moratus in itinere, cum Legione occurrit. Labie
 nus, interitu Sabini, et caede Cohortum cognita, cum
 omnes ad eum Treuirorum copiae uenissent, ueritus,
 si ex hibernis fugae similem profectiorem fecisset, ut
 hostium impetú sustinere non posset, praesertim quos
 recenti uictoria efferrí sciret, litteras Caesari remit
 tit; quanto cum periculo Legionem ex hibernis edu
 cturus esset: rem gestam in Eburonibus perscribit:
 docet, omnes Peditatus, Equitatusq. copias Treuiro
 rum III. millia passuú longe ab suis Castris consedisse.
 Caesar, consilio eius probato, etsi, opinione XII. Le
 gionum deiectú, ad XI. redierat, tamen unum com
 munis salutis auxiliú in Celeritate ponebat: uenit ma
 gnis itineribus in Neruiorú fines: ibi ex Captiuis cog
 noscit, quae apud Ciceronem gerantur, quantoq. in
 periculo res sit. tum cuidam ex Equitibus Gallis ma
 gnis praemijs persuadet, uti ad Ciceronem Epistolam
 deferat. hanc Graecis conscriptam litteris mittit; ne,
 intercepta epistola, nostra ab Hostibus consilia cogno
 scantur: si adire non possit, monet, ut tragulam cum
 epistola ad amentum deligata, intra munitiones ca
 strorum abijciat. in Litteris scribit, se cú Legionibus
 I 2   profe-

D E . B E L

*profectum celeriter affore
 tutem retineat. Gallus per
 ceptum, tragulam mittit. h
 sit, neque ab nostris biduo
 qu odam Milite conspiciunt
 fertur. ille perlectam in Co
 ximaq. omnes laetitia affic
 procul uidebantur, quae re
 uentus Legionum expulit
 ratores, obsidionē relinquit
 copijs contendunt. eae era
 lia LX. Cicero, data facu
 ticone, quem supra demon
 teras ad Caesarem deferat
 diligenterq. faciat; perscr
 1.6. 11. 11. 11.*

contempcionē Hostibus ueniat. interim, Speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat, quo commo-
dissime itinere vallē transire posset. eo die paruulis e-
questribus proelijs ad aquam factis, utrique sese suo
loco continent; Galli, quod ampliores copias, quae
non dum conuenerant, ex spectabant; Caesar, si forte
timoris simulatione Hostes in suum locum elicere pos-
set, citra vallem, ut pro Castris proelio cōtenderet;
si id efficere non posset, ut, exploratis itineribus, mi-
nore cum periculo vallem, riuumq. transiret. prima
Luce hostium Equitatus ad Castra accedit, proeliūq.
cum nostris Equitibus committit. Caesar consulto, E-
quites cedere, seq. in Castra recipere, iubet; simul, ex
omnibus partibus Castra altiore vallo muniri, Por-
tasq. obstrui, atque in ijs. administrandis rebus quam
maxime cōcursari, et cum simulatione agi timoris iu-
bet. quibus omnibus rebus Hostes iuitati, copias trās-
ducunt, Aciemq. iniquo loco constituunt: nostris uero
etiā de vallo deductis propius accedunt; et tela intra
munitionē ex omnibus partibus cōijciunt; Praeconi-
busq. circummissis, pronunciari iubēt, seu quis Gal-
lus, seu Romanus uelit ante horam III. ad se transi-
re, sine periculo licere; post id tēpus non fore potesta-
tem. ac sic nostros contempserunt, ut, obstruētis in spe-
ciem Portis singulis ordinibus cespitum, quod ea non
posse introrumpere uidebātur, alij vallum manu scin-
dere, alij fossas cōplere, inciperent. tunc Caesar, omni-
bus Portis eruptione facta, Equitatuq. emisso, celeri-
ter Hostes dat in fugā, sic, ut omnino pugnandi caussa

resisteret nemo: magnumq. ex his numerum occidit, atque omnes armis exsui. longius prosequi ueritus, quod siluae, paludesq. intercedebant: neq. etiã paruo detrimento illum locum relinquere uidebat: omnibus suis incolumibus copijs, eodem die ad Ciceronem peruenit. institutas Turres, Testudines, munitionesq. hostium admiratur: Legionem producta, cognoscit, non decimum quemque esse relictum Militem sine uulnere. ex his omnibus iudicat rebus, quanto cum periculo, et quanta cum uirtute, sint res administratae: Ciceronem pro eius merito, Legionemq. collaudat: Centuriones sigillatim, Tribunosq. Mil. appellat: quorum egregiam fuisse uirtutẽ, testimonio Ciceronis cognouerat: de casu Sabini, et Cottae certius ex Captiuis cognoscit: postero die, Concione habita, rem gestam proponit: Milites consolatur, et confirmat: quod detrimentum culpa, et temeritate Legati sit acceptum, hoc aequiore animo ferendum docet; quod, beneficio Deorum immortalium, et uirtute eorum expiato incommodo, neque hostibus diutina laetitia, neque ipsis longior dolor relinquatur. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate de uictoria Caesaris fama perfertur; ut, cum ab hibernis Ciceronis millia passuum l. abesset, eoq. post horam x. diei Caesar peruenisset, ante mediã noctem ad Portas Castrorum clamor oriretur; quo clamore significatio uictoriae, gratulatioq. ab Rhemis Labieno fieret. Hac fama ad Treuiros perlata, Induciomarus, qui postero die Castra Labieni oppugnare decreuerat, noctu profugit, copiasq. omnes

omnes in Treuiros reducit . Caesar Fabium cū Legionē in sua remittit hiberna: ipse cum III. Legionibus circum Samarobrinam trinis hibernis hiemare constituit; & , quod tanti motus Galliae exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere, decreuit. nā, illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliae Ciuitates de bello cōsultabat, Nuncios, Legationesq. in omnes partes dimittebant; & , quid reliqui cōsiliū caperent, atque, unde initium belli fieret, explorabant; nocturnaq. in locis desertis² Concilia habebant: neque ullum totius Hiemis tempus intercessit sine sollicitudine Caesaris, quin aliquem de Concilijs, & motu Gallorum, nuncium acciperet . in his ab L. Roscio Legato, quem Legioni XIIII. praefecerat, certior est factus , magnas Gallorum copias earum Ciuitatum, quae Armoricae appellantur, oppugnandi sui caussa, conuenisse . neque longius millia passuum IIX. ab hibernis suis abfuisse ; sed, nuncio allato de victoria Caesaris , discessisse , adeo ut Fugae similis Discessus uideretur . At Caesar, Principibus cuiusque Ciuitatis ad se uocatis,² alias territando, cum se scire, quae fierent, denunciaret; alias cohortando, magnam partem Galliae in officio tenuit: tamen Senones, quae est Ciuitas in primis firma, & magnae inter Gallos auctoritatis, Cauarinum, quem Caesar apud eos Regem constituerat, cuius frater Moritasgus , aduentu in Galliam Caesaris, cuiusq. maiores Regnum obtinuerant, interficere publico Consilio conati, cum ille praesensisset, ac profugisset, usque ad fines insecuti;

I 4 Regno,

Regno, domoq. expulerunt, et, missis ad Caesarem satisfaciendi causa Legatis, cum is omnem ad se Senatū uenire iussisset, dicto audientes non fuerunt. tantum apud homines Barbaros ualuit, esse repertos aliquos principes belli inferendi, tantamq. omnium uoluntatis commutationem attulit; ut praeter Aeduos, & Rhemos, quos praecipuo semper honore Caesar habuit, alteros pro uetere, ac perpetua erga Populū R. fide; alteros, pro recentibus Belli Gallici officijs, nulla fere fuerit Ciuitas non suspecta nobis. idq. adeo haud scio, mirandum ne sit, cum compluribus alijs de causis, tum maxime, quod, qui uirtute belli omnibus gentibus praeserebantur, tantum se eius opinionis deperdisse, ut Populi R. imperia perferrent, grauissime dolebant. Treuiri uero, atque Induciomarus totius Hiemis nullū tempus intermiserunt, quin trans Rhenum Legatos mitterēt; Ciuitates sollicitarent; pecunias pollicerentur: magna parte exercitus nostri interfecta, multo minorem superesse dicerent partem. neque tamen ulli Ciuitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret, cum se bis expertos dicerent, Ariouisti bello, et Tenchtherorū transitu: non esse fortunam amplius tentaturos. Hac spe lapsus Induciomarus, nihilo minus copias cogere, exercere, a finitimis equos parare, exsules, damnatosq. Gallia magnis praemijs ad se allicere coepit; ac tātam sibi iā ijs rebus in Gallia auctoritatem cōparauerat, ut undique ad eū Legationes concurrerent; gratiam, atque amicitiam publice, priuatimq. peterent.

ubi

ubi intellexit, ultro ad se ueniri: altera ex parte Senones, Carnutesq. conscientia facinoris instigari; altera Neruios, Aduaticosq. bellum Romanis parare; neque sibi uoluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi coepisset; armatum Concilium indicit. hoc more Gallorum est initium belli, quo, Lege communi, omnes puberes armati conuenire coguntur; et, qui ex is nouissimus uenit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. in eo Concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstrauius, Caesaris secuti fidei, ab eo non discessisse, hostem iudicandum curat; bonaq. eius publicat. his rebus confectis, in Concilio pronunciat, accersitum se a Senonibus, et Carnutibus, alijsq. compluribus Galliae Ciuitatibus; huc iter facturum per fines Rhemorum; eorumq. agros populaturum; ac prius, quam id faciat, Castra Labieni oppugnaturum: quaeq. fieri uelit, praecipit. Labienus, cum et loci natura, et manu munitissimis Castris sese contineret, de suo, ac Legionis periculo nihil timebat; sed ne quam occasionem rei bene gerendae diuitteret, cogitabat. itaque a Cingetorige, atque eius propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas Ciuitates, Equitesq. undique conuocat. ijs certa die conueniendi dicit. interim prope quotidie cum omni Equitatu Induciomarus sub Castris eius uagabatur, alias ut situm Castrorum cognosceret, alias colloquendi, aut territandi causa. Equites plerumque omnes tela intra vallum

con-

conijciabant. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisq. opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. cum maiore in dies contemptione Induciomarus ad Castra accederet, nocte uua intromissis Equitibus omnium finitimarum Ciuitatum, quos accersendos curauerat, tanta diligentia omnes suos custodijs intra Castra continuit, ut nulla ratione ea res enunciari, aut ad Treuiros perferri, posset. Interim ex consuetudine quotidiana Induciomarus ad Castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit; Equites tela conijciunt, et magna contumelia uerborum nostros ad pugnam euocant. nullo a nostris dato responso, ubi uisum est, sub uesperum, dispersi, ac dissipati, discedunt. subito Labienus duabus Portis omnem Equitatum emittit; praeiipit, atque interdicit, perterritis hostibus, atque in fugam coiectis, quod fore, sicut accidit, uidebat, omnes, unum peterent Induciomarum, neu quis quemquam prius uulneraret, quam illum interfectum uideret, quod, mora reliquorum, illum, spatium nactum, effugere nolebat, magna proponit ijs, qui occiderint, praemia: summittit Cohortes Equitibus subsidio. comprobatur hominis consilium fortuna; et, cum unum omnes peterent, in ipso Fluminis vado deprehensus Induciomarus interficitur; caputque eius refertur in Castra. redeuntes Equites, quos possunt, consecantur, atque occidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum, & Neruiorum, quae conuenerant, copiae discedunt; paulloque habuit post id factum Caesar quietiorem Galliam

70

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIB. VI

M VLTIS de caussis Caesar maiorem Galliae motum expectans, per M. Silanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium, Legatos, delectum habere instituit: simul ab Cn. Pompeio Proconsule petit, Quoniam ipse ad Urbem cum Imperio Reip. caussa maneret, quos ex Cisalpina Gallia Consulis sacramento rogauisset, ad Signa conuenire, & ad se proficisci iuberet: magni interesse etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliae, existimans, tantas uideri Italiae facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id breui tempore sarciri, sed etiam maioribus adaugeri copijs posset. quod cum Pompeius & Reip. & Amicitiae tribuisset; celeriter confecto per suos delectu, III. ante exactam hiemem & constitutis, et adductis Legionibus, duplicatoq. earum Cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, & Celeritate, et Copijs docuit, quid Populi R. disciplina, atque opes possent. Interfecto Inducomaro, ut docuimus, ad eius propinquos a Treuiris imperiũ defertur. illi, finitimos, atque Germanos sollicitare, et pecuniam polliceri, non desistunt. cum ab proximis impetrare non possent, ultiores tentant: inuentis nõ nullis Ciuitatibus, iureiurádo inter se

se confirmant: Obsidibusq. de pecunia cauent: Ambiorigem sibi societate, et foedere adiungunt. Quibus rebus cognitis, Caesar, cum undique bellum parari uideret, Neruios, Aduaticos, ac Menaptos, adiunctis Cistrhenanis omnibus Germanis, esse in armis, Senones ad imperatum non uenire, & cum Carnutibus, finitimisq. Ciuitatibus consilia comunicare, a Treuiris Germanos crebris Legationibus sollicitari; maturus sibi de bello cogitandum putauit. itaque, non dum Hiceme confecta, proximis IV. Legionibus coactis, de improviso in fines Neruiorum contendit; et, prius, quam illi aut conuenire, aut profugere possent, magno pecoris, atque hominum numero capto, atque ea praeda Militibus concessa, uastatisq. Agris, in ditionem uenire, atque Obsides sibi dare coegit. eo celeriter confecto negotio, rursus Legiones in hiberna reduxit. Concilio Galliae primo Vere, ut instituerat, indicto, cum reliqui, praeter Senones, Carnutes, Treuirosque, uenissent, initium belli, ac defectionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere uideretur, Concilium in Lutetiam Parisiorum transfert. confines erant hi Senonibus, Ciuitatemq. Patrum memoria coniunxerant, sed ab hoc Consilio abfuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronuciata, eodem die cum Legionibus in Senones proficiscitur, magnisq. itineribus eo peruenit. cognito eius aduentu, Acco, qui princeps eius consilij fuerat, iubet in Opida multitudinem conuenire: conantibus, prius quam id effici posset, adesse Romanos nunciatur: necessario sententia desistunt, Legatosque, deprecandi causa,

caussa, ad Caesarem mittunt: adeunt per Aeduos, quorum antiquitus erat in fide Ciuitas. libenter Caesar, petentibus Aeduis, dat veniam: excusationemque accipit: quod Aestiuum tempus instantis belli, non quaestio- nis esse arbitrabatur. Obsidibus impetratis hos Aeduis custodiendos tradit. eodem Carnutes Legatos Obsidesque mittunt, usi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela: eadem ferunt responsa. peragit Cōcilium Caesar, Equitesque imperat Ciuitatibus. hac parte Galliae pacata, totus et mente, et animo in Bellum Treuironum, et Ambiorigis insistit: Cauari- num cum Equitatu Senonum secum proficisci iubet, ne quis aut ex huius iracundia, aut ex eo, quod me- tuerat, odio Ciuitatis motus existat. his rebus consti- tutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem proe- lio non esse concertaturum, reliqua eius consilia ani- mo circumspiciebat. erant Menapij propinqui Eburo- num sinibus, perpetuis paludibus, siluisque muniti, qui uni ex Gallia, de Pace, ad Caesarem Legatos numquam miserant. cum is esse hospitium Ambiorigi sciebat: item per Treuiros uenisse Germanos in amicitiam cog- nouerat: haec prius illi detrahenda auxilia existima- bat, quam ipsum bello lacessendum; ne, desperata sa- lute, aut se in Menapios abderet, aut cum Transrhena- nis congregi cogeretur. hoc inuito consilio, totius exer- citus impedimenta ad Labienum in Treuiros mittit, duasque Legiones ad eum proficisci iubet: ipse cum Le- gionibus expeditis in Menapios proficiscitur. illi, nulla coacta manu, loci praesidio freti, in siluas, pa-
ludesque

ludesq. confugiunt; suaq. eodem conferunt. Caesar, partitis copijs cū C. Fabio Legato, et M. Crasso Quae store, celeriterq. effectis Pontibus, adiit tripartito. Adificia, vicosq. incendit; magno pecoris, atque hominū numero potitur. quibus rebus coacti Menapij, Legatos ad eum, Pacis petēdae caussa, mittunt. ille, Obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem, aut eius Legatos, finibus suis recepisset. his confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum Equitatu, custodis loco, in Menapijs relinquit; ipse in Treuiros proficiscitur. Dum haec a Caesare geruntur, Treuiri, magnis coactis Peditatus, Equitatusq. copijs, Labienum cum una Legione, quae in eorum finibus hiemauerat, adoriri parabant. iamq. ab eo non longius Bidui uia aberant, cum duas uenisse legiones missū Caesaris cognoscunt. positis Castris a Milibus passuum x v, auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, Hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v. Cohortium praesidio Impedimentis relicto cum x x v. Cohortibus, magnoq. Equitatu, contra Hostem proficiscitur; et, ∞. passuum intermisso spatio, Castra communit. Erat inter Labienum, atque Hostē, difficili transitu, Flumen, ripisq. praeruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes transituros existimabat. augebatur auxiliōrum quotidie spes. loquitur in Concilio palam; quoniā Germani appropinquare dicuntur, sese suas, exercitusq. fortunas in dubium non deuocaturum, & postero die
 prima

*prima Luce Castra moturum. celeriter haec ad Hostes
 deferuntur , ut ex magno Gallorum Equitatus nume
 ro nonnullos Gallicis rebus fauere natura cogeat .
 Labienus, noctu. Tribunis Mil. primisq. Ordinibus cõ
 uocatis, quid sui consilij sit, proponit; et , quo facilius
 Hostibus Timoris det suspicionem, maiore strepitu, et
 tumultu, quam Populi R. fert consuetudo, Castra mo
 ueri iubet. his rebus Fugae similem profectiõnem effi
 cit. haec quoque per Exploratores ante Lucẽ in tanta
 propinquitate Castrorũ ad hostes deferuntur. uix ag
 men nouissimum extra munitiones processerat ; cum
 Galli, cohortati inter se, ne speratam praedam ex ma
 nibus dimitterent, longum esse, perterritis Romanis,
 Germanorum auxilium expectare; neque suam pa
 ti dignitatem, ut tantis copijs tã exiguã manum, prae
 fertim fugientem, atque impeditã, adoriri nõ audeãt;
 Flumen transire, & iniquo loco proelium cõmittere ,
 non dubitat. quae fore suspicatus Labienus, ut omnes
 citra Flumẽ eliceret, eadem usus simulatione itineris,
 placide progrediebatur. tum, praemissis paullũ Impe
 dimentis, atque in tumulto quodã collocatis; Habetis,
 inquit, Milites, quam petistis, facultatem: hostem im
 pedito, atque iniquo loco tenetis: praestate eandẽ no
 bis Ducibus virtutem, quã saepenumero Imperatori
 praestitistis: eum adesse, et haec coram cernere, existi
 mate. simul, signa ad hostem cõuertit, Acieq. dirigi, iu
 bet: et, paucis Turmis praesidio ad Impedimẽta dimis
 sis, reliquos Equites ad latera disponit . celeriter No
 stri, clamore sublato, pila in hostes iaciunt. illi, ubi prae
 ter*

te spem, quos fugere credebant, infestis signis, ad se ire uiderunt, impetum modo ferre non potuerunt, ac primo cōcūso in fugā coniecti, proximas siluas petierunt: quos Labienus Equitatu confectatus, magno numero interfecto, cōpluribus captis, paucis post diebus Ciuitatem recipit. nā Germani, qui auxilio ueniebant, recepta Treuirorum fuga, sese domum contulerunt. cum ijs propinqui Induciomari, qui Defectionis auctores fuerant, comitati eos ex Ciuitate excessere. Cingetorigi, quē ab initio permansisse in officio demonstrauimus, principatus, atque imperium est traditū. Caesar, postquam ex Menapijs in Treuiros uenit, duabus de caussis Rhenum transire constituit. quarum erat altera, quod auxilia contra se Treuiris miserant: altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. his cōstitutis rebus, paululum supra eum locum, quo antea exercitū transduxerat, facere Pontē instituit. nota atque instituta ratione, magno Militū studio, paucis diebus opus efficitur: firmo in Treuiris praesidio ad Pontē relicto, ne quis ab ijs subito motus oriretur, reliquas copias, Equitatumq. trāsdūcit. Vbij, qui ante Obsides dederant, atque in deditiōem uenerant, purgandi sūt caussa ad eum Legatos mittunt: qui doceant, neque ex sua Ciuitate auxilia in Treuiros missa, neque ab se fidem laesam; petunt, atque orant, ut sibi parcat, ne, communi odio Germanorum, Innocentes pro Nocentibus poenas pendant. si amplius Obsidum uellet, dare pollicentur. cognita Caesar caussa, reperit, ab Sueuis auxilia missa esse; Vbiorum satisfactiōnem accepit:

accepit, aditus, uiasq. in Sueuos perquirat. Interim,
 paucis post diebus, fit ab Vbijs certior, Sueuos omnes
 in unum locum copias cogere; atque ijs nationibus,
 quae sub eorum sunt Imperio, denunciare, ut auxilia,
 Peditatus, Equitatusq. mittant. his cognitis rebus,
 rem frumentariam prouidet, Castris idoneum locum
 deligit. Vbijs imperat, ut pecora deducant; suaq. o-
 mnia ex Agris in Opida cōferant; sperans, Barbaros,
 atque imperitos homines, inopia cibariorum addu-
 ctos, ad iniquam pugnandi condicionem posse deduci.
 mandat, ut crebros Exploratores in Sueuos mittant,
 quaeq. apud eos gerantur, cognoscant. illi imperata fa-
 ciunt; & paucis diebus intermissis, referunt, Sueuos
 omnes, postquam certiores nuncij de exercitu Ro-
 manorum uenerant, cum omnibus suis, sociorumq. co-
 pijs, quas coegissent, penitus ad extremos fines sese re-
 cepisse: siluā esse ibi infinitae magnitudinis, quae ap-
 pellatur Bacenis, ac longe introrsus pertinere, & pro
 natio muro obiectam, Cheruscōs a Sueuis, Sueuosq.
 a Cheruscis, iniurijs, incursionibusq. prohibere: ad
 eius initium siluae Sueuos aduentum Romanorum ex-
 spectare cōstituisse. Quoniam ad hunc locū peruen-
 tū est, nō alienū esse uidetur de Galliae, Germaniaeq.
 moribus, et quo differant eae nationes inter sese, pro-
 ponere. IN GALLIA non solum in omnibus Ciuita-
 tibus, atque pagis, partibusque, sed paene etiam in sin-
 gulis domibus factiones sunt: earumq. factionum sunt
 principes, qui summam auctoritatem eorum iudicio
 habere existimantur, quorū ad arbitriū, iudiciumq.

summa omnium rerum, consiliorumq. redeat. idq. eius rei caussa antiquitus institutum uidetur, ne quis ex Plebe contra potentio-rem auxilij egeret. suos enim opprimi quisque, et circumueniri, non patitur; neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. haec eadē ratio est in summa totius Galliae. namque omnes Ciuitates in duas partes diuisae sunt. cum Caesar in Gallia uenit, alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequani. ij cum per se minus ualere-nt, quod summa auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magna-que eorum erant clientelae, Germanos, atque Ariouistum, sibi adiunxerant, eosq. ad se magnis iacturis, pollicitationibusq. perduxerant. proelijs uero compluribus factis secundis, atque omni nobilitate Aeduorū interfecta, tantum potentia antecesserant, ut magnam partem Clientium ab Aeduis ad se transduceret; Obsidesq. ab ijs principum filios acciperent; & publice iurare cogent, nihil se contra Sequanos consilij inituros; et partem finitimi Agri per uim occupatam possiderent; Galliaq. totius principatū obtinerent. qua necessitate adductus Diuitiacus, auxilij petendi caussa, Romam ad Senatum profectus, infecta re redierat. aduentu Caesaris facta cōmutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis. veteribus Clientelis restitutis, nouis per Caesarem cōparatis; quod ij, qui se ad eorū amicitia aggregauerant, meliore cōdicione, atque imperio aequiore se uti uidebāt, reliquis rebus eorū, gratia, dignitateq. amplificata, Sequani principatū dimiserant. in eorum locum Rhemi successerant;

successerāt; quos quod adaequare apud Caesarem gra-
 tia intelligebatur, ij, qui propter ueteres inimicitias
 nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, se Rhe-
 mis in Clientelam dicabant. hos illi diligenter tueban-
 tur: ita et nouam, et repente collectam auctoritatem
 tenebant. eo tum statu res erat, ut longe principes ha-
 berentur Aedui, secundum locum dignitatis Rhemi
 obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui in
 aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo.
 nam Plebs paene seruorum habetur loco, quae per se
 nihil audet, et nulli adhibetur consilio. plerique, cum
 aut aere alieno, aut magnitudine tributorum, aut in-
 iuria potentiorum premuntur, sese in seruitutem di-
 cant Nobilibus. in hos eadē omnia sunt iura, quae Do-
 minis in Seruos. Sed de his duobus generibus alterum
 est Druidum, alterum Equitum. Illi rebus diuinis in-
 tersunt. sacrificia publica, ac priuata procurant, reli-
 giones interpretantur; ad hos magnas Adolescentiū
 numerus disciplinae caussa concurrat; magnoq. ij sunt
 apud eos honore. nam fere de omnibus controuersis,
 publicis, priuatisque, constituunt; & si quod est admis-
 sum facinus, si caedes facta, si de Hereditate, de Fini-
 bus cōtrouersia est, ijde discernunt; praemia. poenasq.
 constituunt: si quis aut priuatus, aut populus eorum
 Decreto non stetit, sacrificijs interdicit. haec poena
 apud eos est grauissima. quibus ita est interdictum, ij
 numero impiorum, ac sceleratorum habentur; ab ijs
 omnes decedūt, aditum eorum, sermonēq. defugiunt,
 ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque

*ij*s petentibus ius redditur, neque honos ullus commu-
 nicatur. his autem omnibus Druidibus praeest unus,
 qui summam inter eos habet auctoritatem. hoc mor-
 tuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit;
 at, si sunt plures pares, suffragio. Druidum, adlegi-
 tur; non numquam etiam de Principatu armis cōten-
 dunt. ij certo Anni tempore in finibus Carnutū, quae
 Regio totius Galliae media habetur, confidunt, in loco
 consecrato. huc omnes undique, qui controuersias
 habent, conueniunt; eorumq. iudicys, Decretisq. pa-
 rent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in
 Galliam translata esse existimatur. & nunc, qui dili-
 gentius eam rem cognoscere uolunt, plerumque illo, di-
 scendi causa, proficiscuntur. Druides a bello abesse
 consueuerunt, neque tributa una cum reliquis pen-
 dunt, Militiae uacationem, omniumq. rerum habent
 immunitatem; tantis excitati praemijs, & sua sponte
 multi in disciplinam conueniunt, & a propinquis, pa-
 rentibusq. mittuntur: magnum ibi numerum uersuū
 ediscere dicuntur: itaque non nulli annos uicenos in
 disciplina permanent; neque fas esse existimant ea lit-
 teris mandare, cū in reliquis fere rebus, publicis pri-
 uatisq. rationibus Graecis litteris utatur. id mihi dua-
 bus de causis instituisse uidentur; quod neque in uul-
 gus disciplinam efferrī uelint, neque eos, qui discunt,
 litteris confisos, minus memoriae studere, quod fere
 plerisque accidit, ut praesidio litterarum, diligentiam
 in perdiscendo, ac memoriam remittat. in primis hoc
 uolunt persuadere, Non interire Animas, sed ab alijs

post

post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putat, metu Mortis neglecto. multa praeterea de Sideribus, atque eorum motu, de Mundi, ac Terrarum magnitudine, de Rerum natura, de Deorum immortalium vi, ac potestate disputant, et iuuentuti transdunt. Alterum genus est Equitum, cum est usus, atque aliquod bellum incidit, (quod ante Caesaris aduentum fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi iniurias inferreret, aut illatas propulsaret) omnes in bello uersantur; atque eorum, ut quisque est genere, copiamque amplissimus, ita plurimos circum se habet, clientesque habet. hanc unam gratiam, potentiamque nouerunt. Natio est omnium Gallorum admodum dedita Religionibus, atque ob eam causam, qui sunt affecti grauioribus morbis, qui in proelijs, periculisque uersantur, aut pro uictimis homines immolant aut se immolatuos uouent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quod pro uita hominis, nisi uita hominis reddatur, non posse Deorum immortalium numen placari arbitrantur; publiceque eiusdem generis habent instituta sacrificia. alij immani magnitudine simulacra habent; quorum contexta uiminibus membra uiuis hominibus complent; quibus successis, circumuenti flamma exanimatur homines. supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliqua noxa sunt comprehensi, gratiora Dijs immortalibus esse arbitrantur. sed, cum eius generis copia deficit, etiam ad Innocentium supplicia descendunt. Deum maxime Mercurium colunt; huius sunt plurima simulacra:

hunc omnium inuentorem Artium ferunt: hunc viarum, atque Itinerum ducem; hunc ad Quæstus pecuniae, Mercaturasq. habere uim maximam arbitrantur. post hunc, Apollinem, & Martem, & Iouem, & Mineruam. de his eandē fere, quam reliquae gentes, habēt opinionem; Apollinem, Morbos depellere; Mineruam, Operū, atque Artificiorum initia transdere; Iouem, Imperium Caelestiū tenere; Martem, Bella regere. huic, cum proelio dimicare constituerunt, ea, quae bello ceperunt, plerumque deuouent; quae si perauerint, animalia capta immolant; reliquasq. res in unum locum conferunt. multis in Ciuitatibus harum rerum exstructos cumulos locis consecratis conspici licet: neque saepe accidit, ut, neglecta quissimā religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet: grauissimumq. ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est. Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant: idq. ab Druidibus proditiū dicunt. ob eam causam spatia omnis temporis, nō nūmero. Dierū, sed Noctium, finiunt; & dies Natales, & Mensium, et Annorum initia sic obseruant, ut Noctē Dies subsequatur. in reliquis vitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleuerint, ut munus Militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiantur; filiorūq. in puerili aetate in publico, in conspectu Patris assistere turpe dicunt. viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, aestimatione facta, cum Dotibus cōmunicant. huius omnis pecuniae

coniun-

coniunctim ratio habetur, fructusq. seruantur. uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum peruenit. viri in uxores, sicuti in Liberos, vitae, necisq. habent potestatem; & cum Pater familias, illustriore loco natus, decessit, eius propinqui conueniunt; & de morte, si res in suspicionem uenit, de uxoribus in seruilem modum quaestionem habent; & si compertum est, igni, atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. funera sunt pro cultu Gallorum magnifica, et sumptuosa; omniaque, quae uiuis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam Animalia; ac, paullo supra hanc memoriam, Serui, & Clientes, quos ab ijs dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis, una cremabantur. quae Ciuitates commodius suam Remp. administrare existimantur, habent Legibus sancitum, si quis quid de Rep. a finitimis rumore, aut fama acceperit, uti ad Magistratum deferat, ne ue cum quo alio communitet: quod saepe homines temerarios, atque imperitos, falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum est. Magisteratus, quae uisa sunt, occultant; quaeq. esse ex usu iudicauerint, multitudini produnt. de Rep. nisi per Coetum loqui non conceditur. GERMANI multum ab hac consuetudine differunt. nam neque Druides habent, qui rebus diuinis praesint; neque Sacrificijs student: Thoru numero eos solos ducunt, quos cernunt, et quorum opibus aperte iuuantur, Solem, et Vulcanum, et unam: reliquos ne fama quidem acceperunt. vita

omnis in venationibus, atque in studijs Rei Militaris cōsistit: ab paruulis duritiei, ac labori student. qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali staturam, ali hoc vires: neruosq. confirmari, putant: iutra annum uero xx. feminae notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus: cuius rei nulla est occultatio; quod & promiscue in Fluminibus perluntur, et pellibus, aut paruis rhe nonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda. Agriculturae nō studēt; maiorq. pars uictus eorū in Lacte, et Caseo, et Carne cōsistit: neque quisquā Agri mudum certum, aut fines proprios habet; sed Magistratus, ac Principes in Annos singulos gentibus, cognationibusq. hominū, qui una coierunt, quantum eis, et quo loco uisum est, attribuunt Agri; atque anno post alio trāsire cogūt. eius rei multas afferūt causas; ne, assidua consuetudine capti, studium belli gerēdi Agricultura cōmutent; ne latos fines parare studeant, potentioresq. humiliores possessionibus expellat; ne accuratius, ad frigora, atque aestus uitādos, aēfiscent; ne qua oriatur pecuniae cupiditas; qua ex re^a Etiones, disēsionesq. nascūtur, ut animi aequitate Tebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis aequari uideat. Ciuitatibus maxima laus est, quālatissimis circū se uastatis finibus solitudines habere: hoc propriū. uirtutis existimant, expulsos agrifinitimos cedere, neque quemquam prope se auder consistere. simul hoc se fore tutiores arbitrantur, re-
pentinae incurfionis timore sublato. cum bellum Ciui-
tas

tas aut illatum defendit, aut infert: Magistratus, qui ei bello praesint, ut vitae necisque habeant potestatem, deliguntur. in pace nullus communis est Magistratus; sed princeps Regionum, atque Pagorum inter suos ius dicunt, controversiasque minuunt. latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cuiusque Civitatis fiunt: atque ea iuventutis exercendae, ac desidiae minuendae, causa fieri praedicant. atque, ubi quis ex Principibus in Concilio se dixit Ducem fore, qui sequi velint, profiteantur; consurgunt illi, qui et cruxam, et hominem probant, suumque auxilium pollicentur: atque ab multitudine collaudantur: qui ex illis secuti non sunt, in desertorum, ac proditorum, numero ducuntur: omniumque rerum illis postea fides abrogatur. hospites violare, fas non putant: qui quaque de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent, sanctosque habent; illis omnium domus patent, victusque communicatur. ac fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute superarent, et ultro Bella inferrent, ac, propter hominum multitudinem, Agrorum inopiam, trans Rhenum Colonias mitterent. itaque ea, quae fertilissima sunt, Germaniae loca circum Herciniam Silvam, quam Eratostrathi, et quibusdam Graecis fama notam esse video, quam illi Orciniam appellant vulgo, Tectosages occuparunt, atque ibi confederunt. quae gens ad hoc tempus illis sedibus se continet, summamque habet iustitiae, et bellicae laudis opinionem. nunc, quod in eadem inopia, egestate, patientiaeque Germani permanent, eodem victu, et cultu corporis utuntur: Gallis autem propinquitias,

pinquitas, et Transmarinarum rerum notitia, multa
 ad copiam, atque usus largitur, paulatim assuesacti
 superari, multisq. uicti proelijs, ne se quidem ipsi cū
 illis uirtute cōparant. Huius Hercyniae Siluae, quae
 supra demonstrata est, latitudo 1x. dierum iter ex
 pedito patet: non enim aliter finiri potest, neque
 mensuras itinerum nouerunt. oritur ab Heluetiorū
 & Nemetum, & Rauracorum finibus, rectaq. Flu-
 minis Danubij regione pertinet ad fines Dacorum, et
 Anartium. hinc se flectit sinistrorsus, diuersis a Flu-
 mine regionibus, multarumq. gentium fines propter
 magnitudinem attingit. neque quisquam est huius
 Germaniae, qui se aut audisse, aut adisse ad initium
 eius Siluae dicat, cum dierum iter 1x processerit, aut
 quo ex loco oriatur, acceperit. multa in ea genera se-
 rarum nasci constat, quae reliquis in locis uisa nō sint:
 ex quibus quae maxime differant ab ceteris, & me-
 moriae prodenda uideantur, haec sunt. Est Bos Cerui
 figura: cuius a media fronte inter aures unum Cornu
 existit excelsius, magisq. directum his, quae nobis
 nota sunt, Cornibus. ab eius summo sicut Palmae, Ra-
 miq. late diffunduntur. eadem est Feminae, Marisq.
 natura, eadē forma, magnitudoq. Cornium. Sunt
 item, quae appellantur Alces. harū est consimilis Ca-
 pris figura, & uarietas Pellium, sed magnitudine
 paullo antecedit: mutilaeq. sunt Cornibus, et Crura
 sine nodis, articulisq. habent, neque quietis causa
 procumbunt; neque, si quo afflictāe casu conciderint,
 erigere sese, aut subleuare, possunt. his sunt Arbores

pro

pro Cubilibus: ad eas se applicant, atque ita, paululum modo reclinatae, quietē capiunt: quarum ex vestigijs cum est animaduersum a venatoribus, quo se recipere consueuerint, omnes eo loco, aut a radicibus subruunt, aut abscidunt arbores tantū, ut summa species earum stantium relinquatur. huc cum se consuetudine reclinauerint, infirmas arbores pondere affligunt, atque una ipsae concidunt. Tertiū est genus eorum, qui Vri appellantur. ij sunt magnitudine paullo infra Elefantos; specie, & colore, & figura Tauri. magna uis est eorum, & magna uelocitas. neque homini, neque ferae, quam conspexerunt, parcunt. hos studiose foueis captos interficiunt. hoc se labore durant Adolescentes, atque hoc genere uenationis exercēt; & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum Cornibus, quae sint testimonio, magnā ferunt laudem. sed assuescere ad homines, & mansuescieri, ne paruuli quidem excepti possunt. amplitudo Cornuum, & figura, & species multū a nostrorū Bouum Cornibus differt, haec studiose conquisita ab labris argento circumcludunt; atque in amplissimis epulis propoculis utūtur. Caesar postquam per Vbios Exploratores cōperit, Subuos sese in siluas recepisse; inopiam frumenti ueritus, quod, ut supra demōstrauimus, minime omnes Germani Agriculturae studēt, constituit, non progredi longius: sed. ne omnino metum reditus sui Barbaris tolleret, atque ut eorū auxilia tardaret, reducto exercitu partem ultimam Pontis, quae ripas Kbiorum contingebat, in longitudinem pedum ccc. rescindit;

rescindit; atque in extremo ponte Turrim Tabularum IV. constituit, praesidiumq. Cohortium XII. Pontis tuendi causa, ponit; magnisq. eum locum munitionibus firmat. ei loco, praesidioq. C. Volcatium Fullum Adolescentem praefecit: ipse, cum maturefcere frumenta inciperet, ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam Silvam, quae est totius Galliae maxima, atque ab ripis Rheni, finibusq. Treuitorum ad Nervios pertinet, millibusq. amplius D. in longitudine patet, L. Minucium Basilium cum omni Equitatu praemittit, si quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere possit; monet, ut ignes fieri in Castris prohibeat; ne qua eius aduentus procul significatio fiat: sese confestim subsequi dicit. Basilium, ut imperatum est, facit; celeriter, contraq. omnium opinionem confecto itinere, multos in Agris inopinantes deprehendit; eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis Equitibus esse dicebatur. Multum cum in omnibus rebus, tum in Re militari Fortuna potest. nam magno accidit casu, ut in ipsum incautum, atque etiam imparatum incideret; priusq. eius aduentus ab hominibus uideretur, quam fama, ac nuncijs afferretur. sic magna fuit fortunae, omni militari instrumento, quod circum se habebat, crepto, Rhedis, Equisq. comprehensis, ipsum effugeret mortem. sed hoc quoque factum est, quod, Aedificio circumdato Silva, (ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, uitandi aestus causa, plerumque Silvarum, ac Fluminum petunt pro-
pinqvitates)

pinquitates, comites, familiaresque eius angusto in loco Equitum nostrorum vim paulisper sustinuerunt. ijs pugnantibus, illum in Equum quidam ex suis intulit: fugientem siluæ texerunt. sic ad subeundum periculum, et ad uitandum, multum Fortuna valuit. Ambiorix, an copias suas iudicio non conduxerit, quod proelio dimicandum non existimauerit; an tempore exclusus, et repentino Equitum aduentu prohibitus fuerit, cum reliquum exercitum subsequi crederet; dubium est. sed certe, clam dimissis per Agros nuncijs, sibi quemque consulere iussit: quorum pars in Arduennam Siluam, pars in cõtinentes Paludes profugit. qui proximi Oceano fuerunt, ij in Insulis sese occultauerunt, quas Aestus efficere consueverunt. multi, ex suis finibus egressi, se, suaque omnia alienissimis crediderunt. Catiuulcus, Rex dimidiae partis Eburonum, qui una cum Ambiorige cõsiliu inierat, aetate iam cõfectus, cum laborem aut belli, aut fugae ferre non posset, omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui eius consilij auctor fuisset, Taxo, cuius magna in Gallia Germaniaque copia est, se exanimauit. Segni, Condrusique, ex gente, et numero Germanorum, qui sunt inter Eburones. Treuirosque, Legatos ad Caesarem miserunt, oratum, ne se in Hostium numero duceret, ne ue omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causam esse unam iudicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse. Caesar, explorata re quaestione Captiuorum, si qui ad eos Eburones ex fuga conuenissent, ad se ut reducerentur, imperauit: si

ita

ita fecissent, fines eorum se violaturum, negavit. tum, copijs in tres partes distributis, impedimenta omnium Legionum ad V atucam contulit. id Castelli nomen est. hoc fere est in medijs Eburonum finibus, ubi Titurius, atque Aurunculeius, hiemandi caussa, confederant. hunc cum reliquis rebus locum probabat Caesar, tum quod superioris Anni munitiones integrae manebant, ut Militum laborem subleuaret. praesidio impedimentis Legionem XIV. reliquit, unam ex ijs 111. quas proxime conscriptas ex Italia transfuderat. ei Legioni, Castrisq. Q. Tullium Ciceronem praefecit, CC. q. Equites attribuit. partito Exercitu, T. Labienum cum Legionibus 111. ad Oceanum uersus in eas partes, quae Menapios attingunt, proficisci iubet, C. Trebonium cum pari Legionum numero ad eam Regionem, quae Aduaticis adiacet, depopulandam mittit. ipse, cum reliquis tribus ad Flumen Scaldium, quod influit in Mosam, extremasq. Arduenae partes, ire constituit, quo cum paucis Equitibus profectum Ambiorigem audiebat. discedens, post diem v 11. sese reuersurum, confirmat: quam ad diem ei Legioni, quae in praesidio relinquebatur, debere frumentum sciebat: Labienum, Treboniumq. hortatur, si Reip. commodo facere possint, ad eam diem reuertantur; ut, rursus communicato consilio, exploratisq. hostium rationibus, aliud initiu belli capere possint. erat, ut supra demonstrauius, manus certa nulla, non praesidium, no Opidum, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersas multitudo: ubi

cuique

cuique aut vallis abdita, aut locus siluestris, aut pa-
lus impedita spem praesidij, aut salutis aliquam offerre
bat, confederat. haec loca vicinitatibus erant nota,
magnamq. res diligentiam requirebat, non in summa
exercitus tuenda, (nullum enim poterat, uniuersis
perterritis, ac dispersis, periculum accidere) sed in sin-
gulis Militibus conseruandis; quae tamen ex parte
res ad salutem Exercitus pertinebat. nam & praedae
cupiditas multos longius euocabat; ac siluae incertis,
occultisq. itineribus confertos adire prohibebant. si
negotium confici, stirpemq. hominum sceleratorum
interfici uellet, dimittendae plures manus, diducen-
diq. erant Milites. si continere ad signa Manipulos uel-
let, ut instituta ratio, & consuetudo Exercitus Re-
stulabat; locus ipse erat praesidio Barbaris; neque ex
occulto insidiandi, & dispersos circumueniendi singu-
lis deerat audacia. At in eiusmodi difficultatibus, quã
tum diligentia prouideri poterat, prouidebatur: ut
potius in Nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium
animi ad ulciscendum ardebant, quam cum aliquo
detrimento Militum noceretur. Caesar ad finitimas Ci-
uitates nuncios dimittit, omnes euocat spe praedae, ad
diripiendos Eburones; ut potius in Siluis Gallorum ui-
ta, quam Legionariorum, periclitaretur; simul ut, ma-
gna multitudine circumfusa pro tali facinore, stirps,
ac nomẽ Ciuitatis tollatur. magnus undique numerus
celeriter conuenit. haec in omnibus Eburonum parti-
bis gerebantur; diesq. appetebat VII. quem ad
diem Caesar, ad Impedimenta, Legioneq. reuerti, con-
stituerat.

si uerat. hic, quantum in bello Fortuna possit, et quantos afferat casus, cognosci potuit. dissipatis, ac perterritis hostibus, ut demonstrauius, manus erat nulla, quae paruam modo timoris causam afferret. trans Rhenum ad Germanos peruenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad praedam euocari. cogunt Equitum 11. millia Sicambri, qui sunt proximi Rhe-
no, a quibus receptos ex fuga Tenchtheros, atque V-
sipedes, supra docuimus: transeuntes Rhenum nauibus, ratibusque, xxx. millibus passuum infra eum locum, ubi Pons erat imperfectus, praesidiumq. ab Caesare relictum, primos Eburonum fines adeunt, multos ex fuga dispersos excipiunt, magno Pecoris numero, cuius sunt cupidissimi Barbari, potiuntur. inuitati praeda, longius procedunt. nō hos Palus, in bello, latrocinijsq. natos, non Siluae morantur: quibus in locis sit Caesar, ex Captiuis quaerunt; profectū longius reperiunt, omnemq. exercitum discessisse cognoscunt. atque unus ex Captiuis, Quid uos, inquit, hanc miseram, ac tenuem sectamini praedam, quibus iam licet esse fortunatissimis? 111. horis ad Watucam uenire potestis: huc omnes suas fortunas Exercitus Romanorum contulit: praesidij tantum est, ut ne murus quidem cingi possit; neque quisquam egredi extra munitiones audeat. Oblata spe, Germani, quam nacti erant praedam, in occulto relinquunt; ipsi ad Watucam contendunt, usi eodem Duce, cuius haec indicio cognouerant. Cicero, qui per omnes superiores dies praecipis Caesaris summa diligentia milites in Castris continuisset,

continuisset, ac ne Calonem quidem quemquam extra
 munitiorem egredi passus esset, VII. die, diffidens,
 Caesarem de numero Dierum fidem seruaturum, quod
 longius eum progressum audiebat, neque ulla de eius
 reditu fama afferebatur, simul eorum permotus uoci-
 bus, qui illius Patientiam, paene Obsessionem appel-
 labant; siquidem ex Castris egredi non liceret; nullum
 eiusmodi casum exspectans, quo, IX. oppositis Le-
 gionibus, maximoque Equitatu, dispersis, ac paene de-
 letis hostibus, in millibus passuum XII. offendi pos-
 set; V. Cohortes frumentatum in proximas sege-
 tes misit, quas inter, et Castra unus omnino Collis in-
 tererat. complures erant in Castris ex Legionibus ae-
 gri relictis: ex quibus qui hoc spatio dierum conualue-
 rant circiter CCC sub vexillio una mittuntur: magna
 praeterea multitudo Calonum, magna uis Iumentorum,
 quae in Castris subsederat, facta potestate, sequitur.
 hoc ipso tempore, et casu Germani Equites interue-
 niunt, protinusque eodem illo, quo uenerant, cursu ab
 Decumana Porta in Castra irrumpere conantur: nec
 prius sunt uisi obiectis ab ea parte siluis, quam Castris
 appropinquarent, usque eo, ut, qui sub vallo tenderent
 Mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem.
 inopinantes nostri re noua perturbantur: ac uix pri-
 mum impetum Cohors in statione sustinet. circumfun-
 duntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperi-
 re possent: aegre nostri Portas tuentur, reliquos aditus
 locus ipse per se, munitioque defendit; totis trepidatur
 Castris, atque alius ex alio causam tumultus quaerit:

L neque

neque, quo signa ferantur, neque quam in partem quisque conueniat, prouident. alius iam capta Castra pronunciat; alius, deleto exercitu, atque Imperatore, victores barbaros uenisse contendit; plerique nouas sibi ex loco religiones fingunt; Cottaeque, et Titurij calamitatem, qui in eodem occiderint Castello, ante oculos ponunt. tali timore omnibus perterritis, cōfirmatur opinio Barbaris, ut ex Captiuo audierant, nullum esse intus praesidium. perumpere nituntur, seq. ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. erat aeger in praesidio relictus P. SEXTIUS BACULUS, qui Primum pilum apud Caesarem duxerat, cuius mentionē superioribus proelijs fecimus; ac diem iam v. cibo caruerat. hic, diffusus suae, ac omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: uidet imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine: capit arma a proximis, atque in Porta cōsistit. sequuntur hunc Cēturiones eius Cohortis, quae in statione erat. paullisper proelium una sustinent. relinquit animus SEXTIUM, grauibus acceptis uulneribus. deficiens, aegre, per manus tractus, seruatur, hoc spatium interposito, reliqui sese confirmant, tantum ut in munitionibus consistere audeant, speciemq. defensorum praebeant. interim, confecta frumentatione, Milites nostri clamorem exaudiunt; praecurrunt Equites; quanto res sit in periculo, cognoscunt. hic uero nulla munitio est, quae perterritos recipiat. modo conscripti, atque usus militaris imperiti ad TRIBUNUM MIL. Cēturionesq. ora cōuenertūt: quid ab his praecipiat,

cipiatur, exspectant. nemo est tam fortis, qui non
 rei nouitate perturbetur. Barbari, signa procul conspi-
 cati, ab oppugnatione desistunt, redisse primo Legio-
 nes credunt, quas longius discessisse, ex Captius cog-
 nouerant. postea, despecta paucitate, ex omnibus par-
 tibus impetum faciunt. Calones in proximum tumultu
 procurrunt. hinc celeriter deiecti, se in Signa, Mani-
 pulosq. conijciunt. eo magis timidos perterrent Mili-
 tes. alij, cuneo facto, ut celeriter perterrant, cen-
 sent; quoniam tam propinqua sint Castra: et si pars
 aliqua circumueta ceciderit, at reliquos seruari posse
 confidunt: alij, ut in iugo consistant, atque eundem
 omnes ferant casum. hoc ueteres non probant Milites,
 quos sub vexilio una profectos docuimus: itaque, iter
 se cohortati, duce C. Trebonio, Equite R. qui eis e-
 rat praepositus, per medios hostes perterrant, incolu-
 mesq. ad inum in Castra perueniunt omnes. hos sub
 secuti Calones, Equitesque, eodem impetu, Militu uir-
 tute seruantur. at ij, qui in iugo constiterant, nullo et-
 iam nunc usu rei militaris percepto, neque in eo, quod
 probauerant, consilio permanere, ut se loco superiore
 defenderent, neque eam, quam profuisse alijs vim,
 celeritatemq. uiderant, imitari potuerunt; sed,
 se in Castra recipere conati, iniquum in locum demi-
 serunt. Centuriones, quorum non nulli ex inferiori-
 bus Ordinibus reliquorum Legionum, causa uirtutis,
 in superiores erant Ordines huius Legionis transdu-
 cti, ne ante partem Rei militaris laudem amitterent,
 fortissime pugnantes ceciderunt. Militu pars, horum

virtute summotis hostibus, praeter spem incolumis in Castra peruenit; pars, a Barbaris circumuenta, periit. Germani, desperata expugnatione Castrorum, quod nostros iam constitisse in munitionibus uidebant, cum ea praeda, quam in Siluis deposuerant, trans Rhenū sese receperunt. ac tantus fuit etiam post discessum hostium terror, ut ea nocte, cum C. Volusenus missus cum Equitatu ad Castra uenisset, fidem non haberent, adesse cum incolumi Caesarem exercitu. sic omnium animos timor praecoccupauerat, ut, paene alienata mente, deletis omnibus copijs, Equitatum se ex fuga recepisse dicerent; neque, incolumi exercitu, Germanos Castra oppugnatuos fuisse contenderent. quem timorem Caesaris aduentus sustulit. Reuersus ille, euentus belli non ignarus, unum, quod Cohortes ex statione, et praesidio essent emissae, questus, ne minimo quidem casu locum relinqui debuisset, multum fortunam in repentino hostium aduentu potuisse iudicauit, multo etiam amplius, quod paene ab ipso vallo, Portisque Castrorum Barbaros auertissent. quarum omnium rerum maxime admirandum uidebatur, quod Germani, qui eo consilio Rhonum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad Castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerant. Caesar, ad uexandos rursus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis Ciuitatibus, in omnes partes dimittit. omnes uici, atque omnia Aedificia, quae quisque conspexerat, incedebatur: praeda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum a tanta multitudine Inmentorum,

*mentorum, atque hominum consumebantur, sed etiã
 Anni tempore, atque imbribus procubuerant : ut, si
 qui etiam in praesentia se occultassent; tamen ijs, de
 ducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum ui
 deretur. ac saepe in eum locum uentum est, tanto in
 omnes partes diuiso Equitatu, ut non modo uisum ab
 se Ambiorigem in fuga circumspicerent Captiui, sed
 nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent; ut,
 spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto,
 qui se summam a Caesare gratiam inituros putarët,
 paene naturam studio uincerent; semperq. paullum
 ad summam felicitatem defuisse uideretur; atque il
 le latebris, ac siluis, aut saltibus se eriperet; & no
 ctu occultatus, alias regiones, partesq. peteret, non
 maiore Equitum praesidio, quam *IV.* quibus solis
 uitam suam committere audebat. tali modo uastatis
 Regionibus, exercitum Caesar, duarum Cohor
 tium damno, Durocortum Rhemorum reducit; Con
 cilioq. in eum locum Galliae indicto, de coniuratio
 ne Senonum & Carnutum quaestionem habere insti
 tuit; & de Accone, qui princeps eius consilij fuerat,
 grauiore sententia pronunciata, more Maiorum sup
 plicium sumpsit. non nulli, iudicium ueriti, profuge
 runt: quibus cum aqua, atque igni interdixisset, *II.*
 Legiones ad fines Treuirorum, *II.* in Lingonibus, *VI.*
 reliquas in Senonum finibus Agédici in hibernis col
 locauit; frumentoq. exercitui prouiso, ut instituerat,
 in Italiam ad Conuentus agendos profectus est*

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE. BELLO. GALLICO
LIB. VII

¶ VIETA Gallia, Caesar, ut consti-
tuerat, in Italiam ad Conuentus pera-
gandos proficiscitur. ubi cognoscit de
P. Clodij caede; de Senatusq. consulto
certior factus, ut omnes Italiae iuniores coniura-
rent, delectum tota prouincia habere instituit. eae
res in Galliam Transalpinam celeriter perferun-
tur. addunt ipsi, & affingunt rumoribus Galli, quod
res poscere uidebatur, retineri urbano motu Caesa-
rem, neque in tantis dissensionibus ad exercitum ue-
nire posse. hac impulsu occasione, qui iam ante se
Populi R. imperio subiectos dolerent, liberius, at-
que audacius de bello consilia inire incipiunt. indi-
ctis inter se principes Galliae Concilijs, siluestribus,
ac remotis locis, queruntur de Acconis morte;
hunc casum ad ipsos recidere posse, demonstrant; mi-
serantur communem Galliae fortunam; omnibus pol-
licitationibus, ac praemijs deposcunt, qui belli ini-
tium faciant, & sui capitis periculo Galliam in liber-
tatem uindicent. eius in primis rationem habendam
esse dicunt, prius quam eorum clandestina consilia
efferantur; ut Caesar ab exercitu intercludatur: id
esse facile; quod neque Legiones, absente Imperato-
re, audeant ex hibernis egredi; neque Imperator si-
ne

ne praesidio ad Legiones peruenire possit: postremo, in Acie praestare interfici, quã non veterem belli gloriam, libertatemque, quam a Maioribus acceperat, recuperare. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, se nullum periculum, communis salutis causa, recusare; principesq. se ex omnibus bellum facturos pollicentur; & quoniam in praesentia de Obsidibus cauere inter se non possent, ne res efferatur, ut iureiurando, ac fide sanciantur, petunt, collatis Militaribus signis, quod more eorum grauissima caerimonia continetur, ne, factò initio belli, a reliquis deferantur. tunc, collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei constituto, ab Concilio disceditur. ubi ea dies uenit, Carnutes Cotuato, & Conetoduno Ducibus, desperatis hominibus Genabin dato signo concurrunt; Ciuesq. Romanos, qui negotiandi causa ibi constiterant, in ijs C. Fusium Cottam, honestum Equitem Romanum, qui Rei frumentariae, iussu Caesaris, praecerat, interficiunt; bonaq. eorum diripiunt. celeriter ad omnes Gallia e Ciuitates fama perfertur. nã, ubi maior, atque illustrior incidit res, clamore per Agros, Regionesque, significant; hinc alij deinceps excipiunt, & proximis tradunt; ut tunc accidit. nam, quae Genabi Oriente Sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Aruernorum audita sunt: quod spatium est millium passuum circiter C. l. x. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, summae potentiae adolescens, cuius Pater

principatum Galliae totius obtinuerat, & ob eam
 caussam, quod Regnum appetebat, ab Ciuitate erat in
 terfectus, conuocatis suis clientibus, facile eos incen
 dit. cognito eius consilio, ad arma concurritur, ab
 Gobanitione, patruo suo, reliquisq. principibus, qui
 hanc tentandam fortunam non existimabant, expelli
 tur ex opido Gergouia, non tamen desisit; atque in
 Agris habet delectum egentium, ac perditorum. hac
 coacta manu, quoscumque adit ex Ciuitate, in suam
 sententiam perducit. hortatur, ut, communis liberta
 tis caussa, arma capiat: magnisq. coactis copijs, aduer
 sarios suos, a quibus paullo ante erat eiectus, expellit
 ex Ciuitate; Rex ab suis appellatur; dimittit quoquo
 uersus Legationes; obtestatur, ut in fide maneat. ce
 leriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos,
 Turones, Aulercos, Lemouices, Andes, reliquosq.
 omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit: omnium co
 sensu ad eum desertur Imperium. qua oblata potesta
 te, omnibus ijs Ciuitatibus Obsides imperat, certu nu
 merum Militum celeriter ad se adduci iubet. armoru
 quantum quaeque Ciuitas domi, quodq. ante tempus
 efficiat, constituit. in primis Equitatu studet: summae
 diligentiae summa Imperij seueritatem addit: magni
 tudine supplicij dubitates cogit: nam, maiore comisso
 delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: leuiore
 de caussa, auribus desectis, aut singulis effossis oculis,
 domum remittit; ut sint reliquis documento, & ma
 gnitudine poenae perterreat alios. His supplicijs cele
 riter coacto exercitu, Lucferiu Cadurcu, summae ho
 minem

minem audaciæ , cum parte copiarum , in Ruthenos mittit: ipse in Bituriges proficiscitur. eius aduentu Bituriges ad Aeduos, quorum erat in fide, Legatos mittunt, subsidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Aedui de consilio Legatorum, quos Caesar ad Exercitū reliquerat, copias Equitatus, Pedatusq. subsidio Biturigibus mittunt: qui cū ad Flumē Ligerim uenisset, quod Bituriges ab Aeduis diuidit, paucos dies ibi morati, neque Flumen trāsire aushi, domum reuertunt: Legatisq. nostris renunciant, se, Biturigum perfidiam ueritos, reuertisse: quibus id cōsiliū fuisse cognouerint, ut si Flumen trāsissent, una ex parte ipsi, altera Aruerni se circumstiterent. id ea ne de cāussa, quā Legatis pronunciarunt, an perfidia ad ducti fecerint, quod nihil nobis cōstat, nō uidetur pro certo esse ponendum. Bituriges eorum discessu statim se cum Aruernis coniungunt . His rebus in Italiam Caesari nunciatis, cum iam ille uirtute Cn. Pompeij urbanas res commodiorem in statum peruenisse intel ligeret, in Transalpinā Galliā profectus est. eo cū uenisset, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad Exercitum peruenire posset. nam, si Legiones in provinciam accerseret, se absente in itinere proelio dimi caturas intelligebat . si ipse ad Exercitum contenderet, ne ijs quidem, qui eo tempore pacati uiderentur, suam salutem recte committi uidebat . interim Lūterius Cadurcus, in Ruthenos missus, eam Ciuitatē Aruernis conciliat: progressus in Nitiobriges, & Gabalos, ab utrisque Obsides accipit; et, magna coacta

mann,

manu, in prouinciam Narbonem uersus, eruptionem facere contendit. qua re nunciata, Caesar omnibus cōsilijs anteuertendum existimauit, ut Narbonem proficisceretur. eo cum uenisset, timentes cōfirmat; praesidia in Ruthenis, prouincialibus, Volcis, Artomicis, Tolosatibus, circumq. Narbonem, quae loca erant hostibus finitima, constituit; partē copiarum ex prouincia, supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. his rebus comparatis, represso iam Lucterio, & remoto, quod intrare intra praesidia periculosum putabat, in Heluios proficiscitur: etsi Mons Gebenna, qui Aruernos ab Heluijs discludit, durissimo tempore Anni, altissima niue iter impediabat: tamen discussa niue vi. in altitudinem pedum, atque ita uis patefactis, summo Militum labore ad fines Aruernorum peruenit. quibus oppressis inopinantibus, quod se Gebenna, ut muro munitos existimabant, ac ne singulari quidem homini unquā eo tempore Anni semitae patuerant; Equitibus imperat, ut, quam latissime possent, uagentur, et quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter haec fama, ac nuncijs ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Aruerni circumstunt: atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, neu se ab Hostibus diripi patiatur; praesertim cū uideat omne ad se bellum trāslatū. quorum ille precibus permotus, Castra ex Biturigibus mouet in Aruernos uersus. At Caesar Biduū in ijs locis moratus, quod, haec de Vercingetorige usu uentura, opi-
nione

uione^r praeceperat, per causam supplementi, Equitatusq. cogendi, ab Exercitu discedit; Brutum adolescentem ijs copijs praeficit: hunc monet, ut in omnes partes Equites qualatissime peruagetur: daturum se operam, ne longius Triduo ab Castris absit. his constitutis rebus, omnibus suis inopinatibus, qua maximis potest itineribus Viennam peruenit. ibi nactus recentem Equitatum, quem multis ante diebus eo praemiserat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso, per fines Aeduorum in Ligones contendit; ubi 11. Legiones hiemabant; ut, si quid etiam de sua salute ab Aeduis iniretur consilij, celeritate praecurreret. eo cum peruenisset, ad reliquas Legiones mittit, priusq. in unum locum omnes cogit, quam de eius aduentu Aruernis nunciari posset. hac re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus Gergouiam, Boiorum opidum, quos ibi, Heluetico proelio uictos, Caesar collocauerat, Aeduisq. attribuerat, oppugnare instituit. magnam haec res Caesari difficultatem ad consilium capiendum afferebat, si reliqua parte hiemis uno in loco Legiones contineret, ne stipendiarijs Aeduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo Amicis praesidium uideretur positum esse; sin maturius ex hibernis educeret, ne ab Re frumentaria duris sub uectionibus laboraret. praestare uisum est tamen, omnes difficultates perpeti, quam, tanta contumelia accepta, omnium suorum uoluntates alienare. itaque, cohortatus Aeduos de supportando commeatu, praemittit ad Boios, qui de suo aduentu doceant, hortenturque,

hortenturque , ut in fide maneant , atque hostium impetum magno animo sustineant ; duabus Agendici Legionibus , atque impedimentis totius exercitus relictiis , ad Boios proficiscitur . altero die cum ad Opidum Senonum Vellaunodunū uenisset , ne quem post se hostem relinqueret ; qui expeditione Re frumentaria uteretur , oppugnare instituit . idque Biduo circumuallauit . tertio die missis ex Opido Legatis de Deditioe , arma proferri , iumenta produci , D C . Obsides dari , iubet : ea qui conficeret , C . Trebonum Legatum relinquit . ipse , ut quamprimum iter faceret , Genabum Carnutum proficiscitur ; qui tunc primum , alato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni , cum longius eam re ductum iri existimarent , praesidium Genabi tuendi caussa , quod eo mitterent , comparabant . huc Biduo Caesar peruenit ; et , Castris ante Opidum positis , diei tempore exclusus , in posterum oppugnationem differt ; quaeque ad eam rem usui sint , Militibus imperat ; et , quod Opidum Genabin Pons Fluminis Ligeri continebat , ueritus , ne noctu ex opido profugerent , II . Legiones in armis excubare iubet . Genabenses , paullo ante media noctem silentio ex Opido egressi , flumen transire coeperunt . qua re per Exploratores nunciata , Caesar Legiones , quas expeditas esse iusserat , Pontis incensis , intromittit ; atque Opido potitur , per paucis ex hostium numero desideratis , quin cuncti caperentur , quod Pontis , atque itinerum angustiae multitudini fugam intercluserant . Opidum diripit , atque incendit ; praedam Militibus donat , Exercitum

tum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, ubi de Caesaris aduentu cognouit, oppugnatione desistit, atque obuiam Caesari proficiscitur. ille, Opidum Biturigum, positum in via, Noiodunum oppugnare instituerat. quo ex Opido, cum Legati ad eum uenissent, oratum, ut sibi ignosceret, suaeq. uitae consulere; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos produci, Obsides dari, iubet. parte iam Obsidum transdita, cum reliqua administrarentur, Centurionibus, et paucis Militibus in tromissis, qui arma, iumenta q. conquirerent, Equitatus hostium procul uisus est; qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulatque Opidani conspexerunt, atque in spem auxiliij uenerunt; clamore sublato, arma capere, Portas claudere, murum complere, coeperunt. Centuriones in Opido, cum ex significatione Gallorum noui aliquid ab ijs iniri consilij intellexissent, gladijs distriētis Portas occupauerunt, suosq. omnes incolumes receperunt. Caesar ex Castris Equitatum educi iubet, proeliumq. equestre committit: laborantibus iam suis, Germanos equites circiter C D. submittit: quos ab initio secum habere instituerat. eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque, in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus Opidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera Plebem cōcitata exstimabant, ad Caesarem perduxerunt, seseq. ei dederunt. Quibus rebus confectis, Caesar ad Opidum

Aua-

Auaricum, quod erat maximum, munitissimumq. in finibus Biturigū, atque Agri fertilissima regione, profectus est, quod, eo Opido recepto, Ciuitatē Biturigū se in potestatem redacturum confidebat. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Nouioduni acceptis, suos ad Concilium conuocat. docet, longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione, & commeatu Romani prohibeantur: id esse facile, quod Equitatu ipsi abundēt: & quod Anni tempore subleuentur, pabulum secari non posse, necessario dispersos hostes ex Aedificijs petere: hos omnes quotidie ab Equitibus delcri posse: praeterea, salutis caussa, rei familiaris cōmoda negligenda, vicos, atque Aedificia incendi oportere, hoc spatium a Boia quo quo uersus, quo pabulandi caussa adire posse uideantur: harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleuentur: Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius a Castris progressuros, neque interesse, ipsos ne interficiant, impedimentis ue exsuant, quibus amissis bellum geri non possit: praeterea, Opida incendi oportere, quae non munitio- ne, & loci natura ab omni sint periculo tuta: neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis proposita, ad copiam commeatus, praedāq. tollendam: haec si grauius, aut acerba uideantur, multo illa grauius aestimari debere, Liberos, coniuges in seruitutem abstrahi, ipsos interfici; quae sit necesse accidere

accidere victis. Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius xx urbes Biturigum incenduntur. hoc idem fit in reliquis Ciuitatibus. in omnibus partibus incendia conspiciuntur: quae etsi magno cū dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatij proponebant, quod se, prope explorata victoria, celcriter amissa recuperaturos confidebant. deliberatur de Auarico in communi Cōcilio, Incendi placeret, an defendi: procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimā prope totius Galliae urbem, quae & praesidio, & ornamento sit Ciuitati, suis manibus succendere cogentur: facile se loci natura defensuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus Flumine, & Palude circumdata, unum habeat, & perangustum aditum. datur petentibus venia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente, & precibus ipsorum, & misericordia vulgi. defensores idonei Opido deliguntur. Vercingetorix minoribus Caesarem itineribus subsequitur, & locum Castris deligit, Paludibus, Siluisq. munitum, ab Auarico longe millia passuum xv. ibi per certos Exploratores in singula diei tempora, quae ad Auaricum agerentur, cognoscebat; & quid fieri uellet, imperabat: omnes nostras pabulationes, frumentationesq. obseruabat, dispersosque, cum longius necessario procederēt, adoriebatur, magnoq. incommodo afficiebat: etsi, quantum ratione prouideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis tēporibus, diuersisq. itineribus iretur. Castris ad eam partem Opidi positis, Caesar, quae intermissa a Flumine

a Flumine , & Palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas constituere coepit: nam circumvallare loci natura prohibebat: de Re frumétaria Boios, atque Aeduos adhortari non destitit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adiuvabant; alteri non magnis facultatibus, quod Civitas erat exigua, et infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. Summa difficultate Rei frumétariae affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduorum, incendijs Aedificiorum, usque eo, ut complures dies Milites frumento caruerint, & pecore, e longinquiore vicis adacto, extremam famem sustentarent, nulla tamen vox est ab ijs audita Populi R. maiestate, & superioribus victorijs indigna. quinetiam Caesar, cum in opere singulas Legiones appellaret, & si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; uniuersi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se complures annos, illo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, numquam infecta re discederent; hoc se ignominiae laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent: praestare, omnes perferre acerbitates, quam non Ciuibus R. qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent. haec eadem Centurionibus, Tribunisq. Mil. mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur. Cum iam muro appropinquassent Turres, ex Captiuis Caesar cognouit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra mouisse propius Auaricum, atque ipsum, cum Equitatu, expeditisque, qui inter

Equites

Equites proeliari consueſſent, inſidiarú cauſſa eo proſectum; quo noſtros poſtero die Pabulatum uenturos arbitrabatur. quibus rebus cognitis, media nocte ſilétio proſectus, ad hoſtium Caſtra mane peruenit. illi, celeriter per Exploratores aduétu Caefaris cognito, Carros, Impedimenta q. ſua, in artiores ſiluas abdiderút, copias omnes, in loco edito, atque aperto, inſtruxerút. qua re núciata, Caefar celeriter ſarcinas cóferri, arma expediri, iuſſit. Collis erat leniter ab inſimo accliuis: hunc ex omnibus fere partibus Palus difficilis, atque impedita, cingebat, non latior pedibus L. hoc ſe, Colle, interruptis Pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimq. diſtributi in Ciuitates, omnia uada, ac ſaltus eius Paludis certis cuſtodijs obtinebát, ſic animo parati, ut, ſi eá paludé Romani per rumpere conarentur, haesitantes premerent ex loco ſuperiore: ut qui propinquitatem loci uiderent, paratos prope aequo Marte ad dimicádum exiſtimarent; qui iniquitatem códicionis perſpicerent, inani ſimulacratione ſeſe oſtentare, cognoſcerent. indignantes Milites Caefar, quod conſpectum ſuú hoſtes ferre poſſent tantulo ſpatio interiecto, & ſignum proelij expoſcentes, edocet, quanto detrimento, & quot uirorum fortium morte neceſſe eſſet conſtare uictoriam: quos cú ſic animo paratos uideret, ut nullum pro ſua laude periculum recuſarent, uſummae ſe iniquitatis condemnari debere, niſi eorum vitam ſua ſalute habeat cariorem. ſic Milites conſolatus, eodem die reducit in Caſtra; reliqua, quae ad oppugnationem Opidi per

M tinebant,

tinebāt, administrare instituit. Vercingetorix, cū ad suos redisset, prodicionis insimulatus, quod Castra propius Romanos mouisset, quod cum omni Equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod eius discessu Romani tanta opportunitate, et celeritate uenissent, non haec omnia fortuito, aut sine consilio, accidere potuisse: Regnum illum Galliae male Caesaris cōcessu, quam ipsorū habere beneficio. Tali modo accusatus, ad haec respōdit: Quod Castra mouisset, factū inopia pabuli, etiā ipsis hortatibus: Quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet: Equitum uero operam neque in loco palustri desiderari debuisse, & illic fuisse utilem, quo sint profecti: Summam imperij se consulto nullo discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur: cui rei, propter animi mollitiem, studere omnes uideret, quod diutius laborem ferre non possent: Romani si casu interuenerint, Fortunae; si alicuius iudicio uocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, & uirtutem despicere potuerint; qui, dimicare non ausi, turpiter se in Castra receperint: Imperium se a Caesare per prodicionem nullum desiderare, quod habere uictoria posset, quae iam esset sibi, ac omnibus Gallis, explorata: quin etiam, ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere, uidentur: quod ut intelligatis, inquit, sincere a me pronunciari, audite Romanos Milites. producit seruos, quos

in Pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fame, uinculisq. excruciauerat. ij, iam ante edocti, quae interrogati pronunciarét, Milites se esse Legionarios dicunt: fame, & inopia adductos, clá ex Castris exisse, si quid frumenti, aut pecoris in agris reperire possent: simili omnem exercitum inopia premi, nec iam vires sufficere cuiusquam, nec ferre operis laborem posse: itaque statuisse Imperatorem, si nihil in oppugnatione Opidi profecisset, Triduo exercitum deducere. Haec a me, inquit Vercingetorix, beneficia habetis, quem prodicionis insimulatis: cuius opera, sine uestro sanguine, tantum exercitum uictorem fame paene consumptum uidetis: quem turpiter se ex fuga recipiètem, ne qua Ciuitas suis finibus recipiat, a me prouisum est. Conclamat omnis multitudo, et suo more armis concrepat: quod facere in eò consueuerunt, cuius orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum; nec maiori ratione bellum administrari posse. statuunt, ut x. millia hominum deleta ex omnibus copijs in opidum submittantur: nec solis Biturigibus communem salutem comittendam censet; quod paene in eo, si Opidum retinuissent, summam uictoriae costare intelligebant. singulari Militum nostrorum virtuti consilia cuiusquomodì Gallorum occurrebant, ut est summae genus sollertiae, atque ad omnia imitanda, atque efficienda, quae ab quoque traduntur, aptissimum. nã & Laqueis Falces auertebát, quas cū destinauerát, Tormētis introrsus reducebant, et Aggerē cuniculis subtrahebant,

bebant, eo scientius, quod apud eos magnae sunt Fer-
 rariae, atque omne genus cuniculorum notū, atque u-
 sitatum est. totum autem murum ex omni parte Tur-
 ribus cōtabulauerāt, atque has Corijs intexerāt. tum,
 crebris diurnis, nocturnisq. eruptionibus, aut aggeri
 ignem inferebant, aut Milites occupatos in opere ad-
 oriebantur; & nostrarum Turrium altitudinem, quā
 tum has quotidianus agger expresserat, commissis
 suarum Turrium malis, adaequabat; et apertos Cuni-
 cula praeusta, & praeacuta materia, & Pice serue-
 facta, & maximi ponderis saxi morabantur, moeni-
 busq. appropinquare prohibebāt. Muri autem omnes
 Gallici hac fere forma sunt. Trabes directae, perpe-
 tuae, in lōgitudinē, paribus interuallis, distātes inter
 se binos pedes, in solo collocātur. eae reuinciūtur ex-
 trorsus, & multo aggere uestiuntur. ea autem, quae
 diximus, interualla gradibus in fronte saxi effarciū-
 tur. ijs collocatis, et coagmentatis, alius insuper ordo
 adijcitur, ut idem illud interuallū seruetur, neque in-
 ter se contingant Trabes, sed, paribus intermissae spa-
 tijs, singulae singulis saxi interiectis, arte continean-
 tur. sic deinceps omne opus contextitur, dum iusta mu-
 ri altitudo expleatur. hoc enim ī speciem, uarietatēq.
 opus deforme non est, alternis Trabibus, ac Saxi,
 quae rectis lineis suos ordines seruant: tum, ad utili-
 tatem, et defensionem Urbium, summā habet oppor-
 tunitatem, quod & ab incendio lapidis, & ab arie-
 te materia defendit, quae, perpetuis trabibus pedes
 quadragenos plerumque introrsus reuincta, nequ
 perumpi,

perrumpi, neque distrahi potest. ijs tot rebus impedita Oppugnatione, Milites cum toto tempore, frigore, & assiduis imbribus^r transderentur, tamen cōtinenti labore omnia haec^r superauerunt, & diebus xxv aggerem, latum pedes cccxxx, altum pedes lxxx exstruxerunt. cum is murum hostium paene contingeret, & Caesar ad opus consuetudine exreubaret, Militesq. cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur, paullo ante IIII. vigiliam est animaduersum, Fumare aggerem, quem cuniculo hostes succenderant. eodemq. tempore toto muro clamore sublato, duabus Portis ab utroque latere Turrium eruptio fiebat. alij Faces, atque aridam materiem de muro in aggerē cminus iaciebant; Picem, reliquasq. res, quibus ignis excitari potest, fundebant; ut, quo primum curreretur, aut cui rei ferretur auxilium, uix ratio iniri posset. tamen, quod instituto Caesaris duae semper legiones pro Castris excubabant, duaeq. partitis temporibus in opere erant, celeriter factum est, ut alij Eruptionibus resisterent, alij Turres reducerent, Aggeremq. interscinderent, omnis uero ex castris multitudo ad restringendū^r concurreret. cum in omnibus locis, consumpta iam reliqua parte Noctis, pugnaretur, semperq. hostibus spes uictoriae redintegraretur, eo magis, quod deustos Pluteos Turriū uidebant, nec facile adire apertos ad auxiliandū animaduertebant, semperq. ipsi recentes defessis succederent, omnemq. Galliae salutem in illo uestigio temporis positā arbitrarentur; accidit inspectātibus nobis, quod, di

gnum memoria uisum, praetermittendum non existimauimus. Quidam ante Portam Opidi Gallus per manus Seui ac Picis trāsditas Glebas in ignem e regione Turris projiciebat: Scorpione ab Latere dextro trāsiete, exanimatusq. concidit. hunc ex proximis unus iacentem transgressus, eodē illo munere. fungebatur: eadem ratione icū Scorpionis exanimato altero, successit tertius, & tertio quartus: nec ille prius est a propugnatoribus uacuus relictus locus; quam, restinēto aggere, atque omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die, consilium ceperunt, ex Opido profugere, hortante, & iubente Vercingetorige. id silentio noctis conati, non magna iactura suorum sese effecturos sperabant: propterea quod neque longe ab Opido Castra Vercingetorigis aberant; & Paulus, quas perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. iamq. hoc facere Noctū apparabant, cum Matres familias repente in publicum procurrerunt, flētesque, proiectae ad pedes suorum, omnibus precibus petierunt, ne se, & communes liberos Hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam natura, et uirium infirmitas, impediret. ubi eos persistare in sententia uiderunt, quod plerumque in summo periculo Timor Misericordiam non recipit, conclamare, et significare de fuga Romanis coeperunt. quo timore perterriti Galli, ne ab Equitatu Romanorum viae praecoccuparentur, cōsilio destiterunt. postero die Caesar promotā Turri, perfectisq. operibus, quae face

re

re instituerat , magno coorto imbri , non inutilē hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est , quod paullo incautius custodias in muro dispositas uidebat , suosq. languidius in opere uersari iussit , & , quid fieri uellet , ostendit . Legiones intra vineas in occulto expeditas cohortatus , ut aliquando pro tantis laboribus fructū uictoriae perciperent , ijs , qui primi murum ascendissent , praemia proposuit , Militibusq. signum dedit . illi subito ex omnibus partibus euolauerunt , murumq. celeriter cōplerunt . Hostes , re noua perterriti , Muro , Turribusq. deiecti , in Foro , ac locis patentioribus , cuneatim constiterunt ; hoc animo , ut , si qua ex parte obuiam contra ueniretur , Acie instructa , depugnarent . ubi neminem in aequum locum sese demittere , sed toto undique muro circūfundi uiderūt , ueriti , ne omnino spes Fugae tolleretur , abiectis armis , ultimas Opidi partes continenti impetu petierunt : parsq. ibi , cum angusto exitu Portarū se ipsā premerent , a Militibus ; pars , iam egressa Portis , ab Equitibus est interfecta . nec fuit quisquā , qui praedae studeret . sic , et Genabensi caede , et labore operis incitati , non aetate confectis , non mulieribus , non infantibus pepercerūt . denique ex omni eo numero , qui fuit circiter XL millium , uix D C C C . qui , primo clamore audito , se ex Opido eiecerant , incolumes ad Vercingetorigem peruenerunt . quos ille , multa iam nocte , silentio ex fuga excepit , ueritus , ne qua in Castris ex eorū cōcurso , et misericordia vulgi seditio oriretur ; ut , procul in uia dispositis familiaribus suis ,

Principibusq. Ciuitatum, disperandos, deducendosq. ad suos curaret, quae cuique Ciuitati pars Castrorum ab initio obuenerat. postero die Concilio conuocato, consolatus, cohortatusq. est, ne se admodum animo demitterent, ne ue perturbarentur incómo: non uirtute, neque acie uicisse Romanos, sed artificio quodá, et scientia oppugnationis; cuius rei fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnes secundos rerum euentus exspectent: sibi numquam placuisse, Auaricum defendi, cuius rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum, et nimia obsequentia reliquorum, uti hoc incommodum acciperetur: id tamen se celeriter maioribus cōmodis sanaturum: nam, quae ab reliquis Gallis Ciuitates dissentirent, has sua diligentia adiuncturum; atque unum consilium totius Galliae effecturum; cuius consensu, ne Orbis quidem terrarū possit obsistere: idq. se prope iá effectum habere: interea aequum esse, ab ijs communis salutis caussa impetrari, ut Cāstra munire instituerent, quo facilius Hostium repentinos impetus sustinere possent. Fuit haec oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat, neque conspectum multitudinis fugerat, plusq. animo prouidere, et praesentire existimabatur, quod, re integra, primo incendendū Auaricum, post deserendum, censuerat. itaque, ut reliquorū Imperatorum res aduersae auctoritatem minuunt; sic huius ex cōtrario dignitas, incómo accepto, in dies augebatur. simul in spem ueniebant, eius affirmatione,

tione, de reliquis adiungendis Ciuitatibus: primumq.
 eo tēpore Galli Castra munire instituerunt; et sic sunt
 animo consternati, homines insueti laboris, ut omnia,
 quae imperarent, sibi patienda, et perferenda, existi-
 marent. nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix
 animo laborabat, ut reliquas Ciuitates adiungeret, at-
 que earum Principes donis, pollicitationibusq. alli-
 ciebat. huic rei idoneos homines deligebat, quorum
 quisque aut oratione subdola, aut amicitia facillime
 capi posset. qui Auarico expugnato refugerant, armā
 dos, ueſtiendosq. curat. simul ut deminutae copiae red-
 integrarentur, imperat certum numerum Militū Ci-
 uitatibus, quem, et quam ante diem in Castra adduci
 uelit; Sagittariosq. omnes, quorū erat permagnus nu-
 merus in Gallia, conquiri, et ad se mitti, iubet. his re-
 bus celeriter id, quod Auarici deperierat, expletur.
 interim Teutomatus, Ollouiconis filius, Rex Nitio-
 brigum, cuius Pater ab Senatu nostro Amicus erat
 appellatus, cum magno Equitum suorum numero, &
 quos ex Aquitania cōduxerat, ad eum peruenit. Cae-
 sar Auarici complures dies commoratus, summamq.
 ibi copiam frumenti, et reliqui commeatus nactus, ex
 erciturum, ex labore, atque inopia, refecit. iam prope
 hieme confecta, cum ipso Anni tempore ad gerendū
 bellum uocaretur; et ad hostem proficisci constituiſſet;
 siue eum ex Paludibus, siluisq. elicere, siue obsidione
 premere, posset; Legati ad eum Principes Aduorum
 ueniunt, oratum, ut maxime necessario tempore Ci-
 uitati subueniat; summo esse in periculo rem; quod;

cum

cum singuli Magistratus antiquitus creati, atque Regiam potestatem Annuum obtinere consuessent; dua Magistratū gerant. et se uterque eorum Legibus creatum esse dicat: horum esse alterum Comuictolitanem, florentem; et illustrem adolescentem; alterum Cotū antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summae potētiaē, et magnae cognationis; cuius frater Vedeliacus proximo Anno eundem Magistratum gesserit: Ciuitatem omnem esse in armis diuisum Senatū, diuisum Populū, suas cuiusque eorum Clientelas. quod si diutius alatur controuersia, fore, uti pars cum Ciuitatis parte confligat: id ne accidat, positum in eius diligentia, atque auctoritate. Caesar, etsi, a bello, atque hoste discedere, detrimentosum esse existimabat; tamen, non ignorans, quanta ex dissensionibus incōmoda oriri consuessent; ne tanta, et tam conuicta Populo R. Ciuitas, quam ipse semper amisset, omnibusque rebus oriaisset, ad uim, atque ad arma, descenderet; atque ea pars, quae minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige acceperet; huius rei praecertendū existimauit; et, quod, Legibus Aednorum, ijs, qui summum Magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret; ne quid de Iure, aut Legibus eorū deminuisse uideretur, ipse in Aednos proficisci statuit, Senatūque omnem, et quos inter controuersia esset, etiam ad se euocauit. Cum prope omnis Ciuitas eo conuenisset; docereturque, paucis clā uocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem a fratre renūciatū; cum Leges, duos ex una Familia, uiuo utroque

non

non solum Magistratus creari uetarent, sed etiam in Senatu esse prohiberent; Cotum Magistratum deponere coegit; Conuictolitanem, qui per Sacerdotes, more ciuitatis, intermissis Magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit. hoc Decreto interposito, cohortatus Aeduos, ut controuersiarum, ac dissensionum, obliuiscerentur, atque, omnibus omissis his rebus, huic bello seruirent, eaque, quae meruissent, praemia ab se deuicta Gallia exspectarent, Equitatumq. omnem, et Peditum millia x. sibi celeriter mitterent, quae in praesidijs Rei frumentariae caussa disponderet. Exercitum in duas partes diuisit, I v. Legionis in Senones, Parisiosq. Labieno ducendas dedit; v. I. ipse in Aruernos, ad Opidum Gergouia secundum Flumen Elauer duxit; Equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis eius Fluminis Pontibus, ab altera Elaueris parte iter facere coepit; cum uterque utrique esset Exercitui in conspectu, fereq. e regione Castris Castra poneret: dispositis Exploratoribus, nec ubi effecto Pote Romani copias trãduceret. erat i magnis Caesaris difficultatibus res, ne maiorem Aestatis partem Flumine impediretur; quod nõ fero ante Autunnum Elauer vado trãsiri solet. itaque, ne id accideret, siluestri loco Castris positus, e regione unius eorum Potiũ, quos Vercingetorix rescindendos curauerat, post die cum II. Legionibus in occulto restitit; reliquas copias, cũ omnibus Impedimentis, ut consueuerat, misit, deptis quartis quibusque Cohortibus, uti numerus

Legionum

Legionum constare uideretur, ijs, quae longissime possent, progredi iussis; cum iam ex diei tempore cōiecturam caperet, in Castra peruentum; ijsdem sublicis, quarum pars inferior integra remanebat, Pontē reficere coepit. celeriter effecto opere, Legionibusq. transductis, et loco Castris idoneo delecto, reliquas copias reuocauit. Vercingetorix, re cognita, ne contra suam uoluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus antecessit. Caesar ex eo loco quintis Castris Gerouiam peruenit; Equestriq. proelio eo die leui factō, perspecto Urbis situ, quae posita in altissimo Monte omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione desperauit: de obsessione non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix, Castris pro Opido ī Monte positis, mediocribus circum se interuallis, separatim singularum Ciuitatum copias collocauerat; atque omnibus eius Iugi Collibus occupatis, qua despici poterat, horribilē speciem praebebat; princepsq. earum Ciuitatū, quos sibi ad cōsiliū capiendū delegerat, prima Luce ad se quotidie conuenire iubebat; seu quid cōmunicandum, seu quid administrandum uideretur: neque ullum fere diem intermittebat, quin, Equestri proelio interiectis Sagittarijs, quid in quoque esset animi, ac uirtutis suorum, periclitaretur. Erat e regione Opidi Collis sub ipsis radicibus Mōtis egregie munitus, atque ex omni parte circūciscus: quē si tenerēt nostri, et Aquae magna parte, et pabulatiōe libera prohibitori Hostes uidebātur. sed is locus praesidio ab ijs nō nimis firmo tenebatur.

tamen

tamen silétio noctis Caesar, ex Castris egressus, prius quam subsidium ex Opido uenire posset, deiecto praesidio potitus loco, duas ibi Legiones collocauit; fossaq. duplicem duodenum pedum a Maioribus Castris ad Minora perduxit: ut tuto ab repentino hostiũ incur su etiam singuli commeari possent. Dũ haec ad Gergouiam geruntur, Conuictolitanis Aedius, cui Magistratum adiudicatum a Caesare demonstrauimus, sollicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur: quorum erat princeps Litauius, atque eius fratres, amplissima familia nati adolescentes. cum ijs primum comunicat, hortaturq. eos, ut se liberos, et imperio natos, meminerint: unã esse Aeduorum Ciuitatem, quae certissimam Galliae victoriam distineat; eius auctoritate reliquas contineri; qua transducta, locum consistendi Romanis in Gallia non fore: esse non nullo se Caesaris beneficio affectum, sic tamen, ut iustissimam apud eum causam obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere. cur enim potius Aedui de suo Iure, et de Legibus ad Caesarem disceptaturi, quam Romani ad Aeduos, ueniãt? Celeriter Adolescentibus, et ratione Magistratus, et praemio deductis, cum se uel principes eius consilij fore profiterentur; ratio perficiendi quaerebatur: quod Ciuitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse, non confidebant. placuit, ut Litauius decem illis millibus, quae Caesari ad bellum mitterentur, praeficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresq. eius ad Caesarem praecurrerẽt. reliqua, qua ratione agi placeat,

ceat, constituunt. Litauicus, accepto exercitu, cū mil-
 lia passuum circiter xxx ab Gergouia abesset, conuo-
 catis subito Militibus, lacrymās, Quo proficiscimur,
 inquit, Milites? omnis noster Equitatus, Nobilitas
 omnis interijt: Principes Ciuitatis, Eporedorix, &
 Virдумarus, insimulati prodicionis, ab Romanis, in
 dicta caussa, interfecti sunt. haec ab ijs cognoscite, qui
 ex ipsa caede fugerunt. nā ego, fratribus, atque omni-
 bus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor,
 quae gesta sunt, pronunciare. Producūtur ij, quos ille
 edocuerat, quae dici uellet: atque eadē, quae Litau-
 icus pronūciauerat, multitudini exponūt: omnes Equi-
 tes Aeduorum interfectos, quod collocuti cū Aruer-
 nis dicerentur, ipsos se inter multitudinē Militum oc-
 cultasse, atque ex media caede profugisse. Cōclamāt
 Aedui, & Litauicū obsecrant, ut sibi cōsulat. quasi ue-
 ro, inquit ille, Consilij sit res, ac non necesse sit nobis
 Gergouiam contendere, et cum Aruernis nosmet con-
 iungere. an dubitamus, quin, nefario facinore ad-
 misso, Romani iam ad nos interficiendos concurrāt?
 proinde, siquid in nobis animi est, persequamur eorū
 mortem, qui indignissime interierunt; atque hos latro-
 nes interficiamus. ostendit Ciues Romanos, qui eius
 praesidij fiducia una erant. continuo māgnū nume-
 rum frumenti, commeatusq. diripit, ipsos crudeliter
 excruciatos interficit: nuncios tota ciuitate Aedu-
 rum dimittit: in eodem mendacio, de caede Equitum,
 & Principum, permanet: hortatur, ut simili ratione,
 atque ipse fecerit, suas iniurias persequantur. Epore
 dorix

dorix Aeduus, summo loco natus adolescens, et summae domi potentiae, & una Viridumarus, pari aetate, & gratia, sed genere dispari, quem Caesar ab Diuitiaco traditum, ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in Equitum numero conuenerant, nominatim ab eo euocati. his erat inter se de Principatu contentio; & in illa Magistratum controuersia, alter pro Coniugolitanis, alter pro Coto summis opibus pugnauerat. ex ijs Eporedorix, cognito Litaui consilio, media fere nocte rem ad Caesarem desert; orat, ne patiatur, Ciuitatem prauis Adolescentium consilijs ab Amicitia Populi R. deficere: quod futurum prouideat, si se tot hominum millia cum Hostibus coniunxerint, quorum salutem neque propinqui neque negligere, neque Ciuitas leui momento aestimare possit. magna affectus sollicitudine hoc nuncio Caesar, quod semper Aeduorum Ciuitati praecipue indulserat, nulla interposita dubitatione, Legiones expeditas 14. Equitatumq. omnem ex Castris educit. nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda Castra; quod res in Celeritate posita esse videbatur. C. Fabium Legatum, cum Legionibus 11. Castris praesidio relinquit. fratres Litaui, cum comprehendi iussisset, paullo ante reperit ad hostes profugisse. adhortatus Milites, ne necessario tempore itineris labore permoueantur; cupidissimis omnibus, progressus millia passuum xxv, agmen Aeduorum conspiciatus, immisso Equitatu, iter eorum moratur, atque impedit: interdicitq. omnibus, ne quemquam interficiant.

Eporedorigem, & Viridomarum, quos illi interfectos existimabant, inter Equites uersari, suosq. appellare, iubet. ijs cognitis, et Litauici fraude perspecta, Aedui manus tendere, et deditiōnem significare, et proiectis armis mortem deprecari incipiunt. Litauicus cum suis Clientibus, quibus nefas, more Gallicum est, etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergouiam profugit. Caesar, nuncijs ad Ciuitatē Aeduorum missis, qui suo beneficio conseruatos docerent, quos Iure Belli interficere potuisset, III. q. horis Noctis Exercitui, ad quietē, datis, Castra ad Gergouiam mouit. medio fere itinere, Equites, a Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponūt: summis copijs Castra oppugnata demōstrant: cum crebro integri defessis succederent, nostrosq. assiduo labore defatigarent, quibus, propter magnitudinem Castrorū perpetuō esset iisdem in vallo permanendum: multitudine sagittarum, atque omnis generis telorum multos uulneratos: ad haec sustinenda magno usui fuisse Tormenta: Fabiū discessu eorum, duobus relictis Portis, obstruere ceteras, Pluteosq. vallo addere, et se in posterū diem similem ad casum parare. ijs rebus cognitis, Caesar, summo studio Militū, ante Ortum Solis In Castra peruenit. Dum haec ad Gergouia geruntur, Aedui, primis nuncijs a Litauico acceptis, nullū sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. impellit alios Auaritia, alios Iracundia, et Temeritas, quae maxime illi hominū generi est inata, ut leuē auditiōne habeat pro re cōperta. bona ciuiū Romanorū diripiūt,
caedes

caedes faciunt; in seruitutem abstrahūt. adiuuat rem proclinatam Conuidtolitanis . plebemq. ad furorem impellit, ut, facinore admissō, sanitatem reuerti pudeat. M. Aristium Tribunum Mil. iter ad Legionē facientem, fide data, ex Opido Cauillono educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi caussa ibi constiterant. hos continuo in itinere adorti, omnibus Impedimentis exsuunt; repugnātes diem noctemq. obsident: multis utrimque interfectis, *maiozem multitudinem ad arma concitant. iterim, nuncio allato, omnes eorum Milites in potestate Caesaris teneri, concurrunt ad Aristium: nihil publico factum consilio, demonstrant: quaestionem de bonis direptis decernunt: Lituici, fratrumq. bona publicant: Legatos ad Caesarē, sui purgandi gratia, mittunt: haec faciunt, recuperandorum suorum caussa. sed contaminati facinore, et capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, *et timore poenae exterriti, consilia clā de bello inire incipiunt, *Ciuitatesq. reliquas Legionibus sollicitant. quae tametsi Caesar intelligebat; tamen, quam mitissime potest, Legatos appellat: nihil se, propter inscientiam, leuitatemq. vulgi, grauius de Ciuitate iudicare, neque de sua in Aeduos beneuolentia deminuere. ipse, maiorē Galliae motū exspectans, ne ab omnibus Ciuitatibus circūsteteretur, cōsilia inibat, quemadmodum a Gergouia discederet, ac rursus omnem exercitum contraheret; ne Profectio, nata a timore defectionis, similis Fugae uideretur. haec cogitati accidere uisa est facultas bene rei gerēdae. nā cū

N

Minora

*minora in Castra, operis perspiciendi caussa, uenisset, animaduertit, Collé, qui ab hostibus tenebatur, nuda tū hominibus, qui superioribus diebus uix prae multitudi-
 tudine cerni poterat. admiratus, quaerit ex Persurgis caussam, quorum magnus ad eum quotidie numerus con-
 fluebat. constabat inter omnes, quod iam ipse Caesar per Exploratores cognouerat, dorsū esse eius iugi prope aequum, sed siluestrem, & angustum, qua
 esset aditus ad alteram partem Opidi: uehementer huic illos loco timere, nec iam aliter sentire, uno Col-
 le ab Romanis occupato, si alterum amisissent, quin paene circumuallati, atque omni exitu, et pabulatione
 ne interclusi uiderentur: ad hunc muniendum locum omnes a Vercingetorige euocatos. Hac re cognita, Caesar mittit complures Equitum turmas eo de media no-
 tte: ijs imperat, ut paullo tumultuosius omnibus in locis peruagarentur: prima Luce, magnum numerum Impedimentorum ex Castris detrahi, milionesq. cum
 cassidibus, Equitum specie, ac simulatione, Collibus circumuehi iubet. his paucos addit Equites, qui latius ostentationis caussa uagarentur. longo circuitu
 easdem omnes iubet petere Regiones. haec procul ex Opido uidebantur, ut erat a Gergouia despectus in
 Castra: neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. Legionē unam eodem iugo mittit, & paullum
 progressam inferiore loco constituit, siluisq. occultat. augetur Gallis suspicio, atque omnes illo munitio-
 num copiae trāducuntur. uacua Castra hostium Caesar cōspicatus, tectis insignibus suorum, occultatisq. signis milita*

militaribus, raros Milites, ne ex Opido animadu-
 teretur, ex maioribus Castris in minora trásducit: Le-
 gatisque, quos singulis Legionibus praefecerat, quid
 fieri uellet, ostendit: in primis monet, ut contineant
 Milites, ne studio pugnandi, aut spe praedae longius
 progrediantur: quid iniquitas loci habeat incómodi,
 proponit: hoc una Celeritate posse uitari: occasio-
 nis esse rem, non proelij. his rebus expositis, signum dat,
 et ab dextera parte alio adscensu eodem tempore Ae-
 duos mittit. Opidi murus ab plancie, atque initio
 adscensus, recta regione, si nullus anfractus interce-
 deret, CCC passus aberat. quidquid huic circuitus
 ad molliendum cliuum accesserat, id spatium itineris
 augebat. a medio fere Colle in longitudine, ut natura
 Montis ferebat, ex grandibus saxis VI. pedum mu-
 rum, qui nostrorum impetum tardaret, produxerant
 Galli; atque, inferiore, omni spatio uacuo relicto, supe-
 riorem partem Collis usque ad murum Opidi densissi-
 mis Castris compleuerant. Milites, signo dato, celeri-
 ter ad munitione perueniunt, eamq. transgressi, trinis
 Castris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis Castris ce-
 leritas, ut Theutomatus, Rex Nitiobrigum, subito in
 tabernaculo oppressus, ut meridie conquieuerat, supe-
 riore corporis parte nudata, uulnerato equo, uix se
 ex manibus praedantium Militu eriperet. consecutus
 id, quod animo proposuerat, Caesar receptui cani ius-
 sit: Legionisq. Decimae, qua cu erat cõcionatus, signa
 constitere. at reliquarum Milites Legionum, nõ exau-
 dito Tubae sono, quod satis magna uallis intercedebat,

N 2 tamen

tamen a Tribunis Militú, Legatisque, ut erat a Caesare praeceptum, retinebátur. sed, elati spe celeris vi-
 ctoriae, & hostium fuga, superiorumq. temporum se-
 cundis proelijs, nihil adeo arduum sibi existimabant,
 quod non virtute consequi possent: neque prius finem
 sequendi fecerunt, quam muro Opidi, portisq. appro-
 pinquarunt. tum uero ex omnibus urbis partibus, or-
 to clamore, qui longius aberant, repente tumultu
 perterriti, cum hostes intra Portas esse existimarent,
 sese ex Opido eiecerunt. Matresfamilias de muro ve-
 stem Argentumq. iactabant; & pectore nudo promi-
 nentes, passis manibus obtestabantur Romanos, ut si-
 bi parcerent; neu, sicut Auarici fecissent, ne mulieri-
 bus quidem, atque infantibus, abstinerent. non nullae
 de muris per manus demissae, sese Militibus transde-
 bant. L. Fabius, Centurio Legionis II X. què inter suos
 eo die dixisse cóstabat, Excitari se Auaricésibus prae-
 mijs, neque commissurum, ut prius quisquam murum
 adscenderet, tres suos nactus Manipulares, atque ab
 ijs subleuatus, Murum adscendit. eos ipse rursus singu-
 los exceptans, in Murum extulit. interim ij, qui ad
 alteram partem Opidi, ut supra demonstrauius,
 munitionis causa, conuenerant, primo exaudito cla-
 more, inde etiá crebris nuncijs incitati, Opidum ab Ro-
 manis teneri, praemissis Equitibus magno cócurso eo
 contenderunt. eorum ut quisque primus uenerat, sub
 Muro consistebant, suorumq. pugnantium numerum
 augebat. quorum cum magna multitudo conuenisset,
 Matresfamilias, quae paullo ante Romanis de Muro
 manus

manus tendebant, suos obtestari, & , more Gallico, passum capillum ostentare, liberosq. in conspectum proferre, coeperunt. erat Romanis nec loco, nec numero aequa contentio: simul, & cursu, & spatio pugnae defatigati, non facile recentes, atque integros sustinebant. Caesar, cum iniquo loco pugnari, hostiumq. auferi copias uideret, praemetuens suis, ad T. Sextium Legatum, quem minoribus Castris praesidio reliquerat, mittit, ut Cohortes ex Castris celeriter educeret, & sub infimo Colle ab dextro latere hostium constitueret, ut, si nostros depulsos loco uidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret. ipse paululum ex eo loco cum Legione progressus, ubi consliterat, euentum pugnae expectabat. cum acerrime cominus pugnaretur; hostes loco, & numero; nostri virtute considerent: subito sunt Aedui uisi, ab latere nostris aperto; quos Caesar ab dextera parte alio adscensu, manus distindae causa, miserat. ij similitudine Armorum uehementer nostros perterruerunt: ac, tametsi dextris humeris exertis animaduertebantur, quod insigne pacatis esse consueuerat, tamen id ipsum sui fallendi causa Milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius Centurio, quiq. una murum adscenderant, circumuenti, atque interfecti, de muro praecipitantur. M. Petreius, eiusdem Legionis Centurio, cum Portas exscidere conatus esset, a multitudine oppressus, ac sibi desperans, multis iam uulneribus acceptis, Manipularibus suis, qui illum secuti erant, Quoniam, inquit, me una uobiscum seruare non possum,

uestrae quidem certe salutis prospiciam, quos cupiditate gloriae adductus, in periculum deduxi. uos, data facultate, uobis consulite. simul irrupit in medios hostes; duobusque interfecit, reliquos a Porta paulum submouit. conantibus auxiliari suis, Frustra, inquit, meae uitae subuenire conamini, quem iam sanguis, uiresque deficiunt. proinde hinc abite, dum est facultas, uosque ad Legionem recipite. Ita pugnans post paulum concidit, ac suis salutis fuit. nostri, cum undique premerentur, XLVI Centurionibus amissis, deiecti sunt loco. sed intolerantius Gallos insequentes Legio X. tardauit, quae pro subsidio paulo aequiore loco constiterat. hanc rursus XIII. Legionis Cohortes exceperunt; quae, ex Castris minoribus educatae, cum T. Sextio Legato ceperat locum superiorem. Legiones, ubi primum planiciem attigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus Collis suos intra munitiones reduxit. eo die Milites sunt paulo minus DCC. desiderati. postero die Caesar, concione aduocata, temeritatem, cupiditatemque Militum reprehendit; quod sibi ipsi iudicauissent, quo procedendum, aut quid agendum uideretur, neque signo recipiendi dato, constitissent, neque a Tribunis Mil. Legatisque retineri potuissent: exposuit, quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Auaricum sensisset, cum, sine duce, et sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam uictoriam dimisisset, ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet: quantopere eorum animi magnitudine admiraretur,

admiraretur, quos non Castrorum munitiones, non
 altitudo Mortis, non murus Opidi tardare potuisset,
 tantopere licentiam, arrogantiamque reprehendere,
 quod plus se, quam Imperatorem, de victoria, atque
 exitu rerum sentire existimarent: nec minus se in Mi-
 lite modestiam, & continentiam, quam virtutem,
 atque animi magnitudinem, desiderare. Hac habita
 concione, & ad extremum oratione confirmatis Mili-
 tibus, ne ob hanc causam animo permouerentur, neu-
 quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tri-
 buerent, eadem de profectio cogitans, quae ante sen-
 serat, Legiones ex Castris eduxit, Aciemque idoneo lo-
 co constituit. Cum Vercingetorix nihilominus in ae-
 quum locum descenderet, leui facto Equestri proelio, at-
 que eo secundo, in Castra exercitum reduxit. cum hoc
 idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentatio-
 nem minuendam, Militumque animos confirmandos fa-
 ctum existimans, in Aeduos Castra mouit. ne tum
 quidem insecutis hostibus, III. die ad Flumen Ela-
 uer Pontem refecit, atque Exercitum transduxit, ibi
 a Virдумaro, atque Eporedorige Aeduis appella-
 tus, discit, cum omni Equitatu Litaicum ad sollicita-
 dos Aeduos profectum. opus esse, et ipsos praecedere,
 ad confirmandam Ciuitatem. etsi multis iam rebus per-
 fidiam Aeduorum Caesar perspectam habebat, atque ho-
 rum discessu admaturari defectionem Ciuitatis existima-
 bat; tamen retinendos eos non censuit; ne aut inferre
 iniuriam uideretur, aut dare timoris aliquam suspi-
 cionem. discedentibus his breuiter sua in Aeduos me-

rita exposuit, quos, & quam humiles accepisset, cōpulsos in Opida, multatos agris, omnibus ereptis socijs, imposito stipendio, Obsidibus summa cum cōtume lia extortis, & quam in fortunam, quamq. in ampli tudinem deduxisset, ut non solum in pristinum Statū redissent, sed omnium temporum dignitatem, & gra tiam antecessisse uiderentur. his datis mandatis, eos ab se dimisit. Nouiodunum erat Opidū Aeduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco positum. huc Caesar omnes Obsides Galliae, frumentum, pecuniam publi cam, suorum atque exercitus Impedimentorum ma gnam partem contulerat: huc magnum numerum e quorum, huius belli caussa in Italia, atque Hispania coemptorum, miserat. eo cum Eporedorix, Virdu marusq. uenissent, & de statu Ciuitatis cognouissent, Litaicum Bibracte ab Aeduis receptum, quod est Opidum apud eos maximae auctoritatis, Conuictoli tanem magistratum, magnamq. partem Senatus ad eū conuenisse, Legatos ad Vercingetorigem, de Pace, & Amicitia concilianda, publice missos; non praeter mittendum tantum commodum existimauerunt. ita que, interfectis Nouioduni Custodibus, quiq. eo, nego ti. mdi, aut itineris caussa, conuenerant, pecuniam, atque equos inter se partiti sunt; Obsides ciuitatū Bi bracte ad Magistratum deducendos curauerunt; Opi dū, quod ab se teneri non posse iudicabant, ne cui esset usui Romanis, incenderunt; frumenti, quod subito po tuerunt, nauibus auexerunt; reliquum Flumine, at que incēdio corruperunt; ipsi ex finitimis Regionibus copias

*copias cogere, praesidia, custodiasq. ad ripas Ligeris
 disponere, Equitatumq. omnibus locis, iniyciendi timo
 ris caussa, ostentare coeperunt; ut, ab re frumentaria
 Romanos excludere, aut adductos inopia ex prouin
 cia expellere possent. quam ad spem multum eos adiu
 uabat, quod Liger ex Nauibus creuerat, ut omnino
 vado transiri non posse uideretur. quibus rebus cogni
 tis Caesar maturadu sibi censuit, si esset in perficiendis
 Pontibus periclitandum, ut prius, quam essent maio
 res eo copiae coactae, dimicaret. nam ut commutato
 consilio iter in Prouinciã couerteret, id ne tum quide
 necessario faciendu existimabat, cum infamia, atque
 indignitas rei, et oppositus Mons Gebenna, viarumq.
 difficultas impediabat; tum maxime, quod adiungi
 Labiend, atque ijs Legionibus, quas una miserat, ue
 hementer cupiebat. itaque, admodum magnis diurnis,
 atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium
 opinionem ad Ligerim peruenit; vadoq. per Equites
 inueto, pro rei necessitate, opportuno, ut bracchia mo
 do, atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua
 esse possent, disposito Equitatu, qui vim Fluminis re
 fringeret, atque hostibus primo aspectu perturbat
 is, incolumem exercitum trãduxit, Frumentumq. &
 Agris, et copiã Pecoris naetus, repleto ijs rebus Exer
 citu, iter in Senones facere instituit. Dũ haec apud Ca
 sarẽ geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper
 ex Italia uenerat, relicto Agendici, ut esset Impedi
 mentis praesidio, cum IV. Legionibus Lutetiam pro
 ficiscitur. id est Opidum Parisiorum, positum in In
 sula*

sula Fluminis Sequanae . cuius aduentu ab hostibus cognito , magna ex finitimis Ciuitatibus copiae cōueniūt . summa Imperij transditur Camulogeno . Aulerco ; qui prope cōfectus aetate , tamen , propter singula ré scientiã Rei militaris , ad eum est honorem euocatus . is , cum animaduertisset , perpetuã esse paludem , quae influeret in Sequanam , atque illum omnem locũ magnopere impediret , hic confedit ; nostrosq . transitu prohibere instituit . Labienus primo vineas agere , cratibus , atque aggere paludem explere , atque iter munire conabatur . postquam id difficilius consieri animaduertit , silentio e Castris III . vigila egressus , eodem , quo uenerat , itinere Melòdunum peruenit . id est Opidum Senonum in Insula Sequanae positum , ut paullo ante Lutetiã diximus . deprehensis Nauibus circiter I . , celeriterq . coniunctis , atque eo Militibus impositis , & rei nouitate perterritis Opidanis , quorum magna pars erat ad bellum euocata , sine contentione Opido potitur . refecto Ponte , quem superioribus diebus Hostes resciderant , Exercitum transducit , et secundo Flumine ad Lutetiam iter facere coepit . hostes , re cognita ab ijs , qui a Meloduno profugerat , Lutetiam incendi , Potesq . eius Opidi rescindi uolent . ipsi , profecti palude , in ripis Sequanae , e regione Lutetiae , contra Labieni Castra cōsidunt . iam Caesar a Gergouia discessisse audiebatur : iam de Aeduorũ defectione , et secundo Galliae motu rumores afferebantur ; Gallic . in colloquijs , interclusũ itinere , & Ligere Caesare , inopia frumenti coactum , in prouin-

ciam

*tiã cõtendisse confirmabãt. Bellouaci autem, defectio-
 ne Aeduorum cognita, qui ante erant per se infide-
 les, manus cogere, atque aperte bellum parare coepe-
 runt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, ló-
 ge aliud sibi capiendum consilium, atque antea sense-
 rat, intelligebat. neque iã, ut aliquid acquireret, proe-
 bioq. hostes lacefferet, sed ut incolumem exercitum
 Agenticum reduceret, cogitabat. namque altera ex
 parte Bellouaci, quae Ciuitas in Gallia maximam ha-
 bet opinionẽ uirtutis, instabant: alterã Camulogenus.
 parato, atque instructo exercitu tenebat. tum Legio-
 nes, a praesidio, atque Impedimentis interclusas, ma-
 ximum Flumẽ distinebat. tantis subito difficultatibus
 obiectis, ab animi uirtute auxiliũ petẽdum uidebat:
 itaque, sub uesperum Concilio cõuocato, cohortatus,
 ut ea, quae imperasset, diligenter, industrieq. admini-
 strarent, naues, quas a Meloduno deduxerat, singu-
 las Equitibus Romanis attribuit, & prima confecta
 uigilia, I V. millia passuum secundo Flumine pro-
 gredi silentio, ibiq. se exspectari, iubet. V. Cohor-
 tes, quas minime firmas ad dimicãdum esse existima-
 bat, Castris praesidio relinquit: V. eiusdem Legio-
 nis reliquas de media nocte cum omnibus Impedimẽ-
 tis aduerso Flumine magno tumultu proficisci impe-
 rat: conquirat etiam Lintres: has magno sonitu remo-
 rum incitatas, in eãdem partem mittit. ipse post paul-
 lo, silentio egressus cum III. Legionibus, eum locum
 petit, quo naues appelli iusserat. eo cum esset uetum,
 Exploratores hostium, ut omni Fluminis parte erãt
 dispositi,*

dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta
 tempestas, ab nostris opprimuntur. Exercitus, Equita
 tusq. Equitibus Romanis administrantibus, quos ei
 negotio praefecerat, celeriter transmittitur. uno fere
 tempore sub Lucé hostibus nunciatur, In Castris Ro-
 manorú praeter consuetudinē tumultuari, & magnú
 ire agmē aduerso Flumine, sonitumq. remorum in ea
 dem parte exaudiri, & paullo infra Milites nauibus
 transportari. quibus rebus auditis, quod existimabāt
 tribus locis transire Legiones, atque omnes^{q.} perturba-
 tos defectione Aeduorum fugam parare, suas quoque
 copias in tres partes distribuerunt. nam, & praesi-
 dio e regione Castrorum relicto, & parua manu Me-
 tiosedum uersus missa, quae tantum^{q.} progredetur,
 quantum naves processissent, reliquas copias contra
 Labienum duxerunt. prima Luce & nostri omnes e-
 rant transportati, & hostium Acies cernebatur. La-
 bienus, Milites cohortatus, ut suae pristinae virtutis,
 te tot secundissimorú proeliorum memoriã tenerent,
 atque ipsum Caesarem, cuius duétu saepenumero ho-
 stes superassent, adesse existimarét; dat signum proe-
 lij. primo concursu, ab Dextero Cornu, ubi VII. Le-
 gio constiterat, hostes pelluntur, atque in fugam con-
 yciuntur: ab sinistro, quem locum XII. Legio te-
 nebat, cum primi Ordines hostium transfixi pilis
 concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec
 dabat suspicionem fugae quisquam. ipse dux hostium
 Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur.
 ac, incerto etiam nunc exitu victoriae, cum VII. Le-
 gionis

gionis Tribunis esset nunciatú, quae in Sinistro Cornu gereretur, post tergú hostium Legionem ostenderunt, signaq. intulerunt. ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumuenti omnes, interfectiq. sunt. eandem fortuná tulit Camulogenus. at ij, qui praesidio contra Castra Labieni erant relictí, cum proelium commissum audissent, subsidio suis ierunt, Collemq. ceperunt, neque nostrorum Militum, victorumq. impetum sustinere potuerunt. sic, cum suis fugientibus permisti, quos non Siluae, Montesq. texerunt, ab Equitatu sunt interfecti. hoc negotio confecto, Labienus reuertitur Agendicum: ubi Impedimenta totius exercitus relictá erant. inde, cum omnibus copijs, ad Caesarem peruenit. Defectione Aeduorum cognita, bellum augetur. Legationes in omnes partes circummittuntur: quátum gratia, auctoritate, pecunia ualent. ad sollicitandas Ciuitates nituntur: nacli obsides, quos Caesar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes teritant. petunt a Vercingetorige Aedui, ut ad se ueniat, rationesq. belli gerendi communicet. re impetrata, cõtendunt, ut ipsis summa Imperij trásdatur: et, re in controuersiam deducta, totius Galliae Concilium Bibracte indicitur. eodem conueniunt undique frequentes multitudines. suffragijs res permittitur. ad unum omnes Vercingetorigé probant Imperatorem. ab hoc Concilio Rhemi, Lingones, Treuiri absuerunt; illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur; Treuiri, quod aberant longius, et ab Germanis premebantur: quae fuit caussa, quare toto abessent bello, & neutris

auxilia

auxilia mitterent. magno dolore Aedui ferūt se deie-
ctos principatu. queruntur fortunae cōmutationem ;
& Caesaris indulgentiam in se requirunt ; neque ta-
men, suscepto bello, suum consilium ab reliquis sepa-
rare audent. inuiti, summae spei adolescentes, Epore-
dorix, & Virдумarus, Vercingetorigi parent. ille im-
perat reliquis Ciuitatibus Obsides. denique ei rei con-
stituit diem: huc omnes Equites, xv. millia nume-
ro, celeriter conuenire iubet. Peditatu, quem ante
habuerit, se fore contentum dicit ; neque fortuniam
tentaturū, neque Acie dimicaturum ; sed, quoniam ab-
undet Equitatu, perfacile esse factu, Frumentationi-
bus, Pabulationibusq. Romanos prohibere: aequo mo-
do animo sua ipsi frumenta corrumpāt, Aedificiaq. in-
cendant ; qua rei familiaris iactura, perpetuum impe-
rium, libertatemq. se consequi uideāt. His constitutis
rebus, Aeduis, Segusianisque, qui sunt finitimi ei pro-
uinciae, x. millia Peditum imperat. huc addit Equi-
tes DCCC. his praeficit fratrem Eporedorigis, bel-
lumq. inferre Allobrogibus iubet. altera ex parte Ga-
balos, proximosq. Pagos Aruernorum in Heluios,
item Ruthenos, Cadurcosq. ad fines Volgarum, Are-
micorumq. depopulandos mittit. hic nihilo minus clā
destinis nuncijs, Legationibusq. Allobroges sollicitat ;
quorum mentes nō dū a superiore bello resedisse, spe-
rabat. horum Principibus pecunias, Ciuitati autem
Imperiū totius Prouinciae pollicetur. Ad hos omnes
casus prouisa erāt praesidia Cohortiū duarū et uigin-
ti, quae ex ipsa coacta prouincia ab L. Caesare Legato
ad

ad omnes partes opponebantur. Heluij sua sponte cū finitimis proelio congressi pelluntur, et C. Valerio Do notauro, Caburi filio, principe Ciuitatis, cōpluribusq. alijs interfectis, intra Opida Murosq. compelluntur. Allobrogēs, crebris ad Rhodanum dispositis praesidijs, magna cum cura, et diligentia, suos fines tuētur. Caesar, quod hostes Equitatu superiores esse intelligebat, et, interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Prouincia, atque Italia subleuari poterat, trans Rhenum in Germaniā mittit ad eas Ciuitates, quas superioribus annis pacauerat: Equitesq. ab his accersit, & Leuis armaturae pedites, qui inter eos proeliari consueuerant. Eorum aduentu, quod minus idoneis equis utebantur, a Tribunis Mil. reliquisq. Equitibus Romanis, atque Euocatis equos sumit, Germanisq. distribuit. Interea, dum haec geruntur, Hostium copiae ex Aruernis, Equitesque, qui toti Galliae erant imperati, cōueniunt. magno horum coactō numero, cum Caesar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium prouinciae ferri posset, circiter millia passuum x. ab Romanis trinis Castris Vercingetorix consedit; conuocatisq. ad Concilium Praefectis Equitum, uenisse tempus uictoriae demonstrat: fugere in Prouinciam Romanos, Galliaq. excedere: id sibi ad praesentem obtinendam libertatem satis esse: ad reliqui temporis pacem, atque otium, parū proficisci. maioribus enim coactis copijs reuersuros, neque finē belli facturos; proinde, agmine impeditos adoriantur. si Pedites suis auxilium ferant, atque in

co morentur, iter facere non posse: sin, id quod magis futurum confidebat, relictis Impedimentis, suae salutis consulant, & usu rerum necessariarum, & dignitate spoliatum iri: nam de Equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipsos quidem debere dubitare: id quo maiore faciant animo, copias se omnes pro Castris habiturum, & terrore hostibus futurum. conclamant Equites, sanctissimo iureiurando confirmari oportere; ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per hostium agmen perequittasset. probata re, atque omnibus ad iusiurandum adactis, postero die in tres partes distributo Equitatu, duae se Acies a duobus lateribus ostendunt: una a primo agmine iter impedire coepit. qua re nunciata, Caesar suum quoque Equitatum, tripartito diuisum, ire contra hostem iubet. pugnatur una omnibus in partibus: consistit agmen. Impedimēta inter Legiones recipiuntur. si qua in parte nostri laborare, aut grauius premi uidebātur, eo signa inferri Caesar, Acie[m]q. cōuertī iubebat. quae res & Hostes ad insequendum tardabat, et nostros spe auxiliij confirmabat. tandem Germani ab dextro latere, summum iugum naēti, hostes loco depellunt, fugientes usque ad Flumē, ubi Vercingetorix cum pedestribus copijs confederat, persequitur, compluresq. interficiunt. qua re animaduēsa, reliqui, ne circumuenirentur, ueriti, se fugae mandant. omnibus locis fit caedes. tres nobilissimi Aedui capti ad Caesarem perducuntur: Cotus, Praefectus Equitū,
qui

qui controuersiam cum Conuictolitane proximis Comitibus habuerat; & Cauarillus, qui, post defectionem Litauici, Pedestribus copijs praesuerat; & Eporedorix, quo Duce ante aduentum Caesaris Aedui cum Sequanis bello cōtenderant. fugato omni Equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro Castris collocauerat, reduxit; protinusq. Alexiam, quod est Opidum Mandubiorum, iter facere coepit; celeriterq. Impedimenta ex Castris educi, & se subsequi, iussit. Caesar, Impedimentis in proximum Collem deductis, duabusq. Legionibus praesidio relictis, secutus, quantum diei tempus est passum, circiter 111. millibus Hostium nouissimo agmine interfectis, altero die ad Alexiam Castra fecit. perspecto urbis situ, perterritisq. Hostibus, quod Equitatu, quā maxima parte exercitus cōfidebant, erant pulsī; adhortatus ad laborem Milites, Alexiam circumuallare instituit. ipsum erat Opidum in Colle summo, admodum edito loco, ut, nisi obsidione, expugnari non posse, uideretur. cuius Collis radices; duo duabus ex partibus Flumina subleuant. ante id Opidum planicies circiter millia passuum 111. in longitudinem patebat. reliquis ex omnibus partibus Colles, mediocri interiecto spatio, pari altitudinis fastigio, Opidum cingebant. sub muro, quae pars Collis ad Orientem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleuerant: fossamque, & maceriam sex in altitudinem pedum produxerat. eius munitionis, quae ab Romanis instituebatur, circuitus x 100 passuum tenebat. Castra opportunis locis erant posita;

*ibiq. XXIII. facta, in quibus Castellis interdum stationes,
 "disponebatur, ne qua subito irruptio fieret. haec eadē
 Noctu excubitoribus, ac firmis praesidijs tenebatur.
 opere instituto, fit Equestre proelium in ea planicie,
 quam intermissam Collibus III. milliū passuum in lon-
 gitudinem patere, supra demonstrauimus. Summa
 vi ab utrisque contenditur. laborantibus nostris, Cae-
 sar Germanos submittit, Legionesq. pro Castris consti-
 tuit, ne qua subito irruptio ab hostium Peditatu fiat.
 praesidio Legionum addito, nostris animus augetur:
 hostes in fugam coniecti, seipsi multitudine impedi-
 unt; atque, angustiis Portis relictis, "coartan-
 tur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur.
 fit magna caedes: non nulli, relictis equis, fossam trans-
 ire, & maceriam transcendere, conantur. paullum
 Legiones Caesar, quas pro vallo constituuerat, promo-
 ueri iubet. "non minus, qui intra munitiones erāt, Gal-
 li perturbantur: ueniri ad se confestim existimantes,
 ad arma conclamant. non nulli perterriti in Opidum
 irrumpunt. Vercingetorix iubet Portas claudi, ne ca-
 stra nudentur. multis interfectis, cōpluribus equis ca-
 ptis, Germani sese recipiunt. Vercingetorix, prius
 quam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium
 capit, omnem a se Equitatum noctu dimittere. disce-
 dentibus mādāt, ut suā quisque eorum Ciuitatē adeat.
 omnesque, qui per aetatē arma ferre possint, ad bellū
 cogant: sua in illos merita proponit; obtestaturque, ut
 suae salutis rationem habeant; neu se de cōmuni liber-
 tate optime meritum in cruciatū hostibus dedāt: "qui
 si*

*si indiligentiores fuerint, millia hominum LXXX de
 lecta secum interitura demonstrat: ratione iuita, fru-
 mentum se exiguae dierum XXX. habere, sed paullo
 etiam longius tolerare posse, parcendo. his datis man-
 datis, qua erat nostrum opus intermissum, Secunda
 vigilia silentio Equitatum dimittit; frumentum omne
 ad se ferri, iubet; capitis poenam ijs, qui non parue-
 rint, constituit; pecus, cuius magna erat ab Mandu-
 bijs compulsa copia, viritim distribuit, frumentum
 parce, & paulatim, metiri instituit; copias omnes,
 quas pro Opido collocauerat, in Opidum recipit. his
 rationibus auxilia Galliae exspectare, & bellum ad
 ministrare, parat. quibus rebus cognitis ex Perfugis,
 & Captiuis, Caesar haec genera Munitiois instituit.
 fossam pedum XX. latam directis lateribus duxit; ut
 eius solum tantundem pateret, quantum summa la-
 bra distabant. reliquas omnes munitiones ab ea fossa
 pedibus CD. reduxit: id hoc consilio, quoniam tan-
 tum esset necessario spatium complexus, ne facile to-
 tum opus Militum corona cingeretur; ne de impro-
 viso, aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduo-
 laret, aut interdum tela in nostros operi destinatos con-
 iicere possent. hoc intermisso spatio, duas fossas, XV.
 pedes latas, eadem altitudine, perduxit: quarum in-
 teriorem campestribus, ac demissis locis, aqua ex
 flumine deriuata, compleuit. post eas aggerem, &
 vallum XII. pedum exstruxit, huic loricam, pin-
 nasq. adiecit, grandibus ceruis, eminentibusq. ad
 commissuras pluteorum, atque aggeris: qui adsc̄sum*

Hostiū tardarent, & Turres toto opere circumdedit,
 quae pedes LXX inter se distarēt. erat uno tempore,
 & Materiari, & Fumentari, & tantas munitiones
 fieri, necesse, deminutis nostris copijs, quae longius
 ab Castris progrediebantur: et nonnūquam opera no-
 stra Galli tentare, atque eruptionem ex Opido pluri-
 bus Portis facere, summa vi conabantur. quare ad
 haec rursus opera addendum Caesar putauit, quo mi-
 nore numero Militum munitiones defendi possent. i-
 taque truncis arborum, haud admodum firmis ra-
 mis accisis, atque horum delibratis, atque praeacutis
 cacuminibus, perpetuae fossae, quinos pedes altae, du-
 cebantur. huc illi stipites demissi, & ab infimo reuin-
 cti, ne reuelli possent, ab ramis eminebant. quini erāt
 ordines coniuncti inter se, atque implicati; quo qui in-
 intrauerant, se ipsi acutissimis uallis induebant. hos
 Cippos appellabant. ante hos, obliquis ordinibus in
 quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem
 pedum fodiebantur, paullatim angustiore ad sum-
 mum fastigio. huc teretes stipites, feminis crassitudi-
 ne, ab summo praeacuti, et praeuerti, demittebantur;
 ita, ut non amplius IV. digitis ex terra eminent. si-
 mul, confirmandi, & stabiliendi caussa, singuli ab in-
 fimo solo pedes terrā exculcabātur: reliqua pars scro-
 bis ad occultandas insidias viminibus, ac virgultis
 itegebatur. huius generis ostioni ordines ducti ternos
 inter se pedes distabāt. id ex similitudine Floris Liliū
 appellabāt. ante haec taleae pedem longaē ferreis ha-
 mis infixis totae in terrā infodiebātur; mediocribusq-
 intermissis

intermissis spatijs, omnibus locis differebantur, quos Stimulus nominabant. His rebus perfectis, Regiones secutus, quam potuit aequissimas, pro loci natura XIV. millia passuum complexus, pares eiusdem generis munitiones, diuersas ab his, contra exteriorē hostem perfecit: ut ne magna quidem multitudine, si ita accidat, eius discessu munitionum praesidia circumfundī possent, neu cum periculo ex Castris egredi cogentur: dierum XXX. pabulum, frumentumque habere omnes conuectum iubet. Dum haec ad ALEXIAM geruntur, Galli, Concilio principum indicto, non omnes, qui arma ferre possent, ut censuit VERTINGETORIX, conuocandos statuunt, sed certum numerum cuique Ciuitati imperandum; ne, tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec frumenti rationē habere, possent. imperant AEDUIS, atque eorum Clientibus, Segusianis, Ambuaretis, Aulercis, Brannouicibus, Brannouijs millia XXXV. parem numerum ARuernis, adiunctis Heleuteris, Cadurcis, Gaballis, Velauijs, qui sub Imperio ARuernorum esse consueuerunt; Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xanthonibus, Ruthenis, Carnutibus XXXI. millia, Bellouacis X. totidem Lemoicibus, Octona Pictonibus, & Turonis, & Parisiis, & Heluetijs; Senonibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocorijs, Neruijs, Morinis, Nitiobrogibus quina millia, Aulercis, Cenomanis totidem, Atrebatibus IV. millia, Bellocassis, Lexouijs, Aulercis, Eburonibus, terna; Rauracis, et Boijs XXX.

*Omniuersis Ciuitatibus, quae Oceanū attingunt, quaeque eorum consuetudine Armoricae appellantur, quo sunt in numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Osiffini, Lemouices, Vnelli, Sena. ex his Bellouaci suum numerum non contulerunt; quod se suo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicerent, neque cuiusquam imperio obtemperaturos. rogati tamen a Commio, pro eius hospitio II. millia miserunt. huius opera Commij, ita ut antea demonstrauimus, fideli, atque utili superioribus annis erat usus in Britania Caesar: pro quibus meritis Ciuitatem eius immunem esse iusserat; iura, legesque reddiderat; atque ipsi Morinos attribuerat. tanta tamen uniuersae Galliae cōsensio fuit libertatis uindicandae, & pristinae, belli laudis recuperandae, ut neque beneficijs, neque amicitiae memoria, mouerentur; omnesque & animo, & opibus in id bellum incumberent, coactis Equitum IIX. millibus, et Peditum circiter CCXL. haec in Aeduorum finibus recensebantur; numerusque inibat: Praefecti constituebantur: Commio Atrebatum, Viridumaro, et Eporedorigi Aeduis, Vergasilauo, Aruernum, consobrino Vercingetorigis, summa Imperij traditur. ijs delecti ex Ciuitatibus attribuntur, quorum consilio bellum administraretur. omnes, alacres, et fiduciae pleni, ad Alexiam proficiscuntur. nec erat omnium quisquam, qui ad spectum modo tantae multitudinis sustineri posse arbitraretur, praesertim ancipiti proelio; cum ex Opido eruptione pugnaretur, & foris tantae copiae Equitatus, Peditatusque cerne-
tur.*

tur. at ū, qui Alexiæ obſidebātur, praeterita die, qua suorum auxilia exspectauerant, consumpto omni frumento, inscū, quid in Aeduis gereretur, Concilio coaeto, de exitu fortunarum suarum consultabant. ac uarijs diſtis ſententijs, quarum pars deditioem; pars, dum uires suppeterent, eruptionem censebant, non praetereunda uidetur oratio Critognati, propter eius singularem, ac nefariam crudelitatem. hic, summo in Aruernis natus loco, et magnae habitus auctoritatis, Nihil, inquit, de eorum ſententia dicturus sum, qui turpissimam Seruitutem Deditiois nomine appellant; neque hos habendos Ciuium loco, neque ad Consilium adhibendos censeo. cum ūs Mihi res sit, qui Eruptionem probant: quorum in consilio omnium uestrum consensu pristinae residere virtutis memoria uidetur. Animi est ista mollities, nō virtus, Inopiam paullisper ferre non posse. qui se ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. atque ego hanc ſententiā probarem. nam apud me multum Dignitas potest, si ullā, praeterquā uitae nostrae, iacturam fieri uiderem. sed in consilio capiendo omnē Galliam respiciamus, quam ad nostrum auxilium contauimus. quid, hominum millibus L X X X. uno loco interfectis, propinquis, consanguineisq. nostris, animi fore existimatis, si paene in ipsis cadaueribus proelio dccertare cogentur? nolite hos uestro auxilio spoliare, qui uestrae salutis caussa suum periculum neglexerint; nec stultitia, ac temeritate uestra, aut imbecillitate animi, omnem Galliam prosternere, ac per-

*petuae seruituti addicere. an, quod ad diem non uene-
 rint, de eorum fide, constantiaq. dubitatis? quid ergo
 Romanos in illis ulterioribus munitioibus animi ne
 caussa quotidie exerceri putatis? Si illorum nuncys
 confirmari non potestis, omni aditu praesepto, ijs uti
 mini testibus, appropinquare eorum aduentum; cu-
 ius rei timore exterriti, diem, noctemq. in opere
 uersantur. quid ergo mei consilij est? facere, quod
 nostri Maiores nequaquam pari bello Cimbrorum,
 Teutonumq. fecerunt; qui, in Opida compulsi, ac si-
 mili inopia subacti, eorum corporibus, qui aetate inu-
 tiles ad bellum uidebantur, uitam tolerauerunt, neque
 se hostibus transdiderunt. cuius rei exemplum si non ha-
 beremus, tamen libertatis caussa institui, & posteris
 prodi pulcherrimum iudicarem. nam, quid huic simi-
 le bello fuit? depopulata Gallia, magnaq. illata cala-
 mitate, Cimbri finibus nostris aliquando excesserunt,
 atque alias terras petierunt, Iura, Leges, Agros, Liber-
 tatem nobis reliquerunt. Romani uero quid petunt
 aliud, aut quid uolunt, nisi inuidia adducti, quos sa-
 ma nobiles, potentesq. bello cognouerunt, horum in
 Agris, Ciuitatibusq. considerare, atque his aeternam in-
 iungere seruitutem? neque enim umquam alia conditione
 bella gesserunt. quod si ea, quae in longinquis nationibus
 geruntur, ignoratis; respicite finitimam Galliam, quae, in
 prouincia redacta, Iure, et Legibus commutatis, securi-
 bus subiecta, perpetua premitur seruitute. Sententias
 dictis, constituunt, ut, qui valetudine, aut aetate, inuti-
 les sunt bello, Opido excedant; atque omnia prius expe-
 riantur,*

riantur, quam ad Critognati sententiam descendant ;
illo tamen potius utendum consilio, si res cogat, atque
auxilia morentur, quam Deditiois, aut Pacis sub-
eundam condicionem. Mandubij, qui eos Opido re-
ceperant, cum liberis, atque vxoribus, exire cogun-
tur. ij, cum ad munitiones Romanorum accessissent,
flentes, omnibus precibus orabant, ut se, in seruitutē
receptos, cibo iuarent. hos Caesar, dispositis in vallo
custodijs, recipi prohibebat. interea Commius, et re-
liqui Duces, quibus summa Imperij permissa erat,
cum omnibus copijs ad Alexiam perueniunt, et, Col-
le exteriorē occupato, non longius D. passibus a no-
stris munitionibus confidunt. postero die Equitatu
ex Castris educō, omnem eam planiciē, quam in lon-
gitudinem III. millia passuum patere demonstraui-
mus, cōplent; pedestresq. copias, paulum ab eo loco,
abditas in locis superioribus constituunt. erat ex Opi-
do Alexia despectus in Campum. concurritur, his au-
xilijs uisis: fit gratulatio inter eos, atque omnium ani-
mi ad laetitiam excitantur: itaque, productis copijs, an-
te Opidū confidunt; et proximam fossam cratibus in-
gunt, atque aggere explent; seq. ad eruptionem, at-
que omnes casus, comparant. Caesar, omni exercitu
ad utramque partem Munitionū disposito, ut, si usus
ueniat, suum quisque locum teneat, et nouerit, Equi-
tatū ex Castris educi, et proelium cōmitti, iubet. erat
ex omnibus Castris, quae summum undique iugum te-
nebant, despectus; atque omnium Militum intenti ani-
mi pugnae euētū exspectabant. Galli inter Equites, ra-

ros Sagittarios, expeditosq. leuis armaturæ interiecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent; et nostrorum Equitum impetum sustinerent. ab his complures de improviso uulnerati, proelio excedebant. cum suos pugna superiores esse Galli cōsiderent, et nostros premi multitudine uiderent; ex omnibus partibus, et ij, qui munitionibus continebantur; et ij, qui ad auxilium conuenerant, clamore, et ululatu suorum animos confirmabant. quod in conspectu omniū res gerebatur, neque recte, aut turpiter factū celari poterat; utrosque et Laudis cupiditas, et Timor Igominiae ad uirtutem excitabat. cū a Meridie prope ad Solis Occasum dubia uictoria pugnaretur, Germani una in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosq. propulerunt. quibus in fugam coniectis, Sagittarij circumuenti, interfecitq. sunt. item ex reliquis partibus nostri cedētes usque ad Castra insecuti, sui colligendi facultatem non dederunt. at ij, qui ab Alexia processerant, maesti, prope uictoria desperata, se in Opidum receperunt. uno die intermisso, Galli, atque hoc spatio, magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex Castris egressi, ad campestris munitiones accedunt, subito clamore sublato, qua significatione, qui in Opido obsidebantur, de suo aduentu cognoscere possent, crates proijcere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare, reliquaque, quae ad oppugnationem pertinent, ad ministrare. eodem tempore clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercingetorix, atque ex Opido educit nostri,

nostri, ut superioribus diebus suis cuique erat locus
 attributus, ad Munitiones accedunt; fundis libralibus,
 sudibusque, quas in opere disposuerant, ac glandibus
 Gallos perterrent. Prospectu Tenebris adempto, mul-
 ta utrimque uulnera accipiuntur, complura tormen-
 tis tela coniunguntur. At M. Antonius, et C. Trebo-
 nius, Legati, quibus eae partes ad defendendum obue-
 nerat, qua ex parte premi nostros intellexerant, ijs
 auxilio ex ulterioribus Castellis deductos submitte-
 bant. dum longius ab munitione aberant Galli, plus
 multitudine telorum proficiebant: postea quam pro-
 prius successerunt; aut se ipsi stimulis inopinantes in-
 duebant; aut, in scrobes delapsi transfodiebantur;
 aut ex wallo, turribus trāsiekti, pilis muralibus interi-
 bāt: multis undique uulneribus acceptis, nulla muni-
 tione perrupta, cū lux appareret; neriti, ne ab latere
 aperto ex superioribus Castris eruptione circumueni-
 rentur, se ad suos receperunt. at interiores, dum ea,
 quae a Vercingetorige ad eruptionē praeparata erāt,
 proferunt, priores fossas explent, diutius in ijs rebus
 administrandis morati, prius suos discessisse cognoue-
 runt, quam munitionibus appropinquaret: ita, re in-
 fecta, in Opidum reuerterunt. Bis magno cum de-
 trimento repulsi Galli, quid agant, consulunt: loco-
 rum peritos adhibent: ab his superiorum Castrorū si-
 tus, munitionesq. cognoscunt. erat a Septemtrionibus
 Collis, quem quia, propter magnitudinem circuitus,
 opere circumplekti nō potuerant, nostri, necessario pae-
 ne iniquo loco, et leniter decliui, Castra fecerunt. haec

C. Antistius

C. Antistius Reginus, et C. Caninius Rebilus, Legati, cum 11. Legionibus obtinebant. cognitis per Exploratores Regionibus, duces Hostium 1 x. millia ex omni numero deligunt earum Ciuitatum, quae maximam virtutis opinionem habebant; quid, quoque pacto agi placeat, occulte inter se constituunt. adeundi tempus definiunt, cum Meridies esse uideatur. ijs copijs Vergasillaunum Aruernum, unum ex 1 v. Ducibus, propinquum Vercingetorigis, praeficiunt. ille ex Castris prima vigilia egressus, proppe confecto sub Lucem itinere, post Montem se occultauit, Militesque ex nocturno labore sese reficere iussit: cum iam Meridies appropinquare uideretur, ad ea Castra, quae supra demonstrauimus, cōtendit; eodemque tempore Equitatus ad Campestris munitiones accedere, et reliquae copiae sese pro Castris ostendere coeperunt. Vercingetorix ex Arce Alexiae suos conspicatus, ex Opido egreditur; e Castris lōguriōs, musculos, falces, reliquaque, quae eruptionis caussa parauerat, profert. pugnatur uno tēpore omnibus locis, atque omnia tentatur. quae minime uisa pars firma esset, huc concurritur. Romanorū manus tātis munitionibus distinetur, nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terrendos nostros ualuit Clamor, qui post tergum pugnātibus exstitit, quod suū periculum in aliena uident uirtute cōsistere. omnia enim plerumque, quae absunt, uehementius hominum mentes perturbant. Caesar, idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur, cognoscit, laborātibus submittit, utrisque ad omnia occurrit:

currit : unum illud esse tempus praedicat, quo maxime contendi conueniat. Galli, nisi perfregerint Munitiones, de omni salute desperant. Romani si rem obtinerint, finem laborum omnium expectant. maxime ad superiores munitiones laboratur, quo Vergassilla unum missum demonstrauimus. exiguum loci ad decliuitatem fastigium magnum habet momentum. alij tela conijciunt. alij, testudine facta, subeunt, defatigatis inuicem integri succedunt. Agger ab uniuersis in munitionem coniectus, et adscensum dat Gallis, et quae in terram occultauerant Romani, contegit. nec iam arma nostris, nec vires, suppetunt. his rebus cognitis, Caesar Labienum cum Cohortibus VI. subsidio laborantibus mittit; et imperat, si sustinere non possit, deductis Cohortibus eruptione pugnaret; id, nisi necessario, non faciat. ipse adit reliquos: cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimicationum fructum in eo die, atque hora docet consistere. interiores, desperatis caepstribus locis propter magnitudinem Munitionum, loca praerupta ex adscensu tetant. huc ea, quae parauerant, conferunt: multitudine telorum ex Turribus propugnantes deturbat: aggere, et cratibus, aditus expediunt: falcibus vallum, ac lorricam, rescindunt. Caesar mittit primo Brutum adolescentem cum Cohortibus VI. post cum alijs VII. Fabium Legatum: postremo ipse, cum uehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. restituto proelio, ac repulsis Hostibus, eo, quo Labienum miserat. contendit; Cohortes IV. ex proximo Castello educit: Equitum se

* se partem sequi, partem circumire exteriores Munitiones, & ab tergo Hostes adoriri iubet. Labienus, postquam neque aggeres, neque fossae uim hostium sustinere poterant, coactis una de quadraginta Cohortibus, quas ex proximis praesidijs deductas fors obtulit, Caesarem per nuncios facit certiozem, quid facendum existimet. accelerat Caesar, ut proelio intersit. eius aduentu ex colore vestitus cognito, quo insigni in proelijs uti consueuerat, Turmisq. Equitum, et Cohortibus uisis, quas se sequi iusserat, ut de locis superioribus haec decliua, & deuexa, cernebantur, hostes committunt proelium. utrimque clamore sublato, excipitur rursus ex vallo, atque omnibus Munitionibus Clamor. nostri, emissis pilis, gladijs rem gerunt. repente post tergum Equitatus cernitur: Cohortes aliae appropinquant: hostes terga uertunt: fugientibus Equites occurrunt: fit magna caedes. Sedulius Dux, & Princeps Lemouicum occiditur: Vergasillaunus Aruernus uiuus in fuga comprehenditur: signa militaria LXXIV. ad Caesarem referuntur. pauci, ex tanto numero, se incolumes in Castra recipiunt. conspicati ex Oppido caede, & fuga suorum, desperata salute, copias & Munitionibus reducunt. fit protinus, hac re audita, ex Castris Gallorum fuga. quod nisi crebris subsidijs, ac totius diei labore Milites fuissent defessi, omnes Hostium copiae deleri potuissent. de media nocte missus Equitatus nouissimum agmen consequitur. magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in Ciuitates discedunt. postero die Vercingetorix,
Concilio

Concilio conuocato, id se bellum suscepisse non sua-
 rum necessitatum, sed communis libertatis, caussa de-
 monstrat; & quonia sit Fortunae cedendum, ad utram-
 que rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satis-
 facere, seu viuum transdere uelint. Mittuntur de his
 rebus ad Caesarem Legati. iubet arma transdi, princi-
 pes produci. ipse in munitione pro Castris succedit:
 eo Duces producuntur. Vercingetorix deditur: arma
 prouciuntur. reseruatis Aeduis, atque Aruernis, si
 per eos Ciuitates recuperare posset, ex reliquis Capti-
 uis toto exercitui capita singula, Praedae nomine, dis-
 tribuit. his rebus confectis, in Aeduos proficiscitur;
 Ciuitatem recipit. eo Legati ab Aruernis missi, quae
 imperaret, se facturos pollicentur. imperat magnum
 numerum Obsidum: Legiones in hiberna mittit: Capti-
 uorum circiter xx. millia Aeduis, Aruernisq. red-
 dit: T. Labienum cum 11. Legionibus, & Equitatu in
 Sequanos proficisci iubet: huic M. Sempronium Ruti-
 lum attribuit: C. Fabium, & L. Minucium Basilium
 cum 11. Legionibus in Rhemis collocat, ne quam a fi-
 nitimis Bellouacis calamitatem accipiant: C. Anti-
 stium Reginum in Ambibaretos, T. Sextium in Bitu-
 riges, C. Caninium Rebilum in Rhutenos cum singulis
 Legionibus mittit: Q. Tullium Ciceronem, et P. Sulpi-
 cium Cabiloni, & Matisconae in Aeduis ad Ara-
 rim, rei frumentariae caussa, collocat: ipse Bibracte
 hiemare constituit. Huius Anni rebus cognitis, Ro-
 mae dierum xx. Supplicatio indicitur

A. HIRTII, vel, OPPII,
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIB. IIX

C OACTVS assiduis tuis vocibus, Balbe, cum quotidiana mea recusatio, non difficultatis excusationem, sed inertiae uideretur deprecationem habere, difficillimam rem suscepi. Caesaris nostri Commentarios rerum gestarum Galliae, non comparandos superioribus, atque insequentibus eius scriptis, contexui, nouissimeq. imperfecta ab rebus gestis Alexandriae confeci, usque ad exitum non quidem Ciuilibus dissensionis, cuius finem nullum uidemus, sed uitae Caesaris. quos utinam qui legent, scire possint, quam inuitus susceperim scribendos, quo facilius caream stultitiae, atque arrogantiae crimine, qui me^m medium interposuerim Caesaris scriptis. constat enim inter omnes, nihil tam operose ab alijs esse perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum superetur: qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum gestarum Scriptoribus deesset: adeoque probantur omnium iudicio, ut praerepta, non praebita, facultas Scriptoribus uideatur. cuius tamen rei maior nostra, quam reliquorum, est admiratio. ceteri enim, quam bene, atque emendate; nos, etiam, quam facile, atque celeriter eos^m perfecerrit,

rit, scimus. Erat autem in Caesare cū facultas, atque elegantia summa cribendi, tum uerissima suorum scientia consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino, atque Africano Bello interesssem. quae bella quamquā ex parte Nobis Caesaris sermone sint nota: tamen aliter audimus ea, quae rerum nouitate, aut admiratione nos capiunt; aliter, quae pro testimonio sumus dicturi. sed ego ni mirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Caesare conferar, hoc ipsum crimen arrogantiae subeo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Caesare comparari. Vale.

OMNI Gallia deuicta, Caesar cum a superiore aestate nullum bellādi tempus intermisset, Militesque hibernorum quiete reficere a tantis laboribus uellet; complures eodem tempore Ciuitates renouare belli consilia nunciabantur, coniurationesque facere. cuius rei uerisimilis causa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque, ulla multitudine in unum locum coacta, resisti posse Romanis; nec, si diuersa bella complures eodem tempore intulissent Ciuitates, satis auxiliij, aut spatij, aut copiarum, habiturum Exercitum Populi R. ad omnia persequenda: non esse autem alicui Ciuitati sortem incommodi recusandā, si tali mora reliquae possent se uindicare in libertatē. quae ne opinio Gallorū confirmaretur, Caesar M. Antonium Quaestorem suis praefecit hibernis: ipse, Equitatus praesidio, Pridie kal. Ianuarij ab Opido Bibrae proficiscitur ad Legionem X I I. quam non lon-

ge a finibus Aeduorum collocauerat in finibus Biturigum, eiq. adiungit Legionem x i. quae proxima fuerat. binis Cohortibus ad Impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos Agram Biturigum inducit: qui cum latos fines, & complura opida, haberent, unius Legionis hibernis non poterant contineri, quin bellum pararent, coniurationesq. facerent. repentino aduentu Caesaris, accidit, quod imparatis disiectisq. fuit necesse, ut, sine timore illo rura colentes, prius ab Equitatu opprimerentur, quam confugere in Opida possent. namque etiam illud vulgare incursionis signum Hostium, quod incendijs Aedificiorum intelligi consuevit, Caesaris id erat interdicto sublatum: ne aut copia pabuli, frumentique, si longius progredi uellet, deficeret; aut hostes incendijs terrerentur. multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum aduentum effugere potuerant Romanorum, in finitimas Ciuitates, aut priuatis hospitij confisi, aut societate consiliorum, confugerant, frustra. nam Caesar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat ulli Ciuitati spatium de aliena potius, quam de domestica, salute cogitandi. quae celeritate, & fideles amicos retinebat; & dubitantes, terrore ad condiciones pacis adducebat. tali conditione proposita, Bituriges, cum sibi uiderent clementia Caesaris reductum patere in eius amicitiam, finitimasq. Ciuitates sine ulla poena dedisse Obsides, atque in fide receptas esse, idem fecerunt. Caesar Militibus pro tanto labore, ac patientia, qui bramalibus diebus,

bus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, studiosissime permanserant in labore, ducenos Sester tios, Centurionibus II. millia nummum praedae nomine condonanda pollicetur: Legionibusq. in hiberna remissis, ipse se recepit die x L Bibracte. ibi cum ius diceret, Bituriges ad eum Legatos mittunt, auxilium petitum contra Carnutes; quos intulisse bellum sibi querebantur. qua re cognita, cum non amplius x. et IIX. dies in hibernis esset commoratus, Legiones x I V. & V I. ex Hibernis ab Arare educit: quas ibi collocatas, explicandae rei frumentariae causa, superiore Commentario demonstratum est. ita cum II. Legionibus, ad persequendos Carnutes, proficiscitur. cum fama Exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, desertis vicis, Opidisque, quae tolerandae hiemis causa, constitutis repente exiguis ad necessitatem Aedificijs, incolebant, (nuper enim deuieti complura Opida dimiserant) dispersi profugiunt. Caesar erumpentes, eo maxime tempore, acerrimas tempestates cum subire Milites nollet, in Opido Carnutum Genabo Castra ponit, atque, in tecta partim Gallorum, partim coniectis ce leriter stramentis, quae tentoriorum integendorum gratia erant inaedificata, Milites cõtegit, Equites tamen, et Auxiliarios pedites in omnes partes mittit, quascũque petisse dicebatur hostes: nec frustra. nam plerũque magna praeda potiti nostri reuertuntur. oppressi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, cum, tectis expulsi, nullo loco diutius consistere auderent, nec

*Siluariū praesidio tépestatibus durissimis tegi possent: dispersi, magna parte amissa suorum, dissipantur in finitimas Ciuitates. Caesar, tempore anni difficillimo, cum satis haberet, conuenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur; quantumq. in ratione esset, exploratum haberet, sub tempus Aestiunorum nullum summum bellum posse conflare; C. Trebonium cum 11. Legionibus, quas secum habebat, in Hibernis Genabi collocauit: ipse, cum crebris Legationibus Rhemorum certior fieret, Bellouacos, qui belli gloria Gallos omnes, Belgasq. praestabant, finitimasq. ijs Ciuitates, Duce Corbeo Bellouaco, et Cómio Atrebate, exercitum comparare, atque in unum locum cogere, ut omni multitudine in fines Sueffionum, qui Rhemis erát attributi, facerent impressioné; pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam iudicaret, nullam calamitatem socios optime de Rip. meritos accipere; Legionem ex hibernis euocat rursus X 1; litteras autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Sueffionum Legiones 11. quas habebat, adduceret; alteramq. ex duabus a T. Labieno accersit. ita, quantum hibernorum opportunitas, belliq. ratio postulabat, perpetuo suo labore, inuicem Legionibus expeditionum onus iniúgebat. his copijs coactis, ad Bellouacos profiscitur; Castrisq. in eorum finibus positis, Equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus Hostium consilia cognosceret. Equites, officio functi, renuiciát paucos in Aedificijs esse inuentos; atq. hos, non qui Agrorum incó-
lendorum*

lendorum caussa remansissent, (namque esse undique diligenter demigratum) sed qui speculandi gratia essent remissi. a quibus cum quaereret Caesar, quo loco multitudo esset Bellouacorum, quodque esset consilium eorum, inueniebat, Bellouacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum conuenisse; itemque Ambianos, Aulercos, Caletes, velliocassos, Atrebatas locum Castris excelsum, impedita circumdatum palude, delegisse; omnia impedimenta in vltiores Siluas contulisse; complures esse Principes belli auctores, sed multitudinem maxime Corbeo obtemperare, quod ei summo odio esset nomen Populi Romani intellexissent: paucis ante diebus, ex his Castris Commium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda, quorum et vicinitas propinqua, et multitudo esset infinita: constituisse autem Bellouacos, omnium Principum consensu, summa Plebis cupiditate, ut, si diceretur Caesar cum III. Legionibus venire, offerrent se ad dimicandum; ne, miseriore, ac duriore postea conditione, cum toto Exercitu decertare cogerentur: sin maiores copias adduceret, in eo loco permanerent, quem delegissent; pabulatione autem, quae propter Anni tempus cum exigua, tum disiecta esset, & frumentatione, & reliquo commeatu ex insidijs prohibere Romanos. quae Caesar cum consentientibus plurimis cognouisset; atque ea, quae proponerentur, consilia plena prudentiae, longeque a temeritate Barbarorum remota esse iudicaret; omnibus rebus inseruiendum statuit, quo celerius Hostes, contempta suorum paucitate, prodirent in Aciem. singularis enim

virtutis veterrimas Legiones VII. IIX. & IX. habebat, summæ spei, delectæq. iuuentutis XI. quæ, octauo iam stipendio fundta; tamen, collatione reliquarum, non dum eandem vetustatis, & virtutis ceperat opinionem. itaque, consilio aduocato, rebus ijs, quæ ad se essent delatæ, omnibus expositis, animos multitudinis confirmat: si forte hostes III. Legionum numero posset elicere ad dimicandum, Agminis ordinem ita constituit; ut Legio VII. IIX. IX. ante omnia iret Impedimenta; deinde omnium Impedimentorum Agmen, (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus esse consuevit) cogeret XI. ne maioris multitudinis species accidere Hostibus posset, quam ipsi depoposcissent. hac ratione paene quadrato Agmine instructo, in conspectum Hostium celerius opinione eorum, exercitum adducit. quas Legiones repente instructas uelut in Acie certo gradu accedere Galli cum uiderent, quorum erât ad Caesarem plena fiducia consilia perlata, siue certaminis periculo, siue subito aduentu, seu expectatione nostri consilij, copias instruunt pro Castris, nec loco superiore decedunt. Caesar, etsi dimicare optauerat, tamen, admiratus tantâ multitudinē Hostiū, valle intermissa, magis in altitudinē depressa, quam late patente, Castra Castris Hostium confert. haec imperat valle pedum XII muniri, coronisque pro hac ratione eius altitudinis in aedificari; fossam duplicem, pedum quinque denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem III. Tabulatorum, Pontibus transfiectis,

iectis; constratis. q. coniungi; quorum frontes uimineae loricula munirentur, * ut Hostis a duplici propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex Pontibus, quod tutior altitudine esset, hoc audacius, longiusq. tela promitteret; alter, quo propior hostem in vallo collocatus esset, Ponte ab incidentibus telis tegetur. Portis fores, altioresq. turres imposuit. huius Munitionis duplex erat consilium. namque & Operum magnitudinem, et Timorem suum sperabat fiduciam Barbaris allaturum; et, cum pabulatum, frumentatumq. longius esset proficiscendum, paruis copijs Castra Munitione ipsa uidebat posse defendi. interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, inter bina Castra palude interiecta, contendebatur: quam tamen paludem non numquam aut nostra auxilia, aut Gallorum, Germanorumq. transibant: acriusq. hostes insequabantur, aut uicissim Hostes, eodem transgressi, nostros longius submouebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id, quod accidere erat necesse, cum raris, disiectisq. ex Aedificijs pabulū cōquireretur) * ut impeditis locis dispersi pabulatores circumuenirentur: quae res etsi mediocre detrimentum iumentorum, ac seruorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat Barbarorū, atque eo magis, quod Cōmius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda dixerat, cū Equitibus uenerat: qui tametsi numero non amplius erant Quingentis: tamē Germanorū aduentu Barbari inflabatur. Caesar, cū animaduerneret Hostē cōplures dies Castris palude, & loci natura munitis se tenere:

neque oppugnari Castra eorum sine dimicatione pernicioſa, nec locum Munitionibus claudi, niſi a maiore exercitu, poſſe; litteras ad Trebonium mittit, ut, quã celerrime poſſet, Legionem XII, quae cum T. Sextio Legato in Biturigibus hiemabat, accerſeret; atque ita cum XII. Legionibus magnis itineribus ad ſe ueniret: ipſe Equites inuicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumq. Ciuitatum, quorum magnum numerum euocauerat, praefidio Pabulationibus mittit, qui ſubitas Hoſtium incurſiones ſuſtinerent. quod cum quoti die fieret, ac iam Conſuetudine Diligẽtia minueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate) Bellouaci delectã manu Peditũ, cognitis ſtationibus quotidianis Equitum noſtrorum, ſilueſtribus locis inſidias diſponunt; eodemq. Equites poſtero die mittunt, qui primũ elicerent noſtros in inſidias, deinde circũuentos aggrederentur. cuius mali ſors incidit Rhemis, quibus illa dies ſungendi muneribus obuenerat. namque ij, cum repente Hoſtiũ Equites animaduertiſſent, ac numero ſuperiores paucitatẽ cõtẽmpſiſſent, cupidius inſecuti a Peditibus undique ſunt circũdati: quo factõ perturbati, celerius, quã cõſuetudo fert Equeſtris proelij, ſe receperũt, amiſſo Vertiſco, Prĩcipe Ciuitatis, Praefeſto Equitũ: qui cũ uix equo propter aetatẽ poſſet uti, tamẽ, Cõſuetudine Gallorũ, neque aetatis excuſatione i ſuſcipiẽda Praefeſtura uſus erat, neq. dimicari ſine ſe uoluerat. iſlatur, atque incitatur Hoſtiũ animi ſecũdo proelio, Prĩcipe, et Praefeſto Rhemorũ iſerſecto. noſtri detrimẽto admonẽtur, diligẽtius exploratis locis

cis stationes disponere, ac moderatius cedētē insequi
 Hostē. nō intermittuntur interim quotidiana proelia
 in cōspēctu utrorūque Castrorū, quae ad vada, trās-
 itusq. siebant Paludis. qua cōtentione Germani, quos
 propterea Caesar trāsduxerat Rhēnū, ut Equitibus ī
 ter positi proeliarētur, cū cōstantius uniuersi Paludē
 transissent, paucisq. resistentibus interfectis, pertina-
 cius reliquam multitudinem essent infecuti, perterri-
 ti non solum ij, qui aut cominus opprimebantur, aut
 eminus uulnerabantur, sed etiam, qui longius subsi-
 diari consueuerant, turpiter fugerunt; nec prius finē
 Fugae fecerunt, saepe amissis superioribus locis, quā
 se aut in Castra suorū reciperent; aut non nulli, pudo-
 re coacti, longius profugerent. quorum periculo sic o-
 mnes copiae sunt perturbatae, ut uix iudicari posset,
 utrum secundis, minimisq. rebus insolentiores; an ad-
 uersis, mediocribusq. timidiores essent. Compluribus
 diebus iisdem in Castris, consumptis, cum propius ac-
 cessisse Legiones, et C. Treboniū Legatū cognouisset;
 Duces Bellouacorum, ueriti similem obsessionē Ale-
 xiae, noctu dimittūt eos, quos aut aetate, aut uiribus
 inferiores, aut inermes habebāt, unaq. reliqua Impe-
 dimenta: quorum perturbatum, et confusum dum ex-
 plicant agmen, (magna enim multitudo carrorum et
 iā expeditos sequi Gallos consuevit) oppressi luce,
 x copijs armatorum, Castrorū uias instruunt; ne prius
 Romani persequi se inciperēt, quam lōgius agmē Im-
 pedimentorum suorū processisset. At Caesar neque
 resistentes tāto Collis adscensu laceffendos iudicabat;

neque

neque non usque eo Legiones admouendas, ut discedere ex eo loco sine periculo Barbari Militibus instantibus non possent. ita, cum Paludem impeditam a Castris Castra diuidere, quae transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset; atque id iugū, quod trans Paludem, paene ad Hostium Castra pertineret, mediocri valle a Castris eorum intercisum animaduerteteret; Pontibus Palude constrata, Legiones trāsducit, celeriterq. in summam planiciem iugū peruenit; quae decliui fastigio duobus ab lateribus muniabatur. ibi Legionibus instructis ad ultimum iugū peruenit. Aciemq. eo loco constituit, unde tormento missa tela in Hostiū cuneos conijci possent. Barbari, consisi loci natura, cum dimicare non recusarent, si forte Romani subire Collem conarentur, paulatimq. copias distributas dimittere non auderent, ne dispersi perturbarentur, in Acie permanserunt. quorū pertinaciā cognita Caesar, xx. Cohortibus instructis, Castrisq. eo loco metatis, muniri iubet Castra. absolutis Operibus, Legiones pro vallo instructas collocat. Equites frenatis equis in Stationibus disponit. Bellouaci, cum Romanos ad insequēdum paratos uiderent, neque pernoctare, neque diutius permanere sine Cibarijs eodem loco possent, tale consilium sui recipiendi inierunt. Fasces, ubi confederant (nā, in Acie sedere Gallos consuisse, superioribus Commentarijs declaratū est) per manus stramentorū, ac uirgultorū, quorū summa erat in Castris copia, inter se trāsditos, ante Aciem collocauerunt; extrinsecusq. tēpore diei, signa pronunciatō, uno tempore incenderunt.

incenderunt . ita continens flamma copias omnes repente a conspectu texit Romanorú: quod ubi accidit , Barbari uehementissimo cursu fugerunt . Caesar , etsi discessum hostium animaduertere non poterat , incendijs oppositis ; tamen , id cõsilium cum Fugae caussa in-
 itum suspicaretur , Legiones promouet ; & Turmas mittit ad insequendum : ipse , ueritus insidias , ne forte in eodem loco subsistere hostis , atque elicere nostros in locum conaretur iniquum , tardius procedit . Equites , cum intrare fumum , & flammam densissimam timerent ; ac , si qui cupidius intrauerát , uix suorum ipsi priores partes aduerterent ; equorum insidias ueriti , liberam facultatem sui recipiendi Bellouacis dederunt . ita , Fuga timoris simul , calliditatisq. plena , sine ullo detrimento , millia nõ amplius x . progressi hostes , munitissimo loco Castra posuerunt . inde , cum saepe in insidijs Equites , Peditesq. disponderent , magna detrimenta Romanis in Pabulationibus inferebant . quod cum crebrius accideret , ex Captiuo quodam cõperit . Caesar , Corbeum , Bellouacorum Ducem , fortissimorum millia vi . Peditum delegisse , Equitesq. ex omni numero ∞ , quos in insidijs eo loco collocaret , quem in locum , propter copiam frumenti , ac pabuli , Romanos Pabulatum missuros suspicaretur . quo cognito cõsilio , Caesar , Legiones plures , quam solebat , educit ; Equitatumq. qua consuetudine Pabulatoribus mittere praesidio cõsueuerat , praemittit : huic interponit praesidia leuis armaturae : ipse cū Legionib. quæ potest maxime appropinquat . Hostes in insidijs dispositi , cū sibi

delegissent

delegissent campum ad rem gerendam nō amplius patentem in omnes partes passibus CC. Siluis undique impeditissimis, aut altissimo Flumine, uelut idagine, munitum, hunc insidijs circumdederunt nostri. Explorato Hostium consilio, ad proeliandum animo, atque armis parati, cum, subsequētib; Legionibus, nullā dimicationē recusarent, turmatim in eum locum deuenērunt. quorum aduentu cum sibi Corbeus oblatā occasionem rei gerendae existimaret, primus cū paucis se ostēdit, atque in proximas Turmas impetum facit. nostri constanter impetum sn̄stinent insidiatorū; neque plures in unum locum conueniunt; quod plerūque Equestribus proelijs cum propter aliquē timorē accidit, tum multitudine ipsorum detrimentum accipitur. cum dispositis Turmis inuicem rari proeliarentur; neque ab lateribus circumueniri suos paterētur; erūpunt ceteri, Corbeo proeliāte, ex Siluis. fit magna contentione diuersum proelium: quod cum diutius pari Marte iniretur; paullatim ex Siluis instructa multitudo procedit Peditum, quae nostros cogit cedere Equites: quibus celeriter subueniunt Leuis armaturae pedites, prius ante Legiones missos docui; Turmisque nostrorum interpositi, constanter proeliantur. pugnantur aliquandiu pari contentione: deinde, ut ratio postulabat proeliū, qui sustinuerant primos impetus insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. accedūt propius interim Legiones: crebriq; eodē tēpore et nostris, & hostibus nunciij afferuntur, Imperatorē instructis

instruendis copijs adesse . qua re cognita, praesidio Cohortium confisi nostri, acerime proeliantur; ne, si tardius rem gessissent, victoriae gloriam communicasse cum Legionibus uiderentur. Hostes concidunt animis; atque itineribus diuersis fugam quaerunt, nequidquam: nam, quibus difficultatibus locorum Romanos claudere uoluerant, ijs ipsis tenebantur: uicti tamen, perculsique, maiore parte amissa, consternati, quo fors tulerat, confugiunt: partim siluis petitis; partim flumine; qui tamen in fuga a nostris acriter insequentibus conficiuntur: cum interim nulla calamitate uictus Corbeus, excedere proelio, Siluasque petere, haud inuitantibus nostris ad Deditionem, potuit adduci, quin, fortissime proeliando, compluresque uulnerando, cogeret elatos iracundia uictores in se tela conijcere. Tali modo re gesta, recentibus proelii uestigijs, ingressus Caesar, cum uictos tanta calamitate existimaret hostes, nuncio accepto, locum Castrorum relicturos, quae non longius ab ea caede abesse plus minus 11 X. millibus passuum dicebantur, tametsi Flumine impeditum transitum uidebat; tamen, exercitu transducto, progreditur. at Bellouaci, reliquaeque Ciuitates, repente ex fuga paucis, atque his uulneratis, receptis, qui Siluarum beneficio casum euitauerant, omnibus aduersis, cognita calamitate, interfecto Corbeo, amisso Equitatu, et fortissimis Peditibus, cum aduentare Romanos existimarent, Concilio repente cantu Tubarum conuocato, conclamant, ut Legati, Obsidesque ad Caesarem mittantur. hoc omnibus probato consilio,

consilio, *Commius Atrebas* ad eos profugit Germanos, a quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri e uestigio mittunt ad *Caesarem* Legatos, petúque, ut ea poena sit contentus Hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia, atque humanitate, numquam profecto esset illaturus: afflictas opes *Equestri proelio Bellouacorum* esse: deletorum *Peditum* multa millia interijisse, uix refugisse nuncios caedis; tamen magnum, ut in tanta calamitate, *Bellouacos* eo proelio commodum esse consecutos, quod *Corbeus*, auctor belli, cócinator multitudinis, esset interfectus: numquam enim *Senatú* tantum in *Ciuitate*, illo uiuo, quantú imperitam *Plebem*, potuisse. Haec orantibus Legatis, commemorat *Caesar*, eodem tempore superiore anno *Bellouacos*, ceterasq. *Galliae Ciuitates*, suscepisse bellum; pertinacissime hos ex omnibus in sententia permansisse, neque ad sanitatē reliquorum deditioe esse perductos: scire, atque intelligere se, *Causam Peccati* facillime *Mortuis* delegari: neminē uero tantum pollere, ut inuitis *Principibus*, resistente *Senatu*, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu *Plebis* bellum cócitare, et gerere, posset: sed tamen se contentum fore ea poena, quam sibi ipsi contraxissent. Nocte insequenti Legati respósa ad suos referunt, *Obsides* conficiunt. Concurrunt reliquarum *Ciuitatum* Legati, quae *Bellouacorú* speculabantur euentum: *Obsides* dant: imperata faciunt: excepto *Commio*, quem timor cohibebat, cuiusquam fidei suam cómittere salutem. nam superiore anno *T. Labienus*,

Caesare

Caesare in Gallia Citeriore ius dicente, cum Commium comperisset sollicitare Ciuitates; coniurationem contra Caesarem facere, infidelitatem eius sine ulla perfidia iudicauit comprimi posse: quem quia non arbitrabatur uocatum in Castra uenturum, ne tentando cautiorem faceret, C. Volusenum Quadratum misit, qui eum, per simulatione colloquij, curaret interficiendu. ad eam rem delectos transdidit Centuriones. cum in Colloquium uentum esset, et, ut conuenerat, manum Commij Volusenus arripuisset; Centurio, uelut insuetare permotus, celeriter a familiaribus prohibitus Commij, conficere hominem non potuit; grauiter tamen primo ictu gladio caput percussit. cum utrimque gladij districti essent; non tam pugnandi, quam diffugiendi fuit utrorumque consilium; nostrorum, quod mortifero uulnere Commium credebant affectum; Gallorum, quod, insidijs cognitis, plura, quam uidebant, extimescebant. quo facto Statuisse Commius dicebatur, numquam in conspectu cuiusquam Romani uenire. Bellicosissimis gentibus deuictis, Caesar, cum uideret nullam iam esse Ciuitatem, quae bellum pararet, quo sibi resisteret, sed nonnullos ex Opidis demigrare, ex Agris effugere, ad praesens imperium euitandum; plures in partes exercitum dimittere constituit: M. Antonium Quaestore, cum Legione x i. sibi coniungit: C. Fabium Legatum, cum Cohortibus x x v. mittit in diuersissimam partem Galliae; quod ibi quasdam Ciuitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum Legatum, qui in illis Regionibus praeerat, satis

satis firmas XI. Legiones habere existimabat. T. Labienum ad se euocat: Legionemq. XII. quae cum eo fuerat in Hibernis, in Togatam Galliam mittit; ad Colonias Ciuium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum accideret de incurfione Barbarorum, ac superiore aestate Tergestinis accidisset; quia repentino latrocinio, atque impetu incolae illorū erat oppressi: ipse ad deuastandos, depopulandosq. fines Ambiorigis proficiscitur: quē perterritum, atque fugientem cum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suae dignitati esse ducebat, adeo fines eius uastare Ciuibus, Aedificijs, Pecore, ut odio suorū Ambiorix, si quos Fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in Ciuitatem. cum in omnes fines partium Ambiorigis aut Legiones, aut Auxilia dimisisset, atque omnia caedibus, incendijs, rapinis, uastasset; magno numero hominū interfecto, aut capto, Labienum, cum II. Legionibus, in Treuiros mittit; quorum Ciuitas, propter Germaniae uicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu, et feritate, non multum a Germanis differebat: neque imperata umquam, nisi exercitu coacta, faciebat. Interim C. Caninius Legatus, cū magnā multitudinem conuenisse Hostium in fines Pictonū, litteris, nuncijsq. Duracij cognouisset, qui perpetuo in amicitia Romanorum permanserat, quod pars quaedam Ciuitatis eius defecisset, ad Opidum Lemouicum contendit. quo cū aduenteret: atque ex Captiuis certius cognosceret, multis hominum millibus, Dumnao duce Andium,

DURA-

*Duracium clausum, Lemouicum oppugnari: neque infirmas Legiones Hostibus committere auderet, Castramunito loco posuit. Dumnacus, cum appropinquare Caninium cognouisset, copijs omnibus ad Legiones conuersis, Castra Romanorum oppugnare instituit, cum complures dies in oppugnatione consumpsisset; & magno suorum detrimento, nullam partem munitio-
 num conuelleret potuisset; rursus ad obsidendum Lemouicum redit. Eodem tempore C. Fabius Legatus complures Ciuitates in fidem recipit, Obsidibus firmat, litterisq. C. Canini certior fit, quae in Pictonibus gerantur. quibus rebus cognitis, proficiscitur ad auxilium Duracio ferendum. ac Dumnacus, aduentu Fabij cognito, desperata salute, si tempore eodem contactus esset & Romanorum, & externum sustinere hostem, & respicere, ac timere Opidanos; repente eo ex loco cum copijs recedit; nec se satis tutum fore arbitratur, nisi Flumen Ligerim, quod erat Ponte, propter magnitudinē, constratum, copias transduxisset. Fabius, etsi nō dum in conspectum uenerat Hostium, neque se cū Caninio coniunxerat; tamen, doctus ab ijs, qui locorum nouerant naturam, potissimum credidit, Hostes perterritos eum locum. quem petebant, peturos. itaque cum copijs ad eundem Pontem contendit; Equitatumq. tantum procedere ante agmen imperat Legionum, quantum cum processisset, sine defatigatione equorum in eadem se reciperet Castra. Cōsequuntur Equites nostri, ut erat praeceptū; inuadūtq. Dumnaci agmen: & fugientes, perterritosq. sub sarcinis in itinere*

Q   aggressi.

aggressi, magna praeda, multis interfectis, potiuntur. itaque, re bene gesta, se recipiunt in Castra. insequenti nocte Fabius Equites praemittit, sic paratos, ut confligerent, atque omne agmen morarentur, consequeretur ipse. cuius praeceptis, ut res gereretur, Q. Titinius Varus, Praefectus Equitum, singularis & animi, et prudentiae uir, suos hortatur; agmenq. hostium consecutus, Turmas partim idoneis locis disponit, partim Equitum proelium committit. consistit audacius Equitatus hostium succedentibus sibi Peditibus, qui, toto agmine subsistentes, Equitibus suis contra nostros ferunt auxilium. fit proelium acri certamine. namque nostri, contemptis Pridie, superatisq. hostibus, cum subsequi Legiones meminissent, & pudore cedere, & cupiditate per se conficiendi proely, fortissime contra Pedites proeliatur; Hostesq. nihil amplius copiarum accessurum credentes, ut Pridie cognouerant, delendi Equitatus nostri naeti occasionem uidebantur. cum aliquandiu summa contentione dimicaretur, Dūnacus instruit Aciem; quae suis esset Equitibus inuicem praesidio, tum repente confertae Legiones in conspectum hostium ueniunt. quibus uisis percussae Barbarorum turmae, ac perterritae Acies hostium, perturbato Impedimentorum agmine, magno clamore, discursuq. passim fugae se madat. At nostri Equites, qui paullo ante cum resistētibus fortissime conflixerat, laetitia uictoriae elati magno undique clamore sublato, cedētibus circumfusi, quantum Equorum uires ad persequendum, dextraeq. ad cedendum ualent, tantum eo proelio interficiunt. itaque amplius

millibus

millibus XII aut armatorum, aut eorum, qui timore arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur Impedimentorum. qua ex fuga, cum cōstaret, Dra petem Senonem, (qui, ut primum defecerat Gallia, collectis undique perditis hominibus, seruis ad libertatem uocatis, exsulibus omnium Ciuitatum accitis, receptis latronibus, impedimenta, & commeatus Romanorum interceperat) non amplius hominum II. millibus ex fuga collectis, prouinciam petere, unaq. consilium cum eo Luterium Cadurcum cepisse, quem in superiore Commentario, prima defectione Galliae facere in prouinciam impetum uoluisse, cognitum est; Caninius Legatus, cum Legionibus II. ad eos persequendos contendit; ne de timore, aut detrimento prouinciae, magna infamia, perditorum hominum latrocinij, caperetur. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes, reliquasq. proficiscitur Ciuitates, quarum eo proelio, quod cum Dumnaco fecerat, copias esse accitas sciebat. non enim dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futurae; dato uero spatio, ac tēpore, eodem instante Dumnaco, possent concitari. qua in re summa felicitas, celeritasq. in recipiendis Ciuitatibus Fabium consequitur. nam Carnutes, qui, saepe uexati, nūquam Pacis fecerant mentionē, datis Objidibus, ueniunt in deditionem; ceteraeq. Ciuitates, positae in ultimis Galliae finibus, Oceano cōiunctae, quae Armoricae appellantur, auctoritate adductae Carnutū, ad uentu Fabij, Legionūque, imperata sine mora faciunt. Dūnacus, suis fr. ibus expulsus, errās, la: itāsque, solis

Q 2 extremas

*extremas Galliae regiones petere, coactus est. At Dra-
 pes, unaq. Luterius, cum Legiones, Caniniumq. adese
 cognoscerent, nec se sine certa pernicie, persequen-
 te exercitu, putarent Provinciae fines intrare posse;
 nec iam liberâ uagandi, latrocinandique, facultatē ha-
 berent, consistunt in Agris Cadurcorum. ibi cum Lute-
 rius apud suos Ciues quondam, integris rebus, multum
 potuisset; semperq. auctor nouorum consiliorum, ma-
 gnâ apud Barbaros auctoritatem haberet; Opidum
 Vxellodunum, quod in clientiela fuerat eius, natura lo-
 ci egregie munitum, occupat suis & Drapetis copijs;
 Opidanosq. sibi coniungit. quo cum confestim C. Ca-
 ninus uenisset, animaduertitq. omnes Opidi par-
 tes praeruptissimis saxis esse munitas, quo, defenden-
 te nullo, tamen armatis adscendere esset difficile; ma-
 gna autem Impedimenta Opidanorum uideret; quae si
 clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non
 modo Equitatum, sed ne Legiones quidem, possent:
 tripartito Cohortibus diuisis, trina excelsissimo lo-
 ca Castra fecit; a quibus paullatim, quantû copiae pa-
 tiebantur, vallum in Opidi circuitu ducere instituit.
 quod cum animaduertent Opidani, miserimâq.
 Alexiae memoria solliciti, simile casum obsessionis ue-
 rerentur; maximeq. ex omnibus Luterius, qui fortu-
 nae illius periculum fecerat, moneret, rationem frumēt-
 ti esse habendam; constituunt omnium consensu, par-
 te ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad impor-
 tandum frumentum proficisci. eo consilio probato, pro-
 xima nocte, II. millibus armatorum relictis, reli-
 quos*

quos ex Opido Drapes, & Luterius, educunt: ij, paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria subleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant. non nunquam autem expeditionibus nocturnis Castella nostrorum adoriuntur. quam ob causam C. Caninius toto Opido munitiones circumdare conatur; ne aut opus effectum tueri non possit, aut plurimis in locis infirma disponat praesidia. magna copia frumenti comparata, confidunt Drapes, & Luterius non longius ab Opido x. millibus passuum, unde paullatim frumentum in Opidum supportarent: ipsi inter se provincias partiuuntur. Drapes Castris praesidio cum parte copiarum restitit. Luterius agmen iumentorum ad Opidum adducit: dispositis ibi praesidijs, hora noctis circiter x. siluestribus angustisq. itineribus frumentum importare in Opidum instituit. quorum strepitum vigiles Castrorum cum sensissent; Exploratoresq. missi, quae agerentur, renunciaissent; Caninius celeriter cum Cohortibus armatis ex proximis Castellis, in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit. ij, repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua praesidia: quae nostri ut uiderunt, acrius contra armates incitati, neminem ex eo numero uiuum capi patiuntur. profugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in Castra. re bene gesta, Caninius ex Captiuis comperit, partem copiarum cum Drapete esse in Castris intra millia passuum x. qua re ex compluribus cognita, cum

intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse; magnae felicitatis esse arbitratur; neminem ex caede refugisse in Castra, qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret. sed, cum in experiundo periculum nullum uideret, Equitatum omnem, Germanosq. Pedites summae uelocitatis omnes ad castra hostium praemittit. ipse Legionem unam intra Castra distribuit; alteram secum expeditam ducit. cum propius hostem accessisset, ab Exploratoribus, quos praemisera, cognoscit, Castra eorum, ut Barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas Fluminis esse demissa. at Germanos, Equitesq. imprudentibus omnibus de improviso aduolasse, & proelium commississe. qua re cognita, Legionem armatam instructamq. adducit. ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. quod ubi accidit, Germani, Equitesque, signis Legionis uisis, uehementissime proeliantur. confestim omnes Cohortes undique impetum faciunt: omnibus aut interfectis, aut captis, magna praeda potiuntur. capitur ipse eo proelio Drapes. Caninius, felicissime re gesta, sine ullo pacis Militis uulnere, ad obsidendos Opidanos reuertitur; externoq. hoste deleto, cuius timore augere praesidia, et munitione Opidanos circumdare prohibitus erat, opera undique imperat administrari. uenit eodem cum suis copiis postero die C. Fabius, partemq. Opidi sumit, ad obsidendum. Caesar interim M. Antonium Quaesorem cum Cohortibus xv in Bellouacis reliquit; ne qua rursus nouorum consiliorum ad capiendum

piendum bellum facultas daretur : ipse reliquas Ciuitates adit ; Obsides plures imperat ; timentes omnium animos^o consolatione sanat . Cum in Carnutes uenisset , quorum consilio in Ciuitate superiore Commentario Caesar exposuit initium belli esse ortum , quod praecipue eos , propter conscientiam facti , timere animaduvertebat ; quo celerius Ciuitatem metu liberaret , Principem sceleris ipsius , & concitatorem belli^o Guturatum ad supplicium deposcit . qui etsi ne Ciuibus quidem suis se committebat ; tamen celeriter , omnium cura quaesitus , in^o Castra^o perducitur . cogitur in eius supplicium Caesar contra naturam suam , maximo Militum consensu ; qui omnia pericula , & detrimenta belli a Guturuato accepta referebant ; adeo ut uerberibus exanimatum corpus securi feriretur . ibi crebris litteris Caninij fit certior , quae de Drape , & Luterio gesta essent , quoq. in consilio permanerent Opidani . quorum etsi paucitatem contemnebat , tamen pertinaciam magna poena esse afficiendam iudicabat ; ne uniuersa Gallia non vires^o sibi defuisse ad resistendum Romanis , sed constantiam , putaret ; ne ue hoc exemplo ceterae Ciuitates , locorum opportunitate fretae , se uindicarent in libertatem ; cum omnibus Gallis notum esse sciret , reliquam esse unam aetatem suae Prouinciae ; quam si sustinere potuissent , nullum ultra periculum uererentur . itaque Q. Caelenium Legatum cum Legionibus I I . relinquit , qui iustis itineribus se subsequeretur : ipse cum omni

Q 4 Equitatu,

Equitatu, quam potest celerrime, ad Caninium contendit. cum, contra exspectationem omnium, Caesar Vxellodunum uenisset; Opidumq. operibus clausum animaduuerteret; neque ab oppugnatione recedi uideret ulla condicione posse; magna autem copia frumenti abú dare Opidanos, ex Persugis cognosceret; aqua prohibere hostem tentare coepit. Flumen infimá vallem diuidebat, quae paene totum Moriem cingebat, in quo positum erat praeruptum undique Opidum Vxellodunum. hoc auertere loci natura prohibebat. sic enim imis radicibus Mótis ferebatur, ut nullam in partem, deprexis fossis, deriuari posset. Erat autem Opidanis difficilis, & praeruptus eo descensus; ut, prohibentibus nostris, sine uulneribus, ac periculo uitae, neque adire Flumen, neque arduo se recipere posset adscensu. qua difficultate eorum cognita, Caesar, Sagittarijs, Funditoribusq. dispositis, Tormentis etiam quibusdã locis cõtra facillimos descensus collocatis, aqua Fluminis prohibebat Opidanos, quorum omnis postea multitudo Aquatum unum in locum conueniebat. sub ipsius enim Opidi murum magnus Fons prorumpebat, ab eã parte, quae fere pedum CCC interuallo Fluminis circuitu uocabat. hoc Fonte prohiberi posse Opidanos cum optarent reliqui, Caesar unus uideret, non sine magno periculo, e regione eius, uineas agere aduersus Montem, & aggeres struere, coepit, magno cum labore, & continua dimicatione. Opidani enim loco superiore decurrunt, et eminus sine periculo proeliantur, multosq. pertinaciter succedentes uulnerant. non deterrentur

tamen

tamen Milites nostri vineas proferre, & labore, atque operibus locorum uincere difficultates. eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput Fontis. quod genus operis sine ullo periculo, & sine suspitione hostium, facere licebat. exstruitur agger in altitudinem pedum IX. collocatur in eo Turris X. Tabulatorum, non quidem quae moenibus aequaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) sed quae superare Fontis fastigium posset. ex ea cum tela tormentis iacerentur ad Fontis aditus; nec sine periculo possent aquari. Opidani; non tantum Pecora, atque Iumenta, sed etiam magna hominum multitudo siti consumebatur. quo malo perterriti Opidani, cupas seuo, pice, scandulis complent, eas ardentes in opera prouoluunt. eodem tempore acerrime proeliantur, ut ab incendio restingendo dimicationis periculo deterreant Romanos. magna repente in ipsis operibus flamma existit. quaecumque enim per locum praecipitem missa erant, ea vineis & aggere suppressa comprehendebant id ipsum, quod morabatur. Milites contra nostri, quamquam periculofo genere proelii, locoq. iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo. res enim gerebatur & excelso loco, & in conspectu exercitus nostri: magnusq. utrimque clamor oriebatur: ita ut quisque poterat, maxime insignis, quo notior, testatiorq. uirtus eius esset, telis hostium flammaeq. se offerebat. Caesar, cum complures suos uulnerari uideret, ex omnibus Opidi partibus Cohortes Montem ascendere, & simulationem moenium occupandorum, clamorem undique

undique iubet tollere. quo facto perterriti Opidani, cum, quid ageretur in locis reliquis, essent ignari, reuocant ab impugnandis operibus armatos, murisque disponunt. ita nostri, sine proelii facto, celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt, partim inter scindunt. cum pertinaciter resisterent Opidani, magna etiam parte suorum siti amissa, in sententia permabant. ad postremum cuniculis venae Fontis intercisae sunt, atque auersae. quo facto repente Fons perennis exhaustus, tantam attulit Opidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed Deorum voluntate, factum putarent. itaque, necessitate coacti, se tradiderunt. Caesar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque uereretur, ne quid crudelitate naturae uideretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animaduerneret, si tali ratione diuersis in locis plures rebellare coepissent, exemplo supplicij deterrendos reliquos existimauit. itaque omnibus, qui arma tulerant, manus praecidit, uitamque concessit; quo testator esset poena improborum. Drapes, quem captum esse a Caninio docui, siue indignatione, & dolore uinculorum, siue timore grauioris supplicij, paucis diebus sese cibo abstinuit, atque ita interiit. Eodem tempore Luterius, quem profugisse ex proelio, scripsi, cum in potestatem uenisset Epasnaeti Aruerni, (crebro enim mutandis locis, multorum fidei se committebat, quod nusquam diutius sine periculo commoraturus uidebatur, cum sibi conscius esset, quam inimicum deberet Caesarem habere) hunc Epasnaetus Aruernus, Amicissimus Populi,

R. sine

R. sine dubitatione ulla uinctū ad Caesarem duxit. Labienus interim in Treuiris Equestre proeliū secundum facit; compluribusq. Treuiris interfectis, et Germanis, qui nullis aduersus R. auxilia denegabant, principes eorū uiuos in suā redegit potestatē; atque in us Surū Aeduū, qui et virtutis, et generis summam nobilitatē habebat, solusq. ex Aeduis ad id tempus permanserat in armis. Ea re cognita, Caesar cū in oībus partibus Galliae bene res gestas uideret, iudicaretq. superioribus Aestiuis Galliam deuictā et subactam esse, Aquitaniam nunquā ipse adisset, sed per P. Crassum quadā ex parte deuicisset, cum II. Legionibus in eam partem est projectus, ubi extremum tempus consumeret. Aestiuorum. quam rem, sicut cetera, celeriter, feliciterq. confecit. nāque oēs Aquitaniae Ciuitates Legatos ad eū miserunt, Obsidesq. ei dederunt. quibus rebus gestis, ipse cū Equitum praesidio Narbonem profectus est, Exercitum per Legatos in Hiberna deduxit, I V. Legiones in Belgio collocauit cum M. Antonio, et C. Trebonio, et P. Vatinio, & Q. Tullio Legatis; II. in Aeduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat; I I. in Treuiris ad fines Carnutum posuit, quae omnem Regionem coniunctam Oceano continerent; I I. reliquas in Lemouicum fines, non longe ab Aruernis, ne qua pars Galliae uacua ab exercitu esset. paucos dies ipse in prouincia moratus, cum celeriter omnes conuentus percucurrisset; publicas controuersias cognouisset; bene meritis praemia tribuisset, (cognoscēdi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in

Remp.

Remp. fuisse totius Galliae defectione, quam sustinuerat fidelitate, atque auxilijs Prouinciae illius) his rebus confectis, ad Legiones in Belgium se recipit. hibernauitq. Nemetocennae. ibi cognoscit, Commium Atrebatem proelio cum Equitatu suo contendisse. ná, cum Antonius in Hiberna uenisset, Ciuitasq. Atrebatum in officio maneret; Commius, qui post illam uulnerationem, quam supra commemorauimus, semper ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consuesset, ne consilia belli quaerentibus auctor armorum, duxq. deesset, parente Romanis Ciuitate, cum suis Equitibus se, suosq. latrocinijs alebat, infestisq. itineribus com meatu complures, qui comportabantur in Hiberna Romanorum, intercipiebat. erat attributus Antonio Praefectus Equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hibernaret. hunc Antonius ad persequendum Equitatum hostium mittit. Volusenus autem ad eam uirtutem, quae singularis in eo erat, magnum odium Commij adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. itaque, dispositis insidijs, saepius eius Equites aggressus, secunda proelia faciebat. nouissime, cum uehementius contenderetur, ac Volusenus ipsius intercipiendi Commij cupiditate pertinacius eum cum paucis infecutus esset; ille autem fuga uehementi Volusenum longius produxisset; repente omnium suorum inuocat fidem, atque auxilium, ne sua uulnera, perfidia interposita, paterentur inulta; conuersoq. equo, se a ceteris incautius permittit in Praefectum. faciunt idem omnes eius Equites, paucosq. nostros conuertunt,

tunt, atque insequuntur. Commius incensum calcari-
 bus equum iungit equo Quadrati, lanceaq. infesta me-
 dium femur eius magnis uiribus transiicit. Praefecto
 uulnerato, non dubitant nostri resistere, & conuersi
 hostem pellere, quod ubi accidit, complures Hostium,
 magno nostrorum impetu pulsi, uulnerantur, et partim
 in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. quod ubi
 malum Dux equi uelocitate enitauit, grauius uulne-
 ratus Praefectus, ut vitae periculum aditurus uideret-
 tur, refertur in Castra. Commius autem, siue expiato
 suo dolore, siue magna parte amissa suorum, Legatos
 ad Antonium mittit, seq. ibi futurum, ubi praescri-
 pserit, & ea facturum, quae imperauerit, Obsidibus
 datis firmat: unum illud orat, ut timori suo conceda-
 tur, ne in conspectum ueniat cuiusquam Romani. quae
 postulationem Antonius cum iudicaret ab iusto nasci
 timore, ueniam petendi dedit; Obsides accepit

SCIO, Caesarem singulorum Annorum singulos
 Commentarios fecisse: quod ego non existimaui Mihi es-
 se faciendum: propterea quod insequens annus L. Paul-
 lo, & C. Marcello Cos. nullas habet Galliae magnope-
 re res gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis
 Caesar, Exercitusq. eo tempore fuissent, pauca scri-
 benda, coniungendaq. huic Commentario statui

CAESAR, cum in Belgio hiemaret, unum illud
 propositum habebat, continere in amicitia Ciuitates,
 nulli spem, aut causam dare Armorum. nihil enim mi-
 nus uolebat, quam sub discessu suo necessitatem sibi a-
 liquam imponi belli gerendi; ne, cum Exercitum de-
 duclurus

ducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine praesenti periculo suscipere-
ret. itaque, honorifice Ciuitates appellando, Prin-
cipes maximis praemijs afficiendo, nulla onera noua
imponendo, defessam tot aduersis proelijs Galliam,
condicione parendi meliore, facile in Pace continuit.
ipse, Hibernis peractis, contra consuetudinem in Ita-
liam quammaximis itineribus est profectus, ut Mu-
nicipia, & Colonias appellaret, quibus M. Antonij,
Quaestoris sui, commendaret Sacerdotij petitione. con-
tendebat enim gratia, cum libenter pro homine sibi
coniunctissimo, quem paullo ante praemiserat ad peti-
tionem; tum acriter contra factionem, & potentiam
paucorum, qui, M. Antonij repulsa, Caesaris inter-
cedentis conuellere gratiam cupiebant. hunc etsi Au-
gurem prius factum, quam Italiam attingeret, in iti-
nere audierat, tamen non minus iustam sibi causam
Municipia, & Colonias adeundi existimauit, ut ijs gra-
tias ageret, quod frequentiam, atque officium suum,
Antonio praestitissent, simulq. se et honorem suum in-
sequētis anni commendaret petitione; propterea quod
insolenter aduersarij sui gloriarentur, L. Lentulum,
et C. Marcellum Cos. creatos, qui omnem honorem &
dignitatem Caesaris exspoliarent; ereptum Ser. Galbae
Consulatum, cum is multo plus gratia, suffragijsq. ua-
lisset, quod sibi coniunctus & familiaritate, et necessi-
tudine Legationis esset. exceptus est Caesaris aduentus
ab omnibus Municipijs, & Colonijs incredibili honore
atque amore. tum primum enim ueniebat ab illo uni-
uersae

uersae Galliae Bello. nihil relinquebatur, quod ad ornatum Portarum, itinerum, locorumq. omnium, qua Caesar iturus erat, excogitari posset. cum Liberis omnis multitudo obuiam procedebat. hostiae omnibus locis immolabatur: Triclinijs stratis Tora, Templaq. occupabantur, ut uel expectatissimi triumphii laetitia percipi posset. tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores. Cum omnes Regiones Galliae Togatae Caesar percucurrisset, summa celeritate ad exercitum Nemotecenam redijt; Legionibusq. ex omnibus hibernis ad fines Treuiorum euocatis, eo profectus est, ibiq. Exercitum lustrauit. T. Labienum Galliae Togatae praefecit, quo maiore commendatione conciliaretur ad Consulatus petitionem. ipse tantum itinerum faciebat, quatum satis esse ad mutationem locorum, propter salubritatem, existimabat. ibi quamquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorq. fiebat, id agi paucorum consilijs, ut, interposita Senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur; tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra Senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. iudicabat enim, liberis sententijs Patrum Conscriptorum causam suam facile obtineri. nam C. Curio, Tribunus pl. cum Caesaris causam, dignitatemq. defendendam suscepisset, saepe erat Senatui pollicitus; Si quem timor armorum Caesaris laederet, & quoniam Pompeij dominatio, atque arma, non mini-

mum

num terrorem Foro inferent, discederet uterque ab armis, exercitusque dimitteret: fore eo facto liberam, & sui iuris Ciuitatem. neque hoc tantum pollicitus, est, sed etiã per se discessionem facere coepit. quod ne fieret, Consules, Amicique Pompeij iusserunt; atque, ita rem moderando, discesserunt. magnum hoc testimonium Senatus erat vniversi, conueniensque superiori facto. nam Marcellus, proxime anno, cum impugnet Caesaris dignitatem, contra Legem Pompeij, & Crassi, retulerat ante tempus ad Senatum, de Caesaris prouincijs: sententijsque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Caesaris inuidia quaerebat, Senatus frequens in alia omnia transfijt. quibus non frangebantur animi inimicorum Caesaris, sed admonebantur, quo maiores pararent necessitudines, quibus cogi posset Senatus id probare, quod ipsi constituissent. Fit deinde S. C. ut ad Bellum Parthicum Legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Caesare, mitterentur. neque obscure haec duae Legiones uni Caesari detrahuntur. nam Cn. Pompeius Legionem primam, quam ad Caesarem miserat, confectam ex delectu prouinciae, Caesari eam tamquam ex suo numero dedit. Caesar tamen, cum de voluntate aduersariorum se exspoliari nemini dubium esset, Cn. Pompeio Legionem promisit, & ex suo numero xv, quam in Gallia Citeriore habuerat, ex S. C. iubet transdi. in eius locum XIII. Legionem in Italiam mittit, quae praesidia tueretur, ex quibus praesidijs xv. deducebatur: ipse exercitum distribuit per Hibernas; C. Trebonium, cum Legionibus

Legionibus IV in Belgio collocat; C. Fabium, cum to-
 tidem, in Aeduos deducit. sic enim existimabat tutis-
 simam fore Galliam, si Belgae, quorum maxima vir-
 tus; & Aedui, quorum auctoritas summa esset, Ex-
 ercitus continerentur. Ipse in Italiam profectus
 est. quo cum uenisset, cognoscit, per C. Marcellum
 Consulem Legiones II. ab se remissas, quae ex S.C. de-
 berent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio trans-
 ditas, atque in Italia retentas esse. hoc facto, quam-
 quam nulli erat dubium, quin arma contra Caesarem
 pararentur: tamen Caesar omnia patiendae esse statuit,
 quoad sibi spes aliqua relinqueretur, Iure potius disce-
 ptandi, quam Belli gerendi

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO CIVILI
LIB. I

LITTERIS. a Fabio C. Caesaris Consulibus redditis, aegre ab ijs impetratum est, summa Tribunorum pl. contentione, ut in Senatu recitarentur. ut uero ex litteris ad Senatum reserretur, impetrari non potuit. Referunt Consules de Rep. in Ciuitate. L. Lentulus Consul Senatui Reiq. pub. se non defuturum pollicetur; si audacter, ac fortiter sententias dicere uelint: sin Caesarem respiciant, atque eius gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus; se sibi consilium capturum, neque Senatus auctoritati obtemperaturum; habere se quoque ad Caesaris gratiam, atque amicitiam, receptum. In eandem sententiã loquitur Scipio: Pompeio esse in animo, Reip. non deesse, si Senatus sequatur; sin cunctetur, atque agat lenius, nequidquam eius auxilium, si postea uelit, imploraturum. Haec Scipionis oratio, quod Senatus in urbe habebatur, Pompeiusq. aberat, ex ipsius ore Pompeij mitti uidebatur. dixerat aliquis leniorem sententiam, ut primo M. Marcellus, ingressus in eam orationem, non oportere ante de Rep. ad Senatum referri, quam delectus tota Italia habiti, & exercitus conscripti, essent; quo praesidio, tuto, & libere, Senatus, quae uellet discernere auderet: ut M. Calidius, qui censebat,

bat, ut Pompeius in suas prouincias proficisceretur ; ne qua esset Armorum causa : timere Caesarem, abreptis ab eo 11. Legionibus, ne ad eius periculum reseruare, & retinere eas ad urbem Pompeius uideretur : ut M. Rufus, qui sententiam Calidij, paucis fere mutatis uerbis, sequebatur. ij omnes, conuicio L. Lentuli Consulis correpti exagitabantur. Lentulus sententiam Calidij pronuntiaturum se omnino negauit. Marcellus, perterritus conuicijs, a sua sententia discessit. sic uocibus Consulis, terrore praesentis Exercitus, minis amicorum Pompeij, plerique compulsi, inuiti, & coacti, Scipionis sententiam sequuntur ; Vti ante certam diem Caesar exercitum dimittat ; si non faciat, eum aduersus Remp. facturum uideri. Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, Tribuni pl. Refertur confestim de Intercessione Tribunorum. dicuntur sententiae graues. ut quisque acerbissime, crudelissimeq. dixit, ita quammaxime ab inimicis Caesaris collaudatur : missõ ad uesperum Senatu, omnes, qui sunt eius Ordinis, a Pompeio euocantur. laudat Pompeius, atque in posterum confirmat : segniores castigat, atque incitat. multi undique ex ueteribus Pompeij exercitibus, spe praemiorum, atque ordinum, euocantur ; multi ex duabus Legionibus, quae sunt traditae a Caesare, accersuntur. Completur urbs ad Ius Comitiorum. Tribunos pl. C. Curio euocat. omnes amici Consulum, necessarij Pompeij, atque eorum, qui ueteres inimicitias cum Caesare gerebant, coguntur in Senatum: quorum uocibus, et

R 2 concursu,

DE BELLO CIVILI

concurſu terrentur infirmiores , dubij confirmantur ; plerisque uero libere poteſtas decernendi eripitur. pollicetur L. Piſo Cenſor, ſeſe iturum ad Caefarem ; item L. Roſcius Praetor; qui de his rebus eum doceant. VI. dies ad eam rem conſciendam ſpatij poſtulant. dicuntur etiam a non nullis ſententiae, ut Legati ad Caefarē mittantur , qui uoluntatem Senatus ei proponant . omnibus his reſiſtitur; omnibusq. oratio Conſulis, Scipionis, Catonis opponitur . Catonem veteres inimicitiae Caefaris incitant, & dolor reſulſae. Lentulus, aeris alieni magnitudine, & ſpe exercitus, ac prouinciarū, et Regū appellandorum largitionibus mouetur: ſeq. alterum fore Syllam, inter ſuos gloriatur, ad quem ſumma imperij redcat . Scipionem eadem ſpes prouinciae, atque exercitium impellit; quos ſe, pro neceſſitudine, partituum cum Pompeio arbitratur : ſimul Iudiciorum metus, Adulatio, atque Oſtentatio ſui, et potentiū, qui in Rep. Iudicijsq. tum plurimum pollebant. ipſe Pompeius, ab inimicis Caefaris incitatus, quod neminem dignitate ſecum exaequari uolebat, totum ſe ab eius amicitia auerterat, & cū cōmunibus inimicis in gratiā redierat; quorum ipſe maximā partem illo affinitatis tempore adiunxerat Caefari. ſimul, infamia II. Legionum permotus, quas ab itinere Asiae, Syriaeq. ad ſuā potentiam, dominatumq. conuerterat , rem ad arma deduci ſtudebat . His de cauſſis aguntur omnia raptim, atque turbate; neque docendi Caefaris propinquis eius ſpatiū datur; nec Tribunis pl. ſui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris interceſſionem retinendi, quod L.

Sylla

Sylla reliquerat, * facultas tribuitur; sed de sua salute die VII. cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus tēporibus Tribuni pl. XIX. denique mense suarum actionum respicere, ac timere cōsueuerant, de curritur ad illud extremum atque ultimum S. C. quo, nisi paene in ipso urbis incendio, atque desperatione * omnium salutis, latorum audacia, numquam ante discessum est; dent operam Consules, Praetores, Tribuni pl. quiq. "Proconsules sunt ad urbem, ne quid Resp. detrimenti capiat." Haec S. C. perscribuntur ad VII. Id. Ianuarij. itaque V. primis diebus quibus haberi Senatus potuit, qua ex die Consulatum inijt Lentulus, biduo excepto Comitiali, et de Imperio Caesaris, et de amplissimis viris Tribunis pl. grauissime acerbissimeq. decernitur. profugiunt statim ex urbe Tribuni pl. seseq. ad Caesarem conferunt. is eo tempore erat Rauennae, exspectabatq. suis leuissimis postulatis responsa; si qua hominum aequitate res ad otium deduci posset. Proximis diebus habetur Senatus extra urbem. Pompeius eadem illa, quae per Scipionē ostenderat, agit; Senatus uirtutem, cōstantiāq. collaudat; copias suas exponit; Legiones habere sese paratas x; praeterea cognitū compertūq. sibi, alieno esse animo ī Caesarē Milites, neque ijs posse persuaderi, uti eū defendāt, aut sequantur. Statim de reliquis rebus ad Senatū refertur, tota ut Italia delectus habeatur; Faustus Sylla Propraet. in Mauritaniā * mittatur. pecunia uti ex aerario Pōpeio datur. Refertur etiā de Rege Iuba, ut Socius sit, atque Amicus. * Marcellus uero, passurū se ī praesētia, negat.

De Fausto impedit Philippus Tribunus pl. De reliquis rebus S. C. perscribuntur, Prouinciae priuatis decernuntur; duae Cōsulares, reliquae Praetoriae. Scipionis obuenit Syria, L. Domitio Gallia: Philippus, & Marcellus priuato consilio praetereuntur, neque eorum sortes deiciuntur. in reliquas Prouincias Praetores mittuntur. neque exspectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorū Imperio ad Populū referatur; Paludati que, votis nuncupatis, exeunt. Consules, quod ante id tēpus acciderat numquam, ex vrbe proficiscuntur, littoresq. habent in vrbe, et Capitolio priuatim, contra omnia vetustatis exempla. tota Italia delectus habentur; arma imperantur; pecuniae a Municipijs exiguntur, et e Fanis tolluntur; omnia diuina, et humana iura permiscuntur. Quibus rebus cognitis, Caesar apud Milites concionatur: omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat; a quibus et inductum, et deprauatum Pompeium queritur, inuidia, atque obreftatione laudis suae, cuius ipse honori, et dignitati semper fauerit, adiutorq. fuerit. nouum in Rep. introductum exemplum queritur, ut Tribunicia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quae superioribus annis armis esset restituta: Syllam, nudata omnibus rebus Tribunicia potestate, tamen Intercessionem liberam reliquisse; Pompeium, qui amissa restituisse uideatur, bona etiam, quae ante habuerat, ademisse: quotiescūque sit decretū, Darent Magistratus operā, ne quid Resp. detrimenti caperet; qua uoce, et quo S. C. Populus R. ad arma sit uocatus; factum in perniciosis Legibus,

bus, in vi Tribunicia, in Seceſſione Populi, Templis, locisq. editioribus occupatis: (atque haec ſuperioris aetatis exépla expiata Suturnini, atque Gracchorú caſibus docet) quarú rerum illo tēpore nihil factum, ne cogitatum quidē. nulla Lex promulgata, non cum Populo agi coeptum, nulla Seceſſio facta. hortatur, cuius Imperatoris ductu 1 x . annis Rēp. feliciffime geſſerint, plurimaq. proelia ſecunda fecerint, omnem Galliam, Germaniamq. pacauerint, ut eius exiſtimationem, dignitatemq. ab inimicis defendant. Conclamant Legionis XIII. quae aderat, Milites, (hanc enim initio tumultus euocauerat: reliquae non dum conuenerant) ſeſe paratos eſſe, Imperatoris ſui, Tribunorumq. pl. iniurias defendere. Cognita Militum uoluntate, Ariminum cū ea Legionem proficiſcitur: ibiq. Tribunos pl. qui ad eum conſugerant, conuenit: reliquas Legiones ex Hibernis euocat, et ſubſequi iubet. Eo L. Caefar adoleſcens uenit: cuius pater Caefaris erat Legatus. is, reliquo ſermone confecto, cuius rei cauſſa uenerat, habere ſe a Pōpeio ad eū priuati officij mandat a demonſtrante Pompeiū, ſe Caefari purgatum: ne ea, quae Reip. cauſſa egerit, in ſuam contumeliam uertat: ſemper ſe Reip. cōmoda priuatis neceſſitudinibus habuiſſe potiora: Caefarē quoque pro ſua dignitate debere et ſtudium, et iracundiā ſuam Reip. dimittere, neque adeo grauiter iraſci inimicis, ne, cum illis nocere ſe ſperet, Reip. noceat. pauca eiufdem generis addit, cum excuſatione Pōpeij coniuncta. Eadem ſere, atque eiſdem de rebus Praetor Roſcius agit cum Caefare, ſibiq. Pōpeiū

commemorasse demonstrat . quae res etsi nihil ad leuandas iniurias pertinere uidebantur : tamen , idoneos naetus homines , per quos ea , quae uellet , ad eum perferrentur , petit ab utroque , quoniam Pompeij mandata ad se detulerint , ne grauentur sua quoque ad eum postulata deferre ; si paruo labore magnas controuersias tollere , atque omnem Italiam metu liberare possent : sibi semper Reip. primam fuisse dignitatem , uitaq. potiozem ; doluisse se , quod Populi R. beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur ; ereptoq. semestri Imperio , in urbem retraheretur , cuius absentis rationem haberi proximis Comitijs Populus iussisset ; tamen hanc honoris iacturam sui Reip. caussa aequo animo tulisse : cum litteras ad Senatum miserit , ut omnes ab Exercitibus discederent ; ne id quidem impetrauisset : tota Italia delectus haberi , retineri Legiones II . quae ab se , simulatione Parthici belli , sint ad ductae : Ciuitatem esse in armis : quonam haec omnia , nisi ad suam perniciem , pertinere ? sed tamen ad omnia se descendere paratum , atque omnia pati Reip. caussa : proficiscatur Pompeius in suas Prouincias ; ipsi Exercitus dimittantur ; discedat in Italia omnes ab Armis ; metus e Ciuitate tollatur ; libera Comitia , atque omnis Resp. Senatui Populoq. R. permittatur : haec quo facilius , certisq. conditionibus fiat , et iureiurando sanciantur ; aut ipse propius accedat , aut se patiatu accedere : fore , uti per colloquia oēs controuersiae cōponatur . Acceptis mādati , Roscius , cū L. Caesare Capuā peruenit ; ibiq. Cōsules , Pompeiūq. inuenit ; postulata Caesaris renunciat .

nunquat. Illi, re deliberata, respondent; scriptaq. ad eū mandata per eos remittunt: quorum haec erat summa: Caesar in Galliam reuenteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quae si fecisset, Pompeium in Hispanias iturum. interea, quoad fides esset data, Caesarem facturum, quae polliceretur, nō intermissuros Consules, Pompeiumq. delectus. Erat iniqua condicio, postulare, ut Caesar Arimino excederet, atque in Prouinciā reuenteretur; ipsum et Prouincias, et Legiones alias tenere: Exercitum Caesaris uelle dimitti; delectus habere: polliceri, se in prouinciam iturum; neque, ante quem diem iturus sit, definire: ut, si, peracto Caesaris Cōsulatu, Pōpeius profectus non esset, nulla tamen mendacij religione obstrictus uideretur. tempus uero colloquio non dare, neque accessurum polliceri, magnā pacis desperationem afferebat. itaque ab Arimino M. Antonium cum Cohortibus v. Arretium mittit: ipse Arimini cum x. Legionibus subsistit. ibiq. delectum habere instituit: Pisaurum, Fanum, Anconam singulis Cohortibus occupat. Interea certior factus, Tignium Thermum Praetorem Cohortibus v. tenere, Opidum munire, omniumq. esse Tigniorum optimam erga se uoluntatem, Curionem cum III. Cohortibus, quas Pisauri, et Arimini habebat, mittit. cuius aduentu cognito, diffusus Municipij uoluntati Thermus, Cohortes ex urbe educit, et profugit: Milites in itinere ab eo discedunt, ac domum reuertuntur: Curio, omnium summa uoluntate, Tignium recipit. Quibus rebus cognitis, confisus Municipiorum uoluntatibus

Caesar,

Caesar, Cohortes Legionis XIII ex Praesidijs deducit, Auximumq. proficiscitur: quod Opidum Aetius, Cohortibus introductis, tenebat, delectumq. toto Piceno, circummissis Senatoribus, habebat. Aduentu Caesaris cognito, Decuriones Auximi ad Aetium Varum frequentes conueniunt: docent, sui iudicij rem non esse; neque se, neque reliquos Municipes: pati posse, C. Caesarem, Imperatorem bene de Rep. meritum tantis rebus gestis, Opido, moenibusq. prohiberi: proinde habeat rationem posteritatis, & periculi sui. Quorum oratione permotus Aetius Varus, praesidium, quod intruderat, ex Opido educit, & profugit. hanc ex primo Ordine pauci Caesaris consecuti Milites, consistere cogunt: commissoque proelio, deseritur a suis Varus: non nulla pars Militum domum discedit: reliqui ad Caesarem perueniunt: atque una cum ijs deprehensus L. Papius, Primipili Centurio, adducitur, qui hunc eundem Ordinem in Exercitu Cn. Pompeij antea duxerat. At Caesar Milites Aetianos collaudat, Pupium dimittit, Auximantibus agit gratias, seq. eorum facti memorum fore pollicetur. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror inuasit, ut, cum Lentulus Consul ad apcriendam Aerarium uenisset, ad Pecuniam Pompeio ex S.C. profectam, protinus, aperto sanctiore Aerario, ex urbe profugeret. Caesar enim aduentare, iam iamq. adesse eius Equites, falso nunciabantur. hunc Marcellus Collega, et plerique Magistratus, consecuti sunt. Cn. Pompeius, Prius die eius dici ex urbe profectus, iter ad ad Legiones habebat, quas, a Caesare acceptas, in Apudiam, hibernorum

hibernorum caussa, disposuerat. delectus intra urbem intermittuntur; nihil citra Capuam tutum esse omnibus uidetur. Capuae primum sese confirmant, et colligunt; delectumq. Colonorum, qui Lege Iulia Capuam deducti erant, habere instituunt; Gladiatoresque, quos ibi Caesar in Ludo habebat, in Forum productos Lentulus libertati confirmat, atque ijs equos attribuit, & se sequi iussit: quos postea, monitus a suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familiares conventus Campaniae, custodiae caussa, distribuit. Auxilio Caesar progressus, omnem Agrum Picenum percurrit. cunctae earum Regionum Praefecturae libentissimis animis eum recipiunt, exercitumq. eius omnibus rebus iuuant. Etiam ex Cingulo, quod Opidum Labienus constituerat, suaq. pecunia exaedificauerat, ad eum Legati ueniunt; quaeq. imperauerit, sese cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat: mittunt. Interea Legio XII. Caesarem consequitur. cum his XII. Asulum Picenum proficiscitur. id Opidum Lentulus Spinther X. Cohortibus tenebat: qui, Caesaris aduentu cognito, profugit ex Opido; Cohortesq. secum abducere conatus, a magna parte Militum deseritur. relictus in itinere cum paucis, incidit in Vibullium Rufum, missum a Pompeio in Agrum Picenum, confirmandorum hominum caussa: a quo factus Vibullius certior, quae res in Piceno gererentur, Milites ab eo accipit, ipsum dimittit. item ex finitimis Regionibus, quas potest, contrahit Cohortes ex delectibus Pompeianis: in ijs Camerino fugientem Placillum Hiram,

Hirum, cum VI. Cohortibus, quas ibi in praesidio habuerat, excipit. quibus coactis, XIII. efficit: cum ijs ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus peruenit; Caesaremque adesse cum Legionibus II. nunciat. Domitius per se circiter XX Cohortes ex Alba, et Marsis, et Pelignis, et finitimis ab Regionibus coegerat. Recepto Asculo, expulsoque Lentulo, Caesar conquiri Milites, qui ab eo discesserant, deletumque institui iubet: ipse, unum diem ibi, rei frumentariae caussa, moratus, Corfinium contendit. eo cum venisset, Cohortes V. praemissae a Domitio ex Opido, Pontem Fluminis interrumpabant, qui ab Opido millia passuum circiter III. ibi cum Antecursoribus Caesaris proelio commisso, celeriter Domitiani, a Ponte repulsi, se in Opidum receperunt. Caesar, Legionibus transductis, ad Opidum constitit, iuxtaque murum Castra posuit. Re cognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos Regionum, magno proposito praemio, cum litteris mittit; qui petant, atque orent, ut sibi subueniat: Caesarem duobus exercitibus, et locorum angustijs facile intercludi posse, frumentoque prohiberi: quod nisi fecerit, se Cohortesque amplius XXX. magnamque numerum Senatorum, atque Equitum Romanorum in periculum esse venturum. interim, suos cohortatus, tormenta in muris disponit: certasque cuique partes ad custodiam urbis attribuit: Militibus in Cocio Agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos iugera, et pro rata parte Centurionibus, Evocatisque. Interim Caesari nunciatur, Salmonenses, quod

quod Opidum a Corfinio VII. millium interuallo abest, cupere ea facere, quae uellet, sed a Q. Lucretio Senatore, et Aetio Peligno prohiberi, qui id Opidum VII. Cohortium praesidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum Legionibus XIX. Cohortibus V. Sulmonenses, simul atque nostra signa uiderunt, portas aperuerunt; uniuersiq. & Opidani, & Milites obuiam gratulantes Antonio exierunt: Lucretius, & Aetius de muro se deiecerunt. Aetius, ad Antonium deductus, petit, ut ad Caesarem mitteretur. Antonius cum Cohortibus, & Aetio, eodem die, quo profectus erat, reuertitur. Caesar eas Cohortes cum exercitu suo coniunxit, Aetiumq. incolumem dimisit. Caesar III. primis diebus Castra magnis operibus munire, & ex finitimis Municipijs frumentum comportare, reliquasq. copias expectare, instituit. eo Triduo legio XIX. ad eum uenit, Cohortesq. ex nouis Galliae deletibus XXII, Equitesq. a Rege Norico circiter CCC. quorum aduentu altera Castra ad alteram Opidi partem ponit. ijs Castris Curionem praefecit: reliquis diebus Opidum uallo, castellisq. circummunire instituit. cuius operis maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad Pompeium reuertuntur. Litteris perlectis, Domitius, dissimulans, in Consilio pronunciat, Pompeium celeriter subsidio venturum; hortaturq. eos, ne animo deficiant, quaeq. usui ad defendendum Opidum sint, parent. ipse arcano cum paucis familiaribus suis colloquitur; consiliumq. Fugae capere constituit. Cum uultus Domitij cum oratione non consentiret, atque
omnia

omnia trepidantius, timidiusq. ageret, quam superioribus diebus consueffet, multumq. cum suis, consultant di caussa, secreto, praeter consuetudinem, colloqueretur, concilia, conuentusq. hominum fugeret; res diutius tegi, dissimulariq. non potuit. Pompeius enim rescripserat, sese rem in summum periculum deducturum non esse; neque suo consilio, aut uoluntate Domitium se in Opidum Corfinium contulisse: proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copijs ueniret. id ne fieri posset, Obsidione, atque Opidi circummunitione fiebat. Diuulgato Domitij consilio, Milites, qui erant Corfinij, prima uespere secessionem faciunt, atque ita inter se per Tribunos mil. Centurionesque, atque honestissimos sui generis, colloquuntur; obsideri se a Caesare; opera, mitionesq. prope esse perfectas; ducem suum Domitium, cuius spe, atque fiducia permanserint, proiectis omnibus, Fugae consilium capere; debere se suae salutis rationem habere. Ab his primo Marsi dissentire incipiunt, eamq. Opidi partem, quae munitissima uideretur, occupant: tantaq. inter eos dissensio exstitit, ut manum conserere, atque armis dimicare, conarentur. post paullo tamen, internuncijs ultro citroq. missis, quae ignorabant, de L. Domitij fuga cognoscunt: itaque omnes uno consilio Domitium productum in publicum circumstunt, & custodiunt; Legatosq. ex suo numero ad Caesarem mittunt; sese paratos esse Portas aperire, quaeq. imperauerit facere, & L. Domitium uiuum in eius potestate m transdere. Quibus rebus cognitis, Caesar, et si

magn

magni interesse arbitrabatur, quamprimum Opido potiri, Cohortesq. ad se in Castra transducere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falsis numciji commutatio fieret voluntatis; quod saepe in Bello paruis momentis magni casus intercederent; tamen, ueritus, ne, Militum introitu, & nocturni temporis licentia, Opidum diriperetur, eos, qui uenerant, colaudat, atque in Opidum dimittit. Portas, Murosq. asseruari iubet: ipse ijs operibus, quae facere instituerat, Milites disponit, non certis spatijs intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo, sed perpetuis uigilijs, stationibusque, ut contingant inter se, atque omnē munitionē expleant: Tribunos mil. & Praefectos circummittit; atque hortatur, non solum ab eruptionibus caueant, sed etiā singulorum hominum occultos exitus asseruent. neque eorum tam remisso, ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieuerit. tanta erat summa rerum expectatio, ut nullus in aliam partem mente, atque animo traheretur, quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis, accideret, qui quosque euētus exciperet. quarta uigilia circiter Lentulus Spinther de Muro cum uigilijs, custodibusq. nostris colloquitur, uelle, si sibi fiat potestas, Caesarem conuenire. facta potestate, ex Opido mittitur; neque ab eo prius Domitiani Milites deducunt, quam in conspectum Caesaris deducatur. cum eo de salute sua agit, atque obsecrat, sibi ut parcat; veteremq. amicitiam commemorat; Caesarisq. in se beneficia exponit; quae erant maxima:

quod

quod per eum in Collegium Pontificum uenerat; quod Prouinciã Hispaniam ex Praetura habuerat; quod in petitione Consulatus ab eo erat subleuatus. Cuius orationem Caesar interpellat: se, non maleficij causa, ex Prouincia egressum, sed uti se a contumelijs inimicorum defenderet; ut Tribunos pl. ea re ex Ciuitate expulsos, ad suam dignitatem restitueret; ut se, & Populum R. paucorum factione oppressum, in libertatem uindicaret. Cuius oratione confirmatus Lentulus, ut in Opidum reuerti liceat, petit; quod de sua salute impetrauerit, fore etiam reliquis ad suam spem solatio: adeo esse peterritos non nullos, ut suae uitae diu rius consulere cogantur. Facta potestate, discedit. Caesar ubi illuxit, omnes Senatores, Senatorumq. liberos, Tribunos mil. Equitesq. Romanos ad se produci iubet. erant Senatorij ordinis L. Domitius, & P. Lentulus Spinther, Vibullius Rufus, Sex. Quintilius Varus Quaestor, L. Rubrius; praeterea filius Domitij, aliq. complures adolescentes, et magnus numerus Equitũ Romanorũ, et Decurionum, quos ex Municipijs Domitius euocauerat. hos omnes productos a contumelijs Militum, conuicijsq. prohibet: pauca apud eos loquitur; Quod sibi aperte eorum gratia relata nõ sit, pro suis in eos maximis beneficijs dimittit omnes incolu- mes. HS LX, quod Aurum adduxerat Domitius, at que in publicum deposuerat, allatum ad se ab II. uiris Corfiniensibus, Domitio reddit; ne cõtinentior in uita hominum, quam in pecunia, fuisse uideatur: etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datamq. a Pompeio in

peio in stipendium. Milites Domitianos sacramentum apud se dicere iubet : atque eo die Castra mouet : iustumq. iter conficit , VII . omnino dies ad Corfinium commoratus , et per fines Marrucinatorum , Ferentinorum , Larinatium in Apuliam peruenit . Pompeius , ijs rebus cognitis , quae erant ad Corfinium gestae , Luceria proficiscitur Canusium , atque inde Brundisium : copias undique omnes ex nouis delectibus ad se cogi iubet ; seruos , pastores armat ; atque his equos attribuit : ex ijs circiter CCC . Equites conficit . L . Manlius Praetor Alba cum Cohortibus VI . profugit : Rutilius Lupus Praetor Tarracina cum IIII . quae , procul Equitatu Caesaris conspicatae , cui praeerat Biuius Curius , relicto Praetore , signa ad Curium transferunt , atque ad eum trãseunt . item reliquis itineribus non nullae Cohortes in agmen Caesaris , aliae in Equites , incidunt . reducitur ad eũ deprehensus ex itinere Cn . Magius Cremona , Praefectus fabrum Cn . Pompeij : quem Caesar ad eũ remittit cum mandatis ; quoniam ad id tẽpus facultas colloquendi non fuerit , atque ad se Brundisium sit uenturus , intercesse Reip . et communis salutis , se cum Pompeio colloqui ; neque uero idem perfici longo itineris spatio , cum per alias condiciones ferantur , ac si coram de omnibus conditionibus disceptetur . His datis mãdatis , Brundisium cum Legionibus VI . peruenit , veteranis IV . reliquis , quas ex nouo delectu confecerat , atque in itinere compleuerat . Domitianas enim Cohortes protinus a Corfinio in Siciliam miserat . reperit Consules

S

Dyrrhachium

Dyrrachium profectos cum magna parte Exercitus Pompeium remanere Brundisij cum Cohortibus x x . neque certum inueniri poterat , obtinendi ne causa Brundisij ibi remansisset , quo facilius omne Hadriaticum mare , extremis Italiae partibus , regionibusq. Graeciae , in potestatem haberet , atque ex utraque parte bellum administrare posset , an inopia Nauium ibi restitisset : ueritusque , ne Italia ille dimittenda non existimaret , exitus , administrationesq. Brundisini portus impedire instituit : quorum operum haec erat ratio . Qua fauces erat angustissimae portus , molem , atque aggerem ab utraque parte litoris iaciebat , quod his locis erat mare vadosum . longius progressus , cum agger altiore aqua contineri non posset , rates duplices , quoquo uersus pedum x x x . , e regione molis collocabat . has quaternis anchoris ex quatuor angulis distinebat , ne fluctibus mouerentur . his perfectis , collocatisque , alias deinceps pari magnitudine rates iungebat ; has terra , atque aggere cotegebat . ne aditus , atque incursus ad defendendum impediretur : a fronte , atque ab utroque latere cratibus , ac pluteis protegebat . in quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat , quo commodius ab impetu nauium , incendijsq. defenderet . Contra haec Pompeius Naues magnas onerarias , quas in Portu Brundisino deprehenderat , adornabat . ibi turres cum ternis tabulatis erigebat , easq. multis tormentis , et omni genere telorum copletas , ad opera Caesaris appellebat , ut rates perruperet , atque opera disturbareret .
sic

sic quotidie utrimque eminus súdis, sagittis, reliquisq. telis, pugnabatur. Atque haec ita Caesar administra-
bat, ut cõdicionēs Pacis dimittendas non existimaret.
ac, tametsi magnopere admirabatur, Magium quem
ad Põpeium cum mandatis miserat, ad se non remit-
ti; atque ea res saepe tentata, etsi impetus eius, consi-
liaq. tardabat; tamen omnibus rebus in eo perseue-
randum putabat. itaque Caninium Rebilum, Legatũ,
familiarem, necessariumq. Scribonij Libonis, mittit
ad eum, colloquij causa: mandat, ut Libonem de con-
cilianda pace hortetur; in primis, ut ipse cum Pom-
peio colloqueretur, postulat: magnopere sese confide-
re demonstrat, si eius rei sit potestas facta, fore, ut ae-
quis condicionibus ab armis discedatur: cuius rei ma-
gnam partem laudis, atque existimationis ad Libo-
nem peruerturam, si, illo auctore, atque agente, ab ar-
mis sit discessum. Libo, a colloquio Caninij digressus,
ad Põpeium proficiscitur: paullo post renunciat, quod
Consules absint, nihil sine illis de cõpositione agi pos-
se. ita saepius rē frustra tentatam Caesar aliquando di-
mittendam sibi iudicabat, et de bello agendum. Pro-
pe dimidia parte operis a Caesare effecta, diebusq. in
ea re consumptis I X, Naues a Consulibus Dyrrha-
chio remissae, quae priorē partem exercitus eo depor-
tauerant, Brundisium reuertuntur. Pompeius siue
operibus Caesaris permotus, siue etiam quod ab initio
Italia excedere constituerat, aduentu Naniūm profe-
ctionē parare incipit: et, quo facilius impetũ Caesaris
tardaret, ne sub ipsa profectiōe Milites Opidum ir-

rumperent, Portas obstruit, vicos plateasq. in aedificat, fossas transuersas vijs perducit, atque ibi sudes, stipitesq. praeacutos desigit. haec lenibus cratibus, terraq. inaequat. aditus autem, atque itinera duo, quae extra murum ad Portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eis praeacutis, praesepit. his paratis rebus, Milites silentio Naues cōscēdere iubet; expeditos autem ex euocatis sagittarijs, fundit oribusq. raros in muro, turribusq. disponit; hos certo signo reuocare constituit, cū omnes Milites Naues cōscēdissent; atque ijs expedito loco actuaria Nauigia relinquit. Brundisini, Pōpeianorum Militum iniurijs, atque ipsius Pompeij contumelijs permoti, Caesaris rebus fauebant. itaque, cognita Pōpeij profectioe, concursantibus illis, atque in ea occupatis, uulgo ex tectis significabant. per quos re cognita, Caesar scalas parari, Militesq. armari iubet, ne quā rei gerendae facultatē dimittat. Pompeius sub Noctem naues soluit. qui erant in muro custodiae caussa collocati, eo signo, quod conuenerat, reuocantur, notisq. itineribus ad Naues decurrunt. Milites, positis scalis, muros adscendunt; sed, moniti a Brundisinis, ut uallum caecum, fossasq. caueant, subsistunt; et, longo itinere ab ijs circumducti, ad Portū perueniūt, duasq. Naues cū Militibus, quae ad moles Caesaris adhaeserant, scaphis, lintribusq. deprehendunt; deprehensasq. excipiunt. Caesar, etsi ad spem conficiendi negotij maxime probabat, coactis Nauibus, Mare trāsire, et Pōpeium sequi, prius quam ille sese Transmarinis auxilijs confirmaret; tamen re-

eius¹

eius moram, temporisq. longinquitatem, timebat; quod, omnibus coactis Nauiibus, Pompeius praesentem facultatem insequendi sui ademerat. Relinquebatur, ut ex Longinioribus Regionibus Galliae, Pice nique, & a Freto Naues essent exspectandae: sed id, propter Anni tepus, longum, atque impeditum, uidebatur. interea veterem exercitum, duas Hispanias confirmari, quarum altera erat maximis beneficijs Pompeij deuincta; auxilia, equitatum parari; Galliam, Italiamq. tentari se absente, nolebat. itaque in praesentia Pompeij insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: II. uiris Municipiorum omnium imperat, ut Naues conquirant, Brundisiūq. deducendas curent. mittit in Sardiniam cum Legione una Valerium Legatū, in Siciliam Curionem. Praetorem cum Legionibus III. eundem, cum Sicilia recepisset, protinus in Africam transducere Exercitū iubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato. Africam forte Tubero obtinere debebat. Caralitani, simul ad se Valerium mitti audierunt, non dum profecto ex Italia, sua sponte ex Opido Cottam eiciunt. ille, perterritus, quod omnem prouinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia Naues longas veteres reficiebat. nouas Ciuitatibus imperabat: haec magno studio agebat: in Lucanis, Brutijsque, per Legatos suos, Ciuium R. delectus habebat: Equitum Peditumq. certum numerū Ciuitatibus Siciliae exigebat. Quibus rebus paene perfectis, aduentu Curionis cognito, queritur in

*Concione, sese proiectum, ac proditum a Cn. Pópeio; qui, omnibus rebus² imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset; & ab se, reliquisq. in Senatu inter rogatus, omnia sibi esse ad bellum apta, ac parata confirmauisset. Haec in cócione questus, ex Prouincia fugit. Naeti uacuas ab Imperijs, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum Exercitibus eo perueniunt. Tubero, cum in Africá uenisset, inuenit in Prouincia cum Imperio Actium Varum, qui ad Auximum, ut supra demonstrauius, amissis Cohortibus, protinus ex fuga in Africam peruenerat; atque eam sua sponte uacua occupauerat; deletuq. habito, 11. Legiones effecerat, hominum, & locorum notitia, & usu eius Prouinciae naetus aditus ad ea conáda, quod paucis ante annis ex Praetura eam prouinciam obtinuerat. hic uenientem Vticam cum Nauibus Tubero nem Portu, atque Opido prohibet, neque affectum ualitudine filium exponere in terram patitur; sed, sublatis anchoris, excedere eo loco cogit. His rebus confectis, Caesar, ut reliquum tempus a labore int ermitteretur, Milites in proxima Municipia deducit: ipse ad urbē proficiscitur, Coacto Senatu, iniurias inimicorum commemorat: docet, se nullum extraordinarium honorem appetisse, sed, exspectato legitimo tempore Consulatus, eo fuisse contentum, quod omnibus Ciuibus pateret: latum ab² x. Tribunis pl. contra dicentibus inimicis, Catone uero acerrime repugnante, & pristina consuetudine dicendi mora dies extrahente, ut sui ratio absentis haberetur, ipso Con-
sule*

sule Pompeio : qui improbasset , cum fieri passus es-
 set? sin probasset , cur se uti Populi beneficio prohibuis-
 set? patientiam proponit suam , cum de Exercitibus di-
 mittendis ultro postulauisset ; in quo iacturam dignita-
 tis , atque honoris ipse facturus esset . acerbitatem ini-
 micorum docet ; qui , quod ab altcro postularent , in se
 recusarent , atque omnia permisceri mallent , quam
 imperium , exercitusq. dimittere . iniuriam in eripien-
 dis Legionibus praedicat , crudelitatem , & insolentiã
 in circumscribendis Tribunis pl. condiciones a se latas ,
 & expetita colloquia , & denegata , commemorat .
 pro quibus rebus orat , ac postulat , Remp. suscipiant ,
 atque una secum administrent . sin timore defugiant , il-
 lis se oneri non futurum , & per se Remp. administra-
 turum . Legatos ad Pompeium , de Compositione , mitti
 oportere : neque se reformidare , quod in Senatu paul-
 lo ante Pompeius dixisset , Ad quos Legati mitteren-
 tur , ijs auctoritatem attribui ; timoremq. eorum , qui
 mitteret , significari : tenuis , atque infirmi haec animi
 uideri : se uero , ut operibus ante studerit , sic Iustitia ,
 & Aequitate , uelle superare . Probat rem Senatus de
 mittendis Legatis : sed , qui mitterentur , non reperiebã-
 tur , maximeq. timoris caussa pro se quisque id munus
 Legationis recusabat . Pompeius enim discedens ab vr-
 be in Senatu dixerat , eodem se habiturum loco , qui Ro-
 mae remãsissent , & qui in Castris Caesaris fuissent . sic
 Triduum disputationibus , excusationibusq. extrahi-
 tur . subicitur etiã L. Metellus Tribunus pl. ab inimi-
 cis Caesaris , qui hãc rã distrahat ; reliquasq. res , quas

cumque agere instituerat, impedia). cuius cognito consilio, Caesar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis ijs, quae agere destinaverat, ab urbe profisciscitur, atque in ulteriores Galliam pervenit. quo cum venisset, cognoscit² missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quae paucis diebus ante, Corfinij captum, ipse dimiserat: profectum item Domitium ad occupandum Massiliam nauibus actuarijs VII.² quas, Sicilia, & in Cosano a privatis coactas, servis, libertis, Colonis suis compleverat: praemissos etiam Legatos Massilienses domum nobiles adolescentes; quos ab urbe discedens Pompeius erat adhortatus, ne nova Caesaris officia veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis, Massilienses Portas Caesari clausurunt: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, Montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocaverunt: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus Castellis, in urbem conuexerunt: armorum officinas in urbe instituerunt: muros, classem, et Portas reficiebant. Evocat ad se Caesar Massiliensium XV. primos: cum his agit, ne initium inferendi belli a Massiliensibus oriatur: debere eos Italiae totius auctoritatem sequi potius, quam unius hominis voluntati obtemperare. reliqua, quae ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cuius orationem domum Legati referunt; atque ex auctoritate haec Caesaris renunciatur: intelligere se, divisum esse Populum R. in partes duas:

neque

neque sui iudicij, neque suarum esse virium, discernere, utra pars iustiore habeat causam: principes vero esse earum partium, Cn. Pompeium, & C. Caesarē, patro nos Ciuitatis; quorum alter Agros Volgarum, Arec omicorum, & Heluorum publice ijs concesserit; alter bello uictas Gallias attribuerit, uectigaliaque auxerit: quare paribus eorum beneficijs parem se quoque uoluntatem tribuere debere, & neutrum eorum contra alterum iuuare, aut urbe, aut Portibus recipere. Haec dum inter eos aguntur, Domitius Nauibus Massiliam peruenit; atque, ab ijs receptus, urbi praeficitur. summa ei belli administrandi permittitur. eius imperio classem quoquouersus dimittunt: onerarias Naues, quas ubique possunt, deprehendunt, atque in Portum deducunt: earum clauis, aut materia, atque armamentis instructis ad reliquas armandas, reficiendasque. utuntur: frumenti quod inuentum est, in publicis conferunt: reliquas merces, commeatusque. ad obsidionem urbis, si accidat, reseruāt. Quibus iniurijs permotus Caesar, Legiones III. Massiliam adducit: turres, vineasque. ad oppugnationem urbis agere, naues longas Arelate numero XII. facere instituit. quibus essetis, armatisque. diebus XXX. a qua die maceria caesa est, adductisque. Massiliam, his D. Brutum praefecit: C. Trebonium Legatum ad oppugnationem Massiliae relinquit. Dū haec parat, atque administrat, C. Fabium Legatum cum Legionibus III. quas Narbone, circūque. ea loca, hiemadi causa, disposuerat, in Hispaniā praemittit; celeriterque. Pyrenaeos saltus occupari iubet.

bet, qui eo tēpore ab L. Afranio Legato praesidijs tenebantur: Legiones reliquas, quae longius hiemabāt, subsequi iubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita celeritate, praesidium ex saltu deiecit, magnisq. itineribus ad exercitum Afranij contendit. Aduentu Vibullij Rufi, quem a Pompeio missum in Hispaniā demōstratum est, Afranius, & Petreius, & Varro, Legati Pōpeij, quorum unus III. Legionibus Hispaniam Citeriorem, alter a saltu Castulonensi ad Anam I I. Legionibus, tertius ab Ana Vectonum Agrum, Lusitaniāq. pari numero Legionum obtinebat, officia inter se partuntur; ut Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium profiscatur; Varro cum ijs, quas habebat Legionibus omnem ulteriorem Hispaniam tueatur. His rebus constitutis, Equites, auxiliaq. totius Lusitaniae a Petreio, Celtiberis, Cantabris, barbarisq. omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afrania imperantur. quibus coactis, celeriter Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. constituunt communi cōsilio, bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportunitatem, gerere. Erant, ut supra demonstratum est, Legiones Afranij III. Petreij II. praeterea scutati Citerioris prouinciae, & cetratae ulterioris Hispaniae Cohortes circiter DCCC. Equitum utriusque prouinciae circiter V. millia. Caesar Legiones in Hispaniam praemiserat, ad VI. millia auxilia peditum, Equitum III. millia, quae omnibus superioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia numerum, quem ipse petiuerat, nominatim

ex

*ex omnibus Ciuitatibus, nobilissimo, & fortissimo quo
 que euocato. hinc optimi generis hominum ex Aquitanis, montanisque, qui Galliam prouinciã attingit. Audierat Pompeium per Mauritaniam cum Legionibus iter in Hispaniam facere, confestimq. esse uenturum. simul a Tribunis mil. Centurionibusq. mutuas pecunias sumpsit, has Exercitui distribuit. quo factò, duas res consecutus est, quod pignore animos Centurionum deuinxit, & Largitione redemit Militum uoluntates. Fabius fruitimarum Ciuitatum animos litte-
 ris, nuncijsq. tentabat. in Sicore Flumine Pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum IV. his Pontibus pabulatum mittebat; quod ea, quae citra Flumẽ fuerat, superioribus diebus cõsumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de caussa, Pompeiani exercitus Duces faciebãt; crebroq. inter se Equestribus proelijs contendebant. huc cum quotidiana consuetudine congressae pabulatoribus praesidio proprio Legiones Fabianae II. Flumen transissent; Impedimenta que, et omnis Equitatus sequeretur; subito, ui iumentorum, & aquae magnitudine, Pons est interruptus, & reliqua multitudo Equitum interclusa. quo cognito a Petreio, & Afranio, ex aggere, atque cratibus, quae Flumine ferebantur; celeriter Ponte Afranius, quem Opido, Castrisq. coniunctum habebat, Legiones IV. Equitatumq. omnem transiecit, duabusq. Fabianis occurrit Legionibus. cuius aduentu nunciato, L. Plancus, qui Legionibus praeerat, necessaria re coactus, locum capit superiorem; diuersamq. Aciem in duas partes constituit;*

constituit; ne ab Equitatu circumueniri posset. ita, cōgressus impari numero, magnos impetus Legionum Equitatusq. sustinet. Commisso ab Equitibus proelio signa 11. Legionum procul ab utrisque conspiciuntur; quas C. Fabius ulteriore Ponte subsidio nostris miserat; suspicatus fore id, quod accidit, ut Duces ad uersariorum occasione, & beneficio fortunæ ad nostros opprimendos uterentur: quarum aduentu proelium dirimitur, ac suas uterque Legiones reducit in Castra. Eo Biduo Caesar cum Equitibus DCCC. quos sibi praesidio reliquerat, in Castra peruenit. Pons, qui fuerat tempestate interruptus, paene erat refectus. hunc noctu perfici iussit. Ipse, cognita locorum natura, Póti, Castrisq. praesidio 11. Cohortes reliquit, atque omnia Impedimenta: & postero die omnibus copijs, triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur; & sub Castris Afranii constitit: & ibi paullisper sub armis moratus, facit aequo loco pugnandi potestatem. potestate facta, Afranius copias educit, & in medio Colle sub Castris constitit. Caesar, ubi cognouit per Afranium stare, quo minus proelio dimicaretur; ab infimis radicibus Mótis, intermissis circiter passibus CD. Castra facere constituit: & ne in opere faciendo Milites repentino Hostium incursum exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, et procul uideri necesse erat; sed a fronte cōtra hostem pedum xv. fossam fieri iussit. prima, & secunda Acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat. post hos opus in occulto Acies ter

tia

tia faciebat: sic omnē prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio Castra mimeri. sub vesperum Caesar intra hanc fossam Legiones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte conquiescit. postero die omnem exercitum intra fossam continet: et, quod longius erat agger petendus, in praesentia similem rationem operis instituit: singulaq. latera Castrorum singulis attribuit Legionibus munienda: fossasq. ad eandem magnitudinem perfici iubet: reliquas Legiones in armis expeditas cōtra Hostem constituit. Afranius, Petreiusque, terrendi caussa, atque operis impediendi, copias suas ad infimas Montis radices producunt, et proelio laceffunt. neque iccirco Caesar opus intermitit, confusus praesidio Legionum III. et munitione fossae. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi, copias in Castra reducunt. XII. die Caesar vallo Castra communit: reliquas Cohortes, quas in superioribus Castris reliquerat, Impedimenta q. ad se trāsduci iubet. Erat in Opido Ilerda, et proximo Colle, ubi castra Petreius, atque Afranius habebant, planicies circiter passuum CCC. atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paullo editior: quem si occupasset Caesar, et cōmunisset, ab Opido, et Ponte, et commeatu omni, quem in Opidum cōtulerant, se interclusurum aduersarios cōfidebat. hoc sperans, Legiones III. ex Castris educit: Acieq. in locis idoneis instruita, unius Legionis Antesignanos praecurrere, atque occupare eū tumulū, iubet. qua re cognita, celeriter, quae in statione pro Castris erat Afranij Cohortes, breuiore

viore itinere ad eundem occupandum locum mit-
 tuntur . contenditur proelio, et, quod prius in tumu-
 lum Afraniani uenerant, nostris repelluntur, atque,
 alijs summissis praesidijs, terga uertere, seq. ad signa
 Legionū recipere, coguntur. genus erat pugnae Mili-
 tum illorum, ut magno impetu primo procurrerent,
 audacter locum caperent, ordines suos non magno pe-
 re seruarent, rari, dispersiq. pugnarent; si preme-
 rentur, pedem referre, et loco excedere, non turpe
 existimarent, cum Lusitanis, reliquisq. barbaris ge-
 nere quodam pugnae assuesacti; quod fere fit, quibus
 quisque in locis Miles inueterauerit, uti multum ea-
 rum regionum cōsuetudine moueatur. haec tamen ra-
 tio nostros perturbat, insuetos huius generis pugnae.
 circumiri enim sese ab aperto latere procurrentibus
 singulis, arbitrabantur: ipsi autem suos ordines ser-
 uare, neque ab signis discedere, neque sine graui caus-
 sa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant
 oportere. itaque, perturbatis Antesignanis, Legio,
 quae in eo Cornu cōstiterat, locum non tenuit, atque in
 proximū Collē sese recepit. Caesar, paene omni Acie
 perterrita, quod praeter opinionē cōsuetudinemq. ac-
 ciderat, cohortatus suos Legionem i x. subsidio du-
 cit: hostem insolentē, atque acriter nostros insequentē,
 suppressit, rursusq. terga uertere, seq. ad Opidum
 Ilerdam recipere, et sub muro consistere cogit. sed
 ix. Legionis Milites elati studio, dū sarcire acceptum
 detrimentum uolunt, temere infecuti fugientes, in
 locum iniquū progrediuntur, & sub Montem, in quo
 erat

erat Opidum positum, succedunt. hinc se recipere cum uellent, rursus illi ex loco superiore nostros premebat. praeruptus locus erat, utraque ex parte directus; ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instructae Cohortes eum locum explerent, et neque subsidia a lateribus summitti, neque Equites laborantibus usui esse possent: ab Opidio autem decliui fastigio uergebat, in longitudinem passuum circiter CD. hac nostris erat receptus; quod eo, incitati studio, inconsultius processerant. hoc pugnabatur loco, et propter angustias iniquo, et quod sub ipsis radicibus Montis constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur: tamen uirtute, et patientia nitebantur, atque omnia uulnera sustinebant. Augebantur illis copiae; atque ex Castris Cohortes per Opidium crebro summittebantur; ut integri defessis succederent. hoc idem Caesar facere cogebatur: ut, summissis in eundem locum Cohortibus, defessos reciperet. hoc cum esset modo pugnatum continenter horis V. nostrisq. grauius a multitudine premerentur; consumptis omnibus telis, gladijs districtis, impetum aduersus Motem in Cohortes faciunt; paucisq. deiectis, reliquos sese conuertere cogunt. summo sub murum Cohortibus, ac non nulla parte propter terrorem in Opidum compulsis, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi deiectis, atque inferioribus locis constiterat, tamen in summum iugum uirtute connititur, atque inter duas Acies perequitans commodiorem, ac tutiorem nostris receptum dat. ita uario certamine pugnatum

gnatum est. nostri in primo congressu circiter I. X. X. ceciderunt, in his Q. Fulginius ex primo hastato Legionis X I V. qui, propter eximiam virtutem, ex inferioribus Ordinibus in eum locum peruenerat, uulnerantur amplius D C. Ex Afranianis interficiuntur T. Caecilius, Primi pili Centurio, & praeter eum, Centuriones I V. Milites amplius C C. sed haec eius diei praefertur opinio, ut Se utrique superiores discessisse existimarent; Afriani, quod, cum esse omnium iudicio inferiores uiderentur, cominus tamen diu stetissent, & nostrorum impetum sustinuisissent, et initio locum, tumulumq. tenuissent, quae caussa pugnandi fuerat; et nostros primo congressu terga uertere coegissent; nostri autem, quod, iniquo loco, atque impari congressi numero, V, horis proelium sustinuisissent, quod Montem gladijs distinctis adscendissent, quod ex loco superiore terga uertere aduersarios coegissent, atque in Opidum compulissent. illi eum tumulum, pro quo pugnatum est, magnis operibus munierunt, praesidiumq. ibi posuerunt. Accidit etiam repentinum incommodum Biduo, quo haec gesta sunt. tanta enim tempestas cooritur, ut, numquam illis locis maiores Aquas fuisse, constaret. tum autem ex omnibus Montibus Nix profluit, ac summas ripas Fluminis superauit; Pontesq. ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit. quae res magnas difficultates Exercitui Caesaris attulit. Castra enim, ut supra demonstratum est, cum essent inter Flumina duo, Sicrim, et Cingam, spatio millium X X X; neutrum horum

horum transiri poterat; necessarioq. omnes his angustis continebátur: neque Ciuitates, quae ad Caesaris amicitiam accesserant, frumentum supportare, neque ij, qui pabulatum longius^{us} progressi erant, interclusi Fluminibus, reuerti; neque maximi comitatus, qui ex Italia, Galliaq. ueniebant, in Castra peruenire poterant. tempus erat difficillimum, quo neque frumenta in hibernis erant, neque multú a maturitate aberát: ac Ciuitates exinanitae, quod Afranius paene omne frumentum ante Caesaris aduentú Ilerdá cõuexerat; reliqui si quid fuerat, Caesar superioribus diebus consumpserat: pecora, quod secundú poterat esse inopiae subsidium, propter bellú, finitimae Ciuitates longius remouerant: qui erant pabulandi, aut frumentandi caussa progressi, hos Leuis^{us} armaturae Lusitani, peritiqu. earum regionum cetrati Citerioris Hispaniae cõsectabantur, quibus erat procliue, transnare Flumen; quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant. At exercitus Afraniij omnium rerum abundabat copia. multum erat frumentum prouisum, & conuectum superioribus temporibus: multum ex omni prouincia comportabatur: magna copia pabuli suppetebat. harum rerum omnium facultates sine ullo periculo Pons Ilerdae praebebat, et loca trás Flumen integra, quo omnino Caesar adire nõ poterat. eae permãserunt Aquae dies cõplures. conatus est Caesar reficere Pontes: sed nec magnitudo Fluminis permittebat; neque ad ripá dispositae Cohortes aduersariorum perfici patiebátur: quod illis prohibere

bere, erat facile, tum ipsius Fluminis natura, atque
 Aquae magnitudine, tum quod ex totis ripis in unum
 atque angustum locum tela iaciebantur; atque erat
 difficile, eodem tempore rapidissimo Flumine opera
 perficere, & tela uitare. Nunciatur Afranio, ma-
 gnos comitatus, qui iter habebant ad Caesarem, ad
 Flumen constitisse. uenerant eo Sagittarij ex Ruthe-
 nis, Equites ex Gallia cum multis carris, magnisq. im-
 pedimentis, ut fert Gallica consuetudo. erant praeter-
 ea cuiusque generis hominum millia circiter VI. cum
 seruis, liberisque: sed nullus ordo, nullum imperium
 certum, cum suo quisque consilio uteretur, atque om-
 nes sine timore iter facerent, usi superiorum tempo-
 rum, atque itinerum licentia. Erant complures hone-
 sti adolescentes, Senatorum filij, & Equestris ordinis:
 erant Legationes Ciuitatum: erant Legati Caesaris. hos
 omnes Flumina continebant. ad hos opprimendos cum
 omni Equitatu, III. q. Legionibus Afranius de no-
 cte proficiscitur, imprudentesq. ante missis Equitibus
 aggreditur. celeriter tamen sese Galli Equites expe-
 diunt, proeliumq. committunt. hi, dum pari certamine
 res geri potuit, magnum Hostium numerum pauci sus-
 tinere; sed, ubi signa Legionum appropinquare coepe-
 runt, paucis amissis, sese in Montes proximos conse-
 runt. hoc pugnae tempus magnum attulit nostris ad
 salutem momentum. nacti enim spatium, se in loca su-
 periora receperunt. desiderati sunt eo die Sagittarij
 circiter CC. Equites pauci, Calonum, atque Impedimen-
 torum non magnus numerus. his tamen omnibus annona
 creuit:

creuit: quae fere res inopia non solum praesentis, sed etiam futuri tēporis timore ingrauescere consuevit. iamq. ad Denarios L. in singulos Modios annona peruenerat, & Militum uires inopia frumenti deminuerat; atque incommoda in dies augebatur; et tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac se fortuna inclinauerat; ut nostri magna inopia necessariorum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, superioresq. haberentur. Caesar ijs Ciuitatibus, quae ad eius amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; Calones ad longinquiores Ciuitates dimittebat: ipse praesentem inopiam, quibus poterat subsidijs, tutabatur. Haec Afranius, Petreiusque, & eorum amici, pleniora etiam, atque uberiora, Romam ad suos perscribebant. multa rumor fingebat: ut paene bellum confectum uideretur. Quibus litteris, nuncijsq. Romam perlatis, magni domum concursus ad Afranium, magnae gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur; alij, ut principes talem nuncium attulisse; alij, ne euentum belli exspectasse, aut ex omnibus nouissimi uenisse uiderentur. Cum in his angustijs res esset; atque omnes viae ab Afranianis Militibus, Equitibusq. obsiderentur; nec Pōtes perfici possent: imperat Militibus Caesar, ut naues faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britanniae docuerat. carinae primū, ac statumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus Nauium, uimini- bus cōtextum, corijs integebatur. has perfectas carris

DE BELLO CIVILI

iunctis deuehit noctu millia passuum a Castris xxii. Militesq. his Nauibus Flumen transportat; continen- temq. ripae collem improviso occupat. hunc celeriter, prius quam ab Aduersarijs sentiatur, communit. huc Legioné postea tráfducit; atque ex utraque parte Pontem institutum perficit biduo. itá commeatus, & qui frumenti caussa processerant, tuto ad se recipit; & rem frumentariá expedire incipit. Eodem die Equitum magnam partem Flumen transiecit: qui, inopinantes pabulatores, et sine ullo dissipatos timore aggressi, quám maximum numerum iumentorum, atque hominum, intercipiunt: Cohortibusq. cetratis subsidio missis, sciéter in duas partes sese distribuunt; alij, ut prae- dae subsidio sint; alij, ut uenientibus resistát, atque eos propellant: unamq. Cohortem, quae temere ante ceteras extra Aciem procurrerat, seclusam a reliquis circumueniunt, atque interficiunt; incolumesq. cum magna praeda eodem Ponte in Castra reuertuntur. Dú haec ad Ilerdam geruntur, Massilienses, usi L. Domitij consilio, Naues longas expediunt, numero xvii. quarum erant xi. tectae. multa his minora nauigia addunt; ut ipsa multitudine nostra Classis terreatur: magnum numerum Sagittariorum, magnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est, imponunt: atque hos praemijs, pollicitationibusq. incitant. certas sibi deposcit Naues Domitius, atque has Colonis, Pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. sic, omnibus rebus instructa Classe, magna fiducia ad nostras Naues procedunt, quibus praeerat

D. Brutus.

D. Brutus. hae ad Insulã, quae est contra Massiliã, stationes obtinebant. erat multo inferior numero Nauiũ Brutus: sed delectos ex omnibus Legionibus fortissimos viros Antesignanos, Centuriones Caesar ei Classi attribuerat, qui sibi id muneris depoposcerat. ij manus ferreas, atque harpagones, parauerant; magnoq. numero pilorum, tragularum, reliquorumq. telorum, se instruxerant. ita, cognito Hostium aduentu, suas Naues ex Portu educunt, cum Massiliensibus conflagunt. pugnatum utrimque est fortissime, atque acerrime: neque multum Albici nostris virtute cedebant, homines asperi, & montani, exercitati in armis: atque ij, modo digressi a Massiliensibus, recentem eorum pollicitationem animis continebant; pastoresq. indomiti, spe libertatis excitati, sub oculis domini suam probare operam studebant. ipsi Massilienses, & celeritate nauium, & scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant, impetusq. eorum excipiebant: & quod licebat latiore spatio, producta longius acie circumuenire nostros, aut pluribus Nauibus adoriri singulas, aut remos transcurrentes detergere si possent, contendeant: cum proprius erat necessario uentum, ab scientia gubernatorum, atque artificij, ad virtutem montanorum confugiebant. Nostri, quod minus exercitatis remigibus, minusq. peritis gubernatoribus utebantur; qui repente ex onerarijs nauibus erant producti, neque dum etiam uocabulis armamentorũ cognititis, tum etiam grauitate, & tarditate Nauium, impediuntur. factae enim subito ex humida materia,

non eundem usum celeritatis habebant. itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, aequo animo singulas binis Naubus obijciébát: atque, iniecta manu ferrea, & retenta utraque Naue, diuersi pugnabant, atque in Hostium naues transscendebant; &, magno numero Albicorum, & Pastorum interfecto, partem Nauium deprimunt, non nullas cum hominibus capiunt, reliquas in Portum cōpellunt. Eo die Naues Masiliensium cum ijs, quae sunt captae, intereunt 18. Hoc primum Caesari ad Ilerdam nunciatur. simul, perfecto Ponte, celeriter fortuna mutatur. illi, perterriti uirtute Equitum, minus libere, minus audacter uagabantur. alias, non longo ab Castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pabulabantur: alias, longiore circuitu, custodias, stationesq. Equitum uisabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul Equitatu uiso, ex medio itinere, proiectis sarcinis, fugiebant: postremo etiam plures intermittere dies, et, praeter consuetudinem omnium, noctu cōstituerant pabulari. iterim Oscēses et Calagurritani, qui erant cum Oscensibus cōtributi, mittunt ad eum Legatos, seseq. imperata facturos pollicentur. hos Tarraconenses, & Lacetani, et Ausetani, et paucis post diebus Illurgauonenses, qui Flumen Iberū attingunt, insequuntur. petit ab his omnibus, ut se frumento iuent. pollicentur, atque, omnibus undique conquisitis iumentis, in Castra deportant. transit etiā Cohors Illurgauonensis ad eum, cognito Ciuitatis consilio; et signa ex statione transfert. magna celeriter fit cōmutatio

tatio rerum, perfecto Ponte, magnis v. Ciuitatibus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumētaria, extinctis rumoribus de auxilijs Legionum, quae cum Pompeio per Mauritaniam uenire dicebantur. multae longinquoeres Ciuitates ab Afranio desciunt, & Caesaris amicitia sequuntur. Quibus rebus perterritis animis aduersariorum, Caesar, ne semper magno circuitu per Pontē Equitatus esset mittendus, naētus idoneum locum, fossas pedum xxx. in altitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquā Sicoris auerteret, vadumq. in eo Flumine efficeret. his paene effectis, magnum in timorem Afranius, Petreiusq. perueniunt, ne omnino frumento, pabuloq. intercluderetur; quod multum Caesar Equitatu ualebat: itaque constituunt ipsi, locis excedere, & in Celtiberia bellum transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrarijs generibus, quae superiore bello cum L. Sertorio steterant, Ciuitates uictae nomen, atque imperium absentis timebant: quae in amicitia manserant Pompeij, magnis affectae beneficijs eum diligebant; Caesaris autem in barbaris erat nomen obscurius. hinc magnos Equitatus, magnaq. auxilia exspectabant; et suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inito consilio, toto Flumine Ibero Naues cōquirere, et Octogesam adduci iubent. id erat Opidum positum ad Iberum, milliaq. passuum a Castris aberat xx. ad eum locum Fluminis, Nauibus iunctis, Pontem imperant fieri: Legionesq. 11. Flumen Sicorim trāsducunt: Castraq. muniunt vallo pedē

XII. *qua re per Exploratores cognita, summo labore Militum Caesar continuato diem noctemq. opere in Flumine auertendo, huc iam rem duxerat, ut Equites, etsi difficulter, atque aegre fiebat, possent tamen, atque auderent Flumen transire, Pedites uero tantummodo humeris, ac summo pectore, exstarent; ut tum altitudine aquae, tum etiam rapiditate Fluminis ad transeundum impedirentur. sed tamen eodem fere tempore Pons in Ibero prope effectus nunciabatur: et in Sicori vadum reperiebatur. Iam uero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque, 11. auxiliariibus Cohortibus Ilerdae praesidio relictis, omnibus copijs Sicorim transeunt, & cum 11. Legionibus, quas superioribus diebus transduxerant, Castra coniungunt. Relinquebatur Caesari nihil, nisi uti Equitatu agmen aduersariorum male haberet, & carperet. Pons enim ipsius magnum circuitum habebat; ut multo breuiore itinere illi ad Iberum peruenire possent. Equites, ab eo missi, Flumen transeunt; & cum deertia uigilia Petreius, atque Afranius Castra mouisset, repente sese ad nouissimum agmen ostendunt; et, magna multitudine circumfusa, morari, atque iter impedire incipiunt. Prima Luce, ex superioribus locis, quae Caesaris Castris erant coniuncta, cernebatur, Equitatus nostri proelio nouissimos illorum premi uehementer, ac non numquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi, alias inferri signa, & uniuersarum Cohortium impetu nostros propelli, deinde rursus conuersos insequi: totis uero Castris Milites circulari, et dolere,*

dolere, hostem ex manibus dimitti, bellum necessario longius duci: Centuriones, Tribunosq. militum adire, atque obsecrare, ut per eos Caesar certior fieret, ne labori suo, neu periculo parceret: paratos esse sese posse, & audere ea transire Flumen, qua transductus esset Equitatus. quorum studio, et uocibus excitatus Caesar, etsi timebat tãtæ magnitudinis Flumini exercitum obijcere, conandum tamen, atque experendum iudicat. itaque infirmiores Milites ex omnibus Centurijs deligi iubet, quorum aut animus, aut uires uidebantur sustinere non posse. hos cum Legione una praesidio Castris relinquit: reliquas Legiones expeditas educit: magnoq. numero iumentorum in Flumine supra, atque infra cõstituto, transducit Exercitũ. pauci ex his Militibus, vi fluminis abrepti, ab Equitatu excipiuntur, ac subleuantur: interijt tamen nemo. trásducto incolumi exercitu, copias instruit; triplicẽq. Aciem ducere incipit. ac tantum fuit in Militibus studium, ut, millium v. ad iter addito ad vadũ circuitu, magnaq. Fluminis mora interposita, eos qui de tertia vigilia exissent, ante horam diei i x. consequerentur. quos ubi Afranius procul uisos cũ Petreio conspexit, noua re perterritus, locis superioribus cõstitit, Acieq. instruit. Caesar in campis Exercitũ reficit; ne desessũ proelio obijciat. rursus conantes progredi insequitur, & moratur. illi necessario maturius, quam constituerant, Castra ponunt: (suberant enim Montes, atque a millibus passuum v. itinera difficilia, atque angusta, excipiebant. hos intra Montes se recipiebant;

piebant; ut Equitatum effugeret Caesaris; praesidijsq. in angustijs collocatis, Exercitum itimere prohiberet; ipsi sine periculo, ac timore, Iberum copias transducerent; quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum) et, totius diei pugna, atque itineris labore defessi, rem in posterum diem distulerunt. Caesar quoque in proximo Colle Castra ponit. media circiter nocte ijs, qui, Adaquandi caussa, longius a Castris processerant, ab Equitibus correptis, fit ab his certior Caesar, Duces aduersariorum silentio copias Castris educere. Quo cognito, signum dari iubet, et vasa militari more conclamari. illi, ex audito clamore, ueriti, ne noctu, impediti, sub onere confligere cogentur, aut ne ab Equitatu Caesaris in angustijs teneantur, iter supprimunt, copiasq. in Castris continent. Postero die Petreius cum paucis Equitibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. hoc idem fit ex Castris Caesaris. Mittitur L. Decidius Saxo, cum paucis, qui loci naturam perspiciat. uterque idem suis renunciat; v. millia passuum proxima intercedere itineris campestris; inde excipere loca aspera, et montuosa; qui prior has angustias occupauerit, ab hoc hoste prohiberi, nihil esse negotij. Disputatur in Concilio a Petreio, et Afranio, et tempus profectiois quaeritur. plerique censebant, ut noctu iter faceret: posse prius ad angustias ueniri, quam sentirentur. alij, quod pridie noctu conclamatum esset in Castris Caesaris, argumenti sumebant loco, non posse clam exiri, circumfundi noctu Equitatum Caesaris, atque omnia loca, atque

atque itinera obsideri: nocturna q. Proelia esse uitada, quod peterritus Miles in Ciuili dissensione Timori magis, quam Religioni, consulere consueuerit: "at lucem multum per se pudorem omnium oculis, multum etiã Tribunorum mil. & Centurionem praesentia afferre: quibus rebus coerceri Milites, et in officio contineri soleant: quare omni ratione esse interdium perrumpendum: etsi, aliquo accepto detrimento; tamen, summa Exercitus salua, locum, quem petant, capi posse. Haec uicit in Concilio sententia; et Prima Luce postridie cõstituunt proficisci. Caesar, Exploratis Regionibus, albẽte caelo, omnes copias Castris educit; magnoq. circuitu, nullo certo itinere Exercitum ducit. namque itinera, quae ad Iberum, atque Octogesam pertinebant, Castris Hostium oppositis tenebantur; ipsi erant transcendendae ualles maximae, ac difficillimae; saxa multis locis praerupta iter impediebant: "ut arma per manus necessario transferentur, Militesq. inermes, subleuatiq. alij ab alijs magnam partem itineris cõficeret, sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero intercludere, et frumento prohibere potuissent. Ac primo Afraniani Milites, uisendi causa, laeti ex Castris procurrerant, cõtumeliosiq. uocibus prosequerentur, necessarij uictus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdã reuerti. erat enim iter a proposito diuersum; cõtariãq. in partẽ iri uidebatur. Duces uero eorũ suum cõsiliũ laudibus ferebant, quod se Castris tenuissent. multumq. eorum opinionem adiuuabat, quod sine lumentis,

*Inuentis, Impedimentisq. ad iter profectos uidebant; ut, non posse diutius inopiam sustinere, considerēt. sed, ubi paullatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt; iamq. primos superare Regionem Castrorum animaduertent; nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin, statim Castris exeundum, atque occurrendum, putaret. Conclamatur ad arma; atque omnes copiae, paucis praesidio relictis Cohortibus, exeūt, reſtoq. ad Iberū itinere, contendunt. Erat in Celerritate omne^o positum certamen, utri prius angustias, Montesq. occuparent: sed exercitum Caesaris uariis difficultates tardabant; Afranij copias; Equitatus Caesaris insequens morabatur. res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta, ut, si priores Montes, quos petebant, attigissent, ipsi periculum uitarent, Impedimēta totius Exercitus, Cohortesque, in Castris relictas, seruare non possent; quibus interclusis exercitu Caesaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. cōfecit prior iter Caesar; atque ex magnis rupibus nactus planiciem, in hac contra Hostem Aciem instruit. Afranius, cum ab Equitatu nouissimum agmen premeretur, & ante se Hostem uideret, Collem quendā nactus, ibi constitit. ex eo loco 1 v. Cetratorum Cohortes in Montem, qui erat in conspectu omnium^o excelsissimus, mittit. hunc magno cursu^o concitatos iubet occupare; eo consilio, uti ipse eodem omnibus copijs contenderet, &, mutato itinere, iugis Oetogeſam perueniret. hunc cum obliquo itinere Cetrati peterent; conspicatus Equitatus Caesaris, in Cohortes
impetum*

impetum facit: nec minimam partem temporis Equitum uim Cetrati sustinere potuerunt; omnesq. ab his circūuenti, in cōspectu utriusque exercitus interficiuntur. erat occasio bene gerēdae rei. neque uero id Caesarē fugiebat, tāto sub oculis accepto detrimēto, perterritum exercitum sustinere nō posse, praesertim circumdatum undique Equitatu, cū in loco aequo atque aperto, confligeretur. idq. ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrerat Legati, Centuriones, Tribuniq. mil. ne dubitaret proelium committere; omniū esse Militum paratissimos animos; Afranianos contra multis rebus sui timoris signa misisse; quod suis non subuenissent; quod de Colle non recederent; quod vix Equitum incursum sustinerent; collatisq. in unum locum signis conferti, neque ordines, neque signa, seruarent: quod si iniquitatem loci timeret, datum iri tamē aliquo loco pugnandi facultatem; quod certe in de decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset. Caesar in eam spem uenerat, se, sine pugna & sine uulnere suorum, rem conficere posse; quod re frumentaria aduersarios interclusisset. cur, etiam secundo proelio, aliquos ex suis amitteret? cur uulnerari pateretur optime meritos de se Milites? cur denique fortunam periclitaretur? praesertim cum nō minus esset Imperatoris, Consilio superare, quam Gladio. mouebatur etiam misericordia Ciuium, quos interficiendos uidebat: quibus saluis, atque incolumibus, rem obtinere malebat. hoc consilium Caesaris a plerisque non probabatur. Nilites uero palam inter

inter se loquebantur; Quoniam talis occasio victoriae dimitteretur, etiam cū uellet Caesar, sese non esse pugnatos. ille in sua sententia perseuerat; & paullum ex eo loco digreditur, ut timorē aduersarijs minuat. Petreius, atque Afranius, oblata facultate, in Castra sese referunt. Caesar, praesidijs Montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest Hostium Castris Castra communit. Postero die Duces aduersariorum perturbati, quod omnem rei frumentariae, fluminisq. Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. erat unum iter, Ilerdam si reuertii uellent; alterum, si Tarraconem peterent. Haec consultantibus eis, nunciatur, Aquatores ab Equitatu premi nostro: qua re cognita, crebras stationes disponunt Equitum, & Cohortium Alariarum; Legionariasq. interijciunt Cohortes; vallumq. ex Castris ad Aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem & si ne timore, et sine stationibus Aquari possent. id opus inter se Petreius, atque Afranius, partiuntur: ipsique, perficiendi operis causa, longius progrediuntur. quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatē, uulgo procedunt; & quae plerisque in Castris notum, aut Municipem, habebat, conquirunt, atque uocat. primum agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie pepercisset; eorum se beneficio uiuere: deinde Imperatoris fidem quaerunt, recte ne se illi sint commissuri; & quod non ab initio fecerint, armaq. cum hominibus necessarijs, & consanguineis contulerint, cōqueruntur. His prouocati sermonibus, fidem ab

Impera-

Imperatore de Petreij, et Afranij. vita petūt; ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse uideantur. quibus confirmatis rebus, se statim signa translaturus confirmant; Legatosq. de Pace primorum Ordinū Centuriones ad Caesarem mittunt. Interim alij suos in Castra, inuitandi caussa, adducunt; alij ab suis adducuntur; adeo, ut una Castra iam facta ex binis uideretur. compluresq. Tribuni militum, & Centuriones ad Caesarem ueniunt, seq. ei commendant. hoc idem fit a Principibus Hispaniae; quos illi euocauerant, & se cum in Castris habebant Obsidum loco. ij suos notos, hospitesq. quaerebant, per quem quisque eorum adiutum commendationis haberet ad Caesarem. Afranij etiam filius adolescens de sua, & Parentis sui salute, cum Caesare, per Sulpicium Legatū, agebat. erant plena laetitia, & gratulatione omnia, eorū, qui tanta pericula uitasse, & eorum, qui sine uulnere tantas res confecisse uidebantur. magnumq. fructum suae pristinae lenitatis omnium iudicio Caesar ferebat; consiliumq. eius a cunctis probabatur. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab instituto opere discedit, seq. in Castra recipit; sic paratus, ut uidebatur, ut, quicumque accidisset casus, hūc quieto, et aequo animo ferret. Petreius uero non deserit sese; armat familiam; cum hac, et Praetoria Cohorte Cetratorum, barbarisq. Equitibus paucis, beneficiarijs suis, quos suae custodiae causa habere consueuerat, improviso ad vallum aduolat; colloquia Militum interrumpit; nostros repellit ab Castris; quos deprehendit, interficit: reliqui

coeunt

coeunt inter se; & repentinò periculo exterriti, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq. dstringunt, atque ita se a Cetratis, Equitibusq. defendunt, Castrorũ propinquitate confisi; seq. in Castra recipiunt; & ab ijs Cohortibus, quae erant in stationes ad Portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, flens Petreius Manipulos circumcui; Militesq. appellat; neu se, neu Pompeium absentem, Imperatorem suum, aduersarijs ad supplicium transdat, obsecrat. sit celeriter cõkursus in Praetoriũ. Postulant, ut iurent omnes, se exercitum, ducesq. non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim a reliquis consilium capturos. Princeps in haec uerba iurat: ipse ad idem iusiurandum adigit Afranium. subsequitur Tribuni militum, Centurionesque. Ceturiam producti Milites idem iurant: edicunt, penes quẽ quisque sit Miles Caesaris, ut producat. productos palam in Praetorio interficiunt. sed plerique, quos ceperant, celant, noctuq. per vallum emittunt. sic terror oblatus a Ducibus, Crudelitas in supplicio, uana religio iurisiurandi, spem praesentis deditiois sustulit, mentesq. Militum conuertit, & rem ad priuam belli rationem redegit. Caesar Milites aduersariorum, qui in Castra per tempus colloquij uenerant, summa diligentia conquiri, & remitti, iubet. sed ex numero Tribunorum militum, Centurionumq. non nulli sua uoluntate apud eum remanserunt: quos ille postea magno in honore habuit: Centuriones, ampliorisq. ordinis Equites Romanos in Tribunicium restituit honorem. Premebantur Afraniani Pabulationes;

tione; Aquabantur aegre; Frumenti copiam Legiona-
 rij non nulli habebant, quod dierum x x i i . ab
 Ilerda frumentum iussi erant efferre . Cetrati, au-
 xiliaresq. nullam, quorum erant et facultates ad pa-
 randum exiguae, et corpora insueta ad onera portan-
 da. itaque magnus eorum quotidie numerus ad Caesa-
 rem perfugiebat . In his erat angustijs res : sed ex
 propositis consilijs duobus, explicitius uidebatur, ad
 Ilerdam reuerti: quod ibi paullulum frumenti reli-
 querant . ibi se reliquum consilium expleturos confi-
 debant. Tarraco aberat longius: quo spatium plures rem-
 posse casus recipere intelligebant . hoc probato consi-
 lio, ex Castris proficiscuntur. Caesar, Equitatu prae-
 misso, qui nouissimum agmen carperet, atque impe-
 dired, ipse cum Legionibus subsequitur. nullum inter-
 cedebat tempus, quin extremi cum Equitibus proelia-
 rentur . Genus erat hoc pugnae. Expeditae Cohortès
 nouissimū agmen claudebant: pluresq. in locis campe-
 stribus subsistebāt. si Mons erat adscēdendus, facile ip-
 sa loci natura periculum repellebat: quod ex locis su-
 perioribus, qui antecesserant, suos adscēdentes prote-
 gebant. cum uallis, aut locus decliuus suberat; neque
 ij, qui antecesserant, morantibus opem ferre pote-
 rant; Equites uero ex loco superiore in aduersarios te-
 la conijciebant : tum magno erat in periculo res; tum
 inquirebant, ut, cum eiusmodi esset. locis appropin-
 quatum, Legionum signa consistere iuberent, magnoq.
 impetu Equitatu repellerent; eo summo, repēte inci-
 tato cursu sese in ualles uniuersi demitterēt, atque ita
 V transgressi,

DE BELLO CIVILI

transgressi, rursus in locis superioribus confisterent. nam tantum ab Equitum suorum auxilijs aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos, superioribus perterritos proelijs, in medium reciperent agmen, ultroque eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab Equitatu Caesaris excipere tur. tali dum pugnatur modo; lente, ac paulatim proceditur; crebroque, ut sint auxilio suis, subsistunt, ut tum accidit. millia enim, progressi I V. uehementiusque peragitati ab Equitatu, Montem excelsum capiunt: ibique una fronte contra Hostem Castra muniunt, neque iumentis onera deponunt. ubi Caesaris Castra posita, tabernaculaque constituta, et dimissos Equites pabulandi causa animaduertere; sese subito proripiunt hora circiter V I. eiusdem diei; et, spem nocti morae, discessu nostrorum Equitum, iter facere incipiunt. quare anima duersa, Caesar, relictis ijs munitionibus, subsequitur; praesidio Impedimentis paucas Cohortes relinquit: hora X. subsequi Pabulatores, Equitesque reuocari iubet. celeriter Equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur: pugnatur acriter ad nouissimum agmen, adeo, ut paene terga conuertant: compluresque Milites, etiam nonnulli Centuriones, interficiuntur. Instabat agmen Caesaris, atque uniuersum imminabat. Tum uero, neque ad explorandum idoneum locum Castris, neque ad progrediendum data facultate, consistunt necessario; et procul ab aqua, et natura iniquo loco, Castra ponunt. sed iisdem de causis Caesar, quae supra sunt demonstratae, proelio non laceffit, et eo die

taber-

tabernacula statui passus non est; quo paratiores essent ad insequendum omnes, siue noctu, siue interdium erumperent. illi, animaduerso vitio Castrorum, tota nocte munitiones proferunt, Castraq. Castris conuertunt. hoc idem postero die a prima Luce faciunt, totumq. in ea re diem consumunt. sed, quantum opere processerant, & Castris protulerant, tanto aberant ab Aqua longius; & praesenti malo alijs malis remedia dabantur. prima Nocte, Aquandi causa, nemo egressitur ex Castris. proximo die, praesidio in Castris relicto, uniuersas ad Aquam copias educunt; Pabulum mittitur nemo. his eos supplices malis Caesar necessariam subire deditioem, quam proelio decertare, malebat. conatur tamen eos vallo, fossaq. circumuenire; ut quammaxime repentinas eorum eruptiones demoretur: quo necessario descensuros existimabant. illi, & inopia pabuli adducti, et quo essent ad id expeditiores, omnia sarcinaria iumenta interficere iubent. in his operibus, consilijsq. biduum consumitur. Tertio die magna iam pars operis Caesaris processerat. Illi impediendae rei, quae munitionis causa fiebat, hora circiter I I X. signo dato, Legiones educunt, Acieq. sub Castris instruunt. Caesar ab opere Legiones reuocat, Equitatum omnem conuenire iubet, Acie instruit. contra opinionem enim Militum, famamq. omnium, videri proelio diffugisse, magnum detrimentum afferebat. sed eisdem de causis, quae sunt cognitae, quo minus dimicare uellet, mouebatur; atque hoc etiam magis, quod spatij breuitas,

DE BELLO CIVILI

uitas, etiam in fugam coniectis aduersarijs, non multum ad summam victoriae iuuare poterat. non enim amplius pedum millibus 11. ab Castris Castra distabat. hinc duas partes Acies occupabat. tertia uacabat, ad incursum, atque impetum Militum relicta. si proelium committeretur, propinquitas Castrorum celerem superatis ex fuga receptum dabat. Hac de caussa constituerat signa inferentibus resistere, prior proelio non laceessere. Acies erat Afraniana duplex: Legio V. & IIII. in subsidijs locum Alaricae Cohortis obtinebat: Caesaris triplex: sed primam Aciem quaternae Cohortes ex V. Legione tenebant: has subsidiariae ternae, et rursus aliae totidē, suae cuiusque Legionis, subsequerantur, Sagittarij, Funditoresque media continebantur acie: Equitatus latera cingebat. Tali instructa Acie, tenere uterque propositum uidebatur; Caesar, ut, nisi coactus, proelium non committeret; ille, ut opera Caesaris impediret. producit tamen res; Aciesque ad Solis Occasum continentur: inde utrique in Castra discedunt. Postero die mutationes institutas Caesar parat perficere; illi uadum Fluminis Sicoris tentare, si transire possent. Qua re animaduersa, Caesar Germanos Leuis armaturae, Equitumque partem Flumen transiit, crebrasque in ripis custodias disponit. tandem, omnibus rebus obsessi, quartum iam diem sine pabulo retentis iumentis, Aquae, ligni, & frumenti inopia, colloquium petunt; & id si fieri possit, semoto a Militibus loco. ubi id a Caesare negatum, & pallam si colloqui uellent, concessum est;

est; datur Obsidis loco Caesari filius Afranij. venit in eum locum, quem Caesar deligit. audiente utroque Exercitu, loquitur Afranius: Non esse aut ipsis, aut Militibus succensendum, quod fidem erga Imperatorem suum Cn. Pompeium conseruare uoluerint: sed satis iam fecisse officio, satisq. supplicij tulisse, perpeffos omnium rerum inopiam: nunc uero, paene ut feminas circumunitos, prohiberi Aqua, prohiberi Ingressu, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse: itaque se uictos confiteri: orare, atque obsecrare, si quis locus misericordiae relinquatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant. Haec quam potest demississime, atque subiectissime, exponit. Ad ea Caesar respondit. Nulli omnium has partes, uel Querimoniae, uel Miserationis, minus conuenisse: reliquos enim omnes suum officium praestitisse; se, qui, etiam bona condicione, & loco, & tempore aequo, confligere noluerit, ut quam integerrima essent ad pacem omnia; exercitum suum, qui, iniuria etiam accepta, suisq. interfectis, quos in sua potestate habuit, conseruarit, & texerit; illius denique exercitus Milites, qui per se de concilianda Pace egerint; qua in re omnium suorum uitae consulendum putarunt; sic omnium Ordinum partes in misericordia constituisse: ipsos duces a Pace abhorruisse: eos neque Colloquij, neque Indutiarum, iura seruasse; & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia, atque

arrogantia accidere soleat, uti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paullo ante contempserint: neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suae, sed eos exercitus, quos contra se multos iam annos aluerint, uelle dimitti: neque enim VI. Legiones alia de caussa missas in Hispaniam, Septimamq. ibi conscriptam, neque tot, tantasq. Classes paratas, neque summissos Duces, rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum Prouinciae prouisum, quae, propter diuturnitatem Pacis, nullum auxilium desiderarit: omnia haec iam pridem contra se parari: in se noui generis imperia constitui; ut idem ad Portas urbanis praesideat rebus, & duas bellicosissimas Prouincias absens tot annos obtineat: in se iura Magistratuum commutari, ne ex Praetura, & Consulatu, ut semper, sed per paucos probati, & electi, in Prouincias mittantur: in se Aetatis excusationem nihil ualere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocentur: in se uno non seruari, quod sit omnibus datum semper Imperatoribus, ut, rebus feliciter gestis, aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia, domum reuertantur, exercitumq. dimittant. Quae tamen omnia & se tulisse patiēter, & esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum Exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit; sed, ne illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, Prouincijs excederent, Exercitumq.

citumq. dimitterent : si id sit factum , nociturum se nemini : hanc unam , atque extremam Pacis esse conditionem . Id uero Militibus fuit pergratum , & iucundum , ut ex ipsa significatione potuit cognosci ; ut , qui aliquid victi incommodi exspectauissent , ultro inde praemium Missionis ferrent . nam , cum de loco , et tempore eius rei controuersia inferretur , & uoce , & manibus uniuersi ex vallo , ubi cōstiterant , significare coeperunt , ut statim dimitterentur , neque , omni interposita fide , firmum esse posse , si in aliud tempus differretur . paucis cum esset in utramque partem uerbis disputatum ; res huc deducitur , ut ij , qui habeant domicilium , aut possessiones in Hispania , statim ; reliqui ad *Varum Flumen* dimittantur : ne quid eis noceatur , neue quis inuitus sacramento cogatur a *Caesare* , cauetur . *Caesar* ex eo tempore , dum ad *Flumen Varum* ueniat , se frumentum daturum , pollicetur : addit etiam , ut , quid quisque eorum in bello amiserit , quae sint penes Milites suos , ijs , qui amiserint , restituantur : Militibus , aequa facta aestimatione , pecuniā pro ijs rebus soluit . quascumque postea controuersias inter se Milites habuerant , sua sponte ad *Caesarem* introduxerunt . *Petreius* , atque *Afranius* cum *Stipendium* ab *Legionibus* , paene seditione facta , flagitaretur , cuius illi diem non dum uenisse dicerent ; *Caesar* ut cognosceret , postulatum est ; eoq. utrique , quod statuit , contenti fuerunt . Parte circiter tertia *Exercitus* eo biduo dimissa , 11. *Legiones* suas antecedere , reliquas subsequi , iussit ; ut nō longo inter se spatio *Castra*

V 4 facerent :

DE . BELLO . CIVILI

*facerent: ciq. negotio Q. Fusium Calenum Legatum
praefecit. hoc eius praescripto ex Hispania ad Varum
Flumen est iter factum; atque ibi reliqua pars Exer-
citus dimissa est*

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM

DE . BELLO . CIVILI

L I B . II

DVM haec in Hispania geruntur, C. Trebonius Legatus, qui ad oppugnationem Massiliae relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turresq. ad Opidū agere instituit. una erat proxima Portui, Naulibusque; altera ad partem, qua est aditus ex Gallia, atque Hispania ad id Mare, quod adigit ad ostium Rhodani. Massilia enim fere ex I : I. Opidi partibus Mari alluitur. reliqua quarta est, quae aditum habet a Terra. huius quoque spatij pars ea, quae ad Arcem pertinet, loci natura, & valle altissima munita, longam, & difficilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam Iumentorum, atque Hominum multitudinem ex omni Prouincia uocat: vimina, materiamq. comportari iubet. quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum LXXX. exstruit. sed tanti erant antiquitus in Opido omnium rerum ad Bellum apparatus, tantaq. multitudo

titudo Tormentorum , ut eorum vim nullae contem-
 ptae viminibus vineae sustinere possēt. Asseres enim
 pedum XII. cuspidibus praefixi, atque hi maximis ba-
 listis missi, per I V. ordines cratium in terra desige-
 bantur. itaque, pedalibus lignis coniunctis inter se,
 Porticus integebatur; atque hac agger inter manus
 proferebatur. antecedebat Testudo pedum LX.
 aequandi loci caussa facta; item ex fortissimis li-
 gnis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus, &
 lapides defendi possent. sed magnitudo operum; alti-
 tudo Muri, atque Turrium, multitudo Tormentorū
 omnem administrationem tardabat. crebrae tamen
 per Albicos eruptiones fiebant ex Opido; ignesq.
 Aggeri, et Turribus inferebātur. quae facile nostri re-
 pellebant Milites; magnisq. ultro illatis detrimentis,
 eos, qui eruptionem fecerant, in Opidum reuēciebant.
 Interim L. Nasidius, ab Cn. Pompeio cum Classe
 Nauium XVI. in quibus paucae erant Aeratae, L.
 Domitio, Massiliensibusq. subsidio missus, Freto Sici-
 liae, imprudente, atque inopinante Curione, prouehi-
 tur: appulsisq. Messanam Nauibus, atque inde, pro-
 pter repentinum terrorem, Principum, ac Senatus fu-
 ga facta, ex Naualibus eorum unam deducit. Hac
 adiuncta ad reliquas Naues, cursum Massiliam uer-
 sus perficit; praemissaq. clam Nauicula, Domitium,
 Massiliensesq. de suo aduentu certiores facit; eosq. ma-
 gnopere hortatur, ut rursus cum Bruti Classe, additis
 suis auxilijs, configant. Massilienses post superius in-
 commodum vèteres ad eundem numerum ex Nauali-
 bus

*bus productas Naues refecerant, summa industria
 armauerant, (remigum gubernatorumq. magna co-
 pia suppetebat) piscatoriasq. adiecerant, atque con-
 texerant, ut essent ab ictu telorum Remiges tuti. has
 Sagittarijs, Tormentisq. compleuerant. Tali modo in-
 structa Classe, omnium seniorum, matrisfamiliae, vir-
 ginum precibus, et fletu excitati, ut extremo tempo-
 re Ciuitati subuenirent, non miore animo, ac fiducia,
 quam ante dimicauerant, Naues conscendunt. Comu-
 ni enim fit vitio Naturae, ut inuisis, latitatibus, atque
 incognitis rebus magis confidamus, uehementiusq.
 exterreamur, ut tum accidit. aduentus enim L. Nasidij
 summa spe, & uoluntate Ciuitatem compleuerat.
 nacli idoneum uentum, ex Portu exeunt, & Tau-
 roenta, quod est Castellum Massiliensium, ad Nasidii
 perueniunt: ibiq. Naues expediunt: rursusq. se ad
 configendum animo confirmant; & consilia commu-
 nicant. dextra pars Massiliensibus attribuitur, sini-
 stra Nasidio. eodem Brutus contendit, aucto Na-
 uium numero. nam ad eas, quae factae fuerant A-
 relate per Caesarem, captivae Massiliensium acceffe-
 rant VI. has superioribus refecerat diebus, atque o-
 mnibus rebus instruxerat. itaque, suos cohortatus,
 quos integros superauissent, ut uictos contemnerent,
 plenus spei bonae, atque animi, aduersus eos profici-
 scitur. facile erat, ex Castris C. Trebonij, atque o-
 mnibus superioribus locis prospicere in urbem, ut o-
 mnis iuuentus, quae in Opido remanserat, omnesq. su-
 perioris aetatis, cum liberis, atque uxoribus, publi-
 cisq.*

cisq. custodijs , aut ex Muro ad caelum manus tenderent , aut Tempia Deorum immortalium adirent , & ante Simulacra proiecti victoriâ ab Dijs exposcerent . neque erat quisquam omnium , qui non in eius diei casu suarum omnium fortunarum euentum consistere existimaret . nam & honesti ex iuuentute , & cuiusque aetatis amplissimi , nominatim euocati , atque obsecrati , Naues conscenderant ; ut , si quid aduersi accidisset , ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore uiderent ; si superauissent , uel domesticis opibus , uel externis auxilijs de salute urbis confiderent . Commisso proelio , Massiliensibus res nulla ad virtutem defuit : sed , memores eorû praeceptorum , quae paullo ante ab suis acceperant , hoc animo decertabant , ut nullum aliud tempus ad conandum habituri uiderentur ; & , quibus in pugna vitae periculum accideret , non ita multo se reliquorum Ciuum fatum antecedere existimarent , quibus , urbe capta , eadem esset Belli fortuna patienda :² deductisq. nostris paullatim Nauibus , & artificio gubernatorum mobilitati Nauium locus dabatur ; & , si quando nostri , facultatem naeti , ferreis iniectis manibus , Nauem religauerant , undique suis laborantibus succurrebant . Neque uero coniuncti Albici comminus pugna deficiebant : neque multum cedebant uirtute nostris . simul ex minoribus Nauibus magna uis eminus missa telorum , multa nostris de improuiso imprudentibus , atque impeditis vulnera inferebant . conspicataeq. Naues triremes II . Nauem D. Bruti ,

quae

quae ex signo facile agnosci poterat, II. ex partibus sese in eam incitauerant: sed tantum, re prouisa, Brutus celeritate Nauiis enisus est, ut paruo momēto antecederet. illae adeo grauiter inter se, incitatae, cōflixerunt, ut uehementissime utraeque ex concursu laborarent; altera uero, perfractō rostro, tota collaberet. qua re animaduersa, quae proximae ei loco ex Bruti Classe Naues erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterq. ambas deprimunt. Sed Nasidianae Naues nulli usui fuerunt, celeriterq. pugna excesserunt. non enim has aut conspectus Patriae, aut Propinquorum praecepta ad extremum vitae periculum adire cogebant. itaque ex eo numero Nauium nulla desiderata est: ex Massiliensium Classe v. sunt depressae, IV. captae, I. cum Nasidianis profugit; quae omnes Citeriorem Hispaniam petierunt. at ex reliquis una praemissa Massiliam, huius nunciij perferendi gratia, cum iam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum effudit: ac, re cognita, tantus luctus excepit, ut urbs ab Hostibus capta eodem uestigio uideretur. Massilienses tamē nihilo segnus ad defensionem urbis reliqua apparare coeperunt. Est animaduersum ab Legionarijs, qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris Hostium eruptionibus magno sibi esse praesidio posse, si pro Castello, ac receptaculo, Turrim ex Latere sub Muro fecissent, quam primo ad repentinos incursus humilem, paruamq. fecerant. huc se referebant: hinc, si qua maior oppresserat vis, propugnabant:

bant : hinc ad repellendum , & prosequendum hostem procurrebant . patebat haec quoquoersus pedes xxx . sed parietum crassitudo pedum v . postea uero , ut est rerum omnium magister usus , hominum adhibita sollertia , inuentum est , magno esse usui posse , si haec esset in altitudinem Turris elata . id hac ratione perfectum est . ubi Turris altitudo perducta est ad contabulationem ; eam in parietes instruxerunt , ita ut capita tignorum extrema parietum structura tegerentur ; ne quid emineret , ubi ignis hostium adhaeresceret . hanc insuper contignationem , quantum tetum plutei , ac vinearum passum est , laterculo adstruxerunt : supraq . eum locum Tigna transuersa iniecerunt , non longe ab extremis parietibus , quibus suspenderent eam contignationem , quae Turri tegumento esset futura : supraq . ea Tigna directo transuersas Trabes iniecerunt , easq . Asseribus religauerunt : has Trabes paullo longiores , atque eminentiores , quam extremi parietes erant , effecerunt ; ut esset , ubi tegumenta perpendere possent , ad defendendos ictus , ac repellendos , dum inter eam contignationem Parietes exstruerentur : eamq . contabulationem summam lateribus , lutoq . constrauerunt ; ne quid ignis Hostium nocere posset : cetonasq . insuper iniecerunt ; ne aut Tela , tormentis missa , tabulationem perfringerent , aut Saxa ex catapultis Latericium discuteret . storias autem ex funibus anchorarijs tres in longitudinem parietum Turris , latas I v . pedes fecerunt : easq . ex III . partibus , quae ad Hostes uergebant , eminentibus trabi-

D E B E L L O . C I V I L I

trabibus circum Turrem praependentes religauerūt. quod unum genus Tegumenti alijs locis erant experti nullo telo, neque tormēto, trāsijci posse. ubi uero ea pars Turris, quae erat perfecta, tecta, atque munita est ab omni ictu Hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt: Turris tectum per se ipsum prehensionibus ex contignatione prima suspendere, ac tollere, coeperunt; ubi, quantum storiarum demissio patiebatur, tantum eleuabāt. Intra haec tegumenta abditi, atque muniti, Parietes Lateribus exstruebant: rursusq. alia prehensione ad aedificandum sibi locum expediebant: ubi tempus alterius contabulationis uidebatur, Tigna item ut primo tecta, extremis Lateribus instruebant; exq. ea contignatione rursus summam contabulationem, storiasq. eleuabant. ita tuto, ac sine ullo uulnere, ac periculo v i . tabulata exstruxerunt: fenestrasque, quibus in locis visum est, ad tormenta mittenda in struendo reliquerunt. ubi ex ea Turri, quae circum essent, opera tueri se posse confisi sunt; Musculum pedum L x longum. ex materia bipedali, quem a Turri latericia ad Hostium turrem, murumq. perducerent, facere instituerunt: cuius Musculi haec erat forma. Duae primum Trabes in solo atque longae, distantes inter se pedes I v : collocantur: inq. eis columellae pedum in altitudinem v defiguntur. has inter se Capreolis molli fastigio coniungunt, ubi tigna, quae musculi tegēdi caussa ponāt, collocētur. eo super Tigna bipedalia iniiciunt; eaq. laminis, clauisq. religant; ad extremum Musculi Tectū, Trabesq.

Trabesq. extremas: quadratas regulas, IV. patentes digitos, defigunt; quae lateres, qui super Musculo struantur, contineant. ita fastigiato, atque ordinatim structo, ut Trabes erant in Capreolis collocatae, Lateribus, Lutoq. Musculus, ut ab igne, qui ex muro iaceretur, tutus esset, contegitur. supra Lateres Coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa lateres diluere posset. Coria autem, ne rursus igni, ac lapidibus corrumpantur, Centonibus conteguntur. hoc opus omne, tectum vineis, ad ipsam Turrim perficiunt, subitoque, inopinantibus Hostibus, machinatione nauali, phalangis subiectis, ad Turrim Hostium admouent, ut aedificio iungatur. Quo malo perterriti subito Opidani, saxa quam maxima possunt vectibus promouent, praecipitataq. Muro in Musculum deuoluunt. Ictum firmitas materiae sustinet; & quidquid incidit, fastigio Musculi delabitur. Id ubi uident, mutant consilium: cupas, taeda, ac pice refertas, incendunt; easq. de Muro in Musculum deuoluunt. inuolutae labuntur; delapsae, ab lateribus, longurijs, furcisq. ab opere remouentur. interim sub Musculo Milites vectibus infima saxa Turris Hostium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt. Musculus ex Turri latericia a nostris, telis, tormentisq. defenditur: Hostesq. ex Muro, ac Turribus submouentur: non datur libera Muri defendendi facultas. Compluribus iam lapidibus ex ea, quae suberat, Turri subductis, repetina ruina pars eius Turris concidit. pars reliqua consequens procumbebat. Tum Hostes, Turris repentina ruina commoti,

DE BELLO CIVILI

commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira percussis, urbis direptione perterriti, inermes cum infulis sese Porta foras uniuersi proripiunt; ad Legatos, atque Exercitum supplices manus tendunt. Qua noua re oblata, omnis administratio belli consistit: Militesque a proelio, ad studium audiendi, et cognoscendi feruntur. ubi Hostes ad Legatos, Exercitumque peruenerunt, uniuersi se ad pedes proieciunt: orant, ut aduentus Caesaris expectetur; captam suam urbem uidere, Opera perfecta, Turrem subrutam: itaque a defensione desistere; nullam exoriri moram posse, quo minus cum uenisset, si imperata non facerent, ad nutum uestigio diriperentur. docent, si omnino Turris concidisset, non posse Milites contineri, quin spe praedae in urbem irrumperent, urbemque delerent. haec, atque eiusdem generis complura, ut ab hominibus doctis, magna cum misericordia, fletuque pronunciantur. Quibus rebus commoti Legati, Milites ex opere deducunt, oppugnatione desistunt, operibus custodias relinquunt. Indutiarum quodam genere misericordia facto, aduentus Caesaris expectatur: nullum ex muro, nullum a nostris mittitur telum: ut re confecta, omnes curam, et diligentiam remittunt. Caesar enim per litteras Trebonio magnopere mandauerat, ne per uim Opidum expugnari pateretur; ne grauius permoti Milites, et defectionis odio, et contemptione sui, et diutino labore, omnes puberes interficerent. quod se facturos minabatur: aegreque tunc sunt retenti, quin Opidum irrumperent: grauiusque eam rem pertulerunt; quod

stetisse

stetisse per Trebonium, quo minus opido potirentur, uidebatur. At hostes sine fide tempus, atque occasionem fraudis, ac doli quærunt. interiectis aliquot diebus, nostris languentibus, atque animo remissis, subito, meridiano tempore, cum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset; arma uero omnia reposita, contecta q. essent; portis se foras erumpunt; secundo, magnoque uento ignem operibus inferunt. hunc sic distulit uentus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormenta q. flammam conciperent, & prius hæc omnia consumerentur, quam, quemadmodum accidisset, animaduerti posset. Nostri, repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt. alij ex castris sese incitant. fit in hostes impetus eorum: sed muro, sagittis, tormentis q. fugientes persequi prohibentur. illi sub murum se recipiunt; ibiq. musculum, turrinq. latericiam libere incendunt. ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & ui tempestatis, puncto temporis interiit. tentauerunt hoc idem Massilienses. postero die, eandem naeti tempestatem, maiori cum fiducia ad alteram turrem aggeremq. eruptione pugnaverunt; multumq. ignem intulerunt. sed, ut superioris temporis contentionem nostri omnem remisserant, ita, proximi diei casu admoniti, omnia ad defensionem parauerant. itaque, multis interfectis, reliquos, infecta re, in opidum repulerunt. Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo maiore studio militum administrare, & reficere instituit. nam, ubi tantos suos labores, & appa-

tus male cecidisse uiderunt ; induitijsq. per scelus uiolatis, suam uirtutem irrisui fore perdoluerunt; quod, unde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe, lateq. in finibus Massiliensium excisis, et conuectis; aggerem noui generis, atque inauditum ex latericij duobus muris, senum pedum crassitudine, atque eorum murorum contignationem facere instituerunt, æqua fere latitudine, atque ille congestus ex materia fuerat agger. ubi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materiae postulare uideretur, pilæ interponuntur, transfuersaria tigna injiciuntur, quæ firmamēto esse possint. et, quidquid est contignatum, cratibus consternitur, cratesq. luto integuntur. Sub tecto miles dextera, ac sinistra muro tectus, aduersus plutei obiectu, operi quæcumque usui sunt, sine periculo supportat. celeriter res administratur: diuturni laboris detrimentum solertia, et uirtute militum breui recōcinnatur. portæ, quibus locis uidetur, eruptionis causâ in muro relinquuntur. quod ubi hostes uiderunt ea, quæ diu, lōgoq. spatio refici non posse sperassent, paucorum dierum opera, et labore ita refecta, ut nullius perfidiæ, neque eruptioni locus esset; neque quidquā omnino relinqueretur, quo aut ui militibus, aut igni operibus noceri posset; eodēq. exemplo sentiunt totam urbem, qua sit aditus, ab terra, muro, turribusq. circumiri posse, sic, ut ipsis cōsistendi in suis munitiōibus locus non esset; cum pæne ædificata in muris ab exercitu nostro mœnia uiderentur; ac tela manu conijcerentur; suorumq.

tor-

tormentorum usum, quibus ipsi magna sperauissent, spatio propinquitatis interire; pariq. condicione e muro, ac turribus bellandi data, uirtute se nostris adæquare non posse intelligunt; ad easdem deditiois condiciones recurrunt. M. Varro in ulteriore Hispania inisiõ, cognitis ijs rebus, quæ sunt in Italia gestæ, diffidens Pompeianis rebus, amicissime de Cæsare loquebatur: præoccupatum sese legatione, ab Cn. Pompeio teneri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi nibilo minorem cum Cæsare intercedere: neque se ignorare, quod esset officium legati, qui fiduciariam operam obtineret, quæ uires suæ, quæ uoluntas erga Cæsarem totius prouinciæ. Hæc omnibus referebat sermonibus; neque se in ullam partem mouebat. postea uero, cum Cæsarem ad Massiliam detineri cognouit, copias Petreij cum exercitu Afranij esse coniunctas, magna auxilia conuenisse, magna esse in spe, atque expectatione, et consentire omnem citeriorem prouinciam, quæq. postea acciderant, de angustijs ad Ilerdam rei frumentariæ accepit; atque hæc ad eum latius, atque inflatius Afranius præscribebat; se quoque ad motum fortunæ mouere cæpit; delectum habuit tota prouincia; legionibus completis, duabus cohortes circiter triginta alarias addidit; frumenti magnum numerum coegit, quod Massiliensibus, item quod Afranio, Petreioq. mitteret; naues longas x, Gaditanis, ut facerent, imperauit; cõplures prætereã Hispani faciendas curauit: pecuniam omnem, omniaq. ornamenta ex fano Herculis in opidum Gades contulit.

tulit . eo sex cohortes , præsidij causa , ex prouincia misit ; Caiumq. Gallonium , equitem Romanum , familiarem Domitij , qui eo , procurandæ hereditatis causa , uenerat , missus a Domitio , opido Gadibus præfecit : arma omnia priuata , et publica in domum Gallonij contulit : ipsè habuit graues in Cæsarem conuersiones ; sæpe ex tribunali prædicauit , aduersa Cæsarem prælia fecisse , magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugisse : hæc se certis nuncijs , certis auctoribus comperisse . Quibus rebus perterritis ciuibus Romanis eius prouinciæ , sibi ad remp. administrandam HS CLXXX millia , & argenti pondo xx millia , tritici modios cxx millia polliceri cogit . quas Cæsari esse amicas ciuitates arbitratur , ijs grauiora onera iniungebat : qui uerba , atque orationem aduersus remp. habuissent , eorum bona in publicum addicebat ; præsidiaq. eo deducebat ; & iudicia in priuatos reddebat : prouinciam omnem in sua , & Pompeij uerba per iusurandum adigebat . cognitis ijs rebus , quæ sunt gestæ in ceteriore Hispania , parabat bellum . ratio autem hæc erat belli , ut secúm duas legiones Gadis conferret , naues , frumentumq. omne ibi contineret . prouinciam enim omnem Cæsaris rebus fauere cognouerat . in insula , frumento , nauibusq. comparatis , bellum duci , non difficile existimabat . Cæsar , etsi multis necessarijsq. rebus in Italiam reuocabatur , tamen constituerat nullam partem belli in Hispanijs relinquere ; quod , magna esse Pompeij

peij beneficia ; & magnas clientelas in citeriore prouincia , sciebat . itaque , duabus legionibus missis in ulteriorem Hispaniam cum Q. Cassio tribuno pl. ipse cum equitibus sexcentis , magnis itineribus , progreditur ; edictumq. præmittit , ad quam diem magistratus , principesque omnium ciuitatum sibi esse præsto Cordubæ uellet . quo edicto tota prouincia per uulgato , nulla fuit ciuitas , quin ad id tempus partem senatus Cordubam mitteret ; nullus ue ciuis Romanus paullo notior , quin ad diem conueniret . simul ipsæ Cordubæ conuentus per se portas Varroni clausit ; custodias , uigiliasq. in muro , turribusq. disposuit . cohortes duas , quæ Colonicæ appellabantur , cum eo casu uenissent , tuendi opidi causa , apud se retinuit . Iisdem diebus Carmonenses , quæ est longe firmissima totius prouinciæ ciuitas , deductis tribus in arcem opidi cohortibus a Varrone præsidio , per se cohortes eiecit , portasq. præclusit . hoc uero magis properare Varro , ut cum legionibus quamprimum Gades contenderet ; ne itinere , aut traiectu intercluderetur . tanta ac tam secunda in Cæsarem uoluntas prouinciæ reperiebatur . Progresso ei paullo longius litteræ a Gadibus redduntur ; simul atque cognitum sit de edicto Cæsaris , consensisse Gaditanos principes cum tribunis cohortium , quæ essent ibi in præsidio , ut Gallonium ex opido expellerent , urbem , insulamque Cæsari seruarent : hoc inito consilio , denunciauisse Gallonio , ut sua sponte , dum sine periculo liceret , excederet Gadibus : si id non fecisset ,

set. sibi consilium capturos: hoc timore adductum Gal-
lonium Gadibus excessisse. His cognitis rebus, altera
ex duabus legionibus, quæ Vernacula appellabatur,
ex castris Varronis, adstante, & inspectante ipso, si-
gna sustulit, seseq. Hispalim recepit, atque in foro, &
porticibus sine maleficio consedit. quod factum adeo
cius conuentus ciues Romani comprobauerunt, ut do-
mum ad se quisque hospitio cupidissime reciperet. Qui
bus rebus perterritus Varro, cum, itinere conuerso,
se se Ilipam Italicam uenturum promississet, certior a
suis factus est, præclusas esse portas: tum uero, omni
interclusus itinere, ad Cæsarem mittit, paratum se es-
se legionem, cui iusserit, tradere. ille ad eum Sex. Cæ-
sarem mittit, atque huic tradi iubet. tradita legione,
Varro Cordubam ad Cæsarem uenit: relatis ad eum
publicis rationibus cum fide, quod penes eum est pecu-
niæ, tradit; & quod ubique habeat frumenti, ac na-
uium, ostendit. Cæsar, habita concione Cordubæ, om-
nibus generatim gratias agit; ciuibus Romanis, quod
opidum in sua potestate studuissent habere; Hispan-
nis, quod præsidia expulissent; Gaditanis, quod cona-
tus aduersariorum infregissent, seseq. in libertatē uin-
dicassent; tribunis mil. centurionibusq. qui eo præsi-
dij causa uenerant, quod eorum consilia sua uirtute
confirmassent; pecunias, quas erant in publicum Var-
roni ciues Romani polliciti, remittit; bona restituit
ijs, quos liberius locutos hanc pœnam tulisse cognoue-
rat, tributis quibusdam publicis, priuatisq. præmijs;
reliquos in posterum bona spe complet; biduumq. Cor-
dubæ

dubæ commoratus, Gades proficiscitur; pecunias, monumenta q., quæ ex sano Herculis collata erant in priuatam domum, referri in templum iubet; prouinciæ Q. Cassiû præficit; huic quattuor legiones attribuit; ipse ijs nauibus, quas M. Varro, quasq. Gaditani iussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. ibi totius fere citerioris prouinciæ legationes Cæsaris aduentum exspectabant. eadem ratione priuatim, ac publice quibusdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit; pedibusq. Narbonem, atque inde Massiliam peruenit: ibi, legem de dictatore latam, seseq. dictatorem dictum a M. Lepido prætorre, cognoscit. Massilienses, omnibus defessis malis, rei frumentariæ ad summam inopiam adducti, bis prælio nauali superati, crebris eruptionibus fusi, graui etiam pestilentia conflictati, ex diutina conclusionè, & mutâtionè uictus, (panico enim uetere, atque hõrdeo corrupto oēs alebantur; quod, ad huiusmodi casus antiquitus paratum, in publicum contulerant) deiecta turri, labefacta magna partè muri, auxilijs prouinciarum, & exercituum desperatis, quos in Cæsaris potestatem uenisse cognouerant, sese dedere sine fraude constituunt. sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium uoluntate, nauibus tribus comparatis, ex quibus duas familiaribus suis attribuerat, unam ipse conscenderat, nactus turbidam tempestatem est profectus. hunc conspicatæ naues, quæ, missis Bruti, consuetudine quotidiana, ad portum excubabant, sublatis anchoris sequi cæperunt. ex ijs unum

ipsius nauigium contendit, & fugere perseuerauit, auxilioq. tempeſtatis ex conſpectu abiit; duo, perterrita concursu noſtrarum nauium, seſe in portum receperunt. Maſſilienſes arma, tormentaq. ex opido, ut eſt imperatum, proferunt: naues ex portu, naualibusq. educunt: pecuniam ex publico tradunt. Quibus rebus conſectis, Cæſar magis eos pro nomine, & uetustate, quam pro meritis in ſe ciuitatis, conſeruâs, duas ibi legiones præſidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipſe ad urbem proficiſcitur. Iiſdem temporibus C. Curio, in Africam proſectus ex Sicilia, etiam ab initio copias P. Atij Vari deſpiciens, duas legiones ex quattuor, quas a Cæſare acceperat, & quingentos equites transportabat: biduoque, & noctibus tribus nauigatione conſumptis, appulit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. hic locus abeſt a Clupeis paſſuum ūgintiduo millia, habetque non incommodam æſtate ſtationem, & duobus eminentibus promontorijs continetur. huius aduentum L. Cæſar filius cum decem longis nauibus ad Clupeam præſtolans, quas naues, Vticæ ex prædonum bello ſubductas, P. Atilius reficiendas, huius belli cauſa, curauerat; ueritûsq. nauium multitudinem, ex alto refugerat; appulſaq. ad proximum litus trireme conſtrata, & in litore relicta, pedibus Adrumentum profugerat. id opidum C. Conſidius Longus, unius legionis præſidio, tuebatur. reliquæ Cæſaris naues eius fuga Adrumentum ſe receperunt. hunc ſecutus M. Rufus quæſtor nauibus duodecim,

quas

quas præsidio onerarijs nauibus Curio ex Sicilia edu-
 xerat , postquam relictam in litore nauem conspexit ,
 hænc remulco abstraxit : ipse ad Curionem cum classe
 redit. Curio Marcium Vticam nauibus præmittit : ip-
 se eodem cum exercitu proficiscitur : biduiq. iter pro-
 gressus , ad flumen Bagradam peruënit : C. Caninium
 Rebilum legatum cum legionibus relinquit : ipse cum
 equitatu antècedit ad castra exploranda Corneliana ;
 quod is locus peridoneus castris habebatur. id autem
 est iugum directum , eminens in mare , utraque ex par-
 te præruptum , atque asperum , sed paullo tamen lenio-
 re fastigio ab ea parte , quæ ad Vticam uergit . abest
 directo itinere ab Vtica paullo amplius passus mille.
 sed hoc itinere est fons , quo mare succedit longius : la-
 teq. is locus restagnat : quem si quis uitare uoluerit ,
 sex millium circuitu in opidum perueniet . hoc ex-
 plorato loco , Curio castra Vari conspicit , muro opi-
 doq. coniuncta ad portam , quæ appellatur Bellica ,
 admodum munita natura loci , una ex parte ipso opi-
 do Vtica , altera theatro , quod est ante opidum , sub-
 structionibus eius operis maximis , aditu ad castra
 difficili , & angusto . simul animaduertit , multa undi-
 que portari , atque agi plenissimis uijs , quæ , repentini
 tumultus timore , ex agris in urbem conferebantur . huc
 equitatum mittit , ut diriperet , atq. haberet loco præ-
 dæ . eodemq. tempore his rebus subsidio DC equites
 Numidæ ex opido , peditesq. cccc mittuntur a Va-
 ro ; quos auxiliij causa rex Inba paucis diebus ante V-
 ticam miserat . huic et paternum hospitium cum Põpeio , &
 simul-

*simultas cum Curione intercedebat ; quod tribunus
 pl. legem promulgauerat , qua lege regnum Iubæ pu-
 blicauerat . concurrunt equites inter se . neque uero
 primum impetum nostrorum Numidæ ferre potue-
 runt : sed , interfectis circiter C X X , reliqui se in ca-
 stra ad opidum receperunt . Interim , aduentu longa-
 rum nauium , Curio pronounciari onerarijs nauibus iu-
 bet , quæ stabant ad Vticam numero circiter C C . se
 in hostium habiturum loco , qui non e uestigio ad ca-
 stra Corneliana uela dúxisset . qua pronounciatione fa-
 cta , temporis puncto , sublatis anchoris , omnes Vti-
 cam relinquunt , & , quo imperatum est , transeunt .
 quæ res omnium rerum copia compleuit exercitum .
 His rebus gestis , Curio se in castra ad Bagradam re-
 cepit , atque uniuersi exercitus conclamatione impe-
 rator appellatur . postero die Vticam exercitum du-
 cit , & prope opidum castra ponit . non dum opere ca-
 strorum perfecto , equites ex statione nunciant , ma-
 gna auxilia equitum , peditumq. ab rege missa , Vti-
 cam uenire . eodemque tempore uis magnæ pulueris
 cernebatur ; & uestigio temporis primum agmē erat
 in conspectu . nouitate rei Curio permotus , præmittit
 equites , qui primum impetum sustineant , ac moren-
 tur : ipse celeriter , ab opere deductis legionibus , aciem
 instruit : equitesq. committunt prælium : et prius , quã
 plene legiones explicari , & consistere possent , tota
 auxilia regis impedita , ac perturbata , quod nullo or-
 dine , & sine timore iter fecerant , in fugam se con-
 iiciunt : equitatuque omni fere incolumi , quod se per
 litora*

litora celeriter in opidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt. Proxima nocte centuriones Marfi duo ex castris Curionis, cum manipularibus suis uigintiduobus ad Atium Varum perfugiunt. ij, seu uere, quam habuerant, opinionem perferunt, siue etiam auribus Vari seruiunt. nam, quæ uolumus, & credimus libenter, & quæ sentimus ipsi, reliquos sentire speramus. confirmant quidem certe, totius exercitus animos alienos esse a Curione; maxime opus esse, in conspectum exercitum uenire, & colloquendi dare facultatem. qua opinione adductus Varus, postero die mane legiones ex castris educit. facit idem Curio: atque, una ualle non magna interiecta, suas uterque copias instruit. Erat in exercitu Vari Sex. Quinctilius Varus; quem fuisse Corfinij, supra demonstratum est. hic, dimissus a Cæsare, in Africam uenerat: legionesq. eas traduxerat Curio, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Cæsar, adeo, ut paucis mutatis centurionibus, ijdem ordines, manipuli que constarent. hanc nactus appellationis causam Quinctilius circumire aciem Curionis, atque obsecrare milites cœpit, ne primam sacramenti, quod apud Domitium, atque apud se quæstorem dixissent, memoriam deponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadem essent usi fortuna, eademq. in obsidione perpeffi; neu pro ijs pugnarent, a quibus in contumeliam perfugæ appellarentur. his pauca ad spem largitionis addit, quæ ab sua liberalitate, si se, atque Atium secuti essent, expectare deberent. Hac habita oratione,

oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis sit significatio: atque ita suas uterque copias reducit. at in castris Curionis magnus omnium incessit timor. nam is uarijs hominum sermonibus celeriter augetur. unus quisque enim opinione fingebat, & ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris addebat. hoc ubi uno auctore ad plures permanauerat, atque alius alij tradiderat; plures auctores eius rei uidebantur. ciuile bellum; genus hominum, quod liceret libere facere, & sequi, quod uellent; legiones eæ, quæ paullo ante apud aduersarios fuerant, (nam etiam Cæsaris beneficium mutauerat consuetudo) quæ offerrentur; municipia etiam diuersis partibus coniuncta. neque enim * ex Marsis, Pelignisq. ueniebant, ut qui superiore nocte in contubernijs, commilitonesq. non nulli grauioribus sermones militum uulgo durius accipiebant. non nulla etiam ab ijs, qui diligentiores uideri uolebant, fingebantur. quibus de causis concilio conuocato, de summa rerum deliberare incipit. erant sententiæ, quæ conandum omnibus modis castraque Vari oppugnanda censerent; quod huiusmodi militum consilijs otium maxime contrarium esse arbitrarentur. postremo præstare dicebant, per uirtutem in pugna belli fortuna experiri, quam, desertos, & circumuentos a suis, grauissimum supplicium pati. porro erant, qui censerent, de tertia uigilia in castra Cornelianam recedendum; ut, maiore spatio temporis interiecto, militum mentes sanarentur; simul, si quid grauius accidisset, magna multitudine nauium

navium et tutius, et facilius in Siciliam receptus daretur. Curio, utrumque improbens consilium, quantum alteri sententiæ deesset animi, tantum alteri superesse dicebat: hos turpissimæ fugæ rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Quæ enim, inquit, fiducia, et opere, et natura loci munitissima castra expugnari posse confidimus? aut uero quid proficimus, si, accepto magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non & felicitas rerum gestarum exercitus beneuolentiâ imperatoribus, & res aduersæ odia concilient. Castrorum autem mutatio quid habet, et nisi turpem fugam, & desperationem omnium, & alienationem exercitus? nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire, sese timeri: quod illis licentiam timor augeat, nostris studia diminuat. Quod si iam, inquit, hæc explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem ego aut omnino falsa, aut certe minora opinione esse confido: quanto, hæc dissimulare, et occultare, quam per nos confirmari, præstat? an non, uti corporis uulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem aduersarijs augeamus? At etiam, ut media nocte proficiscamur, addunt: quo maiorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque huiusmodi res aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maxime aduersaria est. Quare neque tanti sum animi, ut sine spe castra oppugnanda censeam; neque tanti timoris; ut ipse deficiam: atq. omnia prius experienda arbitror;

magnaq.

magnaq. ex parte iam me una uobiscum de re iudicium facturum confido . Dimisso concilio , concionem aduocat militum : commemorat , quo sit eorum usus studio ad Corfinium Cæsar ; ut magnam partem Italiae , beneficio , atque auctoritate eorum , suam fecerit . Vos enim , uestrumq. factum , inquit , omnia deinceps municipia sunt secuta ; neque sine caussa & Cæsar amicissime de uobis , & illi grauissime iudicauerunt . Pompeius enim , nullo prælio pulsus , uestri facti præiudicio demotus , Italia excessit : Cæsar me , quem sibi carissimum habuit , prouinciamq. Siciliam , atque Africam , sine quibus urbem , atque Italiam tueri non potest , uestræ fidei commisit . Ad sunt , qui uos hortentur , ut a nobis desciscatis . quid enim est illis optatius , quam uno tempore & nos circumuenire , & uos nefario scelere obstringere ? aut quid irati grauius de uobis sentire possunt , quam , ut eos prodatis , qui se uobis omnia debere iudicant ? et in eorum potestatem ueniatis , qui se per uos perisse existimant ? An uero in Hispania res gestas Cæsar non audistis ? duos pulsos exercitus ? duos superatos duces ? duas receptas prouincias ? hæc acta diebus XL , quibus in conspectum aduersariorum uenerit Cæsar . an , qui incolumes resistere non potuerunt , perditum resistant ? uos autem , incerta uictoria , Cæsarem secuti , diiudicata iam belli fortuna , uictum sequamini ? cum uestri officij præmia percipere debeatis . Desertos enim se , ac proditos a uobis dicunt ; & prioris sacramenti mentionem faciunt . Vos ne uero L. Domitium , an uos

L. Domi-

L. Domitius deseruit? non ne extremam pati fortunam paratos proiecit? ille? non sibi, clam uobis, salutem fuga petiuit? non, proditi per illum, Cæsaris beneficio estis conseruati? Sacramento quidem uos tenere qui potuit? cum, proiectis fascibus, & deposito imperio, priuatus, & captus ipse in alienam uenisset potestatem. relinquitur noua religio, ut, eo neglecto sacramento, quo nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditioe ducis, & capitis diminutione sublatum est. At credo, si Cæsarem probatis, in me offenditis: qui de meis in uos meritis prædicaturus non sum; quæ sunt adhuc & mea uoluntate, & uestra expectatione leuiora, sed tamen sui laboris milites semper, euentu belli, præmia petiuerunt: qui qualis sit futurus, ne uos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunamque cur præteream? An penitet uos, quod saluum atque incolumem exercitum, nulla omnino naue desiderata, traduxerim? quod classem hostium primo impetu adueniens profligauerim? quod bis per biduum equestri prælio superauerim? quod ex portu, sinuque aduersariorum CC naues onerarias adduxerim? eoque illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neque nauibus com meatu iuuari possint? Hac uos fortuna, atque his ducibus repudiatis, Cõrsiniensem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispaniarum deditioem, an Africi belli præiudicia sequimini? Equidem me Cæsaris militem dici uolui: uos me imperatoris nomine appellauistis. cuius si uos penitet; uestrum uobis
beneficium

beneficium rēmitto, "mibi meum restituite nomen; ne ad contumeliam honorem dedisse uideamini. Qua oratione permōti milites, crebro etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolōre infidelitatis suspicionem sustinere uiderentur. discedentem uero ex concione, uniuersi cohortantur, magno sit animo, neu dubitet prælium committere, et suam fidem, uirtutemq. experiri. quo factō commutata omnium uolūntate, & opinione, consensu suo constituit Curio, cum primum sit dāta potestas, prælio rem committere. postero die productos, loco eodem, quo superioribus diebus constiterat, in acie collocat. ne Varus quidem Atius dubitat copias producere; siue sollicitandi milites, siue æquo loco dimicandi detur occasio, ne facultatem prætermittat. Erat uallis inter duas acies, ut supra demonstratum est, non ita magno, aut difficili, & arduo adscensu. hanc, uterque, si aduersariorum copiæ transire conarentur, exspectabat; quo æquiore loco prælium committeretur. simul a sinistro cornu P. Atij equitatus omnis, & una leuis armaturæ interiecti complures, cum se in uallem demitterēt, cernebantur. ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinorum cohortes mittit: quorum primum impetum equites hostium non tulerunt, sed, admissis equis, ad suos refugerunt: relictī ab ijs, qui una procurrerant, leuis armaturæ, circumueniebantur, atque interficiebantur ab nostris. huc tota Vari conuersa acies, suos fugere, & concidi uidebat. Tum Rebilus, legatus Cæsaris, quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quod

magnū

magnum habere usum in Re militari sciebat, Perterritum, inquit, Hostem vides, Curio: quid dubitas uti Temporis opportunitate? Ille unum elocutus, ut memoria tenerent Milites ea, quae pridie sibi confirmasent, sequi sese iubet, et praecurrit ante omnes: adeoque erat impedita vallis, ut in adscensu, nisi subleuati a suis, primi non facile eniterentur. sed, praecoccupatis animis Atianorum Militum timore, et fuga, et caede suorum, nihil de resistendo cogitabant; omnesque iam se ab Equitatu circumueniri arbitrabantur. itaque prius, quam telum abijci posset, aut nostri propius accederent, omnis Vari Acies terga uertit, sequi in Castra recepit. qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis Ordinibus, de exercitu Curionis, primum agmen fugientium consecutus, magna uoce Varium nomine appellans requirebat; uti unus esse ex eius Militibus, et monere aliquid uelle, ac dicere uideretur. ubi ille, saepius appellatus, adspexit, ac restitit; et, quis esset, aut quid uellet, quaesiuit; humerum aperit, gladio appetit: paulumque absiuit, quin Varium interficeret. quod ille periculum, sublato ad eius conatum scuto, uitauit. Fabius, a proximis Militibus circumuentus, interficitur, ac fugientium multitudine, ac turba Portae Castrorum occupatur; atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine uulnere, quam in proelio, aut fuga, intereunt. neque multum absiuit, quin etiam Castris expelleretur: ac nonnulli protinus eodem cursu in Opidum contenderunt. sed, cum loci natura, tum munitio Castrorum aditum prohibebat: quod ad proelium

χ lium

lium egressi Curionis Milites, ijs rebus indigebant; quae ad oppugnationem Castrorum erant usui. itaque Curio Exercitum in Castra reducit, suis omnibus praeter Fabium incolumibus, ex numero aduersariorum circiter DC. interfectis, atque uulneratis: qui omnes, discessu Curionis, multiq. praeterea, per simulationem uulnerum, ex Castris in Opidum, propter timorē, sese recipiunt. Quare animaduersa, Varus, & terrore exercitus cognito, Bucinatore in Castris. & paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia uigilia silentio Exercitum in Opidum reducit. Postero die Curio Vticam obsidere, & uallo circummunire instituit. Erat in Opido multitudo insolens belli, diuurnitate otij; Vticenses, pro quibusdā Caesaris in se Beneficijs, illi amicissimi; conuentus, qui ex uarijs generibus constaret; terror ex superioribus proelijs magnus, itaque de Deditioe omnes palā loquebantur; et cum P. Atio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari uellet. Haec cum agerentur, nuncijs, praemissi ab Rege Iuba, uenerunt, qui illum cū magnis copijs adesse dicerent, et de custodia, ac defensione urbis hortarentur. quae res eorum perterritos animos confirmauit. Nunciabantur haec eadē Curioni, sed aliquandiu fides fieri non poterat: tantā habebat suarum rerum fiducia. Iamq. Caesaris in Hispania res secūdae in Africam nuncijs, ac litteris perferebantur. quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se Regem ausurum existimabat. sed, ubi certis auctoribus comperit, minus v, & xx. millibus longe ab Vtica eius copias

*pias abesse; relictis Munitiombus, sese in Castra Cor-
 neliana recepit. huc Frumentum comportare, Castra
 munire, materiam conferre, coepit. statimq. in Sicilia
 misit, uti II. Legiones, reliquusq. Equitus ad se
 mitteretur. Castra erant ad bellum ducendum aptissi-
 ma, natura, & loci munitione, & maris propinquitate,
 & aquae, & salis copia: cuius magna vis iam ex
 proximis erat salinis eo congesta. non materia multi-
 tudine arborum, non Frumentum, cuius erant plenissi-
 mi. Agri, deficere poterat. itaque, suorum omnium
 consensu, Curio reliquas copias expectare, & bel-
 lum ducere, parabat. His constitutis rebus, proba-
 tisq. consilijs, ex Perfugis quibusdam Opidanis au-
 dit, Iubam, reuocatum finitimo bello, & controuer-
 sis Leptitanorum, restitisse in regno; Saburam,
 eius Praefectum, cum mediocribus copijs missum,
 Uticae appropinquare, His auctoribus temere cre-
 dens, consilium commutat, & proelio rem committe-
 re constituit. multum ad hanc rem probandam adiu-
 uat Adolefcentia, magnitudo animi, superioris tem-
 poris prouentus, fiducia rei bene gerendae. His rebus
 impulsus, Equitatum omnem prima nocte ad Castra
 Hostium mittit, ad Flumen Bagradá, quibus praeerat
 Sabura, de quo ante erat auditum. Sed Rex cum om-
 nibus copijs insequeretur, & VI. millium passuum
 interuallo a Sabura, confederat. Equites missi, nocte
 iter conficiunt: imprudentes, atque inopinantes Ho-
 stes aggrediuntur. Numidae enim, quadam barbara
 consuetudine, nullis ordinibus passim confederant.*

hos oppressos somno, et dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugiunt. quo facto, ad Curionem Equites reuertuntur, Captiuosq. ad eum reducunt. Curio cum omnibus copijs quarta vigilia exierat, Cohortibus v. Castris praesidio relictis. Progressus millia passuum v. 1. Equites conuenit; rem gestam cognouit; ex Captiuis quaerit, quis Castris ad Bagradam praesit; respondent, Saburam; reliqua, studio itineris conficiendi, quaerere praetermittit; proximaq. respiciens signa, Videtis ne, inquit, Milites Captiuorum orationem cum Perfugis conuenire? abesse Regem, exiguas esse copias missas, quae paucis Equitibus pares esse non potuerunt. proinde ad praedam, ad gloriam, properate; ut iam de praemijs uestris, et de referenda gratia, cogitare incipiamus. Erant per se magna, quae gesserant Equites, praesertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. haec tamen ab ipsis inflatus commemorabantur; ut de suis Homines laudibus libenter praedicant. multa praeterea spolia praeferebantur. capti Homines, Equitesq. producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari uideretur. ita spei Curionis Militum studia non deerant. Equites sequi iubet sese; iterq. accelerat, ut quammaxime ex fuga perterritos adoriri possent. At illi, itinere totius noctis confecto, subsequi non poterant: atque alij alio loco resistebant. ne haec quidem res Curionem ad spem morabatur. Iuba, certior factus a Sabura, de nocturno proelio,

II. millia Hispanorum, & Gallorum Equitum, quos, suae custodiae causa, circú se habere consueuerat, & Peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburae submittit: ipse cum reliquis copijs, Elephantisq. XL lentius subsequitur; suspicatus, praemissis Equibus, ipsum affore Curionem. Sabura copias Equitum, Peditumq. instruit: atque his imperat, ut, simulatione timoris, paullatim cedant, ac pedem referant: sese, cum opus esset, signum proelii daturum; & quod rem postulare cognouisset, imperaturum. Curio, ad superiorem spem addita praesentis temporis opinione, Hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in Campum deducit. Quibus ex locis cum longius esset progressus, confecto iam labore Exercitu, XVI millium spatio, consistit. dat signum suis Sabura, Aciem constituit, & circuire ordines, atque hortari, incipit: sed Peditatu dumtaxat procul ad speciem utitur; Equites in Aciem mittit. Non deest negotio Curio: suosq. hortatur, ut spem omnem in virtute reponant. nec Militibus quidem, ut defessis; neque Equitibus, ut paucis, & labore confectis, Studium ad pugnandum, virtusq. deerat. sed ij, numero CC, (reliqui in itinere subfliterant) quamcumque in partem impetú fecerant, Hostes loco cedere cogebát: sed neque longius fugientes prosequi, nec uehementius equos incitare poterant. At Equitatus hostium ab utroque Cornu circumire Aciem nostrá, & auersos proterere incipit. Cum Cohortes ex Acie procurrissent, Numidae integri celeritate impetum nostrorum

rum effugiebant; rursusq. ad ordines suos se recipientes, circumibant, & ab Acie excludebant. sic neque in loco manere, Ordinesq. seruare, neque procurrere, & casum subire, tutum videbatur. Hostium copiae, summissis ab Rege auxilijs, crebro augebantur. nostros uires lassitudine deficiebant. simul uero, qui uulnera acceperant, neque Acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quod tota Acies Equitatu Hostium circumdata tenebatur. hi, de sua salute desperantes, ut extremo vitae tempore homines facere consueuerunt, aut suam mortem miserabatur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo periculo Fortuna seruare potuisset. plena erant omnia timoris, & luctus. Curio ubi, perterritis omnibus, neque cohortationes suas, neque preces audiri intelligit, unam, ut in reliquis rebus, spem reliquam Salutis esse arbitratus, proximos Colles capere uniuersos, atque eo inferri signa iubet. hos quoque praeoccupat missus a Sabura Equitatus. tum uero ad summam desperationem nostri perueniunt; & partim fugientes ab Equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. hortatur Curionem Cn. Domitius, Praefectus Equitum, cum paucis Equitibus circumstans, ut Fuga salutem petat, atque in Castra contendat: & se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio, numquam amisso Exercitu, quae a Caesare fidei suae commissum acceperit, se in eius conspectum reuersurum, confirmat; atque ita proelians interficitur. Equites perpauci ex proelio se ciniunt. sed uero, quos ad nouissimum agmen, Equo-

rium

rum reficiendorum caussa , substitisse demonstratum est, fuga totius Exercitus procul animaduersa, sese incolumes in Castra conserunt. Milites ad unum omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus Quaestor, in Castris relictus a Curione , cohortatur suos, ne animo deficient. Illi orant, atque obsecrant, ut in Sicilia Nauibus reportentur. pollicetur: Magistrisq. imperat Nauium, ut primo vespere omnes scaphas ad litus appulsas habeant. sed tatus fuit omnium terror, ut alij adesse copias Iubae diceret, alij cum Legionibus instare Varum, iamq. se puluerem uenientium cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat: alij classem Hostium celeriter aduolaturam suspicarentur. itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. qui in Classe erant, proficisci properabant. horum fuga Nauium onerariarum magistris incitabat. pauci lenunciali ad officium, imperiumq. conueniebant. sed tanta erat, completis litoribus, contentio, qui potissimum ex magno numero conscenderent; ut multitudine, atque onere non nulli deprimerentur, reliqui hoc timore propius adire tardarentur. Quibus rebus accidit, ut pauci Milites, Patresq. familiae, qui aut gratia, aut misericordia, ualerent, aut Naues adnare possent, recepti, in Siciliam incolumes peruenirent. reliquae copiae, missis ad Varum noctu, Legatorum numero, Centurionibus, sese ei dederunt. quorum Cohortes Militum Iuba postero die ante Opidum conspicatus, suam esse praedicans praedam, magnam partem eorum interfici iussit: paucos electos in Re-

DE . BELLO . CIVILI

*gnum remisit; cum Varus, suam fidem ab eo laedi que-
reretur, neque resistere auderet: ipse, equo in Opidum
uectus, prosequentibus compluribus Senatoribus, quo
in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius Damasip-
pus, paucis diebus, quae fieri uellet, Vticae constituit,
atque imperauit: diebusq. aequae post paucis, se in Re-
gnum cum omnibus copijs recepit*

C. IVLII. CAESARIS

COMMENTARIORVM

DE . BELLO . CIVILI

LIB. III

DICTATORE habente Comitia Cae-
sare, Consules creantur Iulius Caesar, &
P. Seruilius. is enim erat Annus, quo
per Leges ei Consullem fieri liceret. His
rebus confectis, cum fides tota Italia esset angustior,
neque creditae pecuniae soluerentur, constituit, ut Ar-
bitri darentur, per eos fierent aestimationes Posses-
sionum, et rerum, quanti quaeque earum ante bellum
fuisset, atque eae creditoribus trãderentur. hoc &
ad timorem nouarum Tabularum tollendum, minuen-
dumque, qui fere Bella, & Ciuiles dissensiones sequi-
consueuit, & ad Debitorum tuendam existimatio-
nem, esse aptissimum existimauit. item, Praetoribus,
Tribunisq. pl. Rogationes ad Populum ferentibus, nõ
nullos, Ambitus Pompeia Lege damnatos, illis tempo-
ribus,

vibus, quibus in vrbe praesidia Legionum Pompeius habuerat, quae iudicia, alijs audientibus Iudicibus, alijs sententiam ferentibus, singulis diebus erant perfecta, in integrum restituit; qui se illi initio Ciuilis belli obtulerant, si sua opera in Bello uti uellet; perinde aestimans, ac si usus esset, quoniam sui fecissent potestatem. statuerat enim, hos prius iudicio Populi debere restitui, quam suo beneficio uideri receptos; ne aut ingratus in referenda gratia, aut arrogas in praeripiendo Populi beneficio uideretur. His rebus, & Ferijs Latinis, Comitijsq. omnibus perficiendis XI dies tribuit: Dictaturaq. se abdicat, & ab vrbe proficiscitur, Brundisiumq. peruenit: eo Legiones XII, Equitatum omnem uenire iusserat. sed tantum Nauium reperit, ut anguste xv millia Legionariorum militum, & D. Equites transportare possent, hoc unum, Inopia Nauium, Caesari ad conficiendi belli celeritatem defuit. atque eae copiae ipse hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant; longumq. iter ex Hispania magnum numerum deminuerat; & grauis Autumnus in Apulia, circumq. Brundisium, ex saluberrimis Galliae, & Hispaniae Regionibus, omnem Exercitum ualetudine tentauerat. Pompeius, Anni spatium ad comparandas copias nactus, quod uacuum a bello, atque ab hoste otiosum fuerat, magnam ex Asia, Cycladibusq. Insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phoenice, & Aegypto Classem coegerat, magnam omnibus locis aedificandam curauerat; magnam impera-

DE BELLO CIVILI

imperatam Asiae, Syriae, Regionibusq. omnibus, & dynastis, & tetrarchis, & liberis Achaiae Populis pecuniam exegerat; magnam societates earum Prouinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare coegerat. Legiones effecerat Ciuium Romanorum IX; V. ex Italia, quas transfuderat; unam ex Sicilia veteranam, quam, factam ex duabus, Gemellam appellabat; unam, ex Creta, & Macedonia, ex veteranis Militibus; qui dimissi a superioribus Imperatoribus, in ijs Prouincijs confederant; II. ex Asia, quas Lentulus Consul scribendas curauerat. Praeterea magnum numerum ex Thessalia, Boeotia, Achaia, Epiroque, supplementi nomine, in Legiones distribuerat. His Antonianos Milites admiscuerat. Praeter has exspectabat cum Scipione ex Syria Legiones II. Sagittarios, ex Creta, Lacedaemoniae, Póto, atque Syria, reliquisq. Ciuitatibus III. milia numero habebat, Funditorum Cohortes VI. merenarias II. Equites VII. millia: ex quibus DC. Gallos Deiotarus adduxerat, D. Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eundem numerum Cotus ex Thracia dederat, & Sasalem filium miserat. Ex Macedonia CC erant, quibus Rascipolis praeerat, excellenti uirtute. D. ex Gabinianis Alexandria, Gallos, Germanosque, quos ibi A. Gabinius praesidij causa apud Regem Ptolemaeum reliquerat, Pompeius filius cum Classe adduxerat; DCCC, quos ex seruis suis, Pastorumq. suorum coegerat; CCC, Tarcundarius, Castor, & Donilaus, ex Gallo-

Gallograecia dederant. horum alter una uenerat, alter Filium miserat. C. C. ex Syria a Comageno Antiocho, cui magna praemia Pompeius tribuit, missi erant, in his plerique hippotoxotae. Huc Dardanos, Bessos, partim mercenarios, partim imperio, aut gratia comparatos, item Macedonas, Thessalos, & reliquorum gentium, & Ciuitatum, adiecerat; atque eum, quem supra demonstrauius, numerum expleuerat. Frumenti vim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto, Creta, Cyrenis, reliquisq. Regionibus comparauerat. hiemare Dyrrhachio, Apolloniae, omnibusq. Opidis maritimis constituerat, ut Mare Caesarem transire prohiberet: eius rei caussa omni in Ora maritima Classem disposuerat. praeerat Aegyptijs Nauibus Pompeius Filius; Asiaticis, D. Laelius, & C. Triarius; Syriacis, C. Cassius; Rhodijs, C. Marcellus, cum C. Pomponio; Lyburnicae, atque Achaicae Classi, Scribonius Libo, & M. Octavius: toti tamen officio maritimo M. Bibulus Praepositus cuncta administrabat: ad hunc summa Imperij respiciebat. Caesar, ut Brundisium uenit, concionatus apud Milites, quoniam prope ad finem laborum, ac periculorum esset peruentum, aequo animo Mancipia, atque Impedimenta in Italia relinquerent; ipsi expediti Naues conscenderent, quo maior numerus Militum posset imponi; omniaq. ex victoria, & ex sua liberalitate, sperarent; conclamantibus omnibus, imperaret, quod uellet; quodcumque uiderauisset, se aequo animo esse facturos; pridie non.

non. Ian. Naues soluit, impositis, ut supra demonstra-
tum est, Legionibus VII. postridie terram attigit Ce-
rauniorum. saxa inter, & alia loca periculosa quie-
tam naetus stationem, & Portus omnes timens, quos
teneri ab aduersarijs arbitratur, ad eum locum, qui
appellatur Pharsalus, omnibus Nauibus ad unam in-
columibus, Milites exposuit. Erat Orici Lucretius
Hispius, & Minucius Rufus cum Asiaticis Nauibus
XII. quibus iussu D. Laely praeerant; M. Bibulus
cum Nauibus CX. Corcyrae. sed neque ij, sibi confisi,
ex Portu prodire sunt ausi; cum Caesar omnino XII.
Naues longas praesidio duxisset; in quibus erat & ip-
se: neque illi Bibulus, impeditis Nauibus, dispersisq.
remigibus, satis mature occurrit: quod prius ad conti-
nentem visus est Caesar, quam de eius aduentu fama
omnino in eas Regiones perferretur. Expositis Militi-
bus, Naues eadem nocte Brundisium a Caesare remit-
tuntur; ut reliquae Legiones, Equitatusq. transporta-
ri possent. Huic officio praepositus erat Fusius Cale-
nus, Legatus, qui celeritatem in transportandis Legio-
nibus adhiberet. sed serius a terra prouectae Naues,
neque usae nocturna aura, in redeundo offenderunt. Bi-
bulus enim, Corcyrae certior factus de aduentu Cae-
saris, sperans se alicui parti onustarum Nauium occur-
rere posse, inanibus occurrit; et, naetus circiter XXX,
in eas diligentiae suae, ac doloris iracundia erupit, om-
nesq. incedit; eodemq. igne Nautas, dominosq. Na-
uium interfecit, magnitudine poenae reliquos deterre-
re speras. Hoc confecto negotio, a Salonis ad Orici Por-
tum

tum stationes , litora q. omnia longe , lateq. Classibus occupauit : custodijsq. diligentius dispositis , ipse grauissima hieme in Nauibus excubabat , neque ullum laborem , aut minus despiciens , neque subsidium exspectans , si in Caesaris conspectum ueniret . Sed post discessum Lyburnarum , ex Illyrico M. Octavius cum ijs , quas habebat , Nauibus Salonas peruenit ; ibiq. cõcitatatis Dalmatis , reliquisq. barbaris , Hissam a Caesaris amicitia auertit : conuentum Salonis cum neque pollicitationibus , neque denunciatione periculi permouere posset , Opidum oppugnare instituit . est autem Opidum & loci natura , & Colle munitum . sed celeriter Ciues Romani , ligneis effectis Turribus , sese munierunt : & , cum essent infirmi ad resistendum , propter paucitatem Hominum , crebris confecti uulneribus , ad extremum auxilium descenderunt : seruosq. omnes puberes liberauerunt : & , praesectis omnium mulierum crinibus , Tormenta effecerunt . Quorum cognita sententia , Octavius quinis Castris Opidum circumdedit ; atque uno tempore Osidione , & Oppugnationibus eos premere coepit . Illi , omnia perpeti parati , maxime re frumentaria laborabant . qua de re missis ad Caesarem Legatis , auxilium ab eo petebant : reliqua , ut poterant , per se incõmoda sustinebant : et , longo interposito spatio , cum diurnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effecisset , naõti occasionem meridiani temporis , discessu eorum , pueris , mulieribusq. in muro dispositis , ne quid quotidianae consuetudinis desideraretur , ipsi , manu facta ,

facta, cum ijs, quos nuper manumissos liberauerant, in proxima Octauij Castra irruperunt. His expugnantis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusq. eos Castris expulerunt; & magno numero interfecto, reliquos, atque ipsum Octauium in Naues cōfugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamq. Hiems appropinquabat; & tantis detrimentis receptis, Octauius, desperata oppugnatione Opidi, Dyrrhachium sese ad Pompeium recepit. Demonstratum est, L. Vibullium Rufum, Pompeij praefectum, bis in potestatem peruenisse Caesaris, atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficijs Caesar iudicauerat idoneum, quem cum Mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: eundemq. apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem haec summa Mandatorū Debere utriūque Pertinaciae finē facere, & ab armis discedere, neque amplius Fortunā periclitari; satis esse magna utrimque incōmoda accepta; quae pro disciplina, & praeceptis habere possent, ut reliquos casus timerent: illum ab Italia expulsus, amissa Sicilia, & Sardinia, duabusq. Hispanijs, & Cohortibus in Italia, atque Hispania Ciuium Romanorum c. atque x x x. se morte Curionis, & detrimento Africani Exercitus tanto, Militumq. deditioe ac Corcyram: proinde sibi, ac Reip. parcerent, quantumq. in bello Fortuna posset, iam ipsi incōmodis suis satis essent documento: hoc unum esse tempus de Pace agendi, dum sibi uterque

confi-

*confideret, & pares ambo viderentur: si uero alteri paul-
 lum modo tribuisset Fortuna: non esse usurum con-
 dicionibus Pacis eum, qui superior videretur, neque
 fore aequa parte contentum, qui se omnia habiturum
 confideret: condiciones Pacis, quoniam antea conue-
 nire non potuissent, Romae a Senatu, et a Populo peti
 debere: interea & Reip. & Iphis placere oportere, si
 uterque in Concione statim iurauisset, se triduo proxi-
 mo exercitum dimissurum, depositisq. armis, auxi-
 lijsque, quibus nunc confiderent, necessario Populi Se-
 natusq. iudicio fore utrumque contentum: haec quo fa-
 cilius Pópeio probari possent, omnes suas terrestres,
 urbiumq. copias dimissurum. Vibulius, his expositis
 a Caesare, nō minus necessariū esse existimauit, de re
 pentino aduētū Caesaris Pópeium fieri certiozem, uti
 ad id consilium capere posset, ante quam de Mandatis
 agi inciperet: atque ideo, continuato, & nocte, et die
 itinere, atque mutatis ad celeritatem iumentis, ad Pó-
 peium contendit; ut, adesse Caesarem omnibus copijs,
 nunciaret. Pompeius erat eo tēpore in Cádauia; iterq.
 ex Macedonia in Hiberna, Apolloniá, Dyrrhachium
 que, habebat. sed, re noua perturbatus, maioribus iti-
 neribus Apolloniá petere coepit; ne Caesar Orae mari-
 timae Ciuitates occuparet. Atille, expositis Militibus,
 eodē die Oricū profiscitur. Quo cū uenisset; L. Torqua-
 tus, qui iussu Pópeij Opido praeerat, praesidiumq. ibi
 Parthorū habebat, conatus Portis clausis Opidum de-
 fendere; Graecos Murum ascendere, atque arma ca-
 pere, iubet. illi autem cum se contra Imperium Popu-
 li R.*

li R. pugnatueros esse negarent; Opidani autem sua sponte Caesarem recipere conarētur; desperatis omnibus auxilijs, Portas aperuit; et se, atque Opidum Caesari dedit; incolumisq. ab eo cōseruatus est. Recepto Caesar Orico, nulla iterposita mora, Apollonia proficiscitur. Eius aduētū audito, L. Straberius, qui ibi praerant, Aquam comportare in Arcem, atque eam munire, Obsidesq. ab Apolloniatis exigere, coepit. Illi uero daturos se negare; neque Portas Consuli praeclosuros; neque sibi iudicium sumpturos contra, aequae omnino Italia, Populusq. R. iudicauisset. Quorū cognita uoluntate, clam profugit. Apolloniatibus ad Caesarem Legatos mittunt, Opidoq. recipiunt. Hos sequuntur Bellidenses, Amatini, et reliquae finitimae Ciuitates, totaq. Epirus; et, Legatis ad Caesarem missis, quae imperaret, facturos pollicentur. At Pompeius, cognitis ijs rebus, quae erant Orici, atque Apolloniae gestae, Dyrrhachio timens, diurnis eo, nocturnisq. itineribus, contendit. simul ac Caesar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius Exercitui, quod prope rās Noctē Diei cōiunxerat, neque iter intermiserat, ut pacne omnes in Epiro, finitimisq. Regionibus signa relinquerent; complures arma proijcerent; ac Fugae simile iter uideretur. sed, cum prope Dyrrhachium Pompeius constitisset, Castraq. metari iussisset; perterrito etiam tum Exercitu, Princeps Labienus procedit; iuratque, se eum nō deserturum, eundemq. casum subiturū, quēcūque ei Fortunatribuisset, Hoc idem reliqui iurant Legati. hos Tribuni mil. Centurionesq. sequuntur;

tur; atque idem omnis Exercitus iurat . Caesar^r profecto occupato itinere ad Dyrrhachium, finem prope-
 *randi facit : Castraq. ad Flumen Apsum ponit, in finibus Apolloniaticis; ut^r vigilijs, Castellisq. benemeritae Ciuitates tutae essent : ibiq. reliquarum ex Italia Legionū aduentum exspectare, et sub pellibus hiemare, constituit. hoc idem Pópeius facit; et, trans Flumē Apsum positis Castris, eo copias omnes; auxiliaq. conduxit. Calenus, Legionibus, Equitibusq. Brundisii in Naues^r positis, ut erat praeceptum a Caesare, quantum Nauium facultatem habebat, Naues soluit; paulūq. a Portu progressus, litteras a Caesare accipit; quibus est certior factus, Portus, Litora. omnia Classib. Aduersariorum teneri. Quo cognito, se in Portum recipit, Nauesq. omnes reuocat una: ex ijs, quae perseuerauit, neque imperio Caleni obtemperauit, quod erat sine Militibus, priuatoq. consilio administrabatur, delata^r Oricum, atque a Bibulo expugnata est: qui de seruis, liberisq. omnibus ad impuberes supplicium sumit, et ad unum interficit . ita, exiguo tempore, magno casu totius Exercitus salus constitit. Bibulus, ut supra demonstratum est, erat cum Classe ad Oricum: et, sicut Mari, Portubusq. Caesarem prohibebat, ita ipse omni terra earum Regionum prohibebatur. praesidijs enim dispositis, omnia Litora a Caesare tenebantur; neque Lignandi, neque Aquādi, neque Naues ad terram religādi potestas fiebat. erat res in magna difficultate: summisq. angustijs rerū necessaria rum premebātur; adeo, ut cogerentur, sicuti reliquum

commeatum, ita Ligna, atque Aquam, Corcyra Nauibus onerarijs supportare: Atque uno tempore accidit, ut, difficilioribus usi tempestatibus, ex Pellibus, quibus erant testae Naues, nocturnum excipere rorem cogerentur: quas tamen difficultates patienter, et ac quo animo ferebant; neque sibi nudanda Litora, et relinquendos Portus existimabát. Sed, cum essent in quibus demonstraui angustijs; ac se Libo cum Bibulo coniunxisset; loquuntur ambo ex Nauibus cum M'. Acilio, & Statio Muro Legatis: quorú alter Opidi muris, alter praesidijs terrestribus praeerat; uelle se de maximis rebus cum Caesare loqui, si sibi eius facultas datur. huc addunt pauca, rei confirmandae caussa, ut de Compositione acturi uiderentur. Interim postulant, ut sint Indutiae; atque ab ijs impetrant. magnum enim, quod afferebant, uidebatur; & Caesarem id summe sciebant cupere; & , "perfecturum aliquid" de Bibuli mandatis, existimabatur. Caesar eo tempore cum Legione una profectus erat ad recipiendas ulteriores Ciuitates, & remfrumentariam expediendam, qua anguste utebatur. * Erat autem ad Buthrotum oppositum Corcyrae. Ibi ab Acilio certior, & Murco per litteras factus de postulatis Libonis, et Bibuli, Legionem relinquit; ipse Oricum reuertitur. eo cum uenisset, euocantur illi ad colloquium. prodit Libo, atque excusat Bibulum, quod is iracundia summa erat, inimicitiasq. habebat etiam priuatas cum Caesare, ex Aedilitate, & Praetura conceptas; ob eam rem colloquium uitaesse, ne res maximae spei, maximaeq. utilitatis eius

eius iracundia impedirentur: Pompeij summam esse, ac fuisse semper uoluntatem, ut componeretur, atque ab armis discederetur: sed potestatem se eius rei nullam habere; propterea quod de Consilij sententia summam belli, rerumq. omnium Pompeio permiserint: sed, postulatis Caesaris cognitis, missuros ad Pompeiũ, atque illum reliqua perfecturum, hortantibus ipsis: interea manerent Indutiae, dum ab illo rediri posset; ne ue alter alteri noceret. huc addit pauca de causa, et de copijs, auxilijsq. suis. Quibus rebus neque tum respondendum Caesar existimabat: neque nunc, ut memoriae prodatur, satis causae putamus. Postulabat Caesar, ut Legatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret; idq. ipsi fore recipere, aut acceptos per se ad eum perducerent; quod ad Indutias pertineret, sic Belli rationem esse diuisam; ut illi Classe Naues, auxiliaq. sua impedirent; ipse ut Aqua, Terraq. eos prohiberet; et, si hoc sibi remitti uellent, remitterent ipsi de maritimis custodijs; sin illud tenerent, se quoque id retenturum: nihilo minus tamen agi posse de Compositione, ut haec non remitterentur; neque hanc rem esse impedimenti loco. Illi neque Legatos Caesaris recipere, neque periculum praestare eorum, sed totam rem ad Pompeium reuocare: unum instare de Indutijs, uehementissimeq. contendere. Quos ubi Caesar intellexit, praesens periculi, atque inopiae uitandae causa, omnem Orationem instituisse, neque ullam spem, aut condicionem pacis afferre; ad reliquam cogitationem belli sese recepit. Bibulus, multos dies Terra

prohibitus, et grauiore morbo ex frigore, ac labore implicitus, cum neque curari posset, neque susceptum officium deserere uellet, vim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem unum summa Imperij redit: sed separatim suam quisque Classem ad arbitrium suum administrabat. Vibullius, sedato tumultu, quem repentinus aduentus Caesaris concitauerat, ubi primum, rursus adhibito Libone, & L. Luceio, et Theophane, quibus communicare de maximis rebus Pópeius consueuerat, de Mandatis Caesaris agere instituit. cum ingressum in sermonem Pompeius interpellauit, et loqui plura prohibuit. Quid Mihi, inquit, aut vita, aut Ciuitate opus est, quam beneficio Caesaris habere uidebor? cuius rei opinio tolli non poterit, nisi cum in Italiam, ex qua profectus sum, reditus existimabor, bello perfecto. Ab ijs Caesar haec dicta cognouit, qui sermoni interfuerunt. conatus tamen nihilo minus est alijs rationibus per Colloquia de Pace agere. Inter bina Castra Pompeij, atque Caesaris unum Flumen tantum intererat. Apud: crebraque inter se colloquia Milites habebant: neque ullum interim telum per pñditiones Colloquentium transiciebatur. Mittit P. Vatinius Legatum ad ripam ipsam Fluminis; qui ea, quae maxime ad Pacem pertinere uideretur, ageret; & crebro magna uoce pronunciareret, liceret ne Ciuibus ad Ciues de Pace Legatos mittere; quod etiam Fugitiuis ab saltu Pyrenaeo, Praedonibusque licuisset; praesertim, ut id ageret, ne Ciues cum Ciuibus armis decertarent. Multa suppliciter locutus, ut de sua, atque

omnium

omnium salute debebat, silentioq. ab utrisque Militibus auditus, responsum est ab altera parte, A. Varonem profiteri, se altera die ad Colloquium uenturū, atque una etiā utrimque admodū tuto Legati uenire, et, quae uellent, exponere possent; certumq. ei rei tempus constituitur. Quo cum esset postero die uentū; magna utrimque multitudo conuenit; magnaq. erat eius rei expectatio: atque omnium intenti animi ad Pacem esse uidebantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodijt, summissa oratione loqui de Pace, atque alter cari cum Vatinio incipit. quorum mediam orationem interrumpunt undique subito Tela immissa; quae ille obiectus armis Militum uitauit. uulnerantur tamen cōplures, in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Tiburtius, Centuriones, Militesq. non nulli. Tum Labienus, Desinite ergo de Compositione loqui: nam nobis, nisi Caesaris capite relato, Pax esse nulla potest. Iisdē temporibus Romae M. Coelius Rufus Praetor, caussa Debitorū suscepta, initio Magistratus Tribunal suū, iuxta C. Trebonij, Praetoris urbani, sellā collocauit; et, si quis appellasset de Aestimatione, & de Solutionibus, quae per arbitrium fierent, ut Caesar praesens cōstituerat, fore auxilio pollicebatur. sed fiebat aequitate Decreti, et humanitate Trebonij, qui his tēporibus clementer, & moderate ius dicendū existimabat, ut reperiri non posset, a quibus initiū Appellandi nasceretur. nam fortasse inopiā excusare, & calamitatem aut propriam suā, aut temporū queri, & difficultates auctiōnandi proponere, etiā mediocris est animi: in-

tegras uero tenere Possessiones, qui se debere fateantur, cuius animi, aut cuius impudētia est? itaque, qui hoc postulare, reperiebatur nemo. atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus est Coelius. & ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem causam uideretur, Legem promulgauit, * ut sexies seni dies sine usuris creditae pecuniae soluatur. Cum resisteret Seruilius Consul, reliquiq. Magistratus; et minus opinione sua efficerent; ad hominum excitanda studia, sublata priore Lege, duas promulgauit; unam, qua Mercede habitationum annuas conductoribus donauit; aliam Tabularum nouarum: impetuq. multitudinis in C. Trebonium facto; et non nullis uulneratis, eum de Tribunali deturbauit: de quibus rebus Seruilius Consul ad Senatū retulit: Senatusq. Coeliū ab Rep. mouendū cēsuit. Hoc Decreto, eum Cōsul Senatu prohibuit, et cōcionari conatē de Rostris deduxit. Ille, ignominia, et dolore permotus, palā se proficisci ad Caesarē simulauit, clā nūcijs ad Milonē missis, qui, Clodio interfecto, eius nomine erat dānatus; atque, eo in Italiā euocato, quod, magnis muneribus dātis, Gladiatoriae familiae reliquias habebat, sibi cōiūxit; atque eū in Turinum ad sollicitādos pastores praemisit. Ipse, cū Cassilinū uenisset, unoq. tēpore signa eius Militaria, atque arma Capuae essent comprehensa, familia Neapoli uisa, atque proditio Opidi appareret; patefactis consilijs, exclusus Capua, & periculum ueritus, quod conuētus arma ceperat, atque eū Hostis loco habēdum existimabat, cōsilio destitit; atque eo itinere

nere sese auertit. Interim Milo, dimissis circum Municipia literis, ea, quae faceret, iussu, atque imperio facere Pópeij, quae Mandata ad se per Bibulum delata essent: quos ex Aere alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. apud quos cū proficere nihil posset; quibusdā solutis ergastulis, Cosam in agro Turino oppugnare * coepit. eo cum a Q. Pedio Praetore cum Legione lapide ictus esset ex Muro, periit: et Coelius profectus, ut dicebat, ad Caesarē, peruenit Turios: ubi, cū quosdā eius Municipij sollicitaret, Equitibusq. Caesaris Gallis, atque Hispanis, qui praesidy caussa missi erāt, pecuniā polliceretur, ab ijs est interfectus. itaque magnarū initia rerū, quae occupatione Magistratū, et tēporum sollicitam. Italiam habebant, celerem, et facilem exitum habuerunt. Libo, profectus ab Orico cū Classe, cui praeerat, Nauium L. Brundisium uenit; Insulamque, quae contra Brundisium Portum est, occupauit; quod praestare, unū locum arbitrabatur, qua necessarius nostris erat egressus, quam omnium Litora, ac Portus custodia clausos teneri. hic, repentino aduentu, Naues onerarias quasdā naclus, incendit; et unam frumento onustam abduxit; magnumq. nostris terrorem iniecit; et, noctu Militibus, & Sagittarijs in Terrā expositis, praesidium Equitū deiecit; et ad eo loci opportunitate profecit, ut ad Pópeium litteras mitteret, Naues reliquas, si uellet, subduci, et refici iuberet; sua Classe auxilia sese Caesaris prohibiturū. Erat eo tempore Antonius Brundisij; qui, uirtuti Militum confusus, scaphas Nauium magnarū circiter LX crat.

bus, pluteisq. contextit; eoq. Milites delectos impo-
 suit; atque eas in Litore pluribus locis separatim dispo-
 suit; Nauesq. triremes 11. quas Brundisii faciendas
 curauerat, per causam exercendorum remigum ad
 fauces Portus prodire iussit. has cum audacius pro-
 gressus Libo uidisset, sperans intercipi posse, quadri-
 remes v. ad eas misit. quae cum Nauibus nostris ap-
 propinquassent; nostri veterani in Portum refugie-
 bant; illi studio incitati, incautius sequebantur. Iam
 ex omnibus partibus subito Antonianae scaphae, si-
 gno dato, se in Hostes incitauerunt; primoq. impetu
 unam ex his quadriremem cum remigibus, defenso-
 ribusq. suis ceperunt; reliquas turpiter fugere coe-
 gerunt. Ad hoc detrimentum accessit, ut, Equitibus
 per Oram maritimam ab Antonio dispositis, aqua pro-
 hiberentur. qua necessitate, & ignominia permotus
 Libo, discessit a Brundisio, obsessionemq. nostrorum
 omisit. Multi iam Menses transierant; & Hiems prae-
 cipitauerat; neque Brundisio Naues, Legionesq. ad Cae-
 sarem ueniebant; ac non nullae eius rei praetermissae
 occasiones Caesari uidebantur; quod certe saepe flauere-
 rant ueteri, quibus necessario committendum existimabat.
 quantoq. eius amplius processerat temporis; tato erant
 alacriores ad custodias, qui Classibus praecerant; maio-
 remq. fiducia prohibendi habebant: et crebris Pom-
 peij litteris castigabantur, quonia primo uenientem
 Caesarem non prohibuissent, ut reliquos eius exercitus
 impedirent: duriusq. quotidie tempus ad transpor-
 tandum lenioribus ventis expectabant. Quibus rebus
 permotus

permotus Caesar, Brúdisium ad suos seuerius scripsit, ut, nacli idoneum ventum, ne occasionem nauigandi dimitterent; & ad Oricum, siue ad Litora Apolloniaticum, cursum dirigerent; quod eo Naues eijcere possent. Haec a custodibus Classium loca maxime uocabant; quod se longius Portibus committere non auderent. Illi, adhibita audacia, & virtute, administrantibus M. Antonio, & Fusio Caleno, multum ipsis Militibus hortantibus, neque ullum periculum pro salute Caesaris recusantibus, nacli Austrum Naues soluunt; atque altera die Apolloniam, Dyrrhachiumq. praeteruehuntur. qui cum essent ex continenti uisi; Q. Coponius, qui Dyrrhachij Classi Rhodiae praerant, Naues ex Portu educit; & cum iam nostris, remissiore vento, appropinquasset, idem Auster increbuit, nostrisq. praesidio fuit. Neque uero ille ob eam caussam conatu desistebat; sed labore, & perseuerantia Nautarum, se vim tempestatis superare posse sperabat; praeteruectosq. Dyrrhachium magna vi venti, nihilo secius sequebatur. nostri, usi Fortunae beneficio, tamen impetu Classis timebant, si forte ventus remisisset. nacli Portu, qui appellatur Nymphaeum, ultra Lyssum millia passuum III. eo Naues introduxerunt: qui Portus ab Africo tegebatur, ab Austro non erat tutus: leuiusq. tempestatis, quam Classis, periculum existimauerunt. Quo simul atque intus est itum, incredibili felicitate Auster, qui per biduū flauerat, in Africum se uertit. Hic subita cōmutationem Fortunae uidere licuit. qui modo sibi timebant,

rant, hos tutissimus Portus recipiebat: qui nostris Naui-
 bus periculum intulerant, de suo timere cogeban-
 tur. itaque, tempore commutato, Tempestas & no-
 stros texit, & naues Rhodias afflixit, ita, ut ad unam
 constratae omnes numero XVI. eliderentur, & nau-
 fragio interirent; & ex magno remigum propugna-
 torumq. numero, pars ad scopulos allisa interficere-
 tur, pars a nostris distraheretur: quos omnes conser-
 uatos Caesar domum remisit. nostrae Naues II, tar-
 dius cursu confecto, in Noctem coniectae, cum ignora-
 rent, quem locum reliquae cepissent, contra Lyssum
 in anchoris constiterunt. has, scaphis, minoribusq.
 nauigijs compluribus sumptis, Otacilius Crassus, qui
 Lyssi praeerat, expugnare parabat: simul de Deditio-
 ne eorum agebat, & incolunitatem Deditis pollice-
 batur. Haru altera Nauis ducentos viginti ex Legio-
 ne Tironu sustulerat: altera ex veterana paullo mi-
 nus ducetis se compleuerat. Hic cognosci licuit quan-
 tum esset hominibus praesidij in Animi fortitudine. Ti-
 rones enim, multitudine Nauium perterriti; &, salo,
 nauseaq. confecti, iureiurando accepto, nihil ijs noci-
 tuos Hostes, se Otacilio dederunt: qui omnes, ad
 eum perducti, contra religionem iurisiurandi in eius
 conspectu crudelissime interficiuntur. At veteranae Le-
 gionis Milites, item conflictati & tempestatis, & sen-
 tinae uitij, non ex pristina virtute remittendum ali-
 quid putauerunt; sed, tractandis Conditionibus, & si-
 mulatione Deditiois extracto primo Noctis tempore,
 gubernatore in Terram Nauem eicere cogunt: ipsi, ido-

nem

neum locum nacti, reliquam Noctis partem ibi con-
cerunt, & Luce prima, missis ad eos ab Otacilio Equi-
tibus, qui eam partem Orae maritimae asseruabant, cir-
citer CD, quique eos armati ex praesidio secuti sunt,
se defenderunt; & non nullis eorum interfecit, in-
columes ad nostros sese receperunt. Quo facto, Con-
uentus Ciuum Romanorum, qui Lyssum obtinebat,
quod Opidum ijs antea Caesar attribuerat, munien-
dumque curauerat, Antonium recepit, omnibusque re-
bus iuuit. Otacilius, sibi timens, Opido fugit, & ad
Pompeium peruenit. Ex omnibus copijs Antonius,
quarum erat summa veteranorum IIII. Legionum,
vniusque Tironum, & Equitum DCCC. plerasque Na-
ues in Italiam remittit, ad reliquos Milites, Equitesque
transportandos: Pontones, quod est genus Nauium
Gallicarum, Lyssi reliquit; hoc consilio, ut, si forte
Pompeius, uacuam existimans Italiam, eo transie-
cisset exercitum, quae opinio erat edita in uulgus, a-
liquam Caesar ad insequendum facultatem haberet:
nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus Regionibus
exercitum exposuisset, et quid Militum transuexisset.
Hoc eodem fere tempore Caesar, atque Pompeius cog-
noscent. nam praeteruectas Apolloniam, Dyrriha-
chiumque. Naues uiderant: ipsi iter secundum eas ter-
ras direxerant: sed, quo essent eae delatae, primis die-
bus ignorabant: cognitaque re, diuersa sibi ambo con-
silia capiunt; Caesar, ut quamprimum se cum An-
tonio coniungeret; Pompeius, ut uenientibus in-
tinere se opponeret, & si imprudentes ex insidijs
adorvi

adoriri posset. Eodemq. die uterque eorum ex Castris stativis a Flumine Apso Exercitum educunt, Pompeius clam, & noctu, Caesar palam, atque interdum. sed Caesari, circuitu maiore, iter erat longius, aduerso Flumine, ut vado transire posset. Pompeius, quia expedito itinere Flumen ei transiendum non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit: atque, ubi eum appropinquare cognouit, idoneum locum natus, ibi copias collocavit: suosq. omnes Castris continuit, ignesq. fieri prohibuit; quo occultior esset eius aduentus. Haec ad Antonium statim per Graecos deferuntur. Ille, missis ad Caesarem nuncijs, unum diem sese Castris tenuit. altero die ad eum peruenit Caesar. Cuius aduentu cognito, Pompeius, ne duobus circumcluderetur Exercitibus, ex eo loco discedit, omnibusq. copijs ad Asparagum Dyrhachinorum peruenit, atque ibi idoneo loco Castra ponit. His temporibus Scipio, detrimentis quibusdam circa Montem Amanum acceptis, sese Imperatorem appellauerat. Quo facto Ciuitatibus, Tyranisq. magnas imperauerat pecunias: item a publicanis suae prouinciae debitam biennij pecuniam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuum praeceperat: Equitesq. toti Prouinciae imperauerat. Quibus coactis, finitimis Hostibus, Parthis post se relictis, qui paullo ante M. Crassum Imperatorem interfecerant, & M. Bibulum in obsidione habuerant, Legiones, Equitesq. ex Syria deduxerat: summaq. sollicitudine, ac timore Parthici belli in Prouinciam cum uenisset; ac non nullae Militum uoces audirentur.

direntur, sese, contra Hostem si ducerentur, ituros; contra Ciuem, et Consulem arma non laturos; deductis Pergamum, atque in locupletissimas vrbes in Hiberna Legionibus, maximas largitiones fecit; et cōfirmantium Militum caussa, diripiendas ijs Ciuitates dedit. Interim acerbissime imperatae pecuniae tota Prouincia exigebatur. Multa praeterea generatim ad Auaritiã excogitabantur. in capita singula Seruorũ, ac Liberorum Tributũ imponebatur. Columnaria, Ostiaria, Frumentum, Milites, Remiges, Arma, Tormẽta, uecturae imperabatur. cuius modo rei nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pecunias uidebatur. non solum urbibus, sed paene vicis, Castellisq. singuli cum Imperio praeficiebantur. qui horum quid acerbissime, crudelissimeq. fecerat, is et vir, & Ciuis optimus habebatur. erat plena Licitorum, et Imperiorum Prouincia, conferta Praefectis, atque Exactoribus: qui, praeter imperatas Pecunias, suo etiam priuato imperio compendio seruiebant. dictitabant enim, se, domo, patriaq. expulsos, omnibus necessarijs egerere rebus; ut honesta praescriptione rem turpissimam tegeret. Accedebat ad haec grauissimae usurae, quod in Bello plerumque accidere consuevit, uniuersis imperatis pecunijs: quibus in rebus Prolationem diei Donationem esse dicebant. Itaque Aes alienũ Prouinciae eo biennio multiplicatum est. nec minus ob eam caussam Ciuibus Romanis eius Prouinciae, sed in singulos Conuentus, singulasq. Ciuitates, certae pecuniae imperabantur: mutuasq. illas ex S. C. exigi dictitabant: Pu-
blicanis,

*blicanis, uti in sorte fecerant, insequentis anni vecti-
 gal pro mutuo. Praeterea Ephesi a Fano Dianae depo-
 sitas antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, ceterasq.
 eius Deae statuas. Cum in Fanum uentum esset, adhibi-
 tis compluribus Senatorij Ordinis, quos aduocauerat
 Scipio, litterae ei redduntur a Pompeio, Mare transis-
 se cum legionibus Caesarẽ; properaret ad se cum Exer-
 citu uenire, omniaq. posthaberet. His litteris acce-
 ptis, quos aduocauerat, dimittit: ipse iter in Macedo-
 niam parare incipit: paucisq. post diebus est profe-
 ctus. haec res Ephesiae pecuniae salutem attulit. Cac-
 sar, Antonij exercitu coniuncto, deducta Orico Le-
 gione, quam tuendaë Orae maritimae causa posuerat,
 tentandas sibi Prouincias, longiusq. procedendum exi-
 stimabat; & cum ad eum Legati uenissent ex Thes-
 salia, Aetoliaque, qui, praesidio missõ, pollicerentur
 earum gentium Ciuitates imperata facturas, L. Cas-
 sium Longinum cum Legione Tironum, quae appella-
 batur XXVII. atque Equitibus CC. in Thes-
 saliam, C. Caluissium Sabinum cum Cohortibus V.
 paucisq. Equitibus in Aetoliam misit: maxime eos,
 quod erant propinquae Regiones, de re frumenta-
 taria, ut prouiderent, hortatus est. Cn. Domiti-
 um Caluinum cum Legionibus II. XI. & XII.
 & Equitibus D. in Macedoniam proficisci iu-
 bet, Cuius Prouinciae ab ea parte, quae Libera ap-
 pellabatur, Menedemus, princeps earum Regionum
 missus Legatus, omnium suorum excellens studium
 profitebatur. Ex his Caluissius, primo aduentu,
 summa*

summa omnium Aetolorum receptus uoluntate, praesidijs aduersariorum Calidone, et Naupaeto reiectis, omni Aetolia potitus est. Cassius in Thessaliam cum Legione peruenit. hic, cum essent factiones duae, uaria uoluntate Ciuitatum utebatur. Egesaretus, ueteris homo potentiae, Pompeianis rebus studebat. Petreius, summae nobilitatis adolescens, suis, ac suorum opibus Caesarem enixe iuuabat. Eodemq. tempore Domitius in Macedoniam uenit: et, cum ad eum frequentes Ciuitatum Legationes conuenire coepissent, nunciatum est, adesse Scipionem cum Legionibus, magna et opinione, et fama omnium. nam plerumque in Nouitate Fama antecedit. Hic, nullo in loco Macedoniae moratus, magno impetu contendit ad Domitium; et, cum ab eo millia passuum x x. absuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessalia conuertit. hoc adeo celeriter fecit; ut simul, adesse, et uenire, nunciaretur. et, quo iter expeditius faceret, M. Fauonium ad Flumen Haliacmonem, quod Macedonia a Thessalia diuidit, cum Cohortibus iix. praesidio Impedimentis Legionum reliquit, Castellumq. ibi muniri iussit. Eodem tempore Equitatus Regis Cotti ad Castra Cassij aduolauit, qui circum Thessaliam esse consueuerat. Tum, timore perterritus Cassius, cognito Scipionis aduentu, uisisq. Equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad Montes se conuertit, qui Thessalia cingunt; atque ex his locis Ambraciam uersus iter facere coepit. At Scipionem, properantem sequi, litterae sunt consecutae a M. Fauonio, Domitium cum Legionibus adesse,

adefse, nec se praesidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis, tenere posse. Quibus litteris acceptis, consilium Scipio, iterq. commutat; Cassium sequi desistit; Fauonio auxilium ferre contendit. Itaque, die ac nocte continuato itinere, ad eum peruenit, tam oportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus puluis cerneretur, et primi Antecursores Scipionis uiderentur. Ita Cassio industria Domitij, Fauonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio, in Castris statiuis biduo moratus, ad Flumen, quod inter eum, & Domitij Castra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima Luce exercitum vado trãsducit; et, Castris positus, postero die mane, copias ante frontem Castrorum struit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putauit, quin, productis Legionibus, proelio decertaret. sed, cum esset inter bina Castra campus, circiter millium passuum VI. Castris Scipionis Aciem suam subiecit. ille a vallo non discedere perseuerauit. attamen, aegre retentis Domitianis Militibus, est factum, ne proelio contenderetur; et maxime, quod riuus difficilibus ripis, Castris Scipionis subiectus, progressus nostrorum impediabat. Quorum studium, alacritatemq. pugnan- di cum cognouisset Scipio, suspicatus fore, ut postero die aut inuitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia Castris se contineret, qui cum magna expectatione uenisset, temere progressus turpem habuit exitum; et noctu, ne conclamatis quidem uasis, Flumen transit; atque in eandem partem, ex qua uenerat, redijt: ibi q. prope Flumen edito natura loco Castra posuit.

stra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias
 Equitum collocavit: quo in loco superioribus fere die
 bus nostri Pabulari consueuerant. et cum, quotidiana
 consuetudine, Q. Karus, Praefectus Equitum Domi-
 tij, uenisset; subito illi ex insidijs consurrexerunt. sed
 nostri fortiter eorum impetum tulerunt; celeriterq.
 ad suos quisque ordines redijt; atque ultro uniuersi
 in Hostes impetum fecerunt. ex his circiter LXXX.
 interfectis, reliquis in fugam coniectis, duobus amif-
 sis, in Castra se receperunt. His rebus gestis, Domi-
 tius, sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simu-
 lauit sese, angustijs rei frumētariae adductū, Castra
 mouere; uasisq. Militari more conclamatis, progres-
 sus millia passuum III, loco idoneo, & occulto o-
 mnem exercitum, Equitatuq. collocavit. Scipio, ad
 sequendum paratus; Equitatum, magnamq. partem
 Leuis armaturae ad explorandū iter Domitij, & cog-
 noscendum, praemisit. qui cum essent progressi, pri-
 maeq. Turmae insidias intrauissent; ex fremitu Equo-
 rum illata suspicione, ad suos se recipere coeperunt;
 quiq. hos sequebantur, celerem eorum receptum con-
 spicati, restiterunt. nostri, cognitis insidijs, ne frustra
 reliquos expectarent, duas nocti hostium turmas ex-
 ceperunt. in his fuit M. Opimius, Praefectus Equitū.
 reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt,
 aut captos ad Domitium deduxerunt. Deductis Orae
 maritimae praesidijs, Caesar, ut supra demonstratū est,
 III. Cohortes Orici, Opidi tuendi caussa, reliquit; ijsq.
 custodia Nauium logarū trāsdidit, quas e. Italia trās-
 Aa du-

DE BELLO CIVILI

duxerat. huic officio, Opidoq. praecerat Acilius Legatus. Is Naues nostras in interiorem partem post Opidum reduxit, & ad terram deligauit; faucibusq. Portus Nauem onerariam submersam obiecit; & huic alterá coniunxit; super qua Turrim effectam ad ipsum introitum Portus opposuit, & Militibus cõpleuit, tuendamq. ad omnes repétinos casus trásdidit. Quibus cognitis rebus, Cn. Põpeij filius, qui Classi Aegyptiae praecerat, ad Oricũ uenit; submersamq. Nauim remulco, multisq. contendens funibus abduxit: atque alterá Naué, quae erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus Nauibus, in quibus ad librâ fecerat Turres, ut ex superiori pugnans loco, integrosq. semper defatigatis summittens, & reliquis partibus simul ex terra scalis, et Classe moenia Opidi tentás, ut aduersariorum manus diduceret; labore, & multitudine telorum nostros uicit: deiectisq. defensoribus, qui omnes scaphis exceptis refugerant, etiam Naué expugnaui: eodemq. tempore ex altera parte molem tenuit naturalem obiectam, quae paene Insulam contra Opidum effecerat: 1 v. biremes, subiectis scutulis, impulsas uectibus in interioré partem trásduxit. ita, ex utraque parte Naues longas aggressus, quae erant deligatae ad Terram, atque inanes, 1 v. ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc cõfecto negotio, D. Laeliũ, ab Asiatica Classe abductũ, reliquit, qui commeatus Hellide, atque Amantia importari in Opidum prohibebat; ipse, Lyssum profectus, Naues onerarias x x x, a M. Antonio relictas, intra Portũ

ag-

aggressus, omnes incēdit: Lyssum expugnare conatus, defendentibus Ciuibus Romanis, qui eius erant conuētus, Militibusq., quos praesidiy caussa miserat Caesar, Triduum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re infecta, inde discessit. Caesar, postquā Pompeium ad Asparagum esse cognouit, eodem cū Exercitu profectus, & expugnato in itinere Opido Parthinorum, in quo Pompeius praesidium habebat, III. die in Macedoniam ad Pompeium peruenit, iuxtaq. eum Castra posuit; & postridie, eductis omnibus copijs, Acie instructa, decertandi potestatem Pōpeio fecit. ubi eū suis locis se tenere animaduertit; reducto in Castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimauit. itaque postero die omnibus copijs, magno circuitu, difficili, angustoq. itinere, Dyrrhachium profectus est, sperans, Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi posse, quod omnem commeatum, totiusq. Belli apparatus eo contulisset, ut accidit. Pompeius enim, primo ignorans eius consilium, quod diuerso ab ea Regione itinere profectum uidebat, angustijs rei frumētariae cōpulsus discessisse existimabat: postea, per Exploratores certior factus, postero die Castra mouit, breuiore itinere se occurrere ei posse sperās. quod fore suspicatus Caesar, Militesq. adhortatus, ut aequo animo laborem ferrent; parua parte Noctis itinere intermisso, mane Dyrrhachium uenit, cū primum agmen Pōpeij procul cerneretur; atque ibi Castra posuit. Pōpeius, interclusus Dyrrhachio, ubi propositū tenere non potuit, secundo usus consilio, edito

loco, qui appellatur Petra, aditumq. habet Nauius mediocrem, atque eas a quibusdam protegit ventis, Castra cōmunit: eo partem Nauium longarum conuenire, frumentum, commeatumq. ab Asia, atque omnibus Regionibus, quas tenebat, cōportare imperat. Caesar, longius bellum ductum iri existimans, & de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia Litora a Pompeianis tenebantur, Classesq. ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum, rei frumentariae causa, L. Canuleium Legatum misit: quodq. hae Regiones aberant longius, locis certis Horrea constituit; uecturasq. frumenti finitimis Ciuitatibus descripsit. item Lyssō, Parthinisque, et omnibus Castellis, quod esset frumenti, conquiri iussit. id erat perexiguum, cum ipsius Agri natura, quod sunt loca aspera, & montuosa, ac plerumque utuntur frumento importato; tum, quod Pompeius haec prouiderat; & superioribus diebus praedae loco Parthinos habuerat; frumentumq. omne conquisitū, spoliatis, effossisq. eorum domibus, per Equites comportauerat. Quibus rebus cognitis, Caesar consilium capit ex loci natura. erant enim circum Castra Pompeij permulti editi, atque asperi Colles. hos primum praesidijs tenuit; Castellaq. ibi cōmunit. inde, ut loci cuiusque natura ferebat, ex Castello in Castellum perducta munitione, circumuallare Pompeiū instituit: haec spectas, quod angusta re frumentaria utebatur, quodq. Pompeius multitudine Equitum ualebat, quo minore periculo undique frumentū, commeatumq.

meatumq. Exercitui supportare posset: simul, ut Pabulatione Pompeium prohiberet, Equitatumq. eius ad rem gerendam inutilem efficeret: tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exterarum nationum uidebatur, minueret; cum fama per orbem terrarum percrebuisset, illum a Caesare obsideri, neque audere proelio dimicare. Pompeius neque a Mari, Dyrrhachioq. discedere uolebat; quod omnem apparatus Belli, tela, arma, tormenta, ibi collocauerat, frumentumq. Exercitui Manibus supportabat; neque munitiones Caesaris prohibere poterat, nisi proelio decertare uellet; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquebatur; ut, extremam rationem Belli sequens, quamplurimos Colles occuparet, & quamlatissimas Regiones praesidijs teneret, Caesarisq. copias, quammaxime posset, distineret, idq. accidit. Castellis enim XXIV effectis, XV millia passuum circuitu amplexus, hoc spatium pabulabatur; multaq. erant intra eum locum manu sata, quibus interim Iumenta pascerentur. atque, ut nostri perpetuas munitiones uidebant, perductas ex Castellis in proxima Castella, ne quo loco erumperent Pompeiani, & nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi interiore spatium perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos a tergo circumuenire, possent. sed illi operibus uincebant; quod & numero Militum praestabant, et interiore spatium minorem circuitum habebant. Quae cum loca Caesari capienda, etsi prohibere Pompeius totis copijs, et dimicare, non consti-

tnerat, tamen suis locis Sagittarios, Funditoresq. mittebat, quorū magnum habebat numerū; multiq. ex nostris uulnerabantur: magnusq. intercesserat timor sagittarū; atque omnes fere Milites aut ex Subcoactis, aut ex Centonibus, aut ex Corijs Tunicas, aut Tegmēta fecerant, quibus tela uitarent. In occupandis praesidijs magna vi uterque utebatur; Caesar, ut quam gustissime Pompeiū contineret; Pompeius, ut quamplurimos Colles quammaximo circuitu occuparet. crebraq. ob eam causam proelia fiebāt. In his, cum Legio Caesaris I X. praesidium quoddam occupauisset, & munire coepisset; huic loco propinquum, & contrariū Collē Pompeius occupauit, nostrosq. opere prohibere coepit: et, cum una ex parte prope aequum aditum haberet, primum Sagittarijs, Funditoribusq. circūiectis, postea Leuis armaturae magna multitudine missa, tormentisq. prolatis, Munitiones impediēbat. neque erat facile nostris, uno tempore propugnare, & munire. Caesar, cum suos ex omnibus partibus uulnerari uideret, recipere se iussit, et loco excedere. erat per decliue receptus: illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebātur, quod, timore adducti, locum relinquere uidebantur. Dicitur eo tempore glorians apud suos Pōpeius dixisse, nō recusare se, quin nullius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento Legiones Caesaris sese recepisset inde, quo tēmere essent progressae. Caesar, receptui suorum timens, crates ad extremū timulum contra Hostem proferrī, et aduersas locari: itra has mediocri latitudine fossā,

teētis

teētis Militibus, obduci iussit, locumq. in omnes partes quammaxime impediri. ipse idoneis locis Funditores instruxit, ut praesidio nostris se recipiētibus eēt. His rebus completis, Legiones reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius, atque audacius nostros premere, et instare coeperunt; Cratesq. pro munitione obiectas, propulerunt, ut fossas transscenderent. Quod cum animaduertisset Caesar, ueritus, ne non reducti, sed reiecti, uiderentur, maiusq. detrimentum caperetur, a medio fere spatio suos per Antonium, qui ei Legioni praeerat, cohortatus, Tuba signum dari, atque in Hostes impetū fieri iussit. Milites Legionis IX. subito constipati pila coniecerunt; et ex inferiore loco aduersus Cluuium incitati cursu, praecipites Pompeianos egerunt. Quibus ad recipiendum crates directae, longuūq. obiecti, et institutae fossae magno impedimento fuerunt. Nostri uero, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, v. omnino suorum amissis, quietissime se receperūt paulloq. circa eum locum morati, alijs comprehensis Collibus, munitiones perfecerunt. erat noua, et inusitata belli ratio, cum tot Castellanorum numero, tantoq. spatio, et tātis munitionibus, et toto obsidionis genere, tum etiam reliquis rebus. nā, quicumque alterum obsidere conati sunt, percussos, atque infirmos Hostes adorti, aut proelio superatos, aut aliqua offensione permotos cōtinuerunt, cū ipsi numero Militum, Equitumq. praestarent. Causa autem obsidionis haec fere esse cōsueuit, ut Fru mēto Hostes prohibeantur. at tū integras, atque inco

lumes copias Caesar inferiore Militum numero continebat; cum illi omnium rerum copia abundarent. quotidie enim magnus undique Navium numerus conueniebat, quae comeatum supportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte secundum cursum haberet. ipse autem, consumptis longe, lateque frumentis, summis erat in angustijs. sed tamen haec singulari patientia Milites ferebant. recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpeffos, labore, & patientia maximū bellum confecisse. meminertant, ad Alexiam magnam se inopiam perpeffos, multo etiam maiorem ad Auaricum, maximarum se gentium victores discessisse. non, illis hordeū cum daretur, non legumina recusabant: pecus uero, cuius rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. Est etiam genus Radicis, inuentū ab ijs, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara: quod admistum lacte multum inopiam leuat. id similitudinem Panis efficiebat. eius erat magna copia. ex hoc effectos Panes, cum in colloquijs Pompeiani famem nostris obiectarent, uulgo in eos iaciebant, ut spem eorum minuerent. Iamque frumenta maturescere incipiebant; atque ipsa spes inopiam sustentabat; quod celeriter se habituros copiam confidebant. crebroque uoces Militū in vigilijs, Colloquijsque audiebantur, prius se cortice ex arboribus uicturos, quam Pompeium e manibus dimissuros. frequenter etiā ex Perjugis cognoscebant, Equos eorum uix tolerari, reliqua uero Iumenta interisse; uti autem ipsos valetudine

ne

ne non bona; cum angustijs loci, & odore taero, & multitudi-
 ne cadauerum, et quotidianis laboribus in-
 suetos operum, tum aquae summa inopiã affectos .
 omnia enim Flumina, atque omnes riuos, qui ad Ma-
 re pertinebant, Caesar aut auerterat, aut magnis ope-
 ribus obstruxerat. atque, ut erant loca montuosa, et
 ad specus angustiae vallium, has, sub publicis in terram di-
 missis, praesepserat; terramq. aggesserat; ut aquam
 continerent. itaque illi necessario loca sequi demissa,
 ac palustria, et puteos fodere, cogebantur: atque huc
 laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen
 fontes a quibusdam praesidijs aberant longius, et cele-
 riter aestibus exarescebant. At Caesaris exercitus opti-
 ma ualetudine, summaq. Aquae copia utebatur; tum
 commeatus omni genere praeter frumentum abunda-
 bat: quibus quotidie melius succedere tempus, ma-
 ioremq. spem maturitate frumentorum proponi uide-
 bant. In nouo genere belli nouae ab utrisque bellandi
 rationes reperiiebantur, illi, cum animaduertissent
 ex ignibus, Nocte Cohortes nostras ad Munitiones ex-
 cubare, silentio aggressi, uniuersas in multitudinem
 sagittas conijciebant, & se confestim ad suos recipie-
 bant. Quibus rebus nostri, usu docti, haec reperi-
 ebant remedia, ut alio loco ignes facerent, alio excu-
 barent. Interim certior factus P. Sylla, quem dis-
 cedens Castris praefecerat Caesar, auxilio Cohorti ue-
 nit cum Legionibus I-I: cuius aduentu facile sunt
 repulsi Pompeiani. neque uero conspectum, aut
 impetum nostrorum tulerunt: primisq. deiectis. re-
 liqui

liqui se uerterunt, & loco cefferunt. sed insequentes nostros, ne longius prosequerentur; Sylla reuocauit. At plerique existimant, si acrius insequi uoluisset, bellum eo die potuisse finiri. cuius consilium reprehendendum nō uidetur. aliae enim sunt Legati partes, atque Imperatoris. alter omnia agere ad praescriptum; alter libere ad summam rerum consulere debet. Sylla, a Caesare Castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque proelio decertare uoluit; quae res tamen fortasse aliquem reciperet casum; ne Imperatorias sibi partes sumpsisse uideretur. Pompeianis magnam res ad receptum difficultatem afferbat. nam, ex iniquo progressi loco, in summo constiterant. si per decliue sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco uerebantur. neque multum ad Solis Occasum temporis supererat. spe enim conficiendi negotij prope in Noctem rem deduxerant. ita, necessario, atque ex tempore capto consilio, Pompeius Tumulum quendam occupauit: qui tantum ab erat a nostro Castello, ut telum, tormentum ue missum adigi non posset. Hoc confedit loco, atque eum communiit: omnesq; ibi copias continuuit. Eodem tempore duobus praeterea locis pugnatum est. nam plura Castella Pompeius pariter, distinendae manus causa, tentauerat; ne ex proximis praesidijs succurri posset. uno loco Volcatius Tullius impetum Legionis sustinuit cum Cohortibus 111; atque eam loco depulit. altero Germani, Munitiones nostras egressi, cōpluribus interfectis, sese ad suos incolumes receperūt. ita,

uno die VI. proelijs factis, III. ad Dyrrhachium
 III. ad Munitiones, cum horum omnium ratio habe-
 retur, ad duorum millium numero ex Pópeianis ceci-
 disse reperiēbamus, euocatosq. Cēturiones cōplures.
 in eo fuit numero Valerius Flaccus, L. filius, eius,
 qui Praetor Asiam obtinuerat: signaq. sunt VI. mili-
 taria relata. nostri non amplius x x omnibus sunt
 proelijs desiderati. sed in Castello nemo fuit omnino
 Militum, quin uulneretur; quattuorq. ex una Cohor-
 te Centuriones oculos amiserunt. et, cum laboris sui,
 periculiq. testimonium afferre uellent, millia Sagitta-
 rum circiter x x x, in Castellum coniecta, Caesari re-
 nunciauerunt: scutoq. ad eum relato Scaeuae Cēturio-
 nis, inuenta sunt in eo foramina c c x x x. quem Cae-
 sar, ut erat de se meritis, et de Rep. donauit millibus
 ducētis Aeris: atque, ab octauis ordinibus ad Primipi-
 lum se trāsducere, pronunciauit. eius enim opera Ca-
 stellum conseruatum esse, magna ex parte, constabat.
 Cohortemq. postea duplici stipendio, frumento ue, et
 specuarijs, militaribusq. donis amplissime donauit.
 Pompeius, Noctu magnis additis Munitiōibus, reli-
 quis diebus Turres exstruxit; & in altitudinem pedū
 xv effectis operibus, vineis eam partem Castrorum
 obtexit; et, v. intermissis diebus, alteram No-
 ctem subnubilam nactus, exstructis omnibus Castro-
 rum Portis, et ad impediendum obiectis, tertia inita
 uigilia, silentio Exercitū eduxit, et se in antiquas Mu-
 nitiones recepit. Aetolia, Acarnania, Amphilocheis
 per Cassium Longinum, & Caluissium Sabinum, ut demon-

demonstrauimus, receptis, tentandam sibi Achaïam, ac paullo longius progrediendum, existimabat Caesar: itaque eo Fusium Calenum misit: et Q. Sabinum, et Cassium cum Cohortibus adiungit. Quorum cognito aduentu, Rutilius Lupus, qui Achaïam missus a Pompeio obtinebat, Isthmum praemunire instituit, ut Achaïa Fusium prohiberet. Calenus Delphos, Thebas, & Orchomenum de voluntate ipsarum Ciuitatum recepit: non nullas vrbes per vim expugnauit: reliquas Ciuitates, circummissis Legationibus, amicitia Caesaris conciliare studebat. In his rebus fere erat Fusius occupatus. Omnibus deinceps diebus Caesar Exercitum in aciem aequum in locum produxit, si Pompeius proelio decertare uellet; ut paene Castris Pompeij Legiones subiiceret: tantumq. a vallo eius prima Acies aberat, uti ne in eam telo, tormento ue adigi posset. Pompeius autem, ut famam, et opinionem hominum teneret, sic pro Castris Exercitum constituebat, ut III. Acies vallum contingeret, omnisq. eius instructus Exercitus telis ex vallo abiectis protegi posset. Haec cum in Achaïa, atque apud Dyrhachium gererentur, Scipionemq. in Macedonia uenisse, constaret; non oblitus pristini instituti Caesar, mittit ad eum Clodium suum, atque illius familiarum; quem, ab illo transditum initio, et commendatum, in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic dat litteras, mandataq. ad eum: quorum haec erat summa: Sese omnia de pace expertu, nihil adhuc arbitrari vitio factum eorum, quos esse auctores eius

rei

rei uoluisset ; quod sua mandata perferre non opportuno tempore ad Pompeium uererentur : Scipionem eâ auctoritate esse , ut non solum libere , quae probasset , exponere , sed etiam ex magna parte compellere , atque errantem regere posset : praesse autem suo nomine Exercitui ; ut , praeter auctoritatem , vires quoque ad coercendum haberet : quod si fecisset , quiete Italiae , pacem Prouinciarum , salutem Imperij uni omnes acceptam relaturos . Haec ad eum mandat a Clodius refert . ac primis diebus , ut uidebatur , libenter auditus , reliquis ad Colloquium non admittitur . Castigato Scipione a Fauonio , ut postea , confecto bello , reperiēbamur ; infectaq. re , sese ad Caesarem recepit . Caesar , quo facilius Equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret , & pabulatione prohiberet , aditus duos , quos esse angustos demonstrauimus , magnis operibus praemuniuit : Castellaq. his locis posuit . Pompeius , ubi nihil proficere Equitatum cognouit : paucis intermissis diebus , rursus eum Naui bus ad se intra munitiones recipit . Erat summa inopia pabuli , adeo , ut folijs ex arboribus strictis , & teneris arundinum radicibus contusis Equos alerent . frumenta enim , quae fuerant intra munitiones sata , consumpserant ; & cogebantur Corcyra , atque Acarnania , longo interiecto navigationis spatio , pabulum supportare , quoq. erat eius rei minor copia , hordeo adaugere , atque his rationibus Equitatum tolerare . sed , postquam non modo hordeum , pabulumq. omnibus in locis , herbaeq. defectae , sed etiam fructus

ex

ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie, conā dum sibi aliquid Pompeius de eruptione existimauit. Erant apud Caesarem ex Equitum numero Allobroges duo fratres, Roscillus, & Aegus, Adbucilli filij, qui principatum in Ciuitate multis annis obtinuerat, singulari uirtute homines, quorum opera Caesar omnibus Gallicis bellis optima, fortissimaq. erat usus. his domi, ob has caussas, amplissimos Magistratus mandauerat; atque eos extra ordinem in Senatum legendos curauerat: Agrosq. in Gallia ex Hostibus captos, praemiaq. rei pecuniariae magna tribuerat; Locupletesq. ex Egentibus effecerat. hi, propter uirtutem, non solum apud Caesarem in honore erant, sed etiam apud Exercitum cari habebantur. sed, freti amicitia Caesaris, & stulta, ac barbara arrogantia elati, despiciebant suos, Stipendiumq. Equitum fraudabant, & praedam omnem domū auertebant. Quibus illi rebus permoti, uniuersi Caesarem adierunt; palamq. de eorum iniurijs sunt questi; & ad cetera addiderunt, falsum ab his Equitum numerum deferri, quorum stipendium auerterent. Caesar neque tempus illud animaduersionis esse existimans, et multa uirtuti eorum cedens, rē distulit totam; illos secreto castigauit, quod quaestui Equites haberent; monuitq. Equites, ut ex sua amicitia omnia expectarēt, et ex praeteritis suis officijs reliqua sperarēt. magnam tamen haec res illis offensionem, et contemptionē ad omnes attulit, idq. ita esse, cum ex aliorum obiectionibus, tum etiam ex domestico iudicio, atque animi conscientia, intelligebant.

gebant. Quo pudore adducti, et fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reseruari arbitrati, discedere a nostris, & nouam tentare fortunā, nouasq. experi-ri amicitias, constituerunt: & cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt Praefectum Equitum, C. Volusenum, interficere, ut postea, bello cōfecto, cognitum est; ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium uiderentur; postquam id difficilius uisum est, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt, pecunias mutuati, perinde ac suis satisfacere, & fraudata restituere uellent, multis coemptis equis, ad Pompeium transierunt cum ijs, quos sui cōsiliij participes habebant. quos Pompeius, quod erant honesto loco nati, & instructi liberaliter, magnoq. comitatu, et multis iumentis uenerant, uiriq. fortes habebantur, & in honore apud Caesare fuerant, quodq. nouum, & praeter consuetudinem acciderat, per omnia sua praesidia circumduxit, atque ostentauit. nā ante id tēpus nemo aut Miles, aut Eques a Caesare ad Pompeium transierat; cum paene quotidie a Pompeio ad Caesarem perfugerent, uulgo uero uniuersi in Epiro, atque Aetolia conscripti Milites, earumq. Regionum omnium, quae a Caesare tenebantur. sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitioibus perfectum non erat, seu quid a peritioribus Rei militaris desiderari uidebatur, temporibusq. rerum, & spatijs locorum, & custodiarum uera diligentia animaduersa, prout cuiusque eorum, qui negotijs praerant,

erant, aut natura, aut studium ferebat, haec ad Pompeium omnia detulerunt. Quibus ille cognitis, eruptionisq. iam ante capto consilio, ut demonstratum est, tegmenta galeis Milites ex uiminibus facere, atque aggerem comportare, iubet. His paratis rebus, magnum numerum Leuis armaturae, & Sagittariorum, Aggeremq. omnem noctu in Scaphas, et Naues actuarias, imponit; & de media nocte Cohortes LX, ex maximis Castris, praesidijsq. deductas; ad eam partem munitionum ducit, quae pertinebant ad Mare, longissimeq. a maximis Castris Caesaris aberant. Eodem naues, quas demonstrauimus, Aggere, & Leuis armaturae Militibus cõpletas, quasq. ad Dyrrechium Naues longas habebat, mittit; & quid a quoque fieri uelit, praecepit. Ad eas munitiones Caesar Letulum Marcellinum Quaestorem cum Legione IX. positum habebat. huic, quod ualetudine minus commoda utebatur, Fuluium Rostumum adiutorem sum miserat. Erat eo loco fossa pedum. XV, & vallus cõtra Hostem, in altitudinem pedum X. tantundeq. eius valli agger in latitudinem patebat: ab eo intermisso spatio pedum DC, alter controuersus in contrariam partem erat vallus, humiliore paullo munitione. hoc enim superioribus diebus timens Caesar, ne Nauibus nostri circumuenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum; ut, si ancipiti proelio dimicaretur, posset resisti. sed operum magnitudo, & continens omnium dierum labor, quod millia passuum in circuitu XIIIX, munitiones erat complexus, perficiendi

ficiendi spatium non dabat. Itaque contra Mare trá-
uersum vallum , qui has duas munitiones contingere-
ret, non dum perfecerat. quae res nota erat Pompeio,
delata per Allobroges Perfugas ; magnumq. nostris
attulit incommodum. nam, ut ad Mare nostrae Cohor-
tes IX. Legionis excubuerant , accessere subito pri-
ma Luce Pompeiani exercitus: nouusq. eorum aduen-
tus exstitit : simulq. Nauibus circumuecti Milites in
interiorem vallum tela iaciebant: fossaeq. aggere com-
plebantur : & Legionarij , interioris Munitio-
nis defensores, scalis admotis, Tormentisq. cuiusque gene-
ris, Telisq. terrebant: magna. multitudo Sagittario-
rum ab utraque parte circumfunde-
batur. multum au-
tem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat Telum,
& viminea Tegumenta Galeis imposita defendebant. i-
taque, cum omnibus rebus nostri premerentur, atque
aegre resisterent ; animaduersum est uitium Munitio-
nis , quod supra demonstratum est ; atque inter duos
vallos , qua perfectum opus non erat, per Mare nauibus
expositis, in aduersos nostros impetum fecerunt ;
atque ex utraque Munitione deiectos terga uertere
coegerunt. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus Cohor-
tes subsidio nostris laborantibus summisit: quae ex Ca-
stris fugientes conspicatae , neque illos suo aduentu
confirmare potuerunt, neque ipsae Hostium impetum
tulerunt. itaque, quodcumque addebatur subsidio, id
corruptum timore fugientium, terrorem, & periculú
augebat. hominum enim multitudine receptus impe-
diebatur. in eo proelio, cú graui uulnere esset affectus

Bb Aquilifer ,

Aquilifer, & uiribus deficeret, conspicatus Equites nostros, Hanc ego, inquit, & uiuus multos per annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem si de Caesari restituo. nolite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Caesaris non accidit, ut Rei militaris dedecus admittatur; incolumemq. ad eum referte. hoc casu Aquila conseruatur, omnibus primae Cohortis Centurionibus interfectis, praeter Principem priorem. iamq. Pompeiani, magna caede nostrorum, Castris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis Cohortibus. & M. Antonius, qui proximum locum tenebat praesidorum, ea re nunciata, cum Cohortibus XII descendens ex loco superiore cernebatur. cuius aduentus Pompeianos compressit, nostrosq. firmavit, ut se ex maximo timore colligeret. neque multo post Caesar, significatione per Castella fumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo, deductis quibusdam Cohortibus ex praesidijs, eodem uenit. qui, cognito detrimeto, cum animaduertisset Pompeium extra Munitiones egressum, Castra secundum Mare, ut libere pabulari posset, nec minus aditum Nauibus habere, commutata ratione Belli, quoniam propositum non tenuerat, iuxta Pompeium munire iussit. Qua perfecta munitione, animaduersum est a Speculatoribus Caesaris, Cohortes quasdam, quod instar Legionis uideretur, esse post Siluam, & in uetera Castra duci. Castrorum hic situserat. Superioribus diebus, cum se IX. Legio Caesaris obiecisset Pompeianis copijs, atque opera, ut demonstrauimus, ciscumueniret,
Castra

Castra eo loco posuit. Haec siluam quandam contingebant, neque, longius a Mari passibus CD. aberant. post, mutato consilio, quibusdā de causis, Caesar paulo ultra eum locum Castra transtulit: paucisq. intermissis diebus, haec eadem Pompeius occupauerat; & quod eo loco plures erat Legiones habiturus, relicto interiore vallo, maiorem adiecerat Munitiōem. ita minora Castra, inclusa maioribus, Castelli, atque Arcis locum obtinebant. Item ab Angulo Castrorum sinistro Munitiōem ad Flumen perduxerat, circiter passus CD. quo liberius, ac sine periculo Milites aquarētur. sed is quoque, mutato consilio, quibusdā de causis, quas commemorari necesse non est, eo loco excesserat. ita complures dies manserant Castra: Munitiōnes quidem integræ omnes erant. eo signo Legionis il lato, Speculatores Caesari renunciauerunt. hoc idēuisum ex superioribus quibusdam Castellis confirmauerant. Is locus aberat a nouis Pompeij Castris circiter passus D. Hanc Legionem speras Caesar se opprimere posse, et cupiens eius diei detrimentū sarcire, reliquit in opere Cohortes II. quae speciē Munitiōnis praeberēt: ipse, diuerso itinere, quam potuit occultissime, reliquas Cohortes, numero XXXIII, in quibus erat Legio IX, multis amissis Centurionibus, deminutoq. Militū numero, ad Legionē Pompeij, Castraq. minora duplici acie duxit. neque prima opinio sefellit. nam & peruenit prius, quam Pompeius sentire posset; & tametsi erant Munitiōnes Castrorum magnæ, tamen sinistro Cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus,

Pompeianos ex vallo deturbavit. erat obiectus portis. Eritius. hic paullisper est pugnatum; cum irrumperet nostri conarentur, illi Castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonij, demonstrauiamus, eo loco propugnante. sed tamen nostri virtute vicerunt: excisoq. Eritio, primo in maiora Castra, post etiam in Castellum, quod erat inclusum maioribus Castris, irruperunt, & quod eo pulsa Legio sese receperat, non nullos sibi repugnantes interfecerunt. se Fortuna, quae plurimum potest, cum in reliquis rebus, tum praecipue in Bello, paruis momentis magnas rerum commutationes efficit, ut tum accidit. Munitionem, quam pertingere a Castris ad Flumen supra demonstrauiamus, dextri Caesaris Cornu Cohortes, ignorantia loci, sunt secutae, cum Portam quaerent Castrorum, quod eam Munitionem esse arbitrarentur. Quod cum esset animaduersum, coniunctam esse Flumini; protinus his Munitionibus, defendente nullo, transcenderunt: omnisq. noster Equitatus eas Cohortes est secutus. Interim Pompeius, hac longa satis interiecta mora, & renuntiata, v. Legionem ab opere deductam subsidio suis duxit: eodemq. tempore Equitatus eius nostris Equitibus appropinquabat: & Acies instructa a nostris, qui Castra occupauerant, cernebatur: omniaq. sunt subito mutata. Pompeiana enim Legio, celeri spe subsidij confirmata, ab Decumana Porta resistere conabatur, atque ultro in nostros impetum faciebat: Equitatus Caesaris, quod angusto itinere per aggeres adscendeat, receptui

ceptui suo timens, initium Fugae faciebat : dextrum Cornu, quod erat a Sinistro seclusum, terrore Equitū animaduerso, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, ex qua proruebat, sese recipiebat: ac plerique ex ijs, ne in angustias inciderent, x pedum Munitionis sese in fossas praecipitabant: primisq. oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atque exitum, pariebant. Sinistro Cornu, Milites, cum ex vallo, Pōpeium adesse, & suos fugere, cernerent, ueriti, ne angustijs intercluderentur, cum extra, et intus Hostem haberent, eodem, quo uenerant, receptui consulebāt: omniaq. erant tumultus, timoris, fugae plena, adeo, ut, cum Caesar signa fugientium manu prehenderet & consistere iuberet, alij, dimissis equis, eundem cursum conficerent; alij ex metu etiam signa dimitterēt, neque quisquam omnino consisterent. His tantis malis haec subsidia succurrebant, quo minus omnis deleteretur exercitus, quod Pompeius, insidias timens, credo, quod haec praeter spem acciderant, eius, qui paullo ante ex Castris fugientes suos conspexerat, Munitionibus appropinquare aliquandiu nō audebat; Equitesq. eius, angustijs, Portisq. Caesaris Militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. ita paruae res magnum in utramque partem momentum habuerūt. Munitiones enim, a Castris ad Flumen perductae, ex pugnatis iā Castris Pompey, propriam, & expeditam Caesaris victoriam interpellauerunt: eadem res, celeritate insequentiū tardata, nostris salutē attulit. duobus his unius diei proelijs Caesar desiderauit Mili-

tes DCCC. & notos Equites R. Felginatem, Tuticanum, Gallum, Senatoris filium; C. Felginatem, Placentia; Agraviium, Puteolis; & Sacra-
 tiuirum, Capua; Tribunos mil. 1, & Centuriones
 xxx. Sed horum omnium pars magna in fossis, mu-
 nitionibusque, & Fluminis ripis oppressa, suorum ter-
 rore, ac fuga sine ullo uulnere interijt, signaq. sunt
 militaria xxxxi amissa. Pompeius eo proelio Impe-
 rator est appellatus. hoc nomen obtinuit; atque ita se
 postea salutari passus est. sed neque in litteris, quas
 scribere est solitus, neque in Fascibus insignia Laureae
 protulit. At Labienus, cum ab eo impetrauisset, ut
 sibi Captiuos tradendi iuberet, omnesq. deductos, ostenta-
 tionis, ut uidebatur, caussa, quo maior Perfugis fi-
 des haberetur, Commilitones appellans, & magna
 verborum contumelia interrogans, solerent ne vete-
 rani milites fugere, in omnium conspectu interficit.
 His rebus tantum fiduciae, ac spiritus Pompeianis ac-
 cessit; ut nū de ratione Belli cogitarent, sed uicissē iam
 sibi uiderentur. non illi paucitatem nostrorū Militum.
 non iniquitatem loci, atque angustias praeoccupatis
 Castris, & ancipitem terrore intra, extraq. Munitio-
 nes, non abscissum in duas partes Exercitum, cum al-
 ter alteri auxilium ferre non posset, caussae fuisse cogi-
 tabant. non ad haec addebant, non ex concursu acri fa-
 cto, non proelia dimicatum; sibiq. ipsos multitudine,
 atque angustijs maius attulisse detrimentum, quam
 ab Hoste accepissent. non denique communes Belli ca-
 sus recordabantur, quorū quā paruulae saepe caussae
 uel falsae

uel falsae suspicionis, uel terroris repētini, uel obiectae religionis, magna detrimenta intulissent; quoties uel culpa Ducis, uel Tribuni uitio in exercitu esset offensum: sed perinde, ac si uirtute vicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere, per Orbem terrarum, fama, ac litteris, uictoriam eius diei concelebrabāt. Caesar, a superioribus consilijs depulsus, omnem sibi commutandam Belli rationem existimauit. itaque uno tempore, praesidijs omnibus deductis, & oppugnatione dimissa, coactoque in unum locum Exercitu, Concionem apud Milites habuit; hortatusque est, ne ea, quae accidissent, grauius ferrent, ne uel his rebus terrerentur, multisque secundis proelijs unum aduersum, & id mediocre, opponerent: habendam Fortunae gratiam, quod Italiam sine aliquo uulnere cepissent; quod duas Hispanias; bellicosissimorum hominum peritissimis, atque exercitatissimis ducibus, pacauissent; quod finitimas, frumentariasque Prouincias in potestatem redigissent; denique recordari debere, qua facilitate inter medias Hostium Classes, oppletis non solum Portibus, sed etiam Litoribus, omnes incolumes essent transportati: si non omnia cederent secunda, Fortunam esse Industria subleuandam: quod esset acceptum detrimenti, cuiusuis potius, quam suae culpa, debere tribui: locum securum ad dimicandum dedisse: potitum esse Hostium Castris; expulisse, ac superasse pugnantem: sed, siue ipsorum perturbatio, siue error aliquis, siue etiam Fortuna partem iam, praesentemque uictoriam interpellassent, dandam

omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute sarciretur: quod si esset factum, detrimentum in bonum verteret, uti ad Gergoniam accidisset, atque ij, qui ante dimicare timuissent, ultro se proelio offerret. Hac habita Coucione, non nullos Signiferos igni minia notauit, ac loco mouit. Exercitui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor, tantumq. Studium infamiae sarciendae, ut nemo aut Tribuni, aut Centurionis imperium desideraret; & sibi quisque etiam poenae loco grauiores imponeret labores; simulq. omnes arderent cupiditate pugnandi; cum superioris etiam Ordinis non nulli, Oratione permoti, manendum eo loco, & rem proelio committendam existimarent. Contra ea Caesar neque satis Militibus perterritis confidebat, spatiumq. interponendum ad recreandos animos putabat; relictisq. Munitionibus, magno pere Rei frumentariae timebat. itaque, nulla interposita mora, sauciorum modo, et aegrorum habita ratione, Impedimenta omnia silentio prima Nocte ex Castris Apolloniam praemisit, ac conuiescere ante iter confectum uetuit. his una Legio missa praesidio est. His explicitis rebus, duas in Castris Legiones retinuit, reliquas de iij. vigilia, compluribus Portis eductas, eodem itinere Praemisit; paruoq. spatio intermisso, ut & Militare institutum seruaretur, & necitissima eius profectio cognosceretur, conclamari iussit; statimq. egressus, & nouissimum agmen consecutus, celeriter e conspectu Castrorum discessit. Neque uero Pompeius, cognito consilio eius, mo-

ram

ram ullam ad insequendum intulit; sed, eadem spectans, itinere impeditos, & perterritos deprehendere posset, Exercitum e Castris eduxit, Equitatumque praemisit ad nouissimum agmen demorandum; neque consequi potuit; quod multum expedito itinere antecesserat Caesar. sed, cum uentum esset ad Flumen Genusum, quod ripis erat impeditis, consecutus Equitatus nouissimos proelio detinebat. Huic suos Caesar Equites opposuit; expeditosque Antesignanos admiscuit. qui tantum profecere, ut, Equestri proelio commisso, pellerent omnes, compluresque interficerent, ipsique incolumes se ad Agmen reciperent. Confecto iusto itinere eius diei, quod proposuerat Caesar, transductoque Exercitu Flumen Genusum, veteribus suis in Castris contra Asparagum consedit; Militesque omnes intra vallum Castrorum continuit; Equitatumque, per caussam Pabulandi emissum, confestim Decumana Porta in Castra se recipere iussit. Simili ratione Pompeius, confecto eiusdem diei itinere, in suis veteribus Castris ad Asparagum consedit, eiusque Milites, quod ab opere, integris Munitiombus, uacabant, alij Lignandi, Pabulandi que causa longius progrediebantur; alij, quod subito consilium Profectionis ceperant, magna parte Impedimentorum, & Sarcinarum relicta, ad haec repetenda inuitati propinquitate superiorum Castrorum, depositis in contubernio armis, vallum relinquebant. Quibus adsequendum impeditis, Caesar quod fore prouiderat, meridiano fere tempore, signo Profectionis dato, Exercitum educit; duplicatoque eius diei

diei itinere, *ix*. millibus passuum ex eo loco procedit. quod facere Pompeius discessu Militum non potuit. Postero die Caesar, similiter praemissis prima Nocte Impedimentis, de *v*. vigilia ipse egreditur; ut, si qua imposita esset dimicandi necessitas, subitum caesum expedito Exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissimis Fluminibus, atque impeditissimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim, primi diei mora illata, & reliquorum dierum frustra labore suscepto, cum se magnis itineribus extenderet, & progressos consequi cuperet, *v*. die finem sequendi, fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existimavit. Caesari, ad saucios deponendos, Stipendium Exercitui dandum, socios confirmandos, praesidium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apolloniam. sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat prope-ranti necesse: timensq. Domitio, ne aduentu Pompeij praeoccuparetur, ad eum omni celeritate, & studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, ut, si Pompeius eodem contenderet, abductum illum a Mari, atque ab ijs copijs, quas Dyrrhachij comparauerat, Frumento, ac Commeatu abstractum, pari condicione belli secum decertare cogeret; si in Italiam transfiret, coniuncto exercitu cum Domitio per Illyricum Italiae subsidio proficisceretur; sin. Apolloniã, Oricumq. oppugnare, & se omnia Marina Ora excludere conaretur, obsessio tamẽ Scipione, necessario illum suis auxiliũ ferre cogeret. itaque, praemissis

missis nuncijs, ad Cn. Domitiū Caesar scripsit, "ecquid fieri uellet, ostēdit: praesidioq. Apolloniae Cohortibus IV, Lyssi I, III. Orici relictis, quiq. erant ex uulneribus aegri, depositis, per Epirum, atque Acarnaniam iter facere coepit. Pompeius quoque, de Caesaris consilio coniectura iudicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Caesar iter illo haberet, ut subsidium Scipioni ferret; si ab Ora maritima, Corcyraque discedere nollet, quod Legiones, Equitatumque ex Italia exspectaret, ipse ut omnibus copijs Domitiū aggredereetur. Iis de causis uterque eorum Celeritati studebat, ut suis esset auxilio, & ad opprimendos aduersarios, ne occasio temporis deesset. Sed Caesarem Apollonia directo itinere auerterat. Pompeius per Cádauiam iter in Macedoniam expeditum habebat. Accessit etiam improuiso aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures Castris Scipionis Castra collata habuisset, Rei frumentariae causa ab eo discesserat, & Heracleam Senticam, quae est subiecta Candauiae, iter fecerat; ut ipsa Fortuna illum obijcere Pompeio uideretur. Haec ad id tempus Caesar ignorabat. simul, a Pompeio litteris per omnes Prouincias, Ciuitatesque dimissis, proelio ad Dyrrhachium facto, latius, inflatusque multo, quam res erat gesta, fama percrebuerat, pulsum fugere Caesarem, paene omnibus copijs amissis. haec itinera infesta reddiderant: haec Ciuitates non nullas ab eius amicitia auerterant. Quibus accedit rebus, ut, pluribus dimissi itineribus, a Caesare ad Domitium, & ab Domitio ad

ad Caesarem, nulla ratione iter conficere possent. Sed Allobroges, Roscilli, atque Aegi familiares, quos perfugisse ad Pompeium demonstrauimus, conspicati in itinere Exploratores Domitij, seu pristina sua consuetudine, quod una in Gallia bella gesserant; seu gloria elati, cuncta, ut erant acta, exposuerunt, & Caesaris profectiorem, et aduentum Pompeij docuerunt. a quibus Domitius certior factus, uix 1 v horarum spatio antecedens, Hostium beneficio periculum uitauit, & ad Aeginium, quod est obiectum, oppositumque Thessaliae, Caesari uenienti occurrit. Coniuncto Exercitu, Caesar Gomphos peruenit: quod est Opidium primum Thessaliae uenientibus ab Epiro: quae gens paucis ante diebus ultro ad Caesarem Legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus uteretur, praesidiumque ab eo Militum petierat. sed eo fama iam praecurrerat, quam supra docuimus, de proelio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus. itaque Androsthene, Praetor Thessaliae, cum se uictoriae Pompeij comitem esse mallet, quam socium Caesaris in rebus aduersis, omnem ex Agris multitudinem seruorum, ac liberorum in Opidium cogit, Porta sq. praeccludit, & ad Scipionem, Pompeiumque nuncios mittit, ut sibi subsidio ueniant: se confidere Mitionibus Opidi, si celeriter succurratur: longinquam oppugnationem sustinere non posse. Scipio, discessu Exercituum a Dyrrhachio cognito, Larissam Legiones adduxerat. Pompeius nondum Thessaliae appropinquabat. Caesar, Castris munitionis, scalas, musculosque ad repentinam oppugnationem

nem

nem fieri, & crates parari iussit. Quibus rebus effectis, cohortatus Milites docuit, quantum usum haberet ad subleuandam omnium rerum inopiam, potiri Opido pleno, atque opulento; simul reliquis Ciuitatibus urbis huius exemplo inferre terrorem; & id fieri celeriter, prius, quam auxilia concurrerent. itaque, usus singulari Militum studio, eodem, quo uenerat, die, post horam IX, Opidum altissimis moenibus oppugnare aggressus, ante Solis occasum expugnauit; & ad diripiendum Militibus concessit; statimq. ab Opido Castra mouit, & Metropolim uenit, sic, ut nuncios expugnati Opidi, samamq. antecederet. Metropolitanæ, eodem primum usi consilio, iisdem permoti rumoribus, Portas clauserunt, Murosq. armatis compleuerunt: sed postea, casu Ciuitatis comprehensis ex Captiuis cognito, quos Caesar ad Murum producendos curauerat, Portas aperuerunt. Quibus diligentissime cōseruatis, collata fortuna Metropolitanum cum casu Gōphensium, nulla Thessaliæ fuit Ciuitas, præter Larissæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebatur, quin Caesari pareret, atque imperata faceret. ille, segetis idoneum locum in Agris nactus, quæ prope iam matura erat, ibi aduentum expectare Pompeij, eoq. omnem rationem Belli conferre constituit. Pōpeius paucis post diebus in Thessaliã peruenit: concionatusq. apud cunctum Exercitum, suis agit gratias: Scipionis Milites cohortatur, ut, parta iam uictoria, prædæ, ac præmiorum uelit esse participes: receptisq. omnibus in una Castra Legionibus, suum cum Scipione honorem

honorem partitur; Classicumq. apud eum cani, & alterum illi iubet Praetorium tendi. Auctis copijs Pompeij, duobusq. magnis exercitibus coniunctis, pristina omnium confirmatur opinio, & spes victoriae augetur, adeo, ut, quidquid intercederet temporis, id morari relictum in Italiam uideretur; & , siquando quid Pompeius tardius, aut consideratius faceret, unius esse negotium diei, sed illam delectari Imperio, & Consulares, Praetoriosq. Seruorum habere numero, dicerent. Iamq. inter se palam de praemijs, ac sacerdotijs, contendeabant; in annosq. Consulatum designabant. alij domos, bonaq. eorum, qui in Castris erant Caesaris, petebant: magnaq. inter eos in consilio fuit controuersia, oporteret ne L. Hirty, quod is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximis Comitijs Praetorijs absentis rationem haberi: cū eius necessarij fidem implorarent Pompeij, ut praestaret, quod proficiscenti promississet; ne, per eius auctoritatem, deceptus uideretur; reliqui, in labore pari, ac periculo, ne unus omnes antecederet, recusarent. Iam de Sacerdotio Caesaris Domitius, Scipio, Spintherq. Lentulus quotidianis contentionibus ad grauissimas uerborum contumelias palam descenderunt: cū Lentulus Aetatis honorem ostentaret; Domitius urbanam gratiam, dignitatēq. iactaret; Scipio affinitate Pompeij consideret. Postulauit etiam L. Afranium proditoris exercitus Atius Rufus apud Pompeium, quod gestum in Hispania diceret. & L. Domitius in Consilio dixit, Placere sibi bello cōfecto, ternas Tabellas dari ad iudicandum ijs, qui

qui Ordinis eſſet Senatorij, Belloq. una cum ipsis inter
 fuiſſent, ſententiasq. de ſingulis ferrent, qui Romae re
 manſiſſent, quiq. inter praefidia Pompeij fuiſſent, ne
 que operam in Re militari praefitiſſent: unã fore Ta
 bellam, qui liberandos omni periculo cenſerent; alte
 ram, qui capitis damnarent; tertiã, qui pecunia mul
 tarent. poſtremo omnes aut de honoribus ſuis, aut de
 praemijs pecuniae, aut de perſequendis inimicis, a
 gebant. nec, quibus rationibus ſuperare poſſent; ſed,
 quemadmodum uti victoria deberent, cogitabant.
 Re frumentaria praeparata, confirmatiſq. Militibus,
 & ſatis longo ſpatio tēporis a Dyrrhachinis proelijs
 intermiſſo, quod ſatis perſpectum habere uideretur,
 tentandum Caefar exiſtimavit, quidnam Pompeius
 propoſiti, aut uoluntatis ad dimicandum haberet. ita
 que ex Caſtris Exercitum eduxit. Aciemq. inſtruxit,
 primum ſuis locis, paulloq. a Caſtris Pompeij lon
 gius; continentibus uero diebus, ut progredereſſet a
 Caſtris ſuis, Collibusq. Pōpeianis Aciem ſubiiceret.
 Quae res in dies confirmatiorem eius efficiebat Exer
 citum. ſuperius tamen inſtitutum in Equitibus, quod
 demonſtrauimus, ſeruabat, ut, quoniam numero mul
 tis partibus eſſet inferior, adoleſcentes, atque expe
 ditos, ex Antefignanis electos Milites ad pernicitatē,
 armis inter Equites proeliari iuberet, qui quoti
 diana cōſuetudine uſum quoque eius generis proelio
 rum perciperent. His erat rebus effectum, ut Equi
 tes ∞ apertioribus etiam² locis VII. millium Pom
 peianorum impetum, cum adeſſet uſus, ſuſtinere au
 derent,

derent , neque magnopere eorum multitudine terre-
rentur . namque etiam per eos dies proelium secundum
equestre fecit , atque unum Allobrogem , ex duobus ,
quos perfugisse ad Pompeium supra docuimus , cum
quibusdam , interfecit . Pompeius , quia Castra in Col-
le habebat , ad infimas radices Montis Acië instruc-
bat ; semper , ut uidebatur , sperans , si iniquis locis Caes-
sar se subiceret . Caesar , nulla ratione ad pugnam elici
posse Pompeium existimans , hanc sibi commodissimam
belli rationem iudicauit , uti Castra ex eo loco moue-
ret , semperque esset in itineribus , hoc sperans , ut , mo-
uendis Castris , pluribusque adeundis locis , commodio-
re frumentaria re uteretur ; simulque , in itinere ut a-
liquam occasionem dimicandi nancisceretur , & inso-
litum ad laborem Pompeij exercitum quotidianis iti-
neribus defatigaret . His constitutis rebus , signo iam
profectionis dato , tabernaculisque detentis , animad-
uersum est , paullo ante , extra quotidianam consue-
tudinem , longius a vallo esse Aciem Pompeij progres-
sam ; ut non iniquo loco posse dimicari uideretur .
Tunc Caesar apud suos , cum iam esset Agmen in Por-
tis , Differendum est , inquit , iter in praesentia nobis ,
& de prelio cogitandum , sicut semper depoposci-
mus : animo simus ad dimicandum parati : non facile
occasionem postea reperiemus . confestimque expedi-
tas copias educit . Pompeius quoque , ut postea cogni-
tum est , suorum omnium hortatu , statuerat proelio
decertare . namque etiam in Concilio superioribus die-
bus dixerat , prius , quam concurrerent Acies , fore , ut

Exerci-

Exercitus Caesaris pelleretur . id cum essent plerique admirati, Scio me, inquit, paene incredibilem rem polliceri: sed rationem consilij mei accipite, quo firmiore animo in proelium prodeatis . persuasi Equitibus nostris, idq. mihi se facturos confirmauerunt, ut, cū propius sit accessum, dextrum Caesaris Cornu ab latere aperto aggredere'tur; ut, circumuenta ab tergo Acie, prius perturbatum Exercitum pellerent, quam a nobis telum in Hostem iaceretur. ita sine periculo Legionum, et paene sine uulnere, bellum conficiemus. id autem difficile non est, cum tantum Equitatu ualeamus. simul denunciauit, ut essent animo parati in posterum; et, quoniam fieret dimicandi potestas, ut saepe cogitauissent, ne usu, manuq. reliquorum opinionem fallerent. Hunc Labienus excepit, ut, cum Caesaris copias despiceret, Pompeij consilium summis laudibus efferret. Noli, inquit, existimare, Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam, Germaniamq. deuicerit . omnibus interfui proelijs: neque temere incognitam rem pronuncio. per exigua pars illius exercitus superest; magna pars deperijt: quod accidere tot proelijs fuit necesse. multos Autumni pestilentia in Italia consumpsit: multi domum discesserunt: multi sunt relictī in cōtinenti. an non audistis ex ijs, qui per causam ualitudinis remanserunt, Cohortes esse Brundisij factas? hae copiae, quas uidetis, ex delectibus horū Annorū ī Citeriore Gallia sunt refectae; et pleraeque sūt ex Colonijs Transpadanis. attamen, quod fuit roboris, duobus proelijs Dyrrhachinis interiijt. Haec cū dixisset, in

rauit, se, nisi victorem, in Castra non reuersurum: reliquosque, ut idem facerent, hortatus est. Hoc laudās Pompeius, idem iurauit. nec uero ex reliquos fuit quisquam, qui iurare dubitaret. Haec cum facta esset in Concilio, magna spe, et laetitia omnium discessum est. ac iam animo victoriam percipiebant, quod de re tanta, et atam perito Imperatore nihil frustra confirmari uidebatur. Caesar, cum Pompeij Castris appropinquasset, ad hunc modum. Aciem eius instructam animaduertit. Erāt ī sinistro Cornu Legiones duae, trāsditae a Caesare initio dissensionis ex S. C. quarum una Prima, altera Tertia appellabatur. in eo loco ipse erat Pompeius. mediam Aciem Scipio cum Legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis Legio coniuncta cū Cohortibus Hispani, quas trāsductas ab Afranio docuimus, in dextro Cornu erant collocatae. has firmissimas se habere Pompeius existimabat. reliquas inter Aciem mediam, Cornuaq. interiecerat: numeroq. cohortes C X expleuerat. haec erāt millia LV, Euocatorum circiter duo millia: quae ex beneficiarijs superiorum Exercituū ad cum cōuenerant: quae tota Acie disperferat. reliquas Cohortes VII Castris, propīquisq. Castellis praesidio disposuerat. dextrum Cornu eius riuus quidā, impeditis ripis, muniebat. quam ob caussam cunctum Equitatum, Sagittarios, Funditoresq. omnes in sinistro Cornu obiecerat. Caesar, superius institutum seruans, X. Legionem in Dextro Cornu, I X. in Sinistro collocauerat: tametsi erāt Dyrrhachinis proelijs uehementer attenuatae: et huic sic adiunxit I I X. ut paene
unam

unam ex duabus efficeret; atque alteram alteri praesidio esse iusserat. Cohortes in Acie LXXX constitutas habebat. quae summâ erat ∞ XXIâ . Cohortes II . Castris praesidio reliquerat . Sinistro Cornu Antonii, Dextro P. Syllam, media Acie Cn. Domitiû praeposuerat. ipse contra Pompeium consistit. Simul, his rebus animaduversis, quas demonstrauius, timens, ne a multitudine Equitum dextrû Cornu circûueniretur, celeriter ex Terna Acie singulas Cohortes detraxit; atque ex his Quartam instituit, Equitatuq. opposuit; et, quid fieri uellet, ostendit; monuitque, eius diei uictoriam in earum Cohortium uirtute constare; simul Tertiae aciei, totiq. Exercitui imperauit, ne iniussu suo concurreret: se, cum id fieri uellet, vexillo signum daturû. Exercitum cû, militari more, ad pugnam cohortaretur, suaq. in eum perpetui temporis officia praedecaret, in primis commemorauit, testibus se Militibus uti posse, quanto studio Pacem petisset; quae per Vatinium in Colloquijs, quae de A. Clodium cû Scipione egisset; quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis Legatis cõtendisset: neque se umquâ abuti Militum sanguine, neque Remp. alterutro exercitu priuare uoluisse. Hac habita Oratione, exposcentibus Militibus, & studio pugnae ardentibus, Tuba signum dedit. Erat Crastinus Euocatus in Exercitu Caesaris, qui superiore anno apud eum Primum pilum in Legione X . duxernt, uir singulari uirtute . Hic, signo dato, Sequimini me, inquit, Manipulares mei qui fuistis; & uestro Imperatori, quam constituistis,

operam date . unum hoc proelium superest: quo confecto , et ille suam dignitatem, et nos nostram libertatē recuperabimus. simul respiciens Caesarem, Faciā, inquit, hodie Imperator, ut aut viuo mihi, aut mortuo, gratias agas. Haec cū dixisset, primus ex Dextro Cornu procurrit: atque eum Milites electis circiter CXX uoluntarie eiusdem Centuriae sunt profecuti. Inter duas Acies tantum erat relictum spatij, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus: sed Pōpeius suis praedixerat, ut Caesaris impetū exciperent, ne ue se loco mouerent; Aciemq. eius distrahi paterentur. idq. admonitu C. Triarij fecisse dicebatur; ut primus excursus, visq. Militū infringeretur: Aciesq. distēdere tur; atque, suis Ordinibus dispositi, dispersos adorirentur; leuiusq. casura pila sperabat, in loco retentis Militibus, quam si ipsi immissis telis occurrissent: simul fore, ut, duplicato cursu, Caesaris milites exanimarentur, et lassitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio uidetur: propterea quod est quaedā animi incitatio, atque alacritas, naturaliter innata omnibus, quae studio pugnae incenditur. hanc nō riprimere, sed augere Imperatores debent. neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremq. uniuersi tollerent. quibus rebus et Hostes terreri, et suos incitari existimauerunt. Sed nostri Milites, dato signo, cum infestis pilis procurrissent, atque animaduertissent nō concurrere a Pompeianis, usu periti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum represserunt,

& ad

& ad medium ferre spatium constiterunt,* ne, consu-
 mptis viribus, appropinquarent; paruoq. intermisso
 temporis spatio, ac rursus renouato cursu, pila mise-
 runt, celeriterque, ut erat praeceptum a Caesare, gla-
 dios strinxerunt. neque uero Pompeiani huic rei de-
 fuerunt. nam & tela missa exceperunt, & impetum
 Legionum tulerunt, et Ordines cōseruauerunt; pilisq.
 missis, ad gladios redierunt. Eodē tempore Equites a
 Sinistro Pompeij Cornu,* ut erat imperatum, uniuers-
 si procurrerunt: omnisq. multitudo Sagittariorum se
 profudit: quorum impetum noster Equitatus non tu-
 lit, sed paulum loco motus cessit: Equitesq. Pompe-
 iani hoc acrius instare, & se turmatim explicare, A-
 ciemq. nostram a latere aperto circuire coeperunt.
 quod ubi Caesar animaduertit, I v. acie, quam^m insti-
 tuerat ex Cohortium numero, signum dedit. illi cele-
 riter procurrerunt; infestisq. signis tanta vi in Pom-
 peij Equites impetum fecerunt, ut eorum nemo con-
 sisteret, omnesq. conuersi non solum loco excederent,
 sed protinus incitati Fuga Montes altissimos peterēt.
 quibus summotis, omnes Sagittarij, Funditoresq.
 destituti inermes, sine praesidio, interfecti sunt. Eo-
 dem impetu Cohortes sinistrum Cornu, pugnantibus
 etiam tum, ac resistantibus in Acie Pompeianis, cir-
 cumierunt, cosq. a tergo sunt adorti. Eodem tempo-
 re III. Aciem Caesar, quae quiescens fuerat, & se ad
 id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. ita, cum
 recentes, atque integri defessis successissent, alij au-
 tem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non

potuerunt, atque uniuersi terga uerterunt. neque uero Caesarem fefellit, quin ab ijs Cohortibus, quae contra Equitatum in IV. acie collocatae essent, initium victoriae oriretur, ut ipse in cohortadis Militibus pronunciauerat. ab his enim primū Equitatus est pulsus: ab iisdem facta caedes Sagittariorum, atque Funditorum: ab iisdem. Acies Pompeiana a sinistra parte erat circumuenta, atque initium Fugae factum. sed Pompeius, ut Equitatum suum pulsū uidit, atque etiam partem, cui maxime confidebat, perterritā, animaduertit, alijs dissisus, Acie excessit, protinusq. se in Castra equo contulit, et ijs Centurionibus, quos in statione ad Praetoriam portam posuerat, clare, ut Milites exaudirent, Tueamini, inquit, Castra, et defendite diligenter, si quid durius acciderit: ego reliquas Portas circumeo, & Castrorum praesidia confirmo. Haec cū dixisset, se in Praetoriū contulit, summae rei dissidēs, & tamen euentum exspectans. Caesar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis dare oportere existimans, Milites cohortatus est, ut beneficio Fortunae uterentur, Castraq. oppugnant: qui, etsi magno aestu fatigati, (nam ad Meridiem res erat perducta) tamen, ad omnē laborem animo parati, imperio paruerūt. Castra a Cohortibus, quae ibi praesidio erant relictae, industrie defendebantur, multo etiā acrius a Thracibus, barbarisq. auxilijs. nam, qui acie refugerant Milites, & animo perterriti, & lassitudine confecti, missis plerique armis, signisq. militaribus, magis de reliqua fuga, quam de Castra-

Castrorum defensione, cogitabát. neque uero diutius,
 qui in vallo constiterant, multitudinem telorum susti-
 nere potuerunt; sed, confecti vulneribus, locum reli-
 querunt; protinusq. omnes, ducibus usi. Centurioni-
 bus, Tribunisq. mil. in altissimos Montes, qui ad Ca-
 stra pertinebant, confugerunt. in Castris Pompeij ui-
 dere licuit Triclinia strata, magnum Argenti pondus
 expositú, recentibus cespitibus tabernacula cõstrata,
 L. etiá Lētuli, & non nullorú tabernacula protecta
 edera, multaq. praeterea, quae nimiá luxuriam, et vi-
 ctoriae fiducia designarent; ut facile existimari posset,
 nihil eos de euentu eius diei timuisse, qui non necessa-
 rias conquirerent voluptates. atque ij miserrimo, ac
 patientissimo Exercitui Caesaris Luxurię obijciebát,
 cui semper omnia ad necessarium usum defuissent.
 Pompeius iam cum intra vallum nostri uersarentur,
 Equum naetus, detractis insignibus Imperatorijs, De-
 cumana Porta se ex Castris eiecit; protinusq. equo ci-
 tato, Larissam contendit. neque ibi constitit; sed, ea-
 dem celeritate, paucos suorum ex fuga naetus, no-
 cturno itinere non intermisso, comitatu Equitú xxx
 ad Mare peruenit; Nauemq. frumētariá conscendit;
 saepe, ut dicebatur, querens, tantum se opinionem fe-
 sellisse, ut, a quo genere hominú victoriá sperasset, ab
 eo, initio fugae factó, paene proditus uideretur. Cae-
 sar, Castris potitus, a Militibus cõtendit, ne, in praeda
 occupati, reliqui negotij gerēdi facultatē dimitterēt.
 Qua re impetrata, Môtē opere circumunire instituit.
 Põpeiani, quod is Mós erat sine Aqua, diffisi ei loco, re

* *lito Monte, uniuersi iuris eius Larissam uersus se recipere coeperunt. Quá spe animaduersa, Caesar copias suas diuisit; partemq. Legionum in Castris Pompeij remanere iussit, partem in sua Castra remisit: 1 v. secum Legiones duxit; commodioremq. itinere Pompeianis occurrere coepit: & , progressus millia passuum VI, Acie instruxit. Qua re animaduersa, Pompeiani in quodam Monte constiterunt. Hunc montem Flumen subleuabat. Caesar, Milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxq. iam suberat, tamen Munitione Flumen a Monte seclusit, ne noctu Pompeiani. Aquari possent. Quo iam perfecto opere, illi de Deditioe, missis Legatis, agere coeperunt. pauci Ordinis Senatorij, qui se cum ijs coniunxerant, nocte Fuga salutem petierunt. Caesar prima Luce omnes eos, qui in Mōte cōfederat, ex superioribus locis in planicie descendere, atque arma proijcere, iussit. quod ubi sine recusatione fecerunt; passisq. palmis, proiecti ad terram, flentes, ab eo petierunt salutem: consolatus, consurgere iussit; & , pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conseruauit; Militibusq. suis iussit, ne qui eorum uiolarētur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex Castris sibi Legiones alias occurrere, & eas, quas secum duxerat, inuicem requiescere, atque in Castra reuerti iussit: eodemq. die Larissam peruenit. in eo proelio non amplius CC. Milites desiderauit; sed Centuriones, fortes uiros, circiter xxx amisit. Interfectus est etiam fortissime pugnans Craſtinus, cuius*

mentionem

mentionem supra fecimus , gladio in os aduersum coniecto. neque id fuit falsum , quod ille , in pugnam proficiscens , dixerat. sic enim Caesar existimabat , eo proelio excellentissimam virtutem Crasini fuisse ; optimeq. eum de se meritum iudicabat. Ex Pompeiano Exercitu circiter millia xv cecidisse uidebantur : sed in deditioem uenerunt amplius millia xxiv , náque etiam Cohortes , quae praesidio in Castellis fuerant , se se Syllae similiter dederunt . multi praeterea in finitimas Ciuitates refugerunt . Signaq. militaria ex proelio ad Caesaré sūt relata CLXXX , & Aquillae LIX . L. Domitius , ex Castris in Montem refugiens , cum uires eum lassitudine defecissent , ab Equitibus est interfectus . Eodem tempore D. Laelius cum Classe ad Brundisium uenit ; eademq. ratione , qua factum a Libone antea demonstrauius , Insulam obiectam Portui Brundisino tenuit . Similiter Vatinius , qui Brundisio praeerat , tectis , instructisq. scaphis , elicuit Naues Laelianas ; atque ex his longius productam unam quinqueremem , & minores duas in angustijs Portus cepit : itemq. per Equites dispositos . Aqua prohibere Classarios instituit . sed Laelius , tempore anni comodiore usus , ad nauigandum onerarijs Nauibus Coryra , Dyrrhachioq. Aquam suis supportabat ; neque a proposito deterrebat ; neque , ante proelium in Thessalia factum cognitum , aut ignominia amissarum Nauium , aut necessariorum rerum inopia , ex Portu , Insulaq. expelli potuit . Iisdem fere temporibus Cassius , cū Classe Syrorum , et Phoenicium , & Ciliicum ,

in

in Siciliã uenit: & cum esset Caesaris Classis diuisa in duas partes, & dimidiae parti praeesset P. Sulpicius Praetor Vibone ad Fretum, dimidiae M. Pomponius ad Messanam, prius Cassius ad Messanam Nauibus aduolauit, quam Pomponius de eius aduentu cognosceret: perturbatumq. eum nactus, nullis custodijs, neque ordinibus certis, magno vento, & secundo cõpletas onerarias naues taeda, & pice, & stupa, reliquisq. rebus, quae sunt ad Incendia, in Pomponianã Classẽ immisit, atque omnes Naues incendit x x xv, in quibus erant x x constratae: tantusq. eo factõ timor incessit, ut, cũ esset Legio praesidio Messanae, uix Opidum defenderetur: & nisi eo ipso tempore quidam nuncij de Caesaris uictoria per dispositos Equites essent allati, existimabant plerique futurum fuisse, ut amitteretur. sed, opportunissime nuncijs allatis, Opidum fuit defensum: Cassiusq. ad Sulpicianã inde Classẽ profectus est Vibonem: applicatisq. nostris ad terram Nauibus, propter eundem timorem, pari, atque antea, ratione egerunt. Cassius, secundum nactus ventũ, onerarias Naues circiter x l, praeparatas ad incendium immisit: & flamma ab utroque Cornu comprehensa, Naues sunt combustae. v. Cumq. ignis, magnitudine venti, latius serperet; Milites, qui ex veteribus Legionibus erant relictĩ praesidio Nauibus, ex numero aegrorũ, ignominiam non tulerunt, sed sua sponte Naues conscenderunt, & a terra soluerunt; impetuq. factõ in Cassianam Classẽ, quinqueremes. l. l. in quarum altera erat Cassius, ceperunt.

runt . sed Cassius , exceptus scapha , refugit . Praeter
 ea duae sunt deprehensae triremes . neque multo post
 de proelio factō in Thessalia cognitum est ; ut ipsis Pō
 peianis fides fieret . nam ante id tempus fingi a Lega
 tis , Amicisq . Caesaris arbitrabantur . Quibus rebus
 cognitis , ex ijs locis Cassius cum Classe discessit . Cae
 sar , omnibus rebus relictis , persequendum sibi Pom
 peium existimauit , quascumque in partes ex fuga se
 recepisset ; ne rursus copias comparare alias , & bel
 lum renouare posset : & , quantum itineris Equitatu
 efficere poterat , quotidie progrediebatur : Legionēq .
 unam minoribus itineribus subsequi iussit . Erat Edi
 ctum Pompeij nomine Amphipoli propositum , uti
 omnes eius Prouinciae iuniores , et Graeci , Ciuesq . Re
 iurandi caussa conuenirent . sed , utrum auertendae
 suspicionis caussa Pompeius proposuisset , ut quamdiu
 tissime longioris fugae consilium occultaret , an nouis
 delectibus , si nemo premeret , Macedoniam tenere
 conaretur , existimari non poterat . Ipse ad anchorā
 una nocte constitit ; et , uocatis ad se , Amphipoli Hospi
 tibus , et pecunia ad necessarios sumptus Corrogata ,
 cognito Caesaris aduentu , ex eo loco discessit , et Mity
 lenas paucis diebus uenit . Biduum tempestate reten
 tus , Nauibusq . alijs additis actuarijs , in Ciliciam , at
 que inde Cyprum peruenit . ibi cognoscit , consensu
 omnium Antiochensium , Ciuiumq . R . qui illic nego
 tiarentur , Arcem ante captam esse , excludendi sui
 caussa ; nunciosq . dimissos ad eos , qui se ex fuga in fi
 nitimas Ciuitates recepisse dicerentur , ne Antiochiā
 adirent :

adirent : id si fecissent , magno eorum capitis periculo futurum . Idem hoc L. Lentulo , qui superiore anno Consul fuerat , & P. Lentulo Consulari , ac non nullis alijs acciderat Rhodi . nam , quicumque ex fuga Pompeium sequerentur , atque in Insulam uenissent , Opido , ac Portu recepti nō erant : missisq. ad eos nuncijs , ut ex ijs locis discederent , contra uoluntatē suam Naues soluere iuebantur . Iamq. de Caesaris aduentu fama ad Ciuitates perferebatur . Quibus cognis rebus , Pompeius , deposito adeundae Syriae consilio , pecunia societatis sublata , & a quibusdam priuatis sumpta , & Aeris magno pondere ad Militarem usum in Naues imposito , duobusq. millibus hominū armatis , partim quos ex familijs societatum delegerat , partim a negotiatoribus coegerat , quosq. ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat , Pelusiū peruenit . ibi casu Rex erat Ptolemaeus , puer aetate , magnis copijs , cum sorore Cleopatra gerens bellum ; quam paucis ante Mēsis per suos propinquos , atque amicos , Regno expulerat : Castraq. Cleopatrae non longo spatio ab eius Castris distabant . Ad eum Pompeius misit , ut , pro hospitio , atque amicitia Patris , Alexandria reciperetur , atque illius opibus in calamitate tegeretur . Sed , qui ab eo missi erant , confecto Legationis officio , liberius cū Militibus Regis colloqui coeperunt , eosq. hortari , ut suum officium Pompeio praestarent , ne ue eius fortunam despicerent . In hoc erant numero complures Pompeij Milites ; quos , ex eius Exercitu acceptos in Syriā , Gubinius Alexandriā transfuduxerat ,

belloq.

belloq. confecto apud Ptolemaeum, Patrem pueri, reliquerat. His tunc cognitis rebus, Amici Regis, qui, propter aetatem eius, in procuratione erat Regni; siue timore adducti, ut postea praedicabant, ne, sollicitato exercitu Regio, Pompeius Alexandria Aegyptumq. occuparet; siue, despecta eius fortuna, ut plerumque in calamitate ex Amicis Inimici existunt, ijs, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, eumq. ad Regem uenire iusserunt: ipsi, clam consilio inito, Achillam, Praefectum Regionum, singulari hominem audacia, et L. Septimium Tribunum mil. ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam notitia Septimij productus, quod bello Praedonum apud eum Ordinem duxerat, Nauiculam paruulam conscendit, cum paucis suis. et ibi ab Achilla, et Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur a Rege, et in custodia necatur. Caesar, cum in Asiam uenisset, reperiēbat T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex Fano Dianae; eiusq. rei causa, Senatores omnes ex Prouincia uocasse, ut, ijs testibus, summa pecuniae uteretur; sed interpellatum aduentu Caesaris profugisse. ita duobus temporibus Ephesiae pecuniae Caesar auxilium tulit. Itē constabat, Elide in Templo Mineruae, repetitis, atque enumeratis diebus, quo die proelium secundum fecisset Caesar, Simulacrum victoriae, quod ante ipsam Mineruam collocatum erat, et ad Simulacrum Mineruae spectabat, ad ualuas se Templi, Limenq. conuertisse. Eodemq. die Antiochia in Syria bis tan-

tus

tus Exercitus clamor, et signorum sonus exauditus est, ut in Muris armata Ciuitas discurreret. Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergami in occultis, ac remotis Templis, quo, praeter Sacerdotes, adire fas nō est, quae Graeci Ἄδύρα appellant, Tympana sonuerunt. Item Trallibus, in Templo Victoriae, ubi Caesaris Statuam consecrauerant, Palma per eos dies in Tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse ostendebatur. Caesar, paucos dies in Asia moratus, cum audisset, Pompeium Cypri visum, coniectans eum in Aegyptum iter habere, propter necessitudines Regni, reliquasq. eius loci opportunitates, cum Legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi iusserat, et altera, quam ex Achaia a Fusio Legato euocauerat, Equitibusq. D C C C, et Nauibus longis Rhodijs X., et Asiaticis paucis, Alexandriam peruenit. In his erant Legionibus hominum I I I. millia C C. reliqui, uulneribus ex proelijs, et labore, ac magnitudine itineris confecti, consequi non potuerant. Sed Caesar, confusus fama rerum gestarum, infirmis auxilijs proficisci non dubitauerat, atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriae de Pompeij morte cognoscit: atque, ibi primum e Navi egrediens, clamorem Militum audit, quos Rex in Opido, praesidij causa, reliquerat; et concursum ad se fieri uidet, quod Fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo maiestatem Regiam minui praedicabat. Hoc sedato tumultu, crebrae cōtinuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant: compluresq. Milites huius urbis omnibus

bus partibus interficiebantur. Quibus rebus animaduersis, Legiones sibi alias ex Asia adduci iussit, quas ex Pompeianis Militibus confecerat. ipse enim necessario Etesijs tenebatur; qui Alexandria nauigantibus sunt aduersissimi venti. Interim controuersias Regum ad Populum R. et ad se, quod esset Consul, pertinere existimans, atque eo magis officio suo conuenire, quod superiore Consulatu cum Patre Ptolemaeo, et Lege, et S. C. societas erat facta, ostendit sibi placere, Regem Ptolemaeum, atque sororem eius Cleopatram Exercitus, quos haberent, dimittere; et de controuersijs iure apud se potius, quam inter se armis, disceptare. Erat in procuratione Regni, propter aetatem pueri, nutricius eius, Eunuchus, nomine Photinus: is primum inter suos queri, atque indignari coepit, Regem ad dicendam causam euocari: deinde, adiutores quosdam conscios sui nactus ex Regijs amicis, Exercitum a Pelusio clam Alexandriam euocauit; atque eundem Achillam, cuius supra meminimus, omnibus copijs praefecit. hunc incitatum suis, et Regis inflatum pollicitationibus, quae fieri uellet, litteris, nuncijsq. edocuit. In Testamento Ptolemaei Patris heredes erant scripti ex duobus Filijs Maior, et ex duabus Ea, quae aetate antecedebat. Haec uti fierent, per omnes Deos, perq. foedera, quae Romae fecisset, eodem Testamento Ptolemaeus Populum R. obtestabatur. Tabulae Testamenti, unae per Legatos eius Romam erant allatae, ut in Aerario ponerentur, (eae, cum propter publicas occupationes poni non potuisset, apud Pompeium sunt depositae) alterae, eodem exemplo,

exemplo, relictae, atque ob signatae Alexandriae proferebantur. De his rebus cum ageretur apud Caesarem; isque maxime uellet pro communi amico, atque arbitro controuersias Regum componere: subito Exercitus Regius, Equitatusque omni uenire Alexandriam nunciatur. Caesaris copiae nequaquam erant tantae, ut eis extra Opidum, si esset dimicandum, confideret. relinquebatur, ut se suis locis Opido teneret, consiliumque Achillae cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse iussit: Legemque hortatus est, ut ex suis necessarijs, quos haberet maximae auctoritatis, Legatos ad Achillam mitteret; & quid esset suae uoluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, et Serapion, qui ambo Legati Romae fuerant, magnamque apud patrem Ptolemaeum auctoritatem habuerant, ad Achillam peruenerunt. Quos ille, cum in conspectum eius uenissent, prius, quam audiret, aut, cuius rei causa missi essent, cognosceret, corripit, ac interfici iussit. Quorum alter, accepto uulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus, alter interfectus est. Quo facto, Regem ut in sua potestate haberet, Caesar effecit; magnamque Regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans, et ut potius priuato paucorum, et Latronum consilio, quam Regio, susceptum bellum uideretur. Erant cum Achilla copiae, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu Rei militaris commendae uiderentur. millia enim xx. in armis habebat. Hae constabant ex Gabinianis Militibus: qui iam in consuetudine Alexandrinae uitae, atque licetiae, uenerant,

nerant, & nomen, disciplinamq. Populi R. dediderant, uxoresq. duxerant, ex quibus plerique Liberos habebant. Huc accedebant collecti ex Praedonibus, Latronibusq. Syriae, Ciliciaeq. Prouinciae, finitimarūq. Regionū. Multi praeterea, capitis damnati, exsulesq. conuenerant: fugitiuisq. omnibus nostris certus erat Alexandriae receptus, certa q. vitae condicio, ut, dato nomine, Militum essent numero: quorū si quis a Domino comprehenderetur, concursu Militum eripiebatur, qui vim suorum, quod in simili culpa uersabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi Regum amicos ad mortem deposcere; hi bona locupletum diripere; stipendij augendi causa, Regis domū obsidere; Regno expellere alios, alios accersere, veterē quodam Alexandrini exercitus instituto consueuerant. Erat praeterea Equitum millia II, qui inueterauerant compluribus Alexandriae bellis, Ptolemaeum Patrem in Regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Aegyptijs gesserant. hunc usum Rei militaris habebant. His copijs fidens Achilles, paucitatēq. Militum Caesaris despiciens, occupabat Alexandria: praeterea Opidi partem, quam Caesar cum Militibus tenebat, primo impetu domum eius irrumpere conatus est. Sed Caesar, dispositis per vias Cohortibus, impetū eius sustinuit. Eodēq. tempore pugnatum est ad Portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. simul enim, deductis copijs, pluribus vijs pugnabatur: & magna multitudine Naues longas occupare Hostes conabatur: quarum erant auxilio L missae ad

D d Pompe-

Pompeium: quae, proelio in Thessalia factò, domum redierát. illae triremes omnes, et quinqueremeserát; aptae, instructaeq. omnibus rebus ad nauigadú. Praeter has, X X I I erant, quae praesidiij caussa Alexandriae esse consueuerant, cóstratae omnes. quas si occupassent, Classe Caesaris erepta, Portum, ac Mare totú in sua potestate haberent: commeatu, auxilijsq. Caesarem prohiberent. itaque tanta est contentione. *Atum*, quanta agi debuit; cum ille celerem in ea re viétoriam, hi salutem suam consistere uiderent. sed rem obtinuit Caesar; omnesq. eas Naues, & reliquas, quae erant in Naualibus, incédit; quod tam late tueri tam parua manu non poterat; confestimq. ad Pharum Nauibus Milites exposuit. Pharus est in Insula Turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quae nomen ab Insula accepit. Haec Insula, obiecta Alexandriae, Portum efficit: sed a superioribus Regionibus, in longitudinem passuum D C C C C in Mare iactis molibus, angusto itinere, & Ponte cum Opido coniungitur. In hac sunt Insula domicilia Aegyptiorum, & uicus, Opidi magnitudine: quaeq. ubique Naues imprudentia, aut tempestate paullulum suo cursu decesserint, has more Praedonum diripere consueuerunt. Iis autem inuitis, a quibus Pharus tenetur, nō potest esse, propter angustias, Nauibus introitus in Portú. Hoc tū ueritus Caesar, Hostibus in pugna occupatis, Militibusq. expositis, Pharum apprehendit, atque ibi praesidiú posuit. Quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum, auxiliaq. Nauibus ad eum supportari possent.

possent . demisit enim circum omnes propinquas Re-
giones ; atque inde auxilia euocauit : reliquis Opidi
partibus sic est pugnatum, ut aequo proelio discedere
tur, & neutri pellerentur: (id efficiebant angustiae lo-
ci) paucisq. utrimque interfectis, Caesar loca maxi-
me necessaria complexus, Noctu praemunit: hoc tra-
ctu Opidi pars erat Regiae exigua, in quam ipse, habi-
tandi causa, initio erat inductus, & Theatrum con-
iunctum domui, quod Arcis tenebat locum, aditusq.
habebat ad Portum, & ad reliqua Naualia. Has Mu-
nitiones insequentibus auxit diebus, ut pro Muro ob-
iectas haberet, neu pugnare inuitus cogeret. Inter-
im filia minor Ptolemaei Regis, uacuum possessionem
Regni sperans, ad Achillam se ex Regia transfecit, u-
naq. bellum administrare coepit . sed celeriter est in-
ter eos de Principatu controuersia orta ; quae res a-
pud Milites Largitiones auxit. magnis enim iacturis
sibi quisque eorum animos conciliabat. Haec dñ apud
Hostes geruntur, Photinus, nutricius pueri, & procu-
rator Regni in parte Caesaris, cum ad Achillam nun-
cios mitteret, hortareturque, ne negotio desisteret, ne
ne animo deficeret, indicatis, deprehensisq. internun-
cijs, a Caesare est interfectus . Haec initia bel-
li Alexandrini fuerunt

A. HIRTII; vel, OPPII
COMMENTARIORVM
DR. BELLO. ALEXANDRINO
LIBER VNVS

BELLO Alexandrino conflato, Caesar Rhodo, atque ex Syria, Ciliciaq. omnem Classẽ accersit; ex Creta Sagittarios, Equites ab Rege Nabatheorum Malco euocat; Tormenta undique conquiri, & frumentum mitti, auxiliaq. adduci iubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: atque omnes Opidi partes, quae minus firmae esse uiderentur, Testudinibus, atque Musculis aptantur: ex Aedificijs autem per foramina in proxima Aedificia arietes immittuntur; quantumq. aut ruinis deijcitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. nam incendio fere tuta est Alexandria; quod sine contignatione, ac materia; sunt Aedificia, & structuris, atque fornicibus continentur, tecta q. sunt rudere, aut pauimentis. Caesar studebat maxime, ut, quam angustissimam partem Opidi palus a meridie interiecta efficiebat, hanc, operibus, vineisq. agendis, a reliqua parte urbis excluderet; illud sperans, primum, ut, cum esset in duas partes urbis diuisa, Acies uno consilio, atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri, atque ex altera Opidi parte auxilium ferri posset; in primis
uero,

nero, ut aqua, pabuloq. abundaret: quarum alterius
 reicopiam exiguam, alterius nullam omnino faculta
 tem habebat, quodq. utrumque palus large praebere
 poterat. Neque uero Alexandrinis in gerendis ne
 gotijs cunctatio ulla, aut mora, inferebatur. nam in
 omnes partes, per quas fines Aegypti, Regnumq. per
 tinet, Legatos, Cónquifitoresque, delectus habendi cauf
 fa, miserant; magnumq. numerum in Opidum te
 lorum, atque tormentorum, conuexerant, & innu
 merabilem multitudinem adduxerant, nec minus in
 urbe maximae armorumerunt institutae officinae. ser
 uos praeterea puberes armauerant: quibus domini
 locupletiores victum quotidianum, stipendiumq.
 praebant. hac multitudine disposita, munitiones
 semotarum partium tuebantur. veteranas Cohortes
 uacuas in celeberrimis urbis locis habebant; ut, qua
 cumque regione pugnaretur, integris viribus ad au
 xilium ferendum opportunae essent. omnibus vijs, at
 que Angiportis triplicem vallum obduxerant. (erat
 autem quadrato exstructus saxo; nec minus x l .
 pedes altitudinis habebat) quaeq. partes urbis in
 feriores erant, has altissimis Turribus denorum ta
 bulatorum munierant. Praeterea ambulatorias to
 tidem Tabulatorum confixerant; subiectisq. eis ro
 tis, funibus, iumentisq. obiectis, directis plateis in
 quamcumque erat visum partem mouebant. urbs fer
 tilissima; & copiosissima omnium rerum apparatus
 suggerebat. ipsi homines ingeniosissimi, atque acu
 tissimi, quae a nobis fieri uiderant, ea sollertia efficie
 bant,

bant , ut nostrī illorum opera imitari uiderentur : & sua sponte multa reperiēbant : unoq. tempore & nostras munitiones infestabant , & suas defendebant : atque haec principes in consilijs , concionibusq. agitabant , Populum R. paullatim in consuetudinem eius Regni uenire occupandi : paucis annis antea Gabinium cum Exercitu fuisse in Aegypto : Pompeium se ex fuga eodem recepisse ; ac Caesarem uenisse cum copijs ; neque morte Pompeij quidquam profectum , quo minus Caesar apud se commoraretur : quem si non expulissent , futuram ex Regno prouinciam : ibiq. agendum mature : namque eum , interclusum tempestatibus propter Anni tempus , recipere transmari- na auxilia non posse . Interim , dissensione orta inter Achillam , qui veterano Exercitui praecerat , & Arsinoen , Regis Ptolemaei minorem filiam , ut supra demonstratum est , cum uterque utriusque insidiaretur , & summam Imperij ipse obtinere uellet ; praecoccupat Arsinoe per Ganymedem eunuchum , nutricium suum , atque Achillam interficit . hoc occiso , ipsa sine ullo socio , & custode omne Imperium obtinebat ; Exercitus Ganymedi transditur . is , suscepto officio , largitionem in Milites auget , reliqua pari diligentia administrat . Alexandria est fere tota suffossa , specusq. habet ad Nilum pertinentes , quibus aqua in priuatas domos inducitur , quae paullatim spatium temporis liquescit , ac subsidit . hac uti domini Aedificiorum , atque eorum Familiae consueuerunt . nam , quae Flumine Nilo fertur , adeo est limosa , atque turbida ,

bida , ut multos , uariosq. morbos efficiat . sed ea Plebs , ac multitudo contenta est necessario , quod Fons vrbe tota nullus est . hoc tamen Flumen in ea parte urbis erat , quae ab Alexandrinis tenebatur . quo facto est admonitus Ganymedes , posse nostros aqua intercludi ; qui , distributi munitionum tuendarum causa vicatim , ex priuatis Aedificijs specubus , et putei extracta aqua utebantur . Hoc probato consilio , magnū , ac difficile opus aggreditur . inter saeptis enim specubus , atque omnibus urbis partibus exclusis , quae ab ipso tenebantur , aquae magnam vim ex Mari rotis , ac machinationibus , exprimere contendit . hanc locis superioribus fundere in partem Caesaris non intermittebat . quamobrem salsior paullo praeter consuetudine aqua trahebatur ex proximis aedificijs ; magnāq. hominibus admirationem praeberebat , quam ob causam id accidisset ; nec satis sibi ipsi credebant ; cum se inferiores eiusdem generis , ac saporis , aqua dicerent uti , atque ante consuessent : vulgoq. inter se conferebant , & degustando , quantum inter se differrent aquae , cognoscebant . paruo uero temporis spatio , haec propior bibi non poterat omnino . illa inferior corruptior iam , salsiorq. reperiēbatur . Quo facto , dubitatione sublata , tantus incessit timor , ut ad extremum casum omnes deduēti uiderentur ; atque alij morari Caesarem dicerent , quin Naves conscendere iuberet ; alij multo grauiorem extimescerent casum ; quod neque celari Alexandrinis possent in apparanda fuga , cum hi tam paruo spatio dista-

rent ab ipsis; neque, illis imminuentibus, atque insequentibus, ullus in Naues receptus daretur. Erat autem magna multitudo Opidanorum in parte Caesaris: quam domitilijs ipsorum non mouerat; quod ea se fidelem palá nostris esse simulabat, & desciuisse a suis uidebatur: ut, si mihi defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temerarij, multa oratio frustra absumeretur. cum uero uno tempore & natio eorum, & natura cognoscatur; aptissimum esse hoc genus ad proditionem, nemo dubitare potest. Caesar suorum timorem consolatione, & ratione minuebat, nam puteis, fossisq. aquam dulcem posse reperiri affirmabat: omnia enim Litora naturaliter Aquae dulcis uenas habere: quod si alia esset Litoris Aegyptij natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam Mare libere tenerent, neque Hostes Classem haberent, prohiberi sese non posse, quo minus quotidie Aquam Nauibus peterent, uel a sinistra parte a Paraetonio, uel a dextra ab Insula; quae diuersae nauigationes, numquam uno tempore aduersis uentis praeccluderentur; fugae uero nullum esse consilium non solum ijs, qui primam dignitaté haberent, sed ne ijs quidem, qui nihil, praeterquam de uita, cogitarent: magno negotio impetus Hostium aduersos ex Munitioibus sustineri: quibus relictis, nec loco, nec numero pares esse posse: magnam autem moram, & difficultatem adscensum in Naues habere; praesertim ex scaphis: summam esse cōtra in Alexandrinis uelocitatem, locorumque, et aedificiorum notitiá: hos praecipue in

uictoria

*victoriâ insolentes, praecursuros, & loca excelsiora,
 atque Aedificia occupaturos; ita fuga, Navibusq. no-
 stros prohibituros: proinde eius consilij obliuisceren-
 tur, atque omni ratione esse vincendum cogitarent.
 Hac Oratione apud suos habita, atque omnium menti-
 bus excitatis, dat Centurionibus negotium, ut, reli-
 quis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animâ
 conferant, ne ne quam partem nocturni temporis in-
 termittant. Quo suscepto negotio, atque omnium ani-
 mis ad laborem incitatis, magna una nocte vis aquae
 dulcis inuenta est. ita operosis Alexandrinorum ma-
 chinationibus, maximisq. conatibus, non longi tem-
 poris labore, occursum est. Eo biduo Legio XXXVII.
 ex dediticijs Pompeianis Militibus, cum frumento,
 armis, telis, tormentis, imposita in Naues a Do-
 mitio Caluino, ad Litora Africae, paullo supra Ale-
 xandriâ, delata est. hae Naues Euro, qui multos dies
 continenter Flabat, Portum capere prohibebantur.
 sed loca sunt egregia omni illa Regione ad tenēdas an-
 choras. hi, cum diu retinerentur, atque aquae inopia
 premeretur, Nauigio actuario Caesarem faciunt cer-
 tiorem. Caesar, ut per se consilium caperet, quid faci-
 endum uideretur, Naui conscendit, atque omnem
 Classē sequi iussit, nullis nostris Militibus impositis;
 quod, cum longius paullo discederet, Munitiones nu-
 dare nolebat. Cumq. ad eum locum accessisset, qui
 appellatur Cherrhonesus; Aquandiq. caussa remi-
 ges in terram exposuissent, non nulli ex numero, cum
 longius a Navibus praedatum processissent, ab Equiti-
 bus*

bus Hostium sunt excepti: ex ijs cognouerunt, Caesarem ipsum in Classe venisse, nec ullos Milites in Navibus habere. Qua re comperta, magnam sibi facultatem Fortunam obtulisse bene gerendae rei crediderunt: itaque Naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigandum, Propugnatoribus instruxerunt, Caesariq. redeunti cum Classe occurrerunt: qui duabus de caussis eo die dimicare nolebat; quod et nullos Milites in Navibus habebat, & post horam x. diei res agebatur; Nox autē allatura uidebatur maiorem fiduciam illis, quā locorum notitia confidebant; sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum; quod nulla satis idonea esset hortatio, qua neque virtutem posset notare; neque inertiam. Quibus de caussis Naues, quas potuit, Caesar ad Terram detraxit: quem in locū illos successuros non existimabat. erat una Navis Rhodia in dextro Caesaris Cornu, longe ab reliquis collocata. hanc conspicati Hostes non tenuerunt sese: magnoq. impetu xv. ad eam constratae Naues, & complures apertae contenderunt. cui coactus est Caesar ferre subsidium: ne turpiter in conspectu contumeliam acciperet; quamquam, si quid grauius accidisset, merito casurum iudicabat. Proelium commissum est magna contentione Rhodiorum: qui cum in omnibus dimicationibus & scientia, & virtute praestitissent, tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabant; ne quod suorum culpa detrimentum acceptū uideretur. ita proelium secundissimum est factū. capta est una Hostium quadriemis: depraessa est altera.

tera . deinde omnibus epibatis nudatae: magna praeterea multitudo in reliquis Nauibus propugnatorum est interfecta. quod nisi Nox proelium diremisset, tota classe Hostiū Caesar potitus esset. Hae calamitate perterritis Hostibus, aduerso vento leniter flate, Naues onerarias Caesar remulco uictricibus suis Alexandriam deducit. eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrini, cum non iam uirtute propugnatorum, sed scientia Classiariorum se victos uiderent, quibus & superioribus locis subleuantur, ut vix aedificijs defendi possent, & materiam cunctam obijcerent, quod nostrae Classis oppugnationem etiam ad terram uerebantur. ijdem, postea quam Ganymedes in Concilio confirmauit, sese & eas, quae essent amissae, restitutum, & numerum adaucturum, magna spe, & fiducia ueteres reficere Naues, accuratiusq. huic rei studere, atque inferuire, instituerunt: at, tametsi amplius

C X .

Nauibus longius in Portu, Naualibusq. amiserant, non tamen reparandae Classis cogitationem, deposuerunt. videbant enim, non auxilia Caesaris, non com meatus supportari posse, si Classe ipsi valerent. Praeterea nautici homines, & urbis, & Regionis maritimae, quotidianoq. usu a pueris exercitati, ad naturale, ac domesticum bonum refugere cupiebant, & quantum paruulis nauigijs profecissent, sentiebāt: itaque omni studio ad parandam Classem incubuerunt. Erant omnibus ostijs Nili custodiae, exigendi portorij caussa dispositae. Naues veteres erant in occultis Regiae naualibus, quibus multis annis ad nauigan-

A C T U S . I I I .

uigandum non erant usi. has reficiebant: illas Alexandria reuocabant. deerant remi: Porticus, Gymnasia, Aedificia publica, detegebant: afferes, remorum usum obtinebant: aliud naturalis sollertia, aliud urbis copia, subministrabat. Postremo non longam navigationem parabant, sed praesentis temporis necessitati seruebant, & in ipso Portu confligendum uidebant. itaque paucis diebus; contra omnium opinionem, quadriremes x x i i, quinqueremes v. confecerunt. ad has minores, apertasque complures adiecerunt: & in Portu periclitati remigio, quid quaeque earum efficere posset, idoneos Milites imposuerunt, seq. ad confligendum omnibus rebus parauerunt. Caesar Rhodias Naves i x habebat, (nam, x. missis, una in cursu litore Aegyptio defecerat.) Ponticas i i x. Lycias v, ex Asia xii. ex his quinqueremes v. erant, & quadriremes x, reliquae infra hanc magnitudinem; & pleraeque apertae. tamen, virtute Militum confusus, cognitis Hostium copiis, se ad dimicandum parabat. Postquam eo ventum est, ut sibi uterque eorum confideret; Caesar Pharon Classe circumuehitur, aduersasque Naves Hostibus constituit: in dextro Cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. ipter has spatium c. d. passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas Naves uidebatur. post hunc ordinem reliquas Naves subsidio distribuit. quae quamque earum sequatur, & cui subueniat, constituit, atque imperat. Nō dubitanter Alexandrini Classe producant, atque instruunt;

instruunt; in fronte collocant: x. x. i. : reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. magnum praeterea numerum minorum Navigiorum, et scapharum producunt cum malleolis, ignibusque; si quid ipsa multitudo, & clamor, & flamma nostris terroris asferre possent. Erant inter duas Classes vada transitu angusto, quae pertinent ad Regionem Africae. sic enim praedicant, partem esse Alexandriae dimidiam Africae. Satisque diu inter ipsos est expectatum, ab utrisque eundi fieret initium: propterea quod eo, qui intrassent, ad explicandam Classem, & ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore uidebantur. Rhodius Nauibus praeerat Euphranor, animi magnitudine, ac uirtute magis cum nostris hominibus, quam Graecis, comparandus. hic, ob notissimam scientiam, atque animi magnitudinem, delectus est ab Rhodijs, qui Imperium Classis obtineret. qui, ubi Caesaris animum aduertit, *Videris mihi*, inquit, *Caesar uereri*, si haec vada primus Nauibus intraueris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam Classem possis explicare. nobis rem committe. nos proelium sustinebimus; neque tuum iudicium fallemus; dum reliqui subsequantur. hos quidem diutius in nostro conspectu gloriari, magno nobis & dedecori, & dolori est. Caesar, illum adhortatus, atque omnibus laudibus profecutus, dat signum pugnae. progressas ultra vadum *IV.* Rhodias Naues circumstant Alexandrini; atque in eas impetum faciunt. sustinent illi, atque arte, sollertiaque se explicant: ac tantum doctri-

na potuit, ut in dispari numero nulla transuersa Hosti obijceretur, nullius remi detergerentur, sed semper uenientibus aduersae occurrerent. interim sunt reliquae subsecutae. tum necessario discessum ab arte est, propter angustias loci; atque omne certamen in uirtute constitit. neque uero Alexandriae fuit quisquam aut nostrorum, aut Opidanorum, qui aut in opere, aut in oppugnatione occupatum animum haberet, quin altissima tecta peteret, atque ex omni prospectu locum spectaculo caperet, precibusque, et uotis uictoriam suis ab Dijs immortalibus exposceret. Minime autem erat par proelii certamen. nostris enim pulsis, neque terra, neque mari effugium datur uictis; omniaque uictoribus erant futura in incerto: illi, si superassent Nauiibus, omnia tenerent; si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. simul illud graue, ac miserum uidebatur, per paucos de summa, ac de salute omnium decertare: quorum si quis aut animo, aut uirtute cessisset, reliquis etiam esset cadendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Haec superioribus diebus saepenumero Caesar suis exposuerat; ut hoc maiori animo cõtenderent, quod omnium salutem sibi commendatam uiderent. eadem suum quisque contubernalem, amicum, notum prosequens erat obtestatus; ne suam, atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delictus ad pugnam proficisceretur. itaque hoc animo est decertatum, ut neque maritimis, nauticisque sollertia, atque ars praesidium fieret; neque numero Nauium praestan-

praestantibus multitudo prodesset; neque flexi⁹ ad uirtutem ex tanta multitudine uiri uirtuti nostrorū posset adaequari. Capitur hoc proelio quinqueremis una cū defensoribus, remigibusque; & deprimuntur tres, nostris incolumibus omnibus. reliquae propinquam fugam ad Opidum capiunt: quas protexerunt ex molibus, atque aedificijs imminentibus, & nostros adire propius prohibuerunt. hoc ne sibi saepius accidere posset, omni ratione Caesar contendendum existimauit, ut Insulam, molemq. ad Insulam pertinetem, in suā redigeret potestatem. perfectis enim magna ex parte munitioibus in Opido, & illam, & urbem uno tempore tentari posse confidebat. Quo capto cōsilio, Cohortes x, & Lewis armaturae electos, quos idoneos ex Equitibus Gallis arbitrabatur, in Nauigia minora, Scaphasq. imponit: alteram Insulae partē, distinendae manus causa, cū constratis Nauibus aggredditur, praemijs magnis propositis, qui primum Insulam cepisset. ac primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt. uno enim tempore & ex tectis aedificiorum propugnabāt; et Litora armati defendebāt; quo, propter asperitatem loci, non facilis nostris aditus dabatur: & scaphis, Nauibusq. longis v mobiliter, & scienter angustias loci tuebantur. sed, ubi, locis primum cognitis, vadisq. pertentatis, pauci nostri in Litore constiterunt; atque hos sunt alij subsecuti; constanterq. in eos, qui in litore aequo insiterant, impetum fecerūt: omnes Pharitae terga uerterūt. his pulsis, custodia Portus relicta, ad Litora, et vicum applicauerunt;

cauerunt ; seq. ex Nauibus ad tuenda aedificia eiecerunt . neque uero diutius ipsi ex munitione se continere potuerunt . etsi erat non dissimile , atque Alexandriae , genus Aedificiorum : (ut maiora maioribus cōferantur) Turresq. editae , & conuinctae muri locum obtinebant . neque nostri aut scalis , aut cratibus , aut reliquis rebus parati uenerant ad oppugnandum , sed Terror Hominihus mentem , consiliumq. eripit , & mēbra debilitat ; ut tunc accidit . qui se in aequo loco , ac plano pares esse confidebant , ydem , perterriti fuga suorum , & caede paucorum , x . x . x . pedum altitudine in aedificijs consistere ausi non sunt , seq. per molem in Mare praecipitauerunt , & D C C C . passuum intervallo ad Opidum enatauerunt . Multi tamen ex ijs capti , interfectiq. sunt . sed numerus captiuorum omnino fuit D C . Caesar , praeda Militibus concessa , Aedificia diripi iussit ; Castellumq. ad Pontem , qui propior erat Pharo , communiuit ; atque ibi praesidiū posuit . hunc fuga Phariatae reliquerant ; fortiozem illum , propiozemq. Opido Alexandrini tuebantur . sed eum postero die simili ratione aggreditur ; quod , his obtentis duobus , omnem Nauigiorum excursus , et repentina latrocinia , sublatum iri uidebatur . iamq. eos , qui praesidio eum locum tenebant , Tormentis & Nauibus , Sagittisq. depulerat , atque in Opidū redegerat ; & Cohortium I I I instar in Terram expulserat . non enim plures consistere angustiae loci poterant . reliquae copiae in Nauibus Stationē obtinebant . Quo facto , imperat Pontem aduersus Hostē praeuallari ,

præuallari, et, qua exitus nauibus erat, fornice ex-
 structo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri, at-
 que obstrui. quorū altero opere effecto, ut nulla omni-
 no scapha egredi posset, altero instituto, omnes Ale-
 xandrinorum copiae ex opido se eiecere; et contra
 munitiones pontis latiore loco constiterunt; eodemq.
 tempore, quæ consueuerant nauigia per pontes ad in-
 cendia onerariarum emittere, ad molem cōstitue-
 runt. Pugnabatur a nostris ex ponte, ex mole, ab il-
 lis ex area, quæ erat aduersus portem, et ex nauibus
 contra molē. In his rebus occupato Casare, militesq.
 hortante, remigum magnus numerus, et classiariorū
 ex longis nauibus nostris in molem se eiecit. Pars eo-
 rū studio spectandi ferebatur; pars etiam cupiditate
 pugnandi. hi primum nauigia hostium lapidibus, ac
 fundis a mole repellebant; ac multum proficere mul-
 titudine telorum uidebantur: sed postquam ultra eū
 locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt egredi ex na-
 uibus Alexandrini pauci; ut sine signis, certisq. ordi-
 nibus sine ratione prodierāt, sic temere in naues re-
 fugere cœperunt. quorum fuga incitati Alexandrini
 ex nauibus egrediebantur, nostrosq. acrius perturba-
 tos insequiebantur. simul qui in nauibus logis reman-
 serant, scalas rapere nauesq. a terra repellere prope-
 rabant; ne hostes nauibus potirētur. quibus omnibus
 rebus perturbati milites nostri, cohortium triū, quæ
 in ponte, ac prima mole constiterant, cum post se cla-
 morem exaudirēt, fugam suorum uiderent, magnā
 uim telorū aduersi sustinerent, ueriti ne ab tergo cir-

E e cumue-

cum uenirentur, et discessu nauium omnino reditu intercluderentur, munitiōem, in pontem institutā, reliquerunt, et magno cursu incitati ad naues contenderunt. quorum pars, proximas nacta naues, multitudine hominum, atque onere depressa est: pars resistens, et dubitans, quid esset capiendum consilij, ab Alexandrinis interfecta est: non nulli, feliciore exitu, expeditas ad anchoras naues consecuti, incolumes discesserunt: pauci allēuati scutis, et animo ad conandum nixi, ad proxima nauigia adnatarunt. Cæsar, quo ad potuit, cohortando suos ad pontem, et munitiōes contendere, eodem in periculo uersatus est: postquam uniuersos cedere animaduertit, in suum nauigium se recepit. quo multitudo hominum insēcuta cum irrueret; neque administrandi, neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex nauigio eiecit, atque ad eas, quæ longius constiterant, naues adnatauit. hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens, non nullos conseruauit. nauigiū quidē eius, multitudine depressum militum, una cum hominibus interiit. hoc prælio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter cccc, et paullo post eum numerum classiarij, et remiges. Alexandrini eo loco castellū magnis munitiōibus, multisque tormentis cōfirmauerunt, atque, egestis ex muri lapidibus, libere sunt usi postea ad mittēda nauigia. Hoc detrimento, milites nostri tantū absuerunt ut perturbarentur, ut incensi potius, atque incitati, magnas accessiones fecerint. nā in operibus hostiū expugnandis, in

prælijs quotidianis, quandocumque fors obtulerat, procurrentibus, et erumpentibus Alexandrinis manum comprehendi multū operibus, et ardentibus studijs militum, nec diuulgata Cæsaris cohortatio subse qui legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatē: ut magis deterrendi, et continendi a periculosisissimis essent dimicationibus, quam incitādi ad pugnandum. Alexandrini, cum Romanos et secundis rebus confirmari, et aduersis incitari uiderent, neque ullum belli tertium casum nossent, quo possent esse firmiores, ut coniectura consequi possumus, aut admoniti a regis amicis, qui in Cæsaris erant præsijs, aut suopte consilio, per occultos nuncios regis probato, legatos ad Cæsarem miserunt, ut dimitteret regem, trāsireq. ad suos pateretur: paratam enim omnem multitudinem esse, confectam tædio puellæ, fiduciaro regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex imperasset: quo si auctore in Cæsaris fidem, amicitiamq. uenturi essent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo minus se dederent. Cæsar, etsi fallacem gentem, semperq. alia cogitatem, alia simulantem, bene cognitam habebat, tamen, petentibus dare ueniam, utile esse statuit: quod, si quo pacto sentirent ea, quæ postularent, mansurum in fide dimissum regem crederet; sin, id quod magis illorum naturæ conueniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere uellent, splendidius, atque honestius se se contra regem, quam contra conuenarū, ac fugitiuorum manum, bellū esse gesturum. itaque, re

gem cohortatus, ut consuleret regno paterno, parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendijs, et ruinis esset deformata, ciues suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde conseruaret, fidem populo R. sibiq. præstaret; cum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret; dextera dexteram tenens, dimittere cæpit adulta iam ætate puerum. at regiùs animus, disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæsare cæpit, ne se dimitteret: non enim regnum ipsum sibi conspectu Cæsaris esse iocundius. compressis pueri lacrymis, Cæsar ipse commotus, celeriter, si illa sentiret, fore eum secum affirmans, ad suos dimisit. ille, ut ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra Cæsarem acriter bellum gerere cæpit, ut lacrymas, quas in colloquio proiecerat, gaudio uidetur profudisse. Accidisse hoc complures Cæsaris legati, amici, centuriones, militesq. lætabantur; quod nimia bonitas eius, fallacijs pueri elusa esset. quasi uero id Cæsar, bonitate tantum adductus, et non prudentissimo consilio, fecisset. cum, duce assumpto, Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos animaduertent; eludentibusq. militibus regis ætatem, atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque se quidquam proficere uiderent; rumoresq. existerent, magna Cæsari præsidia, terrestri itinere, Syria, Ciliciaq. adduci (quod non diu Cæsari auditum erat) interea commeatum, qui nostris mari supportabatur, intercipere statuerunt. itaque,

itaque, expeditis nauigijs, locis idoneis ad Canopum in statione, dispositis nauibus, insidiabantur nostris cōmeatibus. quod ubi Cæsari nunciatum est, classē iubet expediti, atque instrui. præficitur Ti. Nera. proficiscuntur in ea classe Rhodiæ naues, atque in his Euphranor, sine quo nulla umquam dimicatio maritima parum etiam feliciter confecta erat. at fortuna, quæ plerunque eos, quos plurimis beneficijs ornauit, ad duriores casus reseruat, superiorum temporum dissimilis Euphranorem persequebatur. nam, cum ad Canopum uentum esset; instructaq. utrinque classis conflisset; & sua consuetudine Euphranor primus prælium commisisset; et illic triremem hostium perforasset, ac demersisset; proximā longius infecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumuētus ab Alexandrinis est. cui subsidium nemo tulit; siue quod in ipso satis præsidij pro uirtute, ac felicitate eius putarent esse; siue quod ipsi sibi timebant. itaque unus ex omnibus eo prælio bene rem gessit. solus cum sua quadremita uictrice perijt. Sub idē tēpus Mithridates Pergamenus, magnæ nobilitatis domi, sciētiaq. in bello, et uirtutis, fidei, dignitatisq. in amicitia Cæsaris, missus in Syriā, Ciliciamq. initio belli Alexandrini ad auxilia accersenda, cū magnis copijs (quas celeriter, & propensissima ciuitatū uoluntate, et sua diligentia, confecerat) itinere pedestri, quo coniungi tur Aegyptus Syriæ, Pelusiū adduxit: idq. opidum, firmo præsidio occupatum ab Achilla propter oportunitatem loci, (namque tota Aegyptus maritimo

accessu Pharo, pedestri Pelusio, uelut claustris, munita existimatur) repente magnis circumdatum copijs, multiplici praesidio pertinaciter propugnātibz, et copiarum magnitudine, quas integras uulneratis, defessisq. subijciebat, et perseuerantia, constantiaq. oppugnandi, quo die est aggressus, in suā rededit potestate; praesidiumq. ibi suum collocauit. inde, re bene gesta, Alexandriam ad Cæsarem contendit; omnesq. eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quæ plerunque adest uictori, placarat, atque in amicitiam Cæsaris redegerat. Locus est fere regionū illarum nobilissimus, non ita longe ab Alexandria; qui nominatur Delta: quod tamen a similitudine litteræ cepit. nam pars quædam fluminis Nili, mire deriuata inter se, duobus itineribus paullatim, medium inter se spatium relinquens, diuersissimo ad litus intervallo a mari coniungitur. cui loco cum appropinquare Mithridatem rex cognouisset; et transeundum ei flumen sciret; magnas aduersus eum copias misit; quibus uel superari, deleriq. Mithridatem, uel sine dubio retineri posse credebat. quemadmodum autem optabat eū uinci; sic satis habebat, interclusum a Cæsare a se retineri. quæ primæ copiae flumen a Delta transire, et Mithridati occurrere potuerunt, prælium commiserunt, festinantes præripere subsequētibus uictoriæ societatem. quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, consuetudine nostra castris ualatis, sustinuit. cum uero incaute, atque insolenter succedere eos munitioibus uideret; eruptione undique

di que facta, magnum numerum eorū int̄ficat. quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimq. in naues, quibus flumen transierant, recepissent; funditus deleti essent. qui ut paullulum ab illo timore se recrearunt, adiunctis ijs, qui subsequebantur, rursus Mithridatem oppugnare cœperunt. mittitur a Mithridate nuncius Cæsari, qui rem gestam perferret. cognoscit ex suis, eadem hæc accidisse, rex. ita p̄ne sub idem tempus & rex ad opprimendum Mithridatem profiscitur, & Cæsar ad recipiendum. celeriore fluminis Nili nauigatione rex est usus, in qua magnam & paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere uti noluit; ne nauibus in flumine dimicaret: sed circumuectus eo mari, quod Africæ partis esse dicitur, sicuti supra demonstrauimus, prius tamen regis copijs occurrit, quam is Mithridatem aggredi posset, eumq. ad se uictorem incolumi exercitu recepit. confederat cum copijs rex loco natura munito, quod erat ipse excelsior; pl̄ncies ex omnibus partibus subiecta. tribus autē ex lateribus uarijs genere munitio-nibus tegebatur. unum latus erat adiectum flumini Nilo: alterum editissimo loco ductum, ut partē castrorū obtineret: tertium palude cingebatur. inter castra Regis & Cæsaris iter flumē intercedebat angustum, altissimis ripis, quod in Nilum influebat. aberat autem ab regis castris millia passuum circiter septem. Rex, cum hoc itinere uenire Cæsarem comperisset, equitatum omnem, expeditosq. delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Cæsarem prohiberent, et

* *eminus ex ripis prælium impar inirent. nullum enim
 processum uirtus habebat, aut periculum ignauia su-
 bibat. quæ res incendit dolore milites, equitesq. no-
 stros; quod tam diu pari prælio cū Alexandrinis cer-
 tarètur. itaque eodem tempore equites Germani di-
 spersi, uada fluminis quærètes, partim demissioribus
 ripis flumen transarunt; & legionarij, magnis arbo-
 ribus excisis, quæ longitudine utrâque ripam contin-
 gerent, proiectis repentinoq. aggere iniecto, flumen
 transierunt. quorum impetum adeo pertimuerunt
 hostes, ut in fuga spem salutis collocarent: sed id fru-
 stra: namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt,
 pæne omni reliqua multitudine interfecta. Cæsar, re
 præclarissime gesta, cum subitum aduentum suum iu-
 dicaret magnum terrorem Alexandrinis iniecturū,
 protinus uictor ad regis castra pertendit. hæc cum
 & opere magno uallata, et loci natura munita aduer-
 teret; confertamq. armatorum multitudinem collo-
 catam in uallo uideret; lassos itinere, ac præliando mi-
 lites ad oppugnanda castra succedere noluit: itaque,
 non magno interuallo relicto ab hoste, castra posuit.
 Postero die castellum, quod rex in proximo uico non
 longe a suis castris muniuerat, brachijsq. cum opere
 castrorum coniunxerat, uici obtinendi causa, Cæsar
 aggressus, omnibus copijs expugnat; non quo, id mi-
 nori numero militum consequi, difficile factu puta-
 ret; sed ut ab ea uictoria, perterritis Alexandrinis,
 protinus castra regis oppugnaret. itaque eo cursu,
 quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra
 sunt*

sunt milites infecuti, munitionibus successerunt, acer rimeq. eminus præliari cœperunt. duabus ex partibus aditus oppugnationis nostris dabatur; una, qua liberum accessum haberi demonstravi; altera, quæ mediocre interuallum inter castra, & flumen Nilum habebat. maxima, et electissima Alexandrinorū multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat. plurimum autem proficiebant hostes in repellendis, uulnerandisq. nostris, qui in regione fluminis Nili propugnabant, diuersis enim telis nostri figebantur, aduersi ex uallo castrorum, auërsiq. ex flumine, in quo multæ naues instructæ funditoribus, & sagittarijs nostros impugnabant. Cæsar, cum uideret milites acrius præliari non posse, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem; cumq. animum aduerteret, excelsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis; quod & per se munitus esset, & studio partim pugnandi, partim spectandi decurrissent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo circuire castra, et summum locum aggredi iussit; hisq. Carsulenum præfecit, et animi magnitudine, & rei militaris scientia uirum præstantem. quo ut uentum est, paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus acerrime pugnantibus, diuerso clamore, & prælio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes discurre-re cœperunt. quorum perturbatione nostrorum animi adeo sunt incitati, ut pæne eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum

castrorum caperent . ex quo decurrentes , magnam multitudinē hostium interfecerunt . quod periculum plerique Alexandrini fugientes , accruatim se de uallo præcipitauerunt in eam partem , quæ flumini erat adiuncta . horum primis in ipsa fossa munitionis magna ui oppressis , ceteri faciliorem fugam habuerunt . constat fugisse ex castris regem ipsum , receptumq. in nauem , et multitudine eorum , qui ad proximas naues adnatabant , demerso nanigio perisse . Re felicissime , celerrimeq. gesta , Cæsar , magnæ uictoriæ fiducia , proximo terrestri itinere Alexandria cum equitibus contendit ; atque eam partem opidi uictor introijt , quæ præsidio hostium tenebatur . neque eum consilium suum sefellit , quin hostes , eo prælio audito , nihil iam de bello essent cogitaturi . dignum adueniens fructum uirtutis , & animi magnitudinis tulit . omnis enim multitudo opidanorum , armis proiectis , munitionibusque suis relictis , ueste ea sumpta , qua supplices dominâtes deprecari consueuerunt , sacrisq. omnibus prolatis , quorum religione precari offensos , iratosq. animos regum erât soliti , aduenienti Cæsari occurrerunt , seq. ei dediderunt . Cæsar in fidem receptos consolatus , per hostium munitiones in suam partem opidi , magna gratulatione uenit , suorum : qui non tantum bellum ipsum , ac dimicationē , sed etiam talē aduentum eius felicem fuisse lætabantur . Cæsar , Aegypto , atque Alexandria potitus , reges cōstituit , quos Ptolemæus testamēto scripserat , atque obtestatus erat populum R. ne mutarentur . nam , maiore ex
duo-

duobus pueris rege amisso, minori tradidit regnum, maior ex duabus filiæ Cleopatæ, quæ manserat in fide, præsidijq. eius. minorem Arsinoen, cuius nomine diu regnasse impotenter Ganymedē docuimus; deducere ex regno statuit; ne qua rursus noua dissensio, prius quam diurnitate cōfirmarentur régis imperia, per homines seditiosos nasceretur. legione ueterana sexta secum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmitus esset eorum regū imperium: qui neque amorem suorum habere poterant, quod fideliter permanserant in Cæsaris amicitia; neque uetustatis auctoritatem, paucis diebus reges constituti. simul ad imperij nostri dignitatem, utilitatemq. publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide reges, præsidij eos nostris esse tutos, & hos, si essent ingrati, posse iisdem præsidij coerceri. sic, rebus omnibus confectis, et collocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Syriam. Dum hæc in Aegypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Cæsar Asiam, finitimasq. provincias administrandas tradiderat, uenit oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum, ne ue Cappadociam, regnum Ariobarzanis, possideri, uastariq. pateretur a Pharnace: quo malo nisi liberarentur, imperatã sibi facere pecuniamq. promissam Cæsari non posse se persoluere. Domitius, non tantum ad explicandos sumptus rei militaris, cum pecuniam necessariam esse iudicaret, sed etiam turpe populo R. & Cæsari uictori, sibiq. infame esse. Statueret, regna sociorum, atque amicorum

corum ab externo rege occupari, nuncios confestim
 ad Pharnacem misit, Armenia, Cappadociaq. dece-
 deret, ne ue, occupatione belli ciuilibus, populi R. ius,
 maiestatemq. tentaret. hanc denunciationem cū ma-
 iorem uim habituram existimaret, si propius eas re-
 giones cū exercitu accessisset; ad legiones profectus,
 unam ex tribus *xxxvi* secum ducit, duas in
 Aegyptū ad Cæsarem mittit, litteris eius euocatas:
 quarum altera in bello Alexandrino non occurrit;
 quod itinere terrestri per Syriam erat missa. adiungit
 Cn. Domitius legioni *xxxvi* duas a Deiotaro, quas
 ille disciplina, atque armatura nostra complures an-
 nos constitutas habebat, equitesq. centum; totidemq.
 ab Ariobarzane sumit. mittit P. Sextium ad C. Ple-
 torium quæstorem, ut legionem adduceret; quæ ex
 tumultuarijs militibus in Ponto confecta erat, Quin-
 ctumq. Patiscum in Ciliciam ad auxilia accersenda.
 quæ copiæ celeriter omnes iussu Domitij Comana con-
 uenerunt. Interim legati a Pharnace responsum re-
 ferunt; Cappadocia se decessisse, Armeniam minorē
 recepisse, quam paterno nomine iure obtinere debe-
 ret; denique eius regni caussa integra Cæsari seruari
 tur: paratum enim se facere, quod is statuisset. Cn.
 Domitius, cum animaduertet eum Cappadocia de-
 cessisse, non uoluntate adductum, sed necessitate;
 quod facilius Armeniam defendere posset, subiectā
 suo regno, quam Cappadociam, longius remotam;
 quodq. omnes tres legiones adducturum Domitium
 putasset; ex quibus cū duas ad Cæsarem missas audisset,
 audacius

audaciusq. in Armenia substitisset, perseverare cœ-
pit, ut eo quoque regno decederet: neque enim aliud
ius esse Cappadociæ, atque Armeniæ: nec iuste eum
postulare, ut in Cæsaris aduentum res integra differ-
retur: id enim esse integrum, quod ita esset, ut fuisset.
His responsis datis, cum ijs copijs, quas supra scripsi,
profectus est in Armeniam; locisq. superioribus iter
facere instituit. nam ex ponto a Comanis iugum edi-
tum siluestre est, pertainens in Armeniam minorem,
quo Cappadocia finitur ab Armenia. cuius itineris
hæ erant certæ opportunitates, quod in locis superio-
ribus nullus impetus repentinus accidere hostium po-
terat, & quod Cappadocia, his iugis subiecta, ma-
gnam commeatus copiam erat subministratura. Com-
plures interim legationes Pharnaces ad Domitium
mittit, quæ de pace agerent, regiaq. munera Domi-
tio ferrent. ea constanter omnia aspernabatur: nec si-
bi quidquam fore antiquius, quam dignitatem popu-
li R. et regna sociorum recuperare, legatis responde-
bat. magnis et continuis itineribus confectis, cum ad-
uentaret ad Nicopolim, quod opidum in Armenia
minore positum est, plano ipsum loco, montibus ta-
men altis ab duobus lateribus obiectis, satis magno
interuallo ab opido remotis castra posuit lóge a Nico-
póli circiter millia passuú septē. quibus ex castris, cū
locus angustus, atque impeditus esset transeundus,
Pharnaces in insidijs delectos pedites, omnesq. pæne
disposuit equites. magnā autem multitudinem peco-
ris intra eas fauces dissipari iussit, paganosq. et opi-
danos

danos in ijs locis obuersari: ut si amicus Domitius eas angustias transiret; nihil de insidijs suspicaretur, cū in agris et pecora, et homines animaduerneret uersari, tamquam amicorum aduentu: sin uero ut in hostium fines ueniret; præda diripienda, milites dissiparentur, dispersiq. cæderentur. hæc cū administraret, numquam tamē intermittebat legatos de pace, atque amicitia mittere ad Domitium: cum, hoc ipso crederet eum facilius decipi posse. At contra spes pacis Domitio in eisdem castris morandi attulit causam. ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, ueritus ne cognoscerentur insidiæ, suos in castra reuocauit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraq. opido contulit. quæ dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more, atque instituto. in fronte enim, simplici directæ acie, cornuatrinis firmabantur subsidijs. eadem ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra, sinistraq. interuallis, simplicibus ordinibus instructis. perfecit inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro uallo instructa. proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellarijs, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoscit Cæsarem magno in periculo uersari, flagitareq. a Domitio, ut quamprimum sibi subsidia mitteret, propiusq. ipse Alexandriam per Syriam accederet. qua cognitare, Pharnaces uictoriæ loco ducebat; si trahere tempus posset; cū discedendum celeriter Domitio putaret. itaque ab opido, quã facillimū accessum, et æquissimum ad di-

ad dimicandum nostris uidebat, fossas duas directas, non ita magno medio interuallo relicto, quattuor pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. inter has fossas aciem semper instruebat. equitatum autem ab lateribus omnem extra fossam collocabat: qui neque aliter utilis esse poterat, & multum numero anteibat nostrum equitatum. Domitius autem, cum Caesaris magis periculo, quam suo, commoueretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si condiciones, quas reiecerat, rursus appeteret, aut sine causa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitū eduxit. tricesimam sextam legionem in dextro cornu collocavit, Ponticam in sinistro: Deiotari legiones in mediā aciem contulit; quibus tamen angustissimum frontis reliquit interuallum, reliquis cohortibus in subsidijs collocatis. sic utrinque, acie instructa, processum est ad dimicandum. signo sub idem tempus ab utroque dato, concurritur, acriter uarieq. pugnatur. nam tricesima sexta legio, cū extra fossam in equitatum regis impetum fecisset, adeo secundum prælium fecit, ut manibus opidi succederet, fossamq. transiret, aduersosq. hostes aggredere. at Pontica ex altera parte legio, cū paululum auersa hostibus cessisset, fossam autē circuire acies secundo conata esset, ut apertolatero aggredere hostem; in ipso transitu fossæ cōfixa, et oppressa est. Deiotari uero legiones uix impetū sustinuerunt, ita uictrices regis copiae cornu suo dextro, mediaq. acie conuertunt se ad tricesimā sextam

tam legionem: quæ tamen fortiter uincientium impetum sustinuit; magnis copijs hostium circumdata, præsentissimo animo pugnans in orbem se recepit ad radices montium: quo Pharnaces insequi propter iniquitatem loci noluit. ita, Pontica legione pæne tota amissa, magna parte Deiotari militum interfecta, tricesimasexta legio in loca se superiora contulit, non amplius ducentis quinquaginta desideratis. ceciderunt eo prælio splendidi, ac illustres uiri non nulli equites Romani. quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusque tutis per Cappadociam se in Asiam recepit. Pharnaces, rebus secundis elatus, cum de Cæsare ea, quæ optabat, speraret, Pontum omnibus copijs occupauit: ibique et uictor, et crudelissimus rex, cum sibi fortunam paternam, feliciore euentu, destinaret, multa opida expugnauit; bona ciuium Romanorum, Ponticorumque diripuit; supplicia cõstituit in eos, qui aliquã formæ, atque ætatis commédationem habebant, eaque, quæ morte essent miseriora; Pontumque, nullo defendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: quæ prouincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat. namque eo missus æstate cū duabus legionibus Q. Cornificius, Cæsaris quæstor, prætor, quamquam erat prouincia minime copiosa ad exercitus alendos, et finitimo bello, ac dissensionibus uastata, et confecta, tamen prudentia, ac diligentia sua, quod

quod magnam curam suscipiebat , ne quo temere progrediretur, & recepit, et defendit. nāque, & Castella complura , locis editis posita, quorum opportunitas Castellanos impellebat ad decursiones faciēdas, et bellum inferendum, expugnauit; eaq. praeda Milites donauit: quae etsi erat tenuis, tamē, in tanta Prouinciae desperatione, erat grata , praesertim virtute parta . & cum Octavius ex fuga Pharsalici proelij magna Classe in illum se sinū contulisset, paucis Nauibus Hiertinorum, quorum semper in Remp. singulare constiterat officium ; dispersis Octavianis Nauibus erat potitus; ut uel Classedimicare posset , adiunctis captiuis Nauibus sociorū : cū diuersissima parte Orbis terrarum Cn. Pompeium victor Caesar sequeretur; compluresq. aduersarios in Illyricum , propter Macedoniae propinquitatem, se, reliquijs ex fuga collectis , compulisse audiret , literas ad Gabinium mittit , uti cum Legionibus Tironum , quae nuper erant conscriptae , proficisceretur in Illyricum; coniunctisq. copijs cum Q. Cornificio , si quod periculum Prouinciae inferretur, depelleret : sin ea non magnis copijs tuta esse posset , in Macedoniam Legiones adduceret . omnem enim illam partē, Regionemque, uiuo Cn. Pompeio, bellum instauraturam esse credebat. Gabinus , ut in Illyricū uenit, hiberno tēpore Anni, ac difficili, siue copiosiore Prouinciam existimans, siue multū fortunae victoris Caesaris tribuens, sine virtute, & scientia sua confusus, quā saepe in Bellis periclitatus, magnas res, & secundas ductu , ausuq. suo gesserat;

F s neque

neque Prouinciae facultatibus subleuabatur, quae partim erat exinanita, partim infidelis, neque Naribus, intercluso Mari tempestatibus, cōmeatus supportari poterat; magnisq. difficultatibus coactus, non ut uolebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat. ita, cum durissimis tempestatibus, propter inopiam, Castella, aut Opida expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat: adeoq. est a Barbaris contemptus, ut, Salonam se recipiens in Opidum maritimum, quod Ciues Romani fortissimi, fidelissimiq. incolebant, in agmine dimicare sit coactus. Quo proelio duobus millibus Militum amplius amissis, Centurionibus XXXIIIX, Tribunis IV, cum reliquis copijs Salonā se recepit; summaq. ibi difficultate rerum omnium pressus, paucis Mensibus morbo perijt. cuius & infelicitas vini, & subita mors in magnam spem Octauium adduxit Prouinciae potiundae: quem tamen diutius in rebus secundis & Fortuna, quae plurimū in Bellis potest, diligentiaq. Cornificij, et virtus Vatinij uersari passa non est. Vatinius, Brundisij cum esset, cognitis rebus, quae gestae erant in Illyrico, cum crebris litteris Cornificij ad auxilium Prouinciae ferendum euocaretur; et M. Octauium audiret cum Barbaris foedera percussisse, compluribusq. locis nostrorum Militum oppugnare praesidia, partim Classe per se, partim pedestribus copijs per Barbaros; etsi, graui magnitudine affectus, vix corporis viribus animum sequebatur; tamen uirtute uicit incommodum Naturae, difficultatesq. Hic mis, & subitae praeparationis. nam, cum ipse paucas

in Portu Naues longas haberet, litteras in Achaiam ad Q. Calenum misit, uti sibi Classem mitteret. Quod cum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octauij non poterant; Nauibus aëtuarijs, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quamquam nō satis iusta ad proeliandum, Rostra imposuit. has adiunctas Nauibus longis, & numero Classis aucto, Militibus veteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus Legionibus, qui numero Aegrorum relicti erant Brundisii, cum Exercitus in Graeciā transportaretur, profectus est in Illyricum, maritimasque non nullas Ciuitates, quae defecerāt, Octauioque se tradiderant, partim recipiebat, partim remanētes in suo consilio praeteruehebatur: nec sibi ullius rei morā, necessitatemque iniungebat, quin, quam celerrime posset, ipsum Octauium persequeretur. hunc oppugnantem Epidaurum terra, marique, ubi nostrum erat praesidium, aduentu suo discedere ab oppugnatione coegit; praesidiumque nostrum recepit. Octauius, cum Vatiniū Classē magna ex parte cōfectam ex Nauiculis aëtuarijs habere cognouisset, cōsuis sua Classe, substitit ad Insulā Thauridem; qua Regione Vatinius insequens nauigabat, non quod Octauium ibi restitisse sciret; sed quod eum longius progressum insequi decreuerat. Cum propius Thauridē accessisset, distensis suis Nauibus, quod & tēpestas erat turbulenta, & nulla suspicio Hostis, repente aduersam ad se uenientem Nauem, antennis ad mediū malū demissis, instructā propugnatoribus

animauertit. Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demittiq. antennas iubet, et Milites armari: & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quae primae Naues subsequerentur, idem ut facerent, significabat: Parabat se Vatiniani, repente oppressi: parati deinceps Octauiani ex Portu procedebant. Instruitur utrimque acies, ordine disposita magis Octauiana, paratior Militum animis Vatiniana. Vatinius, cum aduerteret, neque Nauium se magnitudine, neque numero parem esse futurae dimicationi, Fortunae re committere maluit: itaque primus sua quinqueremi in quadremem ipsius Octauij impetum fecit. celerrime, fortissimeq. contra illo remigante, Naues aduersae Rostris concurrunt adeo uehementer, ut Nauis Octauiana, Rostro discussa, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis proelium; concurriturq. ad duces maxime. nam, cum suo quisque auxilium ferret, magnum comminus in angusto Mari proelium factum est: quantoq. coniunctis magis Nauibus confligendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex suis Nauibus in Hostium Naues transire non dubitabant; et, dimicatione aequata, longe superiores virtute, rem feliciter gerebant. deprimitur ipsius Octauij quadremis: multae praeterea capiuntur, aut Rostris perforatae merguntur: propugnatores Octauiani partim in Nauibus iugulantur, partim in Mare praecipitantur: ipse Octavius se in Scapham confert: in quam plures cum confugerent, depressa Scapha, uulneratus tamen adnatat ad suum Myoparonem. Eo

receptus,

receptus, cū proelium Nox dirimeret, tempestate magna velis profugit. sequuntur hunc suae Naues nō nullae, quas casu s ab illo periculo vindicarat. At Vatinius, re bene gesta, receptui cecinit; suisq. omnibus incolumibus, in eum se Portum victor recepit, quo ex Portu Classis Octauiana ad dimicandum processerat. capit ex eo proelio pentiremem 1, triremes 11. dycrotas 11 x. compluresq. remiges Octauianos: posteroq. ibi die fuit, dum suas, captiuasq. Naues resisteret. Post diem 111. contendit in Insulam Issam; quod eo se recepisse ex fuga credebat Octauium. erat nobilissimum Regionum earum Opidum, coniunctissimumq. Octauio. quo ut peruenit, Opidani supplices se Vatinio dederunt: comperitq. ipsum Octauium, paruis, paucisq. Nauigys, vento secundo, Regionem Graeciae petisse, inde ut Siciliam, deinde Africā, caperet. Ita breui spatio, re praeclarissime gesta, Prouincia recepta, et Cornificio reddita, Classe Aduersariorum ex illo toto sinu expulsa, victor se Brundisium, incolumi Exercitu, et Classe, recepit. His autem temporibus, quibus Caesar ad Dyrrhachium Pompeium obsidebat, et proelio Pharsalico rem feliciter gerebat, Alexandriaeq. cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama, dimicabat; Cassius Longinus, in Hispania Propractor, Prouinciae ulterioris obtinendae caussa, relictus, siue cōsuetudine naturae suae, siue odio, quod in illam Prouinciam susceperat Quae stor, ex insidijs ibi uulneratus, magnas odij sui fecerat accessiones; quod uel ex conscientia sua, cū de se

mutuo sentire Prouinciam crederet, uel initis signis, et testimonijs eorum, qui difficulter odia dissimulant, animaduertere poterat, et compensare offensionem Prouinciae Exercitus amore cupiebat. itaque, cum primum in unum locum Exercitum conduxit, HS centena Militibus est pollicitus: nec multo post, cum in Lusitania Medobregam Opidum, Montemq. Herminum, expugnasset, quo Medobregenses confugerant; ibiq. Imperator esset appellatus; iterum HS centenis Milites donauit. Multa praeterea, et magna praemia singulis concedebat: quae speciosum reddebant praesentem Exercitus amorem, paullatim tamen, et occulte Militarem disciplinam, seueritatemq. minuebant. Cassius, Legionibus in hiberna dispositis, ad ius dicendum Cordubam se recepit, contractumq. in ea Aes alienum, grauissimis oneribus Prouinciae, constituit exsoluere; et, ut Largitionis postulat consuetudo, per causam liberalitatis speciosam, plura largitori quaerebantur: pecuniae locupletibus imperabantur; quas Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat: in gregem locupletium simultatum causae tenues coniciebantur, neque ullum genus quaesitus, aut magni, et euidetis; aut minimi, et sordidi, praetermittebatur; quo domus, et tribunal Imperatoris uacaret. nemo erat, qui modo aliquam iacturam facere posset, quin aut uadimonio teneretur, aut in reos referretur: ita etiam magna sollicitudo periculorum ad iacturas, et detrimeta rei familiaris adiungebatur. Quibus de causis accidit, ut, cum longius Imperator eadem faceret,

faceret, quae fecerat Quaestor, similia rursus de morte eius Prouinciales consilia inirent. horum odiu cōfirmabant non nulli familiares eius: qui, cum in illa societate uersarentur rapinarum, nihilo minus oderant eū, cuius nomine peccabant: sibi que, quod rapuerant, acceptum ferebant; quod interciderat, aut erat interpellatum, Cassio assignabant. v. Legionem nouam conscribit: augetur odium et ex ipso delectu, & sumptu additae Legionis. complentur Equitum III. millia: maximisq. onerantur impensis: nec Prouinciae datur ulla requies. Interim litteras accepit a Caesare, ut in Africam Exercitum transiiceret, perq. Mauritaniam ad fines Numidiae perueniret: quod magna Cn. Pópeio Iuba Rex miserat auxilia, maioraq. missurus existimabatur. Quibus litteris acceptis, insolenti uoluptate efferebatur; quod sibi nouarum Prouinciaru, et fertilissimi Regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniā proficiscitur, ad Legiones accersendas, auxiliaq. adducenda; certis hominibus dat negotium, ut frumentum, Nauesq. C. praepararentur, pecuniaeque describerentur, atque imperarentur; ne qua res, cum redisset, moraretur. redditus eius fuit celerior omnium opinione. non enim labor, aut uigilantia, cupiēti praesertim aliquid, Cassio deerat. Exercitu coactō in unum locum, Castris ad Corāubam positus, pro Concione Militibus exponit, quas res Caesaris iussu gerere deberet; polliceturq. ijs, cum in Mauritaniā transieciisset, HS centena se daturim: v. fore in Hispania Legionem. ex Concione se Cordubam

recepit; eoq. ipso die, meridiana hora, cum in Basilicā iret, quidam Minucius Silo, cliens L. Raciliij, libellū, quasi aliquid ab eo postularet, ut Miles, ei trās diti: dein de post Racilium, (nam is latus Cassii tegebat) quasi respōsum ab eo peteret, celeriter dato loco, cum se in sinuasset, sinistra corripit eum, dextraq. bis ferit pugione. Clamore sublato, fit a coniuratis impetus uniuersis. Munatius Plancus proximum gladio transficit Licōrē. hoc interfecto, Q. Cassium Legatum uulnerat. Ibi T. Vasius, et L. Mergilio, simili confidentia, Plancum Municipem suum adiuuant. erant enim omnes Italicēses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus inuolat, iacentemq. leuibus fauciat plagis. Concurritur ad Cassium defendēdum. semper enim Berones, compluresq. Euocatos cum telis secum habere consueuerat. a quibus ceteri intercluduntur, qui ad caedem faciendā subsequebantur. Quo in numero fuit Calpurnius Saluianus, & Manlius Tuscus. Minucius inter saxa, quae iaciebantur, in itinere fugiens opprimitur; et, relato ad domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certū cognosceret, cōfectus ne Cassius esset. L. Laterensis, cum id non dubitaret, accurrit laetus in Castra; Militibusq. vernaculis, et Secundae Legionis, quibus odio sciebat praecipue Cassium esse, gratulatur. tollitur a multitudine in Tribunal, Praetor appellatur. nemo enim in Prouincia natus, aut vernaculae Legionis Miles, aut diuturnitate iā factus Prouincialis, quo in numero erat II. Legio, nō cum omni Prouincia consenserat

consenserat in odio Cassii . nam Legiones x x x , & x x i , paucis Mensibus in Italia scriptas , Caesar attribuerat Longino . v . Legio ibi nuper erat confecta . Interim nunciatur Laterensi , viuere Cassium . Quo nuncio , dolore magis permotus , quam animo perturbatus , reficit celeriter se , & ad Cassium uisendum proficiscitur . Re cognita , x x x . Legio signa Cordubam infert , ad auxilium ferendum Imperatori suo . facit hoc idem x x i . subsequitur has v : cum i i . Legiones reliquae essent in Castris ; secundani , ueriti , ne soli relinqueretur , atque ex eo , quid sensissent , indicaretur , secuti sunt factum superiorum . permansit in sententia Legio vernacula , nec ullo timore de gradu deiecta est . Cassius eos , qui nominati erant conscij caedis , iubet comprehendi : Legionem v . in Castra remittit , Cohortibus x x x retentis . indicio Minucij cognoscit , L. Racilium , & L. Laterensem , & Annum Scapulam , maximae dignitatis , et gratiae provincialem hominem , sibiq. tam familiarem , quam Laterensem , et Racilium , in eadem fuisse coniuratione . nec diu moratur dolorem suum , quin eos interfici iubeat . Minucium Libertis transdit excruciantum ; item Calpurnium Saluiantum , qui profitetur indicium , coniuratorumq. numerum auget , uere , ut quidam existimant , ut non nulli queruntur , coactus . Iisdem cruciatibus affectus L. Mergilio Squillus nominat plures : quos Cassius interfici iubet , execeptis ijs , qui se pecunia redemerunt . nam palam HS C C I O O cum Calpurnio paciscitur , &

CUM

cum Q. Sextio quinquaginta. qui, * etsi maxime nocentes sunt multati, tamen periculum vitae, dolorq. uulnerum, pecunia remissus, Crudelitatem cum Auaritia certasse significabat. Aliquot post diebus litteras a Caesare missas accipit; quibus cognoscit, Pompeium, in Acie uictum, amissis copijs fugisse. Quare cognita, mistam dolori uoluptatem capiebat. uictoriae nuncius laetitiam exprimebat: confectum bellum licetiam tēporum intercludebat. sic erat dubius animus, utrum nihil timere, an omnia licere, mallet. Sanatis uulneribus, accersit omnes, qui sibi pecunias expensas tulerant; acceptasq. eas iubet reserri, quibus parum uidebatur imposuisse oneris, ampliorem pecuniā * imperat. aequa autē ratione delectum instituit: quos ex omnibus Cōuentibus, Colonijsq. conscriptos, transmarina militia perterritos, ad sacramenti redemptionem uocabat. magnum hoc fuit uectigal, maius tamen creabat odium. His rebus confectis, totum Exercitum lustrat. Legiones, quas in Africam ducturus erat, et auxilia mittit ad Traiectum: ipse, Classem, quam parabat, ut inspiceret, Hispalim accedit: ibi quoratur: propterea quod Edictū tota Prouincia proposuerat, ut, quibus pecunias imperasset, neque contulissent, se adirent. Quae euocatio uehemēter omnes turbauit. Interim L. Titius, qui eo tempore Tribunus mil. Legionis vernaculae fuerat, nunciat fama, Legionem x x x, quam Q. Cassius Legatus simul ducebat, cum Ilurgim ad Opidum Castra haberet, seditio ne facta, Centurionibus aliquot occisis, qui signa tolli

non

non patiebantur, discessisse, et ad I. Legionem contendisse, quae ad Fretum alio itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum v Cohortibus vndeicesimanorum egreditur, mane peruenit. ibi eum diem, ut, quid ageretur, perspiceret, moratus, Carnionam contendit. hic, cum Legio xx, & xxi. et Cohortes i v. et v. Legio, totusq. conuenisset. Equitatus, audit i v. Cohortes a vernaculis oppressas ad Obuculam, cum his ad secundam peruenisse Legionem, omnesq. ibi se coniunxisse, et T. Thorium Italicensem ducem delegisse. Celeriter habito consilio, Marcellum Cordubam, ut eam in potestate retineret, Q. Cassium Legatum Hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur, conuentum Cordubensem ab eo defecisse; Marcellumq. aut uoluntate, aut necessitate adductum, (namque id uarie nunciabatur) consentire cum Cordubensibus; i i. Cohortes Legionis v. quae fuerant Cordubae in praesidio, idē facere. Cassius, his rebus incensus, mouet Castra, et postero die Segouiam ad Flumē Silicenses uenit. Ibi habita Concione, Militū tentat animos: quos cognoscit, non sua, sed Caesaris absentis causa. sibi fidissimos esse, nullumq. periculum deprecaturus, dum per eos Caesari Prouincia restitueretur. Interim Thorius ad Cordubā veteres Legiones adducit: ac, ne dissensionis initium naturam seditiosa Militum, suaq. uideretur, natura; simul, ut contra Q. Cassium, qui Caesaris nomine maioribus viribus uti uidebatur, acque potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeio se Prouinciam recuperare uelle, palā dicitabat.

*Et itabat. et forsitan etiam hoc fecerit odio Caesaris ,
 & amore Pompeij : cuius nomen multum poterat a-
 pud eas Legiones, quas M. Varro obtinuerat: sed, id
 qua mente commotus fecerit , coniectura sciri non po-
 test. Certe hoc praese Thorius ferebat: Milites adeo
 fatebantur, ut Cn. Pópeij nomen in Scutis inscriptum
 haberent. frequens Legionibus Cõuentus obuiam pro-
 dit, neque tantum virorum, sed etiam Matrum fami-
 lias, ac Praetextatorum; deprecaturque, ne hostili
 aduentu Cordubam diriperent: nam se contra Cassium
 sentire cum omnibus; contra Caesarem ne facere coge-
 rentur, orare. Tantaе multitudinis precibus, & lacry-
 mis Exercitus cõmotus, cum uideret ad Cassium per-
 sequendum nihil opus esse Cn. Pompeij nomine, &
 memoria, tamq. omnibus Caesarianis, quam Pompe-
 ianis, Longinum esse in odio, neque se conuentum, ne-
 que M. Marcellum contra Caesaris caussam posse per-
 ducere, nomen Pompeij ex Scutis detraxerunt; Mar-
 cellum, qui se Caesaris caussam defensurum profiteba-
 tur, ducem adsciuerunt, Praetoremq. appellarunt; &
 sibi conuentum adiunxerunt; Castraq. ad Cordubam
 posuerunt. Cassius eo biduo circiter 1 v. millia
 passuum a Corduba, citra Flumen Baetim, in Opidi cõ-
 spectu loco excelso facit Castra: litteras ad Regem Bo-
 gudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum Procõsu-
 lē in Hispaniam Citeriorē mittit, subsidio sibi, Prouin-
 ciaeq. Caesaris caussa quã primum ueniret. Ipse, hostili
 modo, Cordubēsiũ agros vastat, Aedificia incēdit. Cuius
 rei deformitate, atque indignitate, Legiones, quae Mar-
 cellum*

cellum sibi ducem ceperant, ad eum concurrerunt; ut in *Aciem* educerentur, orant, priusq. configendi sibi potestas fieret, quam cū tanta cōtumelia nobilissimae carissimaeq. possessiones *Cordubensium* in conspectu suo rapinis, ferro, flammaq. consumerentur. *Marcellus*, cum configere miserrimum putaret, quod & victoris, et victi detrimentum ad eundem *Caesarem* esset redundaturum, neque suae potestatis esset, *Legiones Baetim* trāsducit, atque *Aciem* instruit. Cū *Cassius* contra pro *Castris* suis *Aciem* instruxisse loco superiore uideret, caussa interposita, quod is in aequum non descenderet, *Marcellus* Militibus persuadet, ut se in *Castra* recipiant: itaque copias reducere coepit. *Cassius*, quo bono ualebat, *Marcellum*q. infirmum esse sciebat, aggressus *Equitatu* *Legionarios* se recipiētes, cōplures nouissimos in *Fluminis* ripis interfecit. Cum hoc detrimento, quid transitus *Fluminis* vitij, difficultatisq. haberet, cognitum esset, *Marcellus* *Castra Baetim* trāsferat: crebroq. uterque *Legiones* in *Aciem* educit; neque tamen configitur, propter locorum difficultates. Erat copijs pedestribus multo firmior *Marcellus*. habebat enim veteranas *Legiones*, multisq. proelijs expertas. *Cassius* fidei magis, quam virtuti *Legionum*, cōfidebat. itaque, cum *Castra* *Castris* collata essent; et *Marcellus* locū idoneum *Castello* cepisset, quo prohibere aqua *Cassianos* posset; *Longinus*, ueritus, ne genere quodam obsidionis clauderetur in *Regionibus* alienis, sibiq. infestis, noctu silētio ex *Castris* proficiscitur, celeriq. itinere *Vllā* contēdit; quod sibi

sibi fidele esse Opidū credebat. Ibi adeo cōiuncta ponit moenibus Castra, ut et loci natura, (nāque Vlla in edito Monte posita est) et ipsa munitione urbis, undiq. ab oppugnatione tutus esset. hunc Marcellus insequitur, & quam proxime potest Vllā, Castra Castris confert: locorumq. cognita natura, quo maxime rem deducere uolebat, necessitate est adductus; ut neque confugeret; cuius si rei facultas esset, resistere incitatis Militibus non poterat; neque uagari Cassium latius pateretur; ne plures Ciuitates ea paterentur, quae passi erant Cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis, operibusq. in circuitu Opidi continuatis, Vllam, Cassiumq. munitionibus clausit. Quae prius quam perficerentur, Longinus omnē suum Equitatum emisit: "quē magno sibi usui fore credebat, si pabulari, frumentariq. Marcellum non pateretur; magno autē impedimento, si clausus obsidione, & inutilis necessarium consumeret frumentum. Paucis diebus litteris Cassii acceptis, Rex Bogud cum copijs uenit; adiungitq. ei Legionem, quam secum adduxerat, compluresq. Cohortes auxiliarias Hispanorum. namque, ut in Ciuilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispania nō nullae Ciuitates rebus Cassii studebant, plures Marcello fauebant. Accedit cum copijs Bogud ad exteriores Marcelli munitiones. pugnatur utrimque acriter, crebroque, ut accidit, fortuna saepe ad utrumque transferente uictoriam, nec tamen unquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex Citeriore Prouincia cum Cohortibus Legionarijs

narijs XXXV, magnoq. numero Equitum, & reli-
 quorum auxiliorum, uenit ea mente Vllam, ut sine ul-
 lo studio contentiones Cassii, Marcelli. componeret.
 huic uenienti sine dubitatione Marcellus se credit, at
 que offert. Cassius contra suis se tenet praesidijs, siue
 eo, quod plus sibi iuris deberi, quam Marcello, exi-
 stimabat; siue eo, quod, ne praecoccupatus animus Le-
 pidi esset obsequio aduersarij, uerebatur. ponit ad Vl-
 lam Castra Lepidus; neque habet a Marcello quidquã
 diuisi: ne pugnetur, interdicit: ad exeundum Cassium
 inuitat; fidemq. suam in re omni interponit. Cum
 diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum, quid ue
 Lepido esset credendum; neque ullum exitum consilij
 sui reperiret, si permaneret in sententia; postulat,
 uti munitiones disicerentur, sibiq. liber exitus da-
 retur. non tantum indutijs factis, sed prope iam con-
 stituta opera cum complanarent, custodiaeq. munitio-
 num essent deductae; auxilia Regis in id Castellum
 Marcelli, quod proximum erat Regijs Castris, neque
 opinantibus omnibus, si tamen in omnibus fuit Cas-
 sius, (nam de huius conscientia dubitabatur) impe-
 tum fecerunt, compluresq. ibi Milites oppresserunt.
 quod nisi celeriter indignatione, & auxilio Lepidi,
 proelium esset diremptum; maior calamitas esset acce-
 pta. Cum iter Cassio patefactum esset; Castra Marcel-
 lus cum Lepido coniungit. Lepidus eodem tempore,
 Marcellusq. Cordubam cum suis proficiscitur. Nar-
 bonem sub idẽ tempus Trebonius Proconsul ad Pro-
 uinciam obtinendam uenit. de cuius aduentu ut cog-
 nouit

nouit Cassius, Legiones, quas secum habuerat, Equitatumq. in hiberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibiq. aduerso tempore nauigandi Naues conscendit, ut ipse praedicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcello cõmitteret; ut amici eius dictitabant; ne per eam Prouinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius magna pars ab eo defecerat; ut ceteri existimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in potestatem cuiusquam ueniret. Progressus secunda, ut hiberna, tempestate, cum in Iberum Flumẽ, Noctis uitandae caussa, se contulisset, inde, paullo uehementiore tempestate, nihilo periculosius se nauigaturum credens, profectus aduersis fluctibus occurrẽtibus ostio Fluminis, in ipsis faucibus, cum neque flectere Nauem propter vim Fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posse, demersa Navi, perijt. CVM in Syriam Caesar ex Aegypto uenisse, atque ab ijs, qui Roma uenerant ad eum, cognosceret, litterisq. urbanis animaduerneret, multa Romae male, & inutiliter administrari, neque ullam partem Reip. satis cõmode geri; quod & contentionibus Tribunicijs perniciosae scditiones orirentur; & ambitione, atque indulgentia Tribunorum militũ, et qui Legionibus praeerant, multa contra morem, consuetudinemq. Militarem fierent, quae dissoluendae disciplinae, seueritatisq. essent; eaq. omnia flagitare aduentum suum uideret; tamen praesferendum existimauit, quas in Prouincias, Regionesq. uenisset, eas ita relinquere constitutas.

tutas, ut domesticis dissensionibus liberarentur, iura, legesque acciperent; et externorum Hostium metum deponerent. Haec in Syria, Cilicia, Asia celeriter se confecturum sperabat; quod hae Prouinciae nullo bello premebantur. In Bithynia, ac Ponto plus oneris uidebat impendere sibi. Non enim excessisse Ponto Pharnacem audierat, neque excessurum putabat, cum secundo proelio esset uehementer inflatus, quod contra Domitium Caluinum fecerat. Commoratus fere in omnibus Ciuitatibus, quae maiores sunt dignitate, praemia benemeritis & uiritim, et publice tribuit: de controuersis ueteribus cognoscit, ac statuit Reges, tyranos, dynastas Prouinciae, finitimosque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, condicionibus impositis Prouinciae tuendae, ac defendendae dimittit & sibi, et Populo Ramiciissimos. paucis diebus in ea Prouincia consumptis, Sex. Caesarem, amicum, et necessarium suum, Legionibus Syriae praefecit; ipse eadem Classe, qua uenerat, proficiscitur in Ciliciam. Cuius Prouinciae Ciuitates omnes euocat Tarsum: quod Opidum fere totius Ciliciae nobilissimum, fortissimumque est. ibi, rebus omnibus Prouinciae, & finitimarum Ciuitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum non diutius moratur; magnisque itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazace commoratus uenit, Comana, uetustissimum, et sanctissimum in Cappadocia Bellonae Templum, quod tanta religione colitur, ut sacerdos eius Deae Maestate, Imperio, & potentia secundus a Rege consensu gentis illius habeatur,

beatur, id homini nobilissimo Nicomedi Bithynio ad-
 iudicauit: qui, Regio Cappadocum genere ortus, pro-
 pter a duersam fortunam maiorum suorum, mutatio-
 nemq. generis, iure minime dubio, uetustate tamen
 intermisso, sacerdotium id repetebat. fratrem autem
 Ariobarzanis Ariaratem, cum bene meritis uter-
 que eorum de Rep. esset, ne aut Regni hereditas Aria-
 ratem sollicitaret, aut heres Regni terreret, Ariobar-
 zani attribuit, qui sub eius Imperio, ac ditione esset:
 ipse iter coeptū simili uelocitate conficere coepit. Cum
 propius Pontum, finesq. Gallograeciae accessisset, De-
 iotarus, tetrarches Gallograeciae, tunc quidem paene
 totius, quod ei neque legibus, neque moribus conces-
 sum esse ceteri tetrarchae contendebant, sine dubio
 autem Rex Armeniae minoris ab Senatu appellatus,
 depositis Regijs insignibus, neque tantum priuato ue-
 stitu, sed etiam reorum habitu simplex ad Caesarem
 uenit oratum, ut sibi ignosceret, quod in ea parte po-
 situs terrarū, quae nulla praesidia Caesaris habuisset,
 Exercitibus, imperijsq. in Cn. Pompeij Castris fuisset:
 neque enim se Iudicem debuisse esse controuersiarum
 Populi R. sed parere praesentibus Imperijs. Contra
 quae Caesar, cū plurima sua cōmemorasset officia, quae
 Cōsul ei Decretis publicis tribuisset; cumq. defensionē
 eius, nullam posse excusationem eius imprudentiae
 recipere, coarguisset; quod homo tātae prudentiae, ac
 diligētiae scire potuisset, quis urbem, Italiāq. teneret;
 ubi Senatus, Populusq. R. ubi Resp. esset; quis deinde
 post L. Lentulum, C. Marcellum Consul esset: sed
 tamen

tamen se concedere id factum superioribus suis beneficijs, ueteri hospitio, atque amicitiae, dignitati, aetatiq. hominis, precibus eorum, qui frequentes concurrissent, hospites, atque amici Deiotari, ad deprecandum: de controuersis Tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: Regium uestitum ei restituit. Legionem autem, quam ex genere Ciuium suorum Deiotarus, natura, disciplinaq. nostra constitutam, habebat, Equitatumq. omnem ad bellum gerendum adducere iussit. Cū in Pontum uenisset, copiasq. omnes in unum locum coegisset; quae numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant (excepta enim Legione VI, quam secum adduxerat Alexandria veteranam, multis laboribus, periculisq. sanctam, multisq. Militibus, partim difficultate itinerum, ac Nauigationum, partim crebritate bellorum, adeo deminutam, ut minus 100 hominum in ea esset; reliquae erant III. Legiones, una Deiotari, duae, quae in eo proelio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant) Legati, a Pharnace missi, Caesarem aduentum; atque in primis deprecantur, ne eius aduentus hostilis esset. faturum enim omnia Pharnacem, quae imperata essent. maximeq. commemorabant, nulla Pharnacem auxilia contra Caesarem Pompeio dare uoluisse; cum Deiotarus, qui dedisset, tamen ei satis fecisset. Caesar respondit, se fore acquissimum Pharnaci, si, quae polliceretur, repraesentaturus esset. monuit autem, ut solebat, mitibus uerbis Legatos, ne aut Deiotarum sibi obijcerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod

A T H I R T H I

auxilia Pompeio non misissent : nam se neque Libentius facere quidquam , quam supplicibus ignoscere ; neque Prouinciarum publicas iniurias condonare ijs posse , qui non fuissent in se officiosi : id ipsum , quod cō memorassent , officiū utilius Pharnaci fuisse , qui pro uidisset , ne vinceretur , quam sibi , cui Dij immortales victoriam tribuissent : itaque se magnas , & graues iniurias Ciuium Romanorum , qui in Ponto negotiati essent , quoniam in integrum restituere nō. posset , cōcedere Pharnaci : nā neque interfectis amissam vitā , neque exfectis virilitatem restituere posse ; quod quidem supplicium grauius morte Ciues Romani subissent : Ponto uero decederet confestim ; familiasq. publicanorum remitteret ; ceteraq. restitueret socijs Ciuibusq. Romanis , quae penes eum essent : si fecisset , iā tunc sibi mitteret munera , ac dona , quae , bene rebus gestis , Imperatores ab amicis accipere consueissent . miserat enim Pharnaces Coronam auream . His responsis datis , Legatos remisit . At Pharnaces , omnia liberaliter pollicitus ; cum , festinantē , ac properantem Caesarem , speraret libentius etiam crediturum suis promissis , quam res pateretur , quo celerius , honestiusq. ad res magis necessarias proficisceretur , (nemi enim erat ignotū , plurimis de caussis ad urbē Caesarē reuocari) lentius agere , decedendi diem postulare longiorē , pactiones interponere , in summa frustrari coepit . Caesar , cognita calliditate hominis , quod alijs téporibus natura facere consueuerat , tunc necessitate fecit adductus , ut celerius omnium opinione

manum

manum confereret . Zela est Opidum in Ponto, pos-
 tu ipso, ut in plano loco, satis munitum : tumulus e-
 nim naturalis, uelut manu factus, excelso undique
 fastigio sustinet murum . circumpositi sunt huic Opi-
 do magni, multiq. intercisi vallibus colles : quorum e-
 ditissimus unus, qui, propter victoriam Mithridatis,
 & infelicitatem Triarij, detrimentumq. Exercitus
 nostri, superioribus locis, atque itineribus paene con-
 iunctus Opido, magnam in illis partibus habet no-
 bilitatem . nec multo longior millibus passuum III.
 abest ab Zela . hunc locum Pharnaces, veteribus
 paternorum felicium Castrorum, refectis operibus, co-
 pijs omnibus suis occupauit . Caesar, cum ab Hoste mil-
 lia passuum v. Castra posuisset ; uideretq. eas val-
 les, quibus Regia Castra munitur, eodem interual-
 lo sua Castra munituras ; si modo ea loca hostes prio-
 res non cepissent, quae multo erant propiora Regis Ca-
 stris ; aggerem comportari iubet intra munitiones,
 Quo celeriter collato, proxima nocte, uigilia quarta,
 Legionibus omnibus expeditis, impedimentisq. in Ca-
 stris relictis, prima luce, non opinantibus Hostibus,
 eum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secun-
 dum proelium aduersus Triarium fecerat . huc omnē
 comportari aggerem e Castris, seruitiaq. agi iussit ;
 ne quis ab opere miles discederet ; cum, spatio non
 amplius 60 passuum, intercisa vallis Castra Ho-
 stium diuideret ab opere incepto Caesaris Castrorum,
 Pharnaces, cum id repente prima luce animaduert-
 tisset, copias suas omnes pro Castris instruxit, quas

interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis peruulgata Militari credebat instrui Caesar, uel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur, uel ad ostentationem Regiae fiduciae, ne munitione magis, quam manu, defendere locum Pharnaces uideretur: itaque deterritus non est, quo minus, prima Acie pro uallo instructa, reliqua pars Exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulsus siue loci felicitate, siue auspicijs, & religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiebamus; siue paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta, cum, more operis quotidiani, magnam illam seruorum multitudinem, quae aggerē portabat, Militum esse credidisset; siue etiam veterani fiducia Exercitus sui, quem cum Legione XXI in Acie conflixisse, & uicisse Legati eius gloriabantur; simul contemptu Exercitus nostri, quem pulsum a se, Domitio Duce, sciebat; inito consilio dimicandi, descēdere praerupta ualle coepit. cuius aliquādiu Caesar irridebat inanem ostentationē, et eo loco Militum cohortationem, quem in locum nemo sanus Hostis subiturus esset: cum interim Pharnaces eodem gradu, quo in proelium descenderat, uallem ascendere aduersus arduum Collem instructis copijs coepit; Caesar, incredibili eius uel temeritate, uel fiducia motus, neque opinans, imparatusq. oppressus, eodē tēpore Milites ab operibus uocat, arma capere iubet, Legiones opponit, Acie instruit. cuius rei subita trepidatio magnum terrorem attulit nostris, nō dū ordinibus instructis, falcatae Regiae Quadrigae permistos

permistos Milites perturbát, quae tamé celeriter multitudine telorum opprimuntur . insequitur has Acies hostium; et, clamore sublato, confligitur, multum adiuuante natura loci , plurimum Deorum immortalis benignitate: qui cum omnibus casibus Belli interfunt, tum praecipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari. Magno atque acri comminus proelio factó, dextro Cornu ; quo veterana Legio VI. erat collocata , initium victoriae natum est ab ea parte , cum in procliui detruderentur Hostes, multo tardius, sed tamen iisdem Dijs adiuuantibus, sinistro cornu, mediaq. Acie, totae profligantur copiae Regis. quae quá facile subierant iniquum locum, tá celeriter gradu pulsae , premebantur loci iniquitate . itaque , multis Militibus partim interfectis, partim suorum ruina oppressis, qui uelocitate effugere poterant, armis tamé proiecctis, uallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant . at nostri , victoria elati , subire iniquum locum, munitionesq. aggredi uon dubitarunt. defendētibus autem ijs Cohortibus Castra, quas Pharnaces praesidio reliquerat, celeriter Castris Hostium sunt potiti . interfecta multitudine omni, aut capta suorum, Pharnaces cum paucis Equitibus profugit. cui nisi Castrorum oppugnatio facultatem attulisset liberius profugiendi, uinuis in Caesaris potestatem adductus esset. Tali uictoria toties uictor Caesar incredibili est laetitiae affectus, quod maximum bellum tanta celeritate consecerat: eratque subiti periculi recollectione, laetior , quod uictoria facili ex difficillimis

rebus acciderat . Ponto recepto, praeda omni Regia Militibus condonata, postero die cum expeditis Equitibus ipse proficiscitur : Legionem v. i. decedere ad praemia, atque honores accipiendos in Italiam iubet : auxilia Deiotari domum remittit : II, Legiones cum Coelio Vintiano in Ponto reliquit, Ita per Gallograeciam, Bithyuiamq. in Asiam iter facit : omniumq. earum Prouinciarum de controuersis cognoscit, & statuit : iura in Tetrarchas, Reges, Ciuitates distribuit . Mithridatem Pergamenum, a quo rem feliciter, celeriterq. gestam in Aegypto supra scripsimus, Regio genere ortum, disciplinis etiam Regis educatum, (nam eum Mithridates, Rex Asiae totius, propter nobilitatem Pergamo paruulum secum asportauerat in Castra, multosq. tenuerat annos.) Regem Bosphori constituit, quod sub Imperio Pharnacis fuerat ; Prouinciasq. Populi R. a barbaris, atque inimicis Regibus, interposito amicissimo Rege, minuit . Eisdem Tetrarchiam, Legibus Gallograecorum, iure gentis, & cognationis adiudicauit, occupatam, & possessam paucis ante annis a Deiotaro. Neque tamen usquam diutius moratus est, quam necessitas urbana rum seditionum pati videbatur . Rebus felicissime, celerrimeq. confectis, in Italiam celerius omnium opinione uenit .

A. HIRTII; vel, OPPII
 COMMENTARIORVM
 DE BELLO AFRICANO
 LIBER. VNVS

C. CAESAR, itineribus iustis confectis, nullo die intermisso, ad XIV. Kal. Ian. Libyaem peruenit. Statimq. ostendit sese Naues uelle conscendere; cum non amplius Legionem Tironum haberet unam, Equitesq. uix DC. Tabernaculum secundum Litus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis morae quidquam fore speraret, & ut omnes in dies, horasq. parati essent. Incidit per id tempus, ut tempestates ad nauigandum idoneas non haberet. nihilo tamen minus in Nauibus remiges, Militesq. continere, & nullam praetermittere occasionem profectionis; cum praesertim ab incolis eius Prouinciae nunciarentur Aduersariorum copiae, Equitatus infinitus, Legiones Regiae IV, Leuis armaturae magna vis, Scipionis Legiones X, Elephanti CXX, Classesq. esse complures. tamen non deterrebat, animoque, & spe confidebat. Interim in dies & Naues longae adaugeri, & onerariae complures eodem concurrere, & Legiones Tironum conuenire, in his veterana Legio V, Equitum ad II, millia. Legionibus collectis, VI, & Equitum II. millibus, ut quaeque prima Legio uenerat, in Naues longas impone-

imponebatur; Equites autem in onerarias. ita maio-
 rem partem Navium antecedere iussit, et Insulam pe-
 tere Aponianam, quae non abest a Lilybaeo. ibiq.
 commoratus, bona paucorum uendit publice: dein-
 de Allieno Praetori, qui Siciliam obtinebat, de omni-
 bus rebus praecipit, & de reliquo Exercitu celeriter
 imponendo. Datis mandatis, ipse Naxum conscendit
 ad vi. Kal. Ian. & reliquas Naues statim est consecu-
 tus. ita, uento certo, celeriq. nauigio uectus, post
 diem quartam cum longis paucis Naviibus in conspe-
 ctum Africae uenit. namque onerariae reliquae, prae-
 ter paucas, uento dispersae, atque errabundae diuersa
 loca petierunt. Clupeam Classe praeteruehitur, dein-
 de Neapolim. complura praeterea Castella, & Opi-
 da non longe a Mari relinquit. Postquam Adrume-
 tum accessit, ubi praesidium erat Aduersariorum, cui
 praerat C. Considius, & a Clupea secundum oram
 maritimam, cum Equitatu Adrumeti Cn. Piso cum
 Mauris circiter 111. millibus apparuit. Ibi paulli-
 sper Caesar ante Portum commoratus, dum reliquae
 Naues conuenirent, exponit Exercitum. cuius nume-
 rus in praesentia fuit peditum 111. millium, Equi-
 tum C L. Castrisq. ante Opidum positis, sine
 iniuria cuiusquam consedit; cohibetq. omnes a
 praeda. Opidani interim muros armatis complent.
 ante Portum frequentes considunt ad se defenden-
 dum. quorum numerum 11. Legionum intus erat.
 Caesar, circum Opidum uectus, natura loci perpe-
 eta, redit in Castra. non nemo culpae eius, impruden-
 tiaeq.

tiaeq. assignabat, quod neque certum locum gubernatoribus, praefectisque, quem peterent, praeceperat : neque, ut mos ipsius, consuetudoq. superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut in tempore, ijs perlectis, locum certum peterent uniuersi. quod minime Caesarem fefellerat. náque nullum Portum terrae Africae, quo Classes decurrerent, pro certo tutum ab Hostium praesidio fore suspicabatur : sed fortuitu oblatam occasionem egressus aucupabatur .

L. Plancus, interim legatus petit a Caesare, ut sibi daret facultatem cum Considio agendi, si posset aliqua ratione perduci ad sanitatem . itaque, data facultate, litteras conscribit; & eas Captiuo dat perferendas in Opidum ad Considium. Quo simul atque Captiuus peruenisset, litterasque, ut erat mandatum, Considio porrigere coepisset, prius, quam acciperet ille, Vnde, inquit, istas? Tum Captiuus, Venio a Caesare. Tunc Considius, Vnus es, inquit, Scipio Imperator hoc tempore Populi R. deinde in conspectu suo Captiuum statim interfici iubet : litterasq. non dum perlectas, sicut erant signatae, dat homini certo ad Scipionem perferendas . Postquam, una nocte, & die ad Opidum consumpta, neque responsum ullum a Considio dabatur; neque ei reliquae copiae succurrebant; neque Equitatu abundabat; & ad Opidum oppugnandum non satis copiarum habebat, & eas Tironum; neque primo aduentu conuulnerari Exercitum uolebat; et Opidi egregia munitio, difficilisq. ad oppugnandum erat accessus; & nunciabantur auxilia ma-

gna

*gna Equitatus Opidanis suppeticas uenire: non est ui-
 sa ratio ad oppugnandum Opidum commorandi; ne-
 dum in ea re Caesar esset occupatus, circumuentus a
 tergo ab Equitatu Hostium laboraret, itaque, Castra
 cum mouere uellet, subito ex Opido erupit multitu-
 do: atque Equitatus subsidio uno tempore eis casu
 succurrit, qui erat missus ab Iuba ad stipendium ac-
 cipiendum: Castraque, unde Caesar egressus, iter face-
 re coeperat, occupant, et eius agmen extremum inse-
 qui coeperunt. Quae res cum animaduersa esset, subit-
 o Legionarij consistunt; et Equites, quamquam erant
 pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissi-
 me concurrunt. Accidit res incredibilis, ut Equites in-
 nus xxx. Galli, Maurorum Equitum 11. millia
 loco pellerent, urgerentq. in Opidum. Postquam re-
 pulsi, et coniecti erant intra munitiones, Caesar iter
 constitutum ire contendit. quod cum saepius faceret;
 & modo insequerentur, modo rursus ab Equitibus in
 Opidum repellerentur: cohortibus paucis ex uetera-
 nis, quas secum habebat, in extremo agmine colloca-
 tis, et parte Equitatus, iter leniter cum reliquis face-
 re coepit. ita, quanto longius ab Opido discedebatur,
 tanto tardiores ad insequendum erant Numidae. in-
 terim in itinere ex Opidis, et Castellis Legationes ueni-
 re, polliceri frumentum, paratosq. esse, quae impe-
 rasset, facere. itaque eo die Castra posuit ad Opidum.
 Ruspinam Kalendis Ian. inde mouit, et peruenit ad
 Opidum Leptin, liberam ciuitatem, & immunem.
 Legati ex Opido ueniunt obuiam: libenter se omnia
 factu-*

facturos, quae uellet, pollicerentur. Itaque, Centuri-
 nibus ad Portas Opidi, & custodijs impositis, ne quis
 Miles in Opidum introiret, aut iniuriam faceret cui-
 piam incolae, non longe ab Opido secundum Litus fa-
 cit Castra. Eodē Naues onerariae, & longe non nul-
 lae casu aduenerunt. reliquae, ut est ei nunciatum, in-
 tae locorum Vticam uersus petere uisae sunt. Interim
 Caesar a Mari non gredi, neque mediterranea pete-
 re propter Nauium errorem, Equitatuq. in Nauibus
 omnem continere, ut arbitror, ne agri uastarentur:
 aquam in Naues iubet comportari. Remiges interim
 qui Aquatū e Nauibus exierāt, subito Equites Mau-
 ri, neque opinantibus Caesarianis, adorti, multos ia-
 culis conuulnerauerunt, non nullas interfecerunt. la-
 tent enim in insidijs cum equis inter conualles, & su-
 bito exeunt, non ut in Campo comminus depugnent.
 Caesar interim in Sardiniam nuncios cum litteris, &
 in reliquas Prouincias finitimas dimisit, ut sibi auxi-
 lia, commeatus, frumentum, simulatq. litteras le-
 gissent, mittenda curarent: exoneratisq. partim Na-
 uibus longis, Rabirium Postumum in Siciliam ad se-
 cundum commeatu accersendum mittit. Interim
 cum x. Nauibus longis ad reliquas Naues onera-
 rias conquirendas, quae deerrassent, & simul Mare
 tuendum ab Hostibus iubet proficisci. Item C. Sallu-
 stium Crispum Praetorem ad Cercinnam Insulam uer-
 sus, quam Aduersarij tenebant, cū parte Nauium ire
 iubet; quod ibi magnum numerum frumenti esse au-
 diebat. Haec ita imperabat, itaq. unicuique praecipie-
 bat,

bat, ut, si fieri posset, nec locum ullum excusatio haberet, nec moram tergiuersatio. ipse interea, ex Persurgis, & incolis cognitis condicionibus Scipionis, & qui cum eo contra se bellum gerebant, miserari. Regium enim Equitatum in Prouincia Africa Scipio alebat. tanta hominum erat dementia, ut mallerent Regis esse uectigales, quam cū Ciuibus in Patria in suis fortunis esse incolumes. Caesar ad III Non. Ian. Castra mouet: Leptiq. v I. Cohortiuū praesidio cum Saserna relicto, ipse rursus, unde pridie uenerat, Ruspinā cū reliquis copijs conuertit: ibiq. sarcinis Exercitus relictis, ipse cum expedita manu proficiscitur circū uillas frumentatum; Opidanisq. imperat, ut plaustra, iumentaq. omnia sequantur. Itaque magno frumenti inuento numero, Ruspinam redit. Hoc eum iccirco existimo fecisse, ne maritima Opida post se uacua relinqueret, praesidioq. firmata ad Classis receptacula muniret. Itaque, ibi relicto P. Saserna, fratre eius, quem Lepti proximo Opido reliquerat cum Legionē, iubet comportari ligna in Opidū quamplurima: ipse cum Cohortibus v I I, quae ex veteranis Legionibus in Classe cum Sulpicio, & Vatinio rem gesserant, ex Opido Ruspina egressus, proficiscitur ad Portum, qui abest ab Opido millia passuum I I: ibiq. Classē sub uesperum cum ea copia conscendit, omnibus in Exercitu inscijs, & requirentibus Imperatoris consilium, magno metu, ac tristitia sollicitabantur. Parua enim cum copia, & ea Tironum, neque omni exposita in Africa contra magnas copias, & insidiosae nationis,

Equi-

Equitatumq. innumerabilem, se expositos uidebant: neque quidquā solati in praesentia; neque auxilium in suorum cōsilio animaduertebant, nisi in ipsius Imperatoris uultu nigore, mirabiliq. hilaritate. animū enim altum, et erectū prae se gerebat. Huic acquiescebant homines, & in eius scientia, & consilio omnia sibi procliuiā omnes fore sperabāt. Caesar, in Nauibus una nocte consumpta, iam caelo albescente, cum proficisci conaretur, subito Nauiū pars, de qua timebat, ex errore eodem conferebatur. Hac re cognita, Caesar celeriter de Nauibus imperat omnes egredi, atque armatos in Litore reliquos aduenientes Milites exspectare. Itaque, sine morā Nauibus eis in Portum receptis, & aduectis Militum, Equitumq. copijs, rursus ad Opidum Ruspinam redit, atque, ibi Castris constitutis, ipse cum Cohortibus expeditis x x x frumentatum est profectus. ex eo est cognitum Caesaris cōsiliū: illum cum Classe Nauibus onerarijs, quae deerassent, subsidio ire, clam Hostibus, uoluisse; ne casu imprudentes suae Naues in Classē Aduersariorū inciderent: neque eam rem eos uoluisse scire, qui in praesidijs relictī Milites fuissent; ne, propter suorum paucitatem, & Hostium multitudinem, metu deficerent. Interim, cum iam Caesar progressus esset e Castris circiter millia passuū III, per Speculatores, et Antecessores Equites nūciatur ei, copias Hostiū haud longe a se uisas. Et hercle cum eo nuncio puluis ingens conspici coeptus est. Hac re cognita, Caesar celeriter iubet Equitatum uniuersum, cuius copiā habuit in praesentia non

magn. m,

*magnam, & Sagittarios, quorum parvus e Castris se-
cum exierat numerus, accersi, atque ordinatim signa
se leniter consequi: ipse antecedere cum paucis ar-
matis. Iamque, cum procul Hostis conspici posset,
Milites in Campo iubet galeari, et ad pugnam parari.
quorum omnino numerus fuit xxx Cohortium, cum
Equitibus CD, & Sagittarijs. & Hostes interim,
quorum dux erat Labienus, et duo Pacidij, aciem di-
rigunt mirabili longitudine, non Peditum, sed Equi-
tum confertam: & inter eos Leuis armaturae Numi-
das, et Sagittarios pedites interposuerant: & ita con-
densauerant, ut procul Caesariani pedestres copias ar-
bitrarentur: & dextrum ac sinistrum Cornu magnis
Equitum copijs firmauerant. Interim Caesar Acie di-
rigit simplicem, ut poterat, propter paucitatem: Sa-
gittarios ante Aciem constituit: Equites dextro, sini-
stroq. Cornu opponit: & ita praecipit, ut prouideret,
ne multitudine Equitatus Hostiu circumuenirentur.
existimabat enim se cum pedestribus copijs, Acie in-
structa, dimicaturum. Cum utrimque expectatio fie-
ret; neque Caesar se remoueret; & cum suorum pau-
citate contra magnam vim Hostium artificio magis,
quam viribus, decertandum uideret; subito aduersa-
riorum Equitatus sese extendere, & in latitudinem
promouere, Collesq. complecti, & Caesaris Equitatu
extenuare, simulq. ad circumeundum comparare se
coeperunt. Caesariani Equites eoru multitudinem aegre
sustinebant. Acies interim mediae cum concurrere co-
narentur, subito ex Codensis turmis Numidae Leuis
armaturae*

armaturae cum Equitibus procurrunt, et inter Legionarios pedites iacula coniiciunt. hic cum Caesariani in eos impetum fecissent; illorum Equites refugiebant: Pedites interim resistebant, dum Equites rursus, concursu renouato, Peditibus suis succurrerent. Caesar, nouo genere pugnae oblato, cum animaduerneret, ordines suorum in procurrendo turbari, (Pedites enim dum Equites longius a signis persequuntur, latere nudato a proximis Numidis iaculis uulnerabantur, Equites autem Hostium pilum Militis cursu facile uitabant) edicit per ordines, ne quis Miles a signis 100. Pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni, suorum multitudine confusus, Caesaris paucitatem circuire conatur. Equites Iuliani pauci, multitudine Hostium defessi, Equis conuulneratis, paulatim cedere: Hostis, magis, magisque instare. ita, puncto temporis omnibus Legionarijs ab Hostium Equitatu circumuentis, Caesarisq. copijs in orbem compulsis, intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur. Labienus in Equo, capite nudo, uersari in prima Acie, simul suos cohortari, non numquam Legionarios Caesaris ita appellare: Quid tu, inquit, Miles Tiro, tam feroculus es? uos quoque iste uerbis infatuauit. in magnam mehercule uos periculum impulit. misereor uestri. Tu Miles, Non sum, inquit Tiro Labiene, sed de Legione x. veteranus. Tum Labienus, Non agnosco, inquit, signa Decumanorum. Tum Miles, Iam me, quis sim, intelliges. Simul cassidem de capite deiecit, ut cognosci ab eo posset; atque ita pilum uiribus contortum, dum in Labienum mittere contendit, Equi

Hb gra-

grauiter aduerso pectori affixit ; et ait : Labiene, De
 cumanum Militem, qui te petit, scito esse. omnium ta-
 men animi in terroré coniecti, et maxime Tironum :
 circumspicere enim Caesarem, neque amplius facere,
 nisi Hostium iacula uitare. Caesar interim, cōsilio Ho-
 stium cognito, iubet Aciem in longitudinem quam ma-
 ximam porrigi, et alternis conuersis Cohortibus, ut
 una post alteram ante signa tenderet. ita coronam Ho-
 stium dextro, sinistroq. cornu mediam diuidit ; et u-
 nam partem ab altera exclusam, Equitibus intrinse-
 cus adortus, cum Peditatu telis coniectis in fugam
 uertit: neque longius progressus, ueritus insidias, se
 ad suos recipit. idem altera pars Equitum, Peditumq.
 Caesaris facit. His rebus gestis, et procul Hostibus re-
 pulsis, conuulneratisque, ad sua praesidia sese, ut e-
 rat instructus, recipere coepit. Interim M. Petreius,
 & Cn. Piso cum Equitibus Numidis ∞ c. electis,
 Peditatuq. eiusdem generis satis grandi, ex itinere re-
 eta subsidio suis occurrūt. At Cohortes, suis ex terro-
 re firmatis, rursusq. renouatis animis, Legionariisq,
 conuersis Equitibus, se recipientes, nouissimos adori-
 ri, et impedire coeperunt, quo minus se in Castra reci-
 perent. Hac re animaduersa, Caesar iubet signa con-
 uerti, et medio campo redintegrari proelium. Cum ab
 Hostibus eodem modo pugnaretur; nec comminus ad
 manus rediretur; Caesarisq. Equites, iumenta q. ex
 nausea recenti, siti, languore, paucitate, uulneribus
 defatigata ad insequendum Hostem, perseuerandumq.
 cursum tardiozem haberent; dieiq. pars exigua iam
 reliqua

reliqua esset; Cohortibus, Equitibusq. circūdati, imperat, ut uno iactu contenderent, neque remitterent, donec ultra ultimas Colles Hostes repulissent; atque eorum essent potiti: itaque, signo dato, cum iam Hostes languide, negligenterq. tela mitterent, subito immit- tit Cohortes, Turmasq. suorum: atque puncto tēporis, Hostibus nullo negotio campo pulsus, post Collemq. de- iectis; naeti locum, atque ibi paullisper commorati, ita ut erant instructi, leniter se ad suas recipiunt mu- nitiones: itemq. aduersarij, male accepti, tum demū se ad sua praesidia contulerunt. Interim, ea re gesta, et proelio dirempto, ex aduersarijs perfugae plures ex omni hominum genere, et praeterea intercepti Ho- stium complures Equites, Peditesque, ex quibus cogni- tum est Hostium consilium, eos hac mente, et conatu uenisse, ut nouo, atque inusitato geuere proelij Tiro- nes, Legionarijque pauci perturbati, Curionis exemplo ab Equitatu circumuenti opprimerentur: et ita Labie- num dixisse pro Concione; tantam sese multitudinem auxiliorum aduersarijs subministraturum, ut etiam cedendo in ipsa victoria fatigati uincerentur, atque a suis superarentur: quippe non illorum sibi consideret, primū, quod audierant Romae Legiones veteranas dis- sentire, neque in Africam uelle transire: deinde, quod triennio in Africa suos Milites consuetudine reten- tos, fideles iam ibi effocisset; maxima autem auxilia haberet Numidaris, Equitūq. Leuis armorum Prae- terea ex fuga, proelioq. Pompeiano, quos secum a Brundisio transportauerat, Equites Germanos, Gal-
 Hh 2 losque,

losque, ibiq. postea ex Hybridis libertinis, seruisq. conscripserat, armauerat, Equoq. frenato uti condocuerat. praeterea Regia auxilia, elephantes CXX, Equitatusq. innumerabilis. deinde Legiones conscriptae ex cuiusque modi generis amplius XII millibus. Hac spe, atque ea audacia inflamatus Labienus cum Equitibus Gallis, Germanisq. DCCC, Numidarum sine frenis IIX. Millibus, praeterea Petreiano auxilio adhibito Equitibus CCC, peditum ac leuis armaturae quater tantis, sagittarijs, ac funditoribus, hippotoxotisq. compluribus, his copijs pridie non. Ian. post diem tertium, quam Africá attigit, in campis planissimis, purissimisq. ab hora diei quinta usque ad Solis occasum est decertatum. In eo proelio Petreius grauius iectus ex Acie recessit. Caesar iterim Castra munire diligentius, praesidia firmare maioribus copijs, vallumq. ab Opido Ruspina usque ad Mare deducere, et a Castris alterum eodem; quo tutius ultro, citroq. commeare, auxiliaq. sine periculo sibi succurrere possent: tela, tormentaq. ex Nauibus in Castra comportare, remigum partem ex Classe, Gallorum, Rhodiorumque, Epibatarumq. armare, et in Castra euocare; uti, si posset, eadem ratione, qua aduersarij, Leuis armatura interiecta inter Equites suos interponeretur. sagittarijsq. ex omnibus Nauibus Ithyreis, Syrijs, et cuiusque generis ductis in Castra compluribus, frequentabat suas copias, audiebat enim Scipionem post diem tertium eius diei, quo proelium factum erat, appropinquare, copias suas cum Labieno, et Petreio coniungere.

gere. cuius copiae Legionū IIX. & Equitum IV. mil-
 lium esse nunciabantur. officinas ferrarias instruere ;
 sagittasq. ; & tela uti fierent complura, curare, glan-
 des fundere, sudas comparare; litteras in Sicilia, nun-
 ciosq. mittere, ut sibi crates, materiemq. congererent
 ad Arietes, cuius inopia in Africa esset: praeterea
 ferrum, plumbumq. mitteretur. etiam animaduerte-
 bat, frumento se in Africa nisi importato uti nō pos-
 se: priore enim Anno, propter aduersariorum dele-
 ctus, quod stipendiarij aratores Milites essent facti,
 messes non esse factam: praeterea ex omni Africa
 frumentum aduersarios in pauca Opida, et bene mu-
 nita comportasse. omnemq. Regionem Africae exina-
 nisse frumento: Opida, praeter pauca, quae ipsi suis
 praesidijs tueri poterant, reliqua dirui, atque deleri,
 & eorum incolas intra sua praesidia coegisse commi-
 grare, agros desertos, ac uastatos esse. Hac necessita-
 te Caesar coactus, priuatos ambiendo, & blande ab-
 pellando, aliquantulum frumenti numerū in sua prae-
 sidia congesserat, et eo parce utebatur. Opera interim
 ipse quotidie circumire, & alternas Cohortes in sta-
 tione habere propter Hostiū multitudinem. Labienus
 saucios suos, quorum numerus maximus fuit, iubet
 in plaustris Adrumetum deportari. Naues interim
 Caesaris onerariae errabundae male uagabantur in-
 certae locorum, atque Castrorum suorum: quas sin-
 gulas scaphae aduersariorum complures adortae in-
 cenderant, atque expugnauerant. Hac re nuncia-
 ta Caesari, Classes circum Insulas, Portusq. dis-

posuit; quo tutius commeatus supportari posset. M. Cato interim, qui Vticae praererat, Cn. Pompeium. Filium multis verbis, assidueq. obiurgare non desistebat. Præter, inquit, Pater, istius ætatis cum esset, animaduertisset, Remp. ab audacibus, sceleratisq. Ciuibus oppressâ, bonosque, aut interfectos, aut exsilio multatos; patria, ciuitateq. carere; gloria; & animi magnitudine elatus, priuatus, atque adolescentulus, paterni exercitus reliquijs collectis, paene oppressam funditus, & deletam Italiam, urbemq. Romanam in libertatem uindicauit: idemq. Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus sibi eam dignitatem, quae est per gentes clarissima, notissimaque, conciliauit; adolescentulusque, atque Eques Romanus, triumphauit. atque ille, non ita amplis rebus Patris gestis, neque tam excellenti maiorum dignitate partas; neque tantis clientelis, nominisq. claritate praeditus, in Remp. est ingressus. tu contra, et Patris nobilitate, et dignitate, et per te ipse satis animi magnitudine, diligentiaq. praeditus, nonne eniteris, et proficiscens ad paternas clientelas, auxilium tibi, Reip. publicas, atque optimo cuique efflagitatum? His uerbis hominis grauissimi inicitatus, adolescentulus, cum nauiculis cuiusque modigenæiq. xxx, inibi, paucis rostratis, profectus ab Vtica est in Mauritaniam, Regnumq. Bogudis est ingressus: expeditoq. Exercitu, numero seruorum, liberorum lxx millium, cuius partem inermem, partem armatam habuerat, ad Optimum

Ascium

Ascurū accedere coepit : in quo Opido praesidiū fuit Regium . Pompeio adueniente , Opidani usque eo passi propius eum accedere , donec ad ipsas Portas , ac Murum appropinquaret , subito eruptione facta , prostratos , perterritosq. Pompeianos in Mare passim , Nauesq. compulerunt . Ita , re male gesta , Cn. Pompeius Filius Naues inde auertit , neque postea Litus attigit ; Classemq. ad Insulas Baleares versus conuertit . Scipio interim cum his copijs , quas paullo ante demonstrauimus , Vticae grandi praesidio relicto , profectus , primū Adrumeti Castra ponit ; deinde , ibi paucos dies commoratus , noctu itinere facto , cum Petreij , & Labieni copijs se coniungit ; atque , unis Castris factis , III millia passuum longe confidunt . Equitatus interim eorum circum Caesaris munitiones uagari , atque eos , qui pabulandi , aut aquandi gratia extra vallum progressi essent , excipere , et ita omnes aduersarios intra munitiones continere . quare Caesariani graui annonae sunt conflictati ; ideo quod nondum neque ab Sicilia , neque ab Sardinia commeatus supportatus erat ; neque per Anni tempus in Mari Classes sine periculo uagari poterant ; neque amplius millia passuum vi terrae Africae quoquo uersus tenebant ; pabuliq. inopia premebantur . Qua necessitate coacti veterani Milites , Equitesque , qui multa terra , mariq. bella conficissent , & periculis , inopiaq. tali saepe essent conflictati , alga e Litore collecta . et aqua dulci elota , et ita iumentis esurientibus data , uitam eorum producebant . Dum haec ita fierent , Rex Iuba , cognitis Ca-

saris difficultatibus, copiarumq. paucitate, non est
 uisum dari spatium conualescendi, augendarumq.
 eius opum. itaque, comparatis Equitum magnis, Pe-
 ditumq. copijs, subsidio suis, egressus e Regno, ire con-
 tendit. P. Sittius interim, & Rex Bogud, coniunctis
 suis copijs, cognito Regis Iubae egressu, propius eius
 Regnum copias suas admouere: Cirtamque, Opidum
 eius Regni opulentissimum adorti, paucis diebus pu-
 gnando capiunt, & praeterea duo Opida Getulo-
 rum, quibus cum conditionem ferrent, ut Opido ex-
 cederent, idq. sibi uacuum transderent, condicioneq.
 repudiaissent, postea ab eis capti, interfectiq. sunt
 omnes. inde progressi Agrös, Opidaq. uexare non
 desistunt. Quibus rebus cognitis, Iuba, cum iam
 non longe a Scipione, atque eius ducibus abesset, ca-
 pit consilium, satius esse sibi, suoq. Regno subsidio
 ire, quam, dum alios adiuturus proficisceretur, ip-
 se suo Regno expulsus, forsitan utraque re expellere-
 tur. itaque rursus se recepit, atque auxilia a Scipio-
 ne etiam abduxit, sibi, suisq. rebus timens; elephan-
 tisq. xxx. relictis, suis finibus, Opidisq. suppetias
 profectus est. Caesar, cum de suo interim aduentu
 dubitatio in Prouincia esset; neque quisquam crede-
 ret ipsum, sed aliquem Legatum cum copijs in Afri-
 cam uenisse; conscriptis litteris circum Prouinciam,
 omnes Ciuitates facit de suo aduentu certiores. In-
 terim nobiles homines ex suis Opidis profugere, &
 in Castra Caesaris deuenire, & de aduersariorum
 eius acerbitate, crudelitateq. commemorare coe-
 perunt.

perunt. quorum lacrymis, querellisq. Caesar commotus, cum antea constitisset in statiuus Castris, aestate inita cunctis copiis, auxilijsq. coactis, bellum cum aduersarijs suis gerere instituit, litterisq. celeriter in Siciliam ad Allienum, & Rabirium Postumum conscriptis, & per Catacospum missis, ut sine mora, aut vlla excusatione Hiemis, ventorūque, Exercitus sibi quamcelerrime transportaretur, Africam Prouinciā perire, funditusq. euerti a suis inimicis: quod nisi celeriter socijs foret subuentum, praeter ipsam Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo se reciperent, ab illorum scelere, insidijsq. reliquum futurum. atque ipse in tanta erat festinatione, & exspectatione, ut postero die, quam misisset litteras, nunciumq. in Siciliam, Classem, Exercitumq. morari diceret, noctes, diesq. oculos, mentemq. ad Mare dispositos, directosq. haberet. nec mirum. animaduertebat enim villas exuri, Agros vastari, pecus diripi, trucidarique, Opida, Castellaq. dirui, deserique, Principesq. Ciuitatis aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum Obsidum nomine in seruitutem abripi. his se miseris suāq. fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem esse non posse. Milites interim in opere exercere, Castra munire, Turres, Castella facere, molesq. iacere, in Mare non intermittere. Scipio interim Elephantes hoc modo cōdocefacere instituit. II instruxit Acies, unam funditorum contra elefantos, quae quasi aduersariorum locum obtineret, & contra eorum frontem aduersam lapillos minutos mitteret:

mitteret: deinde in Ordinem Elephas constituit: post illos autem Aciem suam instruxit; ut, cum ab aduersarijs lapides mitti coepissent, & Elephanti perterriti se ad suos conuertissent; rursus a sua Acie lapidibus missis eos conuertere aduersum Hostem: quod aegre, tardeq. fiebat: audere enim Elephanti multorum annorum doctrina, usq. uetusto uix edocti, tamen communi periculo in Aciem producuntur. Dum haec ad Russinā ab utrisque Ducibus administrantur, & Virgilius Patronius, qui Thapso, Opido maritimo, praererat, cum animaduertisset Naues singulas cum Exercitu Caesaris, incertas locorum, atque Castrorum suorum, uagari, occasione nactus, Nauium, quam ibi habuit actuariam, complet Militibus, & Sagittarijs: eidē scaphas de Nauiibus adiungit; ac singulas Naues Caesarianas consetari coepit: & cum plures adortus, pulsus, fugatusq. inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari, forte incidit in Nauem, in qua erant duo Fiti Hispani, adolescentes, Tribuni Legionis, & quorum Patrem Caesar in Senatum legerat, & cum his T. Saliensis, Centurio Legionis eiusdem, qui ad Messallam Legatum obsederat Messanae, et seditiosissima oratione apud eum est usus, idemq. et pecuniam, & ornamenta Triumpho Caesaris retinenda, et custodia curauerat; & ab hac causa timebat sibi hic, propter conscientiam peccatorum suorum, persuasit Adolescentibus, ne repugnaret, seseq. Kirgilio traderent. itaque, deducti a Kirgilio ad Scipionem, custodibus traditi, & post diem unum sunt interfecti: Qui cum

cum ducerentur ad necē, petisse dicitur maior Titus
 a Centurionibus, uti se priorem quam fratrem, inter-
 ficerent, idq. ab eis facile impetrasse, atque ita esse in-
 terfectos. Turmae interim Equitum, quae pro uallo in
 Stationibus esse solēbāt, ab utrisque ducibus quotidie
 mutuis proelijs inter se pugnare non intermittunt. nō
 numquam etiam Germani, Galli, Labieniani cum
 Caesaris Equitibus, fide data, inter se colloquebātur.
 Labienus interim cum parte Equitatus Leptim Opi-
 dum, cui praecerat Siferus cum Cohortibus III, op-
 pugnare, ac ut irrumperet, combatatur: quod a defenso-
 ribus propter egregiam munitionē Opidi, & Torment-
 orū multitudinem facile, & sine periculo defendeba-
 tur. quod ubi eius facere Equitatus saepius nō inter-
 mittebat, & cū forte ante Portā turma densa adstitis-
 set; scorpione accuratius misso, atque eorū Decurione
 percusso, & ad Decumanā defixo, reliqui perterriti,
 fuga se in Castra recipiūt. Quo facto postea sunt deter-
 riti Opidum tentare. Scipio interim sepe quotidie non
 longe a suis Castris passibus CCC. instruere Aciem, ac
 maiore diei parte consumpta, rursus se in Castra reci-
 pere. Quod cū saepius fieret, neque ex Caesaris Castris
 quisquam prodiret, neque propius eius copias accede-
 ret; despecta patientia Caesaris, exercitusq. eius, uni-
 uersis copijs productis, elephantisq. turribus xxx ante
 Aciem instructis, quam latissime potuit, porrecta
 Equitum, Peditumq. multitudine, uno tēpore progres-
 sus, haud ita longe a Caesaris Castris constitit in Cāpo.
 Quibus rebus cognitis, Caesar iubet Milites, qui extra

munitiones

munitiones processerant, quiq. pabulandi, aut lignandi, aut etiã muniendi gratia vallum petierant, quaeq. ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim, modesteque, sine tumultu, aut terrore se recipere, atque in opere consistere: Equitibus autem, qui in statione fuerant, praecipit, ut usque eo locum obtinerent, in quo paullo ante constitissent, donec ab Hoste missum Telum ad se perueniret: quod si propius accederetur, quam honestissime se intra munitiones reciperent: alii quoque Equitatu edicit, uti quisque suo loco paratus, armatusq. praesto esset. at haec non ipse per se coram, cum de vello perspecularetur, sed mirabili peritus scientia bellandi, in Praetorio sedens, per speculatores, & nuncios imperabat, quae fieri uolebat. animaduvertebat enim, quamquam magnis essent copijs aduersarij freti, tamen saepe a se fugatis, pulsis, perterritisq. & concessam uitam, & ignota peccata, quibus rebus numquam tanta superaret ex ipsorum inertia, conscientiaq. animi victoriae fiducia, ut Castra sua adoriri auderent. praeterea ipsius nomen, auctoritasq. magna ex parte, eorum Exercitus minuebat audaciam. tũ egregiae munitiones Castrorum, & valli, fossarumq. altitudo, & extra vallum stili caeci, mirabilem in modum consiti, uel sine defensoribus aditum aduersarijs prohibebat. scorpionum, catapultarum, ceterorumq. telorum, quae ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat. atque haec propter Exercitus sui praesentis paucitatem, et Tirocinium praeparauerat: nõ Hostium vi,

et metu commotus . sapientem se , timidumq; Hostium
 opinioni praebebat , neque ideo copias , quamquam
 erant paucas , Tironumque , non educebat in Aciem ,
 quod victoriae suorum diffideret : sed referre arbitra-
 batur , cuiusmodi victoria esset futura . turpe enim si-
 bi existimabat , tot rebus gestis , tantisq; Exercitibus
 deuictis , tot tam claris victorijs partis , ab reliquis
 copijs aduersariorum suorum ex fuga collectis , se
 cruentam adeptum existimari victoriam . itaque con-
 stituerat gloriam , exultationemq; eorum pati , donec
 sibi veteranarū Legionum pars aliqua in secundo com-
 meatu occurrisset . Scipio interim , paulisper , ut ante
 dixi , in eo loco commoratus , ut quasi despexisse Cae-
 sarem uideretur , paulatim reducit suas copias in Ca-
 stra ; et , Conuocione aduocata , de terrore suo , despe-
 rationeq; Exercitus Caesaris uerba facit ; et , cohorta-
 tus suos , uictoriam propriam se eis breui daturum
 pollicetur . Caesar iubet Milites rursus ad opus redire ;
 & , per causam munitiorum , Tirones in labore de-
 fatigare non intermittit . Interim Numidae , Getuliq;
 diffugere quotidie ex Castris Scipionis , & partim in
 Regnum se conferre , partim , quod ipsi , maioresq; eo-
 rum beneficio C. Marij usi fuissent , Caesaremq; eius
 affinem esse audiebant , in eius Castra perfugere cater-
 uatim non intermittunt . quorum ex numero electis
 hominibus , illustriores Getulos , litteris ad suos Ciues
 datis , cohortatus , ut , manu facta , se , suosq; defende-
 rent , et ne suis inimicis , aduersarijsq; dicto audientes
 essent , mittit . Dū haec ad Ruspinā fuit , Legati ex Acil-
 la ,

remittit. *Allienus interim Proconsul e Lilybaeo in Naues onerarias imponit Legionas XIII, et XIV, et Equites Gallos D C C C, Funditorum, Sagittariorumq. mille; ac secundum comēatum in Africā mittit ad Caesare: quae Naues, ventum secundum nacltae, IV. die in Portum ad Ruspinam, ubi Caesar Castra habuerat, incolumes peruenerunt. ita Caesar, duplici laetitia, ac uoluptate uno tempore auctus, frumento, auxilijsque, tādē suis exhilaratis animo, atque leuata sollicitudine, deponit Legiones; Equitesq. ex Nauibus egressus, iubet ex languore, nauseaq. reficere; dimissos in Castra, munitionesq. disponit. Quibus rebus Scipio, quiq. cum eo essent Comites mirari, et requirere: C. Caesarem, qui ultro consuesset bellum inferre, ac laceessere proelio, subito comutatum non sine magno consilio suspicabantur. itaque, ex eius patientia in magnum timorem coniecti, ex Getulis duos, quos arbitrabatur suis rebus amicissimos, magnis praemys, pollicitationibusq. propositis pro Perfugis speculandi gratiā in Caesaris Castra mittunt, qui simul ad eū sunt deducti, p̄stierūt, ut sibi liceret sine periculo uerba proloqui. Potestate facta, Saepenumero, inquit, Imperator, cōplures Getuli, qui sumus cliētes C. Marij, et propemodū omnes Cines Romani, qui sunt in Legione I. V. & V I. ad te uoluimus, in tuaq. praesidia confugere; sed, custodijs Equitū Numidarū, quo id sine periculo minus faceremus, impediēbamur. nunc, data facultate, pro speculatoribus missi a Scipione, ad te cupidissime uenimus, ut perspicere, nūm quiete fossae,*

fossae, aut insidiae elephantis ante Castra, portasq. val-
 li factae essent; simulq. consilia vestra contra easdem
 bestias, comparationemq. pugnae cognosceremus, at-
 que ei renunciaremus. Qui collaudati a Caesare, Sti-
 pendioq. donati, ad reliquos Perfugas deducuntur.
 quorum orationem celeriter veritas comprobavit.
 namque postero die ex Legionibus ijs, quas Getuli no-
 minauerunt, Milites Legionarij complures a Scipione
 in Castra Caesaris perfugerunt. Dum haec ad Ruspiná
 geruntur, M. Cato, qui Vticae praeerat, delectus quo-
 tidie libertinorum, Afrorum, seruorum, denique, &
 cuiusque modi generis hominú, qui modo per aetatem
 arma ferre poterant, habere, atque sub manum Sci-
 pionis in Castra submittere non intermittit. Legati
 interim ex Opido Tisdro; in quo tritici modia millia
 c c c comportata fuerant, a negotiatoribus Italicis,
 aratoribusq. ad Caesarem uenere; quataq. copia fru-
 menti apud se sit, docent; simulq. orant, ut sibi prae-
 sidium mittat, quo facilius et frumentum, et copiae
 suae cõseruentur. Quibus Caesar in praesentia gratias
 agit; praesidiumq. breui tempore se missurum dixit;
 cohortatusq. ad suos Ciues iubet proficisci. P. Silius
 interim, cum copijs Numidiae fines ingressus, Castello
 in môtis loco munito locato, in quod Iuba, belli gerédi
 gratia, et frumentum, et res ceteras, quae ad bellum
 usui solent esse, cõportauerat, ui expugnado, est poti-
 tus. Caesar, postquam Legionibus ueteranis i i. Equi-
 tatu, Leuiq. armatura copias suas ex secúdo cõmeatu
 auxerat, Naues vi. operarias statim iubet Lilybaeú
 ad

ad reliquum exercitum transportandum proficisci: ipse VI kal. Febr. circiter vigilia prima, imperat, Speculatores, Apparitoresq. omnes ut sibi praesto essent. itaque, omnibus inscijs, neque suspicantibus, vigilia tertia iubet omnes Legiones ex Castris educi, atque se consequi ad Opidum Ruspnam uersus, in quo ipse praesidium habuit, et quod primū ad amicitiam eius accessit. inde parulam procliuitatem digressus, sinistra parte Campi, propter Mare Legiones educit. hic campus mirabili planicie patet millia passuum x v; quem iugum ingens a Mari ortum, neque ita praealtum, uelut Theatri efficit speciē. in hoc iugo Colles sūt excelsi pauci; in quibus singulae Turres, Speculaeq. singulae perueteres erant collocatae: quarum apud ultimam praesidium, et Statio fuit Scipionis. Postquam Caesar ad iugum, de quo docui, ascendit; atque in unūquē que Collem Turres, Castellaq. facere coepit; atque ea minus semihora efficit; et postquam non ita longe ab ultimo Colle, Turriq. fuit, quae proxima fuit Castris aduersariorum, in qua docui esse praesidium, stationemq. Numidarum; paullisper commoratus, per spectaq. natura loci, Equitatu in statione disposito, Legionibus opus attribuit; bracchiumq. medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, usque ad eum, unde egressus erat, iubet dirigi, ac muniri. quod postquam Scipio, Labienusq. animaduertent, Equitatu omni ex Castris edueto, Acieq. equestri instructa, a suis munitio nibus circiter passus ∞ progrediuntur, pedestrēq. copiam in secunda Acie, minus passus CD. a Castris suis, Ii constituunt.

constituunt. Caesar in opere Milites adhortari, neque aduersariorum copijs moueri. iam, cum non amplius passuum M D inter Hostium Aciem, suasq. munitiones esse animaduertisset; intellexissetq. ad impediendos Milites suos, et ab opere depellendos Hostem propius accedere; necesseq. haberet Legiones a munitionibus deducere; imperat Turmae Hispanorū, ut ad proximum Collem propere accurrerent, praesidium. inde deturbarent, locumq. caperent; eodemq. iubet Leuis armaturae paucos consequi subsidio. qui missi celeriter, Numidas adorti, partim uiuos capiunt, non nullos Equites fugientes cōuulnerauerunt, locoq. sunt potiti. Postquam id Labienus animaduertit, quo celerius ijs auxiliū ferret, ex. Acie instructa Equitatus sui prope totum dextrum Cornu auertit, atque suis fugientibus suppetias ire contendit. Quod ubi Caesar conspexit, Labienum ab suis copijs longius abcessisse; Equitatus sui Alam sinistra ad intercludendos Hostes immisit. Erat in eo Campo, ubi ea res gerebatur, villa permagna, I V. Turribus instructa, quae Labieni prospectum impediēbat, ne posset animaduertere, ab Equitatu Caesaris se intercludi, itaque non prius vidit turmas Iulianas, quā suos caedi a tergo sensit. ex qua re subito in terrorem conuerso Equitatu Numidarum, recta in Castra fugere contendit, Galli, Germanique, qui reslitterant, ex superiore loco, et post tergum circumuenti, fortiterq. resistentes cōciduntur uniuersi. Quod ubi Legiones Scipionis, quae pro Castris erant instructae, animaduertunt: metu,

ac

ac terrore obcaecatae, omnibus Portis in sua Castra fugere coeperunt. Postea, Scipione, eiusq. copijs Campo, Collibusq. exturbatis, atque in Castra compulsis, cum receptui Caesar cani iussisset, Equitatumq. omnem intra suas munitiones recepisset, Campo purgato, animaduertit mirifica corpora Gallorum, Germanorumque, qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim, pretio, pollicitationibusq. adducti, ad eum se cōtulerant, non nulli qui ex Corionis proelio capti, conseruatiq. parem gratiam in fide parienda praestare uoluerant. horum corpora, mirifica specie, amplitudineque, caesa toto campo, ac prostrata diuerse iacebant. His rebus gestis, postero die Caesar ex omnibus praesidijs Cohortes deducit, atque omnes suas copias in Campo instruxit. Scipio, suis male acceptis, occisis, uulneratisque, intra suas continere se munitiones coepit. Caesar, instructa Acie, secundum infimas iugis radices, propius munitiones leniter accessit. iamq. minus ∞ passuum ab Opido Vrita, quod Scipio tenebat, aberant Legiones Iulianae; cum Scipio, ueritus, ne Opidum amitteret, unde Aquari, reliquisq. rebus subleuari eius Exercitus cōsueuerat, educ̄tis omnibus copijs, quadruplici Acie instructa, ex instituto suo, prima equestri turmatim directa, Elephantisq. turritis interpositis, armatisque, suppetias ire cōtendit. Quod ubi Caesar animaduertit, arbitratus, Scipionem, ad dimicandum paratum, ad se certo animo uenire; in eo loco, quem paullo ante commemorauī, ante Opidum constitit, suamq. Aciem mediam eo Opido textit.

dextrum, sinistrumq. Cornu, ubi Elephanti erant, in conspectu patenti aduersariorum constituit. Cum iam prope Solis occasum Caesar exspectauisset, neq. ex eo loco, quo constiterat, Scipionem progredi propius se animaduertisset, locoq. se magis defendere, si res coegisset, quam in Campo comminus consistere audere; non est uisa ratio propius accedendi eo die ad Opidum; quoniam ibi praesidium grande Numidarum esse cognouerat, Hostesq. mediam Aciem suam Opido texisse; sibiq. difficile factu esse intellexit, simul & Opidum uno tempore oppugnare, et in Acie in Cornu dextrum, et sinistrum, ex iniquiore loco, pugnare, praesertim cum Milites a Mane diei, ieiunni, sub armis stetissent defatigati. itaque, reductis suis copijs in Castra, postero die propius eorum Aciem instituit exporrigere Munitiones. Interim Considius, qui Acillam, et II X. Cohortes stipendiarias Numidis, Getulisq. obsidebat, ubi C. Messius Cohortibus praeerat, diu, multumq. expertus, magnisq. operibus saepe admotis, & ijs ab Opidanis incensis, cum proficeret nihil, subito nuncio de equestri proelio allato commotus, frumento, cuius in Castris copiam habuerat, incenso, vino, oleo, ceterisq. rebus, quae ad victum parari solent, corruptis, Acillam, quam obsidebat, deseruit; atque, itinere per Regnum Iubae facto, copias cum Scipione partitus, Adrumetum se recepit. Interea ex secundo comitatu, quem a Sicilia miserat Alienus, Nauis una, in qua fuerat Q. Commius, & L. Tigidia Eques Romanus,

Romanus, ab residua Classe, cum errauisset, delataque esset vento ad Thapsum, a Virgilio scaphis, nauiculisque actuarijs excepta est, & ad Scipionem deducta. Item altera Nauis triremis ex eadem Classe, errabunda, ac tempestate ad Aegimurum delata, a Classe Vari, et M. Octauij est capta; in qua Milites veterani cum uno Centurione, & non nulli Tirones fuerunt: quos Varus asseruatos sine contumelia deducendos curauit ad Scipionem. qui, postquam ad eum peruenerunt, & ante suggestum eius constiterunt, Non uestra, inquit, sponte vos, certo scio, sed illius scelerati uestri Imperatoris impulsu, et imperio coactos, Ciues, & optimum quemque nefarie consecrari. quos quoniam Fortuna in nostram detulit potestatem, sed id, quod facere debetis, Rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum est vobis vitam, & pecuniam, donare. quapropter, quid sentiatis, proloquimini. Hac habita oratione, Scipio, cum existimasset pro suo beneficio sine dubio ab ijs gratias sibi actum iri, potestatem ijs dicendi fecit. Ex eis Centurio legionis x i v. Pro tuo, inquit, summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim Imperatorem te appello) quod mihi vitam, incolumitatemque, Belli iure capto, polliceris. & forsitan isto uterer beneficio, si non ei summum scelus adiungeretur. Ego ne contra Caesarem, Imperatorem meum, apud quem Ordinem duxi, eiusque Exercitum, pro cuius dignitate, uictoriaque, amplius xxxvi annis depugnaui, aduersus, armatusque, consistam? neque

ego istud facturus sum; & te magnopere, ut de negotio desistas, adhortor. contra cuius enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas. elige ex tuis Cohortem unam, quam putas esse firmissimam, & constitue contra me. ego autem ex meis Commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius x sumam. tunc ex uirtute nostra intelliges, quid ex tuis copijs sperare debeas. Postquam haec Centurio praesenti animo aduersus opinionem eius est locutus; ira percitus Scipio, atque animi dolore incensus, annuit Centurionibus, quid fieri uellet; atque ante pedes Centurionem interfecit; reliquosque veteranos a Tironibus iubet secerni. Abducite, inquit, istos, nefario scelere contaminatos, & caede Ciuium saginatos. sic extra vallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. Tirones autem iubet inter Legiones dispertere, & Commium cum Ticide in conspectum suum prohibet adduci. Qua ex re Caesar commotus, eos, quos in stationibus cum longis Nauibus apud Thapsum custodiae causa esse iusserat, ut suis onerarijs, longisque Nauibus praesidio essent, ob negligentiam ignominiae causa dimittendos ab Exercitu, grauissimumque in eos Edictum proponendum curauit. Per id tempus fere Caesaris Exercitui res accidit incredibilis auditu. namque, Virgiliarum signo confecto, circiter uigilia secunda noctis, nimbus cum saxorum grandine subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Caesar non, more superiorum Imperatorum, in Hiber-

nis Exercitum continebat, sed in tertio, quartoq. die procedendo, propiusq. Hostem accedendo, Castra communiebat; opereq. faciendo, Milites se circumspiciendi non habebant facultatem. Praeterea ita ex Sicilia Exercitum transportauerat, ut, praeter ipsum Militem; & arma, neque vas, neque mancipium, neque ullam rem, quae usu Militi esse consuevit, in Naues imponi pateretur. in Africam autem non modo sibi quidquam non acquisierant, aut parauerant; sed etiam, propter annonae caritatem, ante parta consumpserant. Quibus rebus attenuati, Opido per quam pauci sub pellibus acquiescebant. reliqui, ex vestimentis tentoriolis factis, atque arundinibus, corijsq. contectis, permanebant. itaque, sibito imbre, grandineq. consecuta, grauati pondere, tenebris, aquaq. omnes subruti, disiectiq. nocte intempesta, ignibus exstinctis, rebusq. ad vitium pertinentibus corruptis, per Castra passim vagabantur, scutisq. capita contegebant. Eadem nocte v Legionis pilorum cacumina sua sponte arserunt. Rex interim Iuba, de equestri proelio Scipionis certior factus, euocatusq. ab eodem litteris, Praefecto Sabura cum parte Exercitus contra Sitium relicto, ne secum ipse aliquid auctoritatis haberet, Exercitus Scipionis a terrore Caesaris cum III. Legionibus, Equitibusq. frenatis CD, Numidis sine frenis, peditibusq. eius armaturae grandi numero, Elephantisq. xxx egressus e Regno ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum peruenit, Castris Regijs seorsum positis, cum eis copijs, quas

commemorauit, haud ita longe a Scipione confedit. Erat in Castris Caesaris superiori tempore magnus terror; et, exspectatione copiarum Regiarum, Exercitus eius magis suspensione animi ante aduentum Iubae commouebatur. Postquam uero Castra Castris contulit; despectis eius copijs, omnem terrorem deponit. ita, quam antea absens habuerat auctoritatem, eam omnem praesens dimiserat. quo facto facile fuit intellectu, Scipioni additum animum, fiduciamque. Regis aduentu. nam postero die uniuersas suas, Regisque copias cum Elephatis LX productas in Acie, quam speciosissime potuit, instruxit; ac paullo longius progressus a suis munitionibus, haud ita diu commoratus, se recepit in Castra. Caesar, postquam animaduertit Scipioni auxilia fere, quae exspectasset, omnia conuenisse, neque moram pugnandi ullam fore, per iugum summum eum copijs progredi coepit, & bracchia protinus ducere, & Castella munire, propiusque Scipionem capiendo loca excelsa occupare contendit. Aduersarij, magnitudine copiarum confisi, proximum Collem occupauerunt, atque ita longius sibi progrediendi eripuerunt facultatem. eiusdem Collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat; &, quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrerat. Erat Conuallis, satis magna latitudine, altitudine praerupta, crebris locis speluncae in modum subrutis: quae erant transfrenda Caesariante, quam ad eum Collem, quem capere uolebat, perueniretur: ultraque eam Conuallem Oliuetum uetus, crebris arboribus condensum.

Hic

Hic cum Labienus animaduertisset, Caesarem, si vellet eum locum occupare, prius necesse Cōuallem, Oliuetum transgredi, eorum locorum peritus, in insidijs cum parte Equitatus, Leuiq. armatura consedit: & praeterea post Montem, Collemq. Equites in occulto collocauerat; ut, cū ipse ex improviso Legionarios adortus esset, ex Colle se Equitatus ostenderet, & re duplici perturbatus Caesar, eiusq. Exercitus, neque retro regrediundi, neque ultra prociendi oblata facultate, circumuentus concideretur. Caesar, Equitatu ante praemisso, inscius insidiarum, cum ad eum locum uenisset, abusi, siue obliti praeceptorum Labieni, siue ueriti, ne in fossa ab Equitibus opprimerentur, rari, ac singuli de rupe prodire, & summa peter: Collis. Quos Caesaris Equites cōsecuti partim interfecerūt, partim uiuis sunt potiti. deinde protinus Collem petere contenderunt, atque eum, decusso Labieni praesidio, celeriter occupauerunt. Labienus cū parte Equitum uix fuga sibi peperit salutē. Hac re per Equites gesta, Caesar Legionibus opera distribuit, atque in eo Colle, quo erat potitus, Castra muniuit. deinde ab suis maximis Castris per medium Cāpum, e regione Opidi Vzitae, quod inter sua Castra, & Scipionis in planicie positū erat, tenebaturq. a Scipione, duo brachia instituit duci, & ita erigere, ut ad angulum dextrum, sinistrumq. eius Opidi conuenirent. is hac ratione opus instruebat, ut, cum propius Opidum copias admouisset, oppugnareq. coepisset, tecta latera suis munitionibus haberet, ne, ab Equitatus mul-

titu-

A. H. I. R. T. I. I.

*titudine circumuentus, ab oppugnatione deterrere-
 tur. Praeterea, quo facilius colloquia fieri possent, &
 si qui per fugere uellēt, id quod antea saepe accidebat
 magno cum eorum periculo, tum facile, & sine peri-
 culo fieret. uoluit etiam experiri, cum propius Hostē
 accessisset, haberet ne in animo dimicare. Accēdebat
 etiam ad reliquas caussas, quod id locus depressus
 erat, puteiq. ibi non nulli fieri poterant. Aquatione
 enim longa, & angusta utebatur. Dum haec opera,
 quae ante dixi, fiebāt a Legionibus, interi pars. Aciei
 ante opus instrūcta sub Hoste stabat. Equites barbari,
 Leuisq. armaturae, proelijs minutis cōminus dimica-
 bāt. Caesar ab eo opere cum iam sub uesperum copias
 in Castra reduceret; magno incursu, cum omni Equita-
 tu, Leuiq. armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in Le-
 gionarios impetum fecerunt. Equites Caesariani, ex
 ui uniuersae, sibi itaq. Hostium multitudinis pulsī; pa-
 rumper cesserunt. quae res aliter aduersarijs cecidit.
 namque Caesar, ex medio itinere copijs redactis, Equi-
 tibus suis auxiliū tulit. Equites autem, aduentu Le-
 gionum animo addito, conuersis Equis in Numidas
 cupide insequentes, dispersosq. impetum fecerunt,
 atque eos conuulneratos usque in Castra Regia repu-
 lerunt, multosq. ex ijs interfecerunt. quod ni in no-
 ctem proelium esset comēctum; puluisq. uento fla-
 tus omniam prospectibus offecisset: Iuba cum La-
 bieno capti in potestatem Caesaris uenissent; Equita-
 tisq. cum Leui armatura funditus ad interuiccionem
 deletus esset. Interim incredibiliter ex Legionibus,*

IV, & VI. Scipionis Milites diffugeré, partim in Castra Caesaris, partim in quam quisque poterat Regionem peruenire. itemq. Equites Curiani, diffisi Scipioni, eiusq. copijs, complures se eodem conferebant. Dum haec circum Vxitam ab utrisque ducibus administrantur, Legiones duae, I X. & X, ex Sicilia Nauibus onerarijs profectae, cum iam non longe a Portu Ruspinae abessent, cõspicatae Naues Caesarianas, quae in Statione apud Thapsum stabant, ueriti, ne in Aduersariorum, ut insidiandi gratia ibi commoratiũ, Classẽ incidere, imprudentes uela in altum dederunt; ac, diu, multumq. iactati, tandem, multis post diebus siti, inopiaq. confecti, ad Caesarem, peruenerunt. Quibus Legionibus expositis, memor in Italia pristinae licentiae Militaris, ac rapinarum certorum hominum, paruulam modo caussulam naetus Caesar, quod Auienus Tribunus mil. X. Legionis Nauem cõmeat u familia sua, atque iumentis occupauisset, neque Militẽ unum ab Sicilia sustulisset; postero die de suggestu, conuocatis omnium Legionũ Tribunis, Cõtũ rionibusque, Maxime uellẽ, inquit, homines suae petulãtiae, nimiaeq. libertatis aliquãdo finem fecissent, meaeq. lenitatis, modestiae, patientiaeq. rationem habuissent. sed, quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt, quo ceteri dissimiliter se gerant; egomet ipse documentum More Militari constitutam C. Auiene, quod in Italia Milites Populi R. contra Remp. instigasti; rapinasq. per Municipia fecisti; quodq. mihi Reiq. pub. inutilis fuisti; & pro Militibus

*bus tuam familiam iumenta q. in Naues imposuisti :
 tuaq. opera, Militibusq. tempore necessario Resp. ca
 ret, ob eas res, ignominiae caussa, ab Exercitu meo te
 remoueo: hodieq. ex Africa abesse, & quantum po
 tes, proficisci iubeo. itemq. te, A. Fonteii, quod Tribu
 nus mil. seditiosus, malusq. Ciuis fuisi, ab Exercitu, di
 mitto. T. Alliene, M. Tiro, C. Clusiane, cum, Ordines
 in meo Exercitu beneficio, non virtute, consecuti, ita
 vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni,
 aut utiles fueritis; & magis in seditione, cōcitandisq.
 Militibus, aduersariorū nostrorū Imperatoris, quam
 pudoris, modestiae q. fueritis studiosiores; indignos
 vos esse arbitror, qui in meo Exercitu ordines ducā
 tis; missosq. facio, & quantum potestis, abesse ex
 Africa iubeo. Itaque trāsdidit eos Centurionibus; et,
 ad singulos nō amplius singulos additis seruis, in Na
 ui imponendos separatim curauit. Getuli interim per
 fugae, quos cum litteris, mandatisq. a Caesare missos
 supra docuimus, ad suos Ciues perueniunt: quorum au
 thoritate facile adducti, Caesarisq. nomine persuasi, a
 Rege Iuba desciscunt; celeriterq. cuncti arma capiūt;
 contraq. Regē facere non dubitant. Quibus rebus cog
 nitis, Iuba, dislentus triplici bello, necessitatē coa
 ctus, de suis copijs, quas contra Caesarem adduxe
 rat, VI. Cohortes in fines Regni sui mittit, quae essent
 praesidio contra Getulos. Caesar, bracchijs perfectis,
 promotisq. eo usque, ut telū ex Opido abuci nō posset,
 Castra munit: balistis, scorpionibusq. crebris ante frō
 tē Castrorum, contraq. Opidum collocatis, defensores
 muri*

muri deterrere non intermittit; eoq. Legion-
 nes ex superioribus Castris deducit. Qua facultate
 oblata, illustriores, notissimiq. conspectum amicorum,
 propinquorumq. efflagitabant, atque inter se collo-
 quebantur. quae res quid utilitatis haberet, Caesarem
 non fallebat. náque Getuli ex Equitatu Regio nobilio-
 res, Equitumq. Praefecti, quorum patres cum Mario
 ante metuerant, eiusq. beneficio agris, finibusq. do-
 nati, post Syllae uictoriam sub Hyempsalis Regis erat
 potestate dati, occasione capta, nocte iam luminibus
 accensis, cum equis, calonibusq. suis circiter 60 per-
 fugiunt in Caesaris Castra, quae erant in Campo proxi-
 mo Vzitae locata. Quod postquam Scipio, qui cum
 eo erant, cognouerunt, cum commoti ex tali incom-
 modo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum
 C. Saserna colloquentem uiderunt. Scipio mittit ad
 Aquinium, Nil attinere, eum cum aduersarijs collo-
 qui, cum nihilo minus. eius sermonem nuncijs ad se
 referret, diceretque, ut reliqua, quae uellet, perage-
 ret. viator postea ab Iuba ad eum est missus, qui dice-
 ret, audiote Saserna, V etate Rex colloqui. Quo nun-
 cio perterritus, discessit, et dicto audiens fuit Regi. usu
 uenisse hoc Ciui Romano miror, et ei, qui a Populo R.
 honores accepisset, incolumi Patria, fortunisq. omni-
 bus, Iubae barbaro, potius obedientem fuisse, quam aut
 Scipionis obtéperasse nuncio, aut, caesiseiusdē partis Ci-
 uibus, incolumem reuerti malle. Atque etiā superbius
 Iubae factum non in M. Aquinium, hominem nouum, paruum-
 que Senatorē, sed in Scipionē, hominem illa familia, digni-
 tate,

tate, honoribusq. praestantem . nam , cum Scipio sagulo purpureo ante Regis aduentum uti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse , non oportere illum eodem uti vestitu , atque ipse uteretur . itaque factum est , ut Scipio ad album sese vestitum transferret , & Iubae , homini superbissimo , inertissimoque , obtemperaret . Postero die uniuersas omnium copias de Castris omnibus deducunt ; et supercilium quoddam excelsum nacti , non longe a Caesaris Castris Aciem constituunt ; atque ibi consistunt . Caesar item producit copias , celeriterque , ijs instructis , ante suas munitiones , quae erant in Campo , constituit ; sine dubio exi-
stimans , ultro aduersarios , cum tam magnis copijs , auxilijsq. Regis essent praediti , promptiusq. prosiluis-
sent , ante se concursuros , propiusq. se accessuros . et equo circumuectus , Legionesq. cohortatus , signa dato , accessum Hostium aucupabatur . ipse enim a suis munitio-
nibus longius sine ratione non procedebat ; quod in Opido Vrita , quod Scipio tenebat , Hostium erant Cohortes armatae . Eidem autem Opido ad dextrum latus eius Cornu erat oppositum . uerebaturque , ne , si praetergressus esset , ex Opido eruptione facta , ab latere eum adorti conciderent . praeterea haec quoque eum caussa tardauit , quod erat locus quidam per impeditus ante Aciem Scipionis , quem suis impedi-
mento ad ultro occurrendum fore existimabat . Non arbitror esse praetermittendum , quemadmodum Ex-
ercitus utriusque fuerunt in Aciem instructi : Scipio hoc modo Aciem direxit . Collocabat in fronte suas , et
Iubae

*Iubae Legiones; postea autem Numidas in subsidia-
 ria Acie, ita extenuatos, et in longitudinem directos,
 ut procul simplex esse Acies a Legionarijs Militibus
 uideretur. in Cornibus autem duplex esse existimaba-
 tur. Elefantos dextro, sinistroq. Cornu collocauerat,
 aequalibus inter eos interuallis interiectis. post autem
 Elefantos Armaturas leues, Numidasq. substitue-
 rat auxiliares. Equitatum frenatum uniuersum in suo
 dextro Cornu disposuerat. sinistrum enim Cornu Opi-
 do Vzita claudebatur, neque erat spatium Equitatus
 explicandi. propterea Numidas, Leuisq. armatura e
 infinitam multitudinem ad dextram partem suae A-
 ciei opposuerat, fere interiecto non minus ∞ passuum
 spatio, et ad ad Collis radices magis appulerat, lon-
 giusq. ab aduersariorum, suisq. copijs promouebat:
 id hoc consilio, ut, cum Acies ei inter se concurris-
 sent initio certaminis, paullo longius eius Equitatus
 circumuectus ex improviso clauderet multitudinem suam
 Exercitum Caesaris, atque perturbatum iaculis con-
 ficeret. Haec fuit ratio Scipionis eo die proeliandi.
 Caesaris autem Acies hoc modo fuit collocata, ut ab
 Sinistro eius Cornu ordiar, et ad Dextrum perueniam.
 Habuit Legionem IX, VII. in Sinistro Cornu, XXX,
 XXIIX, XIII, XIV. XXIIX, XXVI.
 in media Acie: ipsum autem Dextrum Cornu, secun-
 dam Aciem fere, in earum Legionum parte Cohortium
 collocauerat. Praeterea ex Tironum Legionibus pau-
 cas adiecerat. Tertiam autem Aciem in sinistrum suum
 Cornu contulerat, et usque ad Aciei suae media Legi-*

nem porrexerat, & ita collocauerat, uti sinistrum suum Cornu triplex esset. id eo consilio fecerat, quod suum dextrum latus munitionibus adiuuabatur; sinistram autem, Equitatus Hostium multitudini resistere posset. eodemque suum omnem contulerat Equitatum: & quod ei parum confidebat, praesidio his Equitibus Legionem v. praemiserat; Leuemque armaturam inter Equites interposuerat. Sagittarios uarie, passimque, locis certis, maximeque in Cornibus collocauerat. Sic utrorumque Exercitus instructi, non plus passuum ccc. interiecto spatio, quod forte ante id tempus acciderat numquam, quin dimicaretur, a Mane usque ad horam x. diei perstiterunt. Iamque Caesar dum Exercitum reducere intra munitiones suas coepisset; subito uniuersus Equitatus ulterior Numidarum, Getulorumque sine frenis ad dextram partem se mouere, propiusque Caesaris Castra, quae erant in Colle, se conferre coepit. frenati autem Labieni Equites in loco permanere, Legionesque distinere: cum subito pars Equitatus Caesaris cum Leui armatura contra Getulos iniussu, ac temere longius progressi, paludemque transgressi, multitudinem Hostium sustinere pauci non potuerunt; Leuique armatura deserti, ac pulsi, conuulneratique, uno Equite amisso, multis equis saucijs, Leuis armaturae x x v i. occisis, ad suos refugerunt. Quo secundo equestri proelio facto, Scipio laetus in Castra nocte copias reduxit. quod proprium gaudium bellantibus Fortuna tribuere non decreuit. naque postero die Caesar cum parte Equitatus sui Leptim, frummenti

menti gratia, misit. in itinere praedatores Equites Numidas, Getulosq. ex improviso adorti circiter centum partim occiderunt, partim uiuorum potiti sunt. Caesar interim quotidie Legiones in Campura deducere, atque opus facere, vallumque, & fossam per medium Campum ducere, aduersariorumq. excursionibus iter officere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, & in iugo, ne a Caesare excluderetur, appropere. Ita duces utrique & in operibus occupati erant, & nihilo minus Equestribus proelijs inter se quotidie dimicabant. Interim Varus Classe, quam antea Vticae, Hiemis gratia, subduxerat, cognito Legionis VII, & IIX. ex Sicilia aduentu, celeriter deducit; ibiq. Getulis Remigibus, Epibatisq. complet; insidiandiq. gratia progressus, Adrumetum cum LV. Nauibus peruenit. Cuius aduentus inscius Caesar, L. Cissium cum Classe XXXVII. Nauium ad Thapsum uersus in stationem, praesidij gratia commeatus sui, mittit: itemq. Q. Aquilam cum XLII. Nauibus longis Adrumetum eadem de causa praemittit. Cissius, quo erat missus, celeriter peruenit: Aquila, tempestate iactatus, Promontorium superare non potuit; atque, angulum quendam tutum a tempestate nactus, cum Classe se longius a prospectu remouit. reliqua Classis in salo ad Leptim, egressis Remigibus, passimq. in Litore uagantibus, partim in Opido, uictus sui mercandi gratia, progressus, uacua a defensoribus stabat. Quibus rebus, Varus, ex Persugis cognitis, occasionem

Kk nactus,

*nactus, vigilia secunda, Adrumeto ex Cothone egres-
sus primo mane Leptim uniuersa Classe uectus, Na-
ues onerarias, quae longius a Portu in salo stabant, in-
cendit, & petiremes duas, uacuas a defensoribus, nul-
lo repugnate coepit. Caesar interim celeriter per nun-
cios in Castris, cum opera circuiret, certior factus, quae
aberant a Portu millia passuum v i, equo admisso, o-
missis omnibus rebus, celeriter peruenit. Leptim: i-
biq. moratus, omnes ut se Naues consequeremur, pri-
mum ipse Nauigiolum paruum conscendit; in cursu A-
quila, multitudine Nauigiorum perterritum, atque trepi-
dantem, nactus, Hostium Classem sequi coepit. Interim
Varus, celeritate Caesaris, audaciaq. motus, cum u-
niuersa Classe, conuersis Nauibus, Adrumetum uer-
sus fugere contendit. Quem Caesar in millibus passuum
i v. consecutus, recuperata quinqueremi, cum o-
mnibus suis epibatis, atque etiam Hostium custodi-
bus cxx in ea Naue captis, triremem Hostium pro-
ximam, quae in repugnando erat commorata, omni-
stam remigum, epibatarumq. cepit. reliquae Naues Ho-
stium Promontorium superarunt, atque Adrumetum
in Cothonem se uniuersae contulerunt. Caesar eodem
vento Promontorium superare non potuit; atque, in
salo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce A-
drumetum accedit; ibiq. Nauibus operarijs, quae e-
rant extra Cothonem incensis, omnibusq. reliquis a-
lijs, aut subductis, aut in Cothonem compulsis, paulli-
per commoratus, si forte uellent Classe dimicare, rursus
se recepit in Castra. in ea Naue captus est P. Vestrius,
Eques*

*Eques Romanus , & P. Ligarius Afranianus; quem
 Caesar in Hispania cum reliquis dimiserat; & postea
 se ad Pópeium contulerat; inde ex proelio effugerat,
 in Africâq. ad Varû uenerat. Quê ob periurium, per
 fidiamq. Caesar iussit necari. P. Vestrio autem, quod
 eius Frater Romae pecuniâ imperatâ numerauerat,
 & quod ipse suâ causam Caesari probauerat, se Na
 sidij Classe captum, cum ad necê duceretur, beneficio
 Vari esse seruatum, postea facultatem sibi nullam da
 tam transeundi, ignouit. Est in Africa consuetudo In
 colarum, ut in Agris, et in omnibus fere villis sub ter
 ra specus, condendi frumenti gratia, clam habeant,
 atque id propter bella maxime, Hostiumq. subitum
 aduentum praeparêt. Qua de re Caesar certior per in
 dicem factus, tertia uigilia Legiones II. cum Equi
 tatu mittit a Castris suis millia passuum X; atque in
 de magno numero frumenti onustos recepit in Ca
 stra. Quibus rebus cognitis, Labienus, progressus a
 suis Castris millia passuum VII per iugum, & Collem,
 per quem Caesar pridie iter fecerat, ibi Castra duarû
 Legionum facit; atque ibi ipse quotidie existimâs Cae
 sarem eadem saepe frumentandi gratia commeatu
 rum, cum magno Equitatu, Leuiq. armatura insidia
 turus, locis idoneis confedit. Caesar interim, de insi
 dijs Labieni ex Perfugis certior factus, paucos dies i
 bi commoratus, dum Hostes quotidiano instituto, sae
 pe idem faciendo, in negligentiam adducerentur, subi
 to mane iperat Porta Decumana Legiones se II X ve
 teranas cû parte Equitatus sequi: atque, Equitibus præ
 Kk 2 missis,*

missis, neque opinantes insidiatores subito, in Cōuallis
 bus latentes, Lewi armatura concidit circiter D; reli
 quos in fugam turpissimam coniecit. Interim Labie
 nus cum uniuerso Equitatu fugientibus suis suppetias
 occurrit. cuius vim multitudinis cum Equites pauci
 Caesariani iam sustinere nō possent, Caesar instructas
 Legiones Hostiū copijs ostendit. Quo factō, perterrito
 Labieno, ac retardato, suos Equites recepit incolu
 mes. Postero die Iuba Numidas eos, qui, loco amisso,
 fuga se receperant in Castra in cruce omnes suffixit.
 Caesar interi, quoniā frumenti inopia premebatur, co
 pias omnes in Castra cōducit; atque praesidio Lepti, Ru
 spinae, Acillae relicto, Cispio, Aquilaeq. Classe trans
 dita, ut alter Adrumetum, alter Thapsum Mari obsi
 derent, ipse, Castris incensis, i v. noctis vigilia, Acie
 instructa, impedimētis in sinistra parte collocatis, ex
 eo loco proficiscitur, & peruenit ad Opidum Agar;
 quod a Getulis saepe antea oppugnatum, summaq. vi
 per ipsos Opidanos erat defensum. ibi in Campo Ca
 stris unis positis, ipse frumentatum circum villas cum
 parte Exercitus profectus, magno inuento hordei, o
 lei, uini, fici numero, pauco tritici, atque recreato ex
 exercitu, redijt in Castra. Scipio interi, cognito Caesaris
 discessu, cum uniuersis copijs per iugum Caesarē sub
 sequi coepit; atque ab eius Castris millia passuum v l,
 longe trinis Castris dispartitis copijs, cōsedit. Opidum
 erat Zetta, quod aberat a Scipione millia passuum
 x, ad eius Regionem, & partem Castrorum colloca
 tum, a Caesare autem diuersum, ac remotum, quod
 erat

erat ab eo longe millia passuum XIIIX . huc Scipio Legiones II , frumentandi gratia, misit. Quod postquam Caesar ex Persugis cognouit, Castris ex Campo in Collem, ac tutiora loca, collocatis, atque ibi praesidio relicto, ipse V . uigilia egressus praeter Hostium Castra proficiscitur cum copijs, & Opido potitur: Legiones Scipionis comperit Longius in Agris frumenta ri: &, cum eo contendere conaretur, animaduertit copias Hostium ijs Legionibus occurrere suppetias. quae res eius impetum retardauit. Itaque, capto C. Biotio Regino, Equite R. Scipionis familiarissimo, qui ei Opido praeerat, & P. Atrio, Equite R. de conuentu Uticensi, & Camelis XXII Regis adductis, praesidio ibi cum Oppio Legato relicto, ipse se recipere coepit ad Castra. Cum iam non longe a Castris Scipionis abesset, quae eum necesse erat praetergredi; Labienus, Afraniusque, cum omni Equitatu, Leuiq. armatura ex insidijs adorti, agmini eius extremo se offerunt, atque ex Collibus primis existunt. Quod postquam Caesar animaduertit, Equitibus suis Hostium ui oppositis, sarcinas Legionarios in aceruum iubet comportare, atque celeriter signa Hostibus inferre. Quod postquam coeptum est fieri; primo impetu Legionis, Equitatus, et Leuis armatura Hostium nullo negotio loco pulsa, et deiecta est de Colle. Cum iam Caesar existimasset Hostes pulsos, deterritosq. finem laceffendi facturos; & iter coeptum pergere coepisset; iterum celeriter ex proximis Collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi, in Caesaris Legionarios impetum faciunt

Numidae, Lewisq. armaturae, mirabili uelocitate praediti; qui inter Equites pugnabát, et una, pariterq. cū Equitibus accurrere, et refugere consueuerát. Cum hoc saepius facerent, & Iulianos proficiscentes insequerentur, et refugerent stantes, propius non accederent, & singulari genere pugnae uterentur; eosq. iaculis conuulnerare satis esse crederent; Caesar intellexit, nihil aliud illos conari, nisi, ut se cogere Castra in eo loco ponere, ubi omnino Aquae nihil esset; ut exercitus eius ieiunus, qui a quarta vigilia usque ad horam x. diei nihil gustasset, ac iumenta siti perirent. Cum iam ad Solis occasum esset, & non totos c. passus in horis i v. esset progressus, Equitatu suo, propter Equorum interitum, extremo agmine remoto, Legiones inuicem ad extremum agmen euocabat. ita vim hostiū, placide, leniterq. procedens, per Legionarium Militem cōmodius sustinebat. Interim Equitum Numidarum copiae dextra, sinistraq. per Colles percurrere, coronaeq. in modū cingere multitudine sua Caesaris copias, pars agmen extremum insequi. Caesariani interim non amplius tres, aut quattuor Milites veterani, si se conuertissent, & pila viribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius 11. millium ad unum terga uertebant; ac rursus ad Aciem passim, conuersis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, et iacula in Legionarios coniciebant. Ita Caesar, modo procedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum in Castris incolumes, saucijs

cijs x factis, reduxit. Labienus, circiter CCC amissis, multis uulneratis, ac defessis instando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim Legiones productas cum Elephantis, quos ante Castra in Acie, terroris gratia, in conspectu Caesaris collocauerat, reducit in Castra. Caesar contra eiusmodi Hostium genera, copias suas, non ut Imperator Exercitum veteranum, victo remq. maximis rebus gestis, sed ut Lanista Tirones gladiatores condoceretur, quo pede se reciperent ab Hoste, et quemadmodum obuersi aduersarijs, et in quantum spatio resisterent, modo procurrerent, modo recederent, comminarenturq. impetum, ac prope quo loco, et quemadmodum tela mitterent, praecipit. mirifice enim Hostium Leuis armatura anxium Exercitum nostrum, atque sollicitum habebat: quia et Equites deterebat proelium inire, propter Equorum interitum; quod eos iaculis interficiebant, et Legionarium Militem defatigabant, propter velocitatem. grauis enim armaturae Miles simul atque ab his insectatus constiterat, in eosq. impetum fecerat, illi ueloci cursu facile periculum uitabant. Quibus ex rebus Caesar uehementer commouebatur: quia, quo dumque proelium, quoties erat commissum, Equitatu suo, sine Legionario Milite, Hostium Equitatu, Leuiq. armaturae eorum, nullo modo par esse poterat. sollicitabatur autem his rebus, quod non dum Hostium Legiones cognouerat, & quonam modo sustinere se posset ab eorum Equitatu, Leuiq. armatura, quae erat mirifica, si Legiones quoque accessissent. Accedebat etiam haec causa, quod Elephantorum

A M I R T I I

rum magnitudo, multitudoq. Militum animos detinebat in terrore. cui uni rei tamé inuenerat remedium. namque Elephantos in Italiam transportari iusserat. quo et Miles noster speciemque, et virtutem bestiae cognosceret, et cui parti corporis eius telum facile adigi posset; ornatusque, ac loricated Elephátus cum esset, quae pars eius corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conijcerentur; praeterea, ut iumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum, non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat confectus. nam et Milites bestias manibus pertractabant, earumq. tarditatem cognoscebant: Equitesq. in eos pila praepilata conijciebant, atque in consuetudinem Equos patientia bestiarum adduxerat. Ob has causas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Caesar, tardiorque, et consideratior erat factus, et ex pristina bellandi consuetudine, celeritateq. excesserat. nec mirum. copias enim habebat in Gallia bellare consuetas, locis campestribus, & contra Gallos, homines apertos, minimeq. insidiosos; qui per virtutem, non per dolum, dimicare consueverunt. tum autem erat ei laborádum, ut consuefaceret Milites, Hostium dolos, insidias, artificia cognoscere, et quid sequi, quid vitare conueniret. itaque, quo haec celerius conciperent, dabat operam, ut Legiones non in uno loco contineret, sed, per causam frumentandi, huc, atque illuc raptaret: ideo quod Hostium copias ab se, suoq. uestigio, non discessuras existimabat. atque post diem *111. productas accuratius suas copias, sicut instruxerat, propter

propter Hostiū Castra praetergressus, aequo loco inuitat ad dimicandum. Postquam eos abhorrere uidet, reducit sub vesperum Legiones in Castra. Legati interim ex Opido Vacca, quod finitimum fuit Vritae, cuius Caesarem potitum esse demonstrauimus, ueniunt; petunt, & obsecrant, ut sibi praesidium mittat; se res cōplures, quae utiles bello sunt, administraturos. Per id tempus de eorum uoluntate, studioq. erga Caesarem Transfuga suos Ciuēs facit certiores, Iubā Regem celeriter cum copijs suis, ante quam Caesaris praesidium eo perueniret, ad Opidum accurrisse, atque, adueniente multitudine circūdata, eo potitum; omnibusq. eius Opidi incolis ad unum interfectis, dedisse Opidum diripiendum, delendumq. Militibus. Caesar interim, lustrato exercitu, ad XII kal. Apr. postero die productis uniuersis copijs, processus a suis Castris millia passuum V, a Scipione circiter XII millium interiecto spatio, in Acie constitit. Postquam satis, diuq. aduersarios a se ad dimicandum inuitatos, supersedere pugnae animaduertit, reducit copias. Postero die Castra mouet, atque iter ad Opidum Sarsuram, ubi Scipio Numidarum habuerat praesidium, frumentumq. comportauerat, ire cōtendit. quod ubi Labienus animaduertit, cum Equitatu, Leuiq. armatura agmen eius extremum carpere coepit: atque ita lixarum, mercatorumque, qui plaustris merces portabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius, audaciusq. accedit ad Legiones; quod existimabat, Milites, sub onere, ac sub sarcinis defatigatos, pugnare nō posse. Quae res

Caesarem

L. I. C. A. J. H. I. R. T. I. I. T. . 10

Caesarem non sefellerat: namque expeditos ex singulis Legionibus cccc. Milites esse iusserat. itaque eos, in Equitatum Labieni immisos, turmis suorum suppetias mittit. Tum Labienus, conuersis equis, signorum conspectu perterritus, turpissima contedit fugere, multis eius occisis, compluribus uulneratis. Milites Legionarij ad sua se recipiunt signa, atque iter inceptum ire coeperunt. Labienus per iugum summū Collis dextrorsus procul Milites subsequi nō desistit. Postquam Caesar ad Opidum Sarsuram uenit, inspectantibus aduersarijs, interfecto praesidio Scipionis, cum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnate. P. Cornelio Scipione Euocato, qui ibi praecerat, atque a multitudine circumuento, interfecto que, Opido potitur; atque, ibi frumento Exercitui dato, postero die ad Opidum Tisdram peruenit, in quo Confidius per id tempus fuerat cum grandi praesidio, Cohorteq. sua Gladiatorum. Caesar, Opidi natura perspecta, atque inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus circiter millia passuum i v, ad Aquam fecit Castra; atque, inde i v. die egressus, redit rursus ad ea Castra, quae ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua Castra copias reducit. Thabeneses interim, qui sub ditione, & potestate Iubae esse consuescent, in extrema eius Regni Regione maritima locati, interfecto Regio praesidio, Legatos ad Caesarem mittunt; rem male gestam docent; patunt, orantque, ut suis fortunis praesto, quod bene meriti essent, auxilium ferret. Caesar, eorum consilio probato, M. Crispum Tribunum

unum cum Cohorte, & Sagittarijs, Tormentisq. compluribus praesidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex Legionibus omnibus Milites, qui aut morbo impediti, aut, commeatu dato, cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad millia I V, Equites C D, Funditores, Sagittarij. q. ∞ uno commeatu Caesari occurrerunt. Itaque tum his copijs, & omnibus Legionibus eductis, sicut erat instructus, IIX. millibus passuum a suis Castris, ab Scipionis uero I V. millibus passuum, longe constitit in Campo. Erat Opidum infra Castra Scipionis, nomine Tegza, ubi praesidium equestre circiter C D. habere consueuerat. eo Equitatu dextra, sinistraq. directo ab Opidi lateribus, ipse, Legionibus ex Castris eductis, atque in iugo inferiore instructis, non longius fere ∞ passus ab suis munitionibus progressus, in Acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur; & tempus diei in otio consumebatur; Caesar Equitū turmas suorum iubet in Hostium Equitatum, qui ad Opidum in statione erat, facere impressionem; Leuemq. armaturā, Sagittarios, Funditoresq. eodē submittit. Quod ubi coeptum est fieri; & equis concitatis, Iuliani impetum fecissent; Pacidius suos Equites exporrigere coepit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Iulianas circumfundere, & nihilo minus fortissime, acerrimeq. pugnare. Quod ubi Caesar animaduertit, CCC, quos ex Legionibus habere expeditos consueuerat, ex proxima Legione, quae ei proelio in Acie constititerat, iubet Equitatu succurrere. Labienus interim

suis

suis Equitibus auxilia Equestria summittere; sat-
 tijsque, ac defatigatis integros, recentioribusq. uiri-
 bus Equites subministrare. Postquam Equites, Iulia-
 ni C. D. vim Hostium, ad I V. millia numero, sus-
 tinere non poterant, et a Leui armatura Numidarum
 vulnerabantur, minuatimq. cedebant; Caesar alterá
 Alam mittit, qui sat agentibus celeriter occurrerent.
 Quo facto, sui sublatis uniuersi in Hostes impressione fa-
 cta, in fugam aduersarios dederunt, multis occisis, có-
 pluribus uulneratis. infecuti per I I I. millia passuum,
 usque in Colles Hostibus adactis, se ad suos recipiunt.
 Caesar in horam x comoratus, sicut erat instructus,
 se ad sua Castra recepit omnibus incolumibus. in quo
 proelio Pacidius grauius pilo per cassidē caput ictus,
 compluresq. duces, ac fortissimus quisque interfecti,
 vulneratiq. sunt. Postquam nulla condicione cogere
 aduersarios poterat, ut in aequum locū descenderent,
 Legionumq. periculum facerēt; neque ipse propius Ho-
 stem Castra ponere, propter Aquae paenuriá, se posse
 animaduverteret; aduersarios non eorum uirtute confi-
 dere, sed aquarum inopia fretos, despicerē se intelle-
 xit. pridie non. Apr. tertia uigilia egressus, ab Agar
 x v i millia passuum nocte progressus, ad Thapsum,
 ubi Virgilius cum grádi praesidio praeerat, Castra po-
 nit, Opidumq. eo die circūmunire coepit, locaq. ido-
 nea, opportunaq. complura praesidijs occupare; ne
 Hostes intrare ad se, ac loca interiora capere possent.
 Scipio interim, cognitis Caesaris consilijs, ad necessita-
 tem adductus dimicandi, ne per summum dedecus
 fidiissimos

fidissimos suis rebus Thapsitanos, & Virgilium amit-
 teret, confestim Caesarem per superiora loca consecu-
 tus, millia passuum 11 x. a Thapso binis Castris conse-
 dit. Erat stagnum salinarum, inter quod, & Mare;
 angustiae quaedam non amplius mille & quingentos
 passus intererant: quas Scipio intrare, & Thapsita-
 nis auxilium ferre conabatur: quod futurum Caesa-
 rem non fefellerat. namque Pridie, in eo loco Castello
 munito, ibiq. trino praesidio relicto, ipse cum reliquis
 copijs lunatis Castris Thapsura operibus circummuni-
 uit. Scipio interim, exclusus ab incepto itinere, supra
 stagnum postero die, & nocte confecta, caelo albe-
 scente non longe a Castris, praesidioque, quod supra
 commemorauimus, ∞ D. passibus, ad Mare uer-
 sus confedit, & Castra munire coepit. Quod post-
 quam Caesari nunciatum est, Milites ab opere dedu-
 ctos, Castris praesidio Asprenate Proconsule cum Le-
 gionibus 11. relicto: ipse cum expedita copia in eum
 locum citatim contendit; Classisq. parte ad Thapsum
 relicta, reliquas Naues iubet post Hostium tergum
 quammaxime ad Litus appelli, signumq. suum obser-
 uare; quo signo dato, subito clamore facto, ex im-
 prouiso Hostibus auersis incuterent terrorem; ut per-
 turbati, ac perterriti respicere post terga cogerentur.
 Quo postquam Caesar peruenit, & animaduertit A-
 ciem pro vallo Scipionis Castris, Elephantisq. dextro
 sinistroq. Cornu collocatis, et nihilo minus partem Mi-
 litu Castra non ignauiter munire; ipse, Acie triplici col-
 locata, Legione x, secundaq. dextro Cornu, 11 x,

&

& I X. *sinistro*, oppositis v. Legionibus, in quarta
 Acie ante ipsa Cornua quinque Cohortibus contra be-
 stias collocatis, Sagittarijs Funditoribus in utriusque
 Cornibus dispositis, Leuique armatura inter Equites in-
 teriecta, ipse pedibus circum Milites concursans, virtu-
 tesque veteranorum, proeliaque superiora comemorans,
 blandemque appellans, animos eorum excitabat. Tirones
 autem, qui nunquam in Acie dimicassent, hortabatur, ut
 veteranorum virtutem aemularentur, eorumque famam
 nomen, locumque, victoria parta, cuperent posside-
 re. itaque in circumeundo Exercitum, animaduertit Ho-
 stes circa vallum trepidare, atque ultro, citroque pau-
 dos concurrere, & modo se intra Portas recipere, mo-
 do inconstanter, immoderateque prodire. Cumque idem
 a pluribus animaduerti coeptum esset; subito Legati, E-
 uocatique obsecrare Caesarem, ne dubitaret signum da-
 re: victoriam sibi propriam a Dijs immortalibus portem
 di. Dubitate Caesare, atque eorum studio, cupiditateque
 resistente, sibi que, eruptione pugnari, non placere
 clamitante, & etiam atque etiam Aciem sustentate,
 subito Dextro Cornu, iniussu Caesaris, Tubicem, a Mili-
 tibus coactus, canere coepit. Quo facto, ab uniuersis
 Cohortibus signa in hostem coepere inferri; cum Centurio-
 nes pectore aduerso resisterent, vique continerent Mili-
 tes, ne iniussu Imperatoris concurrerent, nec quidquam
 proficerent. Quod postquam Caesar intellexit, incita-
 tis Milium animis resisti nullo modo posse; signo felici-
 tatis dato, equo admissio in Hostem contra principes
 ire contendit. A Dextro interim Cornu Fundito-
 res,

res, Sagittarijque concita tela in Elephantos frequentes iniicit. Quo facto, bestiae, stridore Fundarum, Lapidumque perterritae, sese conuertere, & suos post se frequentes, stipatosque proterere, & in Portas valli semisactas ruere contendunt. Item Mauri Equites, qui in eodem Cornu cum Elephantis erant, praesidio deserti, Principes fugiunt: ita, celeriter bestiis circuitis, Legiones vallo Hostium sunt potitae: & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in Castra, unde pridie erant egressi, confugiunt. Non videtur esse praetermittendum de virtute Militis veterani v. Legionis. nam, cum in Sinistro Cornu Elephantis, uulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu innixus, pondere suo, proboscide erecta, uibrantique, stridore maximo premeret, atque enecaret; Miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiae offerret, quem postquam Elephantis ad se telo infesto uenire animaduertit; relicto cadauere, Militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum. qui in eiusmodi periculo cum constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, caedere, quantum viribus poterat, non destitit: quo dolore adductus Elephantis, Milite abiecto, maxime cum stridore, cursuque conuersus ad reliquas bestias se recepit. Interim Thapso, qui erat praesidio, ex Opido eruptione Portam maritimam faciunt; et, siue ut suis subsidio occurrerent; siue ut, Opido deserto, Fuga salutem sibi pararet, egrediuntur: atque ita per Mare umbilici sine ingressi,

ingressi, terram petebant: qui a seruis, puerisque, qui in Castris erant, lapidibus, pilisq. prohibiti terram attingere, rursus se in Opidum receperunt. Interim Scipionis copijs prostratis, passimq. toto Campo fugientibus, confestim Caesaris Legiones consequi, spatiumq. se non dare colligendi. qui postquam ad ea Castra, quae petebant, perfugerunt, ut, refectis Castris, rursus sese defenderent; ducem aliquem requirunt, quem respicerent, cuius auctoritate, Imperioq. rem gererent. qui postquam aduerterunt, neminem ibi esse praesidio, protinus, armis abiectis, in Regia Castra fugere contendunt. Quo postquam peruenerunt, ea quoque ab Iulianis teneri uident. Desperata salute, in quodam Colle consistunt; atque, armis demissis, salutationem More Militari faciunt. quibus miseris ea res paruo praesidio fuit. namque Milites veterani, ira & dolore incensi, non modo, ut parcerent Hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo Exercitu illustres urbanos, quos auctores appellabant, complures aut uulnerarunt, aut interfecerunt: in quo numero fuit Tullius Rufus Quaestorius: qui, pilo transiectus consulto a Milite, interijt. item Pompeius Rufus, brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Caesarem accurrisset, interfectus esset. Quo facto, complures Equites R. Senatoresq. perterriti ex proelio se receperunt; ne a Militibus, qui ex tanta victoria licentiam sibi assumpsissent, immoderate peccandi impunitatis propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. itaque omnes Scipionis Milites, cum fide Caesaris implorarent, in spe

Et ante

Et ante ipso Caesare, & a Militibus deprecante, eis uti parcerent, ad unum sunt interfeciti. Caesar, trinis Castris potitus, occisisq. Hostium x. Millibus, fugatisq. compluribus, se recipit, L. Militibus amissis, paucis saucijs in Castra: ac statim ex itinere ante Opidum Thapsum constitit; Elefantosq. L. x. i. v. ornatos, armatosq. cum Turribus, ornamentisq. capit, captos ante Opidum instructos constituit: id hoc consilio, si posset et Virgilius, quiq. cum eo obsidebantur, rei male gestae suorum indicio & pertinacia deduci. deinde ipse Virgilium appellavit, inuitavitq. ad deditiōem, suamq. lenitatem et clementiam commemoravit: quem postquam animadvertit responsum sibi non dare, ab Opido recessit. postero die, diuina re facta, Concione aduocata, in conspectu Opidanorum Milites collaudat: totumq. Exercitum veteranorū donauit praemijs, ac fortissimo cuique, ac bene mereti pro suggestu tribuit: ac statim inde digressus, C. Rebilo Proconsule cum I I I. ad Thapsum Legionibus, et Cn. Domitio cum I I. Tisdrae, ubi Condidius praerat ad obsidendum relictis, M. Messalla Vticam ante praemisso, cum Equitatu ipse eodem iter facere cōtendit. Equites interim Scipionis, qui ex proelio fugerant, cum Vticam uersus iter facerent, perueniunt ad Opidum Paradam. ubi, cum ab incolis non reciperetur, ideo quod fama de victoria Caesaris praecurrisset; ui Opido potiti, in medio Foro lignis coaceruatis, omnibusq. rebus eorum congestis, igne subijciunt, atque eius Opidi incolas cuiusque generis, aeta-

Ll tisque,

tisque, uiuos, constrictosq. in flammâ conijciunt; at-
 que ita acerbissimo afficiūt supplicio: deinde protinus
 Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod
 Vticensibus, propter beneficium Legis Iuliae, parum
 in suis partibus praesidiij esse existimauerat, plebem
 inermē Opido eiecerat, & ante Portam, belli causa,
 Castris, fossaq. paruula dumtaxat munierat, ibique,
 custodijs circumdatis, habitare coegerat: Senatum atq.
 tem Opidi custodia tenebat. Eorum Castra ij Equites
 adorti, expugnare coeperunt, ideo quod eos partibus
 Caesaris fauuisse sciebant, ut, eis interfectis, eorum per-
 nicie dolorem suum ulciscerentur. Vticenses, animo
 addito ex Caesaris victoria, lapidibus, fustibusq. Equi-
 tes repulerunt. itaque, postquam Castris non potue-
 rant potiri, Vticam se in Opidum coniecerunt; atque
 ibi multos Vticenses interfecerunt; domosq. eorum
 expugnauerūt, ac diripuerunt. Quibus cum Cato per-
 suadere nulla ratione quiret, ut secum Opidum de-
 fenderent, et caede, rapinisq. desisterent, et, quid sibi
 uellent, sciret, sedandae eorum importunitatis gratia,
 singulis HS C diuisit. Idem Sylla Faustus fecit; ac de
 sua pecunia largitus est: unaq. cum ijs ab Vtica profi-
 ciscitur, atque in Regnum ire contendit. Complures in-
 terim ex fuga Vticam perueniunt. quos omnes Cato
 conuocatos, unacum CCC, qui pecuniam Scipioni
 ad bellum faciendum contulerant, hortatur, ut ser-
 uitia manumitterent, Opidumq. defenderent. Quo-
 rum cum partem assentire, partem animum, men-
 temq. perterritam, atque in fuga destinatam habe-
 re

re intellexisset, amplius de ea re agere destitit, Nauesq. ijs attribuit, ut, in quas quisque partes uellet, proficisceretur. ipse, omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Caesari, qui tum ibi Proquaestor fuerat, commendatis, et sine suspitione, uultu, atque sermone, quo superiore tempore usus fuerat, cum dormitum isset, ferrum intro clam in cubiculum tulit, atque ita se trāsiecit. qui dum, anima non dū exspirata, concidisset, impetu facto in cubiculum, ex suspitione medicus, familiaresq. continere, atque uulnus obligare cœpissent, ipse suis manibus uulnus crudelissime diuellit, atque animo praesenti se interemit. Quem Vticenses quamquam oderant partium gratia, tamē, propter eius singularē integritatem, et quod dissimulimus reliquorum ducum fuerat, quodq. Vticam mirificis operibus munierat, Turresq. auxerat, sepultura afficiunt. Quo interfecto, L. Caesar, ut aliquod sibi ex ea re auxilium pararet, conuocato Populo, Concione habita, cohortatur omnes, ut Portae aperirentur: se in Caesaris clementia magnam spem habere. Itaque, Portis patefactis, Vtica egressus, Caesari Imperatori obuiā proficiscitur. Messalla, ut erat imperatum, Vticam peruenit, omnibusq. Portis custodias ponit. Caesar interim, a Thapsa progressus, Vscetam peruenit; ubi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumq. rerum cum paruo praesidio habuerat. hoc adueniens potitur: deinde Adrumetum peruenit. Quo cum sine mora introisset, aruis, frumento, pecuniaq. considerata, Q. Ligaria, C. Cou-

Sidij filio, qui tum ibi fuerat, uitam concessit. deinde
 eodem die Adrmeto egressus, Liuineto Regulo, i-
 bi cum Legione relicto, Vticam ire contendit: cui in iti-
 nere sit obuius L. Caesar subitoq. se ad genua proiecit,
 uitamq. sibi, nec amplius quidquam, deprecatur. cui
 Caesar facile, et pro sua natura, et instituto concessit.
 item Caecinae, Ceteio, P. Atio, L. Cellae patri, et fi-
 lio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonis filio, Damasip-
 piq. liberis ex sua consuetudine tribuit; circiterq. no-
 tem luminibus accensis Vticam peruenit, atque extra
 Opidum ea nocte mansit. postero die mane Opidum in-
 troiit; Concioneq. aduocata, Vticenses incolas, cohör-
 tatus, gratias, pro eorum studio erga se agit; Ciuēs au-
 tem Romanos negotiatores, & eos, qui inter C. C. C.
 pecunias contulerant Varo, et Scipio, multis uer-
 bis accusatos, & de eorum sceleribus longiori habita-
 oratione, ad extremum, ut sine metu prodirent, edi-
 cit: se eis dumtaxat, uitam concessurum, bona quidem
 eorum se uenditurum, ita tamen, ut, qui eorum bo-
 na sua redemisset, se bonorum uenditionem indiētū-
 rum, & pecuniam, mulae nomine relaturum, ut
 incolumitatem retinere possent. Quibus metu exsan-
 guibus, de uitaq. ex suo promerito desperantibus, su-
 bito oblata salute, libentes, cupidiq. condicionem ac-
 ceperunt: petieruntq. a Caesare, ut uniuersis C. C. C.
 uno nomine pecuniam imperaret. itaque his mil-
 les HS. his imposto, ut per triennium sex pen-
 sionibus Populo R. soluerent, nullo eorum recusante,
 ac se eodem die demum natos praedicantes, laeti
 gratias

*gratias agit Caesari. Rex interim Iuba, ut ex proelio
 fugerat, una cum Petreio interdium villis latitando,
 tandem, nocturnis itineribus cōfectis, in Regnum per
 uenit; atque ad Opidum Zamam, ubi ipse domiciliū,
 coniuges, liberosq. habebat, quo ex cuncto Regno o-
 mnem pecuniam, carissimasq. res comportauerat,
 quodq. in toto bello operibus maximis munierat, acce-
 dit. Quem antea Opidani, rumore exoptato de Cae-
 saris victoria audito, ob has causas Opido prohibue-
 runt, quod, bello contra Populum R. suscepto, in O-
 pido Zama, lignis congestis, maximam in medio Fo-
 ro pyram construxerat; ut, si forte bello foret supera-
 tus, omnibus rebus eo coaceruatis, dehinc Ciuibus
 cunctis interfecisset, eodemq. proiectis, igne subiecto,
 tum demum se ipse insuper interficeret, atque una cū
 liberis, coniugibus, Ciuibus, cunctaq. gazā Regia cre-
 maretur. Postquam Iuba ante Portas diu, multumq.
 primo minis, pro Imperio, egisset cum Zamensibus;
 deinde, cū se parū proficere intellexisset, precibus quo-
 que orasset, uti se ad suos Deos Penates admitterent;
 ubi eos in sentētia perstare animaduertit, nec minis,
 nec precibus suis moueri, quo magis se reciperent; ter-
 tio petit ab eis, ut sibi coniuges, liberosq. redderent,
 ut secum eos asportaret. Postquam sibi nihilo omnino
 Opidanos responsi reddere animaduertit, nulla re ab
 ijs impetrata, ab Zama discedit, atque ad villam suā
 cū M. Petreio, paucisq. Equitibus se cōfert. Zamenses
 interim Legatos de ijs rebus ad Caesarem Vticā mit-
 tunt, petuntq. ab eo, uti ante, quā Rex manum colli-
 geret,*

geret, seseq. oppugnaret, sibi auxilium mitteret: se-
 tamen paratos esse, sibi, quoad vitæ suppeteret, O-
 pidum, seq. ei reseruare. Legatos collaudatos Caesar
 domū iubet antecedere, ac suum aduentum praenun-
 ciare. Ipse, postero die Vtica egressus, cum Equitatu
 ire in Regnum contendit. Interim in itinere ex Regijs
 copijs duces complures ad Caesarem veniunt, orant-
 que, ut sibi ignoscatur. Quibus supplicibus uenia data,
 Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de e-
 ius lenitate, clementiaque, propemodum omnes Re-
 gni Equites Zamā perueniunt ad Caesarem; ab eoq.
 sunt metu, periculoq. liberati. Dum haec utrobique
 geruntur, Confidius, qui Tisdras cum familia sua
 gladiatoria manu, Getulisq. praerat, cognita caede
 suorum, Domitijque et Legionū aduentu perterritus,
 desperata salute, Opidum deserit, seq. clam cum pau-
 cis barbaris, pecunia onustus, subducit, atque in Re-
 gnum fugens cōtendit, quem Getuli, sui comites, in iti-
 nere, praedae cupidi, concidunt; seq. in quascumque
 potuerit partes conferunt. C. interim Virgilius, post-
 quam terra, mariq. clausus, se nihil proficere intelle-
 xit, suosq. inter frōdos, aut fugatos, M. Catonē Vticae
 sibi ipsam manus intulisse, Regē uagum, a suis desertum,
 ab omnibus asperrari, Saburam, eiusq. copias ab Si-
 tio esse deletas, Vticae Caesarē sine mora receptū, de
 tanto Exercitus reliquias esse nullas, quas sibi, suisq. li-
 beris prodesse, a Caninio Procōsules qui eum obside-
 bat, fide accepta, seque, et sua omnia, ex Opidū. Procō-
 suli transfidit Rex interī Iuba, ab omnibus Ciuitatibus
 exclu-

*excolisus; desperata salute, cū iam conatus esset cū Pe-
 treio, ut per virtutem inter se cū esse uiderentur, ferro
 inter se depugnant: (atque firmior imbecilliorē Iuba
 Petreum facile ferro consumpsit) deinde, ipse sibi, cū
 conaretur gladio transire pectus, nec posset, preci-
 bus a seruo suo impetravit, ut se interficeret; idq. ob-
 tinuit. P. interim Silius, pulso Exercitu Saburæ,
 Praefecti Iubae, ipsoq. interfecto, cum iter cum pau-
 cis per Mauritaniam ad Caesarem faceret, sorte inci-
 dit in Faustum, Afraniumque, qui eam manum habe-
 bant, qua Uticam diripuerant, iterq. in Hispaniam
 tendebant, et erant numero circiter 600. itaque cele-
 riter nocturno tempore, insidijs dispositis, eos prima lu-
 ce adartus, praeter paucos Equites, qui ex primo ag-
 mine fugerāt, reliquos aut interficit, aut in deditiōe
 accipit; Afranium, & Faustum uiuos capit cum con-
 iuge, & liberis. Paucis post diebus, dissēsiōe ī Exer-
 citu orta, Faustus, & Afranius interficiuntur. Pom-
 peias cum Fausti liberis Caesar incolūmitatem, suaq.
 omnia concessit. Scipio interim cum Damasippo, &
 Torquato, & Plaetorio Rustiano Nauius lōgis diu,
 multumq. iactatis, cum Hispaniam peterent, ad Hyp-
 ponem Regium deferuntur; ubi Classis P. Sili per id
 tempus erat, a qua pauciora ab amplioribus circum-
 uenta Naugia deprimuntur. ibiq. Scipio cum ijs, quas
 paullo ante nominauit, interijt. Caesar interim, Zamab
 auctiōne Regia facta, bonisq. eorū venditis, qui Ciues
 Romani cōtra Populū R. arma tulerāt, praemysq. Za-
 mēsis, qui de Rege excludendo consiliū ceperant,*

220 A. HIRT. DE BELI. AFRICCI
 Tributis, uectigalibusq. Regijs abrogatis, ex Regnoq.
 Prouincia facta, atque ibi Crispo Sallustio Populi R.
 Proconsule cum Imperio relicto, ipse Zama egressus
 Vticam se recepit. ibi bonis, uenditis eorum, qui sub
 Iuba, Petreioq. Ordines duxerant, item Thapsitanis
 HS x x millia, conuentui eorum HS x x x mil-
 lia, Adrumetanis HS x x x. millia, conuentui eo-
 rum HS l. millia, multae nomine, imponit. Ciui-
 tates, bonaq. eorum ab omni iniuria, rapinisq. defen-
 dit. Leptitanos, quorum superioribus Annis Iuba
 bona diripuerat, & ad Senatum questi per Legatos,
 atque arbitris a Senatu datis, sua recoperant, x x x.
 centenae millibus ponderis Olei in annos singulos mul-
 tat, ideo quod initio, per dissensionem Principum, so-
 cietatem cum Iuba inierant, eumq. Armis, Militi-
 bus, Pecunia iuuerant. Tisdritanos, propter humili-
 tatem Ciuitatis, certo numero Frumenti multat. His
 rebus gestis, Idibus Iun. Vticae Classem conscendit,
 & post diem l l l. Carales in Sardiniam perue-
 nit. Ibi Sulcitanos, quod Nasidium, eiusq. Classem re-
 ceperant, copijsq. iuuerant, HS c millibus multat;
 & pro Decumis Octauas pendere iubet: bonaq. pau-
 corum uendit: & ante diem l l l Kal. Quincti. Naues
 conscendit; & a Caralibus secundum terram proue-
 ctus, duo de trigesimo die, eo quod tempestatibus in
 Portubus cohibebatur, ad urbem Romam uenit.

A. HIRTI, vet, OPPID

COMMENTARIORVM

DE BELLO HISPANIENSI

LIBER VNVS

HARNACE superato, Africa re-
 cepta, qui ex ijs proelijs cum Adolescen-
 te Cn. Pompeio profugissent; cum ex-
 ulterioris Hispaniae portus esset, dum
 Caesar, muneribus dádis in Italia detinetur; quo fa-
 cilius praesidia contra compararet Pompeius, in fidē
 uniuscuiusque Ciuitatis confugere coepit. ita, partim
 precibus, partim vi, bene magna comparata manu,
 Prouinciam vastare coepit. Quibus in rebus non nul-
 lae Ciuitates sua sponte auxilia mittebát: item nō nul-
 lae Portas claudebant. ex quibus, si qua Opida vi ce-
 perat, cum aliquis ex ea Ciuitate optime de Cn. Pōpe-
 io meritis Ciuis esset, propter pecuniae magnitudinē
 aliqua ei inferebatur caussa, ut, eo de medio sublato,
 ex eius pecunia Latronum largitio fieret. ita paucis
 cōmodis Hoste hortato, maiores augebátur copiae, i-
 deoq. crebris nuncijs in Italiam missis, Ciuitates cōtra-
 riae Pōpeio auxilia sibi de postulabant. C. Caesar Dicta-
 tor, III, designatus IV, multis itineribus ante conse-
 ctis, cum celeri festinatione ad bellum conficiendū in
 Hispaniam conuenisset, Legati Cordubenses, qui a Cn.
 Pompeio discesserant, Caesari obuiam ueniunt: a qui-
 bus

In hac die adur, hoc tunc tempore Populorum Cordis
 ba capi posse: quod, nec opinantibus Aduersarijs eius
 Prouincia potuit esse simulque, quod abbellarij a
 Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, qui certio
 rem Cn. Pompeium de Caesaris aduentu facerent.
 Multa praeterea uerisimilia proponerant. Quibus re
 bus adductus, quos Legatos ante Exercitui praefece
 rat Q. Pedium, et Q. Fabium Maximum de suo adue
 tu facit certiores, ut, quem sibi Equitatum ex Prouin
 cia fecissent, praesidio mitterent ad quos uenerint, qua
 ipse opinati sunt, appropinquauit, atque ut ipse uoluit
 Equitatum sibi praesidio habilit. Erat peritorem apud
 dea Pompeius frater, qui cum praesidio Corduba ha
 nebat, quod eius Prouinciae caput esse existimabatur:
 ipse autem Cn. Pompeius Adulescens, Kilicem, Opidum,
 oppugnabat, et fere iam aliquot dies ibi sedens, ibi de
 bui. Quo ex Opido, cognita Caesaris aduentu, Legati
 etiam praesidio Q. Pompeij, Caesarem cum adissent, pe
 te re coeperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidia
 mitteret, Caesarem uero Civitatem omni tempore aptimo
 de Populo R. meritam esse sciebat. x. Cohortes sequen
 da uigilia iubet proficisci, pariq. Equite numero: quib
 bus praesidio hominem eius. Et uincio de notum, et no
 patum scientiam, L. Iunium. Patiecum. Qui cum ad
 Cn. Pompeij praesidia uenisset, incidit idam tempore
 ris, ut tempestate aduersa, uehementiq. cito afflic
 taretur. Quis uis post latitatio obscurabatur, ut uix
 proximum cognoscere posset. Cuius incommodum
 firmam utilitatem ipse praebat. Ita, cum ad lo
 cum

cum uenturum, iussit binos Equites iulcedekas, correcta
 per Adnensariorum praesidia ad Opidum contendere,
 medijsq. ex praesidijs cum quaereretur, qui essent; u-
 nus, ex nostris, respondit, ut sileat uerbum facere: nam
 id temporis conari ad murum accedere, ut Opidum
 capiant, et partim tempestate impediti uigiles nō po-
 terant diligentiam praestare, partim illo responso de-
 terrebantur. Cum ad Portam appropinquassent, signo
 dato, ab Opidanis sūt recepti; et Pedites, Equitesque,
 clamore facto, dispositis ibi partim, qui remāsere, eru-
 ptionē in Adnensariorum Castra fecerunt. Sic illud cū
 inscientibus accidisset, existimabat magna pars homi-
 nū, qui in ijs Castris fuissent, se prope captas esse. Hoc
 misso ad Killa praesidio, Caesar, ut Pōdetum ab ea op-
 pugnacione deduceret, ad Cordubam contendit, ex q-
 uo itinere loricatorumq. fortes cū Equitatu ante praemi-
 sit, qui simul in cōspectum Opidi se dederunt, in equis,
 recipiuntur. Hoc a Cordubensibus nequaquam pote-
 rat animaduerti. Appropinquantibus, ex Opido be-
 ne magna multitudo ad Equitatum incidendum cū
 exisset; loricati, ut supra scripsimus, ex equis descen-
 derunt, et magnum proelium fecerunt, sic ut ex in-
 finita hominum multitudine pauci in Opidum se reci-
 perent. Hoc timore adductus Sex. Pompeius, litteras
 fratri misit, ut celeriter sibi subsidio ueniret, ne prius
 Caesar Cordubam caperet, quam ipse illo uenisset.
 Ita Cn. Pompeius, Killa prope capta, litteris fratris
 exitus, cum aggrederet ad Cordubam iter, sacro coepit.
 Caesar, cum ad Flumen Baetim uenisset, neque pro-
 pter

latus, eo die proficiscitur. Cuius in aduentum, praesidij
 causa, Caesar complura Castra occupavit, partim
 sub Equitatu, partim ut pedestres copiae in statione,
 & in excubitu Castris praesidio esse possent. Hic in ad
 uentu Pompeij incidit, ut matutino tempore nebula esset
 crassissima, itaque in illa obscuracione, cum aliquot
 cohortibus, & Equitum turmis circumcludunt. Caesa-
 ris Equites, & concidunt, sic, ut uix in ea caede pau-
 ci effugerent. Insequenti nocte Castra sua incendit
 Pompeius, & trans Flumen Salsam per Conualles Ca-
 stra inter duo Opida Ateguam, & Vcubim in Monte
 constituit. Caesar in munitionibus, ceterisque, quae
 ad Opidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem,
 vineasq. agere instituit. Haec loca sunt montuosa, &
 natura edita ad rem Militarem, quae planicie diuidun-
 tur Salso Flumine, proxime tamen Ateguam, ut ad
 Flumen sint circiter passuum duo Millia. ex ea Regio-
 ne Opidi in Montibus Castra habuit posita Pompe-
 ius in conspectu utrorumque Opidorum, neque suis
 ausus est subsidio uenire. Aquilas habuit, & signa
 XIIII. Legionum. sed, ex quibus aliquid firmamenti
 se existimabat habere, duae fuerunt vernaculae, quae
 a Trebonio transfugerant, & una facta ex Colonis,
 quae fuerunt in his Regionibus. quarta fuit Afrania-
 na ex Africa, quam secum adduxerat. reliquae ex fugi-
 tiuis auxiliares consistebant. nam, de Leui armatura,
 & Equitatu, longe et uirtute, et numero nostri erant su-
 periores. Accedebat huc, ut longius bellum duceret
 Pompeius, quod loca sunt edita, & ad Castrorum muni-
 tiones

tiones non parum idonea. nam fore totius ulterioris
 Hispaniae Regio, propter terrae fecunditatem, inopé,
 difficilemque habet oppugnationem, & non minus co-
 piosam aquationem. Hic etiam propter Barbarorum
 crebras excursions omnia loca, quae sunt ab Opidis
 remota, Turribus, & Munitiombus retinentur, sicut
 in Africa, rudere, non tegulis, teguntur: simulq. in
 his habent speculas, & propter altitudinem, longe,
 lateque prospiciunt. Item Opidorum magna pars eius
 prouinciae Montibus fere munita, & natura excellen-
 tibus locis est constituta, ut simul aditus, & adscensusque
 habeat, difficiles. ita ab oppugnationibus natura loci
 distinentur: ut Ciuitates Hispaniae non facile ab Hosti-
 bus capiantur: quod in hoc contigit bello. nam, ubi in-
 ter Ateguam, & Vcubim, quae Opida supra sunt
 scripta, Pompeius habuit Castra constituta, in con-
 spectu duorum Opidorum, ab suis Castris circiter
 millia passuum i. v. Grumus est excellens natura,
 qui appellatur Castra Postumiana: ibi praesidij caus-
 sa Castellum Caesar habuit constitutum. Pompe-
 ius, qui eodem iugo tenebatur, loci natura, & quod
 remotum erat a Castris Caesaris, animaduvertebat lo-
 ci difficultatem, & quod Flumine Salso interclude-
 batur, non esse permissurum Caesarem, ut in tanta lo-
 ci difficultate ad subsidium committendum se mitteret.
 Ista retus opinione, tertia vigilia profectus, Castellum
 oppugnare coepit, ut laborantibus succurreret. nostri,
 cum appropinquassent, clamore repentino, telorumque
 multitudine iactus facere coeperunt: uti magnam par-
 tem

tem hominum uulneribus afficerent. Quo peracto, cū
 ex Castris repugnare coepissent, & maioribus Castris
 Caesari nuntius esset allatus, cum III. Legionibus est
 profectus, & cum ad eos appropinquasset, fuga per-
 territi multi sunt interfecti, complures capti: in quib-
 us multi praeterea armis exsuti fugerunt, quorum
 scitu sunt relata LXXV. Insequenti luce Arguetius
 ex Italia cum Equitatu uenit. is Signa Saguntinorum
 retulit v. quae ab Opidanis coepit. suo loco perterritus
 est, quod Equites ex Italia cum Asprenate ad
 Caesarem uenissent. Ea nocte Pompeius Castra ingen-
 dit, & ad Cordubam uersas iter facere coepit. Rex
 nomine Indo, qui cum Equitatu suas copias adduxerat,
 dum cupidius agmen Aduersariorum insequitur,
 & uernaculis Legionarijs exceptus est, & interse-
 ctus. Postero die Equites nostri longius ad Cordu-
 bam uersus profecti sunt eos, qui commeatus ad Ca-
 stra Pompeij ex Opido portabant, ex ijs capti v.
 cum iumentis, ad nostra adducti sunt Castra. Eodem
 die Q. Marcius Tribunus mil. qui fuisset Pompeij,
 ad nos transfugit. & noctis tertia uigilia in Opido
 aberrime pugnatum est: ignemq. multum miserunt, sic
 ut et omne genus, quibus ignis per iactus solitus est
 mitti. Hoc praeterito tempore, C. Fudanius, Eques R.
 ex Castris Aduersariorum ad nos transfugit. Postero die
 ex Regione uernacula Milites sunt capti ab Equitibus
 nostris duo, qui dixerunt, se Seruos esse. Cū ueniret, cog-
 niti sunt a Militibus, qui antea cū Fabio, et Pedio fue-
 rant, et a Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum
 nulla

175 . . . . . GA . . . . . H I R T I I C
nulla est data facultas, & a Militibus nostris interfe-
cti sunt. Eodem tempore capti Tabellarij, qui a Cor-
duba ad Pompeiũ missi erant, perperamq. ad Castra
nostra peruenerant, praecisis manibus missi sunt sa-
cti. Pari consuetudine, vigilia secunda, ex Opido
ignem multum, telorumq. multitudinem iactando
bene magnum tempus consumpserunt, compluresq.
uulneribus affecerunt. Praeterito noctis tempore, eru-
ptionem in Legionem sextam fecerunt, cum in ope-
re nostri distenti essent, acriterq. pugnare coeperunt,
quorum vis repressa a nostris, etsi Opidani superior-
e loco defendebantur, . . . cum eruptionem face-
re coepissent, tamen virtute Militum nostrorum, qui
etsi inferiore loco premebantur, tamen repulsi aduer-
sarij bene multis uulneribus affecti in Opidum se con-
tulerunt. Postero die Pompeius ex Castris suis brac-
chium coepit ad Flumen Salsum facere: & cum nos-
tri Equites pauci in statione fuissent a pluribus reper-
ti, de statione sunt deiecti, & occisi tres. Eo die A-
Valgius, Senatoris filius, cuius frater in Castris Pom-
peiũ fuisset, omnibus suis rebus relictis, Equum con-
scendit, & fugit. Speculator de Legionem secunda Pom-
peiana captus a Militibus, et interfectus est. Per idem
tempus glans missa est inscripta; quo die ad Opidum
capiendum accederent, sese scutum esse positurum.
Qua spe non nulli, dum sine periculo murum adscen-
dere, & Opidum potiri posse se sperarent, postero die
ad murum opus facere coeperunt, et bene magna prio-
ris Muri pars deiecta est. quo facto, ab Opidanis, ac si
suarum

suarū partium essent, conseruati, missos facere lorica-
 tos: quiq. praesidiy causa praepositi Opido a Pompeio
 essent orabāt. Quibus respondit Caesar, se condiciones
 dare, non accipere, consueuisse. Qui cum in Opidū re-
 uersi essent, relato responso, clamore sublato, omni ge-
 nere telorū emisso, pugnare pro muro toto coeperunt.
 propter quod fere magna pars hominum, qui in Ca-
 stris nostris essent, non dubitarunt, quin irruptionem
 eo die essent facturi. ita, corona circumdata, pugnatū
 est aliquandiu uehementissime: simulq. balista missa
 a nostris Turrem deiecit: qua Aduersariorum, qui in
 ea Turre fuerant, v. deiecti sunt, & Puer, qui bali-
 stam solitus erat obseruare. Eo praeterito tempore,
 Pompeius trans Flumen Salsum Castellum constituit:
 neque a nostris prohibitus: falsaq. illa opinione gloria-
 tus est, quod prope in nostris partibus locū tenuisset.
 item insequenti die, eadem consuetudine, dum lon-
 gius profequitur, quo loco Equites nostri stationem ha-
 buerant, aliquot turmae cum Leui armatura, impetu
 facto, loco sunt deiectae, & propter paucitatem no-
 strorum Equitū, simulq. Leui armatura inter turmas
 Aduersariorum protritae. Hoc in conspectū utrorum
 que Castrorū gerebatur: & maiore Pompeiani exsul-
 tabant gloria, longius quod nostris cedentibus profe-
 qui coepissent. Qui cum aliquo loco a nostris recepti es-
 sent, ut consueissent, ex simili virtute clamore facto,
 aduersati sunt proelium facere. Fere apud Exercitus
 haec est equestris proelij consuetudo, cum Eques ad di-
 micandum, dimisso Equo, cum Pedite progreditur, ne

M m   quaquam

A . H I R T I I

quaquam par habetur id quod in hoc accidit certamine. Cum Pedites ex Leui armatura lecti ad pugnam Equitibus nostris nec opinantibus uenisset; idque in proelio animaduersum esset; complures Equites descendunt. ita exiguo tempore Eques pedestre, Pedes equestre proelium facere coepit; usque eo, ut caedem proxime a vallo fecerint. in quo proelio Aduersariorum ceciderunt CXXIII, compluresque armis exsuti, multi uulneribus affecti in Castra sunt redacti, nostri ceciderunt III, saucij XII Pedites, & Equites v. Eius deinde insequenti tempore, pristina consuetudine, pro muro pugnari coeptum est. Cum bene magna multitudinem telorum, ignemque nostris defendentibus iniecissent; nefandum, crudelissimumque facinus sunt aggressi, in conspectu nostro hospites, qui in Opido erant, iugulare, & de muro paecipites mittere, coeperunt, sicut apud Barbaros: quod post hominum memoriam numquam est factum. Huius diei extremo tempore a Pompeianis clauis ad nostros Tabellarius est missus, ut ea nocte Turres, Aggeremque incederet, & III. vigilia eruptionem facerent. ita igne, telorumque multitudine iacta, cum bene magnam partem muri consumpsissent, Portam, quae e regione, & in conspectu Pompeij Castrorum fuerat, aperuerunt, copiaeque totae eruptionem fecerunt, secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas, & harpagones ad cassas, quae stramentis ab nostris Hibernorum, causa aedificatae erat, diruendas, et incendendas; praeterea Argentum, & vestimenta, ut, dum nostri in praeda detinerentur,

tinerentur , illi caede facta ad praesidia Pompeij se re-
 ciperent . nam , quod existimabat eos posse conatum
 efficere , nocte tota ultra ibat Flumen Salsum in Acie .
 Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestu ;
 tamen virtute freti repulsos , multisq. uulneribus af-
 fectos , Opido represserunt , praedaque , et armis eo-
 rum sunt potiti , uiuosq. aliquos ceperunt , qui poste-
 ro sunt interfecti die . Eodemq. tempore Transfuga
 nunciauit ex Opido , Iunium , qui in cuniculo fuisset ,
 iugulatione Opidanorum facta , clamasse facinus se
 nefandum , & scelus fecisse : nam eos nihil meruisse ,
 quare tali poena afficeretur , qui eos ad aras , & focos
 suos recepissent ; eosq. hospitium scelere contamina-
 se : multa praeterea dixisse : qua oratione deterritos
 amplius iugulationem non fecisse . Ita postero die Tul-
 lius Legatus cum Catone Lusitano uenit , & apud Cae-
 sarem uerba fecit . Vtinam quidem Dij immortales
 fecissent , ut tuus potius Miles , quam Cn. Pompeij ,
 factus essem ; & hanc virtutis constantiam in tua vi-
 ctoria , non in illius calamitate , praestarem . cuius su-
 uestae laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt , ut
 Ciues R. indigentes praesidij , & propter patriae luctuo-
 sam perniciem dedamur Hostium numero : qui neque
 in illius prospera Acie primam fortunam , neque in ad-
 uersa secundam obtinuimus uictoriam : qui Legionu
 tot impetus sustentantes , nocturnis , diurnisq. operi-
 bus gladiatorum ictus , telorumq. missus expectantes ,
 uicti , & deserti a Pompeio , tua uirtute superati salu-
 te a tua clementia deposcimus ; petimusque , ut , qualē

te gentibus praeſtitisti, ſimilē in Ciuiū deditioe praeſtes. Remiſſis Legatis, cum ad Portam ueniſſet Ti. * Tullius, cum eum introeuntem C. Antonius inſecutus non eſſet, reuerſus eſt ad Portam, et hominem apprehendit. Quod Tiberius cum fieri animaduertit, ſimulq. pugionem eduxiſſet, manum eius incidit. Ita reſugerunt ad Caesarem. Eodemq. tempore Signifer de Legione Prima tranſfugit; & nunciauit, quo die e queſtre proelium factum eſſet, ſuo ſigno periſſe homines x x x v. neque licere Caſtris Cn. Pompeij, nunciari, neque dici periſſe quemquam. Seruus, cuius dominus in Caesaris Caſtris fuiſſet, uxoremque, & filium in Opido reliquerat, dominum iugulauit, & ita clam a Caesaris praefidijs in Pompeij Caſtra diſceſſit, & indicium glande ſcriptum miſit, per quod certior fieret Caesar, quae in Opido ad defendendum compararentur. Ita, litteris acceptis, cum in Opidum reuerſi eſſent, qui mittere glandem ſcriptam ſolebāt, inſequenti tempore duo Luſitani fratres tranſfugae nunciarunt, quam Pompeius Concionem habuiſſet: quoniam Opido ſubſidio non poſſet uenire, noctu ex Aduerſariorum conſpectu ſe deducerent ad Mare uerſum: unum reſpondiſſe, ut potius ad dimicandum descenderent, quam ſignum fugae oſtenderent: tum, qui ita locutus eſſet, iugulatum. Eodem tempore Tabellarij eius deprehendi, qui ad Opidum ueniebant; quorum litteras Caesar Opidanis obiecit, & qui vitam ſibi peteret, iuſſit Turrem ligneam Opidanorum, incendere: id ſi feciſſet; ei
ſe

se promisit omnia concessurum. quod difficile erat factu, ut eam Turrem sine periculo quis incenderet. ita facturus de ligno cum propius accessisset, ab Opidanis est occisus. Eadem nocte Transfuga nunciavit, Pompeium, & Labienum, de iugulatione Opidanorum indignatos esse. Vigilia secunda propter multitudinem telorum Turris lignea, quae nostra fuisset, ab imo uitium fecit, usque ad tabulatum secundum, & tertium. Eodem tempore pro Muro pugnatum acerrime, & Turrim nostram, ut superiorem, incenderunt. iccirco, quod ventum Opidani secundum habuerunt. Insequenti luce Materfamilias de muro se deiecit, & ad nos transiit, dixitq. se cum familia constitutum habuisse, ut una transfugerent ad Caesarem, illam oppressam, & iugulatam. Hoc praeterea tempore Tabellae de muro sunt deiectae, in quibus scriptum est inuentum. L. Minucius Caesaris. Si mihi vitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi praestiti, tali uirtute, & constantia futurum me in te esse praestabo. Eodem tempore Opidanorum Legati, qui antea exierant, Caesarem adierunt, si sibi vitam concederet, sese insequenti die Opidum esse dedituros. Quibus respondit, se Caesarem esse, fidemq. praestaturum. ita, ante diem x i Kalendarum Martij Opido potitus, Imperator est appellatus. Et Pompeius, ex Persugis cum deditionem Opidi factam esse scisset, Castra mouit V cubim uersus, sed circum

*ea loca Castella disposuit, &munitionibus se contineri
 coepit. Caesar mouit, et propius Castra. Castris cōtulit.
 Eodem tempore mane loricatorum unus ex Legione ver
 nacula ad nos trās fugit, & nunciauit, Pompeium O
 pidanos V cubenses conuocasse, eisq. imperauisse, ut,
 diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum
 partium, itemq. aduersariorum victoriae fautores.
 Hoc praeterito tēpore, in Opido, quod fuit captum,
 seruus est prehensus in cuniculo, quem supra demon
 strauimus, dominum iugulasse. is uiuus est combu
 stus. Eodemq. tempore Centuriones loricatorum 11 x. ad
 Caesarem transfugerunt ex Legione vernacula, & E
 quites nostri cum Aduersariorum Equitibus congressi
 sunt, & saucij aliquot occiderunt. ex Leui armatura.
 Ea nocte Speculatores prehensi serui 111, & unus ex
 Legione vernacula. Serui sunt in crucem sublati, Mili
 ti ceruices abscissae. Postero die Equites, cum Leui ar
 matura ex Aduersariorum Castris ad nos transfuge
 runt. Et eo tempore circiter x i. Equites ad Aqua
 tores nostros excucurrerunt, nō nullos interfecerunt,
 item alios viuos abduxerunt. Ex Equitibus capti sunt
 equites 11 x. Insequenti die Pompeius securi per
 cussit homines L x x i v. qui dicebantur esse fau
 tores Caesaris victoriae; reliquos in Opidum iussit
 deduci; ex quibus effugerunt C x x, & ad Caesa
 rem uenerunt. Hoc praeterito tempore, qui in Opi
 do Ategrna Bursauolenses capti sunt, Legati profecti
 sunt cum nostris, uti rem gestam Bursauolensibus re
 ferrent, quid sperarent de Cn. Pompeio, cum uiderent
 hospites*

hospites iugulari: praeterea multa scelera ab ijs fieri, qui praesidij causa ab his reciperentur. Qui cum ad Opidum uenissent, nostri, qui fuissent Equites R. & Senatores, non sunt ausi introire in Opidum, praeterquam qui eius Ciuitatis fuissent. Quorum responsis ultro, citroq. acceptis, & redditis, cum ad nostros se reciperent, qui extra Opidum fuissent, illi de praesidio insecuti, ex auersione Legatos iugularunt. duo reliqui, qui ex eis fuerunt, Caesari rem gestam detulerunt, & Speculatores ad Opidum Ateguam miserunt. Qui cum certum comperissent Legatorum responsa, ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab Opidanis concursu facto, eum, qui Legatos iugulasset, lapidare, & ei manus intentare coeperunt, illius opera se perisse. ita, vix periculo liberatus, petijt ab Opidanis, ut ei liceret Legatum ad Caesarem proficisci: illi se satisfacturum. Potestate data, cum inde esset profectus praesidio comparato, cum bene magnam manum fecisset, & nocturno tempore per fallaciam in Opidum esset receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui sibi contrarij fuissent, interfectis, Opidum in suam potestatem recepit. Hoc praeterito tempore, Serui transfugae nunciauerunt, Opidanorum bona uendere, ne cui extra vallum liceret exire, nisi discinctum. Iccirco, quod ex quo die Opidum Ategua esset captum, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neque sibi ullam spem victoriae propositam habere, ut si quis ex nostris transfugerit, in Leuem armaturam conyici,

*eumq. non amplius x. v. accipere. Insequenti tempore Caesar Castris Castra contulit, & bracchium ad Flumen Salsum ducere coepit. Hic dum in opere nostri disenti essent, complures ex superiore loco Aduersariorum decurrerunt. nec detinentibus nostris, multis telis iniectis, complures uulneribus affecere. hic tamen, ut ait Ennius, nostri cessere parumper. itaque, praeter consuetudinem, cum a nostris animaduersum esset cedere Centuriones, ex Legione v. Flumen transgredi duo, restituerunt Aciem, acriterq. eximia virtute plures, cum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. ita, cum is compar proelium facere coepisset, & cum undique se circūueniri animaduertisset, parumper ingressus, pedem offendit. Huius concidentis viri casu passim audito, cum complures Aduersariorum concursum facerent, Equites nostri transgressi interiore loco Aduersarios ad vallum agere coeperunt. Ita, dum cupidius intra praesidia illorum student caedem facere, a Turmis, & Leui armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa virtus fuisset, viui capti essent. nam & munitione praesidij ita coangustabantur, ut Equites spatio intercluso uix se defendere possent. Ex utroque genere pugnae complures sunt uulneribus affecti, inquis etiam Clodius Aquitius. inter quos ita cominus est pugnatum, ut ex nostris, praeter II. Centuriones, sit nemo desideratus, gloria se efferentes. Postero die ab Soricaria utraeque conuenere copiae. Nostri bracchia ducere coeperunt. Pompeius, cum animadu-
 uerteret,*

uerteret, Caſtello ſe excludi Aſpania, quod ab V cubi millia paſſuum v diſtat, haec res neceſſario uocabat, ut ad dimicandum deſcenderet. neque tamen aequo loco ſui poteſtatem faciebat, ſed ex Grumo excelſum tumulum capiebat, uſque eo, ut neceſſario cogeretur iniquum locum ſubire. Quo faſto, cum utrorumque copiae tumulum excellentem petiſſent, prohibiti a noſtris ſunt, deieſtiq. planicie. Quae res ſecundum noſtris efficiebat proelium, undique autem cedentibus Aduerſarijs, noſtri magna in caede uerſabantur. quibus Mons, non uirtus, ſaluti fuit: qui ſubito tunc, niſi adueſperaeſſet, a paucioribus noſtris omni auxilio priuati eſſent, nam ceciderunt ex Leui armatura CCC-
 XXIV, ex Legionarijs CXXXIIX. praeterquam quorum arma, & ſpolia ſunt allata. Ita pridie II. Centurionum internicio hac Aduerſariorum poena eſt litata. Inſequenti die pari conſuetudine, cum ad eundem locum eius praefidium ueniſſet, priſtino illo ſuo utebantur inſtituto. nam praeter Equites nullo loco aequo ſe comittere audebant. Cum noſtri in opere eſſent, Equitum copiae concurſus facere coeperunt. ſimulq. uociferantibus Legionarijs, cum locum efflagitarent, ut conſueti inſequi exiſtimare poſſent, ſe paratiſſimos eſſe ad dimicandum, noſtri ex humili Conualle bene longe ſunt egreſſi, et Planicie in aequo loco conſtiterunt. Illi tamen proculdubio ad congregiendum in eum locum non ſunt auſi deſcendere, praeter unum Antiftium Turpionem, qui, fidens uiribus, ex Aduerſarijs ſibi parem eſſe neminem cogita
 re

T. I. I. P. A. H. I. R. T. I. I.

re coepit . hic, ut fertur, Achillis, Memnonisq. con-
gressus . Q. Pompeius Niger; Eques Romanus Itali-
censis, ex Acie nostra ad congregiendum progressus
est . quoniam ferocitas Antistij omnium mentes con-
uerterat ab opere ad spectandum, Acies sunt disposi-
tae . nam inter bellatores, principesq. dubia erat posi-
ta victoria, ut prope uideretur finem bellandi duorum
dirimere pugna . ita auidi, cupidiq. suarum quisque
partium, expertorum virorum, faustorumq. uoluntas
habebatur . Quorum virtute alacri cum ad dimican-
dum in planiciem se cōtulissent, scutorumq. laudis in-
signis praefulgens opus caelatum, quorum pugna esset
prope profecto dirempta, nisi propter Equitum cōces-
sum, ut supra demonstrauius, Leui armatura praesi-
dij causa nō longe ab opere Castrorum constitissent, ut
nostros Equites in receptu, dū ad Castra redeit, aduer-
sarij cupidius sunt infecuti . uniuersi clamore facto im-
petum dederunt . Ita, metu perterriti, cum in fuga
essent, multis amissis, in Castra se recipiunt . Caesar ob
virtutem turmae Cassianae donauit millia x lxx, &
Praefecto Torques aureos 11, & Leui armaturae mil-
lia x . Hoc die A. Baebius, & C. Flavius, & A. Trebel-
lius, Equites Romani Astenses, argento prope tecti
Equites ad Caesarem trās fugerunt; qui nunciauerunt,
Equites Romanos coniuasse omnes, qui in Castris Pō-
peij essent, ut transitionem facerent; serui indicio o-
mnes in custodiam esse coniectos; e quibus occasione
capta, se transfugisse . Item hoc die litterae sunt de-
prehensae, quas mittebat Saonem Cn. Pompeius .

S.V.

S. V. G. E. V. *Etsi, prout nostra felicitas ex sententia Aduersarios adhuc propulsos habemus; tamen, si aequo loco sui potestatem facerent, celerius, quam uestra opinio est, bellum confecissem. Sed Exercitum Tironum non audent in campum deducere, nostrisq. adhuc freti praesidijs, bellum ducunt. nam singulas Ciuitates circumsident, inde sibi commeatus capiunt. Quare & Ciuitates nostrarum partium conseruabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes animo habeo ad vos mittere. Profecto nostro commeatu priuati necessario ad dimicandum descendent.*

Insequenti tempore cum nostri temere in opere distenti essent, Equites in Oliueto, dum Lignantur, interfecti sunt aliquot. Serui transfugerunt, qui nunciauerunt ad III Nonarum Martij proelium affore ad Soritiam, quo factum est, ex eo tempore metum esse magnum, & Atium Varum circum Castella praesse. Eo die Pompeius Castra mouit, & circa Hispalim in Oliueto constitit. Caesar prius, quam eodem est profectus, Luna hora circiter V I. visa est. ita Castris motis V cubim praesidium, quod Pompeius reliquit, iussit, ut incenderent, & deusto Opido in Castra maiora se reciperent. Insequenti tempore Ventisponde Opidum cum oppugnare coepisset, deditioe facta, iter fecit in Carrucam, contra Pompeij Castra posuit. Pompeius Opidum, quod contra sua praesidia Portas clausisset, incendit. Milesque, qui fratrem suum in Castris iugulasset, interceptus est a nostris, & iuste

*Se percussas. Hinc itinere facto, in Campum Munden-
 sem cum esset uentum, Castra contra Pompeium
 construxit. Sequenti die cum iter facere Caesar cum
 copijs uellet, renunciatum est ab Speculatoribus, Pom-
 peium de 111. uigilia in Acie stetisse. Hoc nuncio
 allato, vexillum proposuit. Iccirco enim copias edu-
 xerat, quod Versaunensium Ciuitati fuissent fauor-
 * nes, antea litteras miserat, Caesarem nolle in Con-
 uallem descendere, quod maiorem partem Exercitus
 Tironum haberet. Hae litterae uehementer confirma-
 bant mentes Opidanorum. Ita, hac opinione fre-
 tus, totum se facere posse existimabat. Etenim &
 natura loci defendebatur, & ipsius Opidi munitio-
 ne, ubi Castra habuit constituta. Namque, ut supe-
 rius demonstrauius, loca excellentia tumulis conti-
 neri, interuallum Prouinciam diuidit. Sed ratio-
 ne nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore.
 Planicies inter utraque Castra intercedebat, circi-
 ter millia passuum v, ut auxilia Pompeij dua-
 bus defenderentur rebus, Opidi excelsi, & loci na-
 tura. Hinc dirigens proxima planicies aequaba-
 tur, cuius decursum antecedeat riuus, qui ad eo-
 rum accessum summam efficiebat loci iniquitatem.
 Nam palustri, & uoraginoso solo currebat ad dex-
 tram partem: & Caesar, cum Acie directam uidisset,
 non habuit dubium, quin media planicie in
 aequum ad dimicandum aduersarij procederent. hoc
 erat in omnium conspectu. Huc accedebat, ut locus il-
 la planicie Equitatum ornaret, & diei, solisq. sere-
 nitas,*

nitas, ut mirificum, & optandum tempus prope ab
 Dys-immortalibus illud tributum esset ad proelium
 committendum. Nostri laetari, non nulli etiam time-
 re, quod in eum locum res, fortunaq. omnium dedis-
 cerentur, ut, quidquid post horum Castris fieret, in
 dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum proce-
 dunt, id, quod Aduersarios existimabant esse sae-
 cturos. Qui tamen a munitione Opidi ∞ passibus
 longius non audebant procedere, in quo sibi propa-
 murum Aduersarij constituebant. Itaque nostri pro-
 cedunt, interdum aequitas loci Aduersarios effla-
 gitabat, ut tali condicione contenderent ad victo-
 riam. Neque tamen illi a sua consuetudine disce-
 debant, ut aut ab excelso loco, aut ab Opido, disce-
 derent. Nostri pede presso propius riuum cum ap-
 propinquassent, Aduersarij patrocinari loco iniquo
 non defecerunt. Erat Acies XIII Aquilis constitu-
 ta, quae lateribus Equitatu tegebatur, cum Leui ar-
 matura millibus VI. Praeterea auxiliares accede-
 bant prope alterum tantum. Nostra praesidia LXXX
 Cohortibus, & IX. millibus Equitum. Ita, cum
 in extrema planicie iniquum in locum nostri appro-
 pinquassent, paratus Hostis erat superior, ut transeun-
 di superius iter uehementer esset periculosum. Quod
 cum a Caesare esset animaduorsum, nequid temere
 culpa sua secus admitteretur, eum locum definire
 coepit. Quod cum hominum auribus esset obiectum,
 moleste, & acerbe accipiebant, se impediri quo mi-
 nus proelium conficere possent. Haec mora Aduersa-
rios

A . H I R T I I

rios alacriores efficiebat, Caesaris copijs timore impe-
 diri ad committendum proelium . Ita se efferentes i-
 niquo loco sui potestatem faciebant, ut magno tamen
 periculo accessus eorum haberetur . Hic Decumani
 suum locum Cornu dextrum tenebant, sinistrum III,
 & v. Legio, itemq. cetera auxilia, & Equitatus .
 proelium, clamore facto, committitur . Hic etsi vir-
 tute nostri antecedeabant, Aduersarij loco superiore
 defendebantur acerrime, & uehemens fiebat ab u-
 trisque clamor, telorumq. missus concursus, sic, ut
 prope nostri diffiderent victoriae. congressus enim, et
 clamor, quibus rebus maxime Hostes conterrentur,
 in collatu pari erant condicione. itaque ex utroque ge-
 nere pugnae, cum parem virtutem ad bellandum con-
 tulissent, pilorum missu fixa cumulatur, & concidit
 Aduersariorum multitudo, dextrú demonstrauimus
 Decumanos Cornu tenuisse, qui, & si erant pauci, ta-
 mé propter virtutem, magno Aduersarios timore eo-
 rum opera afficiebant, quod suo loco Hostes uehe-
 menter premere coeperunt, ut ad subsidium, ne ab la-
 tere Nostri occuparentur, Legio Aduersariorú trans-
 duci coepta sit ad Dextrú. Quae simul est mota, Equi-
 tatus Caesaris sinistrú Cornu premere coepit: at ij exi-
 mia virtute proeliú facere incipiunt, ut locus in Acie
 ad subsidium ueniendi non daretur. Ita, cū clamori es-
 set intermissus gemitus, gladiatorumq. crepitus auribus
 oblatus, imperitorú métes timore praepediebat. Hic,
 ut ait Ennius, Pes pede premitur, armis terútur ar-
 ma, Aduersariosq. uehementissime pugnantes Nostri
 agere

agere coeperunt. quibus Opidū fuit subsidio. ita ipsius
 Liberalibus fusi, fugatiq. non superfuissent, nisi in
 eum locum confugissent, ex quo erant egressi. in quo
 proelio ceciderunt millia hominum circiter xxx, &
 si quid amplius; praeterea Labienus, Atius Varus:
 quibus occisis utrisque funus est factum: itemq. Equi-
 tes Romani partim ex vrbe, partim ex Prouincia
 ad millia III. Nostri desiderati ad hominū ∞, par-
 tim Peditum, partim Equitum, saucij ad D. Aduer-
 sariorum Aquilae sunt ablatae x. III, & signa,
 & fasces. Praeterea duces belli xv. II capti sunt.
 Hos habuit res exitus. Ex fuga hac cum Opidum
 Mundam sibi constituissent praesidium; nostri coge-
 bantur necessario eos circumuallare. Ex Hostium ar-
 mis, pro cespite cadauera collocabantur, scuta, & pi-
 la pro vallo, insuper occisis, & gladij, & mucrones,
 & capita hominum ordinata, ad Opidum conuersa
 uniuersa Hostium timorem, virtutisq. insignia pro-
 posita uiderent, & uallo circumcluderentur aduersa
 rij. ita Galli tragulis, iaculisq. Opidum ex Hostium
 cadaueribus sunt complexi, oppugnare coeperūt. Ex
 hoc proelio Valerius adolescens, Cordubam cum pau-
 cis Equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordubae
 fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio, quos
 Equites, quod pecuniae secum habuit, eis distribuit,
 & Opidanis dixit, se de Pace ad Caesarem profi-
 cisci, secunda vigilia ab Opido discessit. Cn. Pom-
 peius autem cum Equitibus paucis, non nullisq. Pe-
 ditibus ad Nauae praesidium parte altera conuen-
 dit.

dit Carteiam, quod Opidum abest a Corduba millia-
 passuum CLXX. Quod cum ad octauum milliarium
 uenisset, P. Caluicius, qui Castris antea Pompeij
 praepositus esset, eius uerbis nuncium mittit, cum
 minus belle haberet, ut mitteret Lecticam, qua in O-
 pidum deferri posset. Litteris missis, Pompeius Car-
 teiam defertur. Qui illarum partium fautores essent,
 conueniunt in domum, quo erat delatus: qui arbitra-
 ti sunt clanculum uenisse, ut ab eo, quae uellent, de
 bello requirerent. Cum frequentia conuenisset, de Le-
 ctica Pompeius eorum in fidem confugit. Caesar ex
 proelio munitione circumdata, Cordubam uenit, qui
 ex caede eo refugerant, Pontem occupauerunt. Cum
 eo esset ventum, conuiciari coeperunt, nos ex proelio
 paucos superesse, quo confugeremus? Ita pugnare
 coeperunt de Pöte. Caesar Flumé transiecit, & Castra
 posuit. Scapula, totius seditionis Familiae, et Liberti-
 norü caput, ex proelio Cordubam cum uenisset, Fami-
 liam, & liberos conuocauit. Pyram sibi exstruxit,
 cenam afferri quam optimam imperauit. itém, opti-
 mis super additis uelamentis, pecuniam, & argen-
 tum in praesentia Familiae donauit. Ipse de tempore
 cenauit; uinum, & nardum identidem sibi infundit.
 Ita nouissimo tempore Seruum iussit, et Libertum, qui
 fuisset eius Concubinus, alterum se iugulare, alterum
 Pyram incendere. Opidani autem, simul Caesar Ca-
 stris contra id Opidum posuit, discordare coeperunt;
 usque eo, ut clamor in Castra nostra perueniret, quae
 se inter Caesarianos, et inter Pöpeianos erant. Hic
 Legiones

Legiones, quae ex Persugis conscriptae, partim, Opidanorum serui, qui erant a Sex. Pompeio manumissi, tunc in Caesaris aduentum descendere coeperunt. Legio x i i i Opidum defendere coepit: nam, cum iam repugnarent, Turres, ex parte, & murum occuparunt. Denuo Legatos ad Caesarem mittunt, ut sibi Legiones subsidio intromitteret. Hoc cum animaduernerent homines fugitiui, Opidum incendere coeperunt. Qui superati a nostris, sunt interfecti hominum millia x x i i, praeterquam extra murum qui perierunt. Ita Caesar, Opido potitus, dum hic detinetur ex proelio, quos circummunitos superius demonstrauimus, eruptionem fecerunt: & bene multis interfectis, in Opidum sunt redacti. Caesar, Hispalim cum contendisset, Legati deprecatum uenerunt. Ita, cum Opidum sese tueri dixisset, Caninium Legatum cum praesidio intromittit. Ipse Castra ad Opidum ponit. Erat bene magnum intra Pompeianas partes praesidium, quod Caesaris praesidium receptum indignabatur, clam cuidam Philoni, illi, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic, clam praesidio in Lusitaniam proficiscitur, & Caecilium Nigrum, nomine Barbarum, ad Lenium conuenit, qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rursus in Hispalim Opidum denuo noctu per murum recipitur, praesidium, uigilesq. iugulant. Portas pracludunt. de integro pugnare coeperunt. Dum haec geruntur, Legati Carteienses renunciarunt, quod

Pompeium in potestate haberent ; quod ante Caesari
Portas praecclusissent , illo beneficio suum malefici-
um existimabant se lucrifacere . Lusitani Hispali-
um oppugnare nullo tempore desistebant . Quod Caesar
cum animaduverteret , si Opidum capere contenderet ,
ut homines perditici incenderent , & moenia delerent .
Ita consilio habito noctu , patitur Lusitanos eruptionem
facere , id quod , consulto non existimabant fieri .
ita , irrumpendo Naues , quae ad Baetim Flumē fuissent ,
incidunt . Nostri , dum incendio detinentur , illi pro-
fugiunt , & ab Equitibus conceduntur . Quo facto , O-
pido recuperato Astam iter facere coepit . ex qua Ci-
uitate Legati ad deditioem uenerunt , Múdensesque ,
qui ex proelio in Opidum confugerant , cum diutius
circumsiderentur , bene multi deditioem faciunt ,
& cum essent in Legionem distributi , coniurant inter
se , ut noctu signo dato , qui in Opido fuissent , eru-
ptionem facerent . Illi caedē in Castris administrarēt .
Hac re cognita , insequenti nocte , vigilia tertia , tesse-
ra data , extra vallum omnes sunt concisi Munden-
ses duces . Caesar in itinere reliqua Opida oppugnat ,
quae propter Pompeium dissentire coeperant : pars
erat , quae Legatos ad Caesarem miserat . pars , qui
Pompeianarum partium essent fautores . Seditio-
ne concitata , partes occupant , caedes fit magna , sau-
cius Pompeius Naues x x x occupat longas , & pro-
fugit . Didius , qui Gadis Classi praefuisset , ad quem
simul nuncius allatus est , confestim sequi coepit , par-
tim Peditatibus , & Equitatibus ad persequendum
cele-

celeriter iter faciens . Item IV die navigatione confecta, insequuntur, qui imperati a Carteia profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant . Dum aquantur, Didius Classe occurrit, Naues incendit, nō nullas capit . Pompeius cum paucis profugit ; et locum quendam, munitum natura, occupat . Equites, et Cohortes, quae ad persequendum missae essent, Speculatoribus ante missis certiores fiunt, diem, & noctem inter faciunt . Pompeius humero, & sinistro crure uehementer erat saucius . Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quae res maxime impediebat . Ita Lectica a Turre, qua esset allatus, in ea ferebatur . Lusitanus More Militari, cū a Caesaris praesidio fuisset cōspectus, celeriter Equitatu, Cohortibusq. circūcluditur . Erat accessus loci difficultas . Nam iccirco, quod propter suos a nostro praesidio fuisset cōspectus, celeriter munitum locum natura ceperat sibi Pompeius, quem vix magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent . Subeunt in aduentu nostri, depelluntur telis . Quibus cedentibus, cupidius insequēbatur Aduersarij, & confestim tardabant ab accessu . Hoc saepius factō, animaduertebatur, nostro magno id fieri periculo . Opere circūmunire instituit, pari autem, & celeri festinatione circum Munitiones in iugo dirigunt, ut aequo pede cum Aduersarijs cōgredi possent . A quibus cum animaduersum esset, fuga sibi praesidium capiunt . Pompeius, ut supra demonstrauimus, saucius, et intorto talo, iccirco tardabatur ad fugiendū . Itēq. propter loci difficultatem, neque equo, neque nehi-

culo salutis suae praesidium parare poterat. Caedes a nostris undiq. administrabatur, exclusa Munitione, amissisq. auxilijs. Ad Còuallē autē, atque exesum locum in spelunca Pompeius se occultare coepit, ut a nostris non facile inueniretur, nisi Captiuorū indicio. Ita ibi interficitur. Cū Caesar gradiebatur Hispalim, Pridie Id. Aprilis caput allatum, & Populo datum est in cōspēctum. Interfecto Cn. Pōpeio Adolescente, Didius, quem supra demonstrauimus, illa affectus laetitiae, proximo se recepit Castello, non nullasq. Naues ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt, & bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad Naues tuendas, tamen non nūquam ex Castello propter eorum crebras excursiones, eiciebatur, et sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, et tripartito signa distribuunt. erant parati, qui Naues incenderent, incensisq. qui subsidiū repeterent. ij sic dispositi erāt, ut a nullo cōspēctū omnīū ad pugnam contenderet. Ita, cum ex Castello Didius ad propellendum processisset cum copijs, signum a Lusitanis tollitur, Naues incenduntur, simulq. qui in Castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dū persequuntur, a tergo insidiae clamore sublato circumueniunt. Didius magna cum virtute cum cōpluribus interficitur, nō nulli ea pugna Schapas, quae ad Litus fuerāt, occupāt. Itē complures nādo, ad Naues, quae ī salo fuerūt, se recipiūt. Anchoris sublatis, pelagus remis petere coeperunt. Quae res eorum vi-
tae

tae subsidio fuit. Lusitani praeda potiuntur. Caesar Ga-
 dibus rursus ad Hispalim recurrit. Fabius Maximus,
 quē ipse ad praesidium oppugnādū reliquerat, operi-
 bus assiduis, Hostesq. circū sese interclusi, inter se de-
 cernere, facta caede bene magna, eruptionē faciunt.
 Nostri ad Opidum recuperandum occasionē non prae-
 termittunt, et reliquos viuos capiunt, ac deinde Vrsa-
 onem proficiscuntur, quod Opidum magna munitione
 continebatur, sic, ut ipse locus non solum opere, sed
 etiā natura editus, ad oppugnandum hostē appeteret.
 Hoc acciderat, quod Aqua, praeterquā ī ipso Opido,
 nō erat: nā circumcirca riuus nusquam reperiebatur
 propius millia passuum 11x. Quae res magno erat ad-
 iumento Opidanis. Tū praeterea accedebat, ut agger,
 materiesque, unde solitae sūt Turres agi, propius mil-
 lia passuum vi. nō reperiebantur. Ac Pompeius, ut O-
 pidi oppugnati onem tutiorem efficeret, omnem mate-
 riam circum Opidum succisam intro congeffit. Ita ne-
 cessario diducebantur nostri, ut a Mūda, quam proxī-
 me ceperāt, materiem illo deportarent. Dum haec ad
 Mundam geruntur, & Vrsaonem, Caesar, cum a Ga-
 dibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, Cōcio-
 ne aduocata, commemorat, initio Quaesturae suae eā
 Prouinciam ex omnibus Prouincijs peculiarem sibi cō-
 stitisse, & quae potuisset, eo tempore beneficia largi-
 tum esse. Insequenti Praetura ampliato honore, vecti-
 galia, quae Metellus imposuisset, a Senatu petisse, &
 eis pecunijs Prouincia liberasse: simulque, patrocinio
 suscepto, multis Legibus ab se in Senatum inductis,

simul publicas, priuatasq. caussas, multorum inimicitijs susceptis, defendisse: suo item in Consulatu absentem, quae potuisset commoda Prouinciae tribuisse: eorum omnium commodorum esse & immemores, & ingratos in se, & in Populum R. hoc bello, & in praeterito tempore cognosse. Vos iure gentium, inquit, & Ciuium R. institutis cognitis, More Barbarorum Populi R. Magistratibus sacrosanctis manus saepe & saepius, luce clara Cassium in medio Foro nefarie interficere uoluistis. Vos ita pacem semper odistis, ut nullo tempore Legiones desint Populi R. in hac Prouincia haberi. apud uos beneficia pro maleficijs, maleficia pro beneficijs habentur. ita neque in otio concordiam, neque in bello uirtutem ullo tempore retinere potuistis. Priuatis ex fuga Cn. Pompeius Adolefcens a uobis receptus, Fasces, Imperiumq. sibi arripuit. Multis interfectis Ciuibus, auxilia contra Populum R. comparauit: agros, uestramq. Prouinciam uestro impulsu depopulauit. In quo uos uictores existimabatis? An, me deleto, non animaduertebatis, x. habere Legiones Populum R. quae non solum uobis obsistere, sed etiam caelum diruere possent? quorum laudibus, & uirtute

Desunt non nulla

V E T E R V M
G A L L I A E . L O C O R V M

Populorum, Urbium, Montium, ac Fluviorum
Alphabetica descriptio,

*eorum maxime , quae apud Caesarem
in Commentarijs sunt ;*

& apud Cornelium Tacitum :

A V C T O R E

RAYMVNDO . MARLIANO

VIRO . CLARISSIMO

et sui temporis
eruditissimo

A

C A E S A R , in Commentarijs Galliarum
in tres partes diuidens, loca Galliae Pro-
uinciae, a Romanis tunc possessae Britan-
niae Vltioris, quam Angliam dicimus,

Hispaniae etiam Citerioris , ac Populorum cis Rho-
danum, transq. Rhenum Flumina sitorum annectit,
qui omnes lingua, institutis, Legibusq. inter se etiam
tunc differebant.

N n 4

Aduatici,

Aduatici, Belgarum Populi, Regni Eburonum (nunc Leodiensium) finitimi; ac Neruijs (nunc Tornacensibus) proximi: habebant amplum, & in altissimis rupibus Opidum. Forte nunc, ut quibusdam uidetur, est Opidum appellatum Beaumont, uicinum Thuduino, in finibus Hannoniae. Hos ex allusione uocabuli complures credunt esse eos, qui Douacum, Atrebatensis Dioecesis Opidum, non longe a Cameraco urbe distans, incolunt. Hi Aduatici ex Cimbris, Theutonisque prognati erant, qui Transrhenani fuerunt. Sed magis coniectura est, Aduaticos fuisse eos, qui hodie Gallicam Brabantiam, ubi Opidum Niuella est, partemque Hannoniae circa Cannetum Montem, & Binitium Opida Cameracensis Dioecesis, finitimaque his loca extra Francorum Regnum inhabitant; ubi locus quidem in uici formam redactus est fere desertus. cuius nomen Gallica lingua veteri satis alludit, & monumenta adhuc quaedam praeclara uetustatis uisuntur. Hi Bosleducenses dicti. Vide de his apud Caesarem, fol. 25. b. & 29. b. & 30. a. & 63. b. & 70. b.

Agenticum, inter Celtas Opidum, Senonibus Parisiis, Velaunoduno Opido Senonum, Genabo Carnutum Opido, & Nouioduno, Auaricoque Biturigum Opidis proximum, in Regno Francorum situm. Prouins Gallice. fol. 83. a. & 86. b. & 101. a.

Agri-

Agrippinam, quae nunc Colonia dicitur, Archiepiscopalem inferioris Germaniae Vbiorum urbem ad ripas Rheni Citerioris sitam, non memorat Caesar, sed Tacitus: in qua gente Agrippinam, Claudij Caesaris coniugem, Neronisq. matrem natam esse, ac veteranos, & Coloniam illuc deduci imperasse, Vbiorumq. gentem Rheno transgressam auum eius Agrippam in fidem suam accepisse, ac eam urbem fatali igne paullo post consumptam refert; in qua Capitolium, & loca, ac aedificia fuere, & ritus, ad Romanorum instar. Ex his adhuc non omnia periire.

Alduadusius, Celtarum est Fluvius, Gallice, Le Doux, oriens circa Montem Iuram, Sequanos ab Heluetijs diuidens; lapsusq. per Comitatum Burgundiae, Montem Bellicardum, Insulam, ac Clarauallum Castella perluit, ac urbem Bisuntinam nunc interfecat; dehinc, Dolam Opidum praeterfluens, circa Viredunum Castrum non longe a Cabillonensi urbe Arari Fluvio, cui nunc Saona nomen est, miscetur, & Dubius nunc uocatur, ad Sequanos prorsus pertinens. fol. 14. a.

Alexia, inter Celtas Opidum Mandubiorum, in Ducatu Burgundiae, finibusq. Aeduorum, non longe a Lingonibus, in vici formam redactum, nomen retinet, a quo etiã hodie, ut plerisque placet, magna pars eius Regionis Alsetum nuncupatur; nec longe distat

Stat a vico, qui Flauiacū appellatur. In cuius Alexiae expugnatione nō nullae munitiones in Floris Lilij formam Caesaris iussu, ut ipse scribit, factae sunt. fol. 105.

Allobroges, erant Populi citra Rhodanum Fluium, & Lemani Lacus ripas, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos: Geneuam Opidum, ubi sollemnes nundinae nostra Aetate celebrantur in Sabaudia, loca q. finitima incolentes; qui etiam fuere finitimi Vocontijs Populis, propinqui Centronibus, nunc Tarentasijs, ac trans Rhodanum vicos, & possessiones habebant circa Regionem, quae hodie Bressa dicitur, ad Ducē Sabaudiae spectās, quam Fluius Indis irrigat, citra Ararim Flumen. Hos memorat Iuuenalis satyra prima, et Sallustius in Catilinae historia, referunturq. in epistola Planci inter Familiares Tullij, quae incipit, Numquam mehercule. Allobroges enim, qui cis Rhodanum habitabant, finitimi erant Galliae, Prouinciae Romanorum, propter quod cum Romanis paullo ante bello cōtenderant, ac nuper pacati erant. Inde constat Delphinatum fuisse, tūc ex parte Galliae Prouinciae, quae Romanorum erat, cū esset finitima Allobrogibus. Fuisse item partem Axobrogum, inter quos fuit Vienna Ciuitas Metropolis, secundū Strabonem. Hi sunt hodie Sabaudienses appellati, quibus Dux praees, ietustate Imperij, et nobilitate generis longe clarissimus. Caput gentis Taurinum. Nam Vercellas in dotem eius maiores a Vicecomitibus habuere, pacis admodum studiosi. fol.

fol. 2. a. & 3. a.

Alpes erant, quibus initio Gallici belli Caesar ex Italia in Galliam v. Legiones transduxit per fines Centronū, qui hodie Tarentasi nominatur. Hae Graiae dicuntur; quibus uulgo Mons Cinesius, seu Cinerū nomē est; quae et Poeninae, ut quidam uolunt, dicuntur, quod Hānibal Poenus his in Italiā penetrauerit. Tacitus autem Poenina iuga, quibus ex Italia in Noricum, & Germaniam iter est, designat. Aliae erant Alpes, quas Summas Caesar appellat, quod inter omnes magis emineant; quarum iter patefieri uolebat, quo magno cum periculo, magnisq. cum portorijis Mercatores ire consueuerant, proximae Veragris Populis, quorum vicus erat Ostodorus, nunc D. Mauritius dictus. Harum unam dioecesis Augustensis, D. Bernardi Montem uulgo nominat. Alteri Sedunensis dioecesis Mons Briga nomen est. Sunt & Alpes, quas Cornelius Tacitus, et veteres dixere maritimas. Hae in Prouincia Hebredunensi, locisq. Ligustico Mari finitimis consistunt; qua ex Italia iter erat ad aggrediendam Narbonensem Prouinciam. Alpes itē fuere, quas idem Tacitus, & Prisci dixere Rheticas, a Rhetis Populis, qui, ex Tuscia profecti, duce Rheto, ea loca tenuere, forsā dictae. Hae Agro Tridē tino adiacent, & Veronensi, quibus ex Italia in Suediam, et Austriam iter est. Fuerunt et illae, ex quibus Rhenus iter fines Sedunensis, et Curienensis dioecesium oritur, quas Lepontias Caesar, et alij scriptores appellauere. Nunc D. Gotthardi, ac D. Nicolai dicuntur,

tur, quas *Cœtias* esse quibusdam placet, quibus in loca *Rhenò, Oceanoq. finitima ex Italia aditus est.* *Iulias* praeterea *Alpes* memorat *Tacitus*, quas sentit esse proximas *Rhetis*, qua forte ex Italia per *Tarvisinam urbem in Styriam, & Austriam* iter est.

Ambarri, inter *Celtas*, necessarij erant erant, & cõsanguinei *Aeduarum*, quos quidam opinantur esse *Borbonienses*. Non nulli autem, quod fuerint *Niuernenses Aeduis finitimi*, siue pro parte *Bituricenses*, aliusiue vocabuli, quo *Aetas nostra* utitur. *Ambarros* etiã (aut potius *Ambaëtos*) dicimus *Ciuitatum clientes*, seu *adhaerentes*. *Opidum Ambarrorum Pagus Semarius*, siue *Mons Barri* dicitur. fol. 4. b.

Ambiani, *Amiens* uulgo, in *Picardia* posita. *Hac Rex a Duce Burgúdiac* repetit. fol. 22. a. et 25. b.

Ambibareti, erant *Populi*, in quos *Caesar* hiemandi causa *C. Antistium Rheginum cum Legionem una in VII. Commentarij sine misisse* commemorat. & forte erant *Ambianenses*, uel aliqui his proximi; ut eos, *Atrebatesque, et Morinos finitimos in fide cõtineret*. Non enim est *verisimile, quin aliquam Legionem illic collocauerit, ut superioribus annis consueuerat, de qua non constat, nisi de hac intelligamus*. fol. 112. a.

Ambibarij, *Populi Celtarum*, inter *Armoricas Ciuitates*, *Oceanum attingentes*, *finitimi Rhedonibus, & Lemouicibus*, circa *Britanniam Citeriorem, & Normaniam*, in *Regno Francorum* siti. fol. 107. b.

Ambiliates, *Populi* inter *Celtas*, *Lexobijs, Nãnetibus, Diablintribus, & Osissinis proximi*, in *Britannia*

ma Citeriore, qui oppositi sunt Angliae, in Regno Francorum siti, Dauranches Gallis. fol. 34. a.

Ambiuariti, qui Beuuni, siue Brabantini inter Belgas Populi erant, citra Rhenum, et Mosam, Flumina. Ad quos praedandi, frumētādiq. caussa partē Equitatus miserāt Vsipetes Germani, et Téchtheri Populi, qui eis Rhenū transeūtes finibus suis Menapios (nūc Iuliacēses) expulerāt. Inde coniectura est, hos Ambiuaritos incoluisse eam Ducatus Brabantiae partem, in qua Bustusducis, Breda, & Bergae Opida, Leodien sis Dioecesis, et Antuerpia Opidū, Cameracensis Dioecesis exstant, Nussiaque, et Geldria Citerior sitae sunt. Circa quae loca per Campaniam Brabantiae usque Tū gros Opidum prope usque Leodium, ut plerisque placet, Mare Oceanum protendebatur. fol. 42. b.

Anartij, Populi trās Rhenum, et Danubium, Cui, ac Hercyniae siluae, quae ingens erat silua Germaniae, & Dacis finitimi erant. Qui Daci, ut plerisque placet, pridem partem habitauerunt Pannoniae. fol. 77. b.

Ancalites, Populi in Anglia, Trinobantibus, Biberogis, Cassiis, & Cenimagnis proximi. fol. 58. a.

Andes, Populi, inter Celtas, Curiosolitis, Venetis, Carnutibus, & Turonibus finitimi, ac Ducatui Bituricensi, Oceanoq. proximi, quos Ligeris Flumen aluit. Ciuitas est, inter Galliae primarias, Andegauen ses dicti, in Prouincia Turonensi, et Francorum Regno siti, Ducatus titulo insigniti. Hinc in Regno Neapolitano Angioni dicti, quod ad illam familiam Regni iu-

ra deuenerunt . quae mox Reges Francorum ex te-
stamento Rhenati ultimi sibi adsciuerunt . fol. 31. a.
& 84. b.

Ansuarios , Germaniae inferioris Populos , pro-
ximos Phrysiis , pulsos a Caucis , non memorat Cae-
sar , sed Tacitus .

Antona , in Anglia Fluius . Tacitus .

Antuates , Populi citra Rhodanum , extra Belgas ,
Celtas , & Aquitanos , finitimi Allobrogibus , & Ge-
bēnae Opido , ac Galliae Prouinciae Romanorum pro-
ximi . Huius nominis adhuc exstat vicus , & Praese-
dura quaedam Monachorum inter Geneuam , & Del-
phinatum , qui est Geneuensis dioecesis . Videntur ta-
men , secundum Caesaris descriptionem , Antuates
magis fuisse inter Allobroges , & vicum Veragro-
rum , cui D. Mauritius Sedunensis dioecesis nomen
est . Hos quidam hodie Vantuates appellat . fol. 31. b

Aquitania Regionum latitudine , & multitudine
hominū ex tertia parte Galliae existimanda est : hanc
Garumna Flumen a Celtis diuidit , quae & Oceanum
Mare attingit . In hac sunt Metropoles Burdegalen-
sis , Auxitana , earumq. suffraganae ; pars item alia-
rum Metropolum extra terminos eodē sitarū . Quae
tamē Aquitaniae attribuūtur . Guiēnā hanc Galli ho-
die nuncupant . Haec cum olim a Regibus Francorū
Ducibus Normāniae trāsdata esset , qui postea Regnū
Angliae occuparunt , cum illam post varias cōtentio-
nes c. & LX amplius annos Angli tenuissent , Caroli
VII. auspicijs tandē ad Francos redijt . In hac cum alijs
Prin-

Principatus celebres sunt, tum *Fuxensis*, quorū Princeps Nepos ex sorore Ludouici x i i, qui nunc rerū in Gallia potitur, victis apud *Raouennam* Hispanis memorabili proelio, vitam cum Principatu amisit. Sicque eius *Opida* ad Regem, nullis relictis heredibus, rediere, sorore superstite, *Ferdinando Regi* nupta. fol. 1. a. & 38. a.

Arar, *Celticae Fluiuis* est, nunc *la Saone*. Oritur in *Diaecesi Tullensi*, finibusque *Burgundiae*, et *Lotoringiae*, non longe a *Monte Vogeso*, quo *Mosa Flumen* profluit. Intersecat tum eam *Burgundiae* partē, quae *Imperatoria*; tum eam, quae *Regia* dicitur. Illi *Comes*, ut hodie loquuntur; huic *Dux*, a *Francorum Rege* institutus; praeerat; qui tamen, mortuo *Carolo Philippi*, ab *Heluetijs* occiso apud *Nanceum*, ad supremum ius *Regium* adscriptus est, ut nullus adhuc *Burgundiae Dux* sit, sed *Comes* tantum. Intersecat *Gabillonem*, ac *Matisconem* *Ciuitates*, tunc *Aeduorum Opida*. Prolapsus ad *Lugdunum urbem*, *Rhodanum* influit. Quem *Fluuium* *Virgilius* in *Bucolicis*, *Lucanus* in primo, & *Tibullus* *Elegia* sua vii. memorant. fol. 4. b.

Arduēna silua omnino in *Belgis* totius *Galliae* maxima, atque ingens, a *Rheno Fluiuo* per fines *Treuiorū* ad *Neruios* (nunc *Tornacenses*) & initiū *Rhemorum* pertinens, millibus passuum amplius v. in longitudinem patet. Attingit enim *Menapios*, (nunc *Iuliacenses*) *Aquisgranum Opidum*, *Eburones*, (nunc *Leodienses*) *Condruos*, *Aduaticos*, qui erant pars Comitatus

Comitatus Hannoniae, Luxemburgensem, Bullionensem, Barrensem, Lotoringum, Limburgensemq. Ducatus, Eifliam, & Comitatum Namurcensem, Metensium, Moguntinorum, Confluentiae, et Vbiorum, nunc Colonienfium, & Catalaunae Dioecesis fines, in quibus sunt vici, Castella, & Opida multa, ac complures insignes Abbatiae, praesertim Ordinis D. Benedicti, scilicet Diui Huberti, Leodiensis Dioecesis; Diui Cornelij, Coloniensis Dioecesis: cuius siluae extrema pars uersus Belgas sunt Mosa, & Scaldis Fluij. Scaldis uero Mosam influit; qui Fluij, & Silua nomen retinent priscum hac etiam tempestate. fol. 52. b. & 78. b.

Aremici; Populi; uel Artomici; extra Celtas, Belgas, & Aquitanos citra Rhodanum Fluiuium finitimi Volcis, non longe a Gaballis, Aruernis, Heluijs, Ruthenis, Massiliensibus, & Cadurcis. Hos coniectura est fuisse Artomicorum Populos, quorum Ciuitas est Episcopalis, & Prouinciae Viennensis, in finibus Galliae Prouinciae Romanorum, quos Auracenses dicimus, ubi Principatus est, Francorum Regi non subditus, Armeniacus vulgo dictus. Horum princeps, Iacobus nomine, cum a Florentinis in Italiam accersitus esset aduersus Ioannem Galeatium, Mediolanensem Ducem, apud Alexandriam magno proelio uictus, & caesus est. fol. 103, b.

Arenaci, inter Coloniam, & Traiectum, urbes Episcopales, locum ultra Nouesium, Rheno adiacentem, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Armoricae Ciuitates positae erant in ultimis Galliae

liae finibus, Oceano coniunctae, ex quibus fuerunt Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Osissini, Lemouices, Vnelli Populi, oppositi Angliae, Britannia Citerior, & Britonans appellata, cui Dux olim, Regi subditus, praefuit; nunc ex matrimonio Annae, Ducis olim filiae, ad Regem redacta. fol. 107. b. & 122. a.

Aruerni, Populi inter Celtas, finitimi Aeduus, Biturigibus, ac Borboniensibus, nec longe a Lemouicibus, nomen retinent. Ducatus est, cuius titulus Duci Borbonij adscribitur. In Francorum Regno siti. Hos memorat Lucanus in primo. fol. 11. a. & 18. a. & 85. a. & 86. a.

Asciburgium, Opidum Germaniae, non longe a Rheno Fluuio, & cis eum inter Geldubam, & Vetera Castra situm, Nusciae, & Cleuensi Ducatui proximum, non memorat Caesar, sed Tacitus. Astypyrigion olim ab Vlysse, quorundam opinione, nuncupatum.

Atrebates, inter Belgas Populi finitimi Ambianis, Tornacensibus, & Morinis, partem Picardiae continent. Ciuitas est, nomen adhuc retinens in Provincia Rhemensis. Regem agnoscit. Arras hodie uulgo nuncupatur. In hac laudatissima texuntur aulaeae. fol. 22. a. & 25. b.

Auaricum, erat Opidum Celtarum maximum, minutissimumque, in finibus Biturigum, Agri fertilissima Regione fere ex omnibus partibus Flumine. & Palude perpetua circumdatum, trans Ligerim Flu-

uium, habens unum, & perangustum aditum, proximum Nouioduno, Opido Biturigum, ac Genabo Opido Carnutum, & Velannoduno, Opido Senonum, in Francorum Regno situm, Burges, uel Viarons, a Gallis appellatum. fol. 87. a. b.

Auenticum, Heluetiorum caput fuisse, testis est Tacitus. Ammianus Marcellinus scribit, suis quidem temporibus desertam Ciuitatem, sed non ignobilem quondam, ex Aedificijs semirutis colligi. Hodie late patentes ruinae uisuntur, & retinet patria lingua priscum nomen Auenche. Vicus in Agro Vauuatum.

Aulerci, Populi erant inter Celtas, Aeduorum clientes, de Ange dicunt, siue Rhoanum. fol. 107. a.

Aulerci, item Populi, inter Celtas, ex Ciuitatibus maritimis Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Rhedonibus, Sesuijs, Curiosolitis, Osissinis, Vnellis, Venetis, ac Cenomanis in Prouincia Turonensi, & Francorum Regno siti, quos non nulli Aurelianensis esse opinantur. Sed illi Prouinciae sunt Senonensis. fol. 31. 4

Aulerci, item inter Belgas, proximi Eburonibus, Lexouijs, ac Velocassis. fol. 36. b.

Ausci, Populi in Aquitania, proximi Garumnis, Vocatibus, Tarusatis, Sotiatibus, Cocofatibus, & Hispaniae Citeriori, in Regno Francorum siti; quas cōiectura est fuisse Auscitanos, seu Auxitanos. Ciuitas est Metropolis. Hi sunt Aquitanorum clarissimi, quorum urbs opulentissima Heluimberrum, ut refert

Pom-

Pomponius Mela. fol. 39. b

Axona, inter Belgas Fluvius est, in extremis Rhemorum finibus, quo pedibus vado transitus est. Ladisne uulgo dicitur. In huius Fluminis transitu Germani ab insequentibus Gallis magnum incommodum accepere, fere 11 x. millibus passuum ultra Rhemos, Laudunensem, & Rhemensem Dioecesim. partiens. Gallice Auaix nunc dicitur, prope Opidum, quod uocatur Gallice Latonio. fol. 22. b. & 23. b.

B

BACENIS, silua ingēs trās Rhenū, Suenos a Cheruscis pro natiuo muro diuidit: nūc, ut opinio est, Nigra silua dicitur, non lōge a Friburgo Opido, & Badēsi Agro, inter Athesim, Rhenum, Necharum, Moganū, & Danubium, Germaniae Flumina, Hercyniāq. siluam, & Hassiae, Regionis Germanicae, montes. fol. 73. a

Bataui, Populi inter Belgas. nam Mosa Flumen parte quadam ex Rheno recepta longe fere ab Oceano 1 x x x. millibus passuum, quae appellatur Vualis, Insulam efficit Batauorum, in Oceanumq. influit. Hi hodie, ut plerisque placet, Hollandi dicuntur, Dioecesis Traiectēsis, propinqui Phryssiae, et Ducatui Geldriae, ac Mari Oceano finitimi. Hos memorat Lucan. lib. 1. Hi a Cattis, Populis Transrhenanis,
O o 2 Cheruscis,

Cheruscis, & Ligijs Pannoniae Populis ultra Hercy-
nam siluam finitimis, Hermunduris orti dicuntur, &
seditione domestica pulsī, extrema Gallicae orae uacua
cultoribus, simulq. Insulā, inter uada sitam, occupa-
pauere. Quā Mare Oceanum a fronte, Rhenus Amnis
tergū, ac latera, circumluit, ut refert Cornelius Ta-
citus; dicens, apud Batauos fuisse olim Lucum sa-
crum, qui, ut ut coniectura est, hodie in finibus vi-
ci Haghaeducis in Hollandia exstat. nec longe, secun-
dum Tacitum, est Insula, nomine Mona, unde for-
te Monachum Opidum, uel Monasterium Ciuitas E-
piscopalis est. fol. 43. a.

Batauodurum, inter Coloniensem, & Traiecten-
sem, urbes Episcopales, locum ultra Nouesium, in fi-
nibus Ducatus Cleuensis situm, Rheno adiacentem,
Belgis adscribendum, non memorat Caesar, sed
Tacitus.

Belgae, Populi multarum Ciuitatum, Opidorum,
ac locorum, Mari Oceano, Rheno, Matrona, & Se-
quana Fluminibus includuntur. Horum plerique or-
ti a Germanis, Rhenum antiquitus transductis, Ger-
mos inde expulerunt. Hi moribus, legibus, & ornatu
nunc sunt ualde culti, humani, & satis effemina-
ti, continēq. sunt apud eos Mercatores, quo per ae-
tates, commērciaq. mores hominum mutari con-
stat. In his sunt Metropoles, Treuerensis, Colo-
niensis, Maguntina, Rhemensis; cum earum suffraga-
neis, intra Oceanum Mare, ac eadē tria Flumina con-
stitutis. item Brabantia, Flandria, Hollandia, Gel-
driae,

drinae, ac Phrysiæ pars, tota Picardia, Hannonia, In-
 liacum, Virtutum comitatus, ac Campaniæ maxima
 portio, Silva Arduenna uniuersa, cum singulis sibi
 adiacentibus, & ea inclusis Populis, ac locis; & ple-
 rique Principes, tum profani, tum sacri, Ducesque,
 & Comitæ, Ciuitatesque, quarum multæ liberae,
 suaq. iure agunt, aliæ Fræcorum Regi obtemperant.
 Quod superest, Imperatorias partes sequitur. In his
 sunt tres Imperatorum electores, sunt & Francorum
 Regis, quos Pares uocant, ferme omnes. Impera-
 tor certe, & Rex in Belgis coronatur, consecratur,
 & inungitur. alter Aquisgranis, alter Rhemis.
 Hos memorat Lucanus in primo. In his Belgarum
 clarissimi erant Treuiri, quorum vrbs opulentissima
 Augusta, ut refert Pomponius Mela, quæ nunc
 ignoratur. In Belgica autem a Iulio Caesare usque
 in tempus inclinantis Imperij Legatum Romani diu-
 tius habuerunt. Nunc uero uice Proconsulum, &
 Legatorum Romani Pontificatus Monarchia exstat,
 & Legatos natos, & Primates habet, quibus sub-
 sunt Episcopi, ad instar Praesidis Prouinciæ institu-
 ti. Sunt et Collectores, quos Prisca Aetas Quæstores
 appellauit, atque Reges, & Principes, qui, uelut
 Censores, Decreta Pontificis Maximi, & Censuras
 reuerenter exsequuntur. Huic singuli obedientiam
 exhibent, & ad eum in causis maioribus recurrunt,
 quas ad ipsum assidue deferunt. fol. 1. a. & 21. a.
 & 22. b.

Belgium, erat Bellouacorum Ciuitas magna, &

inter Belgas auctoritate, atque hominum multitudine praestans, in qua Caesar interdum hiemauit, ac plures Legiones eius aliquando illic in hibernis fuerunt. nomen adhuc retinet. Dicitur etiam uideri potest Belgium, pro Belgarum Regione: ut apud Liuium Samnium, pro Samnitium Regione. fol. 59. a.

Bellocassi, Populi inter Celtas, proximi Lexobijs, quos, opinio est, esse Baiocenses. Eorum Ciuitas est Episcopalis in Prouincia Rotomagensi, Ducatu Normaniae, & Regno Francorum sita. fol. 107. a.

Bellouaci, Ciuitas est Episcopalis, in Prouincia Rhemensi, ac Francorum Regno sita. Hodie, Beauuoisin. fol. 22. b. & 25. a. & 102. a

Bethasios, Germaniae Populos, inter Belgas, proximos Caninefatibus, Batauis, Tungris, ac Marsaricis, Traiectenses superiores fuisse coniectura est, ad utramque Mosae Fluminis ripam cis Rhenum sitos, in Dioecesi Leodiensi. Hos Caesar non memorat, sed Tacitus.

Bibraete, Opidum Aeduorum in Celtis, longe maximum, ac copiosissimum, & maximae apud Aeduos auctoritatis: in quo totius Galliae Concilium Caesar indixit, ius dixit, & saepe hiemauit: In Francorum Regno situm, in formam ruris redactum; & in radicibus Montis, non longe ab Aedua Ciuitate, positum, nomen retinet. fol. 8. b. & 100. b.

Bibrax, Opidum Rhemorum, in Belgis, ultra Axoniam Flumen, nec longe ab eo: quod Flumen in extremis Rhemorum finibus erat, & in eo Pons, in Frá
corum

corum Regno situs ; nunc *Navi*, & interdum vado transiçitur. Portus priscum *Opidi* nomen Latine retinet. fol. 22. b. & 103. a

Bibroci, Populi in *Anglia*, *Mari proximi*, & *Casfis*, *Ancalitibus*, *Trinobantibus*, *Cenimagnis*, ac *Segontiacis*. fol. 58. a.

Bigerrones, Populi in *Aquitania*, *proximi Tarbellis*, *Vocatibus*, *Tarusatibus*, *Sontiatibus*, & *Hispaniae Citeriori*, in *Francorum Regno* siti, *Comitide Fuxo* subditi. Vbi *Comitatus* est, in *Vasconia* consistens. Nomen retinent, ubi *Tursa* est, & *Castrum Begora*, & *Episcopatus Bicterenſis Prouinciae Narbonensis*. Hinc profectus vir fortis, *Enequus* nomine, *Regnum Nauarrae* constituit; pulsusq. inde *Mauris*, successoribus suis, *Regnum* per manus reliquit. fol. 39. b.

Bingiam, nunc *Pingiam*, *Germaniae Opidum*, *Belgis* adſcribendum, inter *Maguntiam urbem*, et *Confluentiam Opidum*, *cis Rhenum*, eius ripis finitimum, non memorat *Caesar*, sed *Tacitus*.

Bituriges, Populi inter *Celtas*. Eorum fines ab *Aeduis*, quorum erant in fide, *Ligeris Fuius* diuidit. proximi sunt *Aruernis*. XXI vrbes eorum uno die incenderunt, ut *Caesarem* commeatu, & pabulatione prohiberent. Ciuitas est *Metropolis*, retinens nomen. *Carolus VII*, qui, pulsus *Anglis*, *Francorum* *Regnum* restituit, cum nihil ferme aliud esset, quod in *Gallia* retineret, occupantibus *Anglis* omnia, *Bituricensis Rex* in derisum appellabatur. in Regno Fran-

corum sita . Hos memorat Lucanus lib. primo
fol. 85 .a. & 113 .b.

Blannonij, (Brannouij magis legitur) Populi in-
ter Celtas , proximi Segusianis , Ambiuaritis , ac
Aeduis , quorum clientes erant ; qui fuerunt for-
te & Brannouices ; qui dicuntur a Gallis de Blano .
fol. 107 .a.

Boij, Populi Transrhenani, Franconiae, Alpibus
Italiae, Sueuis Australibus, ac Danubio Flumini pro-
ximi. Qui in Agrum Noricum transiuerunt, Noreiaq.
oppugnarunt, expulsis, ut coniectura est, Noricis: quo-
rum Noricorum adhuc pars, trans Danubium, non
longe ab ortu eius, & Athesis Fluminis sita, Nori-
cus Ager appellatur. Boiorum pars, Aeduis Caesarem
deprecantibus, deuictis Heluctijs, quorum in societate
domo excesserant, in finibus Aeduorum a Caesare sunt
collocati. Vbi Gergobiam, Ciuitatem exiguam, & in-
firmam, non longe ab Auarico, Opida in finibus Bi-
turigum sita, eis per Aeduos attributam, habitarunt.
Boij primum, post Boioarij, & nunc Bauari dicti. A fi-
nibus Herbipolensium per Noricum Agrum, ubi
Nurimberga est Opidum, in medio fere Germaniae
situm, in Augustenses protenduntur. cum quibus, &
alijs finitimis Transrhenanis usque ad Brissinam ur-
bem, & terras, quas hodie Sigismundus, Austriae
Dux, possidet, ac in fines Tridentinos saepe tunc, &
continue usque nunc Heluetij Rhenum transeuntes
bella gessere. Hi Borbonij hodie dicuntur. fol. 2 .b.
& 10 .b. & 86 .a.

Bonnam,

Bonnam, Opidum ad Citeriores Rheni ripas situm, et Coloniensi urbi, ac Confluentiae Opido proximum, inter Belgas numerandum, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Brannouices, Populi inter Celtas, Proximi Segustanis, Ambiuaritis, ac Aeduis, quorum clientes erant. Hodie, la Moriane. fol. 107. a. Idem forte, qui & Brannouij.

Bratuspantium, Opidum Bellouacorum inter Belgas, finitimum Sueffionibus, in Francorum Regno situm. fol. 25. a.

Brigantes, in Anglia Populos, Silurum gentem, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Britanniae maioris, cui nomen est Anglia, pars interior ab his incolitur, quos natos in Insula ipsi memoria proditum dicunt. Maritima pars ab his, qui praedae, ac inferendi belli causa ex Belgis transierunt, qui omnes fere his nominibus Ciuitatum appellantur, quibus orti Ciuitatibus peruenerunt, et bello illato ibi remanserunt, atque Agros colere coeperunt. Inde opinio est eorum, linguam ex Populorum diuersitate compositam, intellectu, scientiaque loquendi difficiliorem esse, quodq. Germanos prae ceteris caros habeant, quia plerique Belgae orti sunt a Germanis, qui antiquitus Rhenum transiuerunt, a quibus postea Angliae pars maritima originem sumpsit. Hos, refert Lucanus, ultra Oceanum esse, & toto discretos orbe. Continet tota Anglia Insula in circuitu bis mille millia passuum. Apud hos erat, & est

Est magnus petorum numerus. Haec Insula Angliae,
 Germaniae Populis in eam Classe saepius irruentibus;
 victis veteribus Colonis, Anglorum terra dicta. Ve-
 rum partem eius, quae magis ad Septentrionem uer-
 git, Scoti, & ipsi Germani, Pictis admistis, occupa-
 runt, hodieq. tenent, Francis amicissimi, Anglorum
 Regi maxime semper infesti, Populi moribus incondi-
 ti, efferi. nullas prope vrbes habent. nemora, & sil-
 uas bellis ingruentibus petunt.

Brueteros, ex quibus fuit Velleda virgo fatidica,
 quae Germanis, religione animos eorum occupante,
 aliquando praesuit, ut auctor est Tacitus, Germa-
 niae inferioris populos Tenchtheris, et Phrysiis proxi-
 mos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

C

CABILLONVM, Opidum Aeduarum, in-
 ter Celtas, quod, coniectura est, fuisse Opidum Ca-
 billonem, ad ripas Araris Fluiuij, ubi rei frumenta-
 riae, commercijque, & com meatus caussa saepe Ro-
 mani negotiabantur. Matiscone Opido finitimium, in
 Prouincia Lugdunensi, Ducatu Burgundiae, & Fran-
 corum Regno situm, nomen retinens, Challons sur Sao-
 ne. fol. 112. a.

Cadetes, Populi inter Celtas, ex Cinitatibus Ocea-
 num attingentibus, quae Armoricae appellantur,
 proximi Lemouicibus, Rhedonibus, Venetis, Ande-
 gauen-

gauensibus, Cenomanis, in Regno Francorum siti. fol. 107. b.

Cadurci, Populi inter Celtas, proximi Heleuteris, Gaballis, Vellaunij, Lemonicibus, et Aruernis. Quorum sub Imperio esse consueuerat: Ciuitas Episcopalis, in Prouincia Bituricensi, ac Regno Francorum sita: nomen retinent. Hos memorat Iuuenalis in prima satyra tertij. libri. Nec longe erant a finibus Prouinciae Romanorum. fol. 107. a.

Caletes, Populi inter Belgas, Morinis, Oceanoq. Mari finitimi, ac Ambianis, & Atrebatibus proximi. Ab his breuissimus in Britanniam (nunc Angliam) transiectus, nomen retinent. Morinensis sunt Dioecesis, in Regno Francorum siti, Anglorum Regi subiecti. fol. 22. a. & b.

Camulodunum, in Anglia Opidum, seu Colonia. Nihil de hoc Caesar, sed Tacitus; quem post Caesarem fere c. & xx. annis Historiam scripisse, constat; praesertim ex libro, quem de Oratorum, & Poëtarum collatione edidit.

Caninesates, Populos, Batauis finitimos, & eandem Insulam colentes; qui, origine, virtute, lingua pares Batauis, numero superantur. Non memorat Caesar, sed Tacitus.

Cantium, in Anglia, ad Mare est in angulo imi, minorisq. lateris ex tribus eius Insulae lateribus, contra Galliam, quo fere omnes Gallicae Naues appellant, & ad Orientem Solem spectat. Ex omnibus autem Anglicis longe sunt humanissimi, qui Cantium
inse-

incolunt, quae Regio est *maritima omnium*, neque multum a Gallica differunt consuetudine. Huc *maritimae Regionis* u. v. Reges praecerant, quibus Caesar, quidquid in annos singulos uectigalis Populi R. Anglia penderet, constituit. Nunc Regia Angliae, ex uoto Henrici Regis, uectigalis Romano Pontifici facta est; Quae estq; a Romano Pontifice in Angliam mititur; qui censum annuum exigat, non dissentiente Rege. In Cantio Ciuitas est Metropolis, nomen retinens. Ecce habet omnes Episcopos Angliae sibi suffraganeos. Eius Archiepiscopus Legatus natus est. Similiter & Eboracensis; cui in Anglia (quae eas duas Metropoles solum habebat) duo tantum subfunt suffraganei, quod omnes olim Episcopi Scotiae, quae nullum habet Archiepiscopum, illi subijcerentur. fol. 56. a. & 58. a.

Cantabri, Populi Ciuitatum Citerioris Hispaniae, finitimae Aquitaniae, qui auxilio fuerunt Vocatibus, Farusatibus, Turbellis, Bigerronibus, Garumnis, Cocosatibus, ac reliquis Populis, et Ciuitatibus Aquitaniae contra Exercitum Caesaris, cuius Dux erat P. Crassus, M. Crassi F. qui, una cum Patre, a Partibus interemptus est. Finitimi Oceano Aquitanico, Pyrenaeis Montibus, ac Garumnae Fluuio. fol. 39. b.

Cargali, Populi Transrhenani, in Galliam Celticam circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Ariouisto, Germanorum Rege, transportati, quos non ab re opinari possumus eosdem fuisse cum Harudibus, ab ipso

ipſo Rege ſimiliter tranſlatis .

Carnutes; Populi inter Celtas, & Indegaueniſibus, Turonibusq; finitimi, ac Oceano proximi, erant in clientela Rhemorum. Regio eorum totius Galliae media, a qua tamen extra Regnum Francorum biduo iter expedito patet. Ciuitas eſt Episcopalis, nomen Latine retinens, in Francorum Regno ſita. fol. 71. a.

Cassi; Populi Angliae, Mari proximi, & Cenimagnis, Trinobantibus, Segontiacis, Ancalitibus, & Bibrocis. fol. 58. a.

Cattos; Populos Germaniae trans Rhenum Flumē, Ligis; Hungariae Populis, Cheruſcis, Hercyniaeque ſiluae proximos, ac Hermunduris; cum quibus pro Flumine finitimo ſaepe ſecundo pugnabant, & in aeternum diſcordabant. non memorat Caesar, ſed Tacitus.

Catuaci; Populi inter Belgas, Neruijs, Caletibus, Veromanduis, ac Condrusiſis proximi, quos forte Duaci Opidi incolas, Dioeceſis Atrebatenſis, opinari licet. fol. 22. b.

Caturiges, Populi finitimi Centronibus, ac Garocelis, qua iter erat ab Alpibus Graijs ad Opidum Genouam, Lacum Lemanium, & Rhodanum Fluuium, quos, veriſimile eſt, fuiſſe Dioeceſis, uel ſaltem Prouinciae Tarentasiae; extra Belgas, Celtas, & Aquitanos. fol. 4. a.

Celtica, quae & Gallia olim a Romanis dicebatur, Veſontinam, Senonenſem, Bituricenſem, Lugdunenſem Ciuitates Metropolicas, earumq; ſuffraganeas

neas omnes inter Garumnam, Matronam, Sequanam, & Rhodanum Flumina sitas complectitur. In hac sunt Ducatus Buturicensis, Burgundiae, Borbonij, Aruerniae, Aurelianensis, Valesii, a quo recentiores Francorum Reges, a Philippo scilicet Valesia, cognominantur; & Normaniae; quoad citra Sequanam se extendit. Comitatus etiam Burgundiae, Niuernensis, Altissiodorensis, Montis Belicardi, Ferretensis, Carolotensis, Matisconensis, Blesensis, Bellouacensis, de Iouigni, Principatus Auraesiccae, multiq. alij, & pars Comitatus Campaniae. Celtarum clarissimi sunt Aedui. Horum urbs opulentissima Augustodunum, ut refert Pomponius Mela, cui Gallica lingua alludit, Autum appellando. cuius Celticae terminos, quoad R. Imperium in Gallis uiguit, Rhodanus Fluuus praefinebat, ut non nulli scripserunt. Hi proprie Franci nunc dicuntur. fol. 1.

Cenimagni, Populi in Anglia, Mari proximi, & Trinobantibus, Segontiacis, Ancalitibus, Bibracis, ac Cassis. fol. 58. a.

Centrones, Populi finitimi Garocelis, & Caturigibus, non longe a Vocontijs, & Allobrogibus erant, inter Alpes Graias, quae hodie dicuntur Mons Cinerum, siue Cinesius, & urbem Geneuam, Lacumq. Lemanum, & Rhodanum Fluum. Nunc autem Centrones sunt Tarentasij extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia Ciuitas est Metropolis. Qui dam & Ceutrones legunt. fol. 4. a.

Centro-

Centrones, item Belgarum Populi, qui sub Imperio Neruiorum (nunc Tornacensium) erant, proximi Grudijs, Leuacis, Pleumosijs, & Gordunnis. Forte sunt nunc Cortracenses, in Flandria, Tornacensis Dioecesis. fol. 4. a. & 63. b.

Ceracates, Germaniae Transrhenanae Populos, Vangionibus, ac Tribocis proximos. Non memorat Caesar, sed Tacitus.

Chamauos, Germaniae inferioris Populos, pridem Thryssiae partē, Oceanum Mare, Rhenum Fluuium, & Lacus attingentem, paludibus, ac saltibus uberrima incolentes, quam mox Tubantes Populi, post Vstipij (Germanica intidem gens) inhabitarunt. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Cheruscii, Populi, Germani gente, nomine, & numero appellati; cis Rhenum Fluuium inter Belgas, Eburonibus, qui hodie Leodienses, & Condrusis proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter Populos Leodiensis Dioecesis. fol. 22. b.

Cheruscii, Germaniae populi, Transrhenani, quos Bacenis, silua Germaniae ingens, (nunc Nigra, ut plerisque placet, dicta) a Sueuis pro natiuo muro diuidit. Hos Tacitus refert proximos Hermunduris, Cattis, & Ligijs, Hungariae Populis. fol. 73. a.

Cimbri, Populi, Rhenum Fluuium transeuntes, depositis, (ubi postea Aduatici incoluerunt) citra id Flumen impedimentis, omnem Galliam uexando, & occupando, solis Bellouacis resistentibus, iterq. per Galliam, Prouinciam, Romanorum, facientes, in Italiam

347
liam contenderunt. Hos memorat Lucanus lib. primo, quos a Dacia, quae Dania dicitur, uenisse, opinio est. Hi Zelandiam hodie tenent, Zelandiq. nuncupantur. fol. 13. & 15. a. & 105. b.

Biaronem, Opidum, proximum Hisarae Flumini, Vocontijs Populis, Montiq. Cinesio, & Allobrogibus in Sabaudia, non memorat Caesar; sed Plancus inter Epistolas familiares Tullii, in illa, quae incipit, Numquam mehercule. Quibus in locis, opinio est, Caesarem initio Gallici belli v. Legiones ex Italia transfuxisse; & uerisimilius est: quam quod per Eporediam, urbem Episcopalem, & Augustam Praetoriam, ac Montem, cui Coloniae iugum vulgo nomen est, inter Cinesium, & Sancti Bernardini Montes iter fecerit, cum hoc impeditius, ac prolixius videretur.

Cocosates, Populi in Aquitania, proximi Siburzatis, Vocatibus, Tarusatis, Sontiatibus, Garumnis, ac Hispaniae Citeriori, & Garumnae Fluuio: in Francorum Regno siti. fol. 39. b.

Condriusi, Belgarum Populi, inter Eburones, (qui nunc Leodienses sunt) Segnos, & Treuiros (quorum erant clientes) Menapijs, Mosae Fluuio, & Siluae Arduennae finitimi, gente, nomine, et numero Germani, apud quos est ad ripas Mosae Opidum ab Antonino Pio, ut quidam scribunt, conditum, & Benefacta appellatum. nomē retinent. Dioecesis sunt Leodiensis, et usque ad Ciuitatis fere moenia protenduntur, cuius Antisliti etiam subiacent; nunc, Ducatus Luxemburgi
ensi,

genſi, ac Comitatuui Namurcenſi, & Moſae Fluuio finitimi. fol. 22. b. & 79. a.

Confluens Moſae, & Rheni Fluminum in Sicambros (nunc Geldrenſes) ad Menapios, (nunc Iuliacenſes) ut olim ſeipſi Menapij protendebant, eſt longe ab Oceano fere LXXX. mille paſſibus, proximus Nouiomagio, Geldrenſium Opido, Dioceſis Traiectenſis, Prouinciae Coloniensis, inter Buſcumducis, & Hoefeldem, Opida Ducatus Brabantiae : in quorum Sicambrorum fines Equitatus Viſipetum, & Tencherorum poſt proelium, & fugam ſuorum ſe trans Rhenum recepit; inter quem Confluentem, & Coloniensem Ciuitatem, (quae poſt Vbiorum fuit) Ponte factò, Caefar, primo tranſiecit exercitum. fol. 44. b.

Curioſolitae, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Andegauenſibus, Seſunius, Oſiſſinis, Vnellis, Venetis, Aulercis, Rhedonibus. Hos Coriſopitenſes eſſe, plerisque placet. Quae Ciuitas eſt Episcopalis, in Prouincia Turonenſi, Britanniae Ducatu, Regnoq. Francorum ſiti: Cornouaille, Gallis. fol. 31. a. & 107. b.

D

DACI, Populi erant Transrhenani, Danubio Fluuio, & Anartibus, ſiluaeque Hercyniae finitimi, quos olim Hungariae partem habitaffe, plerique

Pp

trans-

transdunt, & post in maritima loca Nouërgiæ proxima cessisse. Lucanus. lib. 2. fol. 77. b.

Danubius, Fluvius Germaniæ, ex Monte qui ab aliis Iraneus dicitur, non longe à Rhaeticis. Alpi- bus, Athesisque, & Rheni, Germaniæ Fluminum, fontibus inter Tridentinam, & Curiensem Dioce- ses oriens, Germanos sinistra, & Hungaros, ac Theu- tones dextra alluens. Post Ister dictus, ac iterum Da- nubius, Euxino Mari pluribus ostijs immergitur. Hunc autem, & Rhenum Fluvium in Rhaetia oriri, quidam transdunt.

Diablintres, Populi inter Celtas, Lexobijs, Nan- netibus, Ambiliatibus, Vnellis, Curijsolitjs, Ve- netis, & Sesuijs proximi, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppositi Angliæ, in Pro- uinsia Turonensi, & Regno Francorum siti. Leon- doul, Gallice. fol. 34. a.

Diuodurum, inter Belgas Opidum Metensis Ciui- tatis, quo ex Colonia vrbe Rhenum attingente ad eam Ciuitatem iter est. non memorat Caesar, sed Tacit- us. Forte Theonis villa nunc dicta.

Duracy, Populi in finibus Pictonum, qui perpe- tuo in amicitia remanserant Romanorum, propin- qui Opido Lemoni, Aruernis, & Ligeri Fluuio, ac Aquitanis; inter Celtas, in Regno Francorum siti. Hinc Duraciorum familia, inter Gallos præcipua. Immo uero Duracius proprium uiri nomen magis fuis- se, ex Caesaris textu colligitur. vide fol. 120. b.

Durocotorum, (quod & Durocortum legitur;
&

Et, Durocortorum) Opidum Rhemorum, inter Belgas, in Regno Francorum situm. fol. 83. a.

E

EBVRONES, Populi inter Belgas, gente, nomine, & numero Germani appellati, Condrusis, Menapijs, Aduaticis, Treuiris quorum clientes erant, & Siluae Arduennae finitimi, nunc Leodienses dicti, apud Gallos Liege. Horum maxima pars inter Rhenum, & Mosam, qui scilicet Mosa Fluius eos alluit. His Sicambri (qui Gelrenses erant Transrhenani) sunt proximi. Ciuitas tunc Eburonum ignobilis, atque humilis; proximi Oceano, & Siluis, continentesq. paludes habebant. His 11. Reges praeerant, quo magis constat, eos fines quam latissimos exstitisse, quibus coniectura est Ducatum Luxemburgensem, & Lotaringensem, ac Iuliacensis partem, & Comitatum Namurcensem, urbemq. Aquisgranum, ubi Imperatores primam ex more suscipiunt coronam, inclusos exstitisse, ac quantum Dioecesis ipsa Leodiensis usquequaque se extendit, Reges illos possedisse. Apud Eburones autem stirpem Caroli Magni in vico, Lupilia nomine, Leodiensi Ciuitati proximo, ortum habuisse transdunt, Pipinosque, & Carlomanos, Belgas, simulq. Germanos fuisse; sicq. in Germanos, Cisrhenanos, qui Belgae sunt, a Graecis, non in Transrhenanos est translatum Imperium.

Pp 2 Ciuitas

Ciuitas nunc est Episcopalis Prouinciae Coloniensis. Hos memorat Lucanus in primo, & Syetopius in uita Iulii Caesaris, quem refert cladem Cottae, & Aurunculey aegerrime tulisse. Hanc Ciuitatem Carolus, Dux Burgundiae ultimus, solo aequauit, omnesq. puberes, & sacerdotes interfecit, quod Episcopo, consanguineo suo, infesiores aliquanto fuissent. fol. 22. b. & 42. a. & 63. b. & 80. a.

Eburonices, inter Celtas Populi, Aulercis, Lexouijs, Vnellis, & Curiosolitis proximi, ex Maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos opinio est Populos esse Ciuitatis Ebroicorum, quae est Episcopalis, in Prouincia Rotomagensi, Ducatu Normanniae, & Francorum Regno sita. fol. 36. b.

Elauer, Fluuius inter Celtas, apud Aruernos, Gergouiam Opidum, in altissimo Monte positum, praeterfluens, qui fere ante Autumnum uado transiri non solet, in Regno Francorum situs, nomen adhuc retinens; Gallice, Allier. fol. 94. a.

Essui, Populi pacatissimi, & quietissimi, proximi Ciuitatibus, quae Armoricae appellantur, remoti a Belgis ultra c. millia passuum. Hos inter Celtas fuisse, coniectura est, forte in Normania, aut Britannia Citeriore, & Regno Francorum siti, Galli Retelois appellant. fol. 59. a.

F

FLVSTATES, Populi in Aquitania, proximi Vocantibus, Tarusatis, Sontiatibus, Garumnis, & Hispaniae Citeriori, in Regno Francorum siti. Comitatus est in Vasconia, consistens, ad Comitem de Fuxo pertinens. nomen retinet etiam nunc. fol. 39. b.

Frisios, Oceano, & Batauis finitimos, pluraque loca, & Insulas circa Hollandiam, Geldriam, Brabantiam, & Traiectensem urbem, ac ostia, quibus Rhenus Oceanum Mare influit, habitantes. non memorat Caesar, sed Tacitus, referens, eos Transrhenauiam gentem tunc fuisse.

G

GABALLI, Populi inter Celtas, proximi Heluijs, & Cadurcis, Vellaunijs, & Aruernis, quorum sub Imperio esse consueuerant. Ciuitas est Episcopalis Prouinciae Bituricensis olim, nunc Arelatensis, in Regno Francorum sita, nomen retinens. fol. 103. b. & 107. a.

Galli omnes in Septemtrionibus sunt positi, Carnutum autem fines, Regio totius Galliae media. Galli virtute belli omnibus praeferebantur, ac Germanos superabant, ut ultro eis bella inferrent, & pro-

pter hominum multitudinem, Agriq. inopiam trans Rhenum Colonias mitterent, & quod a Dite Patre se prognatos praedicabant, spatia totius temporis non numero dierum, sed noctium finiendo, ita ut noctem diem subsequatur. Coniectura est, Horarum initium apud eos media nocte incipere consuevisse.

Apud hos sunt tres praecipuae Ciuitates, Treuirensis scilicet, Coloniensis, & Maguntina, quae in Imperatoris electione principatum obtinent. Constitutas autem apud Gallos eas, coniectura est, ut CHRISTI forte fidem facilius intraducerent apud Germanos, eorum finitimos. fol. 15. a.

Garites, Populi in Aquitania, proximi Auscis, Garumnis, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, & Hispaniae Citeriori, quos, coniectura est, fuisse Lacorites, nunc Lectorenses. Ciuitas est Episcopalis, in Prouincia Auscitana, & in Vasconia, ac Francorum Regno sita. fol. 39. 6.

Garoceli, Populi citra Rhodanum, finitimi Catu rigibus, ultra Alpes Graias, quibus hodie nomen est Mons Cinesius, siue Cinerum. Hac Hannibal, auctore Liuij, non sine ingenti difficultate, Exercitum in Italiam transduxit. Hi non longe a Centronibus, qui Tarentasi sunt, nec ab Hisara Fluuio extra Celtas, Belgas, & Aquitanos in Sabaudia constituti sunt. fol. 4. a.

Garumna, Flumen, Celtas ab Aquitanis diuidit, qui scilicet Aquitani consistunt inter illud Flumen, Montesq. Pyrenaeos, ex quibus oritur, & in Mare Oceanum

Oceanum influit, quod Aquitanicum appellatur . fol.

1. Lucanus in 1. & Tibullus Eleg. vii.

Garumni, Populi in in Aquitania, proximi Auscis, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, & Hispaniae Citeriori, in Regno Francorum siti . fol. 39. b.

Gebenna, Mons, qui Heluios ab Aruernis separat, ut lib. vii. Caesar dicit. Distat autem hic Mons plurimum a Geneva Opido. Meminit huius & Plinius . fol. 85. b. & . 101. a.

Geldubam, Germaniae locum, prope Rhenum, Maguntinam, & Coloniam vrbes Metropolitanas, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Genabum, inter Celtas, Carnutum Opidum, quod Pons Ligeris Fluminis continebat, proximum Vellaunoduno, & Agendico, Opidis Biturigum, in Regno Francorum situm . fol. 86. b.

Geneua, Opidum Allobrogum, proximum Heluetiorum finibus, ex quo Pons, super Rhodanum Fluium situs, ad Heluetios pertinebat; ubi a Lacu Lemano (quem Lausane dicunt) Rhodanus ad Ligusticum Mare profluit, finitimum Antuatibus, & a Gallia, Prouincia Romanorum, non longe distans: Nunc Duci Sabaudiae, siue eius Ciuitatis Antistiti proprio Comitatus nomine subest: extra Celtas, Celgas, & Aquitanos. Ciuitas est Episcopalis, in Prouincia Viennensi, nomen praesertim Gallice retinens. Hanc memorat Lucanus lib. 1. fol. 3. a.

Gergobina, inter Celtas, Boiorum Opidum, quos

PP 4 Heluetico

*Heluetico proelio victor Caesar ibi collocauerat, At
duisq. attribuerat ut supra descripsimus, in fini-
bus Aeduorum, proximum Auarico, & Nouiodu-
no, Biturigum Opidis, in Regno Francorum situm.
fol. 86. a. Vide, Boij.*

*Gergouia, in Celtis inter Aruernos Opidum se-
cundum Flumen Elauer, in altissimo Monte positum,
forte nunc, Claromontensis, Ciuitas Episcopalis,
in Prouincia Bituricensi, & Francorum Regno si-
ta. fol. 94. a.*

*Germania, ut plerisque placet, inter Danubiũ,
& Rhenum Flumina protenditur, omnesq. illic ha-
bitantes Populos a Fontibus eorum usque ad Maria,
in quae ambo influunt, complectitur, nec non & eos,
qui Citeriores Rheni ripas attingunt, Eburones, Con-
drusos, Treuiros, Aquisgrani urbem, & pleros-
que Belgas ortos a Germanis cis Rhenum Flumen an-
tiquitus in Galliam transductos. Superior Germa-
niae pars, quae Alta dicitur, ab Alpibus Italiae im-
minentibus usque ad Maguntinam urbem Rheni Flu-
minis Fluminis citerioribus ripis adiacentem proten-
ditur: inferior ab inde usque in Mare Oceanum. Ho-
rum Ciuitates pro gloria habebant, finitimos longis-
sime expellere. fol. 76. a. & dein.*

*Gordunni, Populi inter Belgas, sub Imperio Ner-
uorum, proximi Centronibus, Pleumosius, & Gru-
dijs. Gantois, Gallice. fol. 63. b.*

*Grinnes, inter Coloniensem, Traiectensem vrbes
locum ultra Nouesium Opidum Rheno adiacentem.*

1107

non memorat Caesar, sed Tacitus: qui, ut coniectura assequi possumus, Cleuis est, unde Cleuensis Ducatus dicitur, cui satis vocabulum alludit. Hinc Mater Hludonici x i . Francorum Regis, Maria nomine.

Grudij, Populi inter Belgas, sub Imperio Nerviorum, proximi Centronibus, Pleumosiis, & Gordunis. Gallice, Lannois. fol. 63. b.

Cugernos, Germaniae Populos, prope Rhenum Fluium, & Geldubā, Batauis proximos. non memorat Caesar, sed Tacitus. Sunt, qui Cugernos malint.

H

HARVDES, Populi Transrhenani sunt, in Gallia Celticam, circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Ariouisto, Germanorum Rege, transportati. fol. 11. b. & 14. a. & 20. a.

Heleuteri, Populi inter Celtas, proximi Cadurcis, Gaballis, Vellaunis, & Aruernis, quorum sub Imperio esse consueuerant, in Prouincia Bituricensi, & Regno Francorum siti. fol. 107. a. Nonnulli Helucteri corrupte legunt.

Heluetij inter Celtas Populi sunt, bonitatem Agri habentes, finitimi Constantiensi, Basiliensi, Sedunensi, ac Geneuensi, & Vesontinae Dioecesis, ac ultra Lausanensem Agrum protensi, hinc ex maxima parte Vesontinae Prouinciae sunt, atque ad Sabaudias

1117
 baudiae Ducatum extendebantur. Quorum fines e-
 rant in longitudine ab ortu Rhodani inter Curiensem,
 & Sedunensem Dioecesem, Montesq. Brigam, & Sant
 eti Bernardi, usque fere in Ballicensem, Dioecesim,
 cuius Populi, ut coniectura est, olim Sebusiani
 sunt dicti. In latitudine autem a Monte Iura circa Ba-
 siliensem & Constantiensem Agros, usque ad ortum
 Fluminis Rhodani, quae latitudo ab inde usque in fi-
 nem Lacus Lemani, ubi Pons est, & Ciuitas Gene-
 uae, angustior fiebat. Quibus lmitibus adhuc XII.
 Heluetiorum Pagi, ut tempore Caesaris, consistunt.
 Berna caput nunc gentis, Suricum, Lucerna, Ture-
 gium, qui olim Pagus Tigrinus, Verbigenus, &c.
 dicebantur, qui, saepe ultra Rhenum transeuntes, bel-
 la cum Bauaris, Sueuis, & alijs Transrhenanis finiti-
 mis, (quos altos Alemanos nominamus) seu cum
 his, qui tunc loca illa incolebant, quae nunc Constan-
 tiensis, Curiensis, Tridentinae, & finitimarum sunt.
 Dioecesum, gerebant. Hos, cum per Galliam, Pro-
 uinciam Romanorum, transire prohibiti essent a Cae-
 sare, angusto, & difficili itinere, uix qua singuli car-
 ri duceretur, per loca, ubi Claves, & Iogni Castella
 nunc sunt in extremis Sabaudiae, & Burgundiae fi-
 nibus, in Sequanos, qui nunc Comitatum Burgun-
 diae habitant, penetrasse creditur, & ad Ararim
 Fluuium circa Surregium, & Viredunum, Castella,
 id Flumen attingentia, ac in Aeduos, ubi nunc Du-
 catus est Burgundiae, contendisse. Hi a plerisque
 Suitenses, a nonnullis Foederati dicuntur: Agros-
 que,

que, & vicos possident in Italia citra Montem, qui Sãcti Gotthardi dicitur, in Dioecesi Mediolanensi. Cõtra hos Caesar suo, ac suorum equis amotis, se proelium commississe refert, & cum VI. Legionibus, Equitatuque, et auxiliariibus copijs duobus proelijs, uno ad Ararim Fluuium, altero in Aeduis, Heluetios ad CCLXIII millia, eorum, qui ferre arma poterant, fudisse: et tamen ancipiti proelio pugnatũ diu, atque acriter, ut toto proelio, cum ab hora diei VII. usque ad vesperam pugnaretur, auersum hostem nemo uidere potuerit. Hi, cum sæpe in Italiam erumperent, a Carmaniola, Duce Philippi, Mediolanensis Principis, proelio uicti, intra fines se suos postea continuera. Nostra demum aetate, a Carolo IIX, Francorum Rege, in terra Italia cogniti, magnum sibi nomen compararunt, ut nullus peditatus melior esse censeatur. Quod superiore anno, XXX millia eorum a Venetis euocatis, (id, quod numquam ante acciderat) fugatis ex Italia Gallis, multo magis comprobatum est. Atque hoc anno fugatis eisdem ad Nouariam per insidias Castra nocte aggressi, magnum sibi nomen compararunt. fol. 1. a. & 3. a. b. & dein.

Heluij, Populi inter Celtas, Aruernorum fines cõtinent. Hos Mons Gebenna ab Aruernis diuidit. Proximi sunt Gaballis, Ruthenis, Cadurcis, Volcis, Arecomicis, ac Galliae, Prouinciae Romanorum. Ciuitas est Episcopalis, in Prouincia Bituricensi, & Regno Francorum sita, nunc Albienses dicti. Hinc M. Tullij Ciceronis matrem ortam esse. Eusebius,

&

502
& alij transfundunt. fol. 85. b. & 103. b.

*Hercynia, Germaniae Transrhenanae Silva est, forte ab Hercyno, Monte Germaniae, dicta, latissima, ac supra omnes alias longissima. Oritur ab Heluetiorum, & Nemetum, ac Rauracorum finibus, re-
Etiaq. Fluminis Danubij Regione, pertinet ad fines A-
nartium, & Dacorum, quos plerique putant Hun-
gariae partem habitasse. Hinc constat Nemetes, qui
Spirenses uocantur, & Heluetios trans Rhenum fi-
nes tempore Caesaris habuisse. Quae Silva multo lon-
gior, atque latior est, quam Italia, uel Gallia to-
ta. fol. 77. a.*

*Hermunduros, Transrhenanos Germaniae Popu-
los, Ligijs, Hungariae Populis, Cattisque, Cheruscis,
ac Siluae Hercyniae, & ultra illam proximos. me-
morat Tacitus.*

I

*IBERNIA, Insula est ad Hispaniam, Occi-
dentemq. Solem sita, qua medium Angliae latus uer-
git: dimidio minor, (ut existimatur) quam Anglia.
Sed pari spatio transmissis xxx millibus passuum in
Iberniam appelles, ut in Britanniam. In hac sunt plu-
res Metropoles, & Ciuitates Episcopales, quam in
Anglia. Eam quidam nominant Hirlandiam. fol.
56. a.*

*Icenos, in Anglia Populos, ab Ostorio, Roma-
no*

uo Duce; subactos, memorat Tacitus, qui forte Itij Portus accolae fuerunt .

Itiosedim, inter Celtas Opidum, Fluminis Sequanae ripas citeriores attingens, supra Melodunum Opidum ei finitimum, & Lutetiae, (quae Parisiorum est) proximum, non longe a Senonibus, in Francorum Regno situm. Hodie Corbeil nominatur, ut quidam existimant. fol. 102. b. vide Glareanum, in lib. VII. Comm. Caes.

Itius, Portus, inter Belgas, Morinis, Oceanoq. Mari finitimus est, Ambianis, & Atrebatibus proximus, a Continenti Britanniae (quam Angliam dicimus) xxx. millia passuum distans, & transiectui commodissimus, cui ad dextram Zelandia Insula, Hollandia, & Flandria; ad sinistram autem, Comitatus, qui dicitur Pontus, Picardiae pars, & Normadiae Ducatus. Ex opposito uero Angliae consistit. Opidum est illic, populorum, quibus Caletum nomen est. Id, adiecto Itij Portus nomine, ut quibusdam placet, Calitium nuncupatur: Morinensis Dioecesis, in Regno Francorum, & potestate Anglorum Regis situm. Hunc Portum memorat Lucanus in primo. Dicitur autem nideri Itius ab Itando, ut inquit Paullus Aemilius, lib. VII. de reb. gest. Franc.

Iura, Mos, Sequanos ab Heluetijs diuidit; incipit in finibus Basiliensium, ac Constantiensium, protensus fere in Sebusianos, nunc Bellicenses, Prouinciae Vesontinae, qua Sequanorum fines in Rhodanum perueniunt.

ueniunt. Illac enim Caesarem ex *Allobrogibus* in *Ararim* contra *Heluetios* Legiones transduxisse, opinio est: *Ciuitates* namque, *Opida*, & *uici*, sicut olim continebantur nominibus *Populorum*, ita, ut plurimum eisdem in locis remanserunt de illorum *Dioecesibus*, *Prouincijs*, *Tribubus*, ac *Regionibus*. fol. 1. b. & 3. b.

L

L A T O B R I G I, finitimi *Heluetiorum* sunt, inter *Celtas*, non longe ab *Allobrogibus*, quos *Lausanenses* fuisse, coniectura est. *Ciuitas* est *Episcopalis Prouinciae Vefontinae*, in *Ducatu Sabaudiae* sita, ac eius proprio *Antistiti* subdita. fol. 2. b. & 10. b.

Lemanus Lacus, inter *Celtas*, quem *Rhodanus* influit, *Galliamque*, *Prouinciam Romanorum*, ab *Heluetijs* diuidit, qui hodie *Lausanae Lacus* dicitur, per quem *Rhodanus* ad *Pontem Geneuae* urbis effluit. *Lucanus*. in 1. fol. 1. b. & 3. b.

L e m o u i c e s, item *Populi* inter *Celtas*, ex *Ciuitatibus* *Oceanum* attingentibus, quae *Armoricae* appellantur, proximi *Vnellis*, *Venetis*, *Rhedonibus*, *Andegauensibus*, *Cenomanis*, *Lexouijs*, in *Prouincia Turonensi*, Regnoq. *Francorum* siti. *Limosins*, *Gallice*.

L e p o n t i j, *Populi* sunt *Germaniae*, qui *Alpes* incolunt,

colunt, inter Sedunensem, & Curiensem Dioeceses. Hos, quibusdam placet, fuisse Sarmatas, apud quos Rhenus Fluvius oritur. Forte hodie Suintenses distri, inter Fontem Rhodani Fluvij, & Rhodanias Alpes sitii. fol. 43. a.

Leuaci, inter Belgas, sub Imperio Neruorum, proximi Grudijs, Pleumosijs, Gordanis, & Centro-nibus. Hodie, Louanium. fol. 63. b.

Leuci, Populi, finitimi Lingonibus, & Soquanis, (qui Burgundi sunt) ac Mediomatricibus, (qui Metenses hodie dicuntur) Belgis attribuntur, & Treuirensi Prouinciae. Hodie Tullenses distri. Ciuitas est Episcopalis, in Lotaringia Regione. Hos memorat Lucanus lib. 2. fol. 15. b.

Lexouij, qui & Lexobij, Populi inter Celtas, sunt proximi Osismis, Nannetibus, Ambiliatibus, Diablintribus, & Auleris, ex Ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos quidam opinantur esse accolae Ciuitatis Lexouiensis, quae est Episcopalis in Prouincia Cotomagensi, Ducatu Normaniae, & Francorum Regno sita. Gallice, Lisieux. fol. 34. a. & 36. b.

Ligeris, seu Liger, Flumen, nō longe ab Aduorū finibus, in Celtis oriens. eos a Biturigibus diuidit. in Carnutes, diu per Celtas lapsus, multisq. obliquis gyris, Aquitaniam alluens, in Oceanum Mare, quod Britannicum dicimus, influit. Dignum memoria refertur, a Philippo, qui secundus hoc nomine regnauit apud Gallos, vadum hic primum inuentum, cum an-

tea

rea numquam vado transiri potuisset . fol. 34. a. & 85. a. et 101. a. Huius Fluij meminit Tibullus Elegia vii. Gallice, Loire dicitur .

Ligos, Populos in Hungaria, non memorat Caesar, sed Tacitus, primos Hermunduris, & Cattis.

Lingones, inter Celtas Populi finitimi Aeduis, Sequanis, ac Tullensibus, (qui dicebantur Leuci) nomen retinent . Ciuitas est Episcopalis, in Prouincia Lugdunensi, ac Francorum Regno sita. Langres, ab Indigenis. Hos memorat Lucanus lib. primo. Hinc Statium Poëtam, qui Thebaida, & Achilleida heroico versu scripsit, ortum transdunt: quamuis Statij nomen Seruum significat, ut scribit A. Gellius. fol. 10. a. & 15. b. & 43. a.

Londinum, Opidum in Anglia insigne, copia negotiatorum, & mercatum maxime celebre. non memorat Caesar, sed Tacitus. Ciuitas est Episcopalis, in qua Angliae Reges, Principes, Senatus, Populi, & Mercatores continentur, in Prouincia Cantuariensi sita .

Longobardos Cheruscis, Cattis, Caucisq. propinquos, inferioris Germaniae Populos, Tacitus refert; quos non nulli Vuestalos fuisse opinantur, non longe a Caninesatibus, ac Phrysiis. Quidam vero, eos Pannonos fuisse, transdunt. Hi sunt, qui, cum Italiam ferme omnem occupassent per CC, & IV. annos, tandem a Gallis Rege Carolo pulsi sunt; ita tamen, ut Cisalpinae Galliae nomen ab his ad nostra tempora peruenerit .

Lucum,

Lucum, Municipium Vocontiorum, prope Caturiges, Garocelos, Centrones, & Allobroges. Tacitus memorat.

Lugdunum, urbem ad Rhodani ripas, & Vienne finitimam Seneca in Epistola ad Lucilium refert, fatali igne suo tempore exustam: quam inter Celtas adscribere, quibusdam placet; quoniam omnes eius suffraganei, & pars urbis, Ecclesiaq. ipsa matrix in Celtis sunt. Hinc Plotius, qui primus Romae Rhetoricam docuit Latinam, ortus est; a quo Romae se puerum, cum Q. fratre, Latine primum doctum esse, Cicero refert. Opidum hoc Munatius Plancus condidit, sed annis post c. incensum Romani restituere.

Lutetia, inter Celtas est, Prouinciae Senonensi adscribitur, Opidum erat Parisiorum, positum in Insula Fluminis Sequanae, quod perpetua Palus influit; proximum Bellouacis, Agendico Opido, ac Senonibus, & Meloduno Opido finitimum; nunc, urbem Parisiensem esse, dicunt. Ciuitas est Episcopalis, in Francorum Regno sita, in quam Caesar se Concilium transtulisse, & Patrum suorum memoria Parisios cum Senonibus Ciuitatem coniunxisse scribit. fol. 70. b. & 101. a.

M

MAGETROBIA, locus in Celtis, in quo Ariouistus.

Flus, Germanorum Rex, copias Gallorum proelio vicit, non longe a Paludibus; quem Rheno Flumini proximum, & circa ipsum fuisse, coniectura est. Gallice, Toaut. fol. 12. a.

Maguntiacus, inter Belgas Germaniae Ciuitas Metropolis, quae nunc Maguntina dicitur, citeriores Rheni ripas attingens, a Tacito retata, qui etiam molem a Druso, ad remorandum Rhenium Fluvium refert, & a Paullino Pompeio, Romanarum Legionum in Germania Duce, sub Nerone Imperatore perfectam.

Mandubij, Populi erant inter Celtas, incolae Opidi, cui nomen Alexia, inter fines Lingonum, & Aduorum, proximi vico, quem Flauignium dicimus. Nunc in Ducatu Burgundiae, Regioneq. Alsetum, a Alesia, ut quibusdam placet, dicta, quibus vocabulum alludit, in Dioecesi Aeduensi, & Regno Francorum siti. fol. 105. a. & 109. a.

Marcodorum, Vbiorum vicus, procul a Rheni Fluminis ripa, &, ut coniectura est, Transrhenanus. Tacitus.

Marcomani, Populi Germani sunt, qui cum Ariouisto, Germanorum Rege, a Caesare sunt proelio superati, quos coniectura est fuisse Transrhenanos. Sic & Harudes, & Ariouistus ipse Germani fuerunt, cuius fere omnes reliquas copias cis Rhenum incoluisse videmus, ut sunt Triboci, (hodie, Argentinenenses) & Nemetes, (nunc, Spirenses) ac Vangiones, (qui Vuormacienses appellantur)
ac

ac Sedusii, quos forte Sedunos prope Montes Brigam, & Sancti Bernardi opinari possumus. nisi quis forte Marcomanos conijciat eos esse, qui vallem Heluetys finitimam incolunt, cui nomen est Marecomana, Sequanis, & Monti Iurae proximam. Cum his Marcus Antoninus, cognomento Philosophus, periculosissimum, & diuturnum bellum gessit. Tandem, Christianorum precibus, qui pluiam a Deo impetrarunt, cum Exercitus Romanus siti laboraret, iuncti, et in deditiōnem accepti. fol. 20. a.

Marsacos, Germaniae Populos, Batavis, Caninesa tibus, Tungrisq. proximos, & ut coniectura est, Cysrhenanos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Matiscon, inter Celtas Opidum, tunc in Aeduorum finibus ad Ararim Fluium, qui Saona nunc dicitur, inter Lugdunensem, & Cauillonensem vrbes. Ciuitas est nunc Episcopalis Prouinciae Lugdunensis, nomen retinens, in Comitatu Matisconensi, & Francorum Regno sita. fol. 112. a.

Matrona, Fluius est, Celtas a Belgis definiens, in finibus Lingonum, & Prope Tullensem Agrum, nec longe a Fonte Mosae Fluminis oritur, Catalaunum Ciuitatem Episcopalem in Campania Franciae interfluens, per Francorum Regnum prorsus labens, parum supra Parisiensem urbem Sequanae Fluiuo miscetur. fol. 1. a.

Mediomatrices, Populi inter Belgas, finitimi Treuiris, Tullensibus, & Tribocis (hodie, Argentinensibus) Hos Metenses esse, constat. Ciuitas est Epi-

scopolis Prouinciae Treuirensis. fol. 43. a. & 107. a.
Melodunum, inter Celtas Opidum, in Insula Flu-
minis Sequanae positum, Agendico Opido, Senoni-
busq. proximum, ac Lutetiae, (quae hodie Ciuitas
Parijsiensis est) & Iosedo, ad ripas Sequanae posito,
finitimū. Olim Ciuitas Episcopalis erat, nunc etiam
Opidum est in Francorum Regno; nomen retinens.
Gallice, Melun. fol. 101. b.

Menapij, Populi Galliae, inter Belgas, Treuiris,
Condrusis, Arduennae siluae, Rhenoq. finitimi, den-
sissimas siluas, perpetuasq. paludes, & ad utram-
que Rheni ripam, Agros, Aedificia, vicosq. habe-
bant; proximi Vbijs, Eburonibus, & Sicambris, qui
hodie Geldrenses sunt. Hi scilicet Sicambri, ad Con-
fluentem Mosae, Rhenique; Oceanum etiam Mare
atingunt. nunc Iuliacensis Ducatus est, Colonien-
sis Dioecesis; angustior satis, ut uidetur, ac subdu-
ctior, quam pridem Menapiorum fines essent. fol.
22. a. & 34. a. & 39. b. & 51. b.

Metiosedum. Vide, Iosedum.

Moessios, trans Danubium Flumen Populos, Par-
tonibus finitimos, non memorat Caesar, sed Ta-
citus.

Mona, Insula est, sic nominata in medio cursu in-
ter Angliam, & Iberniam fere ab utraque xv. mil-
liarum passuum distans, ad Occidentem uergens: circa
quae loca etiam complures minores subiectae Insulae
esse existimantur; ubi multo breuiiores sunt noctes,
quam in Continenti; sicut etiam, quanto magis ad
Occi-

Occidentem uergimus, breuiores aestate noctes, & hieme longiores manifeste uidemus. fol. 56. a.

Monam Insulam in Rheno Fluuio Hollandiae, Phrysiæ, ac Geldriæ proximam, unde forte dicti sunt Monasterienses, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Morini, Populi sunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Neruis, Oceanoq. Mari finitimi, a quibus breuissimus in Britanniam, nunc Angliam, est transiectus. continentis siluas, & paludes habebant. eorum finibus comprehenditur Comitatus, cui nomen est Pontus, ad Abbatiam Sancti Bertini directo iure pertinens, ueteri nomine Ponti, quo Regio illa a plerisque describitur. Ciuitas est Episcopalis, quae Latine nomen retinet, Gallice uero Teruana nuncupatur, in prouincia Rhemensis, & Regno Francorum sita. fol. 46. b. & 51. a.

Mosa, Flumen, profluit ex Monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, in Francorum Regno, non longe ab ortu Matronae, & Araris Fluuiorum: & parte quadam circa Nouimagium Ducatus Geldriæ Opidum, longe ab Oceano fere LXX. millia passuum, ex Rheno recepta, quae appellatur Vualis, Insulam efficit Batauorum, (qui hodie Hollandini dicuntur) Oceanumq. influit; & sic in Celtis oriens immergitur Belgis. fol. 42. b.

Mosellam, Fluuium, qui circa fines Lingonum in Celtis oriens, Metensem, ac Treuirenses urbes praeterfluit, & Confluentiam, Germaniae Cistrhenanae

Opidum, interfecat, illicq. Rhenum influit, non memorat Caesar, sed Tacitus; referens, L. Verum, Nerone imperante, Romanarum Legionum in Germania Legatum, Mosellam, atque Ararim Flumina, facta inter utrumque fossa, parasse coniectere, ut copiae per Mare, dehinc Rhodano, & Arare subuectae per eam fossam, mox Flumine Moscu in Rhenum extra Oceanum decurrerent; sublatisq. itineris difficultatibus nauigabilia inter se Occidentis, Septemtrionisq. litora fierent; cui operi Aelium Gracilem, Belgicae Legatum, inuidisse dicit; deterrendo Veru, ne Legiones alienae Prouinciae assuescerent studia Gallicarum affectare, formidolosum id Imperatori dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honesti.
 Tacitus, lib. XII.

N

NABALIAE Flumen, trans Rhenum, Geldrensem, & Phrysiu Agrum alluens, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Nannetes, Populi inter Celtas, Osissimis, Lexobijs, Ambiliatibus, Diablintribusq. proximi, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppositi Angliae. Ciuitas est Episcopalis, in Prouincia Turo-nensi, ac Britannia Citeriore Britonante, & Regno Francorum sita, nomen retinens, & Comitatus titulum habens, qui semper Ducis Britanniae Primogenito

nito adscribitur. *Nantes*, hodie dicti . fol. 34. a.

Nantuates, qui a quibusdam *Antuates* dicuntur, *Populi Germaniae*, citra *Rhenum Fluum*, per quorum fines longo spatio, quasi ab ortu suo, *Rhenus* ipse citatus fertur, proximi *Heluetijs*, ac *Sequanis*. Hos *Constantienses* nunc esse, satis constat. *Ciuitas est Episcopalis Maguntinae Prouinciae*. fol. 31. b. *Nantuatum* meminit *Plinius*, lib. 3. cap. 20. & *Strabo* l. 4.

Narbona, *Galliae Ciuitas*, *Prouinciae Romanorum finitima Tolosatibus*, & non longe a *Sontiatis*, *Populis Aquitaniae*. *Ciuitas est Metropolitana*, nomen retinens. In hanc cum *C. Caesar Dictator* *Colonos ex Martia Legione Milites deduxisset*, *Martius Narbo* postea dictus est. fol. 37. b. & 85. b. & 126. a.

Nemetes, *Populi Germani*, inter *Belgas* numerantur, finitimi *Metensibus*, *Argentinesibus*, *Vuormaciensibus*, & *Rheno Flumini*, fere omnes *Germanica lingua utentes*. *Ciuitas est Episcopalis*, *Prouinciae Maguntinae*, *Alsaciae adscribitur*, nunc *Spirensis dicta*. Est & alia *Alsatia maritima prope Insulam quandam Phrysiac*. *Alsatia autem*, in qua *Spira*, & *Argentina Ciuitates consistunt*, ut quidam opinantur, nomen indidit *Regioni illi Ducatus Burgundiae*, in qua *Alsetum Regio est sita*. atque id nomen ab *Alexia olim Opido dictum putant*, quasi *Ariouistus*, *Germanorum Rex*, qui *Alsaciae praeerat*, id ei nomen imposuerit. fol. 20. a.

29 4 Neme-

Nemetocerna, in Belgio, ubi interdum hiemauit
Caesar, inter Belgas, dicta forte à Nemetibus, nunc
Spirensibus. fol. 126. b.

Neruij, Populi, inter Belgas maxime feri, *Atre-
batibus*, *Ambianis*, *Aduaticis*, *Morinis*, *Velloca-
sibus*, *Veromanduis*, ac *Treuiris* finitimi. *A Bello-
uacis* longe absunt, quos *Sabis*, & *Scaldis* Flumina
irrigant. Nullus ad eos Mercatoribus aditus erat,
nihil vini, reliquarumq. rerum, ad luxuriam perti-
nentium, patiebantur id ferri, ne eorum animi elan-
guescerent, uirtusq. remitterentur, magnae uirtutis
homines maius in discrimen, quam usquam in tota
Gallia, Germania, aut Britannia fuerit, uniuersum
Caesaris Exercitum deduxerunt; ita, ut *Neruiorum*
proelio rem in angusto uidisse, neque ullum fuisse sub-
sidium, quod submitti posset, & scuto a nouissimis
vini Militum detracto in primam. *Acie* se processisse,
quod solum in extrema spe salutis Imperatori licet,
Caesar ipse testetur. nunc *Tornacenses* dicti. Ciuitas
est Episcopalis, in Prouincia *Rhemensi*, & limitibus
Francorum Regni sita. fol. 25. b. & alibi saepe.

Nitiobriges, Populi inter Celtas, proximi *Ruthe-
nis*, & *Gaballis*, ac *Narbonensibus*, Galliaeq. Pro-
uinciae Romanorum, in *Bituricensi* Prouincia, &
Francorum Regno siti. *Montpellier*, hodie a Gal-
lis dictum. fol. 85. a. & 93. a.

Noricus Ager, trans *Rhenum* non longe a *Danu-
bio*, & *Athesi*, Germaniae Fluminibus, intra *Tri-
dentinam*, ac *Constantiensem*, & *Curientem* Dioe-
ceses,

ceses, satis proximus Bauaris, ac Suenis, qui Vallis Norica appellatur; in quem Boii, oppugnata Norica, transferant. Inde Tacitus affirmat, quod Noricos, Raetosq. Rhenus Fluuus interfluit, quibus Raetis Lepontij suere proximi. Norimberga, nunc a Germanis. fol. 2. b.

Novesium, Opidum Germaniae, nunc Nussia dictum, Coloniensis Dioecesis, Rheno Fluuio, & Cleuensi Ducatui proximum, citeriores Rheni ripas attingens. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Noviodunum, inter Belgas Opidum, finitimum Sueffionibus, & Veromanduis, proximum Parisiis: nunc Ciuitas Episcopalis, nomen retinens, in Prouincia Rheimensi, & Francorum Regno sita. Gallice, Noyon.

Noviodunum, item Celtarum Opidum ultra Ligerim Fluuium, in finibus Biturigum, proximum Auarico, Biturigum Opido, ac Genabo, Carnutum Opido, & Vellaunoduno, & Agendico, Senonum Opidis, in Regno Francorum situm.

Noviodunum, item inter Celtas Aeduorum Opidum, ad ripas Ligeris Fluij, proximum Bibracti, Opido Aeduorum, in eorum finibus, & Francorum Regno situm. fol. 24. b. & 87. a. b. & 100. b.

OCELLUM, (quod & *Oscellum*, seu *Oscelæ*) est Citerioris Prouinciæ extremū, a quo per *Alpes* in *ulteriorem Galliam*, *Centronesque*, (nūc, *Tarentasios*) ac *Garocelos*, *Caturiges*, *Vocontios*, & *Allobrogas* transitus est, *Auillanae*, & *Seclusae* vicis proximum. nunc, ut coniectura est, *Nouelesium* nuncupatur. *Seclusa* autem, ut non nullis placet, dicitur quasi Citeriorem *Galliam* ab *ulteriori* secludens, *Dioecesis* est *Taurinensis*, *Tres* enim *Legiones* in *Aquileia* hiemantes poterat *Caesar* per *Raeticas*, uel *Lepontias Alpes* breuius ultra *Montes*, & in *Agrum Heluetiorum* eundo *Tridentum* transducere, sed intendens in *ulteriorem Galliam* ad comprimendum *Heluetiorum* agmen, iā in *Agro Aeduorum* cōsistentium proficisci, ut opinio est, in *Agro Cremo-nae* paullo ante aedificatae, dehinc *Placentiam*, ac *Tarinum* peruenit, qua proximum iter in *ulteriorem Galliam* erat, per *Alpes* *Legiones* transducturus. fol. 4. a.

Oëtodorus, vicus *Veragrorum*, hodie dicitur *Sancti Mauritij* extra *Celtas*, *Belgas*, & *Aquitanos*, in *Sabaudia*, inter *Sedunos*, *Antuates*, & *Allobrogas*, in valle non magna adiecta planicie, altissimis montibus undique continetur, in duas partes *Rhodano Fluuio* diuisus *Dioecesis Sedunensis*. fol. 31. b.

Ordoni-

Ordouices, Populos in Anglia, arduis Mōtibus proximos, apud quos Ostorius, Dux Romanus, Caracacum in Anglia imperantem prostrauit. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Osiffini, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus, Occanum attingentibus, proximi Lexobijs, Venellis, Nānetibus, Venetis, Ambiliatibus, Diablintribus, Curiosolitis, Sesuijs, Aulercis, Rhedonibus, inter Ciuitates Armoricas nominantur, in Prouincia Turonensi, Regnoq. Francorum siti. Horum Litora Britannico sunt Mari aduersa, ut refert Pomponius Mela. fol. 31. a. & 34. a.

P

PAEMANI, Populi in Belgas, nomine, & numero Germani appellati, Eburonibus, Condrusis, Cheruscis proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter Populos Dioecesis Leodiensis. fol. 22. b.

Pannonēs, trans Danubium Fluum Populos, quos Hungaros dicimus, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Parisi, Populi inter Celtas, qui Senonensi Prouinciae attribuuntur, Senonibus, Bellouacis, & Argendico Opido proximi, ac Meloduno Opido finitimi, Lutetiam habent Opidum, quam nunc Parisiensem Episcopalem urbem inhabitant, positam in Insulae Fluminis Sequanae, quod perpetua palus influebat,

in

in Regno Francorum siti. fol. 70. b.

Petrocorij, quos Petragorios dicimus, Populi in Aquitania, proximi Pictavis, ac Santonibus. Eorum Ciuitas est Episcopalis, nomen retinens in Prouincia Burdegalensi, & Francorum Regno siti. fol. 107. a.

Pictones, Populi inter Aquitanos, Santonibus, Engolismensibus, & Petragorijs proximi. Eorum Ciuitas est Episcopalis, in Prouincia Burdegalensi, Regnoq. Francorum sita, nomen retinens, Comitatus titulo insigniti. Non longe ab his, Philippus Valesius, Gallorum Rex, ab Edoardo, Britanniae Rege, memorabili pugna uictus est. Poictiers, Gallorum lingua. fol. 120. b.

Pleumosii, Populi inter Belgas, sub Imperio Neriorum, proximi Gordunnis, Leuacis, Grudijs, ac Centronibus, in Dioecesi Tornacensi siti. Flamingi, uulgo. fol. 63. b.

Praetiani, Populi in Aquitania, proximi Bigerrionibus, Vocatibus, Tarusatibus, & Hispaniae Citeriori, in Regno Francorum siti. fol. 39. b.

Primigenos, in Anglia Populos, Antonae, & Sabrinae Fluminibus propinquos, Socios aliquando Romanorum, memorat Tacitus. Nunc in Tacito, lib. XII. Legas, Quod primi Icenii ab, &c.

Prouincia Gallia Romanorum, finitima erat Rhodano Fluuiio, qui eam a Celtis diuidebat, ac Mari Ligustico, & Alpibus, quas Maritimas dicimus, & Allobrogibus, quibus limitibus etiam Delphinatus pars,

pars, ac Prouinciae, seu Metropoles Ebredunensis, Tolosana, & Narbonensis, pro parte includebantur; licet Viennam urbem Strabo Allobrogibus adscribat. fol. 1. b. & 108. b.

Pyrenaei, Montes altissimi, maximiq. diuidunt ulteriorem Hispaniam ab omni Gallia. fol. 1. b.

R

RAVRACI, Populi finitimi erant Heluictorum, inter Celtas, proximi Rheno Flumini, in Prouincia Vesontina, quos esse Basilienses, coniectura est, quia per Heluictorum, & Sequanorum fines Rhenus profluit, & ipsis Sequanis adscribuntur. Ciuitas est Episcopalis, quam Rhenus ipse interfecat. Bernenses appellantur. fol. 2. b. & 107. a.

Rhedones, Populi, inter Celtas, ex Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Aulercis, Sesuiis, Curiosolitibus, Osissinis, Vnellis, Venctis, Andegauis, Cenomanis. Ciuitas est Episcopalis, in Prouincia Turonensi, & Francorum Regno sita, nomen retinet, in Britanniae Ducatu consistit. fol. 31. a.

Rhemi, inter Belgas, proximi Celtis; fratres, & consanguinei, proximiq. Sueffionibus, cum quibus eodem iure, & iisdem legibus utebantur, unum imperium, unumq. magistratum cum eis habentes; finitimi quoque Veromanduis, Treuiris, Metensibus, Cata-

Catalaunensi, & Laudunensi Dioecesibus, ac Silvae Ardaennae. Ciuitas est Metropolis, cuius omnes suffraganei sunt in Belgica; nomen retinens; in qua Francorum Rex ungitur, & consecratur, in Regno Francorum sita. fol. 22. a.

Rhenus, Germaniae Fluuus, non longe a Danubij, & Rhodani Fluminum fontibus, & fere in medio eorum oritur ex Lepontijs, qui a non nullis Sarinatae dicti, Alpes incolunt, inter fines Dioecesium Curiensis, & Tridentinae, non longe ab Italia, longoq. spatio per fines Nantuatum, (qui hodie Constantienses esse creduntur) Heluetiorum, & Sequanorum, (ex quibus sunt Basilienses) & Comitatus Ferretensis, Mediomatricum, (hodie, Metensium) qui tunc usque ad Rhenum extendebantur, Tribocum, (nunc, Argentinesium) & Treuirorum ciuitatis fertur. ac, ubi Oceano proximus est, in plures disfluit partes, multis, ingentibusq. Insulis effectis, quarum tres fere a Phrysijs, ac reliquae a Sicanbris, nunc Geldrensibus, & Hollandis, qui olim Bataui dicebantur, ac a quibusdam feris nationibus incoluntur. Sunt etiam, qui hunc & Danubium in Raetia oriri transdant, & non longe a locis, ubi vina Oltrinasca nascuntur. Rhenus igitur non attingit Sequanos, (hodie, Burgundos) nisi a finibus Heluetiorum, circa Basileam, usque in fines Argentinesium. Basilea enim comprehenditur inter Sequanos, & suffraganea est Vesontinae Metropolis. Inde est, quod reliqua pars Fluminis Rheni ab eius ortu circa Curie
sem

sem Dioecesim Prouinciae Maguntinae usque in fines Basiliensium circa ipsum Flumen fere tota ad Heluetios pertinebat; qui, veteres R. in militaribus signis imitati, capita Bouum, Aprorum, Vrsorum, & similia in vexillis suis depingere consueuerunt. fol. 43. a. & 44. b. & 45. a.

Rhodanus, Fluuius, Sedunos, Veragros, Allobrogas, & Galliam, Prouinciam Romanorum, a Celtis dispartiens, oritur non longe a Danubij, & Rheni, Fluminum, fontibus, circa fines Dioecesis Sedunensis, prope Montem, cui nunc Briga nomen est; & ad Sedunum, Germaniae urbem, decurrens, vicum Veragrorum, qui hodie Sanctus Mauritius dicitur, interfecat; Lacuq. Lemano, quem Accolae Lausanensem nominant, admistus, & ad Pontem Geneuae urbis eundem Lacum egressus, in Lugdunum, Viennam, aliasq. vrbes, & insignia loca ad Volcas, nunc, Auenionenses, prolapsus, Ligusticum Mare tribus ostijs influit. Rhosne, Gallis, hodie. fol. 1. a. b. & 13. a.

Rigodulum, locum inter Belgas, supra Mosellam Fluuium, non longe a finibus Treuironum editum, ubi Petillius Cerialis, Romanus, copias Treuironum, & Germanorum, magis casu, quam prudentia, fudit, proximum Metensium finibus Montibus, & Mosella Fluuiio saeptum. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Rutbeni, Populi Prouinciales, non longe ab Aruernis, & Santonibus, Narbona, ac Tolosa, extra

tra Celtas , Belgas , & Aquitanos . Eorum Ciuitas est Episcopalis , nomen Latine retinens , in Prouincia Bituricensi sita . Hi Comiti Armeniaci subijciuntur , & Rhodetz dicti . Hos Lucanus in primo memorat . fol. 18 . a . & 85 . a . b . & 103 . b .

S

SABIS , inter Belgas Flumen , Neruios irrigat , & Mosam , Fluum penes Condrusos , seu Namurcium , Opidum Leodiensium , influit . Hodie Sambram uulgus nominat . fol. 26 . b .

Sabrinam , in Anglia Fluum . Tacitus memorat .

Samarobrina , locus inter Belgas , ubi Caesar Gallorum Concilium indixit , & aliquando hiemauit , ac Impedimenta Exercitus , Obsides Ciuitatum , Litterasq. publicas , ac Frumentum reliquit . Hanc Cameracensem esse urbem , quibusdam placet . Sabis enim Fluius eam interfluit , & his Gallica lingua satis aludit uocabulum ; estq. fere locus ipse in medio Belgarum situ , fertilis , ac solo opportuno constitutus . Ciuitas est Episcopalis , & Imperialis , Prouinciae Rhemensis , forsan ab Eburonicibus , Populis Ciuitatum , Oceanum attingentium , quae inter Celtas erant , orti ; uel a Segnis , Belgarum Populis . In hoc Opido , v. ab hinc anno , foedus inter omnes Christianos Principes , ad interuentionem Veneti nominis , ictum est , atq.
Etore

ctore Pontifice Iulio 11, quod Cameracense ab Opi-
do dictum est. Sunt tamen, qui Sancti Quintini O-
pidum malint. fol. 59. a. & 66. a. & 68. a.

Santones, inter Aquitanos Populi, finitimi Tolosa-
tibus, & propinqui Petrocorijs, Engolismensibus,
Pictavis, ac Galliae, Prouinciae Romanorum. Ciui-
tas est Episcopalis, in Prouincia Burdegalensi, in
Francorum Regno sita, nomen retinens. fol. 4. a.

Sarmatas, Germaniae Populos, qui contra Sue-
uos Vannio, Sueuorum Regi, ab eis expulso, opem
tulere. Tacitus refert

Scaldis Flumen, inter Belgas, Mosam influens, in
extrema parte Arduennae siluae, nec longe ab Ad-
uaticis, Neruios, & Tornacensem urbem interfecat,
nomen retinens. fol. 79. b. ubi Sabin legendum pu-
tant; non Scalden, quod ille in Mosam influit, iuxta
Namurram; hic, non item.

Secusiani, Populi inter Celtas, extra Galliam, Pro-
uinciam Romanorum, trans Rhenum Fluiuium pri-
mi, Allobrogibus, Sequanisque, ac Aeduis, quo-
rum erant clientes, finitimi, inter Lausanensem, &
Lugdunensem Dioecesim sitae, quos Bellicenses esse,
coniectura est. Ciuitas est Episcopalis, in Prouin-
cia Vesontina Duci Sabaudiae subdita, siue eius An-
tistiti. Per horum fines, ad loca, ubi nunc vicus, cui
Sanctus Amor nomen est, in Comitatu Burgundiae,
ac recta ad Ararim, qui nunc Saona dicitur, ubi
Pagum Heluetiorum Tigurinum deleuit, Caesar per-
uenit circa Viredunum, & Turegium Castella illius

Rr Flumi-

Fluminis Citerioris ripas attingentia . fol. 4. a. & 103. b.

Sedusij, uel Seduni, Populi Germaniae, si pro Sedunum urbem incolentibus capiantur, ut coniectura est, Heluetijs, & pro parte Celtis annumerantur, uel saltem eis sunt finitimi, ipsosq. Rhodanus Fluvius irrigat. finitimi etiam sunt Veragris, inter Montes, quibus nunc Briga, & Sancti Bernardi nomen est, non longe ab Antuatibus, & Allobrogibus, Germanica lingua ex magna parte utentes. Ciuitas est Episcopalis, Tarentasiae Latine nomen retinens; in cuius finibus Rhodanus oritur; nec longe ab eis, uersus Curientem, & Tridentinam Dioeceses, Rhenus exoritur. fol. 20. a.

Segni, inter Belgas Populi, ex gente, & numero Germanorum, Condrusis finitimi, qui ambo Populi sunt inter Eburones, & Treuiros, Comitatus Namurcensi, Arduennae siluae, & Ducatus Luxemburgensi, Mosaeq. Flumini proximi. nomen retinent. Eorum Opidum Diocesis Leodiensis, illius Episcopo subijcitur. fol. 79. a.

Segontiaci, Populi in Anglia, Mari proximi, & Cassis, Bibrocis, Trinobantibus, Cenimagnis, & Ancalitibus, nunc forte Eboracenses dicti, cui satis alludit uocabulum. Ciuitas est Metropolis. fol. 58. a.

Senones, inter Celtas, finitimi Belgis, Parisiis, ac Carnutibus. fuerant antiquitus ante Caesarem in fide Aeduorum. Ciuitas est Metropolis, cuius omnes suffra-

suffraganei sunt in Celtica, in Regno Francorum sita, retinens nomen, quam in Burgundia sitam uulgus uocitat. Forsan enim id inoleuit a primis Burgundionũ Regibus; quos Senones, Lugduni, ac Viennae post natum CHRISTVM per multa saecula regnasse in Celtica, plerique tranidunt. fol. 70.b.

Sequana Fluius prorsus in Francorum Regno, Celtas, postquam Matrona Fluius sibi immistus est, a Belgis desiniens. Oritur prope fines Aeduensis, ac Lingonensis Dioecesium, in Ducatu Burgundiae in Alseti Regione, non longe a vico Abbatiae, & Monasterij Sacti Sequani; ac per Trecentem Agrum, & Parisiensem urbem delapsus, Rotomagum Ciuitatem, & Mare Oceanum influit, nomen adhuc retinens. fol. 1.a

Sequani, Populi, inter Celtas, hodie Burgundiae Comitatum incolentes, quos a Gallia, Prouincia Romanorum, Rhodanus Fluius diuidebat, finitimi Heluetijs, Aeduis, Lingonibus ac Rheno: per fines Comitatus, nunc Ferretensis, nihil, ut uidetur, de his, quae in Ducatu Burgundiae sunt, tunc possidentes, quod illa omnia speciali nomine Aeduis, & Lingonibus adscriberentur, nec illi dicerentur Sequani, sed hi solum, qui a Rhodano prope Bellicensis urbis Dioecesium, usque ad Vefontinam Ciuitatem maximam Sequanorum, & ab inde usque in fines Comitatus Ferretensis, ac Dioecesis Argentinae, Rhenumq. Fluium protendebantur. Inter quos Fluios Rhodani, & Rheni per Ciuitatem illam Vefontionem, quae

Rr 2 quasi

quasi in medio est, v. dierum iter expedito patet finibus ipsdem. Ultra quoque Ararim Fluvium, non longe post eius ortum, Sequanorum fines, quos ipsa Vesontina Dioecesis complectitur, protendi videbantur. fol. 4. a. & 11. b. & 12. a. & 12. b. & 73. b.

Sesuij, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus, Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Auleris, Curiosolitis, Rhedonibus, Osissinis, Vnellis, & Venetis. Hos quidam putant esse Exisinos, quae Ciuitas est Episcopalis Provinciae Turonensis, in Regno Francorum sita. fol. 31. a.

Sibuzates, Populi in Aquitania, proximi Garumnis, Auscis, Vocatibus, Tarusatibus, Cocosatibus, & Hispaniae Citeriori, in Francorum Regno siti. fol. 39. b.

Sicambri, Populi Germaniae, olim ex toto Trásrhenani, proximi Vbijs trás Rhenum tunc sitis siluas, & solitudines habebant, ad quos ex Menapiorum, ac Eburonum finibus, Rheni transitu, maxime ubi ipse, & Mosa confluunt, brevis est aditus. Eburones enim Rheni Citeriores ripas, Sicambri autem ulteriores incolebant; nunc Opida, vicos, & Agros, Sicambri, quos Geldrenses appellamus, etiam inter Mosam, & Rhenum possident, quorum pars est Dioecesis Leodiensis. fol. 45. b. & 80. b.

Silures, Populos Angliae, Tacitus refert.

Sontiates, Populi, inter Aquitanos, finitimi Vocontijs, & Tarusatibus Populis, Aquitanis, & Tolosae,

fae, ac Narbonae, Ciuitatibus Galliae, Prouinciæ Romanorum, & Hispaniæ Citeriori; habentes Opidum, naturâ loci, ac manu munitum, in Regno Francorum siti . fol. 38. a.

Suessii, Populi Germaniæ, quos coniectare licet fuisse Constantiensi, Basiliensi ac Sedunensi Agro finitimos, & inter Celtas, Heluetiosq. annumerari; siue forte Suintenses esse, qui cum Turicensibus quondam Heluetijs nostra memoria bella gessere; uel Sueffii, id est Sueui. nam, cum singulis annis domo Sueuorum media pars excederet; forte diuersas sibi ad habitandum Regiones delegerunt. Ex quibus forsân sunt illi maritimi, qui Daciæ, & Noruegiæ sunt finitimi, ac qui circa Lepontios, Raetosq. habitant; idem fere nomen Sueuorum habentes; a Sueuo Monte; qui, ab Ortû Solis Germaniæ initium faciens, ad Cimbrorum usque Promontorium magno aditu protenditur, forte dicti.

Suessiones, Populi inter Belgas, fratres, & consanguinei Rhemorum, eisq. attributi, quibus, ac Belouacis, & Opidis Nouioduno, quod hodie est Ciuitas, Bratuspantioq. erant finitimi; Agros feracissimos, & latissimos fines habebant, apud quos Rex fuerat totius Galliæ potentissimus, qui etiam Britanniæ Regnum obtinuerat, x i i Opida in Sueffionibus habens. Tempore autem Caesaris regnabat Galba; multiq. Gallorum Reges usque post Magni Caroli tempora diu in Belgica regnasse, & coronam apud Sueffiones accepisse, leguntur. Ciuitas est

Rr 3 Episco-

Episcopalis, nomē retinens, in Prouincia Rhemēsi prima suffraganea, & in regno Francorū sita. fol. 22. a.

Sueuorum gens, trans Rhenum, Bauaris, & Franconibus finitima, plus quam c. Pagos habens, maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. Inter hanc gentem sunt Vlma Opidum, Ciuitatesque, & loca insignia multa. Bauariae vetus est Principatus, & Austriae Ducibus, ac Marchionibus Badensibus, Comitibus de Virtemberg, alijsq. Principibus Ecclesiasticis, & saecularibus subiecta, qui, ut olim, referente Caesare, Principes Regionum, atque Pagorum sunt, & in pace inter suos ius dicunt, controuersiasq. minuunt. fol. 20. a. & 20. b. & 40. b. & 41. b. & 42. b.

T

TAMESIS, Fluuus in Anglia, fines interioris Regionis a maritimis Ciuitatibus diuidens, a Mari circiter passuum mil. octoginta. Id uno omnino loco pedibus, atque aegre, transiri potest, & in Mediterraneis illius locis Insulae oriens, nauigabilisq. Oceanum influit. Tamisa, vulgo. fol. 55. b.

Tarbelli, Populi in Aquitania, proximi Bigerrionibus, Sontiatibus, Vocatibus, Tarusatibus, Hispaniae Citeriori, in Regno Francorum siti. fol. 39. b.

Tarbiacos, in finibus Aggrippinensium Populos
non

non memorat Caesar, sed Tacitus.

Tarusates, Populi Aquitaniae, proximi Vocontijs, Sontiatibus, Tarbellis, Garumnis, Cocosatibus, & Hispaniae Citeriori. Hos, coniectura est, fuisse Populos Tursae, quae Ciuitas est Episcopalis, in Provincia Auscitana, & Francorum Regno sita. fol. 38. b.

Tasandrum, Opidum in Leodiensi Dioecesi, cui D. Trudo nomen fecere.

Tauciaci, (alias, Rauciaci) Populi Germaniae, proximi Nemetum, & Heluetiorum finibus, a quibus Silua Hercynia oritur. & forte erant Rauraci, qui proximi Heluetijs circa Basiliensium fines habitabant: hi Tamen Hercyniae Siluae non erant proximi, sed Baceni Siluae, quae Nigra dicitur, interfluente tamen Rheno. Vide, Rauraci.

Tectosages, Populi olim Galli, fertilissima Germaniae loca circa Hercyniam Siluam occupauerunt, atque ibi confederunt, summam iustitiae, & bellicae gloriae opinionem habentes in ea inopia, egestate, et patientia, qua Germani, permanentes, eodem uictu, & cultu corporis utentes. His forte Francones, Germaniae Populi, eisdem locis proximi successerunt; a quibus Franconibus postea cis Rhenum transeuntibus, & Galliam occupantibus, uelut priscum, propriumq. solum repetentibus, citraque Parisios Populos sedem eligentibus, Francia dicta est, ut plerisque placet. Ex his Tectosagibus erant hi, quos Mallius, Romanorum Dux, in Gallograecia strauit,

Rr 4

Et vicit, Triumphumq. retulit. fol. 77. a.
Tenchtheri, Germaniae Populi, Transrhenani,
qui cum Vsipectibus, & magna multitudine homi-
num, a Suenis dis-agitati, & triennio uagantes,
Rhenum Fluum transierunt, non longe ab ostio,
quo Rhenus ipse Mare influit, Menapiorum Agros,
utramque Fluij ripam incolentium, occuparunt.
Quo satis constat, Menapiorum fines, quos pleri-
rique opinantur Iuliacenses fuisse, multo, quam
nunc, maiores exstitisse, Haec gens, postea Rheno
discreta, sollicitauit Vbios, nunc Agrippincenses, ut
a Romanis deficerent, initio imperij Vespasiani. Tac-
tus. fol. 40. b. & 68. b.

Teutoni, Populi ultra Rhenum Fluum fuerunt,
ex quibus, & Cimbris Aduatici fuere prognati. Ap-
ud quorum loca, cum id Flumen in Galliam uenien-
tes transissent, Impedimenta cum unius fere Legio-
nis praesidio reliquerunt. Vnus autem Teutonos
credit, qui Franconiam, & Bauariam, Germaniae
Regiones, eisq. finitimas terras inhabitant. Vltus
vero omnes citra, & trans Danubium populos appel-
lat Teutonos. Hi forte, suis finibus quondam pulsi a
Suenis, qui quamlatissime Agros desertos possidere
gloriabantur, sese Cimbris sociarunt, cum quibus a
Romanis, Duce Mario, caesi sunt, quos Pompo-
nius Mela Albi Flumini, Cimbrisque, Hermoni-
bus, & Sarmatis propinquos transdit: Teutonos
tamen eos esse, qui trans Danubium ad dextram eius
inhabitant, plures scripsere, inter Alpes scilicet
Italiae

Italiae imminentes, & Danubij alueum incolentes. Dicti autem forte sunt a Tuiscone, eorum Rege, Mar- ni filio, ut fertit Tacitus lib. de situ Germaniae Italica, ac Gallica lingua alludunt.

Tigurinus, Pagus, & Populi eius quartam par- tem Helvetiae continebant, ac inter Celtas erant. Inde forte coniectura est, eos esse, qui nunc Tu- regium cum Agro adiacenti apud Sulenses, Basilien- ses, Constantienses, incolunt. fol. 4. b.

Tolosates, Populi Galliae Prouinciae, finitimi Narbonensibus, & Santonibus, nec longe a Sontia- tibus, Populis in Aquitania, nomen retinent. Ciui- tas est Metropolis, Francorum Regi subdita. fol. 4. a. & 37. b. & 85. b.

Treuri, Populi inter Belgas, in confinibus Ger- maniae, finitimi Neruijs, Menapijs, Eburonibus, Rhemis, Mediomatricibus, idest, Metensibus, & Rheno Flumini usque in Pontem, quo Caesar transf- iecit Exercitum, quae pars nunc est Coloniensis Dioe- cesis. Fere autem omnes Treuri Germanica lingua utuntur; &, nisi Exercitu coacti, imperata non fa- ciebant. Nam Ciuitas, propter Germaniae uicinita- tem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum a Germanis differebat. Horum inter Gallos virtutis opinio erat singularis; & plurimum Equitatu, Peditatuq. valere existimabantur: no- men retinent. Situs Ciuitatis est natura munitus, & Metropolis huius Ciuitatis Praesul, unus ex Electo- ribus Imperatoris est, qui, proximis his annis Lega-

71
tus a Maximiliano Caesare ad Venetos ueniens, una
cum Cardinali Lucemburgensi, re infecta abiit. fol.
14. a. & 28. a. & 34. b. & 52. b. & 68. b. & 69. b.
& 120. b.

Triboces, seu, Triboci, Populi Germaniae, in fini-
bus Celtarum, & Belgarum, finitimi Tullensibus,
Basiliensibus, Spirensibus, Lingonibus, & Rheno,
fere omnes Germanica lingua utentes. Ciuitas est E-
piscopalis Prouinciae Maguntinae: nunc, Argenti-
nenses Latine dicti; quibus uulgaris sermonis cum
ueteri satis alludit uocabulum. Hi sunt in Regione Al-
satia, olim, ut quibusdam placet, Heluetia.
fol. 20. a.

Trinobantes, Populi in Anglia, prope finimissi-
mam earum¹ Regionum Ciuitatem incolentes, Mari
proximi, & Cenimagnis, & Segontiacis, Ancali-
tibus, Bibrocis, Cassiis, Angliae Populis. fol. 57. b.

Tubantes, Germaniae Populos, qui Phryssiae par-
tem Mari Oceano, Rheno Fluuio, ac Lacubus proxi-
mam, saltibus, & paludibus abundantem, incolue-
runt, quam antea Manni Populi habitabant, non me-
morat Caesar, sed Tacitus.

Tulingi, Populi erant finitimi Heluetijs, inter Cel-
tas, non longe ab Allobrogibus; &, ut quidam o-
pinantur, etiam fuerunt incolae Turegi Opidi,
nunc inter Heluetios siti, quod forsan tunc ex illo-
rum Pagorum numero non erat, in Constantiensi Dioe-
cesi habitantes, sed ab Allobrogibus satis remoti.
Quidam autem interpretantur Turegum, quasi
Dure-

Duregum, id est duorum Regum : & Tulingos credunt nunc Lotaringos esse dictos, nomine composito, ex Lotario eorum Rege Carlomani stirpe . fol. 2. b. & 9. b.

Tungros, Belgarum Pupulos, Tacitus facit. Hic Rhenum, & Mosam, inter Eburones, numerantur. Opidum est, nomen retinens. olim Ciuitas Episcopalis. Huius sedes postea fuit ad Leodiensem urbem translata, usque ad cuius Opidi moenia, ut plerique uolunt, Oceanus protendebatur, cuius rei quaedam illic uetustatis adhuc monumenta uidentur. Inde Caesar scribit, Eburones, fuisse Mari proximos.

Turones, Populi inter Celtas, Carnutibus, & Andegauensibus finitimi, proximi Oceano. Ciuitas est Metropolitana, cuius omnes suffraganei sunt in Celtica, & ex maiore parte in Britanniae Citerioris Ducatu, nomen retinens, in Regno Francorum sita; quam et Andegauensem urbem D. Hludouicus, Francorum Rex, Britanniae Ducatui detraxit: cuius tamen Prouinciae omnes aliae, Britanniae etiam Britonantis, Ciuitates remanserunt. fol. 31. a. & 84. b.

Tygenos; (quin potius, Icenos) Populos Angliae, quorum Rex Prasutagus Neronem imperatorem heredem instituit. Non memorat Caesar, sed Tacitus.

V

VIADAM, inter Coloniensem, & Traiectensem
urbes locum ultra Nouesium Rheno Fluuio, & cis
eum adiacentem in Ducatu Cleuensi situm. Caesar
non memorat, sed Tacitus.

Vangiones, Populi Germani, inter Belgas nume-
rantur, finitimi Tullensibus, Metensibus, Spirensi-
bus, Maguntinis, ac Rheno Fluuio, omnes fere Ger-
manica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis, Pro-
uinciae Maguntinae, nunc Vuormacienses dicti.

Alsaciaeq. (olim, Heluetiae, tunc, Gallici; nunc
autem, Germanici iuris) adscripti, quo magis ipsi,
& Spirenses, ac Argentineses, quin & Maguntini,
tamquam omnes altae Alemanniae attributi, &
ad ripas Rheni citeriores siti, uiderentur inter Celtas
forsan collocandi, nisi quis recta a Matronae Flumi-
nis ortu ad Rheuum Fluuium Celtas his finibus a Bel-
gis dispartiat; quibus Belgis pari ratione Viredunum;
quae Ciuitas est Episcopalis Provinciae Treuirensis,
in Ducatu Barrensi consistens, adscribitur. fol. 20. a.

Vascones, in Aquitania Populos, Tacitus me-
morat.

Vatasticam Insulam, in Fluuio Rheno, finitimam
Batauis, & Phrysijs, quae est Dioecesis Traiecten-
sis, non memorat Caesar, sed Tacitus. Batauos au-
tem, quos Hollandos dicimus, longe alios esse, cer-
tum

tum est, ab illis Hollandis, qui prope Balteum Mare, ac Daciam habitant; sicut & alia est, circa id Mare, & Daciam, Zelandia.

Vatuca, seu Ratuca, inter Belgas Castellum, quasi in medijs Eburonum finibus, non longe a Colle imo, siluis, & tumulo, ac magna conualle, ubi Titurius, & Aurunculeius Romani hiemantes cum Legione una, & v. Cohortibus, a II. Eburonum Regibus dolis intercepti sunt. Id Castellum proximum fuisse Limburgensi, nec longe ab Aquisgrani urbe, uerisimile est. Forsan eo loco, ubi est nunc Castellum, cui Valcatus Mons nomen est. Vatucæ tamen Castello, ut Caesar ipse describit, suberat Rhenus Fluvius: propterea non nulli credunt, Vatucam Castellam fuisse, ubi nunc est Iuliacum Opidum, quod Ducatus est titulus, inter Aquisgranum, & Coloniã, Germaniæ urbes Cisrhenanas, quod a Iulio Caesare denominari putant, ubi adhuc plura insignia vetustatis monumenta apparent. fol. 79. b. & 80. b.

Vbij, Germani Populi, olim Transrhenani, quorũ fuit Ciuitas ampla, & florens; ut est captus Germanorum, qui paullo sunt eiusdem generis, & ceteris humaniores, quia Rhenum attingunt, multumq. ad hos Mercatores ventitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuesacti. Hos Suedi diu, & saepe bellis experti finibus expellere adnixi sunt, & sibi vectigales fecerunt, multoq. humiliores, & infirmiores reddiderunt. in quorum fines

Caesar

Caesar primo trans Rhenum Exercitu, per Pontem, in Menapijs factum, ducto, vastatis Agris Sicambrorum, se recepit. Iterum autem paullulum supra eum locum, quo ante Exercitum transduxerat, Pontem in sinibus Treuironum fecit, Legionesq. transduxit; cuius Pontis ultima pars Transrhenana ripas Vbiorum continebat. Hos esse Agrippinenses, nunc Coloniaeses, a Claudio Caesare, Agrippinae viro, acceptos plerisque placet; qui, ut uerisimile est, a Sueuis compulsi, citra Rhenum, hortante Agrippina, urbem condere, & habitare coeperunt, quae Ciuitas paullo post cum Romanorum socia esset, ac recens condita, fatali igne, ut Tacitus scribit, consumpta est, & fere eodem tempore simili casu Lugdunum incensum, & dirutum esse constat, ut in Epistolis refert Seneca. Vbi igitur, Caesaris tempore, ut coniectura est, loca, ubi Marchiae Comitatus a Duce Cluensi nunc possessus, & Vestfaliae Opida sunt, parsq. Ducatus Montensis incoluisse praesumuntur, quorum adhuc magna pars ad Coloniaensem Ecclesiam pertinet. Hos Tacitus, Transrhenanos etiam suo tempore fuisse, scribit, quod forte ad utramque Rheni ripam vicos, Agros, possessionesq. haberent. Sic & Allobroges ad Rhodani ambas ripas, & Menapij tunc ad Rheni utramque ripam, sic & Phrysi, & Geldrenses nunc, ad ipsius Rheni ambas ripas, vicos, Agros, possessionesq. habebant, & adhuc possident. Quin & aliquando usque ad Rhenum Fluum protensos Saxones fuisse, quibusdam placet.

placet . quod facile est , cum quis origine Saxo illic forte aliquid possederit , ut saepe Principibus alienigenis hoc diuerso iure contingit . fol. 43 . a . & 45 . a . & 46 . a . & 72 . b . & 73 . a .

Vellauni , Populi inter Celtas , proximi *Heleuteris* , seu , *Helueteris* , *Cadurcis* , *Gabalis* , & *Aruernis* , quorum sub Imperio esse consueuerant . Ciuitas est Episcopalis , in Prouincia *Bituricensi* , nomen retinens , a multis tamen *Sancti Flori* Ciuitas dicitur . fol. 107 . a .

Vellaunodunum , inter Celtas , *Opidum Senonum* , propinquum *Agendico* , *Senonum Opido* , ac *Genabo* , *Opido* , *Carnutum* , quod *Genabium Opidum Pons Ligeris Fluminis* continebat , nec longe ab *Auarico* , & *Nonioduno* , *Opidis Biturigum* , in *Francorum Regno* situm . fol. 86 . b .

Velocasses , Populi inter *Belgas* , *Morinis* , *Neruijsq. finitimi* , proximi *Ambianis* , & *Atrebatibus* . Hi hodie *Castletenses* dicti , in Comitatu *Flandriae* , & *Francorum Regno* , *Morinensiq. Dioecesi* siti , in *Star Pagi* sunt . Hanc Prouinciam repetit *Rex Franciae* nunc a *Duce Burgundiae* . fol. 22 . b .

Veneti , Populi inter Celtas , ex *maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus* , quae *Armoricae* appellantur ; proximi *Vnellis* , *Osissinis* , *Curiosolitis* , *Sesuiijs* , *Aulercis* , *Rhedonibus* : hi , ut quibusdam placet , etiam *Vanes* dicti sunt , in Prouincia *Turonensi* & *Regno Francorum* siti . Ciuitas est Episcopalis , cuius amplissima erat auctoritas omnis orae
mari-

maritimae Regionum earum in Britannia Britonate.
Sunt praeterea alij quidam populi, Auenionensibus
proximi, Venuxinum Comitatum incolentes, patri-
monio Beati Petri subditi. Hos, partem Galliae, Pro-
uinciae Romanorum, fuisse, quibusdam placet.
 fol. 31. a. & 33. b. & 34. a.

Veragri, Populi extra Celtas, Belgas, & Aqu-
itanos, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas,
Montesq. Sancti Bernardi, & Brigam, quos Vera-
gros Rhodanus Fluius, interlabitur. Caput gentis
est vicus, ubi Abbatia, qui Sanctus Mauritius dici-
tur, Dioecesis Sedunensis. quidquid tamen agri trans
Rhodanum possidebant, Celtis adscribitur. Per hos
ad Montes illos, quos Caesar Summas Alpes nomi-
nat, ex Gallia in Italiam uenientibus aditus est. fol.
 31. b. & 32. a. *Varagri sunt, Plinio.*

Verbigenus, Pagus Heluetiorum, inter Celtas.
 fol. 10. a.

Veromandui, Populi, inter Belgas, Rbemis, Atre-
batibus, Neruijsq. finitimi, nomen retinent, in Fran-
corum Regno siti, at ex magna parte in Dioecesi Lau-
dunensi, ac Suessionensi, & ex toto in Prouincia Rhe-
mensi, instarq. Prouinciae habentes, inter quos sunt
incolae Opidi Sancti Quinctini, quos Rex repetit.
Vermandois, a Gallis, mutata aliquantulum no-
minatione, dicti. fol. 25. b.

Vesontio, Opidum maximum Sequanorum, na-
tura loci munitum, inter Celtas, nunc Comitatus
Burgundiae circumsaeptum. Ciuitas est Imperialis,

ac

ac Metropolitana, nomen retinens, mutata littera V in B, ut Romanis, & Vasconibus pronunciandi mos est. Situm habet, qualem Caesar in Commentariis descripsit, praeterquam quod nunc eam idem Fluius ex magna parte interfecat. In illa sunt loca vetusta, qualia Romae, quae Pantheon, Campus Martius, Campusq. Mineruae, vulgo semper Latine dicta sunt, multaq. alia priscae vetustatis monumenta consistunt. fol. 14.a.

Vetera Castra hibernorum Romanorum, locum citra, & prope Rhenum Fluium, amplum habentem vallum, cuius pars in Collem leniter exsurgens, pars equo aditur. Vbi Opidum, & obliqua in Rhenum moles, cuius obiectu uolutus Amnis, & latitudo Camporum inter Ciuitates Traiectensem, & Coloniaensem, quibus hibernis obsideri, premiq. Germanias Caesar Aug. crediderat. non Caesar, sed Tacitus refert. In Cleuensi Ducatu situm.

Vienna, Ciuitas Metropolis in Gallia, Prouincia Romanorum, nunc Delphinatu, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, quam Fluius Rhodanus praeterfluit, ad eius citeriores ripas sita, proxima Aruernorum finibus, dispartiente Rhodano Aeduorum finibus Caesaris tempore, ad quos Matisco Opidum, nunc Ciuitas, pertinebat, hodie Lugduno Ciuitati finitima, beneq. sita. fol. 86.a.

Vindonissae, locum prope Maguntiam, urbem Cisrhenanam. non Caesar, sed Tacitus, refert.

Vnelli, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus

tibus Oceanum attingentibus ; proximi Andibus , Venetis , Osissinis , Lexobijs , Curiosolitis , Sefunijs , Aulercis , Rhedonibus , inter Ciuitates Armoricas numerati , in Prouincia Turonensi , & Francorum Regno siti . fol. 31. a.

Vocates , inter Aquitanos , proximi Tarusatibus , Sontiatibus , Tarbellis , Bigerrionibus , Garumnis , Garitibus , Cocosatibus , & Hispaniae Citeriori , in Regno Francorum siti . ab his forte Vascones dicti . Hos , coniectura est , fuisse Vesaticos . Ciuitas est Episcopalis , in Prouincia Auscitana , in Francorum Regno sita , quos Vasatenses dicimus . fol. 39. b.

Vocetius Mons in Heluetijs , quem Caesar non memorat , sed Tacitus .

Vocontij , Populi , extra Celtas , Belgas , & Aquitanos , citra Rhodanum , Centronibus , idest , Tarentasijs , finitimi , & Allobrogibus , ultra Alpes Graias , quibus hodie Mons Cinerum , siue Cinesius , nomen est . Hos Isara Fluius alluit . Vasatium , Gallice . fol. 4. a

Volgae , Populi Prouinciales , non longe ab Artomicis , seu , Arecomicis , qui nunc Aursienses sunt , Tolosatibus , Narbonensibus , Massiliensibus , Gabalis , Cadurcis , Heluijs , ac Ruthenis , extra Celtas , Belgas , & Aquitanos . Hos Rhodanus Fluius alluit , posthac Ligusticum Mare influit . Aremici , aut , Arecomici , pridem , a non nullis ; nunc Auenionenses dicti . Ciuitas est Episcopalis Prouinciae Arelatensis olim , nunc uero , Viennensis , maiorum

rum nostrorum memoria patrimonio Beati Petri, emptionis titulo, addita. Hic Romani Pontifices Sedem, magno totius Italiae incommodo, maiore urbis Romae, tenuere, LXX. & amplius annos, donec felicissimo euentu Italiae restituti Pontifices, ad hanc diem mansere fol. 77. a. & 85. b. & 103. b.

Vosagus, Mons, in finibus Lingonum, a quo Mosa Fluius profluit, non longe a Fonte Matronae Fluij, in Francorum Regno situs. fol. 43. a.

Vsipes, Germaniae Populi Transrhenani, qui cum Tenchtheris, & magna multitudine hominum, a Sueuis diu agitati, & tricennio vagantes Rhenum Fluium transierunt, non longe ab ostio, ubi in Mare influit, et Menapiorum Agros utramque Fluminis ripam incolentes, occuparunt. Ex hoc constat, Menapiorum fines, quos plerique opinantur Iuliacenses fuisse, multo latiores, maioresque exstitisse, & Agros Ducatus Montensis Rheni ripis vlterioribus adiacentes, ac etiam Cliuensis possedisse. fol. 40. b.

Vualis, seu Vacalos est pars Fluij Rheni, quam Mosa Fluius recipit ante, quam in Batauos, & Mare Oceanum fluat, & est Dioecesis Traiectensis, prope Nouiomagum Opidum, & Traiectensem urbem Episcopalem, nomen retinens. fol. 45. a.

Vxellodunum, Opidum in finibus Cadurcorum, inter Celtas, non longe a Gallia, Prouincia Romanorum, Monte, egregie loci natura munito, situm; cuius partes omnes praeruptissimis saxis difficili adscensus, & Flumine infimam vallem diuidente, totum paene

Montem cingente , praemunitae erant . sub cuius etiam muro magnus Fons Aquae pererrumpebat , ab ea parte , qua fere Pedum CCC. interuallo Fluminis circuitus uacabat . Vide Caesarem de bello Gallico lib. II X. fol. 122. b.

Aedui , Populi finitimi sunt Aruernis , Biturigibus , Sequanis , ac Secusianis , inter Celtas . Hi adhuc nomen priscum Latine retinent , inter Burgundos nunc nominati . nec citra Ararim Flumen , (qui nunc Saona appellatur) aliquos habent fines , nec hodie sunt Sebusianis finitimi . In Ducatu Burgundiae , & Frácorum Regno siti . Ciuitas horum Aeduarum Episcopalis est , in Prouincia Lugdunensi . fol. 12. b. & alibi saepe .

A T Q V E haec de Gallorum; Gallisque, qui aut proximi, aut finitimi sunt Populis, ita perstrinximus, ut, quamuis vetustatem illustrare pro virili consiliū fuerit, multa tamen inserta quoque sint, quae tempora haec recētiora, mores, & viros, ac res praeclare gestas ab ijs explicent. Nec tamen singula persecuti sumus, sed summas rerum, & ex his illustrissima quaeque libauimus. Nam, si aliarum quoque gentium, quae toto orbe nunc degunt, nominum mutationes, fortunae uarietates, mores, locorum diuersas appellationes, aut Fluminum, uires, res gestas ad hanc normam dirigere voluissē; id sane & operosum nimis, ac immensi paene operis fuisset, & consilij obiti nostri uideremur: quippe qui ab initio Caesarem tantum, aut Tacitum, & Gallos, ac finitimas his gentes hoc nostro Indice complecti uoluerimus, reliquum operis & in aliud tempus, & in alias commentationes reiecerimus. Illud admonuisse diligentem Lectorem uolo, multa illum ex uaria Historiarum lectione collecturum, quae Europam, & Asiam, ac Africam, saltem oram Litoralem, notiora nobis factura sint. Nam, ut ulterius penetres, haec Legis Mahometanae diuersitas a Christiana pietate prohibet: sed & ipsa orbis parens, gentium omnium Regina, Italia, tantas mutationes sensit, ut uix nomen uilum retineat, quod olim habuit. Quis enim nescit, eam Italiae partem, quam Samnites, Apuli, Graeci, Campani olim tenuere, totam nunc in Regni Neapolitani nomen abiisse: quod olim Latium, nunc Cā

Sf 3   paniam,

paniam, aut terram Romanam; quae Gallia Cisalpina, in Lombardiam; quae Venetia, in Marchiam Tarnisinam; quae Flaminia olim, nunc in Romandiolam esse mutatam? Iam, quae priscis illis temporibus clarissima Opida fuerant, aut penitus concidere, aut in vicis abiere, successereq. omnino cū aliae gentes, tū aliae quoque nominationes diuersissimae. Lirim enim a ueteribus Annem dictum, iam DCC. ab hinc annos a Gariliano Castello, quod Saraceni munitissimū propugnaculum sibi construxerant, Garilianum appellamus. Ticinum olim, nunc Papiam, a Papio quodam, Gallorum Duce. Fregellae ipsae in Campania in Pótem Curuum mutatae. Egnatia Apuliae, Iuuenatium a nobis dictū. Anienum ipsum Patrē, Tiberonum Accolae uocant. Sipus illa saepiarum captura celebris, & inde nomen adeptā, nunc Manfredonia uulgo, a Mansfredo, Secundi Federici Imperatoris filio, dicitur. Verum longius, quam par forsān erat, euagati sumus. Cetera sibi Lectoris diligentia pariat, aut in altiori otio a Nobis exspectet.

LIBELLVS
V A R I A R V M
 L E C T I O N V M.

Vbicumque Asteriscum in fine notatum inuenies; scies dignum esse locum animaduersione, & quem haud oscitanter praetercas.

1. a. 13. proximi sunt Germanis, Carrar.
 16. quotidianis bellis, proelijsque. C.
 20. contineturq. Garumna Flumine: Oceanum finibus Belgarum attingit: etiam. C. Flor. *
 25. interiorem partem. C.
1. b. 2. & ad eam partem. C.
2. a. 5. Is igitur ubi Legationem. c.
 25. poenas sequi oportebat. C.
2. b. 17. Latobrigis finitimis. C.
 20. Norciam. C. Noreiam. Gryph. Noramq. F.
3. a. 3. Allobrogum est, proximumq. Geneua: ex eo. C. *
 6. suesuros, quod. C.
3. b. 17. quem Flumen Rhodanum influit. Vide Glarean. *
 11. xxix. C.
 26. His cum sua sponte. C.
4. a. 10. nunciatur, Heluetiis. C. F.
 19. conscripsit: & tres. C.
4. b. 9. Eodem tempore Aedui, Ambarriq. C. F.
 20. incredibile leuitate. Ita Lucret. 4. Quod su
 S f 4   pere

- peress ubi tam uolucsi haec leuitate feruntur. Nihil minus Arari uidetur congruere, quam Lenitas nimia uero leuitate fieri aliquando potest, ut uisus fallatur. C. *
22. Intribus uinctis. C.
5. a. 13. faciendum curauit; atque ita exercitum traduxit. C. F.
21. ubi Caesar constituisset, atque esse uoluisset. Sin bello prosequi. C.
- b. 1. infidijs inniterentur. C.
2. & calamitate Pop. R. & irterni. C.
6. aut eo grauius ferre. C.
18. immutatione rerum. C. Vide Petrum Victor. in 3. Arist. libr. de Arte dic. *
6. a. 12. pabulationibusq. C.
25. conferri, portari. C.
26. intellexit, & diem instare. C. F.
- b. 12. plus possent. C.
16. imperia perferre satius esse. postrema duo uerba subiectis punctis inuenimus descripta, sed ita quidem uti inducta uiderentur. C. *
21. quin etiam quod necessario. C. F.
29. reperit ab alijs esse uara. C.
7. a. 18. imminuta. C. F.
23. Repariebatque inquirendo Caesar, initium fugae proelijequestis aduersi paucis ante diebus a Dumnorige, atque eius Equitibus factum esse. G.
27. Eorum fuga. F. Eorumque fuga. G. *
Si Eorum fuga legas, plane uidemus locum restituisse.
- b. 6. His omnibus unum repugnabat. C. F.
27. per se creuisse. F. * *
8. a. 14. suspiciones euitet. C.
- b. 6. ad eum cucurrit. C.

18. ex interuallo . C. F.
 24. & iter ab Heluetijs. C.
 28. seu quod tettore. C.
 29. eoq. magis , quod. C.
 9. a. 12. collocari. C. F. *
 13. compleri, & interea. C. F.
 22. Milites superiore loco. C.
 9. b. 11. conuersa signa tripartito intulerunt F. parti
 ta intulerunt. C.
 10. a. 6. loco, quo Heluetios.
 10. b. 12. quosque , postea. C.
 11. b. 5. cum his Aeduos eorumq. ditionis homi-
 nes. C. F.
 12. a. 3. neque conferendum esse. C.
 10. cruciatusq. edere. C. F.
 15. domo emigrarent. C.
 12. b. 3. cum ab his. C. F.
 7. nec in occulto. C. F.
 10. tuta fugae facultas. C. *
 10. ultra fines suos Ariouist. receperunt. C.
 23. horumq. obsides. C.
 13. a. 18. emolimento . F. Petrus Victorius doctissi-
 mus uir; Emolumerum hoc loco pro detri-
 mento & iactura sumptum a Caesare contē-
 dit, Varronis auctoritate ductus; Emolimen-
 tum habet Florentinus codex : ut, si E litte-
 ram eximas, quam uerisimile est a copulae
 atque uocali postrema, uerbo Molimento
 adhaesisse; perbelle Caesaris sententia con-
 stare uideatur. Hac uoce autem usus est Li-
 uius lib. 7. de bell. Macedonico: Se in animo
 habuisse tota classe Ephesum petere , & o-
 nerarias ducere multa saburra grauatas,
 atque eas in faucibus portus supprimere ;
 & eo minoris molimenti ea claustra esse,
 quod

quod in Fluminis modum, longum & angustum & uadofum ostium portus sit. A propria autem uerbi notione, transtulit Caesar ad difficilem, atque operosam Exercitus profectionem. *

21. negotium esset.
24. Rex, atque Amicus R. P. a Senatu appellatus.
26. quando in colloquium . c. F.
13. b. 8. si id non impetraret . Paris . impetrasset. Carr.
15. idem Populum Rom. c.
17. consueuisse . c.
19. in suo impediri . c.
27. longe ab his . c.
14. a. 21. a finibus processisse . c.
6. facultas . F. G. Ita autem ex uetusto Codice hunc locum emendauit Donatus Iannottius, uir summae eruditionis, & mihi amicissimus. *
27. Alduafubis c. F. P. Alduafdalis . G.
29. quia Flumen . c.
14. b. 6. ibi praesidia collocat . c.
11. praedicabant et saepe numero, G.
16. ortus est timor a Tribunis . c.
21. esse duceret . c.
25. abducti in tabernaculis . c.
28. designabantur . c.
15. a. 4. sed angustias itineris, locorum, & magnitudinem siluarum etc. c. sed angustias locorum, magnitudinem siluarum etc. F. *
19. aequitate & condicione perspecta . c. F. *
27. uidebatur propter factum & nuper . c.
- tumultu; sicut aliquid usu, ac disciplina, quam a nobis accepissent subleuarentur. F.

- 43.b.4. denique hos scirent esse eosdem Germanos.
F. ac denique Germanos hos eosdem esse
scirent illos, quibuscum &c. Gr.
7. plerumque superarint. G.
9. hos si quaerent reperire posse. c.
18. itinerum conferret. G.
20. aut praescribere uideretur. c.
21. hoc sibi curae esse. c.
23. breui tempore indicaturos. c.
28. conuictam. C. F.
29. perpetua uitae felicitate Heluetiorum &c.
G. F. quod noster habet, & praeterea Lu-
tetae a R. Stephano excusus parua forma,
innocentiam perpetua uita, felicitatem
Heluetiorum bello esse perspectam. ex in-
genio ac nullo adiutus exemplari, Bartho-
lomaeus Ricius emendauerat; quem homi-
nem propter summam eruditionem & sin-
gularem in me amorem parentis loco ma-
xime colo & obseruo. *
16. a. 15. Inde reliquae Legiones. c.
21. quod ex alijs ei maximam. C. F.
23. amplius xl. c.
- 16.b.2. posse exiitmare. c. *
6. pro suis tantum. c.
22. Caesarem ei facere. c.
24. habiturum & non ad equum resc. c. & nunc ad
equum rescribere. F. P. G.
25. terrenus. C. P.
27. Eo ut erat uentum Legionem Caesar. c.
- 17.a.6. quod amicus & munera. c.
- 17.b.6. proelio pulsas, ac superatas. C. F.
8. paratum decertare: si pace uti uelint. c.
sin pace uti malint. G. si pacem mallent. F.
9. pependerit. F. * praeposiere inuersa littera,
P, ce-

- P, ceteri fere omnes legunt, Depend-
runt. Carr. manuscriptus Propenderint.
sed Perpenderint omnino legendum esse
contenderint.
21. Galliae prouinciae fines egressum. C. fines
ingressum. G.
21. cum in suas possessiones. C.
23. Vt sibi concedi. G. P. ut ipsi concedi. C. F. *
24. sic iterum nos esse iniquos. C.
- 17.b.25. qui non suo iure se interpellaremus. G. *
qui in suo iure se interpellaremus. F. P.
uidetur male, Non, loco, In fuisse acce-
ptum.
26. Quod Fratres ex S. C. & Amicos ap-
pellatos Aeduos dicitur. G. * Quod Fra-
tres a se & Amicos Aeduos appellatos dice-
ret. C. F. Quod a Senatu Aeduos appel-
latos Amicos diceret. P. quod habet Car-
rar. & Flot. uidetur esse legendum; sed ita
ut post uerbum se, punctus, qui librarii im-
peritia sublatus est, restituatur, & a Se. hoc
est a Senatu legatur. *
- 18.a.16. posset, neque suam. C. P.
17. uti optime merentes. C. F.
- 18.b.7. relatum est, qua arrogantia omnem Galliam
Romanis interdixisset. C. elatum est. F. re-
ctius, ut arbitror. *
10. colloquium diremisset. G. P.
18. retineri non potuerint. G. P.
28. M. Metium. C.
- 19.a.3. praesente clamauit. C.
17. totidem itero Pedites. C.
- 19.b.6. nostros deterrent. F. perterrent. C.
P. G.
10. quattuor reliquas Legiones in Castra. G.
P. reli-

P. reliquas in Castra. F. C.

25. eas itaque dicere . C.
29. in conspectum Hostium . C.
20. a. 4. Tum uero demum . G. ceteri : Tum demum
Castris eduxerunt . C. F. .
18. procurrunt . C.
29. intra Aciem . *
20. b. 8. nactus ea perfugit .
11. quam domo secum : altera Norica . C. *
quam domo secum eduxerat . P. F. quam
domo secum adduxerat . G.
12. in Gallia duxerat . G. F. P.
12. utraeque in ea fuga perierunt . C. F.
21. uideret . C.
28. Quos Vbii qui proximi Rhenum incolunt
perterritos insecuti . P. * Quos ubi cun-
cti qui proximi Rhenum . C.
21. a. 5. interiorem Galliam . C. F.
21. b. 16. omni opinione uenisset . C. F.
18. Andocum Boium . C.
21. contra Pop. Romanum coniurasse . F. C.
25. qui cis Rhenum . C. F.
28. utuntur & unum imperium . C.
29. cum ipsis habent . C.
22. a. 1. cum ab his quaereretur . C.
5. Gallos qui ea loca . C.
8. ingredi prohibuerint . C. F.
14. concilio , & ad id bellum pollicitus sit , cog-
nouerint . F. C.
18. ex eo numero electa . F. C.
19. Sueffiones suos esse finitimos , fines latissi-
mos , feracissimosq. Agros possidere . C. F.
25. prudentiamq. suam .
22. b. 9. adhortatus , docet . C.
15. ad se uenire , neque iam . C. F. *

- 23.a.3. At ubi circumiecta multitudo.
 6. portas succenderunt. C. succendunt. F. *
7. Nam cum tanta multitudo lapides ac tela con-
 iicerent, in muro consistendi potestas erat
 nulli. C. F.
10. Siccus Rhemus. C.
11. unum ex ijs. F. nuncium ad eum mittit. C.
 unus, legendum, quod in ceteris habetur, &
 nuncios.
15. a Siccio. C.
21. quot adire adire poterant. C. quae adire potue-
 rant. F.
28. proelii superfedere. C. proelio sine dubio le-
 gendum, quod noster, atque excusi omnes ha-
 bent.
- 23.b.11. Castella instituit. C. B.
8. & in fronte m leuiter castigatus. C. F. A. leni-
 ter. P. *
12. qui tantum multitudine poterant. G. P. quod
 tantum. F.
24. ob id neutri transeundi. c.
- 24.a.3. si minus potuissent.
5. commeatuq. nostros prohiberent. c. P. F.
13. primosque qui transferant. c. P.
17. atque ipsis res frumentaria deficere. c. F. at-
 que ipsos. P.
22. in suis quam alienis. c.
- 24.b.6. nondum prospexerit. c.
 fugientium occiderunt. c.
14. occiderunt : cum ab extremo ordine hi ad
 quos uentum erat consisterent, fortiter-
 que nostrorum impetum Militum sustiner-
 rent: prioresque quod abesse a periculo ui-
 derentur, neque ulla necessitate, neque im-
 perio continerentur, exaudito clamore,
 pertur-

- perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi
 praesidium ponerent. Ita sine ullo peri-
 culo etc. Carrariensi cum Florentino & Pa-
 risiensi in omnibus fere conuenit; ab eo-
 dem uterque in eo uariat. Habent enim ab
 extremo agmine; &, priores quod abesse
 a periculo, absque copula. *
22. sub occasum Solis. c. P. G.
- 25.a.5. celeriter uineis ad Opidum actis. F. P. G.
13. Sueffiones accipit. P. G.
- 25.b.1. qui huiusmodi.c.
19. elanguescere animos. F. c.
26. ex captiuis eorum, Sabin flumen. c. F.
- 26.a.4. inutiles esse uiderentur. c.
8. cumq. ex dediticijs. c.
- 26.b.1. quem Castris nostri. c.
20. proelium committunt. c.
- 27.a. 2. peruolauerunt. c.
9. Vexillum quidem erat proponendum, insigne
 cum ad arma concurrere oportebat. c. *
15. temporis breuitas & successus & incurfus H. -
 stium impediēbat. c. F. *
15. in his difficultatibus. c.
27. est hortatus. c.
- 27.b.1. sustinerent. Quod non longius. c. F.
2. proelium committendi.
2. atque item in alteram partem est cohortandi
 causa profectus. Pugnantibus tanta fuit
 & c. G.
7. tegmenta detrudenda. c. *
13. cum diuersis Legionibus aliae alia in parte.
 C. F. *
16. neque ita certa subsidia. c.
17. neque quid qua in parte. c.
20. euentus uarij subsequēbantur. c.

ita

ita esse legendum paullo infra demōstrat.*
Item alia in parte diuersae duae Legio-
nes, x, & iix, & profligatis Verō-
mand.

28. a. 3. At totis fere a fronte & a sinistra parte nudatis
Castris, cum in & c. F.
11. quiq. cum his una. C. P.
25. nostras Legiones premi. C.
26. diuisos, dissipatos. C. ceteri quos uiderim, &
manu scripti & excusi (rectius illi quidem)
diuersos, dissipatosq.
28. b. 1. Caesar ab x. Legionis Cohorte. P. * Vas-
col.
20. cuius aduentu. C.
27. ut conuersa signa in Hostes inferrent. C.
23. & pila intercepta. C.
26. ripas ac subire. G. P.
29. b. 13. cum omnibus suis copijs.
19. aditus, in altitudinem non amplius. C. F.
21. muniebant. C.
22. collocabant. C. F.
cum iter per prouinciam. C. F. P
30. a. 1. consensu omnium. C.
12. nam plerumq. hominibus Gallis. C.
15. & appropinquari. C.
19. ope diuina. C. F.
30. b. 1. Quibus Caesar respondit. F.
8. Renunciata ad suos, quae imperarentur, face-
re, etc. F. C.
12. summam muri, aggerisq. acerui armorum. C.
23. pellibus incluserant. F. C.
28. eo concursum, pugnatumq. ab Hostibus ita a-
cri iter est, ut etc. C. F.
31. a. 5. cum iam defenderet nemo captum Opidum,
atq. etc. C. F. * deerant in omnibus excusis
duo

- duo uerba , captum Opidum, ut locus man-
cus plane aut corruptus uideretur.
24. Quas ob res.c.ob eas res.F.
25. accidit nulli. c.F.
31.b.14. magnisq. cum portorij.C.F.
27. ab illis relictam. c.
32.a.16. itineris caussa.c.P.
28. itineribus possent.C.F.P.
32.b.6. colloquendis. G. Ceteri & excusi & manuscri-
pti habent , collocandis . Sed neutrum sa-
tis probatur.
12. denudata defensoribus.c.
14. defessi proelio excedebant, alij.C. F. *
33.b.5. frumenti causa dimisit.C.F.
10. quod Naues habent.C.
34.a.15. inscientiam locorum . C. *
21. uada, portus, insulas nouisse. C.
23. atque apertissimo.F.atq. amplissimo. C.
34.b.4. retentorum Militum Rom.C.
17. atq. in officio teneat. C.B.
11. condiciones seruitutis.C.A.
35.a.2. in extremis linguis.G.P. * .
13. hoc eo facilius. C.
20. uada ac discessum aestus. C.
22. Nauesq. totae factae ex robore ad quamuis
contumeliam perferendam. C. Naues ma-
ximo robore ad quamuis uim & contumel.
Par. Vascol.
24. transtra pedalibus.C.F.
27. tenuiter confectae : haec siue propter lini
inopiam atque eius usus inscientiam. C. F.
Hae siue . *
29. siue eo quod est magis uerisimile.C.F.
35.b.6. aptiora ac commodiora. C.
9. telum adijciebant.C.F.adijciebantur. G. P.

13. facilius in undis, confisterent tutius etc. c.
18. statuit expectare Classē. G. P.
20. naues eorum potissimae. c.
qua ratione pugnae insisterent. Rostris enim.
C. F.
25. quam rationem pugnae insisterent. G. P.
36. a. 4. detinebant. c.
16. binae ac ternae Naues circumfisterent. c. G.
23. ex loco mouere. c. F.
36. b. 24. duum millium spatium. c.
26. contempcionem. c. F. Ita legendum uidetur,
contemptio semper Cicero, numquam
contemptus; nisi is auctor Rhet. ad Heren-
nium habeatur; id quod paucis admodum
uideo probari.
2. 25. consecrati ita expugnauerunt. c. P.
37. a. 24. ut explorata. c.
37. b. 12. certior factus: ciuitates omnes. c. *
16. mens eorum. Eodem. c.
38. a. 12. Tamen consecrati. c.
24. Adiantimus. c. Adiatonius. F.
38. b. 3. Adiantimus. c. Adiatonius. F.
6. in Opidum, uti tamen. c. in Opidum tamen
uti eadem etc. F.
12. quaquauerfus. c. F.
24. Hostemq. uagari. c.
25. ob eamq. causam. c.
27. indiesq. c.
27. nec cunctandum. c.
39. a. 3. in mediam aciem collectis. c. *
10. infirmioresq. animo. c. *
17. cohortatur suos. c.
24. cum ita ab Hostibus. c.
27. renunciauerunt eadem esse diligentia. c. *
39. b. 1. quod fieri uellet. c.

2. educis

2. **eductis cohortibus . c. eductis his cohortibus.F.**
3. **integrae , interritae ab labore erant . uerbum integrae legitur inductum. Flor. habet interritae ab labore erant . ***
7. **atq. his prorutis. G. P. proruptis. e. F. ut uerisimile sit , aut ad uerbum prorutis inter litteram V , & litteram , T, male interpositum , P , aut loco , ee acceptam, O, & inter utramque,R , iniectum ita ut perturptis aut prorutis sine dubio legendum esse uideatur. ***
11. **acrius pugnare. Carrar. unus habet ; rectius ut arbitror , ceteri eodem modo impugnare. ***
18. **in Castra recipiunt . c.**
14. **fuga salutem petere intenderunt.F.P. G.**
27. **Legatos misissent . De pace legitur inductum. c.**
- 40.a. 13. **ut ne quis inermibus. c.**
28. **cum pecus.c.**
26. **quae maxime.c.F.**
- 40.b. 18. **caussa ex finibus.c.F.**
41. a. 2. **magnitudine homines efficit. Carrar. uerbum homines , habet , sed inductum.**
4. **pelles quicq. haberent . c. pelles habeant quidquam.F.**
5. **& lauantur.F.ac lauantur.c.**
10. **importatis his utuntur.c.F.**
11. **parua, atque deformia . G. P. praua. Par. Vasc. ***
19. **audeant.c.**
28. **ut est captus Germanorum qui paullo sunt eiusdem gentis & ceteris humaniores. G. & paullo quam sunt eiusdem gentis & ge-**

- neris, humaniores. P. qui paullo. sunt eiusdem generis, etiam ceteris humaniores. F. & ceteris, alias.
41. b. 9. complures annos Sueuorum uim sustinuerunt. C.
12. & ad utramq. ripam. C. F. Hi ad utramq. ripam. G. P.
25. migrauerant. c.
29. reliqua parte hiemis. c.
42. a. 10. cogant. His rebus, atq. auditionibus. C. F.
14. Caesar, ne grauiori bello occurreret. C. F. P. ut grauiori bello. G. P. Vascof.
19. ab Rheno descenderent. C.
21. latius uagabantur. G. F. latius iam uag. C. P.
42. b. 7. quicumque bellum inf. C. P. qui eis bellum inf. G.
9. armis possiderent. C. *
12. Ad hoc quod uisum est, Caesar respondit. C. ad haec quod uisum est. P.
20. Hoc Sueuis imperaturum. ita opinor locum emendari oportere, Hoc se his imperaturum. Erat enim, V in litura posita; ut uerisimile sit, cum crebra hoc loco mentio Sueuorum fieret, librarij inciticia, Sueuis pro se eis aut pro se his, repositum esse. C. *
43. a. 1. & parte quadam ex Rheno recepta quae appellatur Vualis. C. F. P. parte quadam Rheni. G. Vacalos. P. *
43. b. 1. suffossis equis. C.
44. a. 8. opportunissime res accidit. F. G.
15. grauius retineri iussit. C. F.
16. copias ex Castris. C.
18. Acie triplici instituta. C.

28. Quo loco. C.
44. b. 8. ad fluentem Mosae. C.
45. a. 13. id sibi auxilium spemq. C. F.
14. Tantum esse nomen atque opinionem eius Ex
ercitus, Ariouisto pulso, & hoc nouissi-
mo proelio facto, etiam ad ultimas Germa-
norum nationes, ut opinione etc. C. opi-
nionem eius Exercitus Ariouisti pulso. ce-
tera habet Carrar. congruentia. F.
45. b. 3. publica modo directae ad perpendicularum sed
pronae ac fastigiatae. c. *
17. obliquae agebantur. C.
26. pluribus. c.
14. arctius alligata. F.
46. a. 10. in omnes suas partes. C. in omnes partes mi-
sisse. F.
20. & Vbios. c.
22. perfectum arbitratus. c.
46. b. 19. effecerat Classem. c. F.
28. fidelem arbitrabatur. c.
47. a. 2. horteturq. Pop. Rom. fidem sequantur. c. F.
203. pollicerentur. Hoc sibi satis etc. C. F.
20. quod satis esse ad. c.
21. quidquid praeterea. G. quodque praeterea. C.
quotque praeterea. F. *
26. possent peruenire. C.
47. b. 6. a quibus cum paullo tardius. c.
10. cuius loci haec natura. c.
19. ut quia celerem atque instabilem motum ha-
berent. P.
26. consueissent. c.
48. a. 2. onere armorum oppressis. c. F.
3. & fluctibus consistendum. c.
7. equos insuefactos. C. F. P. *
19. Atque nostris Militibus cunctant. F. G. *

28. Hos item nostri proximis ex primis Nauibus cum conspexissent . F. Hos item ex proximis primis Nauibus cum consp. P. Hos item alii ex proximis primis Nauibus cum consp. G. Si e uoce, Proximis, demas litteram postremam, in Florentino Codice recte constare sententia uidetur . *
- 48.b.4. signis occurreret . c.
 13. nostri simul in arido const. F. G. P.
 22. demonstrauius . G. P. demonstrauiam . F.
 24. cum ad eos oratoris modo Caesaris mandata deferret . F. G. P,
- 49.a.7. Caesari commendare coeperunt . C. F.
 7. pace confirmata . c.
 14. reuertentur . c.
 16. deiicerentur : tamen anchoris . c.
 20. qui dies maritimos aestus . C. F.
 24. aestus complerat . c. compleuerat . F.
 27. Nauibus contractis . c.
- 49.b.3. quae ad reficiendas Naues erant usui . F. G.
 18. aut suos clam . c.
 20. consilia agnouerat . c.
 28. Itaque cum summo studio . e. Itaque cum id summo cum studio . F.
- 50.a.1. commode posset effectum . P.
 6. nunciauerunt . C. F.
 11. duas in stationem cohortes . C. F.
 13. processisset : suos . C. F. P.
 26. & pedibus proeliantur . C.F.
 27. interim paullatim . G. F. *
 28. atq. ita currus collocant . G. P. F. *
- 50.b.10. ad laceffendum & ad committendum proel.
 C. F.
 14. secutae sunt continuo complures dies . C. F.
 21. His rebus celeriter &c. G. F. P. Eadem ratione

- ratione etiam superius est usus . His rebus,
atq. auditionibus permoti de summis fae-
pe rebus consilia ineunt. V. 42.a. *
- 51.b. 2. paludum siccitatem. c. P.
5. peruenerunt. c. F.
6. deduxerant. c.
27. ad celeritatem onerarijs subducciores , paullo
facit humiliores . F. C. subtrucciores
paulloq. facit humiliores , quam etc. P.
Vasc.
- 52.a. 3. paullo latiores quam quibus in reliquis uti-
mur maribus . G. P. F. Ita esse legendum
Priscianus ostendit lib. 7. fol. 85. b. Aldi-
nae impress.
14. omnibus de iniurijs satisfacere. F.
15. Percepta oratione. c. F.
23. studio & summa rerum omnium inopia. C.
26. constructas. c. F. P. *
- 52.b. 17. Atq. Induciomarus. c. forte , Atqui legen-
dum.
- 53.a. 2. sese si Caesar. c.
4. fidei commissurum. F.
9. His adductis , in his filio propinq. F. P. & in
his. G.
17. Id in se factum. C.
22. quae in Belgis. c. F.
27. Galliae , peruenit. F.
10. Ita etiam librorum . His cognitis rebus , rem
frumentariam prouidet , Castris etc.
- 53.b. 6. agnouerat Accedebat. c.
25. Haec a pluribus. c.
- 54.a. 6. secius ut omnia eius consilio cogn. F.
conscendere in Naues. F.
16. ille enim reuocatus. c.
20. Atque Equites . c. Videm an praestet legere
Tt 4 Atqui

Atqui . 52. b. 17.

23. & re frumentariam prouideretur . F. 10. *
25. consiliumq. pro tempore . F. P. G.
54. b. 4. optimum egressum . C.
10. ex captiuis cognouit . C. F.
21. deligatas ad anchoram . F.
55. a. 11. His aliquantulum itineris . c.
13. extremi in prospectu . C. F.
21. in itinere resistere iubet . c. conytere . F.
22. coram prospicit . C. F.
28. arcessi iubet
28. multae operae . C. F. multi operis . G.
55. b. 4. easdem copias quas ante, praesidio Nauibus re
linquit . C. F. *
20. ibi permanserunt . C. F.
22. pecorum magnus numerus . C. F.
56. a. 5. quo fere ex Gallia Naues . C.
spectat . Hoc latus tenet . G. P. Hoc pertinet
circiter millia passuum quingenta . F.
15. Nos nihil de eo percunctationibus reperiēba-
mus: nisi certis ex aqua mēsuris, breuiores &c.
F. P. nisi quod certis ex aqua etc. G.
22. Haec millia passuum DCCC. F. Hoc , plane le-
gendum .
26. multum Gallica differunt . C. F.
29. ultro inficiunt . Luteo , praepostere inuersis
literis ac litera, e, in, r, deprauata, legendum putat P. Vi-
ctorius qui primus, quod sciam, locum indicauit . C. Flo-
rent. habet, Omnes uero se Britanni ultro glasto inficiunt.
Ita autem si legas, pro glasto , non male , glauco restitui
potest. Graecis enim idem est glaucus, quod caeruleus la-
tinis ; id quod neminem fugit , qui uel mediocriter sit in
graecis literis uersatus . Feri autem perfacile potuit , ut
in glauci locum ob uocis affinitatem glastus successerit.
Coniectura quidem non mala , quae praesertim uerutti
ex-

exemplaris adiumento nitatur. Quae uerba autem signifi-
 ficandi nominis causa, a studioso essent adiecta (quod
 caeruleum efficit colorem) ea haesisse, tamquam pro-
 pria Caesaris, minime mirandum uidetur. Neque enim
 satis uerisimile est, Caesarem uerbo usum adeo obscurae
 notionis, ut eius uis, esset pluribus uerbis explicanda.
 Luteo sane, qui, ut Nonius ait, croceus est, nullo prae-
 terea colore alio intermixto, Caeruleus effici qui potest?
 Caeruleum enim sereni caeli nitorem referre, nemo
 non nouit. Neq. uero Vitruuius ait, luteo herba confi-
 ci caeruleum colorem, sed ex caeruleo infecto luteo. fie-
 ri, ut qui uti propter caritatem chrysocolla non possint,
 nitidissimo colore utantur. Videtur autem uerisimile
 croceo caeruleo admixto uiridem fieri. Sed tamen non
 uideo, quid ita glasto legi non possit, aut (quod ha-
 bet codex Flor.) glasto ultro. neq. enim una est haec
 barbarauox quam Rom. homines admiserint. Ea au-
 tem cum non semel Plinius sit usus; numquam eum ue-
 rear sequi auctorem. cum uero semper id agam adhibi-
 to iudicio, tum uero ijs rebus in primis significandis, quo-
 rum mentio a melioribus nulla fiat. Cum autem ea caus-
 sa Britannis esset, eo ora oblinendi, ut horridiore essent
 in pugna aspectu, qui id assequi possent, infecti luteo co-
 lore, non uideo. Est enim luteus Horatio, epitheton
 palloris xi. Epod. O quantus instat nauitis sudor tuis, Ti-
 biq. Pallor luteus. At Minerua quae bellorum dea prae-
 ses habetur, ueluti quae oculorum aspectu truci, terro-
 rem hostibus & formidinem incutiat, γλαυκῶπις a Grae-
 cis, Caesia a Latinis dicta est. *

56. b. 5. Sed qui sunt ex his nati, P.

6. quo primum uirgo quaeq. adducta est. F. dedu-
 cta est. C.

6. conflixerunt, tamen. C. F.

10. atq. omnes in siluas. C.

28. magno cum periculo proelio dimicare. C. F.

57.2.1.

- 57.a.1. remouissent, & ex essedis defilirent. c.
 9. & leuius quam pridie. c. lenius. F. lentius le-
 gendum arbitror, aut leuius.
 16. quo subsidio. c. F. *
 17. cum post, Legiones. c.
 57.b.5. impetum Legionum atq. Equitatum. c. *
 9. effedariorum relictis. c. F.
 15. se in agros eiecerat. c. F.
 18. lacius euagari. c.
 26. cuius pater in ea ciuitate. c.
 58.a.9. Bibrocassi. c.
 12. pecorumq. numerus. c.
 17. duabus, partibus oppugn. c.
 58.b.3. uastatisq. finibus. c.
 5. mittit. Caesar cum constituisset. c. F.
 8. & quod in annos. c. F.
 16. deportare constituit. P. instituit. c. reportare
 constituit. F. G.
 19. atque ex ijs. c. Atqui, 'ut superius admonui-
 mus, legendum uidetur. *
 28. secunda cum soluisset uigilia. F. *
 59.a.23. quoad Legiones collocatas, munitamq. hib.
 F. P. G.
 29. inimici palam multi etiam ex ciuitate his au-
 storibus interfec. F. *
 59.b.2. quod ad plures pertinebat. c.
 3. impulsione defic. c. ita contemptio sup. non
 contemptus. *
 5. cognouerit. P. G. *
 10. in hiberna uentum initium. c.
 13. frumentumq. c.
 16. ad castra oppugnatum uenerunt. F.
 23. quibus rebus con trouersias minui. c. F.
 26. iussu Caesaris, ad Ambior. c.
 60.a.2. & quod ei. c.

13. confidat : esse in Gallia commune consil. c.
 28. per fines daturum . c.
- 60.b.9. magnaue inter eos existit controuersia ; G.
 P. F.
14. quamuis etiam magn. F.
 28. tanta contemptione . c. tantà contentione no-
 stra ad Cast. F. tanta cum contentione no-
 stra . P. Vasc. in utraque parte esse tutam ;
 si nihil esset durius . *
- 61.a.7. nullo cum pericul. c. F.
 9. cum Germanis consentiret. c..F.
 11. quem habere exitum. P. G. haberet. F
 12. in quo si non praesens periculum sit. F.
 13. hac in utraque parte habita disput. F. c.
 18. terrear : hi sapient : & si grauius quid accide-
 rit abs te etc. c. P. G. F. Hi sapienter, si
 grauius etc. P. Vascol.
22. non reiecti . c. P. ne reiecti. F, G. rectius ut
 opinor . *
29. Tandem dat Cotta manus permotus . superat
 sententia Sabini . Prima luce nunciatur i-
 tuos. P.c.
 Tandem dat Cotta manus, permotus supe-
 riore sententia . Sabini. F. G.
- 61.b.9. sed homine amicissimo. c. F.   1
 18. iniquissimo nostrorum loco. c. F.
 20. ante praeuidisset. c.
 29. minus facere per se omnia . c. minus per se o-
 mnia obire. F.
- 62.a.16. posita existimare. c. F.
 11. properaret, clamore. C.
 20. procurrebat. C.
 29. inrerim eam partem nudari necesse erat .
 C. F. G. P.
- 62.b.6. confertij uitare poterant. F. G. . *

23. in quam rem se suam fidem interp. P. inque
eam rem se suam fidem interpon. C.*
26. sperare ab eo de sua ac Militum salute impetra
ri posse. G. C. F. P. *
27. ad armatum iturum. C.
63. a. 2. imperatum facit. F. G. P. *
13. illi aegre ad noctem. C. *
16. proelio lapsi.
20. qui erant eius Regni ~~stiracimi~~. C.
28. seq. ad eam rem. C. ~~stiracimi~~
63. b. 6. Huc quoque accidit. C. F. forte accedit aut
accessit. *
19. turres admodum ~~cxx~~: excitantur. C. F. P.
64. a. 12. tum errare eos dicunt. C.
14. sese tamen hoc esse in Ciceronem Populiq. R.
animo etc. C. P. sese tamen scire. G. F.
20. Populi R. accipere etc. C. F. *
26. & quosdam de Exercitu habebant captiuos 2
quibus docebantur. C. F. *
29. manibus sarculisq. C. F. manibus furculisq. P.
Vascol. siue furculis, siue sarculis legas,
optime locus uidetur emendatus. Neque
enim Caesar ait, his plane omnem ferra-
mentorum copiam defuisse, sed quae es-
sent ad hunc usum idonea. Furculis enim
ad uertendam herbam, quae aruisset, id
quod ex Varrone & Colum. colligi potest;
aut ad legumina contundenda utebantur;
sarculis aut ad findendum aut ad sarriendum
agrū; quae eadem tamen, ubi aptiora de-
essent, fodiendae humo usui esse poterant;
sagula egestae potius asportandae, cor-
bium usum praebere quam ligonum effo-
diendae, aptae esse uidebantur.
28. quae sunt ad hunc usum idonea. P. quae es-
sent.

- sent.G. *
- 64.b.2. Nam minus horis tribus millium pedum xv in circuitu munitionem perfece-
runt. F. Non nihil deprauatum locum Paris. Rob. St. ita restituit. Nam minus horis. 1 1 1, x.∞ passuum circuitu, munitionem pedum x v perfece-
runt. munitionem fecerunt. C.
12. sicuti parta iam. C. F.
15. ut cum ubique flamma. C.F.
- 65.a.5.7. Paulo & L. Vorenius. C.F. ita ubique habent,
ubi horum mentio fit.
6. quinam anteferretur. C.F.
7. armis de loco P. Vasc. animis. alias.
9. Quid dubitas, inquit, Vorene? quem locum
tuae pro laude uirtutis spectas? C. F. *
10. Hic dies de nostris controuersis diiudicabit.
C. hic dies, hic dies de nostris etc. ut F.
noster habet. ceteri, hic dies, semel
diiudicabit, anus Carrar. ceteri, iudicabit,
& excusi & manuscripti. *
11. Hoc cum dixisset procedit ex Castris muni-
tionesq. qua parte Hostium confertissima
est uisa, irrumpit. C. munitionem habet.
F. & erumpit. & quae pars Hostium con-
fertissima uisa est, in eam irrumpit.
P. G.
17. Quo percusso & exanimato, hunc scutis pro-
tegent, in Hostem tela uniuersi coniiciunt.
F. in Hostem tela omnes coniic. C. *
21. Auertit huic casus uaginam. C. *
24. Ad hunc se confestim a Pullone omnis mul-
tudo, conuertit. Illic uero occursum o-
cius gladio comminusq. rem gerit Vore-
nius. F. illum uero obscurant occisum. C.
officiebat multitudo Pulloni quem pro oc-
cifo

ciso reliquerat, quo minus perspicui a Voreno posset. si ita legatur, horum uerborum sensus is est, sed duriuscule tamen idem, quamuis ita elicitur, constare queat.

- 65.b.3. utrumque seruaui. G. P.
11. Erat unus inter Neruios nomine Vercio. G.
13. ad Ciceronem persuferat. c. F. G. P.
14. huius seruo.
19. Legionisq. cognoscitur. F. G. P. *
25. qua sibi iter sit faciendum scribit: Labieno &c. C. F.
- 66.a.1. hibernis colligit. hora &c.
3. millia passuum xx. procedit. F. G. progreditur. P.
13. litteras Caesari dimittit. F. G.
14. ex hibernis deducturus esset. F.
29. Castrorum adiiciat. G. P.
- 66.b.13. reperit qui litteras. F.
22. res, tantulis copiis iniquo loco dimicare. c. F. *
23. Tum quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoq. omnino remittendum de celeritate existimabat, consedit: & quam aequissimo loco etc. P.
- 67.a.13. seq. in Castra recipere: simul &c. c. *
25. quod eas non posse interrumpere uideretur. c.
26. alij uallum ui conscendere. F. P. Vasc. *
- 67.b.2. longius profequi noluit, ueritus, quod &c. P.
20. diutina laetatio. c.
- 68.a.1. Caesar Fabium cum sua Legione remittit in hiberna. F. G. cum Legione remittit in sua hiberna. P. *
10. nocturna q. locis in desertis concilia habebant.
- 68.b.11. cum pluribus alijs de causis. c.
14. ut ea Populi Rom. imperia perferrent. c.
- 69.2.6. initium bellorum. F.

7. arma-

7. armati conuenire consueuerunt. F. G. P.
 8. nouissimus conuenit. F. C.
 19. oppugnaturum. quae fieri uelit praecipit. P.
 20. timebat : ne quam occasionem. c.
 25. conueniendi indicit. F.
 69.b.6 Interim consuetudine quotidiana. c.
 70.a. 18. non modo ibi breui tempore refarciri. C. F.
 29. inuentis nonnullis, Ciuitates inter se etc. G. *
 70.b.1. obsidibusq. de pecunia cauent. F. G. P. de
 pecunia. c. *
 20. concilium Lutetiam. F. G. P. concilium in
 Lut. c.
 71.a.8. eadem fuerunt responsa. P. F. *
 16. proelio non esse certaturum. F.
 21. uenisse Germanis in amicitiam. P. G. *
 24. in Menapiis abderet. c.
 71.b.3. adiit tripartito Exercitu. c.
 16. iussu Caesaris cognoscunt. F.
 20. praesidio cum impedimentis. c.
 27. loquitur in consilio palam. c.
 72.a.2. ex magno Gallorum Equitum numero, non-
 nullos Gallos Gallicis rebus fauere &c. G. F.
 8. profectionem fecit. F.
 23. Hostes impeditos iniquo loco tenetis. c. *
 29. pila in Hostes immittunt. F. G. P.
 72.b. 4. quo Labienus confectatus. c.
 19. opus perficitur. c.
 29. Vbi horum satisfactionem accepit. P. G. ex
 duabus dictionibus, probabili coniectura, u-
 na efficienda uidetur, Vbiorum, quod etiam
 c. Florent. habet. *
 73.a.9. inopia cibariorum abductos. G. ita legendum
 puto : abductos scilicet e suis locis, ad ini-
 quam pugnandi condicionem elici posse. *
 13. faciunt. Paucis post piebus. c.

26. ciuitatibus, atq. in omnibus pagis. F. G. P.
 27. earum autem factionum. c.
 73. b. r. Itaque eius rei causa. c. F.
 12. Arripistum atq. Germanos sibi deuinxerant.
 c.
 15. tantum potentia eorum antecesserat. c.
 23. imperfecta re, redierat. c. F.
 74. a. r. quod adaequari apud Caesarem gratia intel-
 ligebatur. G. F. Ita etiam locum emenda-
 uit ex antiquo codice Donatus Iannoctius,
 ut plane ita legendum esse uideatur. *
 4. in clientelam dederant. F. c. G. P. ita legi o-
 portere existimo auctoritate exemplarium
 ueterum adductus. ita dare in potesta-
 tem Liius; dare in quaestionem Cicero;
 dare in manum Terentius, dare in nuptias
 in matrimonium. *
 11. nã plebes paene seruorum habetur loco; quae
 nihil laudis habet per se, nullo adhibetur
 consilio. c. F.
 23. ijdem decernunt. P. G. discernunt. c. F. *
 24. aut priuatus, aut publicus. F. G.
 28. habentur, iis omnes decedunt. G. c. F. ab iis
 omnes discedunt. P. *
 74. b. 5. aut si sunt plures, suffragio Druidum, non-
 numquam etiam armis de principatu contē-
 dunt. c. Hoc mortuo aut si quis ex reli-
 quis excellit dignitate, succedit. aut si
 sunt plures pares, suffragio Druidum; non
 numquam etiam armis de principatu con-
 tendunt. *
 75. a. r. ut quisq. est genere copijs amplissimus. c.
 17. atq. ministris ad ea. C.
 75. b. 9. bella gerere. G. F. rectius bella regere, quod
 praeter nostrum habet. P. Rob. Steph. Vi-
 detur

detur autem ab imperito, conuerso ordine litterarum, quod usitatus sit gerere bella, quam regere (quod munus proprium est praefidis bellorum Dei) repositum esse.

9. Huic si proelio dimicare. C. F.
13. exstructos tumulos. C. F.
14. Namq. saepe accidit ut. Par. * Neque ut saepe, accidit ut neglecta &c. F. quae esse germana lectio uideretur. In cod. enim Flor. distinctio tantum desideratur.
20. noctium definiunt. C. P.
20. finiunt. Dies natales. F.
76. a. 16. legibus sanctum. C.
18. neue cum alio. F. neue cum quo alio, plures habent.
76. b. 2. duritiae student. P. G.
4. hoc alij staturam, alij uires. C. F.
14. quicum una coierunt. C. F.
14. quantum ei & quo loco. C. quantum & quo loco. F.
77. a. 9. fore, ut qui sequi uelint. C.
14. fides derogatur. F. G. P.
16. iniuria prohibent, sanctos habent. C.
19. superarent, ut ultro bella inferrent, propter. C. *
24. Volcae Tectosages. G. P. Volgae Tectosages. F. uulgo Tectosages Carr. qui nostro suffragatur, quae lectio mihi probaretur, nisi scirem a Plinio Volcas Tectosagas in Narbonensi Gallia constitui. Consueuisse autem sedium quaerendarum causa domo procul ad exteris gentes proficisci, docet Liuius lib. IX de bello Maced. qui inter eos Galliae populos qui Asiam occupauerant Tectosagas enumerat, qui ab illo Te-
Vu ctosagi

Stofagi appellantur .

27. nuncq. in eadem inopia . G. F. P. nunc quod ,
habet Carr. itaq. omuino esse legendum
censeo. Redditur enim ratio cur natio Gal
lorum sensim uinci a Germanis & expelli
patriis finibus potuerit . *
- 77.b. 16. uisa non sunt . c.
17. ex quibus quae maxime differunt , & memoria
prodenda uidentur. c. tradenda. F.
21. eademq. est feminae . c.
23. eademq. forma. c.
24. consimilis caprae figura. c.
26. mutilaeq. cornibus & crura . c.
29. sese, subleuareq. possunt . c.
78.a.2. acclinatae. G. P. reclinatae. c. F.
3. ex uestigiis , ut est animaduersum . c.
6. incidunt arbores . c. F. accidunt arbores .
G. P.
7. acclinauerint , G. P.
11. magna uis eorum . c.
12. quam conspexerint . G.
17. & mansueti fieri . c. F.
78.b.1. rescidit , atque . c.
20. Nam sicut magno accidit casu . G. P. F. Nam
magno accidit casu . c. quae lectio ita no-
bis probatur , ut in ceteris excusis¹, rectius
tamen legi, Nam sicut magno accidit casu,
arbitremur . *
- 26 Sed hoc eo factum est , quod . c. sed hoc quo-
que . F. G. sed hoc factum est , quod . P.
79.a.4. sic & ad subeundum periculum & ad uitran-
dum . G.
8. prohibitus , cum reliquum &c. C. F. *
13. ii in siluis sese collocauerunt. c. in insulis legen-
dum. Hodie quidem omnes aequae ob sum-
mam

mam negotiatorum frequentiam in primis
celebres habentur; incoluntur autem ab ho-
minibus mitissimo ingenio, atque ad omnē
uitae cultum atque elegantiam perpolitus. *

79. b. 3. legionum ad Varutam contulit . P.
16. quae ad Aduaticos adiacet. c.
17. reliquis tribus Legionibus. c.
80. a. 3. Nec loca uicinitatibus erant nota. c. F.
6. perterritis ac dissipatis. c.
15. locus ille erat. c.
17. audacia: & in eiusmodi. c. F. At in eiusmodi. P.
21. noceretur. Dimittit ad finitimas Ciuitates nuncios Caesar; ad se omnes uocat spe praedae. P. F. c.
80. b. 11. ubi Pons erat perfectus. c. *
21. tribus horis ad Varutam. P.
23. ut murus quidem cingi possit. c. ut numerus quidem cingi possit. F. hinc ut arbitror, e uocali in priorem locum reuocatam, atque V in illius restituta, locus emendatus est; quam recte alii uiderint; mihi quidem magis Carr. lectio probatur. ita exiguus numerus Militum est, ut tuto possint muro circumuallari, neque ob id quisque egredi extra munitiones audeat. *
26. ipsi ad Varutam contendunt. P.
28. Cicero qui omnes superiores dices. c. F.,
82. a. 1. Ac ne calonem quemquam. C.
13. Complures erant ex Legionibus aegri relictis. C. F.
15. sub uexillo uno mittuntur. c. *
16. magna iumentorum. c.
19. protinus eodem. c.
81. b. 6. qui in eodem ceciderunt Castello. C.

V u 2   11. Erat

11. Erat aeger cum praesidio relictus . C. F.
 15. ad diem quintum cibo caruerat . C.
 18. Consequuntur hunc ceturiones eius cohortis
 quae in statione erat : paullisper una proe-
 lium sustinet: reliqui denegant. Sestius gra-
 uibus acceptis uulneribus, aegre per manus
 tractus seruatur. c. consequitur hunc centu-
 rio eius cohortis quae in statione erat. paul-
 lisper una proelium sustinet. Relinquit ani-
 mum Sextius, grauibus acceptis uulneri-
 bus ; aegre per manus tractus seruatur. F. *
25. procurrunt Equites. c.
 82.a.9. ut celeriter perrumperent censent . C.
 19. constiterunt . c.
 82. b. 6. ac tantus fuit post discessum Hostiū terror. C.
 9. sic omnino animos . c. F.
 11. derelictis omnibus copijs. c.
 83.a. 6. ut non modo uisum ab se Ambiorigem in fuga
 captiui, sed nec plane etiam abisse ex con-
 spectu contenderent. G. P. *
83. b. 7. ad conuentus agendos . c. G. F. P.
 8. caede: Senatusq. consulto certior factus. P. c.
 21. hunc casum ad ipsos recidere demonstrant . c.
 23. belli initia faciant . c.
 25. uindicent . In primis rationem etc. c. F. *
- 84.a.17. Genabum . G. c. P.
 7. non destitit tamen . c. F.
 85.a.17. statim cum Aruernis iunguntur . c.
 85.b.16. summo sudore Militum . c. F.
 25. ne ue ab Hostibus diripiantur . c. F.
 86.a.1. opinione perceperat . c. F.
 14. adnunciari possit . c.
 17. quod ibi Heluetico proelio . c. F. *
 86.b. 7. id biduo circumuallauit . c.
 16. Huc biduo peruenit: Castris ante opp. c. F.

20. conti

20. continebar , c. P. haud dubium quin contingebat sit legendum. quod ratio atq. usus docet , & in omnibus fere habetur , & excus. & manusc. *
- ex Opido perfugerent. c.
27. itineris angustia multitudinis fugam incluserant . c.
- 87.a.2. ubi Caesaris aduentum cognouit . c.
8. arma conferri . P. G.
21. proelium equestre committit . c.
23. habere secum constituerat . c.
28. produxerunt . c.
88. a.3. Hoc idem in reliquis ciuitatibus . c.
7. Dicebatur de Auarico in communi concilio . c.
22. in singula diei opera : quae ad Auaricum agerentur cognoscebat . c.
- 88.b.4. prohibebat , & de re frumentaria etc. c. summa cum difficultate . c.
20. nusquam incoepta re discederent . c. *
21. quod ad spectum suum . c.
24. necesse sit constare uictor . c. F.
- 89.a.14. & illis fuisse utilem , quo . c. F.
- 90.a.7. nec iam uires sufficere cuiquam . c. *
9. triduo Exercitum educere . c.
12. fame consumptum uidetis . c. F.
16. quod facere in eo consuerunt . Ita semper Carrar. ubi impressi habent consueuerunt . *
20. delecta ex omnibus locis . C. F.
- 90.b.3. totum autem murum ex omnibus partibus turribus contabulauerant , atq. has coriis contexerant . c.
9. adaequabant : & praeusta & praeacuta etc. duo illa uerba , apertos cuniculos , in exemplari Carr. non habentur . morari autem

- tem apertos cuniculos, aut moram eos agē
 tibus inferre, quod duriuscule dici uideretur,
 aut obstruere iam actos, quod improprium
 est, dictum apparet; quae tamen uerba si tol
 lantur, non tamen locus plane carere men
 do uideretur. In codice Florentino a uerbo a
 daequabant, usq. ad initium periodi insequē
 tis, Muri autem, cetera desiderantur. *
15. aere uinciuntur introrsus. c. *
16. haec autem quae diximus interualla. c.
16. his collatis & coagminatis & alius insuper
 ordo additur. c.
22. omne opus intextum, dum iusta etc. C. *
- imbribus terrentur. c. tenerentur. F. turba
 rentur. G. tardarentur. P. nulli dubium,
 quin aut tardarentur, aut tenerentur legen
 dum sit. *
91. a. 7. contingeret, Caesar ad opus. F.
19. pluresq. partitis temporibus. c. F.
22. ad restinguendum curreret. c.
91. b. 1. praetereundum non exist. c.
19. in publicum perouurrerunt. C.
92. a. 6. cohortatur, ut aliq. c.
25. se ex Opido eiecerunt. c.
 oriretur; & procul. C. ut procul, ceteri re
 ctius.
92. b. 4. cohortatusque, ne se etc. c.
5. ne perturbarentur. C. F.
8. secundos rerum proventus. c.
11. magnum incommodum reciperetur. c.
20. Hostium impetum sustinerent. Fuit etc.
93. a. 7. atque eas donis pollicitationibusq. c. F.
10. aut amicitia facillime posset. c.
21. copiam frumenti & commeatus.
93. b. 8. Valetincus proximo anno. c.

19. ea pars quae minus confideret. c. F.
94. a. 6. controuersiarum ac dissensionis. c. F.
8. ea quae meruissent. C.
18. cum uterque utrimque exisset Exercitus in conspectu, fereq. e Regione Castris Castra ponebant, dispositis etc. C. F. si que copulam e uerbo fere tollas, cetera mirifice congruunt. Cum uterque utriusque esset Exercitus in conspectu. Par.
94. b. 2. Egredi iussis. c.
3. coniecturam ceperat. c.
6. Legionibus transmissis. c.
25. uirtutis suorum perspiceret. Erat etc. c. *
95. a. 1. tum silentio noctis Caesar. P. *
5. ut tutum ad repentinum Hostium incurf. c.
95. b. 12. multos Equites Aeduorum. c.
15. ex media caede fugisse. c. F.
20. Romani una ad nos. c. F.
24. una erant, magnum numerum etc. c. F.
96. a. 2 r. in celeritate posita uidebatur. c.
24. ad Hostes fugisse. C.
26. cupidissimis omnibus praegressus. c.
96. b. 17. iisdem in uallo pugnandum. C. iisdem eodem in uallo permanendum. G.
22. similemque casum appetere. c. F.
97. a. 9. maiorem multitudinem armatorum concitant. c. F.
18. pertinebat, timore poenae exterriti. c. *
19. Ciuitates reliquas. c.
97. b. 8. sed hunc siluestrem & angustum. c. siluestre & angustum. P. G.
13. ad hunc muniendum omnes. G. c. F.
15. turmas: eisdem media nocte imperat, ut paulo tumultuosius omnibus locis uagarentur. c. F. peruagentur. P.
98. a. 4. quid fieri uelit, ostendit. c.

9. eodem tempore ad Aeduos mittit . C. F.
20. eandemq. transgressi . c.
27. Legionisq. decimae quacum erat concionatus, signa constituit . C. F. Legionisq. decimae qua tum erat comitatus, signa consistere . G. quae uidetur esse germana lectio. legatis enim modo quid fieri uellet ostenderat . in primis monuerat, Milites continerent , ne studio pugnandi longius quam eorum rationes postularent progredirentur .
- 98.b.3. fuga & superiorum temporum secundis proelijs . c.
9. cum Hostem . c.
- 99.a.8. qua maioribus Castris . G. minoribus . C. F.
17. diffrahendae causa . c.
20. quod insigne pacatum . C. F.
27. ac sui desperans . c.
- 99.b.3. simul irrupit . c.
8. post paululum concidit . c.
12. quae pro praesidio . C. F.
25. quid ipse ad Auaricum senserit . c.
26. sine duce & Equitatu . c.
29. propter iniquitatem loci accideret . C. F.
- 100.a.1. quod non Castrorum munit . C. F.
5. se ab Milite mod . C. F.
14. leui facto equestri proelio atq. secundo . C. F.
22. didicit, cum omni . c.
27. retinendos eos non constituit . C. F.
- 100.b.1. accepisset & compulsos . C. F.
2. ereptis copiis . C. P. F. *
8. ab se dimittit . c.
26. ne quo esset usui Romanis . c. *
- 101.a.1. id ne metu quidem . C. F. *
14. tum maxime, quod abiuncto Labieno atque iis Legionibus quas una miserat , uehementer timebat . P. quod Tito Labieno atque iis Legionibus quas una miserat,

rat, uehementer timebat. F. adiuncto Labieno uehementer timebat. Carr.

22. primo ad spectu turbatis. c.

101. b. 12. difficilius fieri. C. F.

15. ut paullo ante de Lutetia diximus. C. G. F. P. *

17. eo Militibus iniectis. C. F.

22. qui a Meloduno fugerant. C. F.

24. ipsi perspecta palude. c. prospecta palude. F.

102. a. 29. Hostium omni Fluminis parte erant disp. c.

102. b. 10. atque omnes perturbatas defectione. C. G.

P. atq. omnes perturbatos. F.

B 12. nam praesidio e regione etc. C. F.

quae tantum progrediatur. c.

D 13. Glossedum uersus. c. Iosedum uersus. F.

103. a. 29. tanto abessent bello. c.

103. b 16. libertatemq. consequi uideantur. c.

19. iis praefecit fratrem. c.

20. bellumq. inferri. c.

22. conuocatisq. ad consilium. C. F.

104. a. 14. reliquisq. sed & Equitibus Rom. c.

104. b. 12. omnibus iureiurando adactis. C. F.

18. constitit agmen. C. F.

19. aciemq. constitui iubebat. C. F.

26. complures interficiunt. c.

105. a. 7. protinus Alexiam. c.

10. duabus Legionibus. c.

15. quo maxima parte Exercitus confidebat. c.

17. Opidum Alexia in colle summo. c.

23. colles, maiore interiecto spatio. c. *

27. pedum perduxerant. eius munit. C. G.

P. producerant. F.

105. b. 2. stationes ponebantur. C. F. disponeb. G. P.

5. collibus tria millia passuum longitudinem in
patere demonstrauimus. c.

9. nequa subito eruptio. C. F. Ita & paullo superius,

- perius, stationes ponebantur, ne qua subito eruptio fieret. *
10. nostris animi augentur. c. *
12. portis relictis, coaceruatur. Tum Germani. c. F.
17. non minus, qui intra munitiones erant perturbantur. Galli venire ad se &c. c. *
29. quod, si indiligentiores. C. F. *
- ratione inita exigunt dierum xxx frumentum, sed etiam paulo longius tolerari posse pariendo. c. exigit. F. *
- 106.a. 5. qua opus erat intermissum.
6. Equitatum mittit. c.
14. instituit. Fossam pedum xx directis lateribus duxit, ut eius fossae solum tantumdem pareret, quantum summae fossae labra distabant. C. F. P. *
19. necessario spatio complexus. forte, spatii. c. totum corpus Militum. C. F. nec facile totum corpus,
20. corona militum cingeretur, ne de improviso, aut etc. Ita emendat hunc locum Donatus Iannoctius ex uetusto codice. Equidem, nec facile, plane legendum esse contenderim. *
- 106.b. 10. Itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscissis atq. horum dolabratis atq. praeacutis cacuminibus. F. *
15. quini ordines coniuncti inter se. c. F.
14. quos cippos appellabant. c.
15. appellabant. Quibus obliquis ordinibus. F.
20. huc teretes stipites semissis crassitudine. F. *
24. terra occultabantur. G. F. exculcabantur. c. P.
25. uiminibus ac iunculis integebatur. c. uinculis. F.
26. octoni ordines iuncti. c. uincti. F.
29. infixis totam in terram. c.
- 107.a. 7. si ita accidérít. forte accideret. C. F.

8. aut cum periculo ex Castris egredi cogatur,
dierum xxx. c. *
12. non omnes hos. . F.
14. sed certum numerum cuiq. ex Ciuitate. C. F.
16. nec frumentationem habere possent. C. F.
17. Ambrualetis. G. Amblualetis. F. Ambualetis. P.
20. Velauiis. F. Velauniis. G. P.
26. Nitiobrigibus. G. P.
107. b. 5. non compleuerunt. C. F. *
7. gesturos dicebant. C.
11. quibus ille pro meritis. C. F.
12. iura, leges reddiderat. c.
108. a. 9. summo in Aruernis ortus loco. c.
18. Atque ego hanc sententiam probarem (tantum
tum apud me dignitas potest) si nullam
&c. C. F. G. P. *
26. decertare cogerentur. c.
20. praeterquam uitae iacturam. c.
26. auxilio exspoliare. C. F.
27. neglexerunt. c.
108. b. 1. seruituti subiicere. c.
5. iis utamini testibus. c.
23. neque enim ulla alia condit. C. F.
7. cuius timore exterriti. c. qui huius tim.
109. a. 2. Illo tamen tempore potius utendum consil.
c. F.
8. Ac Caesar dispositis in uallo custodibus. c. At
Caesar. F.
18. Erat ex Opido Alexia conspectus in campum.
Concurrunt, his auxiliis uisis. C. F.
21. cratibus integrant. c.
28. atque omnium Militum intetati animi pugnae
prouentum expectabant. c.
15. quibus in fugam coniectis.

usq.

16. usq. in Castra insecuti. C.
- 110.2.1. nostri ut superioribus diebus unicuiq. erat locus attributus. F.
2. fundis librilibus. C. F.
12. aut se stimulis inopinantes. C.
13. aut in scrobes delati. C. F. *
16. Cum lux appeteret. P.
- 110.b.2. cognitis per exploratores Legionibus. C. F.
21. quae minime pars firma est. C. quae minime uisa pars firma est. G. F.
- 111.2.2. Galli nisi perfringerent. C.
6. iniquum loci ad decliuitatem fastigium. C. G. F. P. *
24. Mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus Caesar, post cum aliis. c. Fabium Legatum. c. F.
- 111.b.1. Equitum partem sequi. c.
11. ut de locis superioribus ac decliuiibus & deuenis. P. G.
- 112.2.13. quod imperaret. c.

In C. Hirtij II x Librum.

- 112.b.6.C. Hirtius Balbo. S. Haec modo habentur in codice Carrar. cetera desunt, inscriptionis loco, ut uidetur, adiecta.
14. nouissimumq. imperfectum. P. F.
20. qui me medijs interposuerim. c. F. *
24. tantarum rerum scriptoribus. *
29. eos confecerit. G. P. perfecit. F.
- 113.a.1. in Caesare tum facultas atq. c.
6. sermone sunt nota. c.
- 113.b.6. non potuerant contineri. F. P.
- 114.2.22. partim quae coniectis celeriter stramentis, tentoriorum tegendorum gratia erant inaedificata.

- dificata. C. P. G. erant aedificata. F.
- 115.a.6. Itaque Ambianos, Aulercos. c.
 7. Velocassios. P. G.
 8. locum Castris in silua excelsum, impeditum
 C. locum Castris excelsum in silua circum
 data palude delegisse. F.
12. intellexisset. c.
17. si (ut dicerentur) Caesar cum tribus Legioni-
 bus ueniret. c. G. F. P. *
21. permanere quem deleg. G. P. F. c.
25. Caesar consentientibus pluribus com cogno-
 uisset. c.
- 115.b.17. cum repente instructas uelut in acie certo gra-
 du Legiones accedere Galli uideret. c. F. *
26. lorikulam pro hac ratione etc. c. G. F. P. *
- 116.a.2. ut ab ab Hostibus duplici fossa, duplici propu-
 gnatorum ordine defenderentur. c. F.
4. quo tutior ex altitudine esset. C. F.
4. permetteret tela. c. P.
20. pabulum conquirerent, ut impediti locis diuer-
 sis pabulatores circumu. c.
28. barbari nitebantur. c.
29. locis natura munitis. c. F.
- 116.b.13. delecta manu Equitum, Peditum. c.
- 117.a.5. ut Equitibus interpositis proeliarentur. c. F.
13. aut nonnullis pudore coactis longius pro-
 fug. C.
26. copias armatorum in suis instruunt Castris, ne
 prius etc. C. F. P.
29. aggrediendos iudicabat. c. F. P.
- 117.b.3. ita cum palude impedita, a Castris Castra di-
 uiderentur. C. Ita cum palus impedita a Castris Castra
 diuideret. F. utrauis clarior lectio quam quae in excu-
 sis habetur.
15. conarentur, ac si ipsi paullatim etc. C. *

19. ac solitis operibus pro uallo. c. F.
- 118.a.6. suspicaretur, Legiones promouet; & ad insequendum, ipse ueritus insidias etc. F. c.
8. loco subsistere Hostes, atque elicere nostros in locum conarentur iniquum. c.
10. Equites cum intrare summum iugum & flammam. c.
12. partes animaduenterent. C. F.
118. b. 2. siluis undique aut impeditissimo Flumine munitum. c. siluis undique impeditissimis, aut altissimo Flumine munitum, uelut indagine hunc insidiis circumdederunt. Explorato etc. F. P. *
13. tum propter. c.
14. tum propter multitudinem. c.
- 119.a.7. ijs ipsi tenentur. G.
8. uicti tamen propulsiq. c.
11. cum interim nulla calamitate uictus Corbeus excedere proelio siluisq. petere, aut inuitant. P. Cnm interim nulla calamitate uictus Corbeus excederet proelio siluisque peteret, haud inuitantibus nostris potuit adduci, quin etc. F. *
19. abesse plus minus octo millibus. c. F. abesse quam octo millia. G.
- 120.a.21. praepararet, quod sibi resisteret. c. quae bellum id pararet quod sibi resisteret. F.
- 120.b.5. discursione barbarorum. c. decursione barbarorum F.
15. cum in omnes partes finium Ambiorigis. c. F.
17. rapinisq. uastasset. c.
25. Duracii cognosceret. c.
26. in amicitia Romanorum mansisset. c. in amicitia manserat Romanorum, cum pars quaedam. F.
- 121.a.9. Eo tempore. c. Fabius. c.

19. pro-

19. propter magnitudinem transeundum. c. E. P.
 19. in conspectum Hostibus uenerat. c. P.
 121.b.14. & cupiditate celerius per se confic. c.
 122.a.6. exsulibus omnium ciuitatum receptis, latro-
 cinijs impedimenta etc. c. F. G.
 122.b.5. nec tum libere uagandi latrociniorumq. fa-
 ciendorum facultatem habere, in finibus
 se constituunt Cadurcorum. c. P.
 19. cellissimo loco Castra fecit. c.
 123.a.10. confidet Drapes & Lucterius. c. confident. F.
 15. ad Opidum, ducit. c.
 16. angustissimisq. itineribus. c.
 28. Drapetem esse in castris, a millibus non lon-
 ge amplius xii. c. F. P.
 123.b.13. de improviso deuolasse. c.
 18. confestim cohortes undique. c. F.
 24. Opidanos circuire. c.
 124.a.3. consolatione facta sanat. c. F.
 8. Gutriatum. c. Guttuatum. F.
 11. in Castra producit. c.
 12. contra naturam suam concursu maximo Mili-
 tum. c. F. G. P.
 124.b.10. prohibebat. Infimis enim sic radicibus etc.
 C. in infimis enim sic radicibus Montis etc. F. P. G.
 quorum omnis postea multitudo aquatorum. c. que-
 rum omnis postea multitudo aquatum unum in locum
 ueniebat. F. *
 20. Caesar unus uideret, sine magno periculo etc.
 punctis subiectis tria postrema uerba in Carrar. codice le-
 guntur. quae Paris. plane sustulit. Ira enim habet. cum
 optarent reliqui, Caesar unus uideret: e regione etc.
 ceteri, ita ea uerba agnoscunt ut negationem addant,
 non sine magno periculo, hoc est, prohiberi posse. *
 125.a.2. Eodem tempore cuniculos tectos ad vineas
 agunt; & ad caput fontis (quod genus operis sine ullo
 periculo

periculo, sine suspitione Hostium facere licebat) exstruitur agger in altitudinem pedum vi. c. Melior lectio, & clarior. Dicitur enim est paullo superius, uineas actas aduersus montem & structos aggeres, tum mox haud Milites deterritos uineas proferre, etc. Florent. cuniculo rectos ad aggeres & uineas agunt ad caput fontis. *

17. flamma exstitit. c.

125. b. 2. essent ignari, suspensi reuocant. F. essent suspensi reuocant etc. c.

16. plures consilia inissent, exemplo etc. c. F. et si me nō fugit usum Liuium uerbo Rebellare, & Rebellio ne Caesarem, ut tamen assentiar facile Carrariensi, non solum eius uetustas facit, sed locutionis uis; non enim magis apertae defectioni, quam occultis Gallorum consilij erat obuiam eundum.

21. 4. siue indignitate & dolore uinculorum. c.

126. a. 6. qui & uirtutem & generis nobilitatem, summam habebat. c. F.

10. esse, in Aquitaniam, quam numquam etc. c.

16. obfidesq. dederunt. c.

20. duas Legiones in Aeduos misit. c. F.

24. Lemonicum fines. C. F. Ita & superius, Lemonem.

28. praemia attribuisset. c.

29. quali quisque fuisset animo in totius Galliae defectione. c. F.

126. b. 4. Nemetocernae. G. P. c.

8. quam supra demonstraui. c.

27. paterentur impunita. c. F.

29. omnes Equites. c.

127. a. 3. magnis uiribus femur transiit medium Voluseni. c. F.

euitauit, sic proelio secundo grauiter ab eo uulneratus Praefectus, ut uitae periculum etc. F.

etc. F. P. G.

12. ibi futurum ubi scripserit. c.
15. cuius postulationem . c.
- 127.b.4. nulla onera iniungendo. c. F.
15. Caesaris decedentis conuelleret. c. F. G. P.
24. Caesaris spoliarent . c. G. P. F.
- 128.a.3. excogitari poterat . c.
7. laetitia praecipui posset . c. P. G.
10. Nemetocernam . c. F. G. P.
- 128.b.5. quod ne fieret, consules amiciq. Pompeii suaserunt . c. Ita omnino legendum uideretur . Neque enim etiam si imperandi ius consules habuissent, eadem erat potestas futura, eorum qui Pompeii causae fauerent . *
24. se spoliari . G. P. quae duo uerba in codice Carr. non habentur . Ita enim legitur, cum de uoluntate aduersariorum nemini dubium esset . quae elegantior lectio (mea sententia) est . cum enim constaret quae aduersariorum uoluntas esset , iam & illud cuius erat exploratum, eos id unum uelle, ut Caesar duabus Legionibus, per causam Parthici belli spoliaretur .
- 129.a.4. uirtus , si Aedui quorum auctoritas etc. c.
- 129.b.23. Pompeiusq. aberat . Ita hunc locum ex ingenio P. Victorius emendauit (cum antea excusi et manuscripti omnes, aderat, aequae haberent) Var. lectionum libro 3. cap. 1.
26. ante de ea re ad Senatum referri . P. G. de repu. c.
- 130.a.6. paucis uero rebus mutatis . c.
15. intercedit tum M. Antonins . c.
25. arcessuntur . c.
- 131.a.9. quique cons. c. quique consules . F. uidetur ab imperito uerbum cons. pro, consules esse acceptum, cum quidem consulares significaret . *
10. detrimenti capiat . Lex tamen perscribitur

tur ad v r i i d u s & c.

17. lenissimis postulatis .
24. aut sequantur . De reliquis rebus . c.
27. in Mauritaniam mittitur . Pecunia uti ex aera-
rio Pompeio detur referunt : etiam de Re-
ge Iuba : c. F.
131. b. 2. S. C. perscribitur . c.
4. Philippus & Cotta priuato consilio . C. F.
17. a quibus deductum & deprauatum . C. G. P. F.
26. bona etiam quae ante habuerat , censet recte
P. Victorius legendum , Variar. lect. lib. x. c. xxiv. antea
dona , perperam tum excusum tum manuscr. habebant .
Pompeium qui amissam . G. P. F. *
132. a. 3. exempla expiata ; Saturnini atque Graccho-
rum casus docet . c. si uerbum docet ad Cae-
sarem referas , perbelle conflare etiam sen-
tentia uideatur . *
4. nil factum ; nil cogitatum quidem . C.
11. conclamant Legionis tertiae decimae , quique
aderant milites . c. *
26. nocere sperat . c.
132. b. 8. Sibi semper primum fuisse dignitatem uitaq-
potiorem ; doluisse se quod pro beneficio ab inimicis co-
tumelia extorqueretur . c. facile posse lectionem hanc
defendi , docent , quae continuo sequentur .
133. a. 21. ipsi exercitus dimittant . c. F. scilicet Pom-
peius & Caesar .
25. municipii uoluntate . c. F.
26. ex urbe reducit . c. F.
133. b. 14. cogunt : commisso proelio . C. F.
25. aduentare , adesse eius Equites falso . c.
134. a. 10. Auximo Caesar progressus . Maximo Caesar
progressu Det. Victorius legendum putat , secutus fidem
uetustissimorum exemplarium ; idq. ratione etiam cona-
tur probare . Var. lect. lib. 4. c. 15. uerum ut facile pa-
tiam

-**ciar eruditissimi hominis iudicium** cuius probari, ita non uideo; **quid habeat uulgata lectio**, quare corrupta debeat uideri. Nam ubi legas **Auximo Caesar progressus**, optime uerba cohaerere congruereq. cum superioribus uidentur. *

29. fugientem Vallum Hirrum. c.
23. Iubilium Rufum. F. ita semper is habet Iubilium non Vibullium.
134. b. 6. & finitimis regionibus. P. G.
13. millibus passuum circiter tribus. c.
17. Castra ponit. c.
135. a. 2. sed a Q. Luctatio senatore. c. a. Q. Lucetio.
F. aut adiecta littera, r, Lucretio. aut, t, dempta Luceio, legendum. Ita, paullo post: Lucretius & Actius. *
5. legionis vii cohortibus. v. *
15. frumentum comparare. c.
28. consilium fugae capere instituit. c.
135. b. 3. consiliandi causa. c.
12. prima uesperis. c. prima uespera. P. quae est castigatior lectio.
136. a. 13. atque omnem munitionem compleant. F.
136. b. 3. consulatus erat subleuatus. c.
17. Spinther, Rufus. F.
25. Aurum quod adduxerat Domitius. c. quod aduexerat Domitius. F. Sestertium sexages quod aduexerat Domitius atque in pub. & c. G. P.
137. a. 19. ad eum mittit cum mandatis. c.
17. reprehensus ex itinere. G.
21. interesse Reipub. communis salutis causa, se cum Pomp. c.
137. b. 26. ueteranis tribus atque reliquis. c. ueteranis tribus, reliquis quas & c. F.
11. molēs atque aggerem. c.

- 138.a.23. Durrhachio remissae. C. ubicumque Dyrhachij mentio fit, Durrhachium habet Carrar; non male id quidem, Latini sermonis prisco more Y. in V uocalem conuertendi.
28. parare instituit. C.
- 138.b.15. uulgo ex tectis ignibus significabant. c. F. *
26. deprehensas excipiunt. c.
27. maxime pertinebat. G.
- 139.a.1. temporisq. longitudinem timebat. c.
3. Relinquebatur ergo ut etc. c.
5. sed id per anni tempus; longum etc. c.
15. Curionem Pro praet. Rom. G. P. Praetorem. c.
20. simul ut ad se Valer. c. forte simulatque.
23. consentire intelligebat. c. F.
25. nouas a Ciuitatibus in Sicilia exigebat. c.
- 139.b.2. qui omnibus rebus imparatissimis. c.
5. ex prouincia profugit. c.
26. latum ab Tribunis Plebis. c.
27. Catonem uero acerrime pugnantem & pristina consuetudine, dicendi mora diem extra hentem. c.
- 140.a.1. cur ferri passus esset? G. P. cur fieri. C. F. *
2. Populi beneficiis. C.
14. illi se oneri non defuturum, quae mihi ualde le-
ctio probatur. illi se honori non defuturum, habet Gr.
P. illis se oneri non futurum. F. fecit uocis affinitas ut,
oneri, facile in similem uocem honori laberetur, *
- 140.b.6. missum a Pompeio Iubilium Rufum. C. F.
9. quas Sicilia & in Cosano. Ita emendauit P.
Victorius. Var. lect. 1.2.
10. a priuatis coactas, seruis, liberis, colonis suis
etc. c.
21. portasq. & Classem refecerant.
- 141.3.4. agros Volcarum Arecomicorum & Iluorum.
G. P. F.

15. parum clavis, aut materia, aut etc. c. F. *
18. reliquas merces, commeatus, quae ad obsidionem urbis accidunt, reseruant. c.
141. b. 5. aduentu L. Iubilij Rufi. F.
20. constituuntq. communi consilio. c.
29. numerum quem ipse parauerat. F. G. P. numerum, quam ipse pacauerat. c.
142. 2. 2. & fortissimo quoque euocato ad se. Hinc. c.
3. attingunt: postquam audierat. c. F.
20. subito iumentorum & aquae magnitudine. c. G. F. P. quae a Flumine. c. F.
142. b. 3. Legionum Equitatumq. sustinet. c.
17. Afranii consilium. F.
26. sed a fronte Caltra contra Hostem, pedum xv fossam fieri instituit. C. sed a fronte Castrorum contra Hostem, pedum xi fossam fieri iussit. F. P. G.
29. post hoc, opus in occulto a tertia acie fiebat. c. forte post hos, ut habent ceteri, rectius.
143. a. 8. fossamq; ad eandem magnitud. C.
19. Erat inter Opidum Ilerdam & proximum collem. G. P. *
143. b. 5. Legionum regressi recipere. c.
12. uti Militum earum Regionum etc. c.
- b. 13. Haec tum ratio. c.
28. insecuti Legiones fugientes in locum. c. temere insequuntur fugientes & in locum iniquum. F. temere insecuti longius fugientes. G. *
144. a. 7. Ab Opido autem editus locus tenui fastigio uergebat. c. F.
18. Hoc loco cum esset pugnatum modo etc. c. F.
144. b. 1. Nostri primo congressu. c.
6. interficitur T. Caecilius. c.
15. impari congressi numero, quod quinque etc.
19. Qui eum tumulum pro quo pugnatum est. c.

22. tanta enim tempestas exoritur. c.
 24. nix proluit. G.
 145. a. 4. progressi essent. c.
 145. b. 16. peritque regionum. c.
 13. usu superiorum temporum atque itinerum. Di-
 ceta. c. usu superiore temporū atque etc. E.
 20. celeriter sese tum Galli. c.
 22. numerum pauci sustinere. c. F. G.
 29. hæc tamen omnia incommoda annona crea-
 ta. c. his tamen omnibus incommodis an-
 nona creuit. G. P. *
 146. a. 23. ab Afranij Militibus. c.
 27. Carinae primum stramine & leui materia. c. F.
 146. b. 5. huc Legionem postea transiit. G. traiecit. e.
 6. Ita comitatus eos qui etc. c.
 12. cohortibus centuriatis. c. F. G.
 27. colonis pastoribus quos etc. c.
 147. a. 2. suas Naues ex portu deducunt. c.
 12. & montani & exercitati in armis. c.
 18. & quod licebat, latiore spatio. c. F. *
 147. b. 10. celeritatis habuerunt. c.
 6. & magno numero Albiorum interfecto. c.
 18. postremo & plures. c. *
 22. sese imperata facturos. c.
 148. a. 10. quibus parte aliqua Sicorim auerteret. F. qui-
 bus partem aliquam Sicoris auerteret. His
 pæne etc. c. *
 13. ne omni frumento pabuloq. etc.
 23. & suis in locis. c.
 26. id erat Opidum positum ad Iberum millia quin-
 que passuum; a Castris aberat xx. c. F.
 148. b. 3. huc iam reduxerat rem. P. F. G. c.
 5. tantum humeris & summo peçtore exstarent. c.
 26. nec nonnumquam sustinere extremum agmen,
 atque interrumpi alas, inferri signa, etc. *
 29. totis

29. totis uero Castris Milites conturbati, dolere,
C. P. Victorius circulari legendum putat.
Var, lect. 13. c. lib. 8. *
- 149.b.9. Fit certior Caesar, Duces. c.
15. copiasq. in Castris resinent. c. un
18. L. Decidius Saxa. c.
20. quam sentiretur. c.
28. argumenta sumebant, loco non posse exiri. c.
argumentum sumebant. F. *
- 150.a.1. ad lucem multum & c. c.
9. Haec euicit in consilio sententia. c. uincit. F.
uicit. G.
17. perrupta, arma necessario per manus transde-
bantur: c.
19. partem itineris faciebant. c.
23. uisendi causa loci ex Castris. c. F.
25. prosequabantur nos, necessarii uictus inopia
& c. G. prosequabantur. Nos necessarii ui-
ctus inopia. F. *
- 150.b.10. omne propositum certamen. c.
16. uitarent, cum impedimenta & c.
25. omnium, altissimus. c. omnium. excelsissi-
mum, mittit.
25. Hunc magno cursu incitatos. c.
- 151.a.24. cur denique fortuna periclitaretur? F.
151.b.3. paullulum ex eo loco. c.
9. quod omni rei frumentariae. Omnino legen-
dum puto; nam plerisque in locis ubi habent omnino
excusi, in nostro legitur omni; quod est librarii impe-
riti erratum. Vulgatam lect. tamen non reiicio.
15. Legionariasq. intermiserunt cohortes. c. F.
- 152.a.1. ne in se scelus concepisse, ne suos. c. *
24. casus, quieto & aequo animo. c.
27. ad uallum euolat. c.
- 152.b.8. aduersario ad suppl. c.

14. centuriati producti Mil. c.
27. postea in honore. c.
153. a. 2. nonnullam habebant. G. Ira legi oportere, illa mox ostendunt, Cetrati auxiliaresque nullam. *
7. sed propositis consiliis duobus. F.
8. uidebatur, Ilerdam reuerti. F.
10. explicaturos confidebant. G. *
20. repellebant. F. *
24. aduersos. G. *
25. in periculo res, tamen. c.
153. b. 17. relictis Legionibus. G. F. P.
23. interficiantur. c. *
29. proelio amplius non lacescit. F. G. P.
154. a. 15. circumuenire. G. F. P. Ita paullo infra, circummunitos. *
154. b. 5. hinc duas acies partes occupabant duae : tertia uagabatur ad incursum etc. c. F. *
155. a. 3. non esse aut ipsi. G. P. si legas ipsis, durius quidem ad duces referas. Delectus autem erat Afranius qui cum Caesare colloqueretur & de compositione ageret ; quod minus aptus Petreius ob ingenii faeuitiam atq. iracundiam haberetur. *
8. circumuentos. F. sed circumuentos legendum ita etiam paullo superius, uallo fossaq. circummunire. *
13. demississime atq. abiectissime exponit. c. *
21. habuerat. F. c. forte habuerit facili lapsu ab u-na in alteram uocalem. *
156. a. 6. ultro praemium missionis ferrent. F.
9. neque enim interposita fide. c.
14. ne cui de his noceatur. c. F.
14. sacramento dicere cogatur. c. F. sacramentum. P. *
18. ut si quid quisque. G.

21. iis qui amiserint restituat . c. P.
- 156.b.20. aditus ad Galliam atque Hispaniam . c.
21. quod agit ad ostium . c. quod attingit . P.
22. Massilia fere tribus ex partibus . c.
24. quae aditum habet ad terram . F.
26. quibus comportatis rebus . c.
- 157.a.5. pedibus in lignis coniunctis inter se portus iungebantur : hac & c. Erat in litura , inter se portis . c.
6. atque agger . c.
23. ex Nauibus eorum unam deducit . Hac iuncta ad reliquas . c.
- 157.b.6. instructa classe omnium matrum familiae uirginumque . c.
20. ut immisissis , latitantibus atque incogn. c. quae mihi lectio magis probatur , quam uulgata ; est enim immittere , inuito & nolenti ultro offerre , atque obrudere . ita apud Ciceronem immisissus in rempub. Catilina , immisissus serui ad spoliandum fanum , immisissus in forum sicarii , immisissus in bona , & multa praeterea eiusmodi . *
20. aucto Nauium numero ad eas quae . c.
29. uxoribus ex publicis custodiis . C. F. P. *
- 158.a.16. uiderentur , ut quibus in pugnando uitae periculum accederet , non ita multo sed reliquorum . sed abiecta , d, legendum . & quibus in pugnando . F.
11. deductisq. nostris & c. F. diductis , ut habent excusi omnes.
27. magna eminus missa multitudo telorum . c.
- 158.b.1. cognosci poterat . c.
2. sed tanta re prouisa . c. *
7. tota labefceret . c.
8. ex Bruti classe erant . c.
11. non enim aut respectus patriae . c.
13. itaque ex suo numero Nauium . c.

20. effudit: at re-cognita. c.
22. nihilo secius. F.
26. sibi esse praesidio, si etc. c.
- 159.a.2. patebat haec quaquaerius. c.
13. supra eum, loco, duo signa transversa iniecerunt, ut non longe. c. E.
17. ubi turris altitudo perducta est, id contabulationis causa, in parietes extruxerunt. F. c.
17. eaq. asseribus religauerunt. c.
21. cum intra eam contignationem. C.
- 159.b.10. rursusque aliam prehensionem. c.
21. quem ipsi a turri latericia. c.
22. murumque producerent. c.
29. ad extremumque musculi tectum. c.
- 160.a.1. regulas quattuor. c. regulas. F. ita legi oportere non solum vetustissimum exemplar, sed ratio docet. Est autem regula baculus, quo aliquid innixum & reuinctum, rectum continetur. Colum. 6.
19. Ut inserta capite, descendantibus per foramina regulis, ceruix teneatur.
3. super musculum. G. F.
3. Ita fastigiato atque ordinatim structo traves, quae erant in capreolis collocatae, lateribus & luto, musculus ut ab igne qui ex muro iaceretur, tutus esset conteguntur. F. *
- 160.b.29. grauiterg. eam rem tulerunt! c.
- 161.a.7. reposita contemptaq. essent. c.
7. portis foras erumpunt. c.
11. flammam acciperent. c.
- 161.b.5. aggeris nouum genus. c.
15. aduersus plutei obiecto operi. F. *
29. ac telum manu coniiiceretur, suorumq. tormentorum usus quibus ipsi magna uis superauissent, spatium propinquitatis interiore. C. ac tela manu coniiicerentur, suorumque tormentorum usum quibus ipsi magna uis superauissent.

superauissent, spatio propinquitatis interiore F. quam quidem puto germanam lectionem esse, quidquid secus excusi habeant. *

- 162.a.15. distineri cognouit. *
19. acciderunt, deniq. angustias ad Ilerdam etc. c.
25. item Afranio Petreioq. mitteret. c. F.
27. in Hispali faciendas. c. F. P.
- 162.b.6. item habuit graues in Caef. c.

10. Quibus rebus perterritos ciues Romanos. c. G. F. P. quibus rebus perterritos ciues Romanos eius prouinciae sibi ad Remp. administrandam cohortes CLXXX. & argenti pondo etc. *

onera iniungebat. Qui uero uerba atq. oratio nem aduersus Remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat praefidiaq. eo deducebat, & iudicia in priuatos reddebat, prouinciam omnem etc. c. F. iniungebat, praefidiaq. eo deducebat, & iudicia in priuatos reddebat. Qui uero uerba etc. *

22. ut se cū duabus legionibus Gades cōferret. G. F.

163.a.7. tota prouincia promulgato. F. G.

10. quin ad statutum diem conueniret. G. c. F. P.

10. Simul ipse conuentus per se. C.

21. tanta ac tam secunda in Caesarem uoluntate prouinciae reperiabantur. G.

10. sese in Italiam uenturum promississet. F. P. G.

17. quid ubique habeat frumentj etc. G. F.

25. quae erāt in publicū a ciuibus Rom. pollicitae. F. *

164.a.16. & munitione uictus. C. quid si minutione uictus? qua uoce usus est Quintilianus & Gellius; non optimi illi quidem Latinae linguae auctores, sed huius uocis non mali. *

27. naues quae iussu Bruti. C. F.

164.b.2. duo praeterea concursu nostrarum nauium. C.

8. eos pro nomine uetustatis. C.

17. passuum xlii millibus . c.
18. duobus praecminentibus promont. c.
23. ueritus Nauium mult. c.
29. Hunc consecutus M. Rufus. c.
165. b. 6. Bagradam peruenit. Ibi C. Caninium Rebi-
lum. G. F.
8. cum Equitatu praecedit ad Cast. F.
165. b. 10. uela direxisset. G. P. *
166. 2. 6. quam habuerint opinionem. G.
17. Legionesq. eas transduserat, quas superiorib.
C. F. G. *
165. b. 2. atque in Castris. C. G. F. P. atqui puto e-
mendandum, ut non semel in superiorib.
admonuimus. *
5. unusquisque enim opiniones fingebat. G. P. *
7. atque illi aliis ediderant, plures &c. c. *
12. qua efferrent Municipia aduersis partibus con-
iuncta. Namque enim ex Maris Pelignisq. ueniebant,
ut qui superiore nocte in contuberniis, cum Milites no-
nulli grauiores sermones. Militum uulgo durius accipie-
bant, nonnulla etiam ab his qui diligentiores uideri uo-
lebant fingebantur. c. Forte qua efferrentur Municipia
legendum est; ubi autem legitur, ut qui superiore no-
cte in contuberniis cum Milites; si ita legas, atque su-
periore nocte commilitēs nonnulli, grauiores sermo-
nes Militum accipiebant; nonnulla etiam ab his &c. ali-
quis sensus elici possit. commilitēsq. uero habent fere
impressi omnes. qua uoce usus est Plin. ita si demas que
copulam; quam non habet Carrariensis, aliquid lucis
illustrando loco attulisse uideare. *
23. quod in Militum consiliis otium &c. c.
23. dicebant, uirtutem, belli fortuna experiri.
c. ita & paullo infra. neu dubitet proelium committere
& suam fidem uirtutemq. experiri. & ii. de B. Giu. for-
tuna periclitari. fol. 175. b. 19. *

27. ut timore spatio temporis interiecto. c. *
- 167.a.7. Castra expugnari confidimus? C. F.
 7. aut etiam quid proficimus, si. c.
 10. quasi non felicitas. c.
 20. dissimulari & occultari. C. F.
- 167.b.24. resistant? c.
25. Vos autem certa uictoria. C. F.
26. sequimini? G. F. sequemini? P.
- 168.a.2. paratos proiecit? ille sibi clam uobis non fuga salutem petiuit? F.
3. non ne proditi. F.
8. quo tenemini, respiciatis ad illud & c. si Caesarem probatis, iam me offenditis. F. in me legendum.
25. in Italiae fuga, an Hispaniarum deditioem in Africi belli praeiudicio sequimini? G. Corfiniensem ignominiam in Italiae fuga, an in Hispaniarum deditioem, an in Africi belli praeiudicio sequimini. F.
- 168.b.1. remitto inde meum.
3. Qua oratione moti Milites crebro etiam dicentem interpellabant: magno cum dolore, ne infidelitatis nomen sustinere uideretur. c. *
8. omnium & uoluntate & opinione. G.
10. cum primum sit potestas. c.
20. & una leuis armatura, & interiecti complures. F.
- 169.a.11. telum adici posset. G. P.
16. uti unus esset ex. F.
23. a fugientium turba. G. P.
24. occupantur atque impediuntur. G.
28. Sed tamen loci natura, tum munitio Castrorum aditum prohibebant, quod. c.
- 169.b.13. diuturnitate otii: & Uticenses pro quibusdam Caesaris in se beneficiis illi amicissimi erant, cum etiam ex uariis generibus constat.

- confaret. G.
27. nisurum existimabat. G. F.
170. b. 20. insolenter quidem sed libenter praedicant.
28. Curionem ab spe morabatur. c.
171. a. 1. quotquot suae custodiae causa. F.
172. a. 25. noctu Legatis cum centurionibus. F. G. *
173. a. 8. in praecipiendo. F. *
29. exaedificandam curauerat. c. F.
173. b. 1. regibusq. omnibus & dynastis. F. G. P.
11. conscribendas curau. G. F. P.
18. cohortes sex, delectorum equitum vii millia. F.
174. a. 2. Ducentos Comagenus Antiochus, cui magna praemia Pompeius tribuit, miserat. c.
23. aequo ut animo mancipia. c.
174. b. 2. terram attingit Caerauniorum. V. P. Victor.
- Var. lect. 12. 11.
10. sed nequaquam ij. F.
11. omnino xv. F.
12. erat etiam ipse. F. G.
19. huic negotio. F.
175. a. 5. si in Caesaris complexum ueniret. G. F.
22. maxime a re frumentaria. c.
23. Qui remissis ad Caesarem nuncijs. c. forte. Qua re missis ad Caesarem nuncijs. *
175. b. 10. Demonstrauimus L. Iubilium. F.
19. neque amplius fortuna periclitari (qua dicendi ratione semel etiam superius est usus). *
176. a. 14. his expositis Corcyrae. G. E. P.
176. b. 10. contra id quod. F. G. P.
12. clam profugit ab Apollonia Straberius. Illi ad Caesarem Legatos mittunt. G. C. P. F.
177. a. 2. perfecto occupato itinere. G. P. *
4. ut uigiliis Castellisq. benemeritae Ciuitates tutae essent praesidio. F. G. P.

10. in Nauis impositis. G.F.P.
18. delata Oricum a Bibulo. F.G.
21. magnoq. casu. C.
- 177.b.4. excipere rorem cogerentur iuuiti. quas tamen. C.F.
17. & profectum aliquid Bibuli mandatis existimabatur. G.P. & profecturum aliquid de Bibuli mand. F. *
21. profectus ad recipiendas superiores Ciuitates & rem frumentariam expediendam qua anguste utebatur erat ad Buthrotum Opidum Corcyrae. G.F.P
26. excusabat Bibulum. G.F.
28. ob eam causam colloq. F.P.
- 178.a.7. reliqua per se acturum. c. *
10. neq. tamen respond. c.
25. quem ubi Caesar intellexit. G.F.P.
- 178.b.3. cum uim morbi. c.F. forte eius uim morbi. *
6. Iubilius sedato tumultu. F.
26. de pace duos Legatos. c.F. quid si suos?
- 179.a.1. silentioq. ab utrisq. militibus factu, auditum responsum est. G. F.
10. summa oratione. al. *
17. pax esse non potest. C.F.
21. & si quis prouocasset. F.
26. initium prouocandi. F.
- 79.b.7. sexies sine usuris. F.
21. At eo in Italiam. F.
- b.22. reliquias quas habebat. F.
25. essent compressa, & familia Neapoli uisa. F. *
- 180.a.7. Is cum a Q. Pedio. F. ubi cum a Q. Pedio. G. P.
9. ubi cum quosq. F. *
11. ab eo praedandi causa. F. G. qui eo praedandi causa missi erant. P. praesidium uidetur legendum. aut,

ab

ab eo praedandi causa; quod tamen durius est. Erant enim Equites eo missi a Caesare praesidii causa, Italia deuicta. Quid autem attinebat, eos qui praedatum eo missi essent, largitionibus tentare? neq. magis uerisimile est a cupidis praedae hominibus pollicentem pecuniam interfici. *

17. Insulam quae contra . c.
 18. arbitrabatur a quo . C. F.
 180.b.1. eisq. Milites delectos . F.
 13. turpiter refugere . F. P.
 15. avari prohiberentur . c. *
 17. obsidionemq. F. G. P.
     dimitterent si uel ad litora Apolloniatium.
     G. dimitterent, siue ad litora . F.
 181.2.4. atq. eo. F. G.
     6. quod se longis portibus . G. F. P.
     12. peruehuntur . F. forte prouehuntur .
     13. qui Durrhachii & hoc die praeerat . c.
     15. & cum iam nostri remissione uento appropinquassent . F.
     20. nihilo segnius sequebatur . G. F. P.
     21. tantum impetum classis . c.
 181.b.5. rostratae omnes . G.
     7. elisa . F.
     18. ducentis . His cognosci . F.
     26. uitiiis, neq. ex pristina . F.
 182.2.3. obseruabant . F.
 182.b.4. Sed Caesar circuitu maiore (iter quippe erat aduerso Flumine) ut &c. F.
     23. pecuniam acceperat . F.
     29. uoces tum audirentur . F.
 183.a.19. suo etiam priuato compendio . G.
 183.b.8. omnibusq. quae haberet . c.
     21. maximeq. eo quod &c. F.
 184.a.21. Legionis reliquit . G. F.

29. secutae sunt a. M. Fauonio. F.
- 184.b.25. se continere. F. P.
- 185.2.9. coniectis, nostri duobus amissis. F.
22. cognitis Hostium insidijs. F.
- 185.b.1. Opidoq. Caninius Legatus. G. F.
8. Cn. Pompeius filius. G. *
10. multisq. colligans funibus. G.
18. scaphis excepti refug. G. F.
20. peninsulam. G.
23. ita ut ex utraq. parte naues longas aggredere-
tur quae erant etc. D. F.
24. atq. naues quat tuor. G. F.
26. classe deductum. F.
27. Biblide & Mantinea. F. Bullide atque Aman-
tia. G.
- 186.a.7. profectus, expugnato. F.
- 186.b.10. Quinctilium & L. Canuleium Legatum misit.
15. cum ipsorum agrorum natura, quod sunt aspe-
ri & montuosi. c. F.
- 187.a.13. relinquebatur ergo ut. F.
14. circuitu complexus. F.
23. illiq. minore spatio. c.
28. quae tum erant loca. F.
187. b.7. magna ui uterq. utebatur. Ira in omnibus ex-
cusis & manuscriptis legitur; sed mihi uerisimile fit, tur-
pe librarii erratum temere loco haesisse; qui pro niteba-
tur, utebatur perperam descriptum reliquerit. *
20. recipere se statuit. F. *
- 188.a.13. conspicati pila iniec. c. F. P. suspicati. G.
14. aduersus pilum. c. F. G.
15. praecipites Pompeianos egerunt & terga uer-
tere coegerunt: quibus etc.
23. tanto obsidionis genere. G. F.
- ut frumento Hostes prohiberent. F.
- 188.b.3. quotidie magnus undiq. F.
15. cuius summa erat. F.

19. inopiam leuabat . G.
 25. crebraeq. uoces . G. P.
 27. dimissuros . Libenter etiam . G. P.
 28. equos eorum tolerari , reliqua uero . G. F.
 189. a. 1. odore taetro ex multitudine cadauerū . G. P. *
     5. Caesar ante auerterat . c.
     7. in terram demissis . F. G.
     9. ita illi necessario . F.
 10. ac palustria aut puteos . F.
 15. praeter frumenti . F.
 21. uniuersas intra multitudinem .
 24. facerent . Interim . F. P.
 189. b. 12. magna res ad receptum . G. P. F. c.
     17. rem duxerant . c. F. *
     28. munitiones nostras aggressi . c.
 190. 2. 3. numerum . c. G. P.
     4. euocatos & manipulares centurionesq. com-
         plures . F. G.
     9. quattuorq. ex una legione . F.
     15. donatum , millibus c c . aetis . F.
     19. cohortemq. postea duplici stipendio , frumen-
 to , ueste , diarijs , militaribus donis amplissime dona-
 uit . Locum imperitia librariorum foede deprauatum ,
 P. Victorius restituit , magna ingenii atq. industriae lau-
 de . Var. Lect. lib. 1. cap. 23. *
 190. b. 12. omnibus copiis deinceps Caesar . F. *
     20. telis ex uallo iniectis . G . P. abiectis . F. quid
         si legas obiectis ? *
 191. a. 1. perferre opporetuno . G. P. C. non opportuno . F.
     18. nihil profici equitatu . F. *
     28. sed non modo hordeum . F.
 191. b. 25. & praeterritis suis offic. F.
     27. offensionem , contemptionem ad omnes . F.
     28. ex aliorum obiectionibus . C.
 192. a. 12. uellent , coemptis equis . G.

18. acci-

18. acciderat, omnia sua praesidia . F.
22. uulgo uero in Epiro . F.
28. uaria diligentia . G.
- 192.b.15. praecepit . G.
19. summiserat . Eo loco . F.
28. xviii . F . P . G . c .
- 193.a.11. tormentis cuiusq . F.
15. uimineo tegumenro galeis imposito . F.
19. quo perfectum opus non erat . F.
21. utraq . parte munitione . F.
28. horum enim multitudine . F . *
- 193.b.18. eo deuenit . F.
22. haberet . G . P . c .
24. qua facta munitione . c .
- 194.a.16. hoc quidem . F.
- 194.b.1. Erat obiectus portis Eritius . V . Petrum Victo-
rium Var . Lect . lib . xxiv . cap . i . ubi quid
sit Eritius Sallustii & Varronis auctoritate
ostendere conatur .
- b.13. munitionem enim quam . F . G . c .
- 195.a.11. receptu consulebant . G.
15. eundem cursum confugerent . c . *
22. angustis portis atq . ijs a Caesaris Militibus . G .
P . F .
29. Duobus hjs unius diei proeliis Caesaris deside-
rati sunt Milites DCCCCLX & noti equites Romani CC-
CC & Tuticanus Gallus senatoris filius , & a Placentia ,
C , & a Puteolis C , & a Capua x sacriati uiri & x Tribuni
Militum & centuriones xxxi , sed horum pars magna
in fossis etc . c . G . P . F . *
- 195.b.12. laureae praetulit . F . G .
24. causam fuisse cogitab . F . G .
25. non haec addebant .
29. recordabantur , quam paruulae saepe causae . *
- 196.a.3. in Exercitum . F .

19. qua felicitate. G. P. C.
24. Exercitus potius quam suae. c.
25. securum se ad dimic. G. locum se tantum. P.
rectius.
29. interpolasset. F. interpellasset. G. interpellauisset. P.
- 196.b.2. quod esset factum. c.
12. nonnulli ratione permoti. c.
21. ante inter factum. c.
22. His exploratis rebus. c.
- 197.a.8. proelio distinebat. Hinc. F. distinebat.
Huic. P. *
20. eius Milites. F.
27. quibus ad insequendum. c.
28. fore praeuiderat. G. C.
- 197.b.24. distractum. F.
27. Oricumq. oppugnaret. c.
- 198.a.1. & quid fieri. G. C. F. P.
13. ne occasione temporis deesset. G. c.
14. Apollonia a directo. F. G. c.
16. etiam ex improviso. G. c.
23. dimissis quibus proelio. c.
26. reddebant. G. c.
27. auertebant. G. c.
- 198.b.24. se non confidere munitionibus Opidi, si ce-
riter non succurratur. F.
- 199.a.10. & diripiendum. c.
13. Metropolitanarum. G. C.
21. quae non Caesari. G. C.
- 199.b.13. in concilio. G. C.
29. iudicandum de iis. G. C.
- 200.a.1. ipsis non interfuissent. C. F.
3. intra praesidia. G. C.
17. propius suis locis. C. F.
28. septem millia. F.

200.b.5.

- 200.b.5. Pompeius Castris colle habitis ad.C,
 7. ut uidebatur expectans. F. G.
 21. Caesar ad suos. G. F. C.
 27. si enim ut semper deposcimus, sumus. G. C.
 201.a.5. nostris, id quod. F.C.G.
 12. parati in proelium. F. *
 28. ex Colonis; Transpad. P.F.
 202.a.2. quae summa erat hominum. F.G.
 9. ex tertia Acie. G. C.F.
 202.b.3. simul respiciens ad Caesarem. C.F.
 13. Aciesq. discinderetur, atque. C.
 17. exinanirentur. F.
 21. qui studio pugnae incenduntur. F.
 24. ut signa undique concernerent. C. sed concine
 rent, rectius. Ita paullo infra tantus exerci
 tus clamor & signorū sonus exauditus est.*
 28. non occurri a Pompeianis. c.
 203.a.1. ut non consumptis uiribus. C.
 9. Cornu intenti ut erat imper. F.
 15. quam constituerat. F.
 23. pugnantes etiam tum ac resistentes in acie
 Pompeianos. G.C.
 203.b.7. ab iisdem Nauibus acies Pompeiana. corru
 pta lectio. forte, Nauiter. *
 11. aliis quam maxime diffusis. c. diffusus. F. *
 13. requirent. F. *
 18. equo concitato. F.
 20. paucos suos ex fuga. F.G.c. *
 204.b.1. uniuersi simul Larissam uersus. ex uetustissimo
 codice Petrus Victorius, uniuersi iuris eius Larissam uer
 sus, legit, iuris eius, loco, iuris fortunae aut condicio
 nis dictum putans. Var. Lect. ix. xxiv.
 2. qua re animad. F.C.G.
 17. atque ad terram arma proiicere. F.
 22. Militibusque suis commendauit. c. quid si man
 dauit?

- dauit?
- 205.a.9. Syllae dediderunt . F.
- 205.b.9 quae sunt aptae ad incendia . G. F.
11. ex quibus erant xx . rostratae . F. c.
12. Opidum defenderent . F.
20. pari ut antea . F.
- 206.a.4. fingi id a Legatis .
10. & quantumcumque itineris . c.
- 206.b.8. Naues soluerunt . F.
22. pro eius hospitio . F.
- 207.a.5. ne sollicitato Exercitu eius, regionem Pompeius . c.
21. ut iis testibus ea summa . G.
- 207.b.26. quod fasces ante se ferret . c.
21. sed interpolatum . F. ita interpolasset . 196.a.29.
- 208.a.3. confecerat . Ipsi uero necessario Ephesi tenebantur , quia nauigantibus Alexandriam sunt aduersissimi uenti . c. Etetis legend.
- 209.a.5. multi poena capitis . c.
13. stipendia augendi caussa . c.
16. inueterauerant . Hi omnes compluribus Alexandriae bellis , Ptolemaeum & c. G. F. C.
- 209.b.20. in hac una sunt insula . c.
21. & uici Opidi magnitudine . c.
24. a quibus tenetur . c.
27. Pharum comprehendit . C. E.
- 210.a.6. nec tractu Opidi . F. G. C.
- 210.b.6. classem arcessit . F. G.
15. firmae essent , testud. Carr.
- 211.a.3. quod utrumq. palus . F. G.
18. opponi possent . G. F. *
23. Praeterea alias ambulatorias . F. G.
24. subiectisq. eas rotis . F. G.
25. directis pluteis . F. omnes , quos uiderim , codices , plateis habent , praeter hunc unum Florentiae excu-

excusum , qui pluteis ; quae uera plane ac germana lectio est ; non enim plateas dirigebant, neq. per directas plateas , ambulatorias turres , in quamcumque erat uisum partes , mouebant (qui enim hoc fieri poterat ?) sed per directos pluteos ; quorum qui formam nouerunt atq. usum , nihil habere dubitationis possunt , quin ita legendum arbitrentur . *

211. b. 8. recepisse : Caesarem . G.

25. Nilum pertingentes . F.

27. subfidet . G. F.

212. a. 25. Casum periculi omnes . G. P.

28. celari Alexandrinos . F. *

212. b. 6. ut tum mihi defendendi . F.

8. multaq. oratio F.

12. puteis fossis , aquam . G. Ita paullo infra .
ad fodiendos puteos animum conferant. *

29. locorum & aedificiorum notitia . G.

213. a. 1. percursuros . G.

23. atque omnem classem . G.

25. tum longius . F.

27. aquandi causa remiges in terram exposuit . F.

28. nonnulli ex eo numero . G.

213. b. 9. & quod post horam decimam . G. F.

13. quae neque . F. G. *

17. collata . F.

21. ne turpem . G.

29. altera, alteraq. perturbata. deinde. F. G.

214. a. 6. suis Nauibus Alexandriam. G. P.

9. Classiariorum & Nauigiorum se uictos . G.

10. ut ex aedificiis. F.

17. constituerunt. F.

23. quotidiano usu. F. G.

24. domesticum usum. G.

24. Erant in omnibus. G. F.

214. b. 10. apertas complures. F. *

18. magnitudinem, pleraeq, apertae .
 27. quae quamq. sequatur . F.
 215. a. 10. quod ij qui transissent. G. eis qui. F.
 18. uideris, inquit, Caesar. F.
 20. potueris explicare. F.
 23. Hostes (inquit) G.
 215. b. 2. nullaeq. remis. G. nullis remi. F. nullius remi. P.
 8. aut in opere, aut in pugna. F.
 12. nostris enim pressus. P.
 14. effugium dabatur ullum, omniaq. *
 20. reliquis etiam esset cauendum. F.
 216. a. 1. neque flexi ad uirtutem, tanta (multitudine,
 Hostium uiri uirtutes nostrorum possent adaequa re .
 F. locum foede inquinatum, non male restituisse uidea-
 re: si ita legas. neque flexi ad uirtutem tanta multitudine
 Hostium uiros, uirtutem nostrorum possent adaequa
 re. Ita perficias duarum litterarum commutatione, ad-
 iectione unius, ut aliquis sensus erui possit; qui nullus ex-
 stare antea uidebatur, *
3. Capiuntur hoc proelio x biremes. F.
 munitionibus & Opidum, & illam & urbem .
 13. uno tempore etc.
 16. alteramque insulae . G. atque in alteram. F.
 18. qui primus. G. F.
 28. uerterunt. hi pulsi. G.
 116. b. 3. potuerunt: quamuis esset dissimile aliorum
 atque Alexandriae genus aedificiorum . G.
 potuerunt. Erat non dissimile atque Ale-
 xandriae genus aedificiorum. F. *
9. accidit. Nam qui se. G.
 3. effecto, nulli. F.
 7. contiterunt. G.
 217. a. 3. opere effecto. nulla omnino scapha, egredi pos-
 set. F.
 8. contiterunt. Pugnabatur a nostris ex Pon-

- te, ex mole, ab illis exque area . F.
20. sineq. ratione G. sine ratione . F.
21. Alexandrini plures ex nauibus . G. F.
- 217.b.9. eleuati scutis . F.
12. uersatus: postquam &c. G.
29. fecerint, in operibus Hostium expugnandis, in proeliisque quotidianis quandocumque fors obtulerat, procurrentibus & erumpentibus studiis Militum. G. manca lectio.
- 218.a.24. si quo facto . G. F.
- 218.b.8. at regis animus . G. F. P.
19. delusa fuerit . F.
29. erat) com meatum . F. G.
- 219.a.4. Praeficit huic . G. praefecit . F.
20. Sub id tempus . F.
- accerfenda, magnas copias . G. cum magnis copiis . F.
- 219.b.10. pacarat . G.
17. a mari adiungitur . F.
- 220.a.1. interfecit . F.
19. planicie ex omnibus . G. F.
21. obiectum Flumini . G. F.
5. certarent . G.
- 221.a.10. auersi ex Flumine . G.
- 221.b.8. Nauem, multitudine . G.
12. atque ea parte . F. G.
- 222.a.1. maioriq. ex duabus . G. F.
6. confirmaretur Regis imperium. G.
9. Regnum & imperium . F.
24. imperata se facere . G.
25. posse persoluere . G.
- 222.b.7. xxxvi. ipse secum . G.
23. statueret . G.
29. putaret . G.
- 228.a.1. audacius in Armenia . G.

9. per-

9. pertingens in Armeniam. G. F.
 223.b.3. obuerrari. G.
 6. administraret, Pharnaces. F.
 17. ratione, media. F. G.
 224.b.29. dissensionibus confecta. F.
 225.a.2. Nam & Castella. F.
 13. sociorum: & cum. G. F.
 16. se, reliquis ex fuga collectis. G. F.
 29. qua saepe. F. G.
 225.b.28. difficultatesq. & hiemis. F.
 226.a.2. ad Q. Calenum uti sibi Classem mitteret destinauit. F.
 6. magnitudine satis iusta. F.
 7. his adjunctis Nauius longis. G. ita uidetur esse legendum.
 10. Legionariis. G. F.
 226.a.18. nostrorum erat praesidium. F.
 226.b.10. fortuitae dimicationi. F.
 227.a.2. uelis uix profugit. G.
 7. capir eo proelio. G.
 11. Erat Maecum nobilissimum regionum earum Opidum. F.
 14. dediderunt. Comperit ipsum Octauium. F.
 22. Palaeopharsali. G. F.
 227.b.1. uel mutuis signis. G. F.
 2. dissimulabant. G.
 228.a.4. nihilominus tamen oderant. G. F.
 6. acceptum referebant. F.
 6. erat interpolatum. F.
 8. & ipso delectu & sumptu. G.
 16. insolenti uoluntate. F.
 28. sestertia se daturum. G. F.
 228.b.7. eoq. ipso die tempore pomeridiano. F.
 8. Munatius Flaccus. G. Minutius Flaccus. F.
 Munatius Plancus, ut noster habet, legendum

dum uidetur .

27. enim aut in prouincia natus . F. G.
28. ut diuturnitate . G.
229.b.1. qui si maxime . E. G.
9. dubius animi . F.
14. aequa autem ratione delectum habere instituit. quos ex omnibus &c. G. quem autem Romae delectum . F. aut manca aut deprauata lectio. aequae autem Romanorum delectum instituit , quos ex omnibus etc. P. siue innixus ingenio , siue adiumento ueterum exemplarium , ita Rob. Steph. emendarit; aut quisquis ab illo excusum librum edidit , huius loci restituti laus penes illum uidetur constituisse . *
28. cum ad Opidum Leptim . G.
230.a.5. Carbonam . G. F.
230.b.7. haberēt, eiq. frequēs regionū conuentus. G. F.
231.a.9. cum Cassius contra , pro Castris suis Aciera instruxisset , loco superiore , causa &c. F.
231.b.14. emisit; quod sibi usui fore credebat. si etc.
232.a.16. Et cum non tantum indutias facerent , sed prope iam constituta opera complanarent. G. non tantum indutiis factis . F.
232.b.28. existimabat . F.
233.a.13. finitimosq. omnes qui . G.
233.b.20. affuisse . G.
25. excusationem imprudentiae . G.
29. esset : tamen se concedere . G. F.
234.a.6. Legionem autem eam quam. F. unam quā. G.
6. adduci iussit . F. *
234.b.4. qui fuissent in se officiosi . G. quae germana lectio est.
16. remitteret. G.
235.a.1. positum ipsum . F.
12. refectum operibus G.
13. portabat, Milites esse. G. F.

235 . b. 20. &c

235.b.20. & eo loco Militum cohortationem . coarta-
 tione , omnino potio legendum . Quid enim Caesar co-
 hortationem Pharnacis irrideret ? quam neq. consisten-
 te agmine , procul exaudiret ? cum quidem militi in prae-
 ruptam uallem descendendum & subeundus arduus col-
 lis esset ; id quod fieri sine tumultu , & clamore , nullo mo-
 do poterat . ita autem legi debere , & antecedentia uer-
 ba & subsequencia ostendunt , sed nihil temere affirmo . *

22. in praeruptam descenderat uallem . G . F .
 236.a.28. eoq. subiti periculi . G .
 237.b.3. quae abest a Lilybaeo . G . F .
 26. confident . F .
 238.a.15. captius cum peruenisset . G .
 238.b.15. refugerentq. in Opidum . G . F .
 239.a.29. imperabat unicuiq. praecipiebatq. . G .
 240.b.22. Caesar se moueret . G .
 23. descendendum uideret . G .
 241.a.10. pilum cursu . G . P .
 241.b.7. porrigi alternis . G . P .
 19. occurrit Hostes suis . F . At Hostes suis . G . P .
 21. Equitibus recipientes . F . G . P . *
 28. defatigati . G . F . P .
 243.a.1. legiones octo & Equitum , 4 , millia esse nun-
 ciabantur . F . G . P .
 7. ferrum plurimum . F .
 8. importatitio . F .
 17. uacuatos . F .
 19. in sua praesidia conghesserat . P . in sua Castra . F .
 20. & eo parato . F .
 21. alteras cohortes . G . P . F .
 24. plaustris deligatos Adrumetum . F . G . P .
 243.b.8. priuatusq. adolescentulus . F .
 16. ab Utica in Mauritaniam . F .
 244.b.24. sed legatum . F .
 245.a.2. cum antea mare constituisset . F .

s. fine

7. sine ulla mora, ac sine excusatione. F.
 8. penitusq. eueriti. F.
 8. futurum: ipse in tanta. G. P.
 246. a. 6. minutis proeliis. F. Ita infra, Fol. 253. b.
 12. ut sit hæc, minutis proeliis, pro paruis
 acceptum. Sic minutatim pro paullatim.
 262. b. 6. *
 17. ad terram defixo. F.
 6. erant, præcipit. F.
 146. b. 25. ut sine defensoribus aditum aduersariis pro-
 hiberent. F.
 electos homines.
 248. a. 20. simulatq. G. P.
 249. a. 5. extra Castra. F.
 8. decliuitatem. G. P.
 14. apud quos ultimum præsidium. F.
 16. ascendit, in unumquemq. F.
 21. commoratus Caesar perspectaq. &c. P. G.
 249. b. 3. passibus, M, D. P. G.
 250. a. 16. conuulseratisq. F.
 251. a. 10. ira percussus. F.
 251. b. 25. namq. uigiliatum signo confecto.
 252. a. 14. protegebantur. P. G.
 17. pertinentibus omnibus corruptis.
 252. b. 4. magna suspensione. G. P. magis. F.
 8. illatum Scipioni additumq. animum. F. intel-
 lectum. G. oportere. F. P. si legas necesse, aliquid de-
 sit necesse est. Flor. tamen habet, necesse est ut præterea
 post montem collesq. subito se Caesari ostenderat, &
 Equites in occulto collocauerat. C. P.
 253. a. 26. hoc hac ratione. P. P. G.
 253. b. 16. Caesariani ui uniuersæ. F.
 24. occiderunt. F.
 254. a. 27. constituam. Quapropter C. Auiene. P. G.
 254. b. 7. Tusci Saliene. T. Allienus. F.

15. singulos non amplius singulis additis seruis.F.
 27. eousq. quo telum.F.G.P.
 255.a.10. occasione accepta. F.
 19. cum autem eius sermonem nuncius ad illum re-
 ferret. etc. G. P. cum nihilominus eius nun-
 cius ad se referret.F.
 19. quae uellet ipse perageret. G. P.
 255.b.8. & super alinm quendam excelsum natura lo-
 cum.F.
 12. constitit.G.P.
 256.a.2. acies media a Legionariis.G.P.
 7. auxiliarios. G. F.P.
 10. Praeterea Numidas . G. P. propterea. F. Ha-
 buit in sinistro cornu Legionem nonam & octauam , in
 dextro Cornu trigessimam & uigesimam octauam: quar-
 tam decimam, trigessimam tertiam & uigesimam sextam
 in media acie : ipsum autem etc. G. P. F.
 256.b.1. & ita collocarat, uti suum dextrum latus mu-
 nitionibus adiuuaretur, sinistrum autem
 Equitatus Hostium multitudini resistere
 posset. F. melio lectio ni fallor & clarior. *
 257.a.7. excursionibus officere non intermittit .
 8. & iugo , ne a Caesare.F.
 15. ab Utica progressus. F. G.P.
 22. peruenit. at Aquila. F.
 257.b.1. Adrumetum ex cothone. F.
 259.b.1. Leuisq. armatura.P.
 13. passus horis quattuor.G.P.
 261.b.16. Thebennam. P. G.
 262.b.6. minutatimq. caedebantur. F. cedebant alii ha-
 bent, ut sit, paulatim ac sensim cedebant. Non opti-
 mus auctor latinitatis supra eadē significatione erat ad
 uerbio minutatim usus; & minutis proeliis, hoc est par-
 uulis.
 263.a.5. Quo postquam Caesar uenit & animaduertit
 aciem

- aciem pro uallo Scipionis contra elephan-
 tos dextro sinistroq. Cornu collocatam.F.
 264.b.12 Quo postquam peruenerunt eaq. ipsi ab Iu-
 lianis teneri uident. etc. P.G.
 266.b.2. Luneio regulo. F.G.P.
 7. idem Caecinae.P.G.Item F.
 20. inducturum.P.G. Indicturum. F.
 23. ex suo merito.F.P.G.

S C I E N D V M est, priore numero foia, secun-
 do lineas; tum, a littera paginam priorem, alteram
 b significari.

C. Carrariensis codex esto, qui manuscriptus idem
 & antiquissimus est

G. Gryphij minimae formae qui ex uetusto admo-
 dum exemplari est excusus Lugduni

F. impressus LX. ab hinc anno Florentiae

P. Parisiensis Roberti Stephani

Vasc. excusus Lutetiae a Vascosano.

Series Chartarum.

a b A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X
 Y Z. Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm
 Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vv Xx Yy

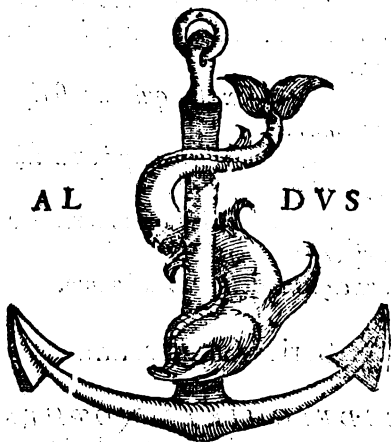
Omnes sunt quatterniones

V E N E T I I S . M . D . L X V I .

AL VVS

VENETIIS. M. D. LXXI

27

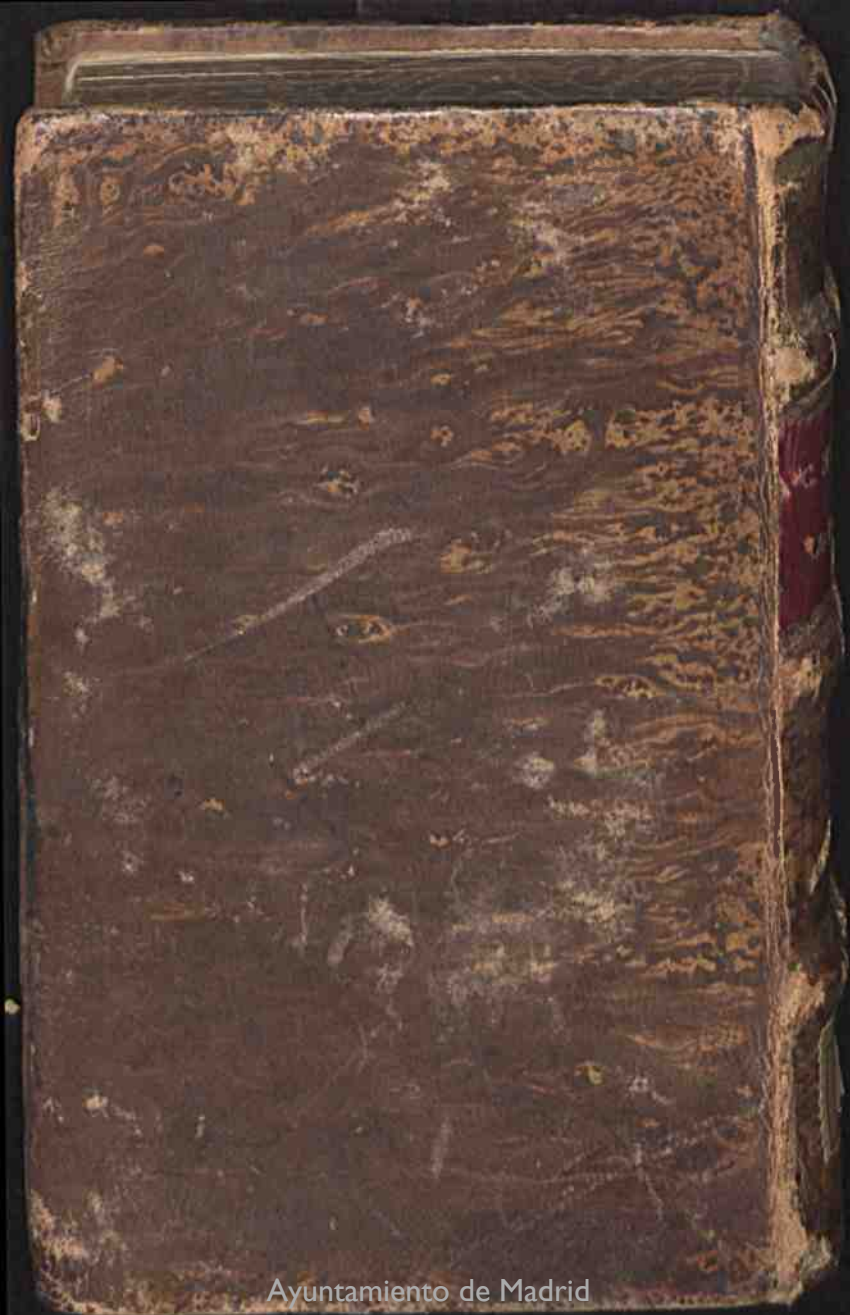

Ayuntamiento de Madrid

Ayuntamiento de Madrid

Ayuntamiento de Madrid

M. C. IULII CAESARIS

COMENTARIORVM

A
1392